JELENA TREGUBOVA

KREMLIAUS DIGERIO PASAKĖLĖS

ПОЧТА Р

а. оболочки пакет

б.

в.

г.

МН 426288

RUSSIAN POST ПОЧТА РОССИИ ПОЧТА-РОССИИ ПОЧТА РОССИИ RUSSIAN POST

Федеральное государственное учреждение

« Государственный историко-культурный музей-заповедник

"МОСКОВСКИЙ КРЕМЛЬ"

03073, Москва, Кремль
WWW.KREML.RU

нформация
л:(095) 202-37-76
екторий
л:(095) 203-41-15
кскурсионное бюро
л:(095) 203-03-49, 203-44-22
mail: ticket@kremlin.museum.ru

асы работы: с 10-00 до 17-00
ыходной день: четверг

чная кладь сдается в камеру хранения у Кутафьей башни

itors are reguested to leave luggage in the cloak-room which is located ne r the Kutafia Tower.

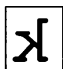

Jelena Tregubova

KREMLIAUS

DIGERIO PASAKĖLĖS

Ši knyga yra autorės Lietuvai parengtas variantas,
apimantis abi Rusijoje išleistas knygas

kitos knygos Kaunas, 2005

UDK 323 (470)
Tr 74

ISBN 9955-640-02-2

TURINYS

LIETUVIŠKO LEIDIMO PRATARMĖ

Jūs, Lietuvos skaitytojai, pirmi galėsite ne tik perskaityti mano knygą, bet ir sužinoti, kokiomis aplinkybėmis ji pasirodė: kaip Rusijos leidėjai, bijodami Putino keršto, atsisakė ją leisti, kaip vėliau knygos tiražas keletą savaičių buvo sulaikytas spaustuvėje, kaip iš Parfionovo programos NTV televizijos kanalu cenzoriai paskutinę akimirką išėmė reportažą apie mane ir mano knygą ir pagaliau kaip mano knyga Rusijoje tapo bestseleriu.

Mano knyga buvo geriausias Kremliaus „kokybės patikrinimas“. Aš tiesiog papasakojau Putinui ir jo draugams tiesą apie juos pačius. Už tai iš pradžių buvau atleista iš darbo, man buvo atimta galimybė gimtojoje šalyje dirbti žurnaliste, o vėliau dar ir pabandyta mane susprogdinti bomba.

Knygoje jūs rasite du *„bonus track“*, kuriuos aš taip ir pavadinau: „Kaip sprogdino mane“ ir „Kaip sprogdinau aš“. Pirmame – istorija apie bombą prie mano durų. Antrame – istorija apie tai, kaip mano knyga tapo tikrų tikriausia bomba visai politinei Rusijos bendruomenei.

Maskvos slengu „digeriais“ vadinami tokie „kieti“ vaikinukai, avintys gremėzdiškus *„Dr. Martens“* batus ir apsirūpinę specialia „kieta“ įranga, besileidžiantys į požemius, keliaujantys kanalizacija, o vėliau grįžtantys viršun ir pasakojantys istorijas apie vampyrus ir monstrus, kuriuos ten sutiko.

Aš parodysiu jums, koks gilus Kremliaus urvas. Sveiki atvykę į Kremliaus stebuklų šalį!

RUSIŠKO LEIDIMO PRATARMĖ

Koks stiprus narkotikas buvimas prie valdžios – man teko patirti savo kailiu.

Ketverius metus aš dirbau apžvalgininke Kremliuje ir beveik kasdien artimai bendravau su žmonėmis, priimančiais svarbius visai šaliai sprendimus. Aš asmeniškai pažįstu visus svarbiausius Rusijos politikus – na, bent jau tuos, kurie man atrodo (arba atrodė) kiek nors įdomūs.

Žinomi veikėjai, kuriuos atėjęs į valdžią Putinas nukirpo nuo valdžios bambagyslės, retomis atvirumo akimirkomis prisipažįsta, kad kenčia nuo žiaurių „lomkių" – kritinės narkotinio alkio formos. Bet yra ir kitų šių „lomkių" stadijų: ugningi reformatoriai, Jelcino laikais darę stiprių, savarankiškų asmenybių įspūdį, dabar dėl naujos narkotikų dozės išsižada savų principų – kad tik bet kokia kaina prisisiurbtų prie naujos valdžios vertikalės lašelinės.

Lygiai taip pat išbandymas buvimu arti valdžios mano akyse palaužė ir daugybę talentingų žurnalistų.

Aš į Kremliuje gyvenančių būtybių tyrinėjimą iš pradžių žvelgiau kaip zoologė ar netgi kaip ufologė. Jeigu dar tiksliau – visus tuos metus Kremliuje jaučiausi kaip digerė arba vaiduoklių medžiotoja iš fantastinio filmo, nusileidžianti pro kanalizacijos liuką ir visiškoje tamsoje bei pragariškoje smarvėje žengianti klaidžiais labirintais. Ir galiausiai – tai pati didžiausia kančia – užmezganti ryšius su vietiniais gyventojais. Pastarieji savo išore kartais truputį primena žmones, tačiau iš tikrųjų – jie visai ne žmonės, o absoliučiai kita, netgi nesiporuojanti su mumis biologinė rūšis.

Šie mutantai nuolatos ieško progos suėsti ne tik vienas kitą, bet kartu ir tave. Tačiau dar pavojingiau – jeigu tu visgi įsigudrini išgyventi. Nes juo ilgiau su jais gyveni ir palaikai ryšius, tuo geriau imi suvokti šių baidyklių logiką. Ir netgi imi mylėti jas. Tiesiog todėl, kad tu – kitaip nei jos – esi žmogus ir sugebi jausti.

O paskui, kai tavo plaučiai jau galutinai užnuodyti kenksmingų šio Kremliaus požemio garų, tau staiga ima atrodyti, kad tikrasis gyvenimas – tik ten. Ir kasdien leistis žemyn, kad gautum naują narkotikų dozę, tau tampa ne šiaip darbu, o fiziologine būtinybe. Ir vienąsyk išsiropštęs į išorę, tu pastebi, kad tavo draugai iš praėjusio gyvenimo (tai yra žmonės) ima kažkaip keistai, būgštaudami žvilgčioti į tave: „O tu pats kartais, ar jau ne mutantas?" – ir paslapčia ieško ant tavo švelnaus raktikaulio Kremliaus vampyro įkandimo pėdsako.

Jeigu atvirai, nepaisant visų mano digeriškų skiepų, bijau, kad savo pačios valia iš to užburto pasaulio į gaivų orą nebebūčiau išnirusi. Tad tenka pripažinti, kad dabartinė Kremliaus kova su nepriklausoma žiniasklaida turi ir savų pliusų: man bent jau atsirado laiko parašyti šią knygą.

Dabar, kai tarp Kremliaus žurnalistų įprasta apie prezidentą Putiną rašyti beveik kaip apie mirusįjį, – arba gerai, arba nieko, – aš nutariau paviešinti savo asmenines bylas ir papasakoti tai, kas anksčiau likdavo seife „ne spaudai". Ir pabandyti išsiaiškinti: kaipgi galėjo atsitikti, kad jaunas valdingas elitas, informacijos priemonių magnatai ir netgi patys Rusijos žurnalistai taip lengvai sutiko atsisakyti žiniasklaidos laisvės. Ir nelaukdama didžiųjų vilčių apie didžiuosius persitvarkymus išsipildymo, mano šalis staiga vėl atsidūrė ant autoritarizmo slenksčio.

Ši knyga – tai ne šalies istorija, o greičiau mano asmeninė istorija. Rusijos istorija su mano istorija, be abejonės, susijusi, tačiau, manyčiau, ne daugiau nei Stopardo *„Rosencrantz and Guildenstern Are Dead"* ar su Šekspyro „Hamletu".

O kadangi tai – mano istorija, pasakosiu ją tokia tvarka, kokią man kužda asmeninė, autonominė mano „istorinė" atmintis. Ir pradėsiu nuo keistos istorijos apie pažintį su žmogumi, suvaidinusiu lemtingą vaidmenį ne tik mano, bet ir visos mano šalies gyvenime.

1

KAIP PUTINAS MANE VERBAVO

– Gal kokiame nors restorane kartu atšvęskime Čekisto dieną? – netikėtai pasiūlė man Volodia Putinas.

Aš sėdėjau pas jį Lubiankoje po interviu, viena FSB[1] direktoriaus kabinete, ir su nekalta šypsena veide karštligiškai stengiausi suprasti, ką gi bando padaryti svarbiausias šalies čekistas – užverbuoti mane kaip žurnalistę ar „pakabinti" kaip merginą.

– Palikite man savo telefono numerį, ryt poryt aš jums paskambinsiu, ir mes susitarsime dėl laiko ir vietos, – paprašė jis.

– Na, mano numeris užregistruotas jūsų priimamajame... – atsargiai iškošiau aš.

– Dėl visa ko štai čia man visgi užrašykite...

Toliau priešintis būtų buvę kvaila: mano telefono numeris – vis vien ne paslaptis, juolab jį lengva sužinoti FSB vadovui.

Paslaptingosios įstaigos viršininkas, aišku, pastebėjo, kad aš įsitempiau nuo „intymaus" pasiūlymo. Kad kaip nors sumažinčiau įtampą, linksmai pareiškiau:

– Gerai, aš jums paliksiu namų telefoną, o už tai jūs, prašau, patikrinkite, kad mano pokalbių daugiau nebebūtų klausomasi! Jūs gi, kaip FSB direktorius, galite pats asmeniškai tai kontroliuoti?

– O jūsų klausosi?! – nustebimas Putino veide atrodė toks tikras, kad aš nevalingai ėmiau kvatotis. Bet tuojau pat susitvardžiau ir nutaisiau rimtą veidą:

– Suprantate, Vladimirai Vladimirovičiau, aš kasdien einu į Kremlių, dažnai važinėju su prezidentu. O štai neseniai viename straipsnyje

1 Federalinė saugumo tarnyba. – Vertėjo pastaba (toliau visos, išskyrus autorės, pastabos vertėjo).

perskaičiau, kad Rusijoje apskritai visų politikos žurnalistų pokalbių klausomasi, tiesiog „iš pareigos"... O jūs kaip manote – tiesa tai ar netiesa?

Klausimą, suprantama, aš ištariau kiek galima naivesniu balsu ir įsmeigiau akis į Putiną.

– Na ką jūs!! Mes?! Jūs manote, kad MES klausomės visų jūsų pokalbių? – dar nuoširdžiau nusistebėjo Putinas.

Nuostabos ir naivumo atmosfera tarp mūsų vis labiau kaito.

– Na ką jūs, Vladimirai Vladimirovičiau! Kaip aš galėčiau taip apie jus pagalvoti... – vos ne pratrūkdama kvatoti dar kartą pasimeilinau ir pamačiau, kad Putino akys taip pat juokiasi. Tiesa, jo nuoširdaus vaikiško nesupratimo kaukė buvo ištobulinta gerokai profesionaliau nei mano.

– Taigi taigi, – apsukriai slėpdamas šypseną nusitvėrė jis, – tai ne mes, o kažkas kitas!

– Kas gi, Vladimirai Vladimirovičiau? – neatlyžau. – Juk jūs – geriausiai informuota institucija šalyje, jūs privalote turėti informacijos apie tuos, kurie taip daro!

– Na, tai turbūt kokios nors konkuruojančios komercinės struktūros. Žinote, jos turi tokias mažas saugumo tarnybas... Ir, beje, ten kai kada dirba buvę mūsų darbuotojai...

– Ir ką gi, jūs negalite jų kontroliuoti?

– Ne, visiškai negalime – daro, ką nori! Štai klausosi gerbiamų žurnalistų! – čia pat atvirai nusišaipė Putinas.

„Velnias, kaip gaila, kad nepavyks paversti šio pokalbio interviu laikraštyje! – tą akimirką šovė į galvą mintis. – Na, kaipgi, pavyzdžiui, perteikti ant popieriaus ypatingą slaptosios tarnybos vadovo humoro jausmą?"

Prieš man išeinant, Vladimiras Vladimirovičius gana profesionaliai paprašė manęs išvardyti mano telefono pasiklausymo simptomus. Išklausęs jis patenkintas užbaigė: „Aha. Patikrinsim!" Taip ir išsiskyrėm.

Kai tik peržengiau slenkstį ir iš niūraus KGB pastato išėjau į laisvę, keistas pokalbis su Putinu ir būtinybė ką nors nuspręsti dėl pietų su juo, akimirksniu dingo man iš galvos lyg vėjui papūtus. Užgriuvo asmeninės problemos. Neseniai mirė mano draugės Mašos Slonim vyras – visų mūsų mylimas Sergejus Škalikovas, puikus MCHAT aktorius, o jam buvo vos trisdešimt

penkeri. Maša parašė man į pranešimų gaviklį, kad nori susitikti, ir mes sutarėm pavakarieniauti kaimyniniame Lubiankos pastate – meksikiečių restorane Pušečnaja gatvėje. Negalėjau praryti nė kąsnio. Mes žiūrėjome Seriožos fotografijas ir šluostėme viena kitai ašaras.

Ir staiga restorano aplinka išprovokavo siaubingą aliuziją. Mane tiesiog nudegino mintis apie pietus su Putinu! Koks siaubas! Kaip aš, idiotė, galėjau sutikti?! Ir kaip apskritai Putinas visa tai įsivaizduoja: štai sėdi prie restorano staliuko graži jauna moteris, o priešais ją – FSB direktorius?! Nuostabi porelė! Aš apsidairiau: mažas fontaniukas, akmeninė grota, pritemdytas apšvietimas – ir aiškiai įsivaizdavau save prie šio staliuko sėdinčią ne su mieląja Maša, o su Putinu. Kokia gėda!

Žodžiu, namo parvažiavau jau visiškai apimta transo. Likusi viena, detaliai atkūriau pokalbį su Putinu, bandydama suprasti, ko gi jam iš manęs reikia ir ar teisingai aš su juo elgiausi.

Viskas prasidėjo nuo to, kad jau po interviu, kai aš ėmiau FSB vadovo klausinėti to, kas „ne spaudai", jis staiga rūpestingai pasidomėjo:

– Lenočka, sakykit, kuo aš apskritai jums jūsų darbe galėčiau padėti?

– Kaip tai kuo? Žinoma, teikti daugiau informacijos, Volodenka! – nesutrikau aš[2].

– Galbūt mes galime organizuoti jums nuolatinį informacijos kanalą? – iš vyriausiojo šalies čekisto lūpų toks pasiūlymas žurnalistui skambėjo gana dviprasmiškai. Būtent todėl aš pasistengiau pokalbį iš jo profesijos vagos aiškiai nukreipti į mano profesijos vagą.

– Be abejo, Vladimirai Vladimirovičiau, mums norėtųsi gauti kiek galima daugiau informacijos. Žinote, mūsų laikraštyje yra skyrius, kuris domisi nusikalstamumu ir nusikaltimų tyrimais, ir aš manau, jie būtų labai laimingi, jeigu jūsų įstaiga dalytųsi su jais operatyviniais duomenimis.

– O kaip mes galėtume bendradarbiauti asmeniškai su jumis? – nesitraukė Putinas.

– Jūs gi žinote – aš politikos apžvalgininkė, mane visų pirma domina, kas vyksta Kremliuje. Bet jūs juk neimsite man pasakoti tiesos apie tai, kas ten, „kankinimų kameroje", vyksta, tiesa?

2 Žinau, kad vakariečio ausiai FSB vadovo ir žurnalistės kreipimasis vienas į kitą švelniais mažybiniais vardais „Lenočka" ir „Volodenka" skamba keistokai. Bet žodžių iš dainos neišmesi, ir aš nutariau tekste viską palikti taip, kaip buvo iš tikrųjų. – Autorės pastaba.

Putinas atsakė vos pastebimai nusišypsodamas savo firmine paslaptingąja Džokondos šypsena.

– Būtų tiesiog nuostabu, – tęsiau, – kartkartėmis tiesiogiai iš jūsų gauti oficialų svarbiausių politinių šalies įvykių komentarą. Bet aš juk žinau, kad eidamas savo pareigas jūs stengiatės būti maksimaliai apolitiškas. Nors situaciją žinote turbūt netgi geriau nei daugelis Kremliuje...

Tą akimirką putiniškoji Džokonda nusišypsojo su dar didesniu pasitenkinimu.

– Todėl iš įgyvendinamų mano troškimų, – apibendrinau, – lieka vienas: dažniau susitikti su jumis, kad jūs bent jau „ne spaudai" paaiškintumėte savo požiūrį į jėgų santykį šalyje.

Štai tuomet FSB direktorius ir pateikė savo pasiūlymą, kurio atsisakyti buvo dar sunkiau nei priimti: kartu papietauti. Be to, dar Čekisto dieną.

Aš patyriau šoką. Mano jausmų ir pareigos konfliktas užvirė smarkiau nei Rosinio tragedijose. Tiksliau – visiškai atvirkščiai: jausmas sakė „ne", o pareiga vapėjo *„yes!!!"*.

Viena vertus, pietauti su kagėbistu – kiauliška. O švęsti su juo Čekisto dieną – tai jau apskritai gėda visam gyvenimui. Man juk apie tai net draugams bus gėda pasakoti!

Kita vertus – susitikti akis į akį neformalioje aplinkoje su labiausiai įslaptintos šalies tarnybos vadovu ir užduoti jam bet kokius, nors ir pačius atviriausius klausimus – tai juk neišpildoma kiekvieno žurnalisto svajonė! Ir pagaliau – tai juk tiesiog jėga!

Po kelių sekundžių dvejonių profesinis mano smalsumas nugalėjo:

– Puiki idėja! Tik vienas prašymas, Volodia: gal nesusiekime to su jūsų profesine švente, tiesiog papietaukim ir paplepėkim, gerai?

Kai visa tai perkračiau galvoje, likau savimi visai patenkinta. Man pasirodė, kad visus akcentus sudėliojau tiksliai ir jokio nesusipratimo tarp mūsų kilti neturėtų.

Tačiau visgi manęs neapleido kažkokia nemaloni nuojauta. Be to, pirmą kartą gyvenime parą nepaaiškinamai bijojau kalbėti telefonu.

Kad atsikratyčiau šios kvailos fobijos, specialiai telefonu papasakojau visą istoriją Julei Berezovskajai (ji nėra Boriso Abramovičiaus giminaitė,

tiesiog mano kurso draugė – tiesa, dabar, likimo ironija, darbo reikalais bendraujanti su garsiuoju bendrapavardžiu).

– Tu ką, kvaiša? Kodėl tu man pasakoji visa tai telefonu, tavęs gi turbūt klausosi! – suaimanavo Berezovskaja.

– O nuo ko man dabar slėptis? Pats FSB direktorius apie tai jau žino! – nusijuokiau.

– Ar apskritai supranti, ką pridirbai? – mamos žydės tonu užraudojo Berezovskaja. – FSB direktorius tau paskyrė pasimatymą, o tu sutikai! Ar jis tau bent patinka?

Po kelių dienų, kai tyliai praėjo Čekisto diena ir „Izvestijose" pasirodė mano interviu su Putinu, aš su palengvėjimu pamaniau, kad jokių pietų nebus.

Tačiau kitą rytą mano kabinete „Izvestijų" redakcijoje pasigirdo skambutis:

– Jelena Viktorovna? Vladimiras Vladimirovičius Putinas norėtų su jumis papietauti. Jis siūlo rytoj, antrą valandą dienos, japonų restorane „Izumi" Spiridonovkos gatvėje. Ar jums šis laikas ir vieta tinka? Puiku, ačiū! Vladimiras Vladimirovičius jūsų ten lauks!

Skambino Igoris Sečinas, dabartinis prezidento kanceliarijos viršininkas, tuo metu ėjęs ne tik atstovo spaudai pareigas, bet kartu iš esmės buvęs ir Vladimiro Putino pasiuntiniu.

Štai tuomet, kai ši avantiūra įgavo realias formas, aš ne juokais išsigandau.

Vienintelis žmogus, su kuriuo aš rimtai (ir šįkart ne telefonu) pasitariau, buvo mano tėvas. Optimizmo jis man neįkvėpė.

– Žinai, Aliona, Laurentijus Palyčius Berija[3] irgi va taip jaunas merginas pietų kviesdavo. O po to jų niekas niekada daugiau nebepamatydavo...

Štai taip žvaliai nusiteikusi 1998 metų gruodį aš ėjau susitikti su žmogumi, kuriam vos po metų buvo lemta tapti Rusijos prezidentu.

Tuomet patikėti tuo, žinoma, buvo neįmanoma. Lygiai kaip ir tuo, kad mano pietūs su Vladimiru Vladimirovičiumi Putinu po metų taps

3 Kremliaus žudikas, artimiausias Stalino bendražygis, NKVD, FSB pirmtako, vadovas, vykdęs represijas Maskvoje ketvirtame XX a. dešimtmetyje. Įsiminė tautai serijiniais gražių Maskvos merginų prievartavimais, grobimais ir žudymais. – Autorės pastaba.

pagrindine mano išvarymo iš „Kremliaus pulo“ priežastimi. Ir juo labiau tuo, kad dar po kelių mėnesių, įgijęs aukščiausią šalies valdžią, šis vyras beveik sunaikins nepriklausomą politinę Rusijos žurnalistiką.

Tačiau dabar papasakosiu viską iš eilės ir pradėsiu nuo to, kaip 1997 metais įvyko mano žurnalistinis įsiterpimas į Kremliaus sieną.

2

Į KREMLIŲ PRO UŽPAKALINES DURIS

Net nežinau, kam mano atėjimas į Kremlių sukėlė didesnį šoką – man ar Kremliui. Sergejus Jastržembskis, tuo metu buvęs Jelcino atstovu spaudai, kartą draugiškai pajuokavo: „Lena, susidaro įspūdis, kad jūs išaugote inkubatoriuje arba kitoje šalyje – aplinkinis pasaulis jums lyg neegzistuoja!" Aš neskaudinau jo sakydama, kad mane visada kankino kaip tik atvirkštinis įtarimas: jog kaip tik jį ir jo proto brolius, besiganančius rusiškos politikos laukuose, veisia kažkokiame atskirame paslaptingame inkubatoriuje. Be to, toje vietoje turbūt dažnai dingsta šviesa ir elektra – tai turi ypatingos reikšmės jų vystymuisi.

Bet Jastržembskio pokšte, be abejo, buvo ir tiesos. Kai aš tapau Kremliaus apžvalgininke, man buvo vos 24 metai, o visą ankstesnį sąmoningą gyvenimą mane supo žmonės, kuriems sovietinis valdininkas buvo svetima ir greičiau priešiška būtybė. Artimiausi mano draugai ir žurnalistikos mokytojai visą gyvenimą dirbo vakarietiškose žiniasklaidos priemonėse. Pastarosios savo ruožtu daugeliui netgi dabartinių jaunų Rusijos politikų visą gyvenimą buvo „prieš sistemą kovojantys priešiški balsai".

Žodžiu, nieko nuostabaus, kad, kai aš iš savo „inkubatoriaus" staiga patekau tiesiai į Kremliaus „inkubatorių", įvyko kone atominė reakcija.

KAIP AŠ PERĖJAU STIKSĄ

Mano kopimas į Kremliaus viršūnes prasidėjo gana simboliškai: iš buvusio SSKP CK pastato, esančio už kelių šimtų metrų nuo Raudonosios aikštės.

1997 metų pradžioje trys minutės kelio nuo Kremliaus, aikštėje, kurios pavadinimas ne mažiau simboliškas – Senoji, gyveno jauni šešėliniai Kremliaus „piarščikai"[4] Aleksejus Volinas ir Michailas Margelovas.

4 Žodis atsirado iš santrumpos PR – *Public Relations* (Viešųjų ryšių tarnyba).

Jiems tai buvo prizas už visus ant menčių paguldžiusią 1996 metų Jelcino rinkimų kampaniją – vadovauti prezidento ryšių su visuomene tarnybai.

Jie taip įžūliai viešųjų ryšių priemonėmis įpiršo liaudžiai pusiau gyvą prezidentą (ypač ciniška buvo tai, kad Jelcino rinkimų vaizdo klipuose, nuolatos rodytuose per televiziją, šie „piarščikai" siūlė tautai rinkti Jelciną „širdimi", o Jelcinas tuo metu buvo ištiktas eilinio infarkto), kad dabar, priblokštas pergalingų rinkimų ir širdies operacijos, Jelcinas patikėjo jiems užsiimti visais neoficialiais Kremliaus PR projektais.

Abu „piarščikai" dvasia buvo Michailo Lesino (PR agentūros „Video International" krikštatėvio) vaikai, to, kuris Jelcino ir Putino laikais buvo Rusijos Spaudos ir informacijos ministras ir kuris iki šiol slapta kontroliuoja svarbiausius Rusijos televizijų reklamų srautus.

Aš atėjau pas juos kaip laikraščio „Komersant" apžvalgininkė, nes buvau paprašyta kiek galima giliau „įsitrinti" į Kremlių. Nutariau, kad interviu – pati geriausia priežastis užmegzti pažintį.

Interviu, kurį man 1997 metų gegužę davė Volinas ir Margelovas, sėdėdami buvusiame SSKP CK pastate, buvo pirmas mano kultūrinis šokas kelyje į Kremlių.

Iš jų pasakojimo išplaukė mintis, kad visos naujosios Rusijos valdžios sistemos pagrindą sudaro perbėgėliai iš KGB bei vadovaujančiųjų partinių organų, be to, ankstesnė hierarchija daugeliu atvejų išsaugota.

Margelovas atvirai man į diktofoną pareiškė, kad po instituto, kurį jis ir Volinas baigė (ISAA – Azijos ir Afrikos šalių institutas), galėjo būti tik du keliai: arba į KGB, arba „pagal partijos liniją". „Visa kita – tai tik šių linijų atšakos: arba tu eini į APN[5], arba į MID[6], arba į ideologinį CK skyrių... Arba sėdi žvalgybos padalinyje..."

– Kitaip sakant, jeigu koks nors ISAA auklėtinis oficialiai nedirbo partiniuose organuose, vadinasi, jis buvo KGB bendradarbis? – pasitikslinau, su siaubu prisimindama, kad tokių auklėtinių – pusė viso dabartinio Rusijos elito.

Patenkinti besišypsantys berniukai sulinksėjo. Ir jau pirmojo susitikimo metu man linksmai prisipažino, kad, baigę institutą, nusprendė truputį padirbėti KGB aukštojoje mokykloje.

5 Politikos naujienų agentūra.
6 Užsienio reikalų ministerija.

– Na, ir kas gi aš buvau sovietmečiu? – guodėsi Margelovas. – Aš buvau paprastas vertėjas, menkesnė už mane buvo tik šiukšliadėžė. O štai, pavyzdžiui, Jastržembskis[7] ir Malašenko[8] spėjo užkopti iki referentų vietos SSKP CK tarptautiniame skyriuje...

O pokalbio pabaigoje, matyt, nusprendę galutinai mane „pribaigti", Margelovas su Volinu pranešė, kad netgi visos jų sekretorės atėjusios „iš organų":

– Viena mūsų sekretorė baigė sunkius mokslus Vyriausiosios generalinio štabo žvalgybos valdybos ir Varšuvos Sutarties štabo mokykloje, o kita – dar ankstesniais laikais ne mažiau sunkiai mokėsi Ministrų Taryboje. Mes jomis nė kiek neabejojame.

– Ir ką, čia visos sekretorės tokios? – apstulbau.

Atsakymas buvo tiesus:

– Kitas sekretores... mes atleidome.

Naujųjų pažįstamų požiūris į spaudą buvo nukaltas tvirtos SSRS propagandos mokyklos. Volinas kažkaip kartą papasakojo man, kaip Indonezijoje, ten jis keletą metų dirbo kaip oficialios sovietų agentūros APN (dabar – RIA[9] „Novosti") atstovas, jam teko būti atsakingam už pinigų dalijimą aborigenams, rašiusiems į vietinius laikraščius straipsnius, giriančius Sovietų Sąjungą. Tai štai vienas iš tokių „žurnalistų", pasak Volino, atėjo kartą pas jį ir paprašė duoti pinigų „avansu" – už keletą į priekį užsakytų straipsnių. Ir – tai šioje istorijoje Volinui kėlė ypatingą juoką – davė „karininko garbės žodį", kad „atidirbs".

Apskritai naujomis aplinkybėmis Volinas greitai pamėgo dirbti ne tik su tradiciniais klientais, bet ir su žurnalistais, kurie iš principo atsisakydavo imti pinigus už publikacijas. Kaip aiškino pats „piarščikas": „O tai įdomiau! Tiesiog dėl pramogos..."

Be to, turbūt ir ekonomiškiau.

*** *** ***

Begalinis Volino ir Margelovo cinizmas šokiravo, bet kita vertus – tuo metu man buvo tiesiog būtinas. Abu jie buvo iš tos plejados buvusių komjaunuolių

7 Tuometinis Jelcino atstovas spaudai. – Autorės pastaba.
8 Pagrindinis žiniasklaidos magnato Gusinskio ideologas. – Autorės pastaba.
9 Rusijos informacijos agentūra.

ir KGB darbuotojų aktyvistų konformistų, kurie nė sekundėlę netikėjo propagandiniu sovietinės viršūnėlės melu apie šviesius idealus, o tiesiog ciniškai siekė sau karjeros ir pinigų.

Jiems buvo visiškai nusispjauti, kad organizacija, su kuria jie visą gyvenimą glaudžiai bendradarbiavo, represavo milijonus žmonių, todėl aš ir „inteligentiški" mano draugai, kuriems toli gražu nebuvo nusispjaut, per kilometrą atsidavė „svetimais". Be to, šis jausmas buvo abipusis.

Tačiau tuo pat metu, būdami nekvaili, aštraus proto žmonės, jie nepraleisdavo progos pasijuokti iš savo vyresnybės idiotizmo. Būtent apie tokius sovietiniais laikais buvo kalbama, kad jie vadovybei rodo „špygą kišenėje" – t. y. taip, kad valdžia nematytų, bet tau pačiam būtų malonu.

Būtent tokie ciniški „gidai" man ir buvo būtini, kad suprasčiau svetimą pasaulį, kuriame artimiausiu metu turėjau pradėti dirbti.

Šitaip „kiečiausias" šešėlinis Rusijos politikos „piarščikas" Volinas buvo man kaip Vergilijus Dantės „Dieviškojoje komedijoje" – vedlys į Kremliaus „Šešėlių slėnį". Jis supažindino mane su Kremliaus „pragaro" gyventojais, aiškino, kas iš jų, už kokias nuodėmes ir už kieno pinigus kokiame pragaro rate sukasi. O svarbiausia – iš jo pasakojimų aš greitai aiškiai suvokiau, kas yra „Pirmasis ratas" (skamba žiaurokai, bet Kremliaus slengu artimiausią prezidento aplinką vadina būtent taip, nesidrovint tiesioginių stilistinių analogijų su Dantės „Pragaro" terminologija).

Būtent Volinas man pirmą kartą paaiškino, kad Kremliuje beveik nesvarbu, kokias pareigas valdininkas užima. Svarbiausia – ar priklauso jis vadinamajai „Šeimai" (ne giminystės, o mafijos prasme, maždaug kaip *cosa nostra* Italijoje), kurią sudarė Jelcino duktė Tatjana Djačenko, artimas jos draugas (kaip netrukus paaiškėjo – būsimasis vyras) ir Kremliaus administracijos vadovas Valentinas Jumaševas, taip pat idėjinis ir finansinis visos šios grandinės rėmėjas – oligarchas Borisas Berezovskis. Ir, kaip mane įtikino mano palydovas po Kremlių, būtent per šią grandinę, per Jelcino dukrą Tatjaną, vedančią tiesiai į prezidentinę ausį, lobistiškai priimami bet kokie svarbiausi politiniai ir ekonominiai šalies sprendimai. Ypač kai Jelcinas serga ir yra atkirstas nuo kitų, alternatyvių, informacijos šaltinių.

Dabar aš jau tiksliai žinojau kryptį, kuria man būtina judėti per koncentrinius įvairaus rango valdininkų ratus paties Kremliaus pragaro centro link.

Mano „Vergilijus“ – Volinas buvo atviras ir aš greitai supratau, kad Stikso pelkės, kurios skiria Kremlių nuo išorinio pasaulio ir kurias man teks perbristi, kvepia toli gražu ne rožėmis. Taip prasidėjo rizikinga mano kelionė „Pirmojo rato“ link.

PATS TU „PEREDASTAS“!

Atskleisiu jums valstybės paslaptį: spaudos konferencijos Kremliuje, lygiai kaip ir kaulų lūžiai, būna atviros ir uždaros.

Taigi dėl akreditacijos atviroms spaudos konferencijoms aš, savaime aišku, jau nuo pat pradžių neturėjau jokių problemų. Mat Jelcino laikais prezidento spaudos tarnyba dar neleido sau tokios atviros ideologinės segregacijos kaip kad dabar, prezidentaujant Putinui.

Jelcino laikais, kad patektum į žurnalistinį „Kremliaus pulą“, – tai yra į žurnalistų grupę, važinėjančią kartu su prezidentu ir nušviečiančią vidinį Kremliaus gyvenimą, – nieko ypatingo nereikėjo.

Tiesiog vyriausiasis tavo laikraščio redaktorius turėjo laikyti tave geriausiu politikos žurnalistu ir nusiųsti į Kremlių oficialų laišką prašydamas akreditacijos. Būtent taip nutiko ir man. Taip aš tapau Kremliaus apžvalgininke.

Pagal šaunią sovietinę tradiciją netgi Jelcino laikų „Kremliaus pule“ lengvai diskriminuojami buvo tik užsieniečiai. Puikiai atsimenu nuotykį: kartą kelionės su Jelcinu į užsienį metu su dviem Kremliaus politikais gėriau kavą. Ir čia, vos horizonte pastebėję vienos Vakarų radijo stoties „žvalgą“, jie ima mojuoti rankomis ir rėkti: „Tik Rusijos spaudai“.

Prieš prezidento vizitus į užsienį Kremlius pagal tautybę padalija žurnalistus į „ožius“ ir „avinus“. Kremliaus užsienio politikos strategai kelionės išvakarėse paprastai slapta sušaukia dvi bekgraundines spaudos konferencijas – vieną Rusijos žiniasklaidai (jos turinį perduoti užsieniečiams uždrausta), o antrąją – užsienio žurnalistams, kuriems pateikiama jau „išfiltruota“, apdorota informacija.

Kremlius ir visos kitos Rusijos valdžios struktūros, kaip ir anksčiau, automatiškai, pagal atavistinį sovietinį savo supratimą, visus užsienio žurnalistus priskiria prie ideologinių priešų ir šnipų. Beje, dabar šį „ideologinį

karą" patys apsukriausi valdininkai jau pavertė komerciniu reikalu – už informaciją iš užsieniečių paprasčiausiai imami kyšiai. O pavyzdžiui, mano Kremliaus „gidas" Volinas aiškino man, kad, net jeigu jis ir turi kokios nors informacijos, kurios prašo, tarkim, japonų žurnalistai, jis niekada jos jiems neduos:

– Pats aš pinigų iš jų, žinoma, neimsiu – kam gi man taip smulkintis. Aš jau geriau „nutekinsiu" informaciją kokiai nors Rusijos agentūrai, o japonai tegu iš jų nusiperka... Tegu užsidirba „mūsiškiai"!

Būtent dėl šio visuotinio slapto diskriminacinio valdžios valdininkų sąmokslo, Maskvoje išties labai paplitusi *second hand* praktika – Vakarų žurnalistai perka informaciją iš savo kolegų rusų, giliau įleistų į Kremliaus koridorius. Be to, dėl neįveikiamo mano kolegų rusų troškimo užsidirbti bet kokiu būdu tokia informacija dažnai pasirodo gauta „sugedusiu telefonu" ar paprasčiausia dezinformacija.

Pavyzdžiui, vienas mano kolega rusas, susitaręs su užsienio korespondentu dėl neoficialaus nuolatinio informacijos „nutekinimo" už pinigus, ciniškai prisipažino: „Prieš susitikdamas su juo, aš tiesiog skaitau laikraščius, pridedu nuo savęs kokių nors fantazijų ir pasakoju jam šitas pasakas – o jis už tai mane du kartus per mėnesį maitina geruose restoranuose ir moka pinigus! Argi blogai!"

Aš niekada „neprekiavau" informacija, laikydama tai ganėtinai gėdingu užsiėmimu. Ir jeigu turėdavau informacijos bei laisvo laiko, visada – suprantama, nemokamai – besikreipiantiems į mane kolegoms iš užsienio stengdavausi paaiškinti Kremliaus kuluarinių intrigų esmę: tiesiog tam, kad jų straipsniuose informacija apie Rusiją būtų kuo tikslesnė.

Rusiško laikraščio redakcijos pasiųstai į „Kremliaus pulą", man Jelcino laikais niekada nebuvo sunku patekti į oficialius Kremliaus renginius. Kremlius geranoriškai akreditavo mane visoms, Kremliaus slengu kalbant, „atviroms" spaudos konferencijoms[10].

10 Dabar, valdant Putinui, netgi tai pasikeitė – prezidento spaudos tarnyba cenzūros sumetimais gali nurodyti redakcijai, kokį būtent korespondentą ji nori matyti spaudos konferencijoje. – Autorės pastaba.

Per visą Jelcino valdymo epochą iš „Kremliaus pulo" buvo išvarytas tik vienas žurnalistas – Aleksandras Gamovas iš „Komsomolkos" – už tai, kad jis, tuometinio prezidento atstovo spaudai Sergejaus Jastržembskio nuomone, savo publikacijoje įžeidė Nainą Josifovną, Jelcino žmoną. Tačiau po to Jastrebas[11] (taip mes tarpusavyje vadinom Kremliaus atstovą spaudai Jastržembskį) dar ilgai esant progai ir be progos prieš mus atgailavo, kad „pasikarščiavo".

Dar viena Jelcino cenzūros auka buvo Jelena Dikun iš laikraščio „Obščiaja gazeta". Jai keletui mėnesių užkirto visus kelius prie valdžios struktūrų informacijos kanalų už tai, kad 1996-ųjų rinkimų kampanijos metu ji vaizdžiai aprašė, kaip Jelcino rinkimų štabas maitino (tiesiogine, gastronomine, prasme) tuometinę „dvaro" žiniasklaidą. Tuomet „Obščiaja gazeta" dėl savo vyriausiojo redaktoriaus Jegoro Jakovlevo pozicijos liko vienintelis, neperdedant, centrinis šalies leidinys, kuris kategoriškai atsisakė dalyvauti visuotiniame slaptame Rusijos žurnalistų ir jų rėmėjų oligarchų sąmoksle dėl Jelcino perrinkimo į prezidento postą antrai kadencijai.

Tačiau tuomet, kai aš pasirodžiau „Kremliaus pule", spaudos atstovas Jastržembskis jau buvo ištaisęs savo pirmtakų klaidą, ir reabilituota Dikun vėl stovėjo savo sargybos poste Kremliuje.

*** *** ***

Kalbant apie „uždarus" Kremliaus „lūžius", tai yra spaudos konferencijas, padėtis netgi Jelcino laikais buvo gerokai prastesnė. Mat kiekvienas valdininkas buvo linkęs įleisti ten tik savus, patikrintus žurnalistus.

Man padirbėjus „Kremliaus pule" mėnesį, Aleksejus Volinas nutarė man akis į akį išdėstyti, kokią nuomonę apie mane susidarė „chebra" (taip save ironiškai vadina Kremliaus ir jo „apylinkių" bendruomenė):

– Supranti, Kremliuje tavęs tiesiog bijo! Tu visiškai nevaldoma, mergaitė su pavažiavusiu stogu, rašai, ką tik užsinori, ir jeigu jau pradedi savo straipsniuose ką nors talžyti, tai talžai taip stipriai, kad po to iš jo juokiasi visa „chebra"...

11 Rus. *ястреб* – vanagas.

Aš patraukiau pas Mašą Slonim ieškoti patarimo, ji tuo metu dirbo BBC, ir perpasakojau jai Volino diagnozę:

– Maša, sako, kad jie manęs bijo. Tiesiog nežinau, ką daryti!

– Aš numanau, kur šuo pakastas, Lenka: tavo žvilgsnis kartais būna per daug įdėmus ir sunkus. Tu žiūri į juos kaip tardytojas į įtariamąjį. O tu pabandyk sušvelninti savo žvilgsnį! – naiviai patarė draugė.

Ir aš sušvelninau...

Kartą dusdama iš juoko įsiveržiau į savo „palydovo" po Kremlių Volino kabinetą Senojoje aikštėje:

– Klausyk, Lioša, kaip tu manai, jei iki šiol Komisaras neįsileisdavo manęs į savo spaudos konferencijas, tai gal po to, kai aš jį tiesiai šviesiai išvadinau PEREDASTU, jis mane akredituos?

– Kuo tu jį išvadinai? – nesuprato jis.

– Na negi nepameni garsaus armėnų anekdoto: „– Zdravstvuite, Levona možno k telefonu? – Net, papy net doma. Jest tolko ja ir deduška. – Nu togda pozovi dedušku – on peredast. – Sam ty perdast! I otec tvoj peredast! I mat tvoj peredast!"

– Na ir kuo čia dėtas Komisaras? – vėl nesuprato Volinas.

Atsikvėpusi aš paaiškinau, kas nutiko.

Iškilmingos ceremonijos Kremliaus Jekaterinos salėje metu, kai Jelcinas ramut ramutėlis teikė studentams apdovanojimus, vienoje iš architektūrinių tapybos nišų aš pamačiau Komisarą, kuris liūdnai kažką diktavo „Interfaks" ir TASS korespondentams. Aš susidomėjau ir priėjau arčiau.

Tačiau, pamatęs mane, Komisaras baugščiai sumosavo rankomis ir suriko patikimiesiems savo žurnalistams:

– Tik nepasakokit Tregubovai – ji perduos!

– Pats jūs PEREDASTAS, Michailai Vitaljevičiau, – automatiškai išbėriau aš ir išdidžiai nuėjau šalin.

Volinas iš širdies nusikvatojo iš mano išdaigos.

Labai greitai įsitikinau, kad Kremliuje, lygiai taip pat kaip ir gyvenime, viską lemia ne taisykles, o atsitiktinumai. Kartą nuvažiavusi aplankyti savo močiutės, prie jos namo visiškai atsitikinai kaktomuša susidūriau su tuometiniu Kremliaus administracijos vadovo pavaduotoju ideologiškai iškalbinga pavarde – Komisaras (dabar jis vadovauja didžiausiai ofi-

cialiai žinių agentūrai „Interfaks"). Iki tol jis priklausė būtent tiems Kremliaus valdininkams, kurie, Volino žodžiais tariant, „bijojo" kalbėtis su manimi, nes aš „rašau, ką noriu". Valdininkas sėdėjo prie mašinos vairo, o ant galinės sėdynės gulėjo vertas užuojautos mielas, virpantis nuo šalčio ir senatvės mažytis Komisaro šunelis. Su jo šeimininku mes prasėdėjom mašinoje ir praplepėjom gerą valandą ir, žinoma, susitaikėme, susitarę, kad dabar jis nebebijos duoti neoficialių komentarų man girdint.

Tai sukėlė patikimų jo žurnalistų pavydą, jie tučtuojau apie savo patroną sukūrė naują anekdotą:

– Na, žinoma, tau sekasi! – priekaištavo jie man. – Mes, kitaip nei tu, šuns Komisaro akyse neregėjom!

Dėl rusų kalbos gramatikos ypatybių, frazė *„видела собаку Комиссара"*[12] nekorektiška politiškai – nes šunimi gali būti pavadintas ne tik naminis gyvūnas, bet ir šeimininkas. Po šios istorijos Kremliaus žurnalistai iš esmės perfrazavo seną sovietinį anekdotą, kurį propagandininkai paprastai pasakodavo apie Amerikos prezidentus: „Jūs žinote, koks Komisaro šuns vardas? – Michailas!".

Mano gido po Kremlių Volino išvada po pirmųjų mano susidūrimų su Kremliaus valdininkais teikė vilčių:

– Nieko, Lenka, jie greitai supras, kad, jei pyksis su tavim, tu juos trauksi per dantį dar stipriau!

PAVOJINGI RYŠIAI

Pačios skausmingiausios mano skverbimosi į Kremliaus substanciją akimirkos buvo susitikimai su valdininkais „be kaklaraiščių". Mat neformali vakarienė su Kremliaus valdininkais – tai tau ne spaudos konferencija. Ir čia jau, kad ir kaip tu maskuotum savo mutaciją, žiojėdavo stilistinė bedugnė.

Iki kelionių su Jelcinu į užsienį, aš, pavyzdžiui, net baisiausiam sapne negalėjau susapnuoti, kad kada nors sėdėsiu prie vieno stalo su žmogumi, žodį „perspektyva" (prancūziškai *perspective*) tariantį su dar vieną raide e viduryje: „perEspektyva". O būtent toks žmogus pasirodė esąs iš pažiūros europietiškas Jelcino atstovas spaudai Jastržembskis.

12 Dviprasmybė: galima versti „mačiau Komisaro šunį" ir „mačiau šunį Komisarą".

Rusiškai „perEspektyva" skamba kaip baisus provincializmas bei neraštingumo apraiška. Ir gana neblogai išsilavinęs Jastržembskis, puikiai kalbantis ir prancūziškai, negalėjo šito nežinoti. Tačiau jis atkakliai tarė šį žodį nemokšiškai – vien todėl, kad tokia buvo sovietinė partinė tradicija: taip „derėjo" kalbėti SSKP CK, kur sėdėjo siaurakakčiai, prastai išsilavinę partiniai mastodontai, kuriems tiesiog liežuvis jau sunkiai vertėsi, čia jaunasis Jastržembskis, savo nelaimei, dar sovietmečiu spėjo padirbėti referentu. Štai taip, SSKP CK jau nebėra – tačiau rusų (o kartu ir prancūzų) kalbą šis organas vis dar teršia.

Niekada nepamiršiu pirmosios „neformalios" savo vakarienės su Kremliaus valdininkais centriniame Moldovos sostinės Kišiniovo – čia Jelcinas buvo atvykęs su oficialiu vizitu – restorane. Mūsų „draugiška", linksma draugija šioje buvusioje sovietinėje kolonijoje priminė siaubo filmą apie klonuotuosius: visi mano kelionės draugai iš Kremliaus staiga tapo Sergejais (prezidento atstovas spaudai Jastržembskis, patarėjas užsienio politikos klausimais Prichodka ir akreditacijų skyriaus viršininkas Kazakovas), o visos draugės žurnalistės – Taniomis.

O muzikinis vakaro fonas buvo apskritai beprecedentis.

– Na, o dabar mūsų svečiams iš Maskvos – muzikinė dovana-suvenyras! – staiga karštai, įmantriai išsirietęs suriko restorano šeimininkas.

Svarstyti, kas gi tie „svečiai iš Maskvos", kuriems taip dosniai buvo dovanojamas apipelėjęs muzikinis suvenyras, neteko: mūsų kompanija restorane buvo viena. Ir vietinė restoranų deivė ėmė staugti į mikrofoną tokį suplėkusį sovietinių laikų popsą, kad man ėmė tiesiog ilgesingai mausti paširdžius. Deja, negalėčiau pasakyti dainų pavadinimų – dėl išsilavinimo šioje kultūros srityje stygiaus. Tačiau pamenu, kad kažkas ten buvo apie berželius ir apie meilę.

Vieną akimirką Seriožos, įkvėpti liepsningų gimtųjų ritmų, pasiūlė Tanioms, o kartu ir man, pašokti. Ir aš kaip apsvaigusi, negalėdama patikėti, kad dalyvauju šiame neskoningame vakarėlyje, sutikau.

Pokalbis lėtai besisukant su Jelcino atstovu spaudai dar labiau sustiprino to, kas vyksta, nerealumo įspūdį. Aistringas medžiotojas Jastržembskis intymiai prisipažino man, kad šaudyti antis jam „visai negaila – nes jos smegenų visai neturi", o štai nužudyto zuikučio spaudos atstovui kartą pagailo: „Nes ten smegenų jau daugiau, ir agonija buvo – fu, košmaras..."

Aš, keletą metų apskritai nevalgiusi mėsos (o seniau trumpam atsisakiusi vegetarizmo tik po sėkmingo savitaigos seanso, įtikinusio, kad mėsa auga prekybos centruose), lengvai žnaibiau save, kad įsitikinčiau: ar tai aš – ta gražuolė, kuri švelniai šoka su šiuo Kremliaus pabaisa.

Beje, mano pokštai taip pat ne juokais išgąsdino valdininkus. Įdomu buvo stebėti, kaip nemaloniai įsitempė jų fizionomijos, kai aš vaizdžiai aiškinau, kur yra mano draugės Mašos Slonim vasarnamis: „Juk tai tik per šautuvo šūvį nuo Jelcino vilos!"

*** *** ***

Kad ir kaip keista, mano moksliniai Kremliaus mutantų „be kaklaraiščio" stebėjimai buvo gerokai pavojingesni man nei jiems. Mat mano nervų sistema pasirodė esanti, be abejo, kur kas mažiau apsaugota nei mutantiškoji. Ir juo labiau apgailėtiną įspūdį jie darė, tuo psichologiškai sunkiau buvo juos talžyti straipsniuose.

Pavyzdžiui, 1997-ųjų gruodį Stokholme mane ištiko natūralus „Stokholmo sindromo" priepuolis – visiems žinomas psichinis fenomenas, kai įkaitai ima tapatintis su juos pagrobusiais teroristais. Pakako vienos natūralios Sergejaus Jastržembskio frazės, kad jis „jaučia fizinį skausmą", kai mato tokią siaubingą Jelcino būklę, kokios jis buvo, pavyzdžiui, švedų rotušėje, kad aš imčiau jautriai, vos ne iki ašarų, gailėtis šio Kremliaus valdininko. Ir praėjus po šių įvykių keletui savaičių, aš iš gailesčio sąmoningai truputėlį sušvelninau savo straipsniuose paprastai gana žiaurius spaudos atstovo, viešai meluojančio visam pasauliui apie prezidento „tvirtą rankos paspaudimą", vertinimus.

Vieną gražią dieną mano laikraščio politikos skyriaus viršininkas man atsargiai pasakė:

– Neįsižeisk, bet, mano manymu, tu pamažu pradedi persiimti jų logika. Prašau, būk atsargi. Tu jau keletą kartų, svarstydama apie Kremliaus intrigų esmę, pavartojai frazę „aš puikiai juos suprantu".

Pajutau, kad jis teisus. Ir tą pačią akimirką visam laikui atradau absoliučiai neįveikiamą priešnuodį nuo Kremliaus viruso, kuriuo mes, vaiduoklių medžiotojai, rizikavome užsikrėsti neformalių kontaktų su mutantais metu: užsimenant straipsniuose apie politikus, su kuriais esi pažįstama

asmeniškai, reikia talžyti juos du kartus stipriau. Tuomet, kai prie išprotauto „minuso" pridėsi emocinį „pliusą", rezultatas bus objektyvus.

*** *** ***

Šiaip ar taip, neformalūs pasisėdėjimai su aukštus postus užimančiais Kremliaus valdininkais tęsėsi kiekvienos prezidento kelionės į užsienį metu. „Romos atostogų" su Jelcinu (čia jis vyko oficialaus vizito) metu, prie mūsų kompanijos, reguliariai rengusios mišrias, kremlininkų ir žurnalistų, vakarienes, prisidėjo dar vienas nuolatinis lankytojas – Borisas Nemcovas.

Prieš pat kelionę į Romą iš vicepremjero Nemcovo aš ėmiau interviu. Ir kai oro uoste jis pamatė mane specialiam aptvarėlyje žiniasklaidos atstovams, kur mes laukėme atskrendančio prezidento, jaunasis reformatorius akimirksniu paliudijo savo renomė, kuri jau spėjo įsitvirtinti Rusijoje: dėl moters grožio jis gali užmiršti bet ką. Pamatęs mane, jis iškart užmiršo Jelciną ir patraukė aptvaro žiniasklaidai link:

– Tregubova, šiandien mes važiuojam vakarieniauti, – neleidžiančiu prieštarauti tonu suriko vicepremjeras.

Jelcinas, neseniai įvardijęs Nemcovą (kuris tuomet dar buvo pažangios Nižegorodsko srities gubernatorius) „būsimu Rusijos prezidentu" (bet greitai kažkaip užmiršęs šį pažadą – dėl aktyviai intrigas rezgusios aplinkos), matydamas šią sceną, pašnairavo į „netikrą" savo įpėdinį piktu, bet ir šelmišku žvilgsniu. Ir man, kad būtų išvengta skandalo prezidento akivaizdoje, teko pasiūlyti Nemcovui dėtis prie mūsų kompanijos.

Tą vakarą nuostabiame Viduržemio jūra kvepiančiame Romos restorane vicepremjeras Nemcovas greitai įrodė, kad, jeigu jis ir mutantas (kokiais laikiau visus savo pažįstamus iš Kremliaus), vis dėlto kažkoks neteisingas. Brokuotas egzempliorius.

Pavyzdžiui, mano mylimai Romai jis tučtuojau pritaikė gana tikslų, bet ne visai tipišką Kremliaus diplomatijai epitetą:

– Tai – pats pisliavočiausias miestas iš visų, kuriuos mačiau!

Aš neiškenčiau vicepremjerui čia pat neleptelėjusi, kad tai – kaip tik tas apibūdinimas, kuris geriausiai tinka jam pačiam.

– Žinote ką, Lena! – truputį įsižeidęs pareiškė vicepremjeras, būsimasis mano draugas, su kuriuo tada vienas kitam dar sakėme „jūs". – O štai jūs

apskritai visus savo straipsnius rašote pagal principą: „Mimo tioščinova doma ja bez šutki ne chožu!"

Kas nežino šio chuliganiško eilėraštuko tęsinio – kreipkitės į Nemcovą. Nes aš užbaigti jį atsisakau. Visos necenzūrinės blevyzgos lieka ant Nemcovo sąžinės...

Labai greitai aš apskritai susipainiojau bandydama suvokti, kas gi šiuose „pavojinguose ryšiuose" ką labiau veikia: žurnalistai su žiniasklaida dirbančius mutantus ar atvirkščiai, jie – mus.

Netrukus aš išmokau vienos mažos Kremliaus šnipinėjimo gudrybės: su didesne ar mažesne statistine paklaida nustatyti, kuris Kremliaus valdininkas su kuriuo žurnalistu ar žurnaliste draugauja. Padaryti tai buvo neįtikėtinai lengva: jų arsenale būdavo identiškos anekdotų atsargos ir identiška jų pasakojimo maniera.

Dėl itin negausios politinės Kremliaus „chebros" čia, kaip dideliame kaime, buvo galima netgi pačiai paleisti kokį nors šviežią anekdotą ir palaukti, iš kokios pusės, kokia forma jis pas tave sugrįš – taip atsekant ryšių grandinę. Kaip man vėliau pasakojo, tokį pat metodą (Kremliaus slengu vadinamą „echolotu"[13]) plačiai naudojo ir Kremliaus administracijos vadovas bei būsimasis Jelcino žentas Valia Jumaševas: jis pats sugalvodavo ir paleisdavo melagingus gandus ir po to atsekdavo jų judėjimo grandinę.

MASONŲ LOŽĖ MASKVOS CENTRE

Laimė, netgi mano „gilaus pasinėrimo į valdžią" metu visai netoli nuo Kremliaus visada buvo gerokai labiau mane traukiantis magnetas. Tverskaja gatvės 4-ame name, mano artimiausios draugės Marijos Slonim bute, rinkdavosi Maskvos žurnalistų chartija. Sovietiniais laikais Mašai, pirmojo Stalino užsienio reikalų narkomo[14] Litvinovo anūkei, o pagal „antras pareigas" – karštai disidentei, teko emigruoti į Angliją, čia ji tapo pačiu garsiausiu rusų padalinio BBC eteryje balsu. O iškart po „perestroikos", kai tik pasidarė įmanoma gauti įvažiavimo į Rusiją vizą, „anglė" Slonim, tuo metu jau tapusi ledi Filimor, nuomojamame Maskvos bute

13 Nuo rus. žodžio *эхо* – aidas.
14 Rus. *нарком* (*народный комиссар*) – liaudies komisaras.

akimirksniu aplink save subūrė visus ryškiausius jaunuosius Rusijos žurnalistus. Gauti pakvietimą į šią žurnalistinę mūsų „masonų ložę" prestižiniu dalyku laikė visi svarbiausi Rusijos politikai.

Berods tik Černomyrdinas, kai ėjo premjero pareigas, atsisakė pas mus atvykti: apsauga aiškino, kad premjerui pagal saugumo normas reikalingi du liftai laiptinėje – o pas mus buvo tik vienas.

„Chartija" išsirutuliojo iš legendinio „Suvažiavimų mėgėjų klubo", egzistavusio dar Aukščiausiosios Tarybos kuluaruose. Nepaisant provokacinio pavadinimo, suvažiavimų tame klube nemėgo niekas. Tiksliau jį būtų buvę pavadinti „Mėgstančių išgerti klubu". Beje – būtent suvažiavimų kuluaruose.

Aš, dar būdama devyniolikos metų snarglė, negalinti nė paragauti alkoholio (dabar, deja, irgi), su didžiule pagarba stebėjau Didžiųjų Kremliaus rūmų bufetą, kuriame mano „vyresnieji draugai" – Volodia Korsunskis iš „Vokiečių bangos", Alikas Bačanas iš „Amerikos balso" ir prisiplakusi prie jų laikraščio „Segodnia" frakcija – su ypatingu cinizmu, tiesiog skambant transliacijai iš posėdžių salės, „priiminėjo pataisas". O kai visos pataisos jau būdavo vienbalsiai priimtos, jiems tekdavo eiti į Slonim namus – „parlamentiniams skaitymams".

Niekada nepamiršiu, kaip aš pirmą kartą pasiprašiau Mašos įleidžiama į „išvažiuojamąjį suvažiavimo posėdį". Man tuo metu atrodė, kad suaugę, „kieti" politikos žurnalistai ten, pas ją namuose, tik tuo ir užsiima, kad diskutuoja apie situaciją šalyje.

Slonim greitai išblaškė jaunatviškas mano iliuzijas.

– Aa! O tu dar ir negeri nieko?! Puiku! Ateik! Bus kam paskui girtų vėmalus valyt, – ciniškai patikrino mano pasiryžimą ji.

– Nieeeko! Bus jaunimo frakcija! Komjaunimas! – parėmė mane Aleksejus Venediktovas, kuris, kaip tikras pedagogas, suvažiavimų metu nuolat prieidavo ir, kaip savo mokinei, švelniai pirštu užriesdavo nosį – kad palaikytų kovinę dvasią.

Dėl laimingo atsitiktinumo vėmalų Slonim namuose nebuvo. Užtat buvo gausybė išmėtytų ekskrementų.

– Marija Iljinična, ten jūsų kambaryje, ant grindų kažkas prikakojo, – pagarbiu taktišku šnibždesiu pranešiau Mašai į ausį.

– Reikia tikėtis, kad ne svečiai, – šaltakraujiškai pakomentavo Slonim.

Be svečių, pridirbti ant grindų, žinoma, galėjo daug kas: Slonim namuose visada būdavo du trys priklydę šunys (dabar, Mašai išsikrausčius į užmiestį, šunų banda pagausėjo iki penkių–septynių ir buvo dosniai papildyta arkliu Puškinu, povu Kuzia bei jo poligamine daugiavaike šeima, taip pat nežinomomis, bet gražiomis sparnuotomis bjaurybėmis, kurių rūšies įvardyti aš nesiimu).

Tarp pirmosios Mašos „buveinės" Maskvoje gyventojų buvo ir legendinis Palyčius – kiemsargis, taip pavadintas Antono Palyčiaus Čechovo garbei; jį, mirštantį nuo maro, kaip kontrabandinį krovinį iš gastrolių Jaltoje traukiniu parvežė Mašos vyras, Maskvos akademinio dailės teatro aktorius Sergejus Škalikovas, Škala.

Bet Palyčius tuomet buvo apkaltintas be reikalo. Mat kai aš įlindau į šaldiklį ledo, pamačiau viduje, po ledu, tą patį užšaldytą kakutį, kuris anksčiau gulėjo ant grindų. Pasirodė, kad tai Škalos darbas. Ne, žinoma, Serioga nekakojo – užtat pripirko dirbtinių ekskrementų ir visur jų prikaišiojo... Užtat kaip Škala mums skambindavo gitara savo dainas!

Štai į tokį beprotišką butą sename Nemirovičiaus-Dančenkos gatvės name, kad ir kaip keista, siekė pakliūti visi įžymiausi šalies politikai. Namas buvo nuostabus dar ir dėl to, kad, išlindus pro virtuvės langą, gaisrininkų kopėčiomis buvo galima užlipti ant stogo, o iš ten, iš viršaus, kaip ant delno matyti visas Maskvos senamiestis.

Būtent šiais laiptais kartu su manim ir su tais bendraminčiais kolegomis, kurie dar galėjo laikytis už turėklų, dešimto dešimtmečio pradžioje ant stogo lipo žinomi politikai, ekonomistai ir kiti aktyvūs pirmojo šaukimo postrevoliucinės Rusijos asmenys.

Ir būtent iš čia, iš Mašos „varpinės" Nemirovičiaus-Dančenkos gatvėje, iš kur vėrėsi puikus vaizdas į Maskvos senamiesčio centrą, aš pirmą kartą iš aukštai pažvelgiau į Kremlių.

Kai kurie politikai – pavyzdžiui, Jegoras Gaidaras (pirmas Jelcino paskirtas premjeras reformatorius) – prašydavo surengti „išvažiuojamąją sesiją" jų kabinete – mat jų apsaugai iškart susukdavo vidurius, vos sužinojus, į kokią *fata morgana* kviečiamas jų bosas. Tada mes eidavome pas

juos patys. O Slonim netgi ten, į „didelių viršininkų" kabinetus, įsigudrindavo atsinešti dalelę savo kuoktelėjusio buto.

Vieną sykį ji staiga ant valdininko stalo ėmė braškinti kažkokį paketą:

– Oi, atleiskit, tai mano kaulai barška...

Aukštą postą užimančio valdininko veidas ištįso.

– Ta prasme – šuns kaulai... Na, ne šuns, žinoma, – suprantate, o jaučio – man šunis šerti reikia... – pradėjo teisintis Slonim.

Mašos kaulų barškėjimas man iki šiol lieka kaip pats geriausias bendravimo su bet kokio rango valstybės valdininkais kamertonas.

Netrukus įsiviešpatavus naujai politinei epochai, ir mūsų svečių būrys ryškiai pasikeitė. Taip simboliškai sutapo, kad ir Maša persikraustė į naują butą, arčiau Kremliaus: dabar Tatjaną Djačenko, Borisą Nemcovą, Michailą Chodorkovskį, Aleksandrą Vološiną jau kvietėmės į namą Ochotničij riad gatvėje, tiesiai priešais dabartinę Gosdūmą[15].

Dirbti šiame išaiškintame konspiraciniame bute buvo tiesiog neįmanoma. Sykį užsuko pas mus į svečius Nemcovas (tuo metu ėjęs kažkokias pareigas Jelcino vyriausybėje), aš, pasinaudodama tuo, kad visa kompanija dar tik apšilinėjo gerdama aperityvą, greitai miesto telefonu baigiau diktuoti redakcijai reportažą apie pokyčius Kremliuje. Ir staiga be jokio spragtelėjimo į mano telefoninį pokalbį įsiliejo švelnus moteriškas balsas:

– Laba diena, prašau atleisti, kad aš jus pertraukiu, bet ar negalėtumėte pakviesti prie telefono Boriso Jefimovičiaus?

Nuo tokios kiaulystės aš tiesiog apstulbau. Na, galvoju, Nemcovas visiškai suįžūlėjo! Maža to, kad kažkokioms merguželėms dalija mūsų telefonų numerius, jos dar kažkokiais gudriais triukais mūsų telefoninius pokalbius nutraukinėja!

– Ne, negalėčiau pakviesti! – piktai atkirtau aš. – Aš turiu perduoti skubų reportažą, būkite maloni ir perskambinkite vėliau.

– Oi, Dieve mano, atleiskit, nepykit! – trūkčiojančiu sutrikusiu balsu ėmė teisintis mergaitė. – Reikalas toks, kad su juo skubiai nori pakalbėti Borisas Nikolajevičius, tai iš prezidento sekretoriato jus trukdo...

15 *Государственная дума* – Valstybes dūma.

Kartą pasikvietėme Berezovskį. Reto svečio garbei namų šeimininkė netgi kotletų iškepė: „Jis turbūt nevalgys, pasibodės... Na, nieko – mums daugiau liks..." Ši prognozė nepasitvirtino. Kaip nepasitvirtino ir kitos mano kolegų prognozės, kad „Berezovskis pasėdės pusvalandį – ir pabėgs".

Ir kotletus beveik visus suvalgė. Ir pasisvečiavo keturias su puse valandos, kalbomis nualsinęs netgi pačius ištvermingiausius reporterius. Aš tą dieną budėjau laikraštyje ir atvažiavau vėliau nei kiti, po dviejų valandų nuo susitikimo pradžios. Prieinu prie namo, žinoma, jau net nesitikėdama užtikti Berezovskio. Ir čia priešais mane iš tarpuvartės iššoka visiškai apstulbęs Parchomas (Sergejus Parchomenka, tuomet ėjęs vyriausiojo redaktoriaus pareigas žurnale „Itogi", šis žurnalas vėliau iš esmės buvo sunaikintas Putino susidorojimo su Gusinskiu metu) ir į visus mano klausimus tik apimtas siaubo mojuoja rankomis:

– Neee! Niekur jis iš ten jau neišeis!!! Mes visi mirsim, o jis vis kalbės ir kalbės...

O labiausiai mane sužavėjo ilgi, ploni kaip muzikantų, neįtikėtinai jautrūs ir nervingi Berezovskio pirštai, kuriais jis traukė iš dubenėlio tuos Mašos kotletus. Šie aristokratiški pirštai visiškai nederėjo su šiuo žmogaus įvaizdžiu.

Tačiau iš tiesų numarinti mus kalbomis galėjo Javlinskis. Šio politiko ilgai kviestis į svečius nereikėdavo. Ir vos įsileisdavom jį į namus, jis pradėdavo savo įprastą, vienodą, narcizišką solo. Ir jau daugmaž dešimtą visiems žinomos arijos „Javlinskis apie Javlinskį su meile" minutę, mes imdavom tyliai snausti, neknarkdami tik iš padorumo. Iš visų jo pasakojimų man įstrigo tik vienas vienintelis (greičiausiai kaip tik todėl, kad ten nebuvo nė žodžio apie jį, numylėtą)...

Vieną sykį teisėsaugos pareigūnas Sergejus Adamovičius Kovaliovas nuėjo pas Jelciną užtarti Baltarusijoje areštuotų disidentų, kurie surengė demonstraciją prieš Lukašenką[16].

– Borisai Nikolajevičiau, prašau, paskambinkit Lukašenkai ir paprašykit, kad jis pakeistų studentams bent kardomąsias priemones... – paprašė teisėsaugininkas (turėdamas galvoje tai, kad bent jau iki teismo juos išleistų iš kalėjimo pasirašius pažadą neišvykti).

16 Baltarusijos prezidentas, diktatorius. – Autorės pastaba.

Jelcinas, kuris visada gerbė Adamyčių, tuojau pat paėmė ragelį ir pareikalavo sujungti jį su Lukašenka:

– Aleksandrai Grigorjevičiau, štai čia pas mane Kovaliovas sėdi, gerbiamas žmogus... Žinote, reikėtų pakeisti jūsiškiams areštuotiems demonstrantams kardomąsias priemones!

Ir čia, kaip spėjo Kovaliovas, kitame laido gale Lukašenka pasipiktinęs perklausia: „Kaip pakeisti kardomąsias priemones?!"

Ir Jelcinas ima jam aiškinti. Kaip jis supranta:

– Na kaip! Atšaukti ir viskas! Pavyzdžiui: kas gavo penkerius metus – tam duoti dvejus, kas gavo dvejus – nuteisti lygtinai...

Pasak Javlinskio, išgirdęs tai, vargšas buvęs „zekas" Kovaliovas vos nenualpo.

Tuo metu neoficialusis „klubas" tapo legalizuota institucija, rimta, įtakinga, vienintele šalyje tikrai nepriklausoma žurnalistų asociacija – „Maskvos žurnalistų chartija". Kiekvienas mūsų savanoriškai pasirašė taisykles, kurių profesinėje veikloje laikytis buvo privalu. Chartija iš esmės teigė, kad žurnalistas „už savo darbą neima atlygio iš informacijos šaltinių, iš asmenų ir organizacijų, suinteresuotų jų teikiamų duomenų paviešinimu ar nuslėpimu".

Be to, kiekvienas mūsų pritarė teiginiams, jog žurnalistas „gina savo kolegų teises, laikosi sąžiningos konkurencijos taisyklių, siekia maksimalaus valstybinių struktūrų atvirumo" ir „vengia situacijų, kuriose jis galėtų pakenkti privatiems asmenims arba profesiniams savo kolegų interesams, sutikdamas atlikti savo pareigą neabejotinai mažiau palankiomis socialine, materialine ar moraline prasme sąlygomis".

Būtent šie mūsų žurnalistinės „Žmogaus teisių deklaracijos" punktai labai greitai tapo tokie skausmingai aktualūs daugeliui iš mūsų. Būtent su tokia išdidžia ir laisvę mylinčia profesine „konstitucija" mes, geriausi šalies politikos žurnalistai, ir pasitikome netikėtai mus užplūdusius informacinius oligarchų karus, o paskui – Putino susidorojimą su nevalstybine nepriklausoma žiniasklaida. Ir kiekgi kiekvienas iš mūsų laikėsi šio savanoriško pažado, patvirtinto parašu, – spręsti dabar tik mums patiems.

Kremliaus mokykla man turbūt išugdė vieną vienintelę teigiamą savybę: visada nešiotis užsienio pasą ir dvi fotografijas. Mat vos išgirdus pirmą Kremliaus trimito garsą reikėjo viską mesti ir strimgalviais lėkti į Senąją aikštę, į akreditacijų skyrių – palikti pasą vizai gauti.

Jelcino laikais šie netikėti skambučiai reiškė, kad prezidentas vėl atgijo ir yra pasiruošęs skristi. O Putino laikais – kad akreditacijos skyriuje vėl baigėsi mano fotografijų, nuvežtų ten iš anksto, vos prieš keletą savaičių, krūvelė.

Senelio Jelcino sveikatos duomenys patikimai saugojo žurnalistinį „pulą“ nuo viso to Putino įdiegto žvalaus berniukiško makalavimosi „šen ten“ po visą pasaulį lyg pridėjus į kelnes. Anksčiau dėl nuolatinių Jelcino ligų išvykos žanras „Kremliaus pulo“ gyvenime buvo retas ir rafinuotas.

Pamenu savo patį stipriausią estetinį šoką, kurį patyriau per pirmą kelionę į užsienį su Jelcinu: vos užjūrio žemėje nusileido lėktuvas, „Kremliaus pulo“ žurnalistės, lyg pulkas dresuotų beždžionėlių, tą pačią sekundę, lyg davus komandą, iš panašių rankinių išsitraukė labai panašius akinius nuo saulės ir sinchroniškai juos užsidėjo lyg komandiruotės uniformą.

„Draugai mano! Duodu jums tris dienas miestui apiplėšti!“ – mestelėjo savo firminį karo šūkį Jelcino „turizmo firmos“ vadovas – spalvingasis akreditacijų skyriaus viršininkas Sergejus Kazakovas. Prieš atvykstant žurnalistams, Sergejus Palyčius, kaip jis pats mums skundėsi, jau savaitę „negailėdamas savęs, sėdėjo ir gėrė įvairiausius gėrimus su viešbučių savininkais, kad tik išgautų palankius tarifus“.

Beje, dabar, Putino laikais, šis pelningas Kremliaus turistinis biznis (kurio apyvarta nuo tų laikų, kaip nesunku numanyti, daug kartų išaugo tiesiogiai proporcingai fiziniam naujojo prezidento aktyvumui) visai atvirai atiduotas privatizuoti specialiai paskirtai „dvaro“ turistinei firmai – „Mosko“.

Tolesnė žurnalistinio „pulo“ programa būdavo paprasta.

Iš pradžių užjūrio peizažo fone prezidento mergaitės kaip freilinos, kurioms dar nepaaiškintas aprangos ir viena kitos išvaizdos aptarinėjimo netaktiškumas, aistringai nužiūrinėdavo viena kitą nuo galvos iki kojų:

– Hm, tavo batai nauji... Geri, tik toks kulniukas jau iš mados išėjo.
– O kodėl tu vėl kirpaisi ne pas mano kirpėją?! Ar tu kaskart specialiai save subjauroji – kad aš pykčiau?!

Ir visam „pului“, net tiems, kurie nepageidaudavo žinoti, būdavo pranešama, jei kuri nors iš mūsų kolegių pradėdavo dėvėti „stringus“.

O paskui prasidėdavo pats baisiausias ir pats neišvengiamiausias programos užsienyje punktas: kolektyvinis apsipirkimas, mat draugiškasis Kremliaus kolektyvas tik jo kontekste ir suvokdavo kiekvieną naują miestą.

Žurnalistės moterys iš seno įpročio, prisimindamos sovietinius geležinės uždangos laikus, kai komandiruotės į užsienį (o kartu ir pirmi po ranka pasitaikę užsieniniai skudurai) būdavo laikomos reta ir nepasiekiama palaima, net iki drebulio laukdavo Jelcino kelionių. Maža to – kai kurios Kremliaus „pulo“ žurnalistės, kurių politika iš esmės ir nedomino ir kurios Kremliuje atsidūrė atsitiktinai – tiesiog jų redakcijos neturėjo kuo užpildyti spragos – iš visų jėgų laikėsi įsikibusios šio darbo tik dėl „nemokamų“ kelionių į užsienį ir „šopingo“. Aš niekada nesugebėjau suprasti, kodėl šiems, pakankamai apsirūpinusiems žmonėms, ne maloniau būtų važiuoti į užsienį pailsėti, tegu ir už savo pinigus, bet užtat be Jelcino su Putinu, be spaudos tarnybos priežiūros ir be viso kolegių žurnalisčių bendrabučio kaip priedo.

Man su savo patologine alergija kultiniams ir masiniams žygiams po parduotuves, atsiduodantiems tomis pačiomis sovietinėmis komandiruotėmis į užsienį prižiūrint KGB darbuotojui, belikdavo tik bailiai sprukti nuo kolegų radus bet kokį tinkamą pretekstą. O kartais – ir be jo.

Pamenu, kaip niekšingai kartą Hitrou[17], pasakiusi draugėms: „Tuojau, tuojau...“, skuodžiau už kampo, visai kaip senamadiškuose detektyvuose, nėriau į pirmą pasitaikiusį kebą išgelbėtoją ir surikau vežėjui: „Pirmyn!“

Apskritai seniai pastebėjau dėsningumą: kaskart, kai staiga prabunda mano snobizmas artimųjų atžvilgiu, gyvenimas akimirksniu priverčia mane pabūti jų kailyje. Lygiai taip buvau pamokyta ir dėl savo bjaurėjimosi pirkimo manija. Sykį, dar universiteto laikais, rašydama referatą apie „De-

17 Londono oro uostas.

kameroną" Istorijos bibliotekoje sutikau buvusį bendraklasį Mišą Lamickį, jis žvaliai pranešė:

– Va, ką tik grįžau iš Romos...

– Oho! Ar patiko San Pietro? – su pavydu paklausiau, nes aš tuo metu Romoje dar nebuvau buvusi.

– Nagi ne! Tu mane ne taip supratai! Mes ten su tėtušiu biznio reikalais važiavom – sportbačių pirkti. O kas toks tas Pietro? Nupasakok man, gal mačiau jį!

Po šio pokalbio dar ilgai negalėjau atsigauti.

Ir štai atsitiko taip, kad pirmą kartą gyvenime aš atskridau į Romą su Jelcinu. Ir lyg tyčia, dėl buitinio savo idiotizmo, pasirodė, kad esu apsirengusi visai ne pagal orą: mat Maskvoje vasarį buvo minus dešimt, o Romoje – plius dešimt. O po kelių valandų reikėjo vykti į oro uostą sutikti prezidento. Tad pirmiausia man teko bėgti į garsiąją parduotuvių gatvę Via Nationale ir skubiai nusipirkti lengvą paltą. O atsidūrusi prabangioje parduotuvėlėje, būdama visiška „šopingo" diletantė, aš nevalingai leidau pardavėjams-stilistams pradėti derinti prie to palto dar dešimtį visiškai nereikalingų dalykėlių. Žodžiu, po kokių trijų valandų sunkiai braudamasi durų link, išėjau iš tos parduotuvėlės su dviem didžiulėmis kelioninėmis dėžėmis. Išleidusi, kaip man pasirodė, visą savo atlyginimą iš kortelės, kurią aš lygiai taip pat nevalingai, net nepasidomėjusi kainomis, atidaviau parduotuvės vadybininkui nusiaubti.

Žodžiu, tik su visa ta manta pasiekusi viešbutį, aš staiga prisiminiau, kaip juokiausi iš vargšo Lamickio ir jo tėtušio. Ir čia, kaip nesunku numanyti, tris kartus užgiedojo gaidys, aš, lyg koks Petras, graudžiai apsiverkusi išbėgau lauk iš viešbučio – puoliau gaudyti taksi ir važiuoti į San Pietro!

O grįžtant atgal į Maskvą, oro uoste, kad mano išdidumas būtų nuramdytas galutinai, gyvenimas privertė mane pabūti maniakiškai „šopinguojančių" „Kremliaus pulo" apsipirkinėtojų kailyje: naujųjų pirkinių nebuvo kur sugrūsti, todėl aš taip ir vežiau juos tuose didžiuliuose pakavimo krepšiuose. Kai mane tokią pamatė radijo stoties „Echo Moskvy" vyriausiasis redaktorius Aleksejus Venediktovas, jam akys ant kaktos iššoko. Mokyklos istorijos mokytojo, nutvėrusio iš pamokų pabėgusią mokinę, tonu jis iškošė:

– Taaaip... Aplankėm Amžinąjį miestą, vadinasi...

Būtent todėl, kad Jelcino laikais smulkiesiems Kremliaus valdininkams kelionės į užsienį buvo retenybė, jie stengėsi išspausti iš jų viską, ką tik galima, iki paskutinio lašo. Pavyzdžiui, žurnalistus galėjo nesismulkindami atvežti į Boną trys dienos iki oficialaus Jelcino vizito pradžios, o namo išsiųsti tik praėjus parai po delegacijos išvykimo. Aš negalėjau sau leisti beprasmiškai prarasti tiek laiko ir kartais atsisakydavau vykti tuo reisu, į kurį bilietus pirkdavo prezidento akreditacijų skyrius (žinoma, ne už Kremliaus, o už mūsų redakcijų pinigus).

Labai greitai savo nederamu darboholizmu ėmiau kelti lengvą spaudos tarnybos susierzinimą, kai savarankiškai nusipirkusi bilietą ir atskridusi tik prasidėjus Jelcino vizitui aš jau nuo slenksčio imdavau juos taranuoti:

– Jūs žadėjot į neoficialią spaudos konferenciją mums atvesti užsienio reikalų ministerijos atstovus. Kada?

– Taaaip! Tregubova vėl, rodos, dirbt atvažiavo! Užuot leidusi mums ramiai pasėdėti, alutį pagurkšnoti... – 1999 metų Kelno susitikime nepatenkintas burbėjo Aleksejus Aleksejevičius Gromovas (dabartinis Putino atstovas spaudai, tuo metu dirbęs Jelcino spaudos tarnybos vadovu).

Beje, nepaisant savanoriško mano sekvestro, išvažiuojamosiose Kremliaus sanatorijose, beprasmiško laisvo laiko vis vien kaskart likdavo – nors spjaudyk ir gaudyk.

Iš Strasbūro, kur vyko Europos Sąjungos susitikimas, aš, pavyzdžiui, spėjau nakčiai nuskristi į Paryžių – pasilepinti karštais profitroliais *„Grand Café"* Kapucinų bulvare.

Kelnas buvo pažymėtas amžino Viešpaties Apsireiškimo išpažinimo ženklu – bėgdavau į pamėgtą Domo katedrą.

Laisvalaikį Kelne ir Bonoje galima buvo praleisti ir tiesiogine prasme vandenyje – ilgos maudynės *„Claudius Therme"*, kurią aptikau netoli Kelno zoologijos sodo, buvo tiesiog dieviškos.

Beje, prie Didžiojo Septyneto susitikimo pastato šiame laisvame, prabangoje skendinčiame Reino mieste, aš visada nusigaudavau ant čia pat išsinuomoto dviračio. Lydima pilnų neapykantos, o kartu ir savotiško alkio, bukai „gurkšnojančių alutį" Kremliaus valdininkų žvilgsnių.

Žodžiu, kurortinis gyvenimas buvo svarbiausia. Kartais mūsų nerūpestingam poilsiui už Senelio pečių trukdė tik gatvės antiglobalistai, per-

sekiojantys mus su Jelcinu iš miesto į miestą, iš susitikimo į susitikimą, tiesiog kaip Bunuelio filme „Tas niūrus geismo objektas". Dėl tų vaikinukų bet koks padorus miestas iškart imdavo dvokti svylančiais skudurais: jie neįtikėtinai greitai užteršdavo visas centrines gatves, o vėliau šiukšles dar ir padegdavo.

Niekada neatleisiu jiems to pamazgų dvoko, kuris Didžiojo Septyneto susitikimo Birmingeme metu prasiskverbė į švelniai aštrų patiekalą su kariu vietiniame indų restorane. Pro plačiai atvertus langus mums kaip tik puikiai buvo matyti barikados ir antiglobalistinių gaisrų pašvaistės.

3

BORISAS JELCINAS, GYVAS IR MIRĘS

Galbūt kam nors žvelgiant iš šalies tai gali pasirodyti gerontofilija, bet absoliučiai visos be išimties „Kremliaus pulo" merginos itin švelniai ir rūpestingai mylėjo mūsų Senelį Jelciną.

– Kodėl Borisas Nikolajevičius ėmė kažkaip keistai, nemaloniai čepsėti, – periodiškai kuluaruose griežtu tonu klausdavo prezidento spaudos atstovo kuri nors iš mano kolegių.

– Žinau... Ačiū, kad pastebėjote. Tiesiog neseniai jam nesėkmingai gydė dantį... – atsiskaitydavo spaudos atstovas.

– Ar jūs negalėtumėt visgi Jelcinui į ausį įtaisyti „žirniuko"? Dabar juk jau išrado gerus, visai mažus klausos aparatus. Nes kitaip visi jau mano, kad prezidentas turi problemų ne dėl ausų, o dėl galvos... – rūpinosi kita freilina.

– Mes pagalvosim apie tai... Bet jūs įsidėmėkit: dešiniąja ausimi Borisas Nikolajevičius beveik nieko negirdi. Ir todėl, kai visi šaiposi, kad aš atseit Borisui Nikolajevičiui visą laiką aiškinu klausimus, nes prezidentas reaguoja neadekvačiai arba nesupranta – iš tikrųjų Borisas Nikolajevičius paprastų paprasčiausiai neišgirsta klausimo, o aš elementariai pakartoju jam viską į kairiąją ausį, – graudulingai neoficialiuose pokalbiuose aiškino mums Sergejus Jastržembskis.

Ir mes patikliai stengėmės rėkti Jelcinui savo klausimus būtent į kairiąją, girdinčią, ausį.

– Borisai Nikolajevičiau! Ar tiesa, kad jūs vakar Maskvoje sakėte, kad jau susitarėte su Kofiu Ananu dėl vizito į Iraką? Ar jūs galite tai patvirtinti? Juk jau gauta prieštaringa informacija, kad Ananas atsisakė šio vizito, nes neturi JTO mandato,– nekaltai klausėme mes Jelcino sutikimo ceremonijos prezidento rūmuose Romoje metu.

– Ne! Netiesa! Aš to niekada nesakiau! Tai – dezinformacija! – piktai gynėsi Jelcinas. – Aš?! Į Iraką?! Neee! Aš į Iraką nevažiuosiu! Aš to niekada nesakiau!

– Taigi ne jūs, o A-na-nas, A-na-nas! – choru skiemenavo „Kremliaus pulo“ žurnalistai, sąžiningai stengdamiesi, kaip mūsų prašė Jastržembskis, prieiti iš kairės.

Arba štai Birmingeme, per „G7 plius Rusija“ susitikimą, Jelcinas staiga pradėjo kalbėtis pats su savimi, be to, dar per vertėją.

– Jūs pavėlavote! – priekaištavo jis pažangių industrinių šalių lyderiams, pats atėjęs į susitikimą anksčiau už visus.

Vertėjas išvertė šią frazę. Tačiau vėliau, kol visi susėdo į vietas, anglų vertėjas taip pat ėmėsi darbo. O mūsiškis dėl gryno atsitiktinumo išgirdęs frazę „jūs pavėlavote“ angliškai, nutarė dar kartą ją išversti į rusų kalbą.

– Aš?! Aš pavėlavau?! – pasipiktino Jelcinas išgirdęs savo paties frazę ausinėse. – Tai jūs visi pavėlavote!

Sunku net paaiškinti, kaip mes visi džiaugdavomės, kai mūsų brangusis Senelis galėdavo ilgokai išstovėti ant kojų ir viešai nekalbėdavo kvailysčių! Nes jam elgiantis atvirkščiai, norėdavosi tiesiog apsiverkti ar netgi prasmegti skradžiai žemę.

STOKHOLMO KOŠMARAS

Kai man girdint kas nors ištaria žodį „Stokholmas“, aš iki šiol tiesiog sustingstu. Ir ne aš viena, dar kelios dešimtys žurnalistų ir politikų, kurie 1997 metų gruodžio pradžioje nutarė pasivažinėti kartu su Rusijos prezidentu į Švediją.

Viskas prasidėjo nuo to, kad Jelcinas vos neapvesdino pirmojo vicepremjero Boriso Nemcovo su Švedijos princese Viktorija. Per oficialų karališką priėmimą, pakėlęs šampano taurę, prezidentas pasišaukė savo favoritą – jaunąjį reformatorių, linktelėjo Švedijos monarcho dukters link ir pareikalavo:

– Žiūrėk, kokia simpatiška mergaitė! Reikia tave su ja apvesdinti. Eik susipažink!

– Borisai Nikolajevičiau, čia juk Švedija! Žinote, koks griežtas čia etiketas! Ji juk – neprieinama būtybė, su ja taip paprastai negalima! – pabandė atkalbėti prezidentą nuo piršlybų avantiūros Nemcovas.

Bet Rusijos „carui“ buvo nusispjaut į švedų protokolus: Jelcinas nieko nelaukdamas prisitraukė prie savęs apstulbusią iš siaubo Viktoriją ir mėgaudamasis pabučiavo ją.

– Na! O dabar tu! – pareikalavo Jelcinas iš savo numylėtinio Nemcovo.

Kad išgelbėtų Švedijos princesės, o kartu ir savo šalies garbę, vicepremjeras panaudojo paskutinį slaptą ginklą:

– Borisai Nikolajevičiau, aš negaliu, aš vedęs. O čia juk yra toks įstatymas: jeigu kas palies netekėjusią princesę – viskas, iškart turi ją vest!

– Ech tu!.. – nepatenkintas nutęsė Jelcinas.

Bet netrukus rizika atimti princesės garbę visiems atrodė tiesiog niekis. Spaudos konferencijoje, vykusioje Stokholmo rotušėje, Senelis kalbėjo kaip prisuktas.

Sąmonės srautas, kaip paprastai, prasidėjo nuo pamėgtos temos: „Branduolinės galvutės".

– Aš pasiūliau Jungtinėms Valstijoms du kartus sumažinti turimų atominių ginklų skaičių! O kol kas aš priėmiau sprendimą, kad Rusija viena, be kitų, vienašališkai sumažins branduolinių galvučių skaičių trečdaliu... O paskui reikia išspręsti klausimą iki galo, iki visiško atominio ginklo sunaikinimo! – paskelbė Jelcinas, ir daugybė reporterių jau pradėjo mėšlungiškai pliekti sensacingą pranešimą į savo agentūras.

Atrodytų, kad Vakarų diplomatams jau pats laikas džiaugtis tokiu beprecedenčiu Rusijos valstybės vadovo pacifizmu. Bet kur tau. Taiki Jelcino iniciatyva tučtuojau buvo sugadinta: staiga jis prie branduolinių valstybių priskyrė tas, kurios branduolinio ginklo neturi – Japoniją ir Vokietiją.

Čia pat kliuvo ir Švedijai. Jelcinas staiga supainiojo ją su Suomija ir paskelbė, kad dvidešimtame amžiuje ji trumpą laiką kariavo su Rusija.

– Bet dabar visa tai praeityje... – taikiai užbaigė Rusijos lyderis.

Tačiau vos sutikęs atleisti švedams mitinį dvidešimto amžiaus karą, Jelcinas ėmėsi mokyti vietinę vyriausybę.

– Teisingai čia, Švedijoje, jūsų gyventojai, jūsų darbininkai reiškia nepasitenkinimą savo vyriausybe! – apstulbino švedus jų brangusis svečias. – Nes jūs visą laiką vietoj dujų naudojate anglį! O reikia naudoti dujas! Ir Rusija jums gali jų parduoti!

Iš kokių liaudies pasakų apie švedų rūdos kasyklas Jelcinas ištraukė šiuos duomenis – taip ir liks didžioji Rusijos diplomatijos paslaptis.

Čia pat atėjo eilė jaudintis Rusijos delegacijai.

– Aš daviau jiems nurodymus! – linktelėjo į savo svitos pusę Jelcinas. – Sutartis dėl dujotiekio turi būti paruošta ne kokiais nors devyniasdešimt devintais metais, o rytoj aštuntą valandą ryto!

Tą akimirką pažvelgusi į Jelciną lydinčią komandą, aš pastebėjau, kad vicepremjero Nemcovo ir prezidento atstovo spaudai Jastržembskio, pagal švedų protokolą turėjusių stovėti sargyboje šalia prezidento, veidai netgi ne pablyško, o įgavo negerą, žalią, alpulio būsenos spalvą.

Ypač silpnų nervų Rusijos žurnalistės, sėdėjusios šalia manęs, jau ėmė raudoti balsu. Viena po kitos jos pašoko iš vietos ir užsidengusios delnais šlapius nuo ašarų veidus, bėgo išėjimo link.

Aš gi tiesiog negalėjau pajudėti iš siaubo ir kaip užkerėta neįstengiau nusukti akių nuo prezidento.

Čia po truputį Jelcino „prisukimas" baigėsi: jis pradėjo užsikirtinėti, atsakinėti ne į tuos klausimus, jo veidas vis labiau tįso, ir pagaliau, atsitiktinai užkliuvęs už mikrofono laido, jis susvyravo ir tiesiog tribūnoje lėtai, kaip didžiulis žaibo pakirstas ąžuolas, ėmė virsti.

Aš buvau apimta jausmo, kad dar kelios minutės – ir šis begalinis košmaras baigsis baisia kulminacija. Žodžiu, kad mano prezidentas numirs tiesiog čia ir dabar, mano akivaizdoje.

Tuomet prezidento svitą apėmė isterija. Jastržembskis puolė gelbėti prezidento – stengdamasis sudaryti įspūdį, kad turi perduoti Jelcinui kažkokius svarbius popierius, spaudos atstovas kaip rūpestinga auklė, stengdamasis, kad niekas nepastebėtų, prilaikė prezidentą, kad tas neparvirstų, o paskui išradingai pristūmė jam kėdę ir pasodino prie stalo.

Reformatorius Nemcovas pasirodė jautresnis įspūdžiams nei jo „nuotaka" iš Švedijos: pirmasis vicepremjeras staiga susvyravo, griebėsi už galvos ir galvotrūkčiais puolė iš tribūnos – prie to paties kairiojo išėjimo, kur jau pasislėpė nuo švedų diplomatų akių pusė Rusijos delegacijos ir spaudos atstovų.

Nebeturėdama jėgų stebėti širdį draskančio reginio, netrukus ten pat emigravau ir aš.

– Aš pajutau, kad dar sekundė ir pats apalpsiu, – prisipažino man baltas kaip popierius Borisas Nemcovas, kaip vėduokle vėdindamasis prezidento vizito scenarijumi.

O šalia jo viena mano kolegė žurnalistė trūkčiojo už rankogalio prezidento Jelcino dukrą Tatjaną ir garsiai, tarsi kontūzyta, rėkė jai į veidą:

– Bet juk tai pizdec! Tania! Juk tai pizdec!!! Ką gi dabar daryti?!

Absoliučiai šaltakraujiškai atrodanti prezidento dukra Tania nutarė šios netikėtos minties nekomentuoti.

Tačiau labiausiai tą vakarą mane sukrėtė Jelcino atstovo spaudai Sergejaus Jastržembskio šaltakraujiškumas. Kai iš rotušės linkstančiomis iš jaudulio kojomis aš atbėgau prie Stokholmo žiniasklaidos centro, pastebėjau jį vieną vienutėlį likus minutei iki įėjimo į jau sausakimšą susijaudinusių žurnalistų konferencijų salę. Ir tarsi aktorius užkulisiuose prieš išeidamas į sceną, Jastržembskis keletą sekundžių, nepastebėdamas manęs, kruopščiai nutaisinėjo mimiką ir mankštino lūpas – kad suteiktų savo veidui įprastą gutaperčinę džiaugsmingą išraišką.

Matant nervingai trūkčiojantį veidą ypač bauginamai atrodė tai, kad jo rankos, laikančios plastikinį kavos puodelį, kurį jis automatiškai pasičiupo nuo esančio prie įėjimo staliuko žurnalistams, NEDREBĖJO. Jis tiesiog laikė prieš save tą nelaimingą puodelį ir nėkart iš jo nė nesriūbtelėjo – atrodė, kad laikydamas jį bandė įsitikinti savo pusiausvyra.

– Serioža, kas vyksta? Ar galite man paaiškinti? – tyliai paklausiau jo.

– Jei tik aš pats galėčiau suprasti, kas vyksta, Lenočka... Jūs nepatikėsit: kiekvieną kartą, kai prezidentui tai nutinka, aš jaučiu tiesiog fizinį skausmą... – iš netikėtumo, po šoko dar nespėjęs nutaisyti įprasto „guminio" veido, prisipažino Jastržembskis.

Bet čia pat, praėjus šimtajai sekundės daliai, Jastrebas suėmė save į rankas, pasitaisė ir nusišypsojo savo firmine gumine šypsena:

– Kas vyksta? Vyksta spaudos konferencija!

Ir galantiškai atvėręs prieš mane salės duris, kurioje iš nekantrumo jau gaudė mano kolegos, atstovas spaudai puolė į mūšį.

To reflektuojančio Jastržembskio, kurį aš atsitiktinai pamačiau koridoriuje, čia jau nebebuvo nė pėdsako.

Jis kaip žiauriame didžiajame tenise, kurio aistruolis buvo, negailestingai ir tiksliai atmušinėjo visus žurnalistinius kamuoliukus, čia pat rasdamas genialių formuluočių, paaiškinančių Jelcino keistenybes:

– Žurnalistams paprastai nežinoma, kas vyksta už uždarų durų per derybas. Diplomatinė virtuvė paprastai yra už regėjimo lauko. Bet Rusijos prezidentas, kaip jau žinoma, turi savo stilių. Ir šiandien jūsų akivaizdoje jis padarė

tai, ko diplomatai paprastai nedaro: Rusijos prezidentas truputėlį pravėrė žurnalistams langelį į patalpą, kurioje paprastai vyksta slaptos diplomatinės derybos. Iš esmės – čia jau aš savo ruožtu atskleidžiu jums paslaptį – jis užsiminė jums apie būsimas Rusijos ir JAV derybas dėl strateginės puolimo ginkluotės problemos...

Kažkokį amžinai Jelcino sveikata susirūpinusį japoną, atkakliai klausinėjusį, kaipgi dėl prezidento, priskyrusio Japoniją prie branduolinių valstybių, reakcijos adekvatumo, Jastržembskis apskritai pavertė kvaileliu:

– Japonija? Taip? Jis įvardijo Japoniją? Na, vadinasi, liežuvis susipynė – negi jūs pats nesuprantate? Pakeiskite Japoniją į... aš ir pats jau nepamenu: kokios dar šalys branduolinės? A? Aha! Štai! Jūs ir pats nepamenat! Vadinasi, pakeiskit į Didžiąją Britaniją! O Vokietiją apskritai pamirškit.

Kremliaus „vanagas" taip profesionaliai visą pusvalandį plovė visiems smegenis, kad po spaudos konferencijos aš ir pati vos nesuabejojau: ar iš tikrųjų prieš valandą girdėjau priešmirtinius Jelcino kliedesius, o ne „diplomatines paslaptis pro vos pravertą langelį".

Kitą dieną, skaitydamas iš lapo ilgą kalbą Švedijos parlamente, Jelcinas kalbėjo įtartinai gargaliuodamas, bet užtat jau akivaizdžiai suprasdamas, KĄ kalba. Ir retokai painiojosi. O svečių ložėje sėdėję Djačenko su Jastržembskiu jau ramiai ir linksmai kikeno iš smulkių prezidento kalbos riktų. Ir aš dar kartą nusistebėjau geležiniais tos porelės nervais.

Kur kas emocionalesnis Nemcovas vėliau man prisipažino, kad Stokholmo skandalo priežastimi jis laiko tą šampano taurę, kurią Jelcinas priėmimo pas Švedijos karalių metu vos vos palietė lūpomis.

– Supranti, kai Jelcinas turi problemų dėl sveikatos, normaliai iš pažiūros jo būklei palaikyti jis, rodos, prigirdomas kažkokių labai stipriai veikiančių vaistų, kuriuos vartojant kategoriškai draudžiama gerti alkoholinius gėrimus. Nes kitaip iškart „nuneša stogą", taip ir nusibaigti galima. Ir iš tikrųjų, kai jis tokios būklės, pakanka vos gurkštelėti nors paties silpniausio vyno ar šampano, ir prasideda šitas košmaras...

Po dvejų su puse metų iš Stokholmo – iš miesto, kurio netgi pavadinimą norėčiau užmiršti amžiams – gavau netikėtų linkėjimų. 2000 metų gegužės 24 dieną Nemcovas paskambino man būtent iš Švedijos sostinės pasveikinti manęs su gimtadieniu:

– Prisimeni, kaip Senelis ant mūsų rankų merdėjo... Dabar skrendu į Maskvą. Ką tau parvežti iš Švedijos dovanų gimtadieniui?

Paprašiau „ko nors švediško, bet ne šeimą ir ne gimnastikos sienutę". Taigi Boria, atvykęs į mano šventę tiesiai iš oro uosto, svečių susižavėjimui (tarp jų buvo ir žurnalistų, kartu su Jelcinu išgyvenusių Stokholmo košmarą), padovanojo man prabangų švedišką tautinį kostiumą. Ir tai pagaliau nors šiek tiek padėjo man susitaikyti su nelaimingu miestu, kurio darbininkai turbūt iki šiol „piktinasi savo vyriausybe dėl to, kad ji kūrena anglimi, o ne rusiškomis dujomis".

KAIP JELCINAS JAPONIJAI PADOVANOJO SALAS

Tiesą sakant, kartais Jelcino keistenybės man netgi patikdavo. Bent jau iki tol, kol jos nekeldavo grėsmės jo gyvybei.

Sykį vieną iš tokių nekaltų keistenybių mes su juo išbandėme kartu – per vizitą į Rusijos miestą Oriolą, kuris tradiciškai buvo priskiriamas vadinamajai „raudonajai", tai yra prokomunistinei, Rusijos juostai.

Tos srities gubernatorius Strojevas, seniau šio regiono kompartijos komiteto viršininkas, buvo nesveikai užsidegęs išsaugoti savo regione užkonservuotą kolūkių–tarybinių ūkių sistemą.

Sulaukusi akimirkos, kai Jelcinas kartu su Strojevu prieis prie žurnalistų, aš garsiai (taip, kad Orlovo gubernatoriui vėliau nebūtų nė menkiausios progos apsimesti, kad jis neva neišgirdo) paklausiau Senelio:

– Borisai Nikolajevičiau, ar jūs nemanote, kad turėtų būti priimtas Žemės kodeksas, garantuojantis teisę laisvai pirkti ir parduoti žemės ūkiui skirtą žemę?

Strojevas vos nesprogo iš pasipiktinimo, bet prezidento akivaizdoje nedrįso kaip nors prieštarauti.

O Jelcinas, kaip aš ir numaniau, iškart atgijo ir vos vėl nepradėjo lipti ant tanko kaip „aksominės revoliucijos" metu:

– Be aaabejo! – kaip kirviu nukirto prezidentas. – Valstietis turi būti savo žemės šeimininkas, turi turėti teisę ją pirkti ir parduoti! Ir kol tokių nuostatų Žemės kodekse nebus, aš po juo nepasirašysiu! Tai tvirta mano pozicija: laisvas žemės pirkimas ir pardavimas – Rusijos ateitis!

Pasimėgavusi šalia prezidento reformatoriaus stovinčio sovietinės kolūkinės santvarkos apologeto nebylių pragariškų kančių vaizdeliais,

nusprendžiau: jeigu jau linksmintis, tai iki galo. Ir ėmiau kalbinti Jelciną dar labiau provokuodama.

– O kaip jūs manote, Borisai Nikolajevičiau, ar turėtų būti įvesta laisvo žemės pirkimo ir pardavimo sistema čia, Orlovo srityje? – įsiteikiančiu balsu pasitikslinau aš tuo pat metu linkteldama Jelcinui į Strojevo pusę.

Čia Strojevas, rodos, iš įtampos tiesiog įaugo į žemę, prieš kurios laisvą pirkimą ir pardavimą jis kovojo.

O Jelciną apėmė lygiai tokia pat valiūkiška nuotaika kaip ir mane.

– Orlovo srityje?.. – perklausė jis šelmiškai nusišypsojęs ir kreivai dėbtelėjęs į „raudonąjį" gubernatorių.

O paskui jau griežtu, kaip dera prezidentui, balsu pridūrė:

– Čia, Orlovo žemėje, laisvo pirkimo ir pardavimo krypties tviiirtai laikomasi!

Strojevas tylėjo kaip Orlovo partizanas, bet faktas jau buvo užfiksuotas visų pagrindinių šalies televizijų kamerų: Jelcinas, tyliai pritariant „raudonajam gubernatoriui", atšaukė Orlovo srityje kolūkinę baudžiavą.

Šios scenos liudininkai – Kremliaus politikai – iš juoko tiesiog apsipylė ašaromis.

Štai tokiomis akimirkomis, mano manymu, Seneliui Jelcinui buvo galima atleisti viską. Net nesvarbu, veiksnus jis ar neveiksnus, gyvas ar miręs, blaivus ar nelabai, jis visada likdavo „kietuolis". Tik va gaila, kad „miręs" Jelcinas būdavo gerokai dažniau ir jokios laisvo žemės pirkimo ir pardavimo sistemos jis taip ir neįvedė.

Ir vis dėlto kas gi dar, išskyrus Senelį, galėjo – bent jau sąmoningai – ne tik išbuožinti Strojevo kolūkius, bet ir dosniai padovanoti Japonijai „ginčytinas" Kurilų salas?

Aš ir anksčiau įtariau kažką panašaus, mat mano bičiuliai vicepremjeras Borisas Nemcovas ir Jelcino atstovas spaudai Sergejus Jastržembskis į visas mano kuluarines apklausas dėl neformalių Jelcino derybų su japonais reaguodavo kažkokiu nervingu kikenimu.

Ir tik Jelcinui išėjus į pensiją, Nemcovas visgi atskleidė man baisią paslaptį:

– Krasnojarske, draugiško susitikimo su „draugu Rju" metu, mūsų „caras" Jelcinas staiga visiškai pasijuto caru ir tiesiai į akis pažadėjo Rju „šiaurines teri-

torijas" padovanoti Japonijai. Po to pribėga prie mūsų visiškai apstulbę japonų valdininkai ir, netikėdami savo laime, sako: „Jūsiškis mūsiškiui salas padovanojo! Mes dabar nežinom, ką daryti! Jis ką – rimtai?!" Čia mes su Jastržembskiu puolėm prie Jelcino ir vos ne ant kelių ėmėm prašyti: „Borisai Nikolajevičiau, nedarykit to, maldaujam!" O jis mums atsako: „O kodėl aš negaliu to padaryti?! Aš noriu suteikti malonumą savo draugui Japonijos premjerui!" Mes abu įkalbėjom jį geriau mus atstatydinti, bet salų neatiduoti. Galiausiai prezidentas gudriai nusišypsojo ir sako mums: „Na gerai, nesijaudinkit... Aš juos apgausiu..."

Štai taip du Jelcino valdininkai akimirksniu sugadino visų Kurilų salų gyventojų gyvenimą. Pati aš ginčytinose teritorijose niekada nebuvau, bet visi, kas ten važiavo, vienu balsu tikina: netgi kolūkinė baudžiavinė Orlovo sritis palyginti su šia vieta – tikras rojus žemėje. Ir kodėl gi šąlantys, alkani, baigiantys prasigerti tolimųjų Kurilų salų gyventojai, kuriais mūsų vyriausybė visiškai nesidomi, turi ginti abstrakčius valstybinius interesus ir negali pradėti naujo gyvenimo mažos, bet besirūpinančios savo piliečiais šalies protektorate, ne visai aišku.

Aš net stebiuosi, kaip taikliai dainuojama Maskvoje populiarioje Rusijos roko grupės „Splin" dainoje: „Mūsų prezidentas nerūko ir negeria – geriau jau gertų ir rūkytų! Galbūt nuo to pasidarytų lengviau Pietinių Kurilų gyventojams!"...

Galima įtarti, kad į roko grupės „Splin" rankas taip pat pateko konfidenciali informacija apie šią istoriją...

Juk dabartinis Rusijos prezidentas Putinas „nerūko ir negeria" – štai kam tikrai vertėtų bent retkarčiais geriau jau „pagerti ir parūkyti"! Na patys pasvarstykit: ko vertas vien Putino pažadas „sumurdyti čečėnų teroristus klozete" arba grasinimas girdint Vakarų žurnalistams „taip apipjaustyti, kad po to toje vietoje niekas niekada nebeišaugtų"...

Argi galima lyginti šiuos Putino „aforizmus" – kurie kažkodėl visi kaip vienas kraugeriški ir sadistiški – su neužmirštamais, geraširdiškais Jelcino „bajeriukais"?

RUSIŠKA *COSA NOSTRA*

Kaip jau supratote, čia bus kalbama ne apie mano mamą ir tėtę. O apie Jelcino „Šeimą". Jo prezidentavimo laikais buvo du šio žodžio rašymo

laikraščiuose būdai: jeigu žurnalistas jį rašydavo iš mažosios raidės ir be kabučių – tai reiškė giminaičius. O jeigu kabutėse ir iš didžiosios raidės, tada visi iškart suprasdavo, kad turima omenyje rusifikuota *cosa nostra* versija.

Iškart paaiškinu: Jelcino viešpatavimo periodu reali vyriausybės, ministerijų, Dūmos ir kitų konstitucinių valdžios organų įtaka buvo beveik lygi nuliui. Visą šalį valdė pusiau legalus organas, kurio įgaliojimai nebuvo iki galo suformuluoti nei Konstitucijoje, nei kokiame nors įstatyme – Kremliuje įsikūrusios Prezidento administracijos.

O jeigu sąžiningai – tai netgi ir žodis „administracija" Kremliui buvo per daug civilizuotas. Iš esmės Kremlius buvo paprasčiausias tipiškas caro „dvaras", kurio vidiniai tarpusavio santykiai buvo reglamentuojami ne rangais ar pareigybėmis, o Valdovo aplinkos dvariškių intrigomis. Būtent caru visą laiką jautėsi Jelcinas. Ir būtent bizantišką (o paprasčiau kalbant – intrigantišką) šalies valdymo metodą visada išpažino Kremliaus „administratoriai".

Ir juo blogiau caras Jelcinas jautėsi, tuo skaudžiau užaštrėdavo atsitiktinių dvaro intrigų įtaka šalies likimui. Mat kiekvienos sunkios Jelcino ligos metu ypač svarbus tapdavo klausimas, kas stovės arčiau prie jo lovos. Ir kas reikiamu momentu turės galimybę pakuždėti sergančiam carui reikiamą žodį ir iškaulyti, kad nusilpusi nuo ligos ranka pasirašytų po reikiamu įsaku.

Visos šios bizantiškos valdžios piramidės viršūnėje stovėjo Valia Jumaševas – buvęs sovietinis žurnalistas, Jelcino karjeros pradžioje susidraugavęs su jo dukra Tatjana ir reikiamu laiku prieš rinkimus Jelcino vardu parašęs pirmąsias knygas. Jelcinas pasitikėjo savo dukra, o ji savo ruožtu pasitikėjo Jumaševu. Todėl pastarasis ilgam laikui tapo faktiškai svarbiausiu šalies valdininku, nors Kremliaus administracijos vadovo pareigybės visagalybė neatitiko nė vieno oficialaus įstatymo.

Vardai Valia ir Tania Kremliuje niekada nebuvo tariami atskirai. Tik kartu: Valia ir Tania.

Tuo metu televizija Rusijoje nuolat suko visiems iki gyvo kaulo įsiėdusį reklaminį sausainių „*Twix*" klipą, kuris baigdavosi glamone: „Du traškūs sausainiai su pienišku šokoladu – mmm... SALDI PORELĖ!" Ir kažkokio Kremliaus aštrialiežuvio dėka, netrukus visa politinė „chebra" už akių „Saldžiąja porele" ironiškai ėmė vadinti Tanią ir Valią.

Kad ir kaip keista, iki pat Jelcino išėjimo į pensiją aš nė karto Kremliuje negirdėjau nė vieno gando apie tai, kad politinė Tanios ir Valios sąjunga

būtų sutvirtinta ne tik „Šeimos“ (itališkos *cosa nostra* prasme), bet ir sveikais šeimyniniais santykiais – tiesa, vėliau, jau Jelcinui pasitraukus, į valdžią atėjus Putinui, jie oficialiai susituokė ir netgi susilaukė vaiko.

Jelcino laikais Kremliaus senbuviai visai rimtai aiškino man šio neperskiriamo tandemo atsiradimą šitaip:

– Supranti, iš tikrųjų Tania ir Valia – tai tiesiog vienas žmogus! Jų neįmanoma atskirti – kaip Siamo dvynių.

Vis dėlto geriau informuoti Kremliaus dvariškiai puikiai žinojo, kad pati svarbiausia šių įtakingų Siamo dvynių dalis yra trečioji – oligarchas ir intrigantas Borisas Berezovskis.

Tatjana, be abejo, buvo šių dvynių „veidas“, kurį kartais buvo galima parodyti publikai: simpatiška, moteriška ir kelianti užuojautą savo rūpesčiu dėl Tėčio. Bet svarbiausia Tatjana buvo ta Burna, kuri su dukters švelnumu ir įtikinamumu pakuždėdavo Svarbiausiai Šalies Ausiai – tai yra Jelcino ausiai – visas dvyniams „reikalingas“ idėjas.

Savo ruožtu Valia, be abejo, buvo šių trigalvių dvynių rankos – jos laiku pakišdavo Jelcinui pasirašyti reikalingą dokumentą. Be to, būtent Valia į moterišką Tatjanos galvą kišdavo tas idėjas, kurias ji po to įteigdavo Tėčiui.

Bet tas idėjas Valia sugalvodavo ne vienas – o koncentruotai intelektualiai padedant Berezovskiui, pastarasis ir buvo pati svarbiausia iš trijų dalių sudaryto valdžios monstro dalis – smegenys.

Ilgą laiką ši triguba grandinė dirbo idealiai: tais atvejais, kai Berezovskis nuspręsdavo iš vyriausybės pašalinti savo verslo konkurentą, atšaukti jo netenkinusius aukciono rezultatus arba gauti iš Jelcino kokį nors paskyrimą.

Taigi ryškūs, gražūs, spalvotomis ugnelėmis mirksintys ir iškart visus tavo pinigus bei žetonus, kuriuos į juos įdėjai, praryjantys žaidimo automatai, žmonių vadinami „vienarankiu banditu“, Kremliaus kazino atveju tapo šešiarankiu banditu.

Beje, kai kurie *„Kremlin Woonderland“* atrakciono mėgėjai tvirtino, kad Berezovskis nėra suaugusio valdžios monstro dalis, greičiau atvirkščiai – tai užkulisinis marionečių virvelių tampytojas, stebuklingųjų Siamo dvynių šeimininkas, verčiantis mutantą rodyti publikai gudrias, įmantrias figūras.

Žinote, Šiaurinėje Rusijos sostinėje – Sankt Peterburge – yra specialus nedidelis muziejus – „kunstkamera“, kur eksponuojamos visokiausios gamtos

anomalijos, kolekcionuotos vieno Rusijos caro reformatoriaus – Petro I. Tarp šių eksponatų yra ir spirite užkonservuoti Siamo dvyniai.

Ar Kremliaus dvyniai turėjo tris galvas, ar tik dvi viename flakone, o trečią – šalia, dabar mokslui nebe taip jau ir svarbu.

Tiksliai buvo žinoma tik viena: vyriškoji šio monstro dalis labai ilgą laiką iš po apsamanojusios Kremliaus kerplėšos į dienos šviesą apskritai neišlįsdavo ir bijojo žurnalistų lyg armagedono.

O moteriškoji dalis retkarčiais vis dėlto pasirodydavo viešai.

Su Jelcino dukra Tatjana (tada dar turėjusia antrojo vyro Djačenkos pavardę), aš susipažinau dar 1997 metų pradžioje, kai ji atėjo pas mus į Mašos Slonim namus Tverskaja gatvėje, į susitikimą su „Chartija".

Bendraujant asmeniškai, Tania darė neįtikėtinai moteriškos, minkštos ir bejėgės naivuolės įspūdį. Tiesa, mane kiek šokiravo tai, kad dalydamasi su mumis įspūdžiais apie tuomet ką tik išėjusią Aleksandro Koržakovo (buvusio Jelcino apsaugininko, išliejusio ant savo šeimininko visus atsarginius pamazgų kubilus) knygą, prezidento dukra pareiškė, kad ji „ir dabar, kaip ir anksčiau, teigiamai vertina dėdę Sašą..." (šitaip šeimyniškai ji pavadino Koržakovą).

Kita vertus, toks keistas pareiškimas puikiai tiko bejėgės naivuolės įvaizdžiui patvirtinti.

O toliau įvyko neįtikėtinas dalykas: Tatjana sugebėjo visus tą dieną Slonim namuose susirinkusius ir karšto, ir šalto mačiusius politikos apžvalgininkus sujaudinti iki pačių širdies gelmių.

Mat ji, atsakinėdama į aštrius mūsų klausimus apie politiką, staiga nei iš šio, nei iš to ėmė moteriškai skųstis, jog Koržakovo knygoje pasakojama apie tai, kad jos sūnus yra netikras jos dabartinio (antrojo) vyro vaikas, kad jis gimęs iš pirmosios santuokos. O pats sūnus, kaip išraudojo mums Tatjana, iki šios skandalingos knygos to nežinojęs. Verkė Tania tiesiogine prasme – išspaudė ašarą akimirksnį sutrikdydama ir pavergdama mane ir mano draugus. Pasiekusi tikslą, prezidento dukra tučtuojau susirinko daiktus ir kūkčiodama greitosiomis atsisveikinusi išbėgo į laiptinę.

Palydėti ją pašoko vyriausiasis radijo stoties „Echo Moskvy" redaktorius Venediktovas, po penkių minučių jis grįžo pas mus persikreipusiu veidu:

– Bičiuliai, ji ten dabar taip verkia...

– Krokodilo ašaros. Prastai suvaidinta, – ciniškai atkirto prezidento dukters bendravardė žurnalistė Tatjana Malkina.

Malkina buvo vienintelė iš visų mūsų dėl savo bendravardės iš Kremliaus pažeidžiamumo ir bejėgiškumo likusi šalta kaip ledas.

Visi užsipuolė Malkiną priekaištaudami dėl cinizmo pertekliaus ir argumentuodami maždaug taip: „Tokios akys apgauti negali".

– Gali! Dar ir kaip gali! Jūs paprasčiausiai nevažiavote su Jelcinu į pirmąją rinkimų kampaniją! Kad jūs būtumėt matę, kaip jie leisgyvį, pamėlynavusį kaip lavonas Jelciną išgrūdo prieš žurnalistus paskelbti, kad jis atstatydina Čiubaisą, kad jūs būtumėt matę, koks buvo šitos jūsų bejėgės ir moteriškos Tanios veidas tą akimirką, kai ji žiūrėjo iš už kampo ir džiaugsmingai trynė rankas!.. Aš tiesiog atsitiktinai atsigręžiau ir pamačiau ją: niekada gyvenime nepamiršiu tos jos veido išraiškos!

Žodžiu, ekspertų nuomonės radikaliai išsiskyrė. Tačiau devyniasdešimt devyni procentai prieš vieną pasisakė už prezidento dukters nuoširdumą.

*** *** ***

Netrukus aš turėjau progą įsitikinti, kuris gi iš mūsų tada buvo teisus.

Vykome su Jelcinu į Europos Sąjungos susitikimą Strasbūre. Siaubingai kentėdama nuo vimdančios Elzaso virtuvės, po darbo tuščiai klaidžiojau po šį žaislinio grožio pasakiškomis gulbėmis išpuoštą miestą, bandydama rasti bent vieną restoraną, kur man nebandytų įsiūlyti pagal šlykštų vietinį paprotį marinuoto ir troškinto mėsos gabalo. Mano sielvartui, veltui prasišlaisčiusi porą valandų ieškodama kokio nors valgomo maisto ir galiausiai praradusi viltį, įsispraudžiau į kažkokios mažos užkandinės kampą ir susitaikiusi su likimu ėmiau žiaumoti svetingai man pasiūlytą šlykštų šukrutą.

Aš ir šiaip, kai negaunu normaliai pavalgyti, imu be jokios priežasties pykti ant aplinkinių, o čia dar, su pasišlykštėjimu baigdama valgyti firminį Elzaso patiekalą, staiga tiesiai prieš save, prie gretimo staliuko, pastebėjau prezidento dukrą Tatjaną.

„Maža to, kad maistas čia bjaurus... – piktai pagalvojau. – Dabar dar ir ramiai pavalgyti neleis. Tuojau teks pasinerti į aukštuomenės kalbas ir uždavinėti nuvalkiotus klausimus."

Po dešimties minučių, taip ir nesugebėjusi prisiversti baigti valgyti liaudiškos virtuvės stebuklų, aš sumokėjau ir jau pakeliui prie išėjimo iš mandagumo visgi priėjau prie Tatjanos pasisveikinti. Ji moteriškai nusišypsojo, iškart prisiminė „Chartiją" ir pasakė, kad svajoja kada nors dar kartą užeiti pas mus išgerti arbatos.

Dėl visa ko nutariau paklausti jos apie gandus, kurie pradėjo sklandyti Kremliaus kuluaruose:

– O sakykit, Tania, ar teisybę žmonės kalba, kad Borisas Nikolajevičius nusivylė „jaunaisiais reformatoriais" Čiubaisu ir Nemcovu? Kad artimiausiu metu galimas jų atstatydinimas iš vyriausybės? – specialiai kaip galima paprasčiau suformulavau klausimą, kad būtų suprantama ir „nenusimanančiai politikoje naivuolei" – tokį savo įvaizdį bandė įpiršti prezidento dukra.

Tania nusikvatojo:

– Ak, na ką jūs, Lena! Žinoma, ne! Tėtis taip myli visus reformatorius!

O po mėnesio „Šeima", arba „Šešiarankis banditas", pradėjo lemiamą jaunųjų reformatorių šalinimo iš vyriausybės operaciją.

Beje, apie Tanios ašaras, kaip apie firminį jos metodą, vėliau aš daug prisiklausiau ir iš Kremliaus bei vyriausybės valdininkų. Ypač iš tų, kuriuos „Šeima" iššveitė iš kokių nors postų.

– Įsivaizduoji, užeinu pas Tanią į jos kabinetą Kremliuje išsiaiškinti, kas nutiko. O ji iškart į ašaras... „Pagailėkit, – kūkčioja, – tėčio." Ir rauda. Na ir ką tu padarysi! – šitaip nukentėjusieji nuo „Šeimos" intrigų apibūdindavo slaptą Kremliaus aplinką.

Net keista, kad šiam daugiarankiam Kremliaus kunstkameros eksponatui, beveik kaip Šivai, pavyko taip ilgai valdyti ne tik šalį, bet ir – o tai buvo gerokai sudėtingiau – stichiškąjį prezidentą Jelciną.

4

KRUVINOJI OLIGARCHIADA

Norite, paseksiu jums pasaką? Gyveno kartą Jakas, Jakas Cidrakas ir Jakas Cidrakas Cedronis. Visi jie vedė: Jakas – Cipę, Jakas Cidrakas – Cipę Dripę, o Jakas Cidrakas Cidronis – Cipę Dripę Limpomponę.

Įdomu, ar vaikystėje žinojote šį eilėraštuką?

Galbūt atsitiktinai dar pamenate, kaip ten toliau? Berods taip: „Štai visi jie susipyko...“? Noriu papasakoti jums, kaip buvo pasiskirstyta vaidmenimis kremliškoje šios skaičiuoklės versijoje.

Gyveno kartą oligarchai. Jie padėjo Jelcinui būti išrinktam į prezidento postą. Ir paskui laukė, kad jis juos pavaišintų buvusios valstybės nuosavybės pyragu: kad supjaustytų į gabalus ir kiekvienam duotų po dalį. Ir tai bus vadinama privatizacija. Jelcinas pasikvietė visus į svečius, į šventinę arbatėlę. Bet čia, prie šventinio Kremliaus stalo, įvyko nemalonumas.

Oligarchas Gusinskis labai norėjo gauti saldų gabalėlį, pavadintą „Sviazinvest“. Bet žiūrint į šį gabaliuką, seilės tekėjo ir oligarchui Potaninui. Oligarchas Potaninas turėjo labai naudingų draugų – užjūrio oligarchą Džordžą Sorosą ir jaunąjį reformatorių Čiubaisą. Čiubaisas paaiškino Kepėjui, kad kitose šalyse pyragai paprastai dalijami aukcionuose – ir tada pats gardžiausias kąsnelis atitenka tam, kuris pasiruošęs sumokėti daugiausiai pinigų į Kepyklos iždą. Visi užstalės svečiai žinojo, kad daugiausiai pinigų turi oligarchas Potaninas. Oligarchas Potaninas tuo metu susirado dar vieną draugą. O oligarchas Gusinskis susirado dar įtakingesnį draugą – oligarchą Berezovskį. Kol visi vaikėsi gardesnį pyrago kąsnį, gudrusis oligarchas Berezovskis jau beveik privatizavo patį Kepėją.

Žodžiu, šios pasakos pabaiga buvo labai bloga.

Svečiai-oligarchai, gerdami arbatą, susimušė, aptalžė vienas kitam snukius, o sykiu sudaužė į šipulius visą Kremliaus stebuklų šalį.

Atėjusi į Kremlių, aš iškart patekau į karo sūkurį. Tai buvo pats tikriausias „trečias pasaulinis“ karas. Šaudoma (tiesa, tik iš žiniasklaidos priemonių pabūklų) buvo iš dviejų pačių įtakingiausių to meto grupuočių apkasų pusių: Berezovskio ir Gusinskio bei Čiubaiso ir Potanino, kovojančių dėl 25 % komunikacijos kompanijos „Sviazinvest“ akcijų, kurios buvo pateiktos privatizuoti.

Dauguma Rusijos gyventojų nevisiškai tiksliai įsivaizdavo, kas gi tas „Sviazinvest“ ir kokio velnio dėl jo skaldyti į šipulius visą šalį – to azartiškai iš esmės ir ėmėsi minėtos grupuotės.

Dabar, praėjus keletui metų, itin simboliška man atrodo tai, kad apie tą nelaimingąjį Rusijai lemtingą „Sviazinvest“ niekas jau ir nebeatsimena. O vienas iš akcininkų, rodos, net savanoriškai atidavė valstybei savo akcijas – nes jų paprasčiausiai niekam nebereikia.

Taigi atrodo, kad keistasis „Sviazinvest“ pavadinimas buvo tik paprasčiausias mitas, miražas, pagunda, prieš kurią tuometinė valdžia bei oligarchai neatsilaikė. Ir, susipjovę tarpusavyje, atėmė iš Rusijos, o kartu ir iš savęs pačių tą akimirką dar realų civilizuoto pasirinkimo šansą.

Štai kaip paskutines „prieškarines“ dienas apibūdino man nusipelnęs „ryšinių“ kovų veteranas, „jaunasis reformatorius“ ir mano draugas Borisas Nemcovas:

– Čiubaisas išvažiavo su žmona į Paryžių. Prieš tai mes su juo tvirtai susitarėm: rengsime sąžiningą „Sviazinvest“ aukcioną, kaip ir dera pagal įstatymą. Ir staiga Čiubaisas vidury nakties skambina man iš Prancūzijos ir sako: „Klausyk, Boria, o gal visgi reikia ne pagal įstatymą, o pagal sąžinę? Nes Berioza su Gusiu mane jau visiškai užkniso... Reikalauja užmiršt įstatymus ir padalyti „pagal sąžinę“...

Kvietimas dalyti valstybinį turtą „ne pagal įstatymus, o pagal sąžinę“ tuo metu išties buvo labai populiarus Berezovskio ir Gusinskio tandemo veikloje.

Štai kaip man aiškino tuometinę dispoziciją vienas iš Berezovskio patikėtinių:

– Pameni, Gusius tada objektyviai vertinant turėjo mažai nuosavybės. O Potaninas jau daug prisirinko. Štai Berioza ir pasiūlė Čiubaisui

įvairius alternatyvius variantus tuo atveju, jei Potaninas atsisakytų dalyvauti konkurse...

Žodžiu, „socializmas su oligarcho veidu".

Istorinio naktinio pokalbio su iš Paryžiaus skambinusiu Čiubaisu tęsinį Nemcovas nupasakojo man taip:

– Aš jam sakau: „Tólia! Jokiu būdu! Jeigu tu su Gusiu ir Berioza sudarysi sandėrį, aš iškart atsistatydinu iš vyriausybės! Jeigu jie nori gauti „Sviazinvest" – tegu aukcione moka realias „babkes"! Mums juk nėra iš ko valstybėj algas mokėt, biudžetas tuščias!"

„Sviazinvest" aukcionas įvyko. O iškart suskaičiavus rezultatus, kai tapo aišku, jog laimėjo tarptautinis konsorciumas „Mustcom" (dalyvaujant Potanino „Oneksim bankui" ir Džordžo Soroso fondui) – kitaip sakant, kad Berezovskio–Gusinskio grupuotė pralaimėjo – įvyko dar vienas istorinis telefoninis pokalbis.

Tik šį kartą Nemcovui jau paskambino Borisas Berezovskis.

– Berioza paskambino ir įniršęs iškošė tik vieną frazę: „Na viskas, vaikinai! Jums dabar ragai!" – prisimena Nemcovas.

Nemcovas iškart paskambino savo draugui Čiubaisui ir paklausė:

– Ar Berezovskis netyčia tau neskambino?

– Skambino... – atsakė Čiubaisas.

– Na, ir ką pasakė?! – nekantriai suriko Nemcovas.

– Pasakė, kad mums – ragai, – pasmerktojo balsu atsakė Čiubaisas.

Kitas epinis žingsnis kruvinosios oligarchiados atomazgos link buvo Čiubaiso ir Nemcovo pietūs Kremliaus administracijos vadovo Valios Jumaševo viloje.

– Pas jį dar viešėjo ir Tania[18], – pasakojo man Nemcovas. – Mes atvažiavome, nes tikėjomės, kad Valia bent kaip nors paaiškins mums šią situaciją. Bet Valia mums nieko nepasakė. Ir tai buvo blogiausia. Atmosfera ten, reikia pastebėti, buvo velniškai slegianti. Valia su Tania tylėdami sėdėjo ir piktai valgė šašlykus. Kuriuos ruošė ir tiekė ant stalo kažkoks vaikigalis,

18 Prezidento Jelcino dukra. – Autorės pastaba.

kurio aš tada dar nepažinojau. Maniau – tai virėjas, bet vėliau sužinojau, kad tai – Romanas Abramovičius[19]... Mes tylėdami pasėdėjom ir išvažiavom.

Taip prasidėjo Didžioji Oligarchiada. Kremliaus administracijos vadovas Jumaševas, kurį Jelcinas įgaliojo būti visų oligarchų tarpininku, dabar jau atvirai tapo tik vienos iš konkuruojančių finansinių–pramoninių grupuočių valios skleidėju: o būtent seno savo globėjo Boriso Berezovskio. Jelcinui sergant, turint galvoje glaudžią Jumaševo ir Jelcino dukters Tanios draugystę, manipuliuoti prezidentu buvo gana paprasta. O dar prisimenant, kad tuo metu Berezovskio ir Gusinskio rankose buvo du didžiausi šalies televizijos kanalai, – ORT ir NTV, – verslo konkurentams apskritai buvo galima surengti propagandinį holokaustą.

– Jų mechanizmas tobulas, – aiškino man mano gidas po Kremlių, šešėlinis „piarščikas" Aleksejus Volinas. – Berezovskis užsako savo televizijos kanale ORT kokią nors laidą apie tai, kaip Čiubaisas geria liaudies kraują ir kaip jo buvimas vyriausybėje kenkia visuotinai tautos mylimam prezidentui Jelcinui. O paskui Tania namuose reikiama momentu įjungia tėčiui televizorių, štai ir viskas!

Klausimas dėl įtakos silpnėjančiam, į informacinį vakuumą uždarytam prezidentui virto fizinio priėjimo prie jo kūno klausimu. „Jaunieji reformatoriai" taip pat nepraleisdavo progos tuo pasinaudoti. Vieną gražią dieną, prasibrovus iki svarbiausios šalies Ausies, jiems pavyko pasiekti, kad jų priešas Berezovskis būtų atstatydintas iš Saugumo tarybos sekretoriaus pavaduotojo posto.

Viešas Valentino Jumaševo atsakas konkurentams taip pat peržengė bet kokias padorumo ribas: tą dieną valstybinė informacijos agentūra RIA „Novosti" išplatino pranešimą su nuoroda: PREZIDENTO SPAUDOS TARNYBA, kad Čiubaisas ir Nemcovas išreikalavo, kad Berezovskis būtų atstatydintas. Taip Valia, visai nesikuklindamas, iškėlė Kremliaus bokšte Berezovskio vėliavą ir paskelbė prezidento administraciją kariniu savo draugo oligarcho fortu.

19 Dabar, Putino laikais, pats įtakingiausias oligarchas, naftos kompanijos „Sibneft" vadovas, paveldėjęs Berezovskio verslą. – Autorės pastaba.

Kai Berezovskio atstatydinimo dieną aš užėjau pas Voliną, jis niūriai pranešė:

– Viskas. Štai dabar atrodo Čiubaisui iš tikrųjų ragai. Artimiausiu metu reikia laukti atsakomojo Gusio ir Beriozos smūgio jauniesiems reformatoriams. Ir maža, manau, jiems nepasirodys...

Mano Kremliaus „Vergilijus" vėl pataikė kaip pirštu į akį. Po kelių dienų sprogo vadinamoji „Rašytojų byla". Čiubaisas buvo apkaltintas, kad gavo milžinišką honorarą už knygą „Privatizacijos Rusijoje istorija". Jeigu atmintis manęs neapgauna, buvo kalbama apie 90 tūkstančių dolerių. Čiubaiso spaudos atstovas kuluaruose teisinosi, kad „Ryžą pakišo". O „pakišimas" buvo toks, kad Čiubaiso sąskaitos, dėl jo paties kvailumo, buvo Gusinskio „Most-banke" – tai yra pas pagrindinį tuo metu jo priešą, kuris buvo labai suinteresuotas sukurpti bet kokį reformatoriaus kompromatą.

Berezovskio ir Jumaševo veiksmų metu, kuriuos žurnalistų „chebra" vaizdingai pavadino „Rašytojų sąjungos išvaikymu", savo postų neteko Čiubaiso „bendraautoriai" Piotras Mostovojus, Alfredas Kochas, Maksimas Boiko ir Aleksandras Kazakovas. O kiek vėliau iš paties Čiubaiso buvo atimtas postas vyriausybėje.

Taigi už savo „galvą" Berezovskis tuomet privertė savo priešininkus sumokėti beveik dešimteriopai.

O 1998 metų pradžioje tarp Maskvos politikos žurnalistų žaibiškai praskriejo Potanino „nutekinta" informacija: Davose, Pasaulinės ekonomikos forume, Borisas Berezovskis, palaikomas Rusijos naftos oligarchų ir kelių opozicijos politikų, surentė paktą dėl prezidento Jelcino pakeitimo Černomyrdinu[20].

Berioza suprato, kad netgi su sergančiu Jelcinu, prie kurio retkarčiais vis prasiveržia verslo konkurentai, košės neišvirsi, ir nutarė prezidentą „išmesti" – taip tada traktavo situaciją politinė „chebra".

Sunku buvo iš karto spręsti, ar tai patikimos informacijos „nutekinimas", ar tik atsakomasis Potanino smūgis informaciniame kare. Bet po kelių dienų pats Berezovskis faktiškai patvirtino tai savo interviu laikraščiui „Argumenty i fakty": jis įvardijo Černomyrdiną kaip „vienintelį priimtiną kandidatą" į prezidento postą.

20 Pastarasis tuo metu buvo Rusijos premjeras. – Autorės pastaba.

O dar po kelių dienų tuometinis vyriausybės informacijos departamento vadovas Igoris Šabdurasulovas (turėjęs BABO žmogaus reputaciją) džiaugsmingai man pranešė, kad nuo šiol premjeras Černomyrdinas žada kasdien per televiziją kreiptis į Rusijos piliečius. Iki tos akimirkos kasdien kreiptis į piliečius (ir tik per radiją, o ne per televiziją, kad be reikalo nedemonstruotų apverktinos savo sveikatos būklės) galėjo tik vienas žmogus šalyje – prezidentas Jelcinas.

Jelcinas ilgai kęsti tokios konkurencijos nebuvo linkęs. Ir sulėtinto veikimo Berezovskio Davoso mina, padėta po „pasenusiu", kaip jis manė, Seneliu, iš tikrųjų ėmė tiksėti atvirkštine kryptimi – skaičiuodama Černomyrdino laiką. O kartu – ir visos Jelcino sukurtos politinės sistemos.

Čia reikia nulenkti galvą prieš Berezovskio pranašavimo talentą. Jo prognozė: „Na viskas, vaikinai, jums dabar ragai!", kurią jis po peštynių dėl „Sviazinvest" pasakė Nemcovui su Čiubaisu, greitai išsipildė netgi didesniais mastais, nei manė pats Berezovskis. Tokiais atvejais Rusijos politinė „chebra" niūriai juokauja: „Visus paturėjo, ir savęs neužmiršo"...

DEFOLTO TĖVAI IR VAIKAI

Nesunku atspėti, kad Černomyrdinas po žaidimų su Berezovskiu prieš Jelciną buvo tik vienadienis premjeras. Vos pasijutęs geriau, Jelcinas iškart jį atleido. Ir, neatsispyręs savo aistrai jauniems reformatoriams, paskyrė ministru pirmininku jauną vaikiną Sergejų Kirijenką (kuris dėl jaunuoliškos išvaizdos, mažo ūgio ir panašumo į pionierių pirmūną, Kremliuje tučtuojau imtas pravardžiuoti *Kinder Surprise*). Naujasis premjeras buvo kilęs iš tos pačios „progresyvios" Rusijos provincijos – Nižnij Novgorodo, iš kurio kiek anksčiau į Maskvą atvyko ir Borisas Nemcovas.

Vos pajutęs, kad vyriausybėje vėl užvirė tikras linksmas gyvenimas, mano „Vergilijus" Volinas tučtuojau „dezertyravo" iš Kremliaus. Dabar jis tapo Rusijos Baltųjų rūmų, kuriuose įsikūrė ministrų kabinetas, vyriausiuoju „piarščiku" ir kaip galėdamas padėjo vyriausybės reformatoriams „atsišaudyti" prieš su nauja jėga juos atakuojančius oligarchus.

Tuo metu „jaunųjų reformatorių" priešų kariuomenė sulaukė papildymo. Prie Berezovskio ir Gusinskio pėstininkų dabar prisidėjo ir Chodorkovskio, naftos kompanijos „Jukos" savininko, tankų brigada. Kremliaus

„chebroje" nuolat sklandė gandai, kad „avantiūristui" Berezovskiui, turinčiam nežmonišką įtikinėjimo talentą, pavyko suvilioti Chodorkovskį sukurti naftos kompaniją „JukSi" – kompanijos „Jukos" ir gerokai mažiau galingos „Sibneft", tuo metu priklausiusios Berezovskiui, kokteilį[21].

Matyt, šis trumpalaikis žaidimas su Berezovskiu prieš pat defolto pradžią – tai vienintelis Jelcino laikais atvejis, kai paprastai itin atsargus ir viską gerai apgalvojantis Chodorkovskis nusižengė savo taisyklei niekada nepainioti verslo su politine veikla.

Bet tuo metu, sėdėdami svečiuose Mašos Slonim bute Maskvos centre, Tverskaja gatvėje, Michailas Chodorkovskis ir jo partneris (o kartu ir pagrindinis „Jukos" propagandininkas) Leonidas Nevzlinas jautėsi, kaip man pasirodė, „kare kaip kare".

– Jeigu „jaunieji reformatoriai" nenorės tartis su mumis – mes juos prispausim, nė mirktelėt nespės! – kupinas pasitikėjimo pranešė mums Nevzlinas, nebyliai pritariant Chodorkovskiui, sėdinčiam šalia ant Mašos sofos.

Specialusis naftos magnato propagandininkas mums paprastai paaiškino, kad tuo atveju, jei Senelis ir jaunieji reformatoriai bus piktybiškai užsispyrę išreikalauti iš naftininkų mokesčius, oligarchams apskritai „bus lengviau nusipirkti komunistus, apmokėti jiems protesto akcijas gatvėse ir rudeniop ne tik nebebus „jaunųjų reformatorių" vyriausybėje, bet ir Jelcino Kremliuje".

– Jūs matėt, kokią isteriją Berioza ORT televizijoje sukėlė, kai mes pradėjom spausti „Gazpromą", bandydami priversti sumokėti skolas biudžetui?! – sėdėdamas ant tos pačios sofos šūkavo kitas mūsų svečias iš priešingos jaunųjų reformatorių stovyklos – vicepremjeras Borisas Nemcovas, atbėgęs į Slonim butą pasiskųsti žurnalistams dėl oligarchų.

Bet skųstis buvo jau per vėlu: kare pradėta naudoti „sunkioji artilerija" – oligarchai pradėjo finansuoti vadinamąjį „geležinkelių karą", kai pradėti rengti žmonių su antivyriausybiniais šūkiais piketai ant bėgių

21 Užbėgdama už akių pasakysiu, kad po kelių mėnesių „Jukos" šaltiniai ėmė trimituoti, jog „Berioza „metė" Chodorkovskį, ir sandėris neįvyko". Tačiau iš esmės būtent šią negimusią kompaniją „JukSi" galima laikyti „Jukos" ir „Sibneft" susiliejimo 2003 metais „pramote", kai Berezovskio įpėdiniui Abramovičiui visgi pavyko palaužti Chodorkovskį. Kaip tik po šio susijungimo Chodorkovskis ir buvo pasodintas į kalėjimą, o dabar bandoma apskritai atimti iš jo visą verslą. – Autorės pastaba.

blokuojant geležinkelio magistrales. Bet pačiu „sunkiausiu" ginklu ir toliau liko žiniasklaida: kai dvi didžiausios šalies televizijos pradėdavo kiaurą parą eskaluoti piketų (kuriuos pagal įstatymą reikėjo tiesiog išvaikyti) temą ir vos ne atvirai kviesti žmones juose dalyvauti, žiūrovams norom nenorom susidarydavo įspūdis, kad šalis – ant revoliucijos slenksčio.

*** *** ***

Oligarchų ir reformatoriškos, bandžiusios reikalauti iš gamtos išteklius valdančių magnatų mokesčių bei priimti antimonopolinius įstatymus, vyriausybės karo veiksmų įkarštyje Valios Jumaševo pavaduotojas Igoris Šabdurasulovas (arba Šabas, taip sutrumpintai jį vadino žurnalistai) pakvietė mane į uždarą spaudos konferenciją Kremliuje. Jis buvo atsakingas už ideologiją.

– Jūs manote, kad mes Kremliuje – visai kvaileliai, ar ką?! – putojo Šabas. – Jūs manote, mes nematome viso to, ką matote jūs ir ką per televizorių stebi visa šalis? Mes puikiai viską matom ir žinom, kas organizuoja šį „šachtininkų karą" prieš vyriausybę!

Visi tuo metu Šabdurasulovo kabinete susirinkę korespondentai irgi nebuvo „kvaileliai", irgi „puikiai žinojo, kas organizuoja šį „šachtininkų karą". Keblumas buvo tik tai, kad, kaip tvirtino visi kiti Kremliaus šaltiniai, Šabo „sponsorius" buvo tas pats žmogus, kuris finansavo ir „geležinkelių karą" – Borisas Berezovskis. Todėl išgirdę tokią demaskuojančią preliudiją, žurnalistai truputį sutrikę susižvalgė: nejaugi Šabas iš tiesų ištars Berezovskio vardą?

Ir kad ir kaip būtų keista, Kremliaus ideologas jį iš tikrųjų ištarė:

– Žiūrėkit patys: jeigu piketuotojai reikalauja pakeisti Čiubaisą palaikančius profesinių sąjungų lyderius Berezovskio protežė, o palanki Berezovskiui žiniasklaida pradeda vos ne kviesti liaudį statyti barikadas, darosi akivaizdu, kieno ranka vadovauja visai šiai netvarkai. Tai – atviras prezidento šantažas, turint tikslą priversti jį nusileisti dėl įtakos sferų padalijimo tam tikrų finansinių–pramoninių grupuočių naudai.

Toliau Šabas tiesiog konstatavo tai, apie ką jau keletą savaičių kalbėjo visa politinė Maskvos „chebra":

– Mes turime tikslių duomenų: kad žmonės, kurie maištauja neva dėl to, kad neturi pinigų, nenueitų nuo geležinkelio bėgių, minėti ponai oligarchai

reguliariai skiria nemažai pinigų visiems šiems piketams finansuoti, reguliariai tiekia šiltą maistą ir profesionalius piketuotojų „įrankius". O du didžiausi televizijos kanalai – Berezovskio ORT ir Gusinskio NTV – elgiasi lygiai taip, kaip liepė Leninas: kaip kolektyvinis agitatorius ir kolektyvinis masių organizatorius...

Ir čia pat Šabas paaiškino mums savo atvirumo priežastį:

– Žinote, visi turi kokių nors ryšių, santykių, interesų, bet juk yra dar ir bendri valdžios interesai. Ir kai valdžios stabilumui grasina vienas jos draugas[22], valdžia privalo tą saiko jausmą praradusį draugą pastatyti į vietą...

– Sakykit, o prezidentas apskritai ar pastebi, kad prieš jį kovoja geriausias jo administracijos vadovo Valentino Jumaševo draugas? – pasidomėjau.

– O ką gi mums daryti?! – vėl sušuko Šabas. – Mes gi negalime Berezovskio sugauti už rankos! Ir kvailiui aišku, kad jis pats ant traukinio bėgių neguli!

Šabas patikino, kad Jelcinas davė nurodymus Jumaševui „sutramdyti" Berezovskį.

Jumaševo pavaduotojas paprašė žurnalistų, kad „neminint vardo, straipsniuose atsispindėtų tai, kad Kremliuje situacija puikiai suvokiama".

Būtent tai aš, be abejo, tą pačią dieną ir padariau pirmuosiuose laikraščio „Russkij Telegraf" , kuriame tuo metu dirbau, puslapiuose.

Straipsnis sukėlė skandalą. Sensacija buvo būtent tai, kad, konstatuodama karo prieš prezidentą antrąją seriją, karo, kurį pradėjo Berezovskis ir Gusinskis, pasitelkdami savo televizijos kanalus ir kitas žiniasklaidos priemones, aš rėmiausi aukštą postą Kremliuje užimančiu šaltiniu. Iki to laiko apie „kurstytojišką" NTV ir ORT veiklą visi svarstė tik remdamiesi savo pačių įspūdžiais po televizijos laidų arba iš anoniminių priešingos, vyriausybinės, karo stovyklos užuominų.

Ir kartu ši publikacija netiesiogiai tapo mūsų „Žurnalistų chartijos" skilimo detonatoriumi.

Po kelių dienų man paskambino sutrikusi Maša Slonim:

– Lenka, tik nenualpk: tu paskelbta antisemite!

Aš net paspringau.

22 Čia vėlgi būta daugiau nei akivaizdžios užuominos į Borisą Berezovskį. – Autorės pastaba.

– Tai štai, norėjau šį penktadienį sukviesti „Chartiją“ – aptarti, ką mums daryti šio naujo informacinio karo sąlygom... – nelinksmai paaiškino Maša, – o Venikas[23] pasakė, kad jis nei su tavim, nei su Korsunskiu[24], nei su kitais „Russkij Telegraf“ darbuotojais vienoje chartijoje nebebus, nes jūs dirbate „antisemitiniame“ laikraštyje.

– Kas per paistalai? Laikraštyje „Russkij Telegraf“ aš – vienintelė rusakalbė mažuma, – nusijuokiau. – Korsunskis – pusiau žydas. Jeigu spręstume pagal darbuotojų tautybę, „Russkij Telegraf“ pavadinimą apskritai seniai būtų buvę galima pakeisti į „Jevreiskij Telegraf“.

Bet Mašai akivaizdžiai buvo ne juokai galvoj:

– Ne, Lenka, tu nesupranti, ten pas juos „Echo“ – viskas rimtai. Tu neįsivaizduoji, kokį mūšį su „Echo Moskvy“ vadovybe ką tik atlaikiau! Jie šventai įsitikinę Veniko teisumu ir visi kaip užhipnotizuoti kartoja vieną ir tą pačią nesąmonę apie „sisteminį antisemitizmą“. Ten jums pareikštas griežtas ideologinis kaltinimas: jūs dirbate laikraštyje, priklausančiame „rusų“ oligarchui Potaninui, kuris neva organizavo „juodašimtišką sąmokslą“ prieš „žydų“ oligarchus – Gusinskį ir Berezovskį. Akivaizdu, kad tai kažkoks specialus naujas propagandinis Gusinskio planas...

– Na gerai, o kuo nors konkrečiau, be mano tautybės, mane kaltina? – pasidomėjau.

– Taip... Dėl kažkokio, net ne tavo straipsnio laikraštyje„Russkij Telegraf“, pavadinto „Gusinskis nusipirko žydišką „Večiorką“.

Aš tučtuojau įlindau į „Telegrafo“ archyvą ir susiradau ten aną straipsnį, kuriame buvo kalbama apie tai, kad Gusinskis nusipirko Izraelio laikraštį „Maariv“. Iš savo draugų Izraelyje puikiai žinojau, kad žmonės ten labiau mėgsta identifikuotis ne kaip „žydai“, o kaip „izraeliečiai“ – bet, be abejo, visai ne todėl, kad žodį „žydas“ laikytų nepadoriu, o atvirkščiai – vengdami kaltinimų dėl nacionalizmo. Todėl straipsnio pavadinime esantis žodžių junginys „žydiška „Večiorka“ man nepasirodė labai nusikalstamas. Pats straipsnis, nepaisant visų informacinių karų, buvo netgi neįprastai lojalus Gusinskio atžvilgiu. Jokių vertinimų ten apskritai nebuvo – tik informacija.

23 Venediktovas, vadovavęs radijo stočiai „Echo Moskvy“, kuri tuo metu priklausė Vladimirui Gusinskiui. – Autorės pastaba.
24 „Russkij Telegraf“ politikos skyriaus viršininkas. – Autorės pastaba.

O kai ėmiau klausinėti kolegų, kas gi slepiasi po man nepažįstamu moterišku pseudonimu, kuriuo buvo pasirašytas straipsnis, situacija virto visišku anekdotu: straipsnį parašė ir Rusijoje, ir Izraelyje žinomas žurnalistas bei internautas Antonas Nosikas. „Nepriekaištingai apipjaustytas iš visų pusių, nesijaudink!" – paskubėjo patikinti mane bendri mūsų draugai.

Štai taip aš vos netapau oligarchų „informacinio karo" auka, netgi nepaisant to, kad dalyvauti jame kurioje nors iš kariaujančių pusių principingai atsisakiau ir savo straipsniuose tik konstatuodavau, iš kokių apkasų atlėkė eilinis sviedinys. Per šį propagandinį „antrąjį pasaulinį" mūsų „Žurnalistų chartija" jau nebeišgyveno. „Partkomas" Mašos Slonim bute laikinai buvo užkaltas lenta su užrašu: „Visi išėjo į frontą". Virtualia, žinoma, – tiesiog taip rašydavo sovietiniuose filmuose apie komisarus. Mes nebuvome susirinkę keletą mėnesių. Tiksliau, – pas mus nebeateidavo Venediktovas. O Maša tiesiog kviesdavosi išgerti ir užkąsti kitą, internacionalią, „Chartijos" dalį, kuri taip giliai į širdį neėmė nei kariaujančių tarpusavyje oligarchų peštynių, nei jų tautybės.

Laimė, pabusti iš hipnotizuojančio sapno, apėmusio nuo per daug artimo bendravimo su oligarchais, mano kolegoms pasirodo buvo labai paprasta. Kai tik šalyje driokstelėjo visuotinė finansinė ir politinė krizė, kurią aktyviai rengė oligarchai, tai nebuvo menkniekis. Ir kai mes, žurnalistai, atsidūrėme naujos bendros grėsmės – revanšo – akivaizdoje, mūsų tarpusavio santykiai pasidarė nebesvarbūs, lygiai kaip ir Hičkoko filmo „Užkrėstasis" herojui Gregoriui Pekui, kad grįžtų į vėžes, pakako tiesiog prisiminti, jog profesorių užmušė ne jis, o visai kitas dėdė. Arba tiksliau, kaip teigia rusiškai žydiškas folkloras: „A ja dedušku ne bil, a ja dedušku liubil".

Na, o su vyriausiuoju radijo stoties „Echo Moskvy" redaktoriumi Venediktovu, kurį aš laikau artimu draugu ir kurį labai gerbiu kaip profesionalą, nuo to laiko nė karto apie tą istoriją nė neprisiminėme. Todėl, kad su Kalderonu aš kategoriškai nesutinku: sapnas – yra tik sapnas. Pabudai – ir jo nebėra.

Beje, po dvejų metų, kai Putinas iškart, vos atėjęs į valdžią, ėmė mane pjudyti, būtent Venediktovas, vienintelis iš visų mano rusų kolegų, nepabijojo užtarti manęs savo radijo stoties eteryje.

Ar esate matę, kaip prieš perdegdama elektros lemputė staiga atsisveikinimui ryškiai blyksteli? Lygiai taip nutiko ir Jelcinui, 1998 metų birželį, prieš pat finansinę ir politinę Rusijos katastrofą. Jelcinas staiga pasveiko, pajaunėjo ir liepė savo padėjėjams Kremliuje tučtuojau surengti kelionių po Rusiją seriją. Suprantama, visi iškart suvokė šias keliones kaip „prieš rinkimus“:

– Aha, vadinasi, Senelis vėl pasigydė ir nori kaip nors pergudravęs įstatymus gauti trečią prezidento kadenciją[25]! – ėmė kuždėtis „chebra“.

Niekada neužmiršiu pirmosios iš suplanuotų Jelcino kelionių į provinciją – į seną Rusijos miestą Kostromą. Ši kelionė, deja, buvo ir paskutinė...

Šis vizitas į Kostromą (kur aš, beje, gana įdomiai pakalbėjau su tada dar nelabai žinomu kartu su Jelcino svita atvykusiu prezidento valdininku Volodia Putinu) visiems mano draugams įsiminė kaip linksma istorija apie „Ramunėlę“. „Ramunėlė“ buvau aš, o taip mane pavadino ne kas kitas, o Jelcinas.

Iš dalyvavusių 1996 metų Jelcino rinkimų kampanijoje kolegių žurnalisčių jau seniai buvau prisiklausiusi istorijų apie gražią jo tradiciją palaikyti žurnalistes melžėjomis, be to, dar prieš televizijos kameras.

– O ką mums reikėdavo daryti? Tekdavo vaidinti kartu su juo. Apžiūrėdamas kokią nors fermą jis prieidavo prie mūsų, spausdavo rankas ir imdavo domėtis, kiek gi mes čia uždirbam ir ar geros mūsų darbo sąlygos. O kitoje kelionės stotelėje – fabrike – prezidentas palaikydavo mus jau kokiomis nors štampuotojomis... Jis pastebėdavo: „O, pažįstami veidai!“, o suprasti, iš kur pažįstami, negalėdavo. Štai ir prieidavo pasisveikinti...

Bet iki kelionės į Kostromą aš pati dar niekada nebuvau tapusi šių Jelcino keistenybių auka. Ir štai teko...

Kai mes įžengėme į Kostromos linų apdirbimo manufaktūros teritoriją, iškart supratau, kad man geriau Jelcinui akyse nesirodyti. Mat dėl nelemto sutapimo tą dieną vilkėjau iškart į akis krintantį ilgą baltą erdvų plonos prancūziškos presuotos medvilnės kostiumą, ir šis kostiumas pagal stilių labai priminė modelius iš vietinio lino ir nėrinių, kurių demonstraciją vietinės merginos-modeliai Jelcinui surengė tiesiog gatvėje.

25 Trys iš eilės prezidento kadencijos uždraustos Rusijos Konstitucijoje. – Autorės pastaba.

Įėjęs pro manufaktūros vartus, Jelcinas iškart mane pastebėjo ir tiesiu taikymu nužingsniavo prie manęs sveikintis.

Vaizduoti Kostromos modelio kažkodėl nenorėjau. Ir aš greitai šmurkštelėjau už savo kolegų nugarų, kad tik kuo toliau nuo „caro akių".

Šį kartą pasisekė. Jelcinas kartu su savo delegacija praėjo pro šalį. O vėliau mūsų „konstitucijos garantas" buvo taip užsiėmęs pseudorinkiminiu triuku su plakatu „Rusiškam linui – valstybinę paramą" (kurį Jelcino reikalavimu vietinių valdininkų siaubui teko specialiai atplėšti nuo sienos tam, kad prezidentas galėtų ant jo flomasteriu išvedžioti „Įsakas bus. Jelcinas. 19.06.98"), kad nieko aplink jau nepastebėjo.

Bet kai nuėjom į kitą objektą, – „Karavajevo" veislininkystės gamyklą, – ten Jelcinas mane ir pričiupo.

Iš pradžių, kol valstybės vadovas, iki kelių įbridęs į... sakykim taip: į kolūkio žemę, ginčijosi su ūkio direktoriumi dėl pageidautino karvių laktacijų skaičiaus, man nieko negrėsė. Mat vietinių žalmargių laktacijų pasirodė mažoka, ir tą akimirką prezidentui dėl to buvo taip apmaudu, kad jis net užmiršo visas baltai apsirengusias merginas.

Bet vėliau, kai tik spaudos tarnyba pasiūlė žurnalistams užeiti į mažą kaimo namelį, kur prezidentui buvo demonstruojami akivaizdžiai kažkur kitur supirkti žemės ūkio produkcijos pavyzdžiai, aš atsidūriau spąstuose. Mat kai po kelių minučių mums iš paskos įėjo ir prezidentas, apsaugos tarnyba paprašė mūsų atsistoti už skanumynais nukrautų stalų, kurie kvadratu buvo sustatyti namelio pasieniais. Taigi aš atsidūriau pačioje pavojingiausioje „pozicijoje", iš kurios taip stengiausi išsisukti: Jelcinas ėjo palei stalus ir apžiūrinėjo vaišes, o mes, žurnalistai, atsidūrėme lyg už prekystalio, lyg demonstruotume svečiui savo produkciją.

Priėjęs prie manęs, Jelcinas buvo labai patenkintas, mat pagaliau pričiupo vis išsprūstantį grobį.

Jis šelmiškai šyptelėjo ir tiesiai per stalą bedė pirštu man į krūtinę.

– Aha!!! „Ramunėlė"!!! – paskelbė.

Aš iš Kremliaus spaudos tarnybos išdalytų informacinių brošiūrų žinojau, kad „Ramunėlė" – tai pavadinimas kaip tik to siuvimo fabriko, kuriame Kostromoje siuvami kostiumai, panašūs į mano. Tačiau televizijos žiūrovai, kurie vėliau susidomėję stebėjo reportažą apie Jelcino pažintį su „mergaite iš Kostromos", šito, aišku, nežinojo.

– Ne, Borisai Nikolajevičiau. Tai – ne „Ramunėlė", – paskubėjau jį nuliūdinti.

Bet Jelcinui toks nuobodus įvykių posūkis akivaizdžiai nepatiko.

Jis nesitraukė ir ėmė mane įkalbinėti:

– Na kaipgi ne „Ramunėlė"?! Suknelė juk – „Ramunėlės"!

– Ne, Borisai Nikolajevičiau, – kategoriškai atsisakiau žaisti patriotinį, rusišką liną palaikantį žaidimą.

Matydami mano nepalenkiamumą, prezidento palydovai, jau prunkšdami iš juoko, ėmė pasakinėti Jelcinui, kad aš – žurnalistė iš Maskvos.

– Aš žinau, kad žurnalistė, aš matau... – nė nemirktelėjęs atkirto Jelcinas.

Tačiau čia pat iš nevilties nutarė atlikti dar vieną bandymą:

– Gerai, iš Maskvos... Bet suknelę jūs juk čia pirkot?! „Ramunėlėje"?

– Klausyk, pasakyk gi jam, kad tu iš „Ramunėlės"! Tegu Seneliui būna malonu, gaila tau ar ką! – sušnypštė man į ausį kolega.

Aš laikiausi kaip partizanų pogrindžio herojė apklausos metu.

– Suknelę aš taip pat pirkau Maskvoje, Borisai Nikolajevičiau, – paprieštaravau su mandagia šypsena.

Jelcinas, norėdamas dar kartą ištirti visas suknelės pirkimo aplinkybes, nesitraukė. Ir neaišku, kelintą mūsų ginčo prieš televizijos kameras minutę aš būčiau palūžusi ir išpažinusi savo ryšius su „Ramunėle", jeigu ne šalia stovėjusios žurnalistės išradingumas.

Kritišką akimirką ji apsukriai įsiterpė:

– Štai, Borisai Nikolajevičiau, matote – suknelė iš Maskvos, ir naujienos iš Maskvos ką tik atėjo. Prašom pakomentuoti, ar jūs palaikysite premjero Kirijenkos paruoštą vyriausybės antikrizinių priemonių paketą?

Ir čia Jelcinas, laimė, „persijungė".

O aš įsitraukiau į pokalbį su gerokai labiau tą akimirką mane dominusiu smulkiu prezidento valdininku Volodia Putinu, kurį prezidentas (tiksliau, Valia Jumaševas) dėl man nežinomos priežasties visomis jėgomis bandė iš varlės paversti princu. Visai neseniai Putinas buvo pakeltas į garbingą pirmojo administracijos vadovo pavaduotojo rangą. Aš nesupratau, kur šuo pakastas, ir visaip bandžiau „apčiupinėti" naująjį Kremliaus favoritą.

Dar Kostromos manufaktūroje, pastebėjusi Putiną Jelcino svitoje, priėjau pasisveikinti.

– Oi, Volodia, kaip gerai, kad jūs pagaliau atvažiavote. Įsivaizduojate, mums čia, kol laukėme prezidento, teko prasmaksoti kiaurą parą! Mes su mergaitėmis jau netgi prie Volgos išsimaudyti ir pasikaitinti ėjome – nuobodybė, čia absoliučiai nėra ką veikti!

Nuo saulutės suglebęs Putinas žodžio kišenėje neieškojo:

– Na, jei būčiau žinojęs, kad jūs čia, – būčiau atvažiavęs anksčiau ...

Šalia manęs žingsniavęs Jelcino atstovas spaudai Jastržembskis, pavydžiai sekęs, su kuo bendrauja „Kremliaus pulo" žurnalistės, nepatenkintas krenkštelėjo.

Tačiau, nepaisant budraus prezidento atstovo spaudai priežiūros, man vis dėlto pavyko gauti išskirtinį Putino interviu.

Kai tik pasitaikė proga ir jis galėjo atsiskirti nuo Jelcino, aš puoliau jį tardyti jautriausia tuo metu tema: apie trečios kadencijos prezidentui galimybę.

Neseniai, iškart po susitikimo su Jelcinu, Borisas Berezovskis viešai pareiškė, kad prezidentui nedera dar kartą kelti savo kandidatūros 2000 metais. Tačiau mano klausinėjamas tas pats prezidento atstovas spaudai Jastržembskis kategoriškai neigė, kad Jelcinas sankcionavo oligarcho pareiškimą. O visi dvariškiai jau tikrai žinojo, kad giliai širdyje Jelcinas, žinoma, nenori trauktis iš prezidento posto. Ir tik ieško spragos įstatymuose, kuri vėl leistų jam eiti į rinkimus. Pati įtikimiausia – ir teisės požiūriu labiausiai pateisinama – galimybė Jelcinui dar kartą balotiruotis į prezidento postą buvo tai, kad pirmą kartą prezidentu jis buvo išrinktas dar pagal seną sovietinę konstituciją, kai *de jure* Rusija buvo visai kita šalis.

– Bet kokiu atveju reikia sulaukti Konstitucinio teismo sprendimo šiuo klausimu, – pasiūlė man Jelcino atstovas spaudai Jastržembskis.

Tačiau Vladimiras Putinas, kalbėdamas su manimi vizito Kostromoje metu, gliaudeno šią temą nestandartiškai, kitaip, nei tai buvo įprasta tuometinėje Kremliaus politikoje:

– Aš pasakysiu jums štai ką: Konstitucinis teismas priims tokį sprendimą, kokio reikia, – beapeliaciškai pareiškė jis man.

– Vadinasi, sprendimas bus toks, kad Jelcinui galima balotiruotis? – nustebau aš.

– Jeigu Jelcinui reikės balotiruotis, teismas ir priims tokį sprendimą, – patikino mane naujasis Kremliaus administracijos vadovybės numylėtinis Vladimiras Putinas.

Labai greitai po aprašyto epizodo visokios kalbos apie naująją Jelcino kadenciją tapo visiškai nebeaktualios. Jam tiesiog reikėjo kaip nors išgyventi šią kadenciją. Maža to, grįžus iš Kostromos į Maskvą mano „šaltiniai iš verslo elito“ (kaip aš juos įvardyčiau laikraščio straipsnyje), kvatodami išvadinę mane Ramunėle, pranešė, kad Kremliaus administracijoje rengiamas scenarijus dėl priešlaikinio Jelcino atstatydinimo ir jo įpėdinio paskyrimo. Tik štai Putino vardas, kaip galutinis variantas, Kremliuje dar nebuvo minimas.

Bet užtat dabar, turint galvoje, kad mano pašnekovas Kostromoje Putinas pats tapo „Konstitucijos garantu“, tuometinės jo prognozės dėl Konstitucinio teismo sukalbamumo – sutikit – įgavo papildomo žavesio.

KREMLIUS LAIDOJA JELCINĄ

Karštą nuostabų 1998 metų liepos vidurdienį, aš staiga pastebėjau, kad absoliučiai nėra kuo užpildyti laikraščio skilties. Pasiėmusi Kremliaus valdininkų, kurie tą dieną dar neatostogavo, sąrašą, tiesiog aklai bakstelėjau pirštu ir nuėjau pas tą patį Šabą, kuris neseniai pasidalijo su mumis sensacingomis smulkmenomis apie tai, kas gi iš oligarchų apmoka „geležinkelių karą“.

Vos peržengusi atvirai nuobodžiavusio prezidento administracijos vadovo pavaduotojo kabineto Kremliuje slenkstį, paklausiau:

– Klausyk, gal gali man ką nors papasakot? Mums absoliučiai nėra kuo užkišti skylės laikraštyje!

– Jokių problemų, – atkirto Šabas. – Važiuojam, įsirašinėk.

Jeigu dirbant man kas nors sekdavosi per daug lengvai, aš, tiesą sakant, visada iškart įtardavau kokią nors šunybę.

Todėl nutariau dėl visa ko pasitikslinti:

– Bet tai nebus įprastas „muilas“, kuriuo jūs maitinate oficialiąsias informacines agentūras? Tu juk žinai: pas mus greitai *dead-line*, tad, jeigu aš dabar gaišiu laiką dėl interviu, jame turi būti nors kokios „mėsos“, kad galėčiau grįžti į redakciją ne tuščiomis rankomis.

Šabas, kupinas pasitikėjimo, pakartojo:

– Jokių problemų…

Aš įjungiau diktofoną, ir prasidėjo…

„Aš: Kai jūs kalbatės su Kremliaus administracijos vadovybe, ar jums atsakoma į klausimą, ar Jelcinas nori likti prezidento poste po 2000 metų?

Šabas: Kremliuje yra daugybė įvairių nuomonių. Kai kas mano, kad prezidentas gali eiti pareigas ir trečią kadenciją. O kai kas mano, kad Borisas Nikolajevičius Jelcinas turi būti prezidentu iki 2000 metų, o vėliau perduoti valdžią į kieno kito rankas.

Aš: Ar pritariate antrajai nuomonei?

Šabas: Turbūt.

Aš: Vadinasi, jūs manote, kad Jelcinui nederėtų balotiruotis trečiai kadencijai?

Šabas: Aš taip manau. Mano požiūriu, kita prezidento kadencija – apskritai ne juridinė problema. Tai greičiau realaus šalies valdymo problema, tai vieno ar kito žmogaus gebėjimo, noro, galimybės valdyti šalį problema.

Aš: O Jelcinas, jūsų nuomone, nebepajėgus?

Šabas: Ne, aš sakyčiau kitaip. Tai, kad jis šiandien ramų ramiausiai gali bet ką pastatyti į vietą, nėra jokių abejonių. Jis per daug patyręs, per daug gudrus. Kitas dalykas – negalima sakyti, kad fizinė Jelcino būklė ideali, kad jis kupinas jėgų ir galėtų aktyviai dirbti kiaurą parą. Man atrodo, kad jam susikaupė tiek fizinio ir psichologinio nuovargio, jog gali nusverti amžiną bet kokio politiko veržimąsi į valdžią. Vieną kartą paragavus valdžios skonio, labai sunku to atsisakyti. Daugeliui tai virsta asmenine tragedija. Ir jeigu Jelcinas pats nuspręstų, kad dar dvejus metus jis kurs šalies gerovę, o vėliau perduos valdžią – tai būtų optimalus variantas.

Aš: Ką kužda jūsų nuojauta: ar Jelcinas jau priėmė tokį sprendimą – atsisakyti trečios kadencijos?

Šabas: Man atrodo, kad ne.

Aš: O Kremliaus administracijos vadovas Valentinas Jumaševas taip pat pritaria nuomonei, kad Jelcinui nederėtų balotiruotis trečiai kadencijai?

Šabas: Žinant Valentino charakterį, aš manau, jo pozicija turėtų būti artima manajai.“

Šie žodžiai Igoriui Šabdurasulovui kainavo karjerą: būtent paskutinis pasažas apie Jumaševą, o ne ankstesnės atviros kalbos apie sunkią Jelcino ligą.

Iš pradžių Šabas ir pats nieko nesuprato. Kai aš faksu nusiunčiau jam interviu tekstą, kad peržiūrėtų (sensacingas pasažas apie prezidentą ten buvo stipriai praskiestas mažareikšmiais filosofavimais apie politinę situaciją

ir iškart nekrito į akis), Šabdurasulovas flegmatiškai lengvai pataisė stilių ir atsiuntė man tekstą atgal. Tiesa, jis čia pat paprašė manęs:

– Lena, ar gali palaukti valandėlę – aš dėl visa ko nueisiu, suderinsiu tekstą su Valentinu[26].

– Gerai, tik turėk galvoje: interviu mes jau laužome spaustuvėje, ir po valandos nebegalėsi atšaukti. Daugiausia, ką galėsi, – tai padaryti nereikšmingas pataisas, kurios nepakeis interviu dydžio ir bendros prasmės. Dabar rytdienos numerio anonsus jau siunčiame agentūroms.

– Jokių problemų! – eilinį kartą patikino mane Šabas.

Problemos prasidėjo po dviejų dienų.

Šabdurasulovas paskambino man tiesiog apimtas isterijos:

– Lena, aš žinau, kad tu mane užmuši, bet interviu negalima spausdinti! Valia ką tik perskaitė jį ir pasakė: „Ne laikas". Tučtuojau išimkit tekstą!

– Tu ką, tyčiojiesi?! Aš juk tave perspėjau! Numeris jau sulaužytas spaustuvėje!

– Bet aš gi nekaltas, kad Valia tik dabar rado laisvą minutę ir galėjo perskaityti tekstą... – teisinosi Šabdurasulovas.

Aš jam dar kartą paaiškinau, kad išimti interviu nėra jokių galimybių, – tai reikštų, kad laikraštis neišeis.

– Galiu tau patarti tik viena, – pabandyk paskambinti vyriausiajam mano redaktoriui, – pasakiau jau turėdama tik vieną tikslą: kad greičiau atsikratyčiau būtinybės klausytis agonijos kitame telefono laido gale.

Laimė, aš spėjau nubėgti iki vyriausiojo redaktoriaus kabineto anksčiau, nei paskambino Šabdurasulovas.

Vyriausiasis redaktorius man uždavė tik vieną klausimą:

– Lena, ar turite diktofono juostelę su pokalbio įrašu?

Gavęs patvirtinantį atsakymą, jis suriko sekretorei:

– Jeigu skambins Šabdurasulovas: manęs nėra ir nebus!

Ir tą pačią sekundę pasigirdo skambutis.

Prisiskambinti jam tą vakarą bandė ne tik iš Kremliaus. Jumaševas sukėlė ant kojų visus, taip pat ir laikraščio „Russkij Telegraf" savininką Potaniną. Bet vyriausiasis redaktorius sugalvojo genialų *know-how* planą. Jo

26 Jumaševu. – Autorės pastaba.

tiesiog „nebuvo mieste“, jis išjungė mobilųjį telefoną ir netrikdomas išėjo pasivaikščioti su mylimu šunimi.

Būtent taip 1998 metų vasaros pabaigoje laikraščio „Russkij Telegraf“, kuriame aš tuomet dirbau, puslapiuose pasirodė sensacingas interviu su Kremliaus administracijos vadovo pavaduotoju Igoriu Šabdurasulovu, interviu, labai tikroviškai atspindėjęs to laikotarpio Kremliaus dramą: sunkiai sergantis Jelcinas, besiruošiantis balotiruotis trečiai kadencijai, ir šiek tiek sveikesnė, bent jau galva, administracija, slapta bandanti jam to neleisti.

Pasaulinės agentūros margėjo antraštėmis: „Prezidento patarėjas pareiškia, kad Jelcinas per silpnas, kad išbūtų trečią kadenciją!“ Mes su Šabu vos neapvertėm aukštyn kojom biržos – finansų rinkose akimirksniu pasklido gandai apie staiga pablogėjusią Boriso Jelcino sveikatą.

Aš nespėjau kilnoti ragelio ir atsakinėti norintiems komentarų. Tą dieną man paskambino net šeši japonai (jie kažkodėl visada labiausiai rūpindavosi Jelcino sveikata, turbūt dėl draugiškai pažadėtų salų), trys vokiečiai, nepamenu, kiek dar įvairiausių tautybių atstovų, ir gera šimtinė rusų.

Užsienio žurnalistai ir diplomatai dažniausiai klausė: „Ar tiesa, kad jūsų Jelcinui taip blogai?“

O visiškai apspangę Rusijos politikai ir žurnalistai vienu balsu klausė ko kito: „Klausyk, o kokiems velniams Šabas tau visa tai pasakė?! Kaip tu manai, a?“

Laikraštis „Komersant“[27] tą dieną netgi apkaltino Šabdurasulovą dėl to, kad jis, vykdydamas Jumaševo ir savo globėjo Boriso Berezovskio užduotį, šiuo interviu specialiai norėjo devalvuoti rublį. Šią versiją dar įtikimesnę darė tai, kad maždaug prieš mėnesį Berezovskis beveik žodis į žodį pasisakė apie nulinius Jelcino šansus 2000 metais. Tačiau viena – kai tai sako oligarchas, nors ir pats artimiausias Kremliui, o visai kas kita kai vienas iš prezidento administracijos vadovų. Be to, dar remdamasis Jelcino aparato vadovu Valentinu Jumaševu.

Bet aš visu šimtu procentų buvau tikra, kad vargšas Šabdurasulovas nekovojo už jokią devalvaciją! Paprasčiausiai suglebęs nuo karštos liepos saulės papasakojo man tiesą apie tai, kas vyksta Kremliuje. Matyt,

27 Jis tuo metu dar nepriklausė Berezovskiui. – Autorės pastaba.

tuo metu Jumaševui tapo taip įprasta su artimiausiais kolegomis kalbėti apie tai, kad laikas Jelciną siųsti į pensiją, jog Šabdurasulovas pirmą akimirką negalėjo net pagalvoti, kad jo žodžiai, atitinkantys Jumaševo mintis, taps kriminalu.

Iškart po defolto, vos atsiradus pirmai galimybei, Jumaševas paskubėjo atsikratyti savo per daug atviro pavaduotojo: Šabdurasulovą išsiuntė į Baltuosius rūmus tam, kad ideologiškai sustiprintų pagal Berezovskio projektą sukurtą ir vos keletą savaičių gyvavusį antrąjį Černomyrdino kabinetą.

Reikia nulenkti galvą prieš Šabą, jis pasirodė besąs nuovokus vaikinas, ir netgi po šio konfūzo mūsų santykiai liko puikūs. Jis apskritai visada buvo linkęs žiūrėti į šią istoriją su humoru. Kažkaip sykį, jau 1999 metais, kai jis vėl buvo pakviestas dirbti Kremliuje, žurnalistai per spaudos konferenciją jo paklausė, kiek jis planuoja dirbti prezidento administracijoje.

– Jokių problemų! – atsakė Šabas. – Kai tik atsibos dirbti Kremliuje – iškart duosiu interviu Tregubovai, ir pirmyn! Į vyriausybę!

5

SENELIS SENAS, JAM VIS VIEN

Toliau istorija bus labai liūdna. Paskutinė Jelcino reformatorių vyriausybė – su tuo pačiu Kinder Surprise priešakyje – gyvavo vos 5 mėnesius. Paskui driokstelėjo finansinė krizė, šimteriopai pagilėjusi dar ir dėl to, kad oligarchai lyg kerštingi maniakai, nenorėdami pastebėti, kad šalis dėl jų intrigų riedą į bedugnę, visgi pasiekė savo: Kremlius išmetė jaunuosius reformatorius iš vyriausybės.

Gėda, aišku, merginai prisipažinti, bet 1998 metų rugpjūčio vyriausybės krizę išgyvenau, nė kiek neperdedant, kaip asmeninę savo tragediją.

Iškart po defolto, laužydama visas žurnalistės etikos normas, aš kaip išprotėjusi laksčiau po visus Kremliaus kabinetus, kur tik galėjau įeiti, maldaudama pažįstamų politikų, galinčių prieiti prie prezidento, bent kaip nors paveikti Jelciną, kad jis, nepaisydamas artimųjų rato spaudimo, nepriimtų žudikiško visai šaliai sprendimo dėl reformatorių kabineto atstatydinimo. Ir juolab kad nepriimtų neabejotinai taip pat savižudiško superplano dėl Černomyrdino, politinio lavono, ekshumacijos, kurį tuo metu prezidentui bandė įsiūlyti Berezovskio įkvėptas Jumaševas.

Kai Jelcinas vis dėlto atstatydino Kirijenką ir paskyrė premjeru Černomyrdiną, netgi mano ciniškasis draugužis Volinas, sėdėdamas savo kabinete Baltuosiuose rūmuose, liūdnai man pasakė:

– Aš manau, kad dabar Senelis greitai mirs. Arba greitai atsistatydins... Nes kam gi jam dabar gyventi?

Visi jautė, kad tai – ne šiaip Jelcino galas, o galas viso to, ką šis didis žmogus, nepaisant vis pasikartojančio jo nepakaltinamumo ir ligų, per visus postsovietinius metus atkakliai stengėsi šalyje sukurti.

Ir būtent tomis rugpjūčio dienomis, vieną po kito sužlugdę visus savo smulkmeniškus superplanus, prezidento artimieji maksimaliai susiaurino šaliai tolesnio kelio pasirinkimą. Po viso to atsiduoti smulkiam Kremliaus inkubatoriuje

užaugintam kvazidiktatoriui atrodė tarsi tikras išsigelbėjimas. Kitaip sakant, iš esmės būtent tomis dienomis Kremlius, pats dar to neįtardamas, jau pradėjo Putino homunkulo gamybą.

Keista, bet būtent tomis dienomis mes su draugais žurnalistais, pasikliaudami šeštuoju jausmu, pajutome, kad šalyje greitai gali nelikti ir vienintelio neabejotino Jelcino laimėjimo – žodžio laisvės. 1998 metais rugpjūčio 25 dieną mes su Maša Slonim, Jura Rostomu ir Volodia Korsunskiu atlikome kažkokį keistą, vaikigališką, visiškai beprasmišką, instinktyvų aktą: lygiai vidurdienį išėjome į Raudonąją aikštę, prie Bausmių vietos, ir tylėdami, švelniai krapnojant lietučiui, išskleidę skėčius, stovėjome dešimt minučių. Atminimui tų penkių disidentų, kurie lygiai prieš trisdešimt metų išėjo į Raudonąją aikštę, į tą pačią vietą, protestuodami prieš Prahos pavasario malšinimą sovietiniais tankais. Tarp tų penkių 1968 metų rugpjūčio disidentų buvo ir Mašos brolis Pavelas Litvinovas. Ir dabar, 1998-ųjų rugpjūtį, aš neįtikėtinai didžiavausi tuo, kad mano suaugę rimti draugai, garbingai ir nepalūždami išgyvenę sovietinius metus, pasiėmė mane, parako neuosčiusią snarglę, kartu.

Bet jau po dešimties minučių, atsisveikinusi su jais, greitai nuėjau šimtą metrų, nėriau po Spaskio bokštu ir vėl atsidūriau Kremliaus kankinimų kameroje. Ir vėl pasijutau kažkokia nelaiminga, prakeikta žmonių pasaulio ir monstrų požemio tarpininke.

Beje, grįžusi namo, vis dėlto radau išeitį iš žiaurios, pačios natūraliausios depresijos: prisėdau ir iš įkarščio straipsnyje parašiau viską, ką turėjau pasakyti prezidentui ir jo mylimai „Šeimai". O kaip teksto antraštę parinkau vaikiško sadistiško eilėraštuko, kuriuo mano kolegos bandė bent kiek mane pralinksminti, ištrauką:

Deduška v pole granatu našol,
Sunul v karman i k obkomu pašol,
Diornul čeku i brosil v okno –
Deduška staryj, jemu vsio ravno...

KAIP AŠ TAPAU KREMLIAUS SĄŽINE

„Aš Jus taip mylėjau, Lena!" – pasakė man Valia Jumaševas po rinkimų 1999 metų gruodžio naktį, kurią mes kartu praleidome Kremliuje. Ir kaip visada sumelavo. Jis niekada manęs nemylėjo. Greičiau bijojo.

Mūsų su Valia asmeninė pažintis prasidėjo gana dramatiškomis visai šaliai aplinkybėmis – iškart po defolto, 1998 metų rugsėjį.

Išvaikęs iš vyriausybės reformatorius, Jumaševas pabandė atlikti eilinę superkombinaciją, premjeru (o kartu – ir prezidento įpėdiniu) paskirdamas Viktorą Černomyrdiną, kuris pažadėjo visišką lojalumą Kremliaus aplinkos oligarchams – kitaip nei *Kinder Surprise* Kirijenka ir jaunieji reformatoriai, kurie būtent dėl priešgyniavimo ir nukentėjo.

Netgi pats Valia, sudarinėdamas postprezidentinę Jelcino atsisveikinimo knygą „Vidurnakčio dienoraščiai", nesusilaikė neužsiminęs apie konflikto priežastis: „Klodami pamatus, [jaunieji reformatoriai] visiškai užmiršo apie stogą..."

Žodis „stogas" šiuolaikiniame Rusijos politiniame slenge turi tik vieną reikšmę: „mafijos priedanga". Kitaip sakant, reformatoriams jis dar kartą parodė pagrindinę jų klaidą – jie nenorėjo, kad „Šeima" būtų jų „stogas".

Tačiau Jumaševo operacija „Černomyrdinas", kaip ir dauguma ankstesnių politinių jo eksperimentų, žlugo. Be to, šį kartą su tokiu trenksmu, kad ant plauko pakibo ne tik Jelcino šeimos (klano, giminės prasme), bet ir visų politinių reformų, kurias Jelcinas spėjo šalyje įgyvendinti postkomunistiniu periodu, likimas.

Dūma atsisakė patvirtinti „sunkiasvorį" Černomyrdiną ir pažadėjo paskelbti Jelcinui apkaltą. Išorinio ir vidinio defolto (tai yra Rusijos neišgalėjimo mokėti išorinių ir vidinių skolų) fone, legitiminės vyriausybės nebuvimas ir visiška Jelcino diskreditacija, neišvengiamai vedė arba valdžios kaitos naudojant jėgos priemones link, arba tos pačios jėgos panaudojimo bandant išsaugoti valdžią link.

Pats save įspraudęs į kampą, Kremlius priėmė paradoksalų, bet paskutinį gelbėjimosi, kaip jam atrodė, toje situacijoje sprendimą: pasiduoti komunistams. Tiksliau – laikinai išnuomoti jiems valdžią. Ir lįsti į urvą išsilaižyti žaizdų. Vienintelis žmogus, kuriam Jelcinas sutiko krizės laikotarpiui „paskolinti" valdžią, davus garbės žodį ją grąžinti atgal vos pareikalavus, buvo Jevgenijus Primakovas – užsienio žvalgybos vadovas, ideologiškai artimas komunistams.

Jeigu tik Valia būtų žinojęs, kaip jo tuo metu nekentė visa šalis! Bent jau ta politinio elito dalis, kuri suprato, kas iš tikrųjų vyksta. 1998 metų rugsėjį

man turbūt neteko kalbėtis nė su vienu žmogumi nei Kremliuje, nei Baltuosiuose rūmuose, kuris, minėdamas Jumaševą, būtų apsiėjęs be keiksmažodžių.

Aš apsiėjau. Rugsėjo 11 dieną laikraščio „Russkij Telegraf" vedamajame parašiau: „Patikėti tuo, kad Jelcinas tikrai nenori būti politinis lavonas, bus galima tik tuo atveju, jeigu jis tuojau pat, nedelsiant, atleis savo administracijos vadovą Jumaševą, kurio draugystė su „didžiuoju kombinatoriumi" Berezovskiu jau neturi jokių padorių paaiškinimų. Neaišku, kas būtent, – išsilavinimo ar proto stygius, – bet kažkas akivaizdžiai išmušė Jumaševui iš galvos sugebėjimą suprasti, kad jo žaidimų kaina, nė kiek neperdedant, yra visa šalis. Jeigu šis žmogus nebus atstatydintas (kurio valdžios aplinkoje kitaip ir nevadina, tik profesionaliu kurstytoju), ciniškai „Šeimos" draugų išprovokuota politinė ir ekonominė pastarųjų savaičių krizė bus reprodukuojama vis iš naujo..."

Neimsiu skelbti garbių vardų sąrašo, bet mano straipsnio pasirodymo dieną man paskambino keletas aukštus postus užimančių valdininkų ir pasakė maždaug tuos pačius žodžius: „Visiems buvo labai malonu! Bet juk jūs suprantate, kad dabar jūsų prie Kremliaus neprileis per patrankos šūvį?"

Tačiau kitą dieną, rugsėjo 12-ą, šeštadienį, į pranešimų gaviklį gavau keistą žinutę: „Lena, prašau, paskambinkite man telefonu 206-60-88. Jumaševas".

Aš tiksliai žinojau, kad Jumaševas niekada nebendrauja su žurnalistais ir niekada neduoda interviu.

Todėl pirmiausia paskambinau savo „Vergilijui" – Volinui, tuo metu vadovavusiam vyriausybės viešųjų ryšių tarnybai. Išvakarėse dėl kažkokios techninės priežasties Volinas nespėjo man paskambinti ir papokštauti apie mano vedamąjį, todėl įtariau, kad dabar jis tokiu būdu nutarė atsigriebti.

– Klausyk, Volinai, ar tai tavo kvaili juokeliai?! Kokio velnio reikėjo mane žadinti dešimtą ryto! – griežtai pasakiau aš.

Bet Volinas prisiekė nieko nežinąs.

Jis paklausė telefono numerio, kuris buvo užrašytas žinutėje, ir patvirtino:

– Taip, tiksliai, tai Valios priimamojo telefono numeris. Klausyk, niekad nežinojau, kad Valia – slaptas mazochistas! Negaliu patikėti, kad jis užsimanė pabendrauti su tavimi po to straipsnio!

Aš surinkau žinutėje nurodytą numerį.

Pakėlusi ragelį Jumaševo sekretorė maloniai su manimi pasisveikino ir iškart sukruto:

– Oi, Lenočka, dabar pas jį pasitarimas, bet Valentinas Borisovičius labai prašė iškart jį sujungti su jumis, kai tik mes galėsime jus rasti! Palaukite sekundėlę...

Valia akimirksniu pakėlė ragelį:

– Laba diena, Lena!

– Laba diena, Valentinai Borisovičiau. Kodėl jūs prašėte manęs paskambinti?

– Aš perskaičiau jūsų straipsnį. Ir labai užsimaniau su jumis pakalbėti. Ar galėtumėte šiandien atvažiuoti pas mane bet kada jums patogiu laiku?

Po poros valandų aš įžengiau į tabu ženklu pažymėtą šventovę, į kurią Jumaševo laikais nė vienas Kremliaus žurnalistas kojos nekėlė – į prezidento administracijos vadovo kabinetą pirmame Kremliaus korpuse.

Tikėjausi pamatyti gana žiaurų žmogų, tokį *cosa nostra* bosą, laikantį savo rankose visas šalies valdymo gijas. Bet pamačiau išgąsdintą vaikigalį, kuriam, akivaizdu, labiausiai norėjosi pasislėpti nuo visų po stalu ir, trepsint kojomis, inkšti, kad jis „daugiau nebežaidžia".

Vos man peržengus slenkstį, Valia ėmė mane įtikinėti, kad tai ne jis atleido *Kinder Surprise* Kirijenkos vyriausybę, o pats premjeras – reformatorius Kirijenka vos ne ant kelių parpuolęs maldavo leisti jam atsistatydinti.

Pasisodinęs mane priešais, Jumaševas ėmė dienų ir netgi valandų tikslumu man pasakoti, kaip jis, Valia, šauniai veikė kritiškomis Rusijai dienomis. Be to, kai aš bandžiau ką nors pasitikslinti, jis maldaujamai surypuodavo: „Palaukit, prašau, palaukit, leiskit man baigti pasakoti, nes kitaip aš pamesiu mintį..." Susidarė toks įspūdis, kad jis iš tikrųjų atmintinai iškalė šį savo pasakojimą ir iš tiesų bijo nors sekundėlę nutolti nuo teksto, kad neišsimuštų iš vėžių.

– Rugpjūčio dvidešimt pirmąją Kirijenka grįžo iš komandiruotės. Aš pasitikau jį oro uoste. Ir Sergejus pats pasakė man: „Jaučiu, kad mes gramzdiname prezidentą..."

Neperpasakosiu visos man išdėstytos Jumaševo versijos. Nedarysiu to dėl labai juokingos priežasties, kurią paaiškinsiu po kelių pastraipų.

– Tiesą sakant, Lena, aš jau tiesiog pavargau nuolat ginti jaunuosius reformatorius! – staiga apibendrino Valia. – Manote, man lengva, kai,

pavyzdžiui, atbėga pas mane Vidaus reikalų ministras ir reikalauja tučtuojau suimti Čiubaisą už privatizacijos organizavimą!

– Kažkaip aš nepamenu, Valentinai Borisovičiau, kad jūs apskritai kada nors būtumėt gynęs jaunuosius reformatorius?

– Na, pavyzdžiui, kad ir toje situacijoje dėl Vidaus reikalų ministro! Juk aš tada neleidau suimti Čiubaiso!

– Na to dar betrūko, kad jūs būtumėt leidęs jį suimti! Juk visiems, kas tik kaip nors susijęs su privatizacija, būtų grėsusios baudžiamosios bylos. Ar nemanote, kad gynėte save ir savo draugus, o ne Čiubaisą?

– Vis vien! Štai jūs savo straipsniuose rašote, kad aš visą laiką gyniau Berezovskio interesus! Bet juk aš NE VISĄ LAIKĄ gyniau Berezovskio interesus!

Ši Valios formuluotė nuskambėjo tiesiog kaip anekdotas.

– A! Vadinasi, „ne visą laiką"? Gerai, Valentinai Borisovičiau, galbūt tada galėtumėte pateikti pavyzdžių, kai jūs NEgynėte Berezovskio interesų?

– Žiūrėkit, štai praėjusį kartą, po „Rašytojų bylos", Berezovskis norėjo, kad Nemcovas ir Čiubaisas apskritai būtų išmesti iš vyriausybės. O mes tik atėmėme iš jų ministrų portfelius ir netgi išsaugojome jiems vicepremjerų postus. Ir tik vėliau atleidome. O dabar Berezovskis norėjo atstatydinti Kirijenką. Bet Berezovskis norėjo, kad vietoj Kirijenkos paskirtume Černomyrdiną. O mes paskyrėme Primakovą! Štai matote: aš nesu pririštas Berezovskio pavadėliu!

– Aišku, vadinasi jūs norite pasakyti, kad kombinaciją jūs paprastai pradedate būtent taip, kaip nori Berezovskis, o vėliau, kai ji žlunga, užbaigiate jau savo nuožiūra? – įgėliau aš. – Pagal jūsų logiką, „Sviazinvest" irgi pagal tokią pat schemą buvo tvarkomas? Berezovskis siekė, kad „Sviazinvest" atitektų Gusinskiui, ir todėl jie sužlugdė tolesnius atvirus aukcionus. Bet antroje kombinacijos dalyje jūs vėlgi „nėjote vedamas už pavadėlio"? Ar teisingai jus supratau? O ar nemanote, Valentinai Borisovičiau, kad, jeigu 1997 metais jūs Kremliuje nebūtumėte veikęs kaip tiesioginis vienos iš finansinių grupuočių komercinių interesų įgaliotinis, tai dabar galbūt šalis nebūtų atsidūrusi tokioje aklavietėje?

Tačiau nagrinėti „Sviazinvest" temą Jumaševas kategoriškai atsisakė paprašęs „susitikti kada nors vėliau ir smulkiai visa tai aptarti".

Aš grįžau prie krizės temos:

– Valia, štai dabar, atsisakęs idėjos trečią kartą siūlyti Dūmai Černomyrdino kandidatūrą, jūs kartu iš esmės prisipažinote, kad ši bandymo paskirti jį premjeru kombinacija, kuri galutinai diskreditavo prezidentą, buvo klaidinga nuo pat pradžių. Ar nenorėtumėte taip pat pripažinti ir to, kad lemtinga buvo ne tik ši kombinacija, bet ir ankstesnė, kad jums nederėjo aštriausios finansinės krizės metu dar gilinti jos politine krize atstatydinant reformatorių vyriausybę?

Čia Valia sumišęs pažvelgė į mane savo doromis akimis ir gailiu balsu užgiedojo:

– Gerai, Lena, aš dabar jums viską paaiškinsiu. Dabar jūs viską suprasite, tik maldauju jūsų: ši informacija – visiškai konfidenciali, jokiu būdu ne spaudai!

Aš pasiruošiau išgirsti siaubingą tiesą.

Jumaševo lūpose ji skambėjo taip:

– Reikalas tas, kad mes iš specialiųjų tarnybų gavome slaptą informaciją apie tai, kad šalis yra masinių maištų išvakarėse, iš esmės – ant revoliucijos slenksčio. Ir esmė – ne „geležinkelių karas", kurį, kaip jūs teisingai rašėte, kai kada pakurstydavo suinteresuoti asmenys. Patikėkit – buvo kalbama apie visiškai kitokio tipo informaciją, apie slaptus pranešimus, kurie buvo skirti prezidentui! Mes tiesiog neturėjome teisės pasakoti apie tai spaudai! Ir mums iš esmės teko paaukoti vyriausybę, kad išgelbėtume prezidentą...

Jumaševui, be abejo, negalėjo ateiti į galvą, kad praėjus vos trims mėnesiams tokios „slaptos informacijos" apie priešrevoliucinę situaciją turėjimą konfidencialiame pokalbyje su manimi kategoriškai paneigs ne kas kitas, o būsimasis Rusijos prezidentas Putinas, krizės metu vadovavęs svarbiausiai šalies specialiajai tarnybai.

Bet tuo momentu Valia negalėjo nepastebėti, kad šis jo argumentas man padarė deramą įspūdį. Tiksliau pasakius, tai buvo vienintelis Kremliaus administracijos vadovo argumentas, kuris skambėjo bent jau logiškai.

– Štai, Lena... Dabar aš jums papasakojau visą tiesą, – skubėjo sustiprinti palankų įspūdį jis. – O dabar... dabar... – Valios balsas ėmė jau visai gailiai trūkčioti, – dabar rašykite, jeigu norite, ir toliau, kad mane reikia atleisti... – ties šiuo pasažu Valia jau vos nepratrūko raudoti.

Dabar jis apskritai buvo truputį panašus į nesubrendusią mergaitę, kuriai ką tik buvo atimta nekaltybė, – dažnai mirksėjo blakstienomis, kalbėjo su romantiškais kvėptelėjimais ir vos ne šluostėsi ašarėles.

Kadangi visi Valią gerai pažinoję žmonės apibūdindavo jį kaip itin gudrų pašnekovą, man liko tik pasidaryti išvadą, kad jis kažkodėl buvo įsitikinęs: šis jo įvaizdis turi mane sujaudinti.

Užuot šluosčiusi mergiškas Valios ašaras, aš ciniškai pasitikslinau, ar pasiruošęs jis visa tai pakartoti įjungus diktofoną.

– Ne, prašau, Lena, necituokite manęs laikraštyje, – užprotestavo Valia. – Galbūt jūs parašysite apie šį mūsų susitikimą kada nors vėliau...

Ir čia įvyko katastrofa. Tiesa, jau ne valstybinio masto, o kiek mažesniu – Jumaševo asmenybės – masteliu.

Matyt, trumpai užsiminęs apie jam malonią rašytojišką temą, svarbiausias šalies dvaro memuaristas Valia kiek atsipalaidavo, kažkaip įtartinai greitai grįžo į įprastas vėžes, nustojo apsimetinėjęs kvaila mergužėle, jo balse suskambo vyriško pasitikėjimo gaidelės, ir jis – visiškai netikėtai pats sau – išpoškino tai, kas akimirksniu nubraukė visą dviejų valandų atvirumą:

– Atvirai kalbant, Lena, aš apskritai manau, kad žurnalistai niekada neturi žinoti tiesos apie tai, kas vyksta valdžios viršūnėse. Jau nekalbant apie visus paprastus žmones. Kiekvienas laikraštis turi turėti kokią nors savo versiją, kuri atskirai būtų panaši į tiesą, ir šių skirtingų versijų turi būti labai daug... Bet visos tiesos neturi žinoti niekas!

O štai dabar kaip tik ir atėjo metas paaiškinti, kodėl kiek anksčiau nenorėjau perpasakoti visos užkulisinės 1998 metų rugpjūčio–rugsėjo krizės chronologijos, kurią man tą dieną atskleidė Valia. Kai išėjo paskutinė, postprezidentinė, Boriso Jelcino knyga „Vidurnakčio dienoraščiai", aš žvilgtelėjau į skyrių „Rublio katastrofa", paskui į „Rudeninis paaštrėjimas", ir ten, savo nuostabai, beveik žodis žodin pažinau beveik visa tai, ką aš stenografavau savo užrašuose po tuometinių pasisėdėjimų su Valia.

Taigi buvo nesunku atspėti, kad patiekalas, kuriuo smalsią visuomenę pavaišino mylimasis Jelcino žentas ir memuaristas Jumaševas, buvo tik eilinė, viena iš daugelio jo „versijų". (Beje, ir tai, kad mūsų susitikimo metu Jumaševas atsisakė kalbėtis apie „Sviazinvest", taip pat greičiausiai buvo

susiję su tuo, kad tą akimirką jis dar nebuvo spėjęs paruošti man kokios nors virškinamos versijos.)

Tačiau desertui man liko dar vienas Jumaševo sąžiningumo indikatorius. Kai mes jau ruošėmės atsisveikinti ir Valia prisiekinėjo ateityje gerai rūpintis šalimi, o 1999 metų pavasarį sukurti naują reformatorių vyriausybę, į kambarį be garso įskriejo sekretorė ir, netarusi nė žodžio, pagal seną gerą Kremliaus tradiciją įteikė Jumaševui kažkokį popiergalį, kuriame kažkas buvo brūkštelėta pieštuku.

Perskaitęs jį, Jumaševas įsitempė ir kreipėsi į mane:

– Žinote, pas mane kaip tik atėjo Čiubaisas su Nemcovu... Bet aš norėčiau dar pakalbėti su jumis! Man taip nepatogu jūsų prašyti, bet gal galėtumėte porą minučių pasėdėti mano priimamajame, o paskui mes pratęstume?

Kai aš grįžau, Jumaševas buvo neįprastai susijaudinęs:

– Štai jūs, Lena, mane visą laiką barate, o Čiubaisas ir Nemcovas dabar atėjo, apkabino mane, išbučiavo ir pasakė: „Ačiū tau, Valia, už tai, kad tu viską taip gerai išsprendei! Tu tiesiog išgelbėjai šalį!“

Jumaševo nelaimei, atsitiko taip, kad, išėję iš jo, Čiubaisas ir Nemcovas iškart neišvažiavo, o, matyt, nusprendė užeiti pas Tanią Djačenko, kurios kabinetas buvo tame pačiame prezidentinio korpuso Kremliuje aukšte. Todėl, kai aš galiausiai atsisveikinau su Valia, kaip tik susidūriau su belaukiančia lifto jaunųjų reformatorių porele.

Aš, be abejo, neatsispyriau pagundai paklausti:

– Ar tiesa, kad jūs ką tik Jumaševą bučiavot ir dėkojot už šalies išgelbėjimą?

Garsus Nemcovo kvatojimas sudrebino prezidentinio Kremliaus korpuso sienas:

– Tregubova, na pasakyk, ar mes su Čiubaisu panašūs į iškrypėlius?!

Važiavau namo ir spėliojau: kam gi Jumaševui prireikė išlieti ant manęs visą kubilą šito melo? Nejaugi jis tikėjosi, kad dėl to aš staiga tapsiu „Kremliaus lakštingala“? Arba – visai tikėtina – asmenine jo lakštingala, straipsnis po straipsnio čiulbančia apie Kremliaus administracijos protą, garbę ir sąžinę?

Greitai ši paslaptis tapo dar labiau intriguojanti. Vos man peržengus savo buto slenkstį, ėmė plyšoti namų telefonas: Jumaševo sekretorė prašė manęs „dar kartą pasikalbėti su Valentinu Borisovičiumi", Valia paėmė ragelį, pasakė porą žodžių, tada atsiprašė („Oi, Lena, pas mane čia atėjo, ar galėtume susisiekti kiek vėliau?") ir dar po kelių minučių visa tai vėl pasikartojo.

Pagaliau jis visgi ištaikė maždaug dvi minutes ir išbėrė man į ragelį:

– Lena, aš tiesiog noriu jums pasakyti, kad ką tik, jums išėjus, aš iš prezidento atstovo spaudai pareigų atleidau Sergejų Jastržembskį. Suprantate, noriu jums prisipažinti, kad, kai buvote pas mane, aš jau žinojau, kad tai padarysiu, bet jums nepasakiau. Nes tuo metu dar nebuvau to pranešęs pačiam Sergejui. Noriu jums paaiškinti, kodėl taip padariau. Aš tiesiog noriu, kad jūs mane suprastumėt! Reikalas toks, kad Sergejus tapo per daug savarankiška figūra. Ir daug kas administracijoje ėmė jo klausyti. Suprantate? Jis iš esmės tapo antru valdžios centru administracijoje. Ir aš negalėjau ilgiau kentėti tokios padėties! Jūs mane suprantate?..

Galvojau: dabar – šeštadienis. Valia puikiai supranta, kad iki antradienio aš vis vien niekaip negalėsiu panaudoti šios informacijos laikraštyje. Kodėl gi tada jis skambinėja, be to, lyg ir bando teisintis?

Ir čia pagaliau man nušvito protas! Matyt, Valia tą akimirką visgi puikiai suvokė visų savo poelgių kainą. Ir savo žodžių taip pat. O kadangi niekas iš jo aplinkos nedrįso išsakyti visos tiesos jam į akis, perskaitęs „kaltinimus" mano straipsnyje, jis, kad ir kaip būtų juokinga, matyt, nutarė pasirinkti mane „sąžinės" pareigybei. O tai apskritai pagirtina: pagaliau kiekvienas žmogus turi teisę užsinorėti turėti savo sąžinę. Arba blogiausiu atveju užsinorėti ją kuo nors pakeisti.

JASTREBAS RAŠO SAKRALINĮ VARDĄ

Pirmadienį – tai yra praėjus dviem dienoms po šeštadieninio vizito pas Jumaševą – aš atėjau į Kremlių aplankyti atleisto Sergejaus Jastržembskio, kuris tiesiogine prasme krovėsi daiktus.

– Tai ką, jums Valia irgi apie sąmokslą pasakojo? – vos man peržengus slenkstį paklausė Jastrebas – jis iš kažkur jau žinojo apie šeštadieninį mano susitikimą su Jumaševu.

Aš nustebusi paklausiau, apie ką jis čia kalba.

– Na kaipgi! Valia juk nupiešė mane prezidentui kaip sąmokslininkų vadeivą, Lužkovo[28] agentą, atseit planavusį vos ne užgrobti valdžią! Tačiau sąmokslininkų Valia priskaičiavo labai jau daug – pusė Kremliaus! Visi, išskyrus jį patį! Įdomu, jam dabar visus juos atleisti teks, ar ką?

Paskutinių įvykių versija, kurią man pasiūlė Jastržembskis, intrigavo gerokai labiau nei Valios. Įkalbėjęs Jelciną paleisti Kirijenkos vyriausybę, Jumaševas su Berezovskio pagalba jau buvo sukūręs planą, kaip į valdžią atvesti Viktorą Černomyrdiną. Valios (o kartu – ir Berezovskio) paprašyta prezidento duktė Tatjana, apeliuodama į situacijos kritiškumą ir beviltiškumą, įkalbėjo tėtį įrašyti skandalingą kreipimąsi į tautą per televiziją, kuris buvo transliuojamas 1998 metų rugpjūčio 24 dieną ir kuriame Jelcinas oficialiai paskelbė prezidento įpėdiniu Viktorą Černomyrdiną.

Tačiau, kai paaiškėjo, kad kombinatoriai Berezovskis ir Jumaševas apsiskaičiavo ir kad Dūma atsisako tvirtinti Černomyrdino kandidatūrą, Kremliaus administracijos vadovas savo patikėtiniams pavedė sudaryti sąrašą galimų alternatyvių kandidatų į premjero postą. Rezultatas buvo toks, kad šiame garsiame sąraše atsidūrė Maskvos meras Lužkovas, užsienio žvalgybos vadovas Primakovas, į Rusijos sudėtį įeinančios Tatarstano respublikos prezidentas Šaimijevas, monopolinio dujų koncerno „Gazprom" vadovas Viachirevas ir kiti. Kai Jumaševas visų savo pavaduotojų Kremliuje paklausė, kuri iš šių figūrų jiems atrodo tinkamiausia Jelcino valdžiai išsaugoti, absoliuti dauguma (Jastržembskis, Komisaras, Savostjanovas, Orechovas ir Saugumo tarybos sekretorius Kokošinas) pasisakė Lužkovo naudai.

– Ar jūs iš proto išsikraustėt?! – pertraukiau Jastržembskio pasakojimą. – Jūsų Lužkovas tikrai visiems galvas nusuktų!

– Niekam nieko jis nenusuktų! Mes su juo derėjomės, beje, derėjomės asmeniškai įgalioti Valios! O šį faktą vėliau jis pateikė Borisui Nikolajevičiui kaip sąmokslą! Tai štai Lužokas mums prisiekė, kad, jeigu taps premjeru, jis garantuos prezidento ir jo šeimos saugumą. Be to, jis prisiekė, kad jokių komunistų vyriausybėje nebus, nebus ir Maskvos grupuočių antplūdžio į ministrų kabinetą, jis pažadėjo tęsti ir rinkos reformas...

28 Maskvos meras. – Autorės pastaba.

Čia Jastržembskis sekundėlę patylėjo, nusijuokė ir patikslino:

– Žinote, dėl jūsų klausimo apie nurautas galvas – matyt, aš neteisus... Na, galimas daiktas, porai veikėjų jis galvas visgi būtų nurovęs... Bet ne daugiau!

– Kam būtent? – pasidomėjau.

– Na, BABui, pavyzdžiui... – subumbėjo sau po nosimi Jastrebas. Subumbėjo vos girdimai, bet aš vis vien nustebau, kaipgi čia Jastržembskis nebijo tarp Kremliaus sienų ištarti visiems žinomą Boriso Berezovskio abreviatiūrą – BAB. Tai visai nepanašu į itin atsargų prezidento spaudos atstovą. Matyt, veikė atstatydinimo euforija, o ir prarasti jam iš esmės nebebuvo ko.

Tačiau iškart po to jis privertė mane nustebti dar labiau. Paėmęs tuščią popieriaus lapą, Jastržembskis aštriai padrožtu Kremliaus pieštuku ant jo atsargiai išvedžiojo: „ABRAMOVIČIUS". Ir pastūmė lapelį man.

– Na galbūt dar ir šitam veikėjui Lužokas norėtų nusukt galvą, – paaiškino atleistasis spaudos atstovas.

Kadangi aš, kaip ir visa šalis, tuo metu dar nežinojau apie smulkias „šeimyninio" verslo detales, pamaniau, kad Jastržembskis kažkodėl man dar kartą užrašė Berezovskio tėvavardį: AbrAmovičius. Tai yra Abraomo sūnus.

Aš be balso lūpomis perklausiau:

– Berezovskis?

– Taigi ne! Nejaugi nežinote, kas jis?! Pasidomėkite...

– Tai – tėvavardis? – perklausiau aš, bakstelėjusi pirštu į popierių.

– Ne, – Jastržembskis ėmė juoktis. – Pavardė!

Mano paprašytas kaip nors apibūdinti nepažįstamąjį, Jastrebas miglotai iškošė:

– Reikalas tas, jog šis jaunuolis, – čia Jastržembskis su pasibodėjimu linktelėjo galva į pirmojo korpuso pusę, akivaizdžiai darydamas užuominą į Jumaševą, – turi vieną didelį trūkumą: jis visiškai neturi savo nuomonės! Jis – tipiškas intrigantas. Jis reguliariai susikviečia žmones, susodina prie stalo, pasiūlo jiems pasidalyti savo nuomonėmis, pasiūlymais, tolesnių veiksmų variantais. O pats niekada savo nuomonės nesako. Todėl, kad jos visiškai neturi! Už jo stovi kiti žmonės, kurie už jį viską nusprendžia...

Čia Jastržembskis dar kartą paėmė į rankas savo vaizdinę priemonę – tai yra tą patį lapelį – ir prieš žodį „ABRAMOVIČIUS" jau aplūžusiu pieštu-

ku storai užrašė „Nr. 1". Po to perlenkė lapelį, parašė žodį „BAB" ir šalia brūkštelėjo „Nr. 2".

Dabar aš jau tiesiog įsižeidžiau už Berezovskį: kodėl gi Jastržembskio hitparade pirmoji vieta atiteko ne visai tautai pažįstamam „pilkajam kardinolui", o kažkokiam nežinomam tipui, kuris netgi savo pavardės neturi, o tik Berezovskio tėvavardį?! Tokios hierarchijos keistumas dar pagilėjo ir dėl to, kad BAB abreviatūrą Jastržembskis galėjo ištarti ir tarp Kremliaus sienų, o štai „Abramovičius" jis išdrįso tik užrašyti ant lapelio. Lapelį su netariamu paslaptingu vardu aš atėmiau iš Jastržembskio ir rūpestingai paslėpiau tolesniam tyrimui.

Tyrimas buvo atliktas per porą dienų: į svečius pas mano draugę atvažiavo žmogus, artimai pažįstamas su Berezovskiu. Aš ir nutariau jo tiesiai šviesiai paklausti: „Kas toks Abramovičius?" Tas žmogus lygiai taip pat šviesiai tiesiai atsakė: „Nekreipk dėmesio! Tas berniūkštis – Berezovskio piniginė. Jis politikoje apskritai nieko neraukia, o tiesiog sėdi kompanijoje „Sibneft" ir skaičiuoja BABo pinigus". Vargu ar mano pašnekovas numanė, kad tuo metu, kai aš šį epizodą aprašinėsiu knygoje, Berezovskis jau seniai bus politinis emigrantas Londone, o štai „berniūkštis" Abramovičius, kuriam tuomet Jastržembskis įžvalgiai skyrė „pirmą vietą", ir toliau valdys Putino dvare.

Tuo metu, 1998 metų rugsėjį, profesionali Kremliaus Šeherezada Jastržembskis vis sekė man Kremliaus pasaką:

– ...Visi puikiai suprato, kad dėl BABo Valia galvą paaukotų, bet Lužkovo premjeru skirti neleis. Kai Černomyrdinas Dūmoje antrą kartą patyrė fiasko, Valia ėmėsi lobizmo – kad pateiktų tą pačią kandidatūrą trečią kartą! Žinote, ką jie planavo padaryti? Valia jau turėjo atsarginį planą: Dūma trečią kartą atsisako patvirtinti Černomyrdiną, prezidentas pagal Konstituciją paleidžia Dūmą, ir tuomet Valia įtikina Borisą Nikolajevičių į premjero postą prezidento įsaku paskirti jau ne Černomyrdiną, o generolą Lebedį[29] – nes tada, galimas daiktas, tektų įvesti ypatingąją padėtį ir prireiktų kariškio...

29 Charizmatinis generolas, žuvęs lėktuvo katastrofoje netrukus po Putino atėjimo į valdžią. – Autorės pastaba.

– O jūs nebandėte visa tai papasakoti Jelcinui? – paklausiau Jastržembskio.

– Na kaipgi – bandžiau... Visi, nepritariantys Valiai, mane netgi „komandiravo“ pas Jelciną į vilą. Aš įtikinėjau prezidentą, kad dar kartą siūlyti Dūmai Černomyrdino kandidatūrą, kaip reikalauja Valia, – savižudybė. Įrodinėjau jam asmeninę Lužkovo ištikimybę, priminiau, kad Lužkovas niekada jokiomis aplinkybėmis jo neišdavė...

– Na ir ką Jelcinas jums į tai atsakė?

– Prezidentas man pritarė, – netikėtai atsakė Jastržembskis.

Iš nuostabos man akys ant kaktos iššoko:

– Jelcinas jums sakė, kad pritaria?!

– Ne, žodžiais jis to nepasakė, nes ten visą laiką Valia aplink sukinėjosi... – paaiškino atstatydintas spaudos atstovas. – Bet pagal kai kuriuos požymius aš visgi supratau, kad Borisas Nikolajevičius nėra prieš Lužkovo kandidatūrą.

– Tai kaipgi jūs supratote, kad jis sutinka?!

– Na... Prezidentas linkčiojo... – sutriko Jastrebas.

Iš juoko aš tiesiog puoliau į isteriją:

– Serioža, jūs žinote seną sovietinį anekdotą apie girtuoklį, kurį iš ryto žmona randa miegantį už durų ant kilimėlio ir klausia: „Kodėl, kai naktį beldeisi į duris, man neatsakei, kad tai tu – aš juk klausiau: „Kas ten? Vasia, tai tu?“ O girtuoklis jai atsako: „Aš gi linksėjau!“

Matyt, dėl pernelyg ryškių paralelių po šio anekdoto abiem pasidarė kažkaip nejauku.

Pajutusi tam tikrą siaubą, paklausiau:

– Sergejau Vladimirovičiau, jūs norite pasakyti, kad mūsų prezidentas visiškai neveiksnus? Jis iš tikrųjų nepajėgus savarankiškai priimti jokių sprendimų?

Tuo metu tie, kurie klausydavosi pokalbių Jastržembskio kabinete, turbūt buvo juo patenkinti.

Mat nors ir būdamas pažemintas, prezidento atstovas spaudai su savo tradicine šaunia spaudos konferencijoms skirta šypsena garsiai išbėrė:

– Kaip mūsų prezidentas neveiksnus? Juk galų gale jis visgi sugebėjo priimti teisingiausią sprendimą!

Tačiau tuo pat metu stebėjau vieno aktoriaus mimikos spektaklį. Jastržembskio veidą perkreipė kančia, jis ėmė patvirtindamas linksėti, griebėsi už galvos ir pakėlė akis į dangų.

Apimta dar didesnio siaubo perklausiau:

– Jis visiškai nesupranta, kas vyksta? Jis toks ligotas?

Su dar didesnėmis gyvenimiško optimizmo intonacijomis balse, Jastržembskis į tai man atsakė, kad prezidentas yra neregėtai šviesaus proto. Ir labai išraiškingai keletą kartų sudavė ranka į krūtinę.

Aš taip pat griebiausi pantomimos, dar kartą atkakliai pasiteiravau apie prezidento protą durdama smiliumi į smilkinį.

Bet Jastržembskis papurtė galvą, leisdamas suprasti, kad prezidento smegenys – dar pusė velnio, bet dar kartą pridėjo ranką prie širdies.

Tokiam atvirumui tiesiog kariškai Jelcinui ištikimas Jastržembskis nesiryžo netgi po siaubingai skandalingo ligoto prezidento pasirodymo 1997 metų gruodį Stokholme, kurį mes su juo išgyvenome kartu.

Po šios informatyvios pantomimos seanso aš pasidomėjau, kur dabar Jastržembskis ruošiasi traukti:

– Turbūt eisit dirbti pas savo Lužkovą?

– Na kodėl gi pas „savo"?! – aimanavo Jastržembskis. – Lenočka, na patikėkit gi: jis tiek pat mano, kiek ir jūsų! Visas tas sąmokslas – tik paistalai!

Ir tą akimirką aš puikiai supratau: iš tikrųjų paistalai. Nes Valia, aiškindamas man spaudos atstovo atleidimo priežastį, apie sąmokslą nė neužsiminė.

Buvo dar vienas įrodymas: atleidęs Jastržembskį, Jumaševas čia pat pasiūlė jam kaip renegatui ambasadoriaus vietą „bet kokioje pasaulio vietoje pasirinktinai – pavyzdžiui, Paryžiuje". Būtų visiškai nelogiška siūlyti kokią nors kompensaciją atskalūnui ir sąmokslininkui.

Jumaševas buvo visiškai negabus politikas – tai buvo akivaizdu. Politikoje jis buvo tarsi burtininkas dvejetukininkas, mojuojantis sugadinta burtų lazdele: visus pačius palankiausius istorinius šansus Valia paversdavo beviltiškomis situacijomis, o pačius ištikimiausius bendražygius įsigudrindavo perlipdyti į mirtinus priešus.

Aš jau nekalbu apie smulkų apsiskaičiavimą dėl vargšo Jastržembskio.

Gerokai svarbesnė Jumaševo klaida tapo tai, kad būtent tada, 1998 metų rugsėjį, Valia savo rankomis anksčiau lojalų Jelcinui Maskvos merą pavertė politiniu prezidento priešu ir nulėmė žūtbūtinio karo neišvengiamumą, karo, kurį, praėjus vos pusei metų, Lužkovo ir Primakovo tandemas sukurstė prieš Jelcino režimą, karą, kurio metu tik per stebuklą Jelcino

„Šeimai" pavyko išgyventi, be to, užmokėjus už savo išgyvenimą siaubingai didelę kainą: atiduodant šalį į nemokšiškai paskubomis pagaminto kvazidiktatoriaus Putino rankas, kuris sužlugdė didžiumą politinių prezidento Jelcino laimėjimų.

KREMLIAUS POLTERGEISTAS

Netikėta „draugystė" su Jumaševu stipriai pagadino mano santykius su visu „Kremliaus pulu". Apie tai, kad mes buvom susitikę, jau kitą dieną nežinia iš kur sužinojo mano kolegos žurnalistai. Tai sukėlė jiems nesveiko pavydo priepuolį.

Po dviejų dienų, man svečiuojantis pas Slonim, užėjo Tatjana Malkina iš laikraščio „Vremia novostei" ir įdūkusi išdrožė:

– Tregubova, juk tai paprasčiausiai neteisinga! Žinai kaip, pavyzdžiui, Timakova išgyvena![30] Nataška juk jau daug mėnesių ir vienaip, ir kitaip bandė atkreipti Jumaševo dėmesį, o tu tiesiog kažkokią žinutę parašei – ir jis tave į svečius pasikvietė! Ji juk dabar iš sielvarto jam nors atsiduoti pasiruošus – kad tik jis su ja irgi susitiktų!

Visi nusijuokė iš pokšto. Bet aš pajutau, kad čia yra dalis tiesos. Mano netikėtas „suartėjimas" su valdžia (tiksliau, Kremliaus vadovybės noras išsiverkti man ant peties) tuo metu tapo didele pagunda daugeliui Kremliaus žurnalistų. Jiems buvo beprasmiška aiškinti, kad dėl susitikimo su Valia aš turiu būti dėkinga būtent nuožmiam straipsniui ir kad aš jam pasirodžiau įdomi būtent kaip nepriklausoma žurnalistė. Nuo tos akimirkos daugelis mano kolegų, tarsi vykdydami ypatingos svarbos užduotį, ėmė ieškoti tiesioginio priėjimo prie Kremliaus administracijos vadovo – tebūnie netgi aukodami savo nepriklausomybę.

Man pačiai Valios „draugystė" taip pat vos nesurišo rankų ir kojų. Straipsnį apie tikrąsias Jastržembskio ir kitų antiberezovskininkų pašalinimo iš Kremliaus priežastis (čia Jumaševas, žinoma, pademonstravo ne pačias patraukliausias savybes) politikos skyriaus viršininkas paprašė manęs pasirašyti ne savo pavarde, o pseudonimu.

30 Natalja Timakova tuo metu buvo laikraščio „Komersant" korespondentė Kremliuje, o dabar vadovauja Putino spaudos tarnybai. – Autorės pastaba.

– Kuriems velniams?! – pasipiktinau. – Išeina taip, kad Valia pasiekė savo? Kad dabar, prisiklausiusi konfidencialių jo kalbų, aš pasigėdinsiu publikuoti kokią nors informaciją, kuri jam nepatinka?

Bet kolegos ėmė mane įkalbinėti:

– Suprask, dabar tu – vienintelis sąmoningas žmogus, kuris nepriklauso jo artimiausiai aplinkai, o kartu turi prie jo priėjimą, tave Valia pasiruošęs išklausyti. Galbūt tai paskutinis šansas paveikti jį. Tu gi matai, kas ten pas juos vyksta, – jie ir patys pametę galvas, nežino, ką daryti. Tokioje situacijoje normalaus žmogaus pozicija, kurią jis gali išgirsti, gali tapti paskutiniu, lemtingu, lašeliu... Neišgąsdink jo – tiesiog pakentėk truputėlį...

Žodžiu, man buvo siūloma išorinio pasaulio ir kvaištelėjusios Kremliaus administracijos tarpininkės misija. Ir po ilgų įkalbinėjimų aš sutikau tam tikrą laiką pasirašinėti straipsnius apie Valią pseudonimu.

Naujo vardo „blogajam žurnalistui" sugalvojimas tapo pramoga visai redakcijai.

Iš pradžių aš norėjau pasirašinėti savo aštuoniasdešimtmetės močiutės vardu: Antanina Lebedeva – tegu, galvojau, senelė pasidžiaugia...

– Ne... Reikia kokio nors vyriško... Tada jie ten, Kremliuje, tikrai neatspės, – neleidžiančiu prieštarauti balsu pareiškė mano kolegė Julia Berezovskaja.

Konspiracijos atžvilgiu Berezovskaja[31] buvo tikra profesionalė: ypač aštrius straipsnius, kėlusius grėsmę visam laikui nutraukti jos priėjimą prie ypač konservatyvios Užsienio reikalų ministerijos (kurioje jai tuo metu teko rinkti informaciją kaip laikraščio „Russkij Telegraf" tarptautinės politikos apžvalgininkei), ji pasirašydavo paslaptingu Elzos Dober slapyvardžiu. Tai buvo griausmingas jos šuns rūšies ir vardo junginys: dobermanės Elzos.

Tačiau savo močiutę pradžiuginti visgi norėjosi. Todėl mes sugalvojome kompromisinį variantą: aš pasirašiau ne Antanina Lebedeva, o Antonu Lebedevu, ir kitais metais šis mūsų su Berezovskaja „krikštasūnis" parašė dar nemažai skandalingų politinių straipsnių.

•

Nežinau, kiek padėjo ši konspiracija, bet faktas lieka faktu: Valia man ir toliau labai dažnai skambindavo. Kartais po keletą kartų per dieną.

31 Dar kartą primenu, kad ji ne Berezovskio duktė, o vienpavardė. – Autorės pastaba.

Tiksliau, jo paliepimu manęs ieškodavo jo sekretorės – arba redakcijos telefonais, arba vėl diktuodavo į pranešimų gaviklį prašymą perskambinti. Kartais aš netgi negalėdavau suprasti jo skambučio tikslo.

– Sveika, Lena, kaip reikalai? – klausdavo Valia ir akivaizdžiai daugiau neturėdavo, ką sakyti. O baisiausia – klausimų neturėjau ir aš. Nes valdžia vis labiau sprūdo Kremliui iš rankų po truputėlį perbėgdama į Primakovo kišenę. Ir anksčiau buvęs visagalis Kremliaus sargybos viršininkas Valia tuo metu realiai politikai darė vis mažiau įtakos.

Kartais Valia tiesiai klausdavo:

– Na, ką ten pas jus kalba? Keikia mus?

Aš lygiai taip pat tiesiai, nesidrovėdama persakydavau jam visus pačius kritiškiausius Kremliaus veiksmų vertinimus. Suprantama, konkrečių asmenų nenurodydavau, pasitelkdavau liaudišką formuluotę: „O dar, Valentinai Borisovičiau, apie jus kalba, kad..."

Atrodo, gyvenimas tuo metu Jumaševui iškrėtė tokį pat piktą pokštą, kokį jis iškrėtė Borisui Jelcinui. Kruopščiai izoliavęs sergantį prezidentą nuo alternatyvių informacijos kanalų, Valia netyčia į tą patį troškų sarkofagą užsimūrijo ir pats. Aš nuoširdžiai stengiausi šį sarkofagą pramušti vadovaudamasi bibliniu principu: jeigu nori padėti žmogui, parodyk jam jo trūkumus. Taip aš ir dariau: kalbėjau Valiai šlykščius dalykus.

O kai staiga Valios prašoma pasakyti, ką galvoju apie vieną ar kitą jo sprendimą, aš pripažindavau, jog tai, kad ir kaip būtų keista, padaryta „visai normaliai", Jumaševas džiaugdavosi kaip vaikas: „Na štai matote! O jūs mus visą laiką dergiate!"

Tačiau jokie pavieniai „normalūs" sprendimai jau negalėjo pakeisti bendro vektoriaus, kuriuo judėjo visa šalis.

Kartu su šalimi bedugnės link ritosi ir pats Valia. 1998 metų gruodį jam teko atsistatydinti. Jo Kremliaus liokajai visais viešųjų ryšių kanalais aktyviai skelbė, kad „gudrusis Valia tiesiog nutarė pasitraukti į šešėlį" ir kad iš tikrųjų „jis, kaip ir anksčiau, kontroliuoja visą Kremlių". Tačiau jau po kelių mėnesių, kai naujasis administracijos vadovas, generolas Nikolajus Bordiuža, ėmė iš esmės laikytis Primakovo pozicijų, visiems pasidarė aišku, kad objektas, kurį „kaip ir anksčiau, kontroliuoja" Jumaševas, susiaurėjo iki fizinio Boriso Nikolajevičiaus Jelcino kūno apimčių. O turint galvoje šio globotino objekto silpną veiksnumą, tuo periodu Valios politinei karjerai buvo galima drąsiai pastatyti kryžių.

Tai politinė „chebra" pajuto labai jautriai ir dar gerokai prieš Valiai oficialiai atsistatydinant tarsi kojotų gauja puolė pasmaguriauti politiniu jo lavonu. Tie, kurie anksčiau drebėdavo vos išgirdę Valios vardą, dabar skubėjo, jei ne sudraskyti jį, bent jau apspardyti kiek širdis geidžia.

Man teko būti vieno tokio „antskrydžio" liudininke. Po to, kai 1998 metų rugsėjį „Russkij Telegraf" buvo uždarytas (finansinės krizės metu Vladimiras Potaninas nusprendė, kad finansuoti intelektualų ir rafinuotą, bet nespėjusį duoti pelno „įtakingą laikraštį" dabar jam neleistina prabanga), aš buvau pakviesta pereiti į laikraštį „Izvestija". Potanino paskirtas vyriausiasis „Izvestijų" redaktorius Michailas Kožokinas, sužinojęs apie artimus mano santykius su Jumaševu, iš pradžių ilgai prašė pakviesti jį į svečius. Aš puikiai supratau, kad taip Kožokinas nori pakelti savo prestižą vadovybės akyse: štai ką tik atėjo į laikraštį, o pas jį į svečius jau ateina pats Jumaševas...

Tačiau vyriausiasis redaktorius, suprantama, savo trauką „grožiui" grindė bendrais interesais:

– Įsivaizduojate, koks tai būtų prestižas redakcijai – Kremliaus administracijos vadovas užėjo pasikalbėti su „Izvestijų" kolektyvu...

Aš gana lengvai prikalbinau Valią surengti šį vizitą. Bet jis keletą savaičių iš eilės vis atidėdavo savo atėjimą, aiškindamas, kad yra labai užsiėmęs. Galbūt iš tikrųjų buvo užsiėmęs, o galbūt vėl pasidavė patologinei žurnalistų baimei.

Tačiau vėliau, kai Valia pagaliau ryžosi ateiti į redakciją, visiems buvo aišku, kad jo dienos administracijos vadovo poste jau suskaičiuotos. Todėl vyriausiasis redaktorius Kožokinas, akimirksniu užmiršęs ankstesnį savo atkaklumą, nutarė parodyti Jumaševui ypatingą panieką: jis pareiškė, kad Valios pasiūlytas susitikimo laikas jam netinka ir apskritai technologinis procesas laikraštyje toks įtemptas, kad jis vargu ar galės artimiausiu metu surengti jam susitikimą su žurnalistų kolektyvu.

Valia perskambino man ir isteriškai suinkštė į ragelį:

– Jis ką – visiškai „mudakas", tas jūsų vyriausiasis redaktorius?! Prezidento administracijos vadovas sutiko ateiti pas jį į svečius, o jis užsiėmęs?!

Tai buvo turbūt vienintelė akimirka gyvenime, kai aš sekundėlę pajutau Valiai gailestį.

Beje, Jumaševas tučtuojau išblaškė mano gailestį kaip dūmą, už akių ėmęs Kožokinui baisiai grasinti:

– Ar jis, nesupranta, kas jam dabar bus?! Na aš jam parodysiu!..

Po kelių dienų Jumaševas parodė žurnalistams prezidento įsaką, kad yra atstatydinamas.

Atrodo, kad vienintelis naudingas dalykas, kurio Jumaševas pasimokė iš nesėkmingos politinės savo karjeros, – tai informacinės izoliacijos pražūtingumas. Pabandęs su manimi, kaip bendrauti su žurnalistais, jis suprato, kad tai nėra mirtina, ir įsidrąsino „išeiti į žmones".

Du kartus – iš pradžių savo atstatydinimo išvakarėse, o paskui iškart po jo – jis susikvietė į posėdžių salę visą „Kremliaus pulą".

Ar iš baimės prieš tokį nepažįstamų žmonių būrį, ar iš noro suvilioti mane savo patikėtinės statusu, Valia iškart pareiškė:

– Na, su kai kuriais iš jūsų mes jau buvome susitikę ir kalbėjomės...

Ir išraiškingai mirktelėjo mano pusėn, priversdamas mane raudonuoti nuo pavydžių kolegių žvilgsnių.

Toliau administracijos vadovas ėmė mulkinti jau visus urmu: jis gana įtikinančiomis verksmingomis intonacijomis aiškino, kodėl seniau buvo uždaras žiniasklaidai, ir pareiškė, kad dabar, išpirkdamas šią klaidą, jis norėtų prie administracijos sukurti „klubą arba konsultacinę tarybą", sudarytą iš geriausių šalies žurnalistų.

Kvietimą užeiti į šį klubą gavau po kelių dienų per Valios padėjėją Džachan Polyjevą:

– Mes dar pakvietėme Dimą Pinskerį iš „Itogi", Natašą Timakovą iš „Komersant", Leną Dikun iš „Obščiaja gazeta" – ar tu neprieštarausi, kad šie žmonės irgi dalyvaus? Siūlome susitikti kartą per savaitę, mes pasakosime jums apie visus savo planus, o jūs duosite mums patarimų, kaip šiuos dalykus geriau pateikti visuomenei. Suprantama, mes labai tikimės sulaukti tiesioginės jūsų pagalbos. Na ir žinoma, visa tai turi būti mūsų paslaptis...

– Palauk, Džachan! – nustebau aš. – Ar jūs nusprendėte nusamdyti mus kaip kokius „piarščikus"?!

– Ne, ne, tu neteisingai supratai, neįsižeisk, aš tiesiog norėjau pasakyti, kad laukiame jūsų patarimų... – ėmė teisintis Džachan.

Bet aš jau spėjau suvokti, kad Džachan, pati to nenorėdama, išplepėjo tikrąją gudrios Valios idėjos esmę: ne administraciją padaryti atviresnę, o atvirkščiai – ypač atžagarius žurnalistus inkorporuoti į administraciją. Žurnalistams iš esmės buvo pasiūlyta sukurti savanorių Kremliaus padėjėjų dalinį.

Aš jau puikiai žinojau, į kokias vergoviškas sąlygas patenka žurnalistas, kuris konfidencialiai bendrauja su valdininkais: iš pradžių tau „iš draugiškumo" pasakojama apie kokį nors būsimą įvykį, o paskui, būtent dėl to „draugiškumo", tu prarandi moralinę teisę apie tai rašyti – netgi jeigu informaciją apie įvykį paraleliai gausi iš kito šaltinio. Sutikti dalyvauti tokioje Kremliaus „pionierių grandyje" – reiškia padėti tašką žurnalisto profesijoje.

Be abejo, pagunda duoti valdžiai patarimus buvo didžiulė. Bet iš ankstesnės patirties jau puikiai žinojau: jeigu patarimų jiems iš tikrųjų reikės – patys atbėgs ir paprašys.

Aš neklausiau kitų pakviestųjų, ar jie priėmė pasiūlymą. Kai po kelerių metų mes prisiminėm šią istoriją su Jelena Dikun, ji sakė, kad jai susidarė įspūdis, jog visas šis sumanymas kažkaip tyliai ištirpo ore. „Bet kokiu atveju man niekas taip ir nebepaskambino", – prisipažino ji. Dima Pinskeris apskritai greitai perėjo į klasinių Kremliaus priešų gretas – ėmė dirbti Gusinskio leidinyje. Taigi į plačiai ištemptus Jumaševo tinklus pateko tik Nataša Timakova: susidraugavusi su Džachan Polyjeva, ji ryžtingai perėjo dirbti iš pradžių į oficialiąją agentūrą „Interfaks", paskui – į viešųjų ryšių tarnybą Baltuosiuose rūmuose, o dar vėliau – į Putino spaudos tarnybą Kremliuje. Viso šio judėjimo valdininko karjeros laiptais rezultatas toks, kad viena gera žurnaliste šalyje tapo mažiau.

Dirbti su masėmis Valiai sekėsi akivaizdžiai ne geriausiai. Tačiau regzti vietines intrigas jis sugebėjo. Galiausiai, po to, kai žurnalistinio klubo idėja žlugo, jis pradėjo „gundyti" žurnalistus akis į akį. Po atsistatydinimo 1998 metų gruodį jis jau neturėjo Kremliuje nei posto, nei ankstesnio viršininko kabineto, bet užtat jo dvasia skrajojo visur. Jumaševas tapo tiesiog savotišku Kremliaus poltergeistu. Iš visų pusių tik ir buvo girdėti apie eilines šios klaidžiojančios dvasios išdaigas: tai porą žurnalisčių į prezidento referento vilą išvežė, tai suorganizavo, kad valdžios sargyboje budinčią žurnalistę į Tatjanos Djačenko kabineto priimamąjį įleistų kaip tik tą akimirką, kai prezidento dukra iš ten išeina ir kokias penkias minutes maloniai bendrauja su savo gerbėja. Tai su kažkuo pietavo, tai vakarieniavo, o kartais – jau paskui – ir pusryčiavo.

Netrukus mano kolegė Tatjana Malkina jau žmonėms matant auklėjo Nataliją Timakovą:

– Atmink, kitą kartą, jeigu ministrai pakvies tave prie savo stalo, negalima jiems kalbėti nemalonių dalykų...

„Negali būti! Nejaugi čia ta pati Taniuša Malkina, kuri devyniasdešimt pirmųjų rugpjūtį per spaudos konferenciją uždavė pučistams klausimą apie valstybės perversmą?!" – netikėjo manimi mano tėtis ir mama (mylėję heroję Tanią kaip tikrą savo dukrą), kai aš, sėdėdama pas juos virtuvėje ir valgydama mamos vyšnių uogienę, pasakojau Kremliaus naujienas.

1991 metų rugpjūtį Rusijoje, komunizmo agonijos metu, Malkina išgarsėjo visoje šalyje dėl to, kad per vadinamojo GKČP[32], surengusio šalyje ginkluotą atsisveikinimo pučą, spaudos konferenciją nepabijojo tiesiai paklausti:

– Ar jūs patys suvokiate, kad vakar jūs įvykdėte valstybinį perversmą?

„Klausyk, atrodo, kad ir politbiuro pučistams ji dabar „nemalonių dalykų" nekalbėtų, jeigu jie ją būtų arbata pagirdę? Įdomi logika..." – suirzo mano tėtis, kuris 1991-ųjų rugpjūtį kaip nuoširdus penkiasdešimtmetis žmogus, staiga pirmą kartą gyvenime įkvėpęs laisvės, pasiėmė paketą su sumuštiniais, bintais, medikamentais ir visai rimtai išėjo „mirti už demokratiją" prie barikadų šalia Rusijos Baltųjų rūmų, kurie tuo metu buvo demokratijos šalininkų su Borisu Jelcinu priešakyje štabas. Beje, visą pažangią Maskvos inteligentiją tada, 1991 metais, prie barikadų šalia Baltųjų rūmų išvedė ne kas kitas, o mano draugas Aleksejus Venediktovas, kuris per savo ką tik įkurtą pirmąją nepriklausomą Rusijos radijo stotį „Echo Moskvy" nesustodamas transliavo kvietimą išeiti į gatves dabar, nes rytoj jau gali būti per vėlu. Ir visi išėjo. Ir mano tėtis visam laikui įsiminė tą dieną kaip savo asmeninę (na, dar ir Jelcino) aksominę revoliuciją.

O dabar, 1998 metais, visa ši istorija su Jumaševo „sugundytais" (profesionaliąja prasme) žurnalistais, tapo man puikiais skiepais visam gyvenimui: aš puikiai supratau, kad nuo valdininkų, esančių valdžioje, reikia laikytis atokiau. Tai toks pat nepakeičiamas žurnalistinės higienos įstatymas kaip kitiems žmonėms prezervatyvo naudojimas vengiant nenuspėjamų pasekmių.

32 *Государственный Комитет по Чрезвычайному Положению* – Valstybinis ypatingųjų padėčių komitetas, kurį sudarė SSKP CK politbiuro nariai ir sovietinių specialiųjų tarnybų vadovai. – Autorės pastaba.

KREMLIAUS SUTEMOS

Kad kaip nors išgyventų finansinę krizę, Borisui Jelcinui, kad ir kaip būtų paradoksalu, liko viena vienintelė išeitis: apsimesti mirusiam. Kremlius – nuvargintas savo intrigų ir išeikvojęs visą energiją organizuodamas šalyje ekonominį ir finansinį defoltą – neturėjo jėgų ne tik pulti, bet netgi ir aktyviai gintis. Todėl liko viena: sėdėti pasaloje, panaudoti „mirusį" prezidentą Jelciną kaip jauką ir laukti, kol koks nors pats tikėtiniausias pretendentas į jo postą nuspręs, kad Jelcinas – iš tiesų jau „lavonas" ir taip suįžūlės, kad prieis ir nuspirs jį koja. Ir čia jau visi likę Kremliaus komančiai iššoks iš pasalos su tomahaukais ir akiplėšai tą koją nukirs. Iki pat galvos.

Šiuo masalu greitai susiviliojo užsienio žvalgybos vadovas Primakovas ir Maskvos meras Lužkovas – jie svajojo apie prezidento postą.

Reikia nulenkti galvą prieš aktorinius Jelcino sugebėjimus: mirštančiojo vaidmuo jam, kaip visada, pavyko puikiai. Juolab kad jam aktyviai talkino ir visa gimininga Kremliaus administracija.

KAIP JELCINAS LIKVIDAVO MANO DEFOLTĄ

Mano ūkiškumo lygį nesunku įvertinti pagal daiktų, kuriems prieš 1998 metų finansinę krizę aš išleidau visus paskutinius savo pinigus, sąrašą.

Pirmiausia man (niekada nei prieš tai, nei po to nešeimininkavusiai namuose) staiga užėjo noras nusipirkti elektrinę apelsinų sulčiaspaudę (krizės metu paprasčiausiai neturėjau ko ja spausti – nebuvo nei pinigų, nei produktų).

Antra, man (beveik niekada nevalgančiai namuose) staiga kažkodėl žūtbūt prireikė kelių lygių elektrinio daržovių garintuvo (kuriame gaminti daržoves po krizės visiškai praėjo noras, nes pinigų tam, prie ko būtų galima pritaikyti šį prašmatnų garnyrą, vis vien nebuvo).

Ir trečia, aš įgyvendinau seną savo svajonę ir pasidovanojau brangų neplentinį dviratį. Dviratis, aišku, savo aktualumo neprarado ir po krizės ir buvo man puikus antidepresantas. Tačiau tik tol, kol užtekdavo jėgų juo važinėtis...

Kur kas šeimyniškesnė mano kolegė Julija Berezovskaja vieną gražią dieną rimtų rimčiausiu veidu pareiškė man:

– Man liko tūkstantis rublių. Šiandien mes eisim į vaistinę ir už visus pinigus prisipirksim tamponų. O paskui turime pasirūpinti savo artimaisiais: eisim ir pripirksim konservų žiemai. Nes žmonės jau šluoja nuo prekystalių druską, degtukus ir cukrų. O greitai ir konservų nebeliks...

Tuo metu, vos žvilgtelėjus į kurią nors maisto prekių parduotuvę, iškart buvo aišku: vos pajutę ore pažįstamą nuodingą Primakovo vyriausybės komunistų kvapą, žmonės iškart ėmė ruoštis alkanai žiemai.

Akimirką pasidavusi Berezovskajos apgulties sindromui, aš sutikau kartu su ja po darbo užeiti į artimiausią vaistinę – pirkti tamponų. Nes mes abi sąžiningai viena kitai prisipažinome, kad esame pasirengusios išgyventi be maisto, bet ne be tamponų.

Tačiau vaistinėje paaiškėjo, kad ne mes vienos tokios protingos, tiksliau – idiotės. „Tampaks" norėjo nusipirkti tiek moterų, kad susidarė eilė, kurioje reikėjo stovėti maždaug dvi valandas. Mes patrypčiojom, pasižvalgėm, apsisukom ir išėjom. Ir netrukus paaiškėjo, kad teisingai padarėme.

Dėl totalaus defolto ir daugelio Rusijos bankų kracho, kortelės su mūsų atlyginimais buvo užblokuotos. Ir mano kišenėje tiesiogine prasme neliko nė kapeikos. Mokėti buto šeimininkei nuomą taip pat nebuvo kuo. Pasiskolinti irgi nebuvo iš ko, nes lygiai tokioje pat padėtyje atsidūrė ir visi kolegos bei draugai.

Bet užtat po kelių dienų laikraščio buhalterija davė mums slaptą sąrašą Maskvos parduotuvių, kuriose kažkodėl visgi dar buvo galima atsiskaityti rusiškomis kreditinėmis kortelėmis.

Juokinga situacija: sukrapštyti grynųjų pinigų pietums netgi kapeikinėje redakcijos valgykloje buvo absoliučiai neįmanoma. Bet užtat aš ramiai galėjau sau leisti dosniai vestis drauges į ne patį pigiausią (įprastais laikais) „AmBar" („Amerikietiškas baras" Maskvos centre) ir vaišinti jas mokėdama kortele.

Kaip dabar pamenu: tuometinis specialusis „AmBar" meniu buvo pavadintas: „Antikrizinis". Visos kainos buvo humaniškai sumažintos mažiausiai penkis kartus. Su viena amžinai alkana mokyklos laikų drauge mes ilgai kvatojomės iš savo idiotizmo, kai, užsisakiusios keletą patiekalų, pavakarieniavome maždaug už septynis „baksus", bet užtat nepastebėjusios, kad šviežiai spaustos apelsinų sultys neįeina į „antikrizinį rinkinį", išgėrėme jų, kaip vėliau paaiškėjo, už trisdešimt dolerių. Žodžiu, sutaupėme...

O dėl kiekvieno niekniekio, tokio kaip rankų kremas, muilas ar pėdkelnės, teko su ta pačia iš dalies užšaldyta kortele bėgti į pačią brangiausią universalinę Maskvos parduotuvę „Kalinka–Stokman". Tai, beje, labai gražino gyvenimą: aš puikiai suvokiau, kad gyvenu beveik šiltnamio sąlygomis ir kad Rusijoje yra šimtai tūkstančių žmonių, kurių santaupos tuomet žaibiškai sunyko (rublis dolerio atžvilgiu nuvertėjo keletą kartų) ir jie dėl to apskritai neturi už ką nusipirkti duonos.

Ir staiga pasklido gandas, kad užšaldytas banko korteles ramių ramiausiai galima išgryninti vadinamajame „artimajame užsienyje" – tai yra buvusiose Sovietų Sąjungos kolonijose.

Kaip tik tuo metu man pasitaikė galimybė važiuoti su Jelcinu į Uzbekistaną ir Kazachstaną. Vizitas nežadėjo nieko įdomaus: Jelcinas tiesiog norėjo pademonstruoti, kad visiškos netvarkos šalyje ir premjero Primakovo valdžios perėmimo į savo rankas fone, jis dar gyvas.

Nors ir neturėjau jokio profesinio intereso, aš nedelsiant išsirūpinau akreditaciją vizitui tik su vienu tikslu: panaudoti Jelciną kaip valiutos pervežimo konteinerį.

Iš visų kolegų surinkau užblokuotas kreditines korteles ir kruopščiai užrašų knygutėje su įvairiais išgalvotais slaptažodžiais užsirašiau visus PIN kodus.

Klausti, kiek būtent išimti pinigų, nereikėjo. „Išimk tiek, kiek tik galėsi!" – maldavo kolegos.

Prezidento lėktuvas idealiai tiko šiai avantiūrai: muitininkai mūsų beveik netikrindavo. Ir grįžtant niekam net nešautų į galvą manęs klausti, kiekgi į šalį įsivežu valiutos.

Tačiau Jelcinas vos nesugadino man viso reikalo. Jau Taškento oro uoste jis vos ne vos nulipo lėktuvo trapu, o kai ėmė kiliminiu takeliu eiti oro

uosto pastato link, staiga susvyravo, neteko pusiausvyros ir buvo priverstas pakibti ant laiku spėjusio pripulti Uzbekistano prezidento Islamo Karimovo alkūnės. Laukėm, kad Jelcinas iškart prieis prie žurnalistų. Tačiau jis pirmą kartą atsisakė šio tradicinio savo malonumo ir sunkiai pražingsniavo pro šalį.

O kai pamačiau, kaip prezidento Karimovo rezidencijoje Jelcinas, sveikindamasis su garbės sargyba, staiga nei iš šio, nei iš to ėmė svirti į šoną ir virsti, supratau, kad jis netinkamas mano „valiutinių machinacijų" bendrininkas. Delegacija šį atvejį aiškino nesvetinga kilimine danga, kurios kampas nelaiku užsilenkė ir pakišo koją Rusijos prezidentui. Bet aš, deja, savo akimis mačiau, kad kilimas kaltintas be reikalo.

Aš vis smarkiau jaudinausi. Reikalas tas, kad Taškentas mano plano atžvilgiu buvo visiškai beprasmis miestas. Bankomatuose gauti dolerių buvo neįmanoma, o realiu kursu pakeisti vietinius „tugrikus" į normalią valiutą, kaip iškart mane įspėjo viešbutyje, pas juos laikoma kriminaliniu nusikaltimu. Beliko tik tikėtis, kad Jelcinas išgyvens iki kito mūsų kelionės tikslo – AlmaAtos.

Kitą rytą prezidento administracijos vadovo pavaduotojas tarptautiniais klausimais Sergejus Prichodka informavo mane, kad reikalai visai prasti:

– Prezidentas šiandien pabudo ir pasakė: „Ruoškitės, aš važiuoju į Kremlių!.." Jis net nesuprato, kur jis...

– Paaiškinkite, kas jam darosi? Jis buvo girtas? Ar tai vėl širdis?

– Ne, tikrai nei viena, nei kita... Kaip paslaptį aš jums pasakysiu, kas įvyko: išvakarėse jį ištiko labai stipri hipertoninė krizė, pakilo kraujospūdis, o atšaukti vizitą jau buvo per vėlu...

– Tai kodėl jį įgrūdo į lėktuvą su aukštu kraujospūdžiu?! Tai juk tiesiog žmogžudystė! – piktinausi.

Kremliaus valdininkas tik skėstelėjo rankomis.

Kiek vėliau Kremliaus komanda žurnalistams surengė tikrą spektaklį: Jelcino ligai reikėjo sugalvoti kokį nors nekaltą alibi, ir todėl Rusijos valstybės vadovas baigiamosios ceremonijos metu staiga pradėjo demonstratyviai kosėti ir nuolat siurbčioti arbatą, kurią jam vis nešė patarnautojai.

Beje, ganėtinai nelogiškai „persišaldymo" fone atrodė Jelcino protokolo viršininko Vladimiro Ševčenkos elgesys, kuris, vos pamatęs, kad padavėjai valstybių vadovams neša padėklus su šampanu, vos ne paspirdamas keliu į sėdynes išvarė juos lauk iš salės.

O prisižiūrėję į savo prezidentą Kremliaus žurnalistai ir vėl pasijuto tikra pakasynų komanda.

Atskridus į AlmaAtą, Nazarbajevo rezidencijoje aš atsitiktinai pamačiau, kaip išėjęs iš posėdžių salės Jelcinas, nematydamas, kad šalia stovi žurnalistė, bambėdamas barė savo dukrą Tatjaną už tai, kad ši jo neleidžia į banketą.

Tatjana, dalykiškai bendraudama su Kazachstano prezidentu Nazarbajevu, primygtinai siūlė tėčiui „eiti prigulti pailsėti".

– Taip?! O jūs be manęs į banketą eisit?! – šlykščiai kaprizingu, bet kartu ir kažkokiu gailiai bevaliu balsu, frazės pabaigoje virstančiu falcetu, perklausė Jelcinas.

– Taip, tėti... Tau daktaras uždraudė... – suvapėjo Tatjana akivaizdžiai ruošdamasi skandalui.

Bet nutaisęs gaižią grimasą Jelcinas tik nepatenkintas sušnopštė ir siūbuodamas, plačiai išžergęs kojas pusę minutės stovėjo žvelgdamas dukrai įkandin.

O paskui irzliai sviedė jai ir Kazachstano prezidentui Nazarbajevui:

– Na ir eikit!

Ši šeimyninė scena padarė man slogų įspūdį. Aš turbūt pirmą kartą iš tikrųjų suvokiau, kaip viskas griūna.

Tuo metu nuolatinės Jelcino išdaigos man buvo be galo įgrisusios, aš buvau pavargusi nuo nuolatinio nerimo dėl jo savijautos, tad tą akimirką prezidento sveikata mane domino grynai utilitaria prasme, kuri vertinama „baksais" – aš jaučiau atsakomybę už alkanus, atidavusius man savo kreditines korteles kolegas.

Labiausiai bijojau, kad Senelį išsiųs į Maskvą tučtuojau, neleidę man nuvažiuoti iki artimiausio bankomato. „Seneli, mielasis, na būk nors kartą gyvenime žmogus, ką? – mintyse maldavau prezidento. – Tu juk pats visą tą finansinę krizę užvirei – štai dabar ir išsrėbk... Kentėk – numirsi kada nors kitą kartą..."

Tačiau Jelcinas, nusispjovęs į visus mano spiritistinius įkalbinėjimus, surengė man begėdišką nervų ataką. Aš netgi taikos sąlygomis su pinigais nelabai moku elgtis, o čia, kai man už nugaros prezidentas tai miršta, tai prisikelia, apskritai ėmiau blaškytis lyg išprotėjusi.

Vizitas turėjo trukti parą ir iš esmės man turėjo su kaupu užtekti laiko visoms valiutos keitimo operacijoms. Bet kol mus vežė į viešbutį, pasklido gandas, kad Jelcinas jaučiasi visai prastai ir kad vizitas greičiausiai bus sutrumpintas. Todėl spaudos tarnybos darbuotojai patarė mums „neįsikurti viešbutyje, o pasėdėti ir palaukti fojė". Ko palaukti? Ir kiek? Nepaaiškino.

Aš puoliau prie administratorės:

– Kur čia artimiausias bankomatas?

Bankomatas, pasirodo, buvo tiesiog fojė, bet davė taip pat vien „tugrikus", tai yra kazachiškus tengius.

– O kur artimiausias valiutos keitimo punktas?! – sušukau.

– Iš čia važiuoti dvidešimt minučių ... – ramiai atsakė administratorė.

Tada aš priėjau prie tuometinio akreditacijų skyriaus viršininko Kazakovo ir šnibždesiu paprašiau jo:

– Pasakykit man atvirai, ar jau dabar teks skristi į Maskvą? Supraskite, man tai reikia žinoti ne dėl straipsnio, o dėl visiškai asmeninių, savanaudiškų priežasčių. Trumpai kalbant, ar aš spėsiu nuvažiuoti pasikeisti pinigų?

– Jeigu atvirai, Lena, tai aš jūsų vietoje niekur nevažiuočiau. Mano žiniomis, viskas taip rimta, kad ženklas skubiai važiuoti į oro uostą gali būti duotas kiekvieną minutę, – prisipažino Kazakovas.

Bet aš visgi rizikavau. Pripuolusi prie bankomato, ėmiau purtyti iš jo visus pinigus, kiek tik galėjau paimti, iš visų kortelių, jau visiškai neskirdama, kiek iš kurios paėmiau, nes jau pirmos operacijos metu akimirksniu susipainiojau tarp devynių galybių kazachiškos valiutos nulių. Aborigenai padėti man kategoriškai atsisakė, tikindami, kad patys bankomatu niekada nesinaudoja. Apimta nevilties, paprašiau pagalbos vienintelio netoli buvusio praktiško finansiniuose klausimuose žmogaus – Jelenos Dikun iš „Obščiaja gazeta", ji sėdėjo po netikromis viešbučio palmėmis ir gurkšnojo jau penktą savo mėgiamo gėrimo – kapučino – puodelį.

– Dikun, maldauju, padėk man! – širdį veriančiu balsu maldavau aš. – Šita kazachiška mašina man neduoda pinigų! Pakalbėk su ja!

Dikun priėjo prie bankomato, pažvelgė jam į veidą ir supratingai tarė:

– Jeigu jis tau neduoda tiek, kiek tu jo prašai, – paspausk vienu nuliuku mažesnę sumą. Galbūt tada jis tau duos...

Aš padariau, kaip ji patarė, – ir man pavyko! Mašina davė man krūvą pinigų, kurie, tiesa, man kėlė didelių abejonių dėl jų mokumo nors viename pasaulio krašte, išskyrus AlmaAtą.

– Dikun, o ar bent apytikriai supranti, kiek mes doleriais iš jo pinigų ištraukėme? – su siaubu pasidomėjau.

– Nee... – su ne mažesniu siaubu prisipažino mano kolegė. – Bet tu pabandyk iš jo išimti dar tiek pat ...

Bet mašina taip pat buvo gudri ir pinigų nebedavė, be to, ėmė man į akis meluoti, kad viršytas limitas. Koks čia dar limitas?! Aš apskritai dar nė vieno dolerio neišėmiau – vien „tugrikus"...

Tačiau aš nepasidaviau ir dar kartą pabandžiau paspausti tengių skaičių, kuris buvo dar vienu nuliu mažesnis. Ir mašina vėl pradėjo veikti. Taip aš vis ėmiau ir ėmiau, tai mažindama, tai didindama savo užsakymus, ciniškai kišdama suglamžytus kazachiškus grynuosius tiesiai į rankinę ir grūsdama, kad daugiau tilptų.

Ir vis dėlto vieną akimirką stebuklingas pinigų čežėjimas nutilo visam laikui, ir bankomatas ėmė raugėti: jis širdį veriančių balsu čirpė ir prašė manęs skubiai susisiekti su jo aptarnavimo centru.

– Dikun, o kaip tu manai, kiek aš apskritai išėmiau, daug ar mažai?

Dikun pasikasė pakaušį, kažką mintyse paskaičiavo ir pasakė:

– Na, manau, kokius tris šimtus „baksų"...

– Bet juk tai labai mažai! – nusiminiau. – Kai padalysiu visiems, kas man davė korteles, mums liks tik pietums valgykloje...

– Na, atleisk! – įsižeidė Dikun, kuri ne be pagrindo laikė visą AlmaAtos bankomato darbą savo pačios rankų stebuklu. – O galėjai ir visai nieko neparvežti!

Aš sugrūdau paskutinius tengius į rankinę, šiaip taip ją užtraukiau ir nubėgau pas Kazakovą:

– Aš jus perspėju: jeigu aš grįšiu pas alkanus savo draugus Maskvoje su šiais nekeičiamais „mediniais tugrikais", jie mane tiesiog suplėšys. Taigi

jei prezidentą visai prispirs namo, į CKB[33], aš jūsų kaip žmogaus prašau, sulaikykit trumpam autobusą. Pažadu grįžti lygiai po keturiasdešimt penkių minučių: dvidešimt minučių iki keityklos, dvidešimt – atgal ir dar penkios – pakeisti „fantikus"...

Kazakovas prisiekė manęs sulaukti.

Taksistas nuvežė mane iki keityklos netgi per penkiolika minučių. Ir ten manęs laukė apdovanojimas už visas kančias.

Aš išverčiau pro langelį sumaigytų tengių gniužulą. Kasininkas kiek nustebo ir paklausė:

– Ar žinote, kiek čia yra?

– Ne visai tiksliai... – išsisukinėdama atsakiau, – prašom perskaičiuoti...

Jeigu tik jis būtų galėjęs įsivaizduoti, KAIP netiksliai aš įsivaizdavau sumos dydį...

Po poros minučių vietoj Dikun numatytų trijų šimtų dolerių, sąžiningas kazachas davė man kelių tūkstančių „baksų" pluoštą.

Ir iškart supratau, kodėl viešbučio bankomatas taip gailiai inkštė, – visi limitai iš tikrųjų seniai buvo viršyti...

Visiškai laiminga aš tuo pačiu taksi grįžau į viešbutį. Ir – o siaube! – fojė nieko neradau.

– Lena, greitai bėkit į autobusą – mes tik jūsų laukiam! Po pusvalandžio išskrendam į Maskvą! Oficialiai pranešta, kad Borisas Nikolajevičius serga! – suriko bėgdamas prie manęs Kazakovas.

Tačiau ši naujiena manęs jau beveik nesujaudino. Jelcinas padarė savo darbą – Jelcinas gali išvažiuoti. Taip prezidentas likvidavo bent jau mano asmeninę ir kelių mano kolegų finansinę krizę.

GAMTOS KLAIDA

Bendrauti su Kremliaus viešųjų ryšių tarnyba tuo metu buvo tiesiog baugu. Ne dėl savęs, žinoma, o dėl jų. Mat man, kaip žurnalistei, jie akimirksniu imdavo „pilti" tai, ko prezidento valdininkams apie jį kalbėti spaudai apskritai nedera – niekada ir jokiomis aplinkybėmis. Administracija iš esmės

33 Centrinė klinikinė ligoninė. – Autorės pastaba.

turėjo tik vieną užsiėmimą – dejuoti. Ir visokiais būdais stengėsi visas neįtikėtinas savo nesėkmes pateisinti ne savo pačių neprofesionalumu, o tuo, kad Jelcinas „neveiksnus" ir „ligotas".

Bet Jelcinas, aišku, tuo metu netapo dar labiau „neveiksnus" arba labiau „ligotas", nei buvo anksčiau – pavyzdžiui, prieš metus Stokholme, kai rotušės tribūnoje apskritai nusišnekinėjo ir „pasirodymo" pabaigoje vos nenumirė. Iki tol Jelcino „neveiksnumas" ir „ligotumas" kažkaip nė kiek netrukdė administracijos vadovybei – netgi atvirkščiai, padėjo „vairuoti" valdžios laivą: tuomet, pavyzdžiui, kai Valiai ir Taniai užtekdavo, kaip tvirtino administracijos darbuotojai, laiku įjungti Jelcinui televizorių, per kurį būdavo rodoma „užsakyta" laida, ir to pakakdavo, kad iš vyriausybės būtų pašalinti Berezovskio verslo konkurentai.

Anksčiau, kai prezidento aplinkai sekėsi efektyviai manipuliuoti Jelcinu, administracija ramia sąžine melavo visuomenei, kad Jelcinas sveikas kaip jautis. O tą žiemą administracija ne tik nustojo dangstyti prezidentą, o atvirkščiai – ėmė netgi gražinti Jelcino fizinės ir psichinė būklės siaubus.

Kartą, 1999 metų pradžioje, viename iš Maskvos restoranų aš susitikau su Jelcino referentu Andrejumi Štorchu, kuris pažadėjo man „nutekinti" eilinio prezidento kreipimosi tekstą. Aš paklausiau jo, ar pats Jelcinas jau visa tai skaitė.

– O tu tikra, kad Jelcinas apskritai dar pajėgus ką nors perskaityti? – paklausė Štorchas. – Žinai, aš neseniai sutikau jį šalia Tanios kabineto ir mačiau, kaip sunkiai dvidešimt metrų jis ėjo savo kojom. Tai štai: asmeniškai aš po to jau niekuo nesu tikras...

Lygiai taip pat kaip lakūnams nelaimės atveju tenka įjungti autopilotą, man tuo metu nuolat tekdavo pereiti į „vidinio cenzoriaus" būseną. Ir nerašyti nė eilutės iš tų sąmoningai skleidžiamų siaubo istorijų apie Jelcino sveikatą, kuriomis mane vis vaišino jo aplinka.

Kuluarines paskalas dar buvo įmanoma kaip nors išfiltruoti, o kur reikėjo dėtis nuo nuolatinių viešų provokacijų, kurias prieš prezidentą kasdien rengė pati prezidento administracija? Pati ryškiausia ir populiariausia provokacija, išrasta Valentino Jumaševo, buvo jo draugužis Dmitrijus Jakuškinas, kurį Valia paskyrė prezidento atstovu spaudai.

Į mano klausimus apie Jelcino sveikatą Jakuškinas atsakinėjo su Pavliko Morozovo[34] atvirumu:

– Na, šiuo metu prezidentas neperšalęs...

O per kitą spaudos konferenciją, kai aš pasidomėjau, ar prezidento administracija svarsto Jelcino atsistatydinimo anksčiau laiko dėl sveikatos būklės galimybę, Jumaševo protežė prisipažino:

– Kol kas nesvarstoma...

Ir čia pat paskubėjo patikinti pažangią visuomenę, kad Kremliaus administracijos vadovai „žino apie, sakyčiau, nedidelį prezidento reitingą, todėl žiūri į pasaulį visiškai realiai...".

Girdint tai, ankstesnis atviras Jastržembskio melas apie prezidento „tvirtą rankos paspaudimą" atrodė tiesiog kaip aukštasis profesionalumo pilotažas. Ir jau tikrai lojalumo Jelcinui viršūnė.

Visi šie Jakuškino pareiškimai buvo daromi Valios Jumaševo, kuris jau atvirai susitaikė su Jelcino pralaimėjimu, pavedimu.

Tačiau pats Jakuškinas nuoširdžiai nesuprato, kodėl dėl visų savo aforizmų jis tarp Kremliaus žurnalistų greitai tapo gyvu anekdotu.

Kartą, kad pagerintų santykius su spauda, kažkuriam iš vyresniųjų Kremliaus draugų patarus, Dmitrijus Jakuškinas nutarė pasitelkti ankstesnio prezidento atstovo spaudai Sergejaus Jastržembskio *know-how*: pasikvietė keturis geriausius „Kremliaus pulo" žurnalistus vakarienės.

Tačiau kai man paskambino spaudos tarnybos darbuotojas ir perdavė „nuoširdų draugišką Dmitrijaus Dmitrijevičiaus kvietimą", aš sąžiningai prisipažinau:

– Ačiū, bet, kaip informacijos šaltinis, Jakuškinas man nėra vertingas. O gaišti visą vakarą bendraujant su juo kaip su žmogumi man neįdomu...

Tada Jakuškinas ėmėsi įrodinėti Kremliaus spaudai, kad jis – vaikinas su ryšiais ir gali būti visai įdomus kaip informacijos šaltinis. Žodžiu, kelioms žurnalistėms jis pasigyrė, kad slidinėja kartu su Tania Djačenko, Valia Jumaševu ir Roma Abramovičiumi.

„Tai jau tikrai – pasakykit man, kas jūsų draugas, ir aš pasakysiu, kas jūs", – niūriai paskelbė jam nuosprendį mano kolegos iš „Kremliaus pulo".

34 Garsus revoliucijos epo personažas, kuris išbuožinimo metu įskundė komunistams savo tėvą, pasakydamas, jog jis turi rūsyje kviečių maišą. Tėvą, žinoma, sušaudė. O mažametį išdaviką ėmė garbinti kaip herojų. – Autorės pastaba.

Kai aš laikraštyje aprašiau šią „Šeimos" sportinės draugystės sceną, vargšas Jakuškinas dar ilgai bėgiojo paskui mane ir kaskart mums susitikus verkšleno:

– Na, Lena, na, jūs vis dėlto ne visai teisi... Aš nesigyriau tuo... Ir apskritai kam jūs apie tas slides...

– Kokias slides, Dmitrijau Dmitrijevičiau?! Apie ką jūs?! Gegužė jau už lango! – pamačiusi šią graudžią, sceną su siaubu priminė Tania Netreba iš „Argumenty i fakty".

Žodžiu, kai aš viename iš straipsnelių konstatavau, kad „net ir patys Kremliaus darbuotojai jau pripažino, jog Jakuškino paskyrimas buvo gamtos klaida", nuo to laiko prieš mano valią, žurnalistai nelaimingajam paskutiniam prezidento Jelcino atstovui spaudai priklijavo „Gamtos klaidos" pravardę.

„MAUKIT IŠ ČIA, IR GREIČIAU!"

Tą žiemą, Kremliui tyliai pritariant, Primakovui puikiai, netgi pasakyčiau, stilingai, pavyko surengti visai šaliai trumpalaikį atrakcioną pavadinimu *„Back in the USSR"*. Šio nepigaus šou apipavidalinimas buvo atliktas skoningai: pokalbiai rimtais veidais vyriausybėje apie grįžimą prie valstybinio ekonomikos reguliavimo, slapti Baltųjų rūmų dekretai, draudžiantys valdininkams bendrauti su žurnalistais, ir kiti sovietiniai rekvizitai, nuo kurių su meile buvo nuvalytas naftalinas.

Buvo laikomasi principo, kad forma turi atitikti turinį, o man visa ši tuščiavidurė stilizacija pasirodė pripildyta turinio – man teko keletą mėnesių dirbti laikraštyje „Izvestija", kurio dvasia kaip niekas kitas tiksliai atitiko šį visuotinį performansą.

1998 metų rugsėjo viduryje, tuoj po defolto, man netikėtai buvo pranešta, kad uždaromas laikraštis „Russkij Telegraf", kurį su draugais kūrėme visus metus. Šį praradimą mes išgyvenome kur kas skaudžiau nei visas asmeninės finansinės krizės meto problemas.

„Telegraf" buvo leidžiamas už Potanino pinigus. Ir nors laikraštis iš tikrųjų tapo įtakingas tarp Rusijos valdžios elito ir spėjo išpopuliarėti tarp Vakarų analitikų, visgi viso labo per metus išsimokėti pačiam ir tapti nepriklausomam nuo oligarcho – be abejo, buvo neįmanoma.

O Potaninas per krizę nusprendė, kad laikraščių jis turi daugokai ir reikia sutaupyti būtent jų sąskaita. Galiausiai, mano giliu įsitikinimu, oligarchas pasirinko neteisingai: uždarė elitinį, intelektualų, įtakingą laikraštį, kad išsaugotų masiškai vartojamą sovietinio tipo leidinį „Izvestija".

Beje, kai aš po dvejų metų kalbėjau apie tai su Potaninu, jis prisipažino man, kad iki šiol gailisi tada uždaręs „Russkij Telegraf".

1998 metų rudenį geriausiems „Russkij Telegraf" darbuotojams buvo pasiūlyta pereiti dirbti į „Izvestija". Vien nuo sovietinio šio laikraščio pastato Puškino aikštėje išvaizdos man imdavo mausti paširdžius.

„Telegraf" mes kūrėme didžiuliame šiuolaikiškame „žinių kambaryje". Tai gana patogu redakcijai, nes maksimaliai greitai, negaištant laiko, galima bendrauti vienam su kitu, tiesiog susišaukiant – vienai „naujienų dėžei" su kita. O vakarais mes visi kartu, kaip vienas, sužinodavome tai, kad spaustuvėje jau sulaužytas pirmas laikraščio puslapis, – mat mūsų meninis redaktorius, sėdėdamas ant darbastalio, darbo baigimo garbei visu garsu paleisdavo vieną ir tą pačią „*Doors*" dainą:

Well, show me the way to the next whiskey bar!
Oh, don't ask why, oh don't ask why!
If we will don't have the next whiskey bar –
I tell you, I tell you, I tell you we must die!!!

Ir visas draugiškas darbo kolektyvas iškart žinojo, kur jam dera eiti.

O „Izvestijose" mane pasitiko be galo niūrūs koridoriai, atrodo, suprojektuoti specialiai tam, kad grobikai pasiklystų ir numirtų iš bado, bei didžiulis atskiras „apžvalginis" kabinetas – nejaukus, šaltas ir pilkas, nors ir prestižinis – su langais į centrinę Maskvos gatvę – Tverskoj bulvarą. Susidarė įspūdis, kad „Ivestijų" darbuotojai vienas kito nematė metų metus: kabinetai buvo aprūpinti tokiomis priešistorinėmis ryšio priemonėmis kaip pneumatinis paštas. Tai absoliučiai normalių piliečių daugumai, kuri niekada gyvenime nematė šios pabaisos, paaiškinsiu: atrodo visai kaip nedidelis šiukšlių vamzdis kabinete, kuris periodiškai ima staugti ir bildėti taip, lyg kaimynai iš viršaus būtų įmetę į jį katę.

Mano kolegos iš „Russkij Telegraf“ iškart bandymais nustatė, kad pneumatinio pašto kapsulė pagal dydį ir formą idealiai tinka vienintėliam daiktui – degtinės buteliui. Nuo to laiko pneumatinis paštas taip ir buvo naudojamas.

Visą šį apsamanojusį interjerą puikiausiai papildė Lenino citata, milžiniškomis raidėmis iškalta ant didžiulės, šaltos, akmeninės salės sienos prieš pat vyriausiojo redaktoriaus priimamąjį: „LAIKRAŠTIS – NE TIK KOLEKTYVINIS PROPAGANDISTAS IR KOLEKTYVINIS AGITATORIUS, BET IR KOLEKTYVINIS ORGANIZATORIUS“.

Ir nors naujuoju vyriausiuoju redaktoriumi, kurį Potaninas pasodino vadovauti laikraščiui, tapo ganėtinai jaunas žmogus – Michailas Kožokinas (kuris iki tol apskritai buvo netgi ne žurnalistas, o banko klerkas – vadovavo „Interroso“ ryšių su visuomene ir žiniasklaida tarnybai), tačiau, vos įžengęs į sovietinį viršininkų kabinetą, jis nedelsiant pažadėjo „izvestijukams“ „išsaugoti visas jų tradicijas“.

Beje, mane naujasis „laikraščio su šauniomis tradicijomis“ vyriausiasis redaktorius iškart priėmė labai šiltai ir iškart tinkamai įvertino žurnalistinį mano talentą.

– Aš noriu jums pasiūlyti bendraautorystę, – pareiškė man Kožokinas. – Reikalas toks, kad man visada norėjosi rašyti, bet Dievas pagailėjo talento. O jums, Lenočka, tai taip šauniai sekasi! Štai aš ir noriu jums pasiūlyti rašyti straipsnius kartu: mintys – mano, o talentas – jūsų...

Aš, žinoma, nemandagiai pareiškiau, kad man ir savų minčių pakanka. Pasirodo, tai buvo neteisingas atsakymas „žiniukų“ viktorinoje. Nuo to laiko mano straipsniai šio laikraščio su sovietinėmis tradicijomis puslapiuose buvo spausdinami vis rečiau.

Aš „Izvestijose“ gyvenau (būtent gyvenau, o ne dirbau) pensininko teisėmis: gaudavau atlyginimą, turėjau atskirą kabinetą, naudojausi kompiuteriu ir internetu. Ir juo mažiau veržiausi rašyti straipsnius, tuo didesnes jutau aplinkinių simpatijas. Mat buvo neramus metas, laikraščio vadovybė niekaip negalėjo suprasti, kas gi galiausiai iš šios titanų kovos išeis kaip nugalėtojas – Primakovas ar Kremlius, o mano straipsneliai, ko gero, galėjo pagadinti santykius ir su vienu, ir su kitu. Kad kaip nors įveikčiau depresiją, kuri apimdavo kaskart, kai mano straipsniai būdavo atmetami, aš

užsidarydavau savo kabinete ir valandų valandas klaidžiodavau po internetą: būdavo, užsuki į *„Metropolitan"* muziejų pasigrožėti mylimu Odilonu Redonu, tai į *„Rijksmuseum"* – su Vermejeriu pasisveikinti. Žiūrėk, darbo diena ir prabėga.

Vieną gražų vakarą nostalgišką klaidžiojimą po laikus, kuriems nostalgijos aš visiškai nejaučiau, subtiliai papildė dar vienas įvykis.

Aš su drauge – jauna Rusijos teatro režisiere Olga Subotina – užėjau į maskvišką arbatinę „Delifrans" išgerti arbatos. Sėdėjome prie staliuko ir plepėjome. Jūs nepatikėsit – ne apie Kremlių, o apie vyrus. Nors ir iš Kremliaus.

Staiga Olgos veidas ištįso, ji pasižiūrėjo į mane ir sušnibždėjo:

– Lenočka, koks siaubas: tau už nugaros, prie gretimo staliuko, sėdi kažkoks vyriškis – jis dabar išsitraukė kažkokį mikrofoniuką, įjungė ir ėmė įrašinėti mūsų pokalbį...

Aš, žinoma, nepatikėjau ir atsigręžiau. Maždaug už dešimties metrų nuo mūsų iš tikrųjų sėdėjo kažkoks jaunuolis, kuris, kai tik pagavo mano žvilgsnį, ėmė skaičiuoti varnas ant lubų. Šalia jo ant grindų buvo padėtas sunkus prasegtas sportinis krepšys, iš kurio iš tikrųjų kyšojo kažkoks prietaisas, primenantis mikrofoną.

– Olga, aš, žinoma, nežinau, kaip turi atrodyti KGB pasiklausymo aparatai. Bet, kad ir kaip gaila būtų tave nuvilti, aš esu tikra, jog tai negali būti tokios milžiniškos bandūros, kurias reikėtų laikyti krepšyje ant grindų! – nusijuokiau.

Bet dar dvidešimt minučių, kol mes toliau kalbėjomės, vyriškis už gretimo staliuko įtartinai nieko neužsisakė. Nors aš sėdėjau į jį nugara, Olga raportavo man apie visus jo kūno judesius, nes ji prabėgom vis žvilgčiojo į jį, o vėliau, kad jis neišgirstų, rašė man žinutes ant popieriaus skiaučių. Įtarti Subotinai paranoją buvo labai sunku: netgi teatralų pasilinksminimuose ji garsėjo savo vitališku charakteriu, o be to – ji visiškai nesidomėjo politika.

Kai mes jau ruošėmės išeiti, aš staiga užsimaniau pasilinksminti.

– Žinai ką, Subotina, dabar mes patikrinsim – paranoja tau ar ne... – pasiūliau ir, atsistojusi taip, kad keistajam mūsų kaimynui būtų matyti mano rankos, ėmiau demonstratyviai į smulkius gabaliukus plėšyti mūsų su Olga raštelius. O paskui visus skutus sumečiau į peleninę.

Ir kai mes nužingsniavome maždaug penkiasdešimt metrų, vyriškis pašoko, pripuolė prie mūsų staliuko ir ėmė iš purvinos peleninės krapštyti visus tuos popiergalius.

Vargšė vitališkoji Olga patyrė šoką. Gaivinau aš ją dar pusę vakaro.

Vos išėjusi į gatvę, tučtuojau paskambinau vienam savo bičiuliui iš Kremliaus, nupasakojau jam „ligos simptomus" ir suglumusi paprašiau patarimo:

– Kas čia per nesąmonės?! Jeigu kas nors iš tikrųjų staiga užsimanė slapta manęs klausytis, kam tai daryti taip akivaizdžiai, vos ne demonstratyviai?!

– Kvailele! Ne „vos ne demonstratyviai", o būtent demonstratyviai. Tai tipiškas triukas, kai norima įbauginti, – „nuramino" mane Kremliaus valdininkas.

Bet iš tiesų įbaugino ne mane, o vargšę Olgą.

Apimtos pačios bjauriausios nuotaikos, mes nuėjom į svečius pas bendraklasį, aktorių Artiomą Smolą – mat Smola, pasitelkęs savo proto aštrumą ir lengvabūdiškumą, paguldytų ant menčių ir savo dvasios tėvą – komiką poną Byną, jau jis tikrai turėjo kaip vėjas išpūsti iš mūsų galvų mintis apie Tėvynės likimą.

Bet kai įžengėme į butą, mūsų „lengvabūdis ir aštriaprotis" Smola bėgiojo po virtuvę, pilną slogių kanapių dūmų, ir tiesiog apimtas isterijos rėkė apie būtinybę įvesti šalyje *Currency board*. Priešais jį sėdėjęs kitas mano mokyklos laikų draugas, – *ex libris* „Nezavisimoj gazety", – poetas ir literatūros kritikas Aleksandras Voznesenskis, melancholiškai bandė pasivyti Smolą gerdamas penktą puoduką arbatos – akivaizdu, dėl skirtingo suvartotų dvasią žadinančių priemonių poveikio greičio, jis to paties *„board"* atžvilgiu buvo nusiteikęs kategoriškai prieš. Be to, suprantama, nei vienas, nei kitas apskritai nė per nago juodymą nesuprato, kas per velnias tas *„board"* ir ką su juo veikti.

Iki tos akimirkos mokyklinėje mano kompanijoje tik aš buvau laikoma keistuole, kuri domisi politika. Bet tuo metu visa ši nepaprastai apolitiška brolija, užuot manęs pasigailėjusi, atsigręžė į mane nemaloniais, vos gyvais veidais ir užsipuolė reikalaudama detalios ataskaitos apie Primakovo kabineto veiklą.

– Kur žiūri tavo Jelcinas?! – kažkaip ir tragikomiškai, ir rimtai piktinosi naujasis liaudies tribūnas Artiomas. – Kodėl tu nepasakai savo Kremliaus draugams?!

Man visa ši bjauri atmosfera šalyje, redakcijoje, o dabar dar ir idiotiškas vaidinimas „Delifranse" sukėlė tokią neviltį, kad ką nors aiškinti tiesiog nebuvo jėgų.

– Na gerai, štai tu, – nors baslį ant galvos tašyk, – kad ir kas šalyje vyktų, tu vis vien liksi čia ir toliau rašysi apie politiką... O mums, normaliems žmonėms, ką dabar daryti?! – nutarė pribaigti mane draugai.

Ir čia aš neišlaikiau ir iš širdies išpoškinau savo bendraklasiams patarimą, pateiktą kaip šios istorijos antraštė.

Paskui, kai Primakovas jau išsikvėpė, šią eschatologinę frazę Artiomas, Olga ir Saša dar ilgai juokdamiesi primindavo man.

Frazė, nesiginčiju, pripažįstanti pralaimėjimą – užtat puikiai atspindi būseną, kurios apimti mes visi tada buvome.

PIRUETAS VIRŠ VANDENYNO VILKINT STRIUKĘ *„US AIR FORCE"*

Paskutiniu brangiai kainuojančiu „retro" stiliaus šou, kurį Rusijos politinėje scenoje pavyko surengti Jevgenijui Primakovui, buvo apsisukimas virš Atlanto vandenyno. Rusijos premjeras, kuris dėl Jelcino ligos ir jo aplinkos neveiksnumo iš esmės jau vykdė prezidento funkcijas, vos sužinojęs, kad tarptautinės pajėgos pradėjo bombarduoti Miloševičiaus armijos pozicijas Jugoslavijoje, isteriškai atsisakė skristi į svarbias derybas JAV.

Išgirdusi apie šį premjero išsišokimą, aš kerštingai išnaršiau antresolę, iš toliausiai nukištos dėžės išsitraukiau kruopščiai sulankstytą ryškiai rožinę striukę su didžiuliu užrašu *„US AIR FORCE"* ir kasdien demonstratyviai vaikščiojau vilkėdama ją po „Izvestijų" redakciją, taip pat ir po Kremlių, Senąją aikštę ir po kitas įstaigas.

Mat tyliai kentėti šią sovietinę imperinę isteriją, kuria Primakovo komanda užkrėtė ir didžiąją dalį Rusijos žiniasklaidos priemonių, buvo tiesiog įžeidimas. Ypač uoliai, žinoma, stengėsi valstybiniai televizijos kanalai bei informacijos agentūros, visiškai pritariančios Miloševičiaus propagandos ruporui – garsiajai agentūrai „Tanjug".

Oficialūs asmenys (pirmiausia pats Primakovas, jo ministrai komunistai, taip pat ir nenuskandinamasis užsienio reikalų ministras Igoris Ivanovas) iš televizoriaus ekranų nesidrovėdami prisiekinėjo fašistui Miloševi-

čiui, savo šalyje vykdžiusiam planingus etninius valymus, amžiną draugystę. O svarbius postus Rusijoje užimantis generalitetas netgi užsimindavo, kad neatmeta galimybės tiekti serbams rusišką ginkluotę. Ir visa šia agresyvia propaganda gyventojų smegenys buvo teršiamos kiaurą parą, kiekvienoje žinių laidoje. Beje, kai kurie televizijos laidų vedėjai, pavyzdžiui, ORT kanalo, tuomet ypač karštai vykdę ideologinį užsakymą, dirba ten iki šiol, puikiai pritapę prie dabartinių vidinės politikos realijų.

Tačiau labiausiai stebino tai, kad netgi ir nevalstybinė žiniasklaida, finansuojama pačių įvairiausių oligarchų, dėl paslaptingos priežasties tą akimirką lyg pagal komandą staiga „atidavė Primakovui pagarbą". Kai straipsnius su atvirai proserbiška propaganda rašė sovietinės žurnalistikos mastodontai – tai atrodė gana natūralu. Bet kai staiga tas pačias mintis ėmė dėstyti jauni vaikinai, vos vyresni už mane, – niekaip negalėjau suprasti priežasties. Baimė? Užsakymas? Slaptas bendradarbiavimas su slaptosiomis tarnybomis? Ar tiesiog „visuotinės nuomonės" hipnozė, „visuotinės nuomonės", kurią jau po pirmojo Primakovo riktelėjimo akimirksniu prisiminė ir ėmė skleisti sena sovietinės televizinės propagandos kastruotų eržilų banda?

Apie masinius etninius valymus, kuriuos vykdė Miloševičiaus vadovaujama serbų armija, Rusijos spauda atvirai nutylėjo. O juk visa tai vyko ne priešistoriniais „geležinės uždangos" laikais, ir kad pateiktum objektyvią žurnalistinę medžiagą, reikėjo tik prisėsti prie interneto ir perskaityti pasaulio agentūrų informaciją arba tarptautinių humanitarinių organizacijų ataskaitas, mirgančias nuo pranešimų apie rastas masines sušaudytų taikių albanų kapavietes. OK, jeigu mūsų tarptautininkams taip imponuoja būtent „Tanjug" agentūra, bet antrą straipsnio dalį galima skirti objektyvesnei informacijai – negalima juk rašyti apie konfliktą taip vienašališkai!

Daugelyje redakcijų buvo įvesta ne vieša, bet griežta vidinė proserbiška cenzūra. Mano draugei Julijai Berezovskajai, tuo metu dirbusiai tarptautiniame „Izvestijų" skyriuje, ilgam buvo atimta teisė skelbti straipsnius – už vadinamąją antiserbišką ir proamerikietišką poziciją, nes ji savo straipsniuose bandė priminti apie masines baudžiamąsias operacijas prieš taikius albanus, serbų armijos vykdytas Račage, Kosove, Mitrovicoje ir dešimtyse kitų gyvenviečių, įrodymų – kapaviečių – paskui buvo randama vos ne kasdien.

Užtat pirmame „Izvestijų" puslapyje buvo spausdinami vedamieji su propagandiniais stūgavimais: „Ir vėl Belgrado danguje pasirodė Vokietijos karo lėktuvai..." Atvirai iškraipant faktus, buvo lyginamas NATO bombardavimas ir 1941 metų fašistų įvykdyta Jugoslavijos okupacija. Skaitytojas, matyt, turėjo susidaryti nuomonę, kad fašistai – tai visai ne serbų generolai, įsakinėję žudyti albanų moteris ir vaikus dėl tautybės. O NATO ir ESBO[35].

Nesunku įsivaizduoti, kokiais žvilgsniais, kupinais neapykantos, kolegos iš tarptautinio skyriaus sutikdavo mane, kai aš kiekvieną dieną lyg atsitiktinai užbėgdavau pas juos apsivilkusi savo striukę „US AIR FORCE", kad bent taip palaikyčiau vargšę „nusodintą" Berezovskają ir kad kuo garsiau aptarčiau su ja Kosovo problemą.

Tačiau, nepaisant kreivų žvilgsnių, aš jutau, kad trauktis paprasčiausiai nėra kur – už manęs tik Maskva. „Kad jus suriestų! – galvojau. – Tai mano šalis, o ne kokio nors Primakovo! Ir aš nenoriu, kad mano šalis palaikytų fašistinius režimus ir vėl, kaip sovietiniais laikais, nutrauktų normalius diplomatinius santykius su visu civilizuotu pasauliu!"

O šalis tuo metu, Jelcinui kaip mirtininkui tylint, užtat skambant Primakovo karo šūksniams, iš tikrųjų septynmyliais žingsniais žingsniavo atgal šaltojo karo su Vakarais link. Sudeginti visus netvirtus ir siūbuojančius tiltelius, nutiestus tarp Rusijos ir Vakarų per dešimtmetį po „perestroikos", buvo gerokai greitesnis ir bukesnis užsiėmimas nei juos nutiesti.

Jau per artimiausią uždarą Aleksandro Vološino spaudos konferenciją Kremliuje aš pareikalavau, kad jis viską paaiškintų:

– Kodėl nėra oficialios Jelcino reakcijos į kariškių pareiškimus apie ginklų tiekimą serbams?!

– O tu manai, reakcija reikalinga? – suvebleno Vološinas.

– Ar jūs nesuprantate, kad Jelcino tylėjimas šioje situacijoje Vakaruose bus suprastas kaip pritarimo Primakovui ženklas?! Ir visa tai – po viešo Primakovo pareiškimo, kad jis pakeitė lėktuvo kryptį „Jelcinui sutinkant"! Jeigu prezidentas negali nieko aiškaus pasakyti, vadinasi, jūs patys turite už jį viešai pareikšti, kad nesutinkate nei su Primakovo, nei su Generalinio

35 Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacija.

štabo stingenų provokatorių pozicija, kurie jau vos ne atvirai grasina Vakarams ginkluotu atsaku!

– Gerai, o galima aš dabar tau pareikšiu, kad mes iš tikrųjų ne visai sutinkame su Primakovo pozicija Jugoslavijos problemos atžvilgiu... Tik, prašau, nenurodyk manęs kaip šaltinio! – droviai sutiko Vološinas.

Tiesą sakant, būtent po šio priverstinio vaikiško Vološino vapėjimo, kad ir kaip būtų juokinga, ir prasidėjo Kremliaus ir Primakovo tarpusavio santykių, o kartu ir visos politinės to meto situacijos persilaužimo momentas. Kremlius gerai suprato, kad jam Primakovo apsisukimas virš Atlanto vandenyno – paskutinė riba, už kurios bedugnė. Ir būtent į šią ribą Jelcino komanda ėmė beviltiškai kabintis.

Iš esmės vienintelė Rusijos žiniasklaidos priemonė, griežtai reagavusi į Primakovo demaršą atšaukiant vizitą į JAV, buvo laikraštis „Komersant". Jau kitą dieną jis išspausdino vedamąjį, pavadintą „Primakovo dėka – 15 000 000 000 dolerių nuostolis Rusijai", kuriame detaliai buvo apskaičiuoti visi dėl premjero kaprizo JAV neįvykusių derybų nuostoliai. „Išvada viena, – buvo konstatuojama straipsnyje, – palaikyti dvasia artimą Miloševičiaus režimą Primakovui pasirodė svarbiau ir suprantamiau nei gimtos šalies poreikiai".

Kai didžiuma žiniasklaidos priemonių buvo apimta proprimakoviškos isterijos, šis žurnalisto Borodulino straipsnis atrodė tiesiog kaip pilietinio didvyriškumo aktas. Ir tą pačią dieną tuometinis laikraščio „Komersant" redaktorius Rafas Šakirovas (jis tuo metu užsienio ir gynybos politikos klausimais simpatizavo palankiai Primakovo atžvilgiu nusiteikusiai Tarybai) Boroduliną atleido.

Tačiau tuo lemtingi pokyčiai laikraštyje „Komersant" nesibaigė, o tik prasidėjo. Dėl jų galiausiai buvo pakeistas net laikraščio savininkas. Kaip protesto prieš Borodulino atleidimą ženklą, tučtuojau prašymus atleisti iš darbo parašė dar du geriausi darbuotojai – viena iš jų: politikos skyriaus viršininkė ir artima mano draugė Nika Kucylo. O kiek vėliau „Komersant" leidinių grupės savininko Vladimiro Jakovlevo iniciatyva įvyko atvirkštinis perversmas – skandalingo antiprimakoviško straipsnio autorius buvo grąžintas į darbą, o kartu su juo į redakciją grįžo ir Nika Kucylo. Netrukus buvo atleistas vyriausiasis redaktorius Rafas

Šakirovas[36]. Taigi „Komersantui", lygiai kaip ir Kremliui, Primakovo apsisukimas virš vandenyno tapo globalių politinių permainų katalizatoriumi.

Kaip, beje, ir man. Mat kai praėjus savaitei po Primakovo atsisveikinimo šou man paskambino Nika Kucylo ir pasiūlė grįžti pas ją eiti Kremliaus apžvalgininkės pareigas, aš, nė sekundės nedvejodama, pakėliau sparnus, pamojavau laikraščiui „Izvestija" ir atlikau savo piruetą virš vandenyno – atgal į „Komersantą". Ir nuskridusi tenai, pirmiausia demonstratyviai paspaudžiau ranką minėto straipsnio autoriui Borodulinui.

Būtent šiuo epizodu man asmeniškai baigėsi kostiuminė Primakovo epocha, su visais jos dulkėtais aksesuarais ir slogiais specialiaisiais efektais.

Tačiau kartu ši istorija parodė man ir tai, kokia Rusijoje iš tikrųjų trapi žodžio laisvė, keletą metų išsilaikiusi tik dėl geros Jelcino valios. Ir kaip po pirmos riktelėtos komandos mano kolegos žurnalistai, deja, apsunkę nuo sovietinės patirties, akimirksniu vėl atiduoda pagarbą.

36 Visus šiuos personažus jūs dar sutiksite skyriuje „Kaip Berezovskis užgrobia „Komersantą". – Autorės pastaba.

7 MANO „DRAUGAS“ VOLODIA PUTINAS

Šiame skyriuje aš papasakosiu jums apie tai, kaip maždaug vienu ir tuo pat metu nepastebimą valdininką Vladimirą Vladimirovičių Putiną paraleliai pastebėjau ir aš, ir Berezovskis, ir Jumaševas, o kiek vėliau ir Jelcinas. Šiuo atveju mano pačios vidinės, asmeninės istorijos ritmas paslaptingai dėl gryno atsitiktinumo sutapo su šalies išorinės istorijos ritmu.

ĮŽŪLUS BERNIŪKŠTIS

Aš manau, kad iš visų Rusijos žurnalistų būtent man priklauso teisė vadintis Putiną atradusiu Kolumbu. 1997 metų gegužę aš atvažiavau į Senąją aikštę, į buvusį SSKP CK pastatą, kad susipažinčiau su tik ką paskirtu Centrinės prezidento kontrolės valdybos vadovu (tai yra su vieno iš Kremliaus administracijos padalinių viršininku) Vladimiru Putinu. Aš kaip visada pavėlavau, o kai įėjau, nuobodžiame pilkame kabinete, sudvisusiame nuo senų dokumentų dūlėsių, prie siaubingai ilgo stalo aiškiai nuobodžiaudami jau sėdėjo keli beveidžiai žurnalistai. Stalo gale už jų buvo vos pastebimas mažas nuobodus pilkas žmogeliukas. Jis kažkodėl nervingai judino skruostikaulius. Mano kolegoms akivaizdžiai buvo nusispjaut į jį, tad jie tiesiog graudžiai terliojo savo bloknotus. Pirmąją spaudos konferencijos dalį aš net nebandžiau įsiklausyti į nuobodžių valdžios „sargų“ klausimų ir dar nuobodesnių atsakymų į juos prasmę, o tik stebėjau šio mažo žmogeliuko veidą, bandydama atspėti įtartino disonanso priežastį: ritmiškas, nervingas skruostikaulių ir veido raumenų judinimas bespalvio pokalbio fone. Jo galvoje akivaizdžiai vyko kažkoks vidinis darbas – galbūt jis bijojo kokio nors nemalonaus klausimo, galbūt atvirkščiai, įsitempęs laukė, kad kas nors tą klausimą užduos. O jo akys buvo ne šiaip bespalvės ir pasyvios –

jis apskritai jų neturėjo. Buvo netgi neįmanoma suprasti, kur būtent jis žiūri, Putino žvilgsnis lyg ištirpdavo ore, išsiliedavo aplinkinių veiduose. Šis žmogus, meistriškai susiliedamas su savo kabineto spalva, pašnekovams darė įspūdį, kad jo čia apskritai nėra.

Man atrodė, kad dar minutė ir užhipnotizuoti jo svečiai – tarsi užsnūdusios musės – ims ir išgrius iš savo kėdžių. Visa tai vyko šeštadienį, ir tai dar labiau didino visuotinį apsnūdimą. Taigi bet koks idiotiškų klausimų srautas apie tai, ar žada naujasis valdininkas gerai dirbti ir kokie apskritai Centrinės kontrolės valdybos kūrybiniai planai, greitai išseko.

Štai tada aš ir nutariau pasilinksminti. Pabrėžtinai ramiu pasakotojos balsu, mėgdžiodama visus prieš tai buvusius klausimus (kad neišgąsdinčiau žmogaus anksčiau laiko), ėmiau klausinėti apie pačią skaudžiausią tuo metu Kremliaus problemą – Primorės kraštą. Tame tolimame Rusijos regione, iki kurio net lėktuvu iš Maskvos keliauti reikia 8 valandas, kilo tikrų tikriausia ekonominė katastrofa: nuolatos būdavo išjungiama elektra, žmonės siaubingai vargo – jiems daugelį mėnesių nemokėjo atlyginimų, o Primorės krašto valdytojas – gubernatorius Nazdratenka, Kremliuje turėjęs tvirtą „mafijozo“, monopolisto, laisvosios rinkos priešo ir vietinio diktatoriaus reputaciją, dar bandė visuotinio liaudies nepasitenkinimo strėles nukreipti į Jelciną.

– Gubernatorius Nazdratenka savo krašte organizuoja Jelcino atsistatydinimo reikalaujančius mitingus. O Kremlius netgi po daugybės patikrinimų, išaiškinusių šiurkščiausius Nazdratenkos ūkinius pažeidimus, visgi linkęs palikti jį gubernatoriaus poste. Ar tai reiškia, kad prezidento Jelcino administracija remia Primorės krašto gubernatoriaus antiprezidentinę orientaciją? – paklausiau Putino.

Čia pamačiau, kad pataikiau tiesiai į dešimtuką. Putino akys akimirksniu atgijo, ir jis iš pradžių lėtai, lyg išeidamas iš anabiozės, o paskui vis energingiau ėmė vynioti iš anksto Kremliaus paruoštų pasiteisinimų ir grasinimų Nazdratenkos atžvilgiu spiralę.

Tiesa, pirmiausia valdininkas Putinas pasirūpino savo saugumu, išbėręs ataskaitą apie Maskvos ryžtą artimiausiu metu išspręsti Primorės krizę, jis iškart įžvalgiai likusią spaudos konferencijos dalį paskelbė uždara ir uždraudė jo žodžius cituoti spaudoje.

Aš nutariau „prispausti" jį, pasiūlydama du krizinės situacijos paaiškinimus:

– Jeigu jūsų patikrinimai atskleidė gubernatoriaus veiksmus, už kuriuos galima kelti baudžiamąją bylą, o į kalėjimą jis tuo tarpu nėra sodinamas, vadinasi, gubernatorius tikrai turi mafijos „stogą" arba Kremliuje, arba jėgos struktūrose? Arba tai visgi reiškia, kad Kremlius nebekontroliuoja situacijos šalyje?

Valdininkui pasiūlytos versijos buvo viena prastesnė už kitą. Tačiau Putinas nesirinko, o apstulbusios publikos dėmesiui pasiūlė dar gudresnį variantą – jų simbiozę.

Jis pareiškė, kad Kremlius iš tikrųjų nebekontroliuoja Primorės krašto procesų ir kad visi ankstesni bandymai įvesti ten tvarką pasitelkus teisėsaugos struktūras susidurdavo su būtent „teisėsaugos" struktūrų korupcija. Primorės jėgos struktūrų darbuotojai, jo žodžiais tariant, jau seniai buvo „nupirkti Nazdratenkos", o Maskvos vis iš naujo skiriami emisarai paslaptingai per labai trumpą laiką taip pat „asimiliuodavosi vietiniame mafijos klane". Neišvengė šios dalios, pasak Putino, ir buvęs Jelcino atstovas Primorėje.

– Dabar, – nelauktai apibendrino valdininkas, – visa viltis – saugumo organai!

Išgirdę tai, prabudo net patys flegmatiškiausi mano kolegos – juk ką tik Putinas kalbėjo apie visų jėgos ir teisėtvarkos organų korumpuotumą!

Bet čia specialiųjų tarnybų mokinys (kaip jis pats save apibūdino) pasiūlė mėgstamiausią čekistų mitą: supuvusią šalį pajėgi reformuoti tik KGB.

– Mūsų organai, FSB, o tiksliau – jų protėvis, KGB, Valstybės saugumo komitetas, nebuvo tiesiogiai susiję su nusikalstamu pasauliu ir iš esmės užsiėmė žvalgyba ir kontržvalgyba. Dėl to FSB struktūros išsaugojo tam tikrą švarą... (Žodžiai „tiesiogiai" ir „tam tikrą" skambėjo šiame kontekste ypač pikantiškai.)

Putinas prisiekė, kad dabar Primorės krašte viskas bus kitaip, nes prezidento atstovu dabar ten paskirtas „mūsų žmogus" – generolas leitenantas Viktoras Kondratovas, prieš tai vadovavęs FSB skyriui Primorės krašte.

Išdėstęs gražią savo teoriją, Putinas, beje, negalėjo paaiškinti, kas gi anksčiau trukdė šiems „švariems" organams užkirsti kelią, kad šalis neatsidurtų tokioje padėtyje. Ar bent jau kodėl draugas Kondratovas Kremliaus

pasiųstas išspręsti krizę, nekovojo Primorėje su korupcija tada, kai buvo vietinio FSB skyriaus vadovas.

Putinui jau tada akivaizdžiai patiko specialieji efektai: visas rūsčias frazes jis lyg atmestinai iškošdavo per apatinę lūpą, o jo veidu tuo metu perbėgdavo kažkokios vaikigališkai laimingos šypsenos šešėlis. Jam akivaizdžiai norėjosi pasirodyti, kad jis tas, kuris štai dabar, neatsistodamas nuo stalo, ramiai, netgi nekeisdamas intonacijos ir veido išraiškos, gali savo rankomis lengvai sumalti į miltus ne tik kažkokį gubernatorių Nazdratenką ir Rusijos korupciją, bet ir bet ką, kas stos jam ir jo mylimiems „organams" skersai kelio. Jis visiškai akivaizdžiai mėgavosi tuo efektu, kurį auditorijai darė jo netikėtas „kietumas", ir stengėsi dar labiau pakelti savo akcijas.

Kai aš paprašiau sukonkretinti, kokias griežtas priemones pasiruošusi panaudoti administracija Primorės gubernatoriaus Nazdratenkos atžvilgiu, Putinas, taip pat žaviai berniukiškai šyptelėjęs, pažadėjo:

– Jeigu reikės pasodinti – pasodinsim...

Ir vaizdingai papūtė lūpas.

Visa tai buvo kalbama taip lengvai ir šaltakraujiškai, kad, esant tokiai politinei situacijai, skambėjo visai neįtikinamai ir buvo neaišku: ar tai – revoliucija, ar tik jauno čekisto, kuris per daug mėgsta daryti merginoms įspūdį, „kietumo" apraiškos.

Atėjusi į „Komersanto" redakciją, aš sąžiningai pasakiau savo skyriaus redaktoriui, kad apie atvirą spaudos konferencijos dalį rašyti nėra ko, o uždara – tai sensacija. Išeitis buvo viena: skambinti Putinui ir prašyti jo interviu. Mano nuostabai, Putinas tuojau pat pakėlė ragelį ir sutiko pakomentuoti tiesiog telefonu.

„Vargšas nepatyręs valdininkas, – šmėstelėjo man galvoje, – nejaugi jo mama vaikystėje nemokė: „Vovačka, niekada nekalbėk su žurnalistais..." Įsivaizduoju, kokią pirtį jam rytoj po publikacijos surengs viršininkas – administracijos vadovas Jumaševas!"

Putinas man įrašinėjant noriai papasakojo, kad jo vadovaujamas administracijos padalinys iš prezidento Jelcino gavo plataus masto kovos su korupcija mandatą. Ir visų pirma – su korupcija Rusijos gynybos ministerijoje.

– Korumpuotas generalitetas pats kovoti su korupcija nėra pajėgus. Todėl aišku, kad pati savaime Gynybos ministerija reformuotis negali...

Viskas, ką kalbėjo šis smulkus Kremliaus valdininkas, labai priminė karo paskelbimą. Karo, kurį formali Kremliaus valdžia nutarė pradėti prieš tuos, kurie iš tikrųjų valdo Rusiją – kriminalines grupuotes, glaudžiai susijusias su jėgos struktūromis ir valdžios organais.

– Dabar mes formuojame specialias GKU[37] brigadas, į kurias bus įtraukti FSB, MVD ir Finansų ministerijos kontrolės-revizijos valdybos atstovai. Mes detaliai patikrinsim, kaip mokesčiai keliauja iš Finansų ministerijos į centrinius Gynybos ministerijos organus, per kokias bankų struktūras pinigai pervedami į vietas. Jeigu reikės, pasidomėsime ne tik karinėmis apygardomis, bet ir kai kuriomis karinėmis dalimis!

Pirmasis mano interviu su Putinu politinei „chebrai" sukėlė mažos sprogusios bombos efektą. Mažos todėl, kad šie pareiškimai buvo ne prezidento, ne premjero, ne FSB vadovo ir netgi ne Kremliaus administracijos vadovo, o kažkokio plačiai auditorijai nežinomo, neturinčio jokių valdžios svertų valdininko.

Beje, mano šaltiniai Kremliuje patikino, kad Putino už plepumą jo viršininkas Valia Jumaševas visai nebarė. Iš to buvo galima daryti logišką išvadą, kad netikėtas efektingas Kremliaus čekisto pasirodymas politinėje arenoje su karingais pareiškimais buvo tiesiogiai sankcionuotas prezidento administracijos vadovybės, kuri, kad kaip nors kompensuotų realų politinį silpnumą, nutarė surengti tokią gąsdinančią viešųjų ryšių akciją.

Jūs nustebsit sužinoję, kiekgi realūs buvo griežti tuometiniai Putino pareiškimai: pagrindinis Primorės krašto problemų kaltininkas gubernatorius Jevgenijus Nazdratenka, kurį Putinas pažadėjo vos ne pasodinti į kalėjimą, iš tikrųjų gubernatoriaus kėdėje pergyveno net ir patį Jelciną.

Visa ši istorija labai simboliška. Nes joje, tiesiog kaip lašelyje vandens, atsispindėjo būsimo Putino prezidentavimo scenarijus. Jau tada buvo aišku, kad gamta dėl keisto savo kaprizo, šį ambicingą žmogų apdovanojo po lygiai ir įvairių karingų išorinių efektų pomėgiu, ir nesugebėjimu konstruktyviai praktiškai jų realizuoti.

37 Главное контрольное управление – Centrinė kontrolės valdyba.

O įdomiausia – po Kontrolės valdybos padalinio vadovo Putino paaukštinimo iki prezidento posto, buvęs Primorės krašto diktatorius Jevgenijus Nazdratenka buvo ne tik nepasodintas į kalėjimą (kaip grasino padarysiąs nežinomas prezidento valdininkas 1997 metų gegužę), o atvirkščiai, buvo prezidento demonstratyviai priglobtas po sparneliu – iš pradžių gavo pelningas pareigas Valstybiniame žvejybos komitete, o vėliau, nepaisant beveik vienbalsio politinio elito pasipiktinimo, dar ir paaukštintas iki Rusijos saugumo tarybos sekretoriaus pavaduotojo pareigų.

Putino ir Nazdratenkos ryšių mįslę man pavyko įminti tik po ketverių metų. Ir šis įminimas dar ryškiau charakterizuoja dabartinio Rusijos prezidento asmenybę.

2001 metais, kai Putino administracija nutarė atšvęsti vienerių jo prezidentavimo metų jubiliejų pradėdama gubernatorių „valymus", aš viename iš analitinių straipsnių prognozavau, kad pirmąja šios antigubernatoriškos kampanijos auka bus būtent Nazdratenka ir kad su juo naujasis šalies vadovas norės susidoroti ypač žiauriai. Mano prognozė rėmėsi ta pačia žmogiška Putino silpnybe: būtų visai logiška nubausti žmogų, kurio jis nesugebėjo įveikti savo karjeros Kremliuje pradžioje. Be to, svarsčiau aš, Putinui, tiesiog vyriškumo prasme, turėtų būti dvigubai apmaudžiau, kad tada, 1997 metais dėl Nazdratenkos neįveikiamumo jis prieš žurnalistus pasirodė kaip niektauza.

Tačiau mano prognozė pasitvirtino tik perpus: Putinas paprasčiausiai rūpestingai evakavo Jevgenijų Nazdratenką iš siūbuojančios gubernatoriaus kėdės Primorėje į patikimesnį Rusijos ministro postą, o vėliau perkėlė ir į Saugumo tarybos rūmus.

– Taip mūsų prezidentas demonstratyviai aiškina elitui naujas žaidimo taisykles, – ramiai pakomentavo man tada ryškiausias Rusijos reformatorius, artimas Kremliui, Anatolijus Čiubaisas, – Putinas parodė, kad su tais, kurie žaidžia pagal jo taisykles (o Nazdratenka sužaidė pagal taisykles, nes galų gale sutiko savanoriškai atsistatydinti iš Primorės krašto gubernatoriaus posto), bus elgiamasi kaip su „savais" ir jie nebus sodinami į kalėjimą. O tie, kurie nesutiks žaisti pagal taisykles, bus baudžiami pagal griežčiausius įstatymus...

Tačiau labiausiai stebino netgi ne ši banditiška etika, pasak Čiubaiso, akivaizdžiai pademonstruota naujo Rusijos prezidento. O tai, kad, kaip

man pasakojo Čiubaisas (kuris Jelcino laikais ilgai ir nesėkmingai kovojo su Nazdratenka, bandydamas pertvarkyti Primorės kraštą pagal rinkos taisykles ir panaikinti vietinės ekonomikos monopolizmą), iš tikrųjų būtent Vladimiras Putinas savo laiku pagal slaptą Kremliaus administracijos vadovo Valentino Jumaševo įsakymą, davė nurodymą FSB nutraukti visas Nazdratenkos kriminalines bylas ir į toliausią kampą nugrūsti visą apie Primorės gubernatoriaus valdymo piktnaudžiavimus turimą kompromituojančią medžiagą. Kodėl? Tiesiog todėl, kad tą akimirką Jumaševo administracija, gindama Berezovskio interesus, kovojo su Čiubaiso komanda dėl eilinio nuosavybės kąsnio.

Ir Valiai Jumaševui buvo visai nenaudingas politinis Čiubaiso sustiprėjimas, jeigu šiam reformatoriui (kurį Jelcinas taip pat gerbė ir kuriam tomis retomis akimirkomis, kai būdavo sveikas, taip pat pavykdavo prasibrauti iki prezidento ausies ir lobistiškai prakišti rimtus sprendimus) pavyktų išspręsti Primorės krašto krizę „savo naudai" – tai yra pasiekti, kad būtų nušalintas Primorės gubernatorius ir įtvirtintos struktūrinės reformos. Ir tas pats Putinas, kuriam buvo taip malonu prieš žurnalistus vaizduoti nenumaldomą kovotoją su korupcija, Jumaševo įsakymą įvykdė besąlygiškai.

TĖTIS STATO UŽ FAVORITĄ

Kiekviena mergina turi tėvus. Ir jai su jais nelengva. Net jeigu ji jau visai suaugusi ir net jeigu ji – Kremliaus apžvalgininkė. Nes tokiu atveju tėvai ją mato dar rečiau ir visiškai nieko nežino apie asmeninį jos gyvenimą. Ir jiems prasideda tipiška tėviška neurozė: kiekvienas vyriškis jiems ima atrodyti kaip potencialus jaunikis.

Kokios čia sąsajos su Putinu? Ogi absoliučiai jokių! Tik va mano tėčiui to paaiškinti buvo tiesiog neįmanoma!

Paaiškinsiu viską iš eilės...

Kai dirbau „Kremliaus pule", mano mama su tėčiui gerokai dažniau mane matydavo per televizorių nei tiesiogiai. Atsivers iš ryto laikraštį, perskaitys mano straipsnį – vadinasi, gyva. O kai skambindavo į mobilųjį – niekada tiksliai nežinodavo, kokiame mieste ar apskritai kokioje šalyje aš atsiliepsiu ir kalbėsiu.

Suprantamas reikalas, kad tokia situacija jų visiškai netenkino, ir jie manė, kad kam veltui švaistyti savo jaunystę visokiems Kremliaus išsigimėliams – jų dukrelei seniai laikas tekėti. Be to, atrodo, jiems jau buvo visiškai nesvarbu, koks bus žentas...

Kartą tėtis paskambino man į redakciją ir dalykiškai pranešė:

– O jis – nieko... Ir tavo šukuosena man šiandien patiko... Tu taip retai būni palaidais plaukais – aš iškart supratau, kad tu norėjai JAM patikti!

Aš karštligiškai ėmiau mąstyti, ką čia jis turi galvoje. Tą dieną aš spėjau pabūti trijose spaudos konferencijose, ir turbūt visas rodė per televiziją. Liko tik išsiaiškinti, kuris gi iš trijų politikų – informacijos šaltinių krito į akį mano tėčiui...

– Ką tu turi galvoje? – atsargiai paklausiau aš.

– Na gerai jau, gerai, ko gi tu slapukauji! – nepatenkintas suburbėjo tėtis. – Tas, kuris apie šachtininkus ir oligarchus kalbėjo.

Apie šachtininkus ir oligarchus tą dieną kalbėjo visi.

– Na, kurį prezidentas tik ką kažkuo paskyrė... – tęsė savo šaradą tėtis. – Simpatiškas toks vaikinas, man patiko...

Čia aš savo siaubui supratau, kad tėtis turi galvoje Kremliaus valdininką Putiną, kuris ką tik buvo paaukštintas – buvo paskirtas pirmuoju prezidento administracijos vadovo pavaduotoju.

– Tėti! Ar išprotėjai?! Visų pirmą jis man į tėvus tinka...

– Nereikia meluot, jis akivaizdžiai už mane jaunesnis! – demaskavo mane tėtis.

– Tėti, aš tiesiog buvau jo spaudos konferencijoje. Mes pažįstami, ir nieko daugiau. Ko tu vis prisigalvoji! Be to, jis gi iš KGB...

– Na, žinai! Tu per daug griežta žmonėms! Svarbiausia, kad geras žmogus būtų...

– Tėti! Kaip tau tai apskritai galėjo šauti į galvą?! Tu juk matei: jis dukart už mane žemesnis! – specialiai kiek perlenkiau aš, kad tik kokiomis nors priemonėmis išsklaidyčiau eilinę tėčio *idée fixe* dėl jaunikio.

Bet tėtis buvo tikras, kad aš tiesiog „nenoriu pasipasakoti tėvams“. O jau po to, kai tėtis pasiūlė man „pakviesti kada nors savo DRAUGĄ pas mus į namus pasisvečiuoti“, aš supratau, kad, netgi jei aš dabar pasakysiu, jog

Putinas – tai moteris, tai atsakymas, vis tiek bus kaip filme „Džiaze tik merginos“: „*No one is perfect*“.

– Na gerai, aš puikiai mačiau per žinias, kaip jūs ten su juo stovėjot, šnekučiavotės... – atsisveikindamas vylingai pridūrė tėtis ir padėjo ragelį.

O kalbėjomės mes su Putinu šitaip.

Kai tik jam buvo paskirtas „pirmojo“ prezidento administracijos vadovo pavaduotojo rangas (o ne tiesiog pavaduotojo, kaip buvo anksčiau), Kremliaus senbuviai ėmė prognozuoti naujų kadrų pjautynių Kremliuje pradžią, – mat visi kiti pavaduotojai neatleis jam to, kad jis tapo „lygesnis“ už kitus.

Todėl po pirmosios Putino, gavusio naujas pareigas, spaudos konferencijos, aš priėjau prie jo ir paklausiau:

– Volodia, o jūs nebijote, kad dabar kiti „paprasti“ administracijos vadovo pavaduotojai ims jums pavydėti?

Į tai Putinas, įdėmiai nužvelgęs mane, atsakė:

– Štai jūs – graži moteris... Jūs turite mylimą vyrą? Jis pavyduliauja, kai mato jus šalia kitų vyrų?

– Labai! – sąžiningai prisipažinau aš.

– Ir teisingai daro! Vadinasi, pavydas – tai natūralus ir neišvengiamas procesas!

Tą dieną aš iš tikrųjų atrodžiau pabrėžtinai gražiai – mat vakare su savo bičiule Berezovskaja ir redakcijos draugais ruošėmės atšvęsti tik ką praėjusius mūsų gimtadienius, dėl to aš pasidariau prabangią šukuoseną ir pasipuošiau.

Rezultatas toks, kad cituoti metaforiško Putino atsakymo savo straipsnyje aš, be abejo, negalėjau. Užtat televizijos operatorius, nufilmavęs mudviejų pokalbį, pasėjo mano tėčio širdyje didžiulį įtarimą.

Putinui laimėjus prezidento rinkimus, ši „chochma“ tarp mano draugų tapo populiari pavadinimu „Tėtis stato už favoritą!“.

Beje, tuomet, 1998 metų vasarą, savo straipsniuose laikraštyje „Russkij Telegraf“ aš irgi stačiau už tą patį favoritą (be abejo, politine, o ne asmenine prasme). Politinis klimatas Rusijoje taip įkaito, kad tą vasarą Putinas karjeros laiptais kopė tropinės piktžolės, kurią Jelcinas aklai įbedė į žemę netgi be jokių šaknų, greičiu. Gegužės pabaigoje jis buvo paskirtas pirmuoju

Jumaševo pavaduotoju, o jau liepą – tapo FSB direktoriumi. Kaip man tada aiškino buvę Kremliaus valdininkai, tarpinis Putino paaukštinimas iki garbingo „pirmojo" Kremliaus administracijos vadovo pavaduotojo rango buvo atliktas jau „sąmoningai nusitaikius į Lubianką", tam, kad čekistų akyse būtų pakeltas šio valdininko statusas „iki CK sekretoriaus, pagal seną sovietinį ekvivalentą".

Straipsnis po straipsnio man teko konstatuoti, kad Putino žinyba (iš pradžių Centrinė prezidento kontrolės valdyba, kurios funkcija buvo koordinuoti specialiųjų tarnybų veiklą, o po to ir svarbiausia šalies specialioji tarnyba – FSB) Kremliui tapo svarbiausiu, jeigu ne vieninteliu poveikio procesams šalyje instrumentu. Jelcinas, vis labiau prarado kontrolę ne tik šalyje, bet ir savo šeimoje, kuri įsipainiojo į abejotiną draugystę su oligarchais, iš visų jėgų siūbuojančiais politinę valtį tam, kad lobistiškai patenkintų savanaudiškus savo verslo interesus. Prezidentas oficialiai pavedė Putinui susitvarkyti ne tik su regioniniais lyderiais, sąmoningai raginančiais uždelsti algų mokėjimą biudžetininkams, bet ir su oligarchais, kurie ėmė vesti šachtininkus ant geležinkelio bėgių su politiniais, prieš Kremlių agituojančiais šūkiais. Be to, kaip pabrėžė Putinas (toje pačioje spaudos konferencijoje, kuri taip įsiminė mano tėčiui), pokalbis su „skandalistais" turi būti „su dokumentais rankose", tai yra įtraukiant visus specialiųjų tarnybų resursus. Šį prezidento uždavinį Putinas akivaizdžiai vykdė vangiai – situacija prastėjo ne dienomis, o valandomis. Ir tada FSB su naujuoju Jelcino favoritu priešakyje ėmė vis labiau priminti ne krizių valdymo centrą, o atsarginį valdžios centrą, kurį Jelcinas paruošė tam atvejui, jeigu kritinė situacija šalyje pasikeistų negrįžtamai. Taip, beje, vėliau ir atsitiko. Krizės sustabdyti Putinas tuo metu nesugebėjo, o štai valdžios centro vaidmuo laikui bėgant jam patiko ir atiduoti jo jis jau niekam nebenorėjo.

„GRĄŽINKITE DZERŽINSKĮ, TIK VĖLIAU NECYPKITE!"

Tiesiog kažkokia bloga lemtis! Aš dar neturėjau nė vieno interviu, kuris apsieitų be nuotykių! Net ir tuo atveju, jeigu tą interviu sugalvodavau tiesiog iš nuobodulio.

Taip nutiko ir 1998 metų gruodį. Kremliaus administracija buvo apimta anabiozės, o prezidentas Jelcinas – geriausiomis dienomis snaudė, blo-

giausias leido ligoninėje. Valdininkai taip pat išsislapstė po savo urvus iki pavasario.

Vienintelė chroniška naujiena šalyje buvo premjeras Primakovas. Tačiau, garbės žodis, juk negalima rašyti apie nukriošusį šnipą kasdien! Na, suėmė jis į nagą prokomunistinės vyriausybės darbą su žiniasklaida. Na, suėmė jis į nagą televizijos kanalus, kad jam būtų maloniau į save žiūrėti. Na, pažadėjo jis per savo prokuratūrą nurauti galvą Berezovskiui. Bet štai pasirodė, kad šalyje nebėra daugiau ko paimti į nagą, o nieko kito Primakovas, kaip paaiškėjo, daryti ir nemokėjo.

Žodžiu, Rusijos sostinę apėmė trumpalaikis informacinis stingulys.

Reikėjo skubiai pasišildyti. Idealus karštas patiekalas tokioje situacijoje atrodė interviu. Ir štai aš, sėdėdama savo didžiuliame šaltame ir liūdname „Izvestijų“ redakcijos kabinete, pradėjau siuntinėti visais oficialiais adresais faksus, kuriuose buvo vienas ir tas pats tekstas: „Prašome duoti interviu tokia ir tokia (vadinasi, bet kokia!) tema, iš anksto dėkojame...“

Jaučiausi lyg sukčius, siuntinėjantis milijoną „Laimės laiškų“ su prašymu adresatams įdėti į voką dešimt rublių, tikėdamasi, kad koks nors vėpla ims ir užkibs!

Mano nuostabai, užkibo iškart du. Be to, likimo ironija – kai sekasi tai sekasi: abu jie įsigudrino paskirti man interviu tą pačią dieną. Antrą valandą aš turėjau važiuoti į Senąją aikštę susitikti su Borisu Nemcovu. Atleistas iš visų vyriausybinių postų buvęs vicepremjeras, jaunasis reformatorius Nemcovas, jo paties žodžiais tariant, dirbo „Jelcino pavaduotoju“, taigi vietinės savivaldos komisijos pirmininko pavaduotoju, o komisijos pirmininkas buvo Jelcinas. Ir todėl išsaugojo prezidento administracijos pastate kabinetą.

O ketvirtą valandą manęs jau laukė FSB direktorius Putinas.

Patogu buvo tik viena: nuo prezidento administracijos pastatų komplekso Senojoje aikštėje, kur sėdėjo Nemcovas, iki Lubiankos, kur sėdėjo Putinas, pora žingsnių.

„Suspėsiu“, – pamaniau.

Mano tėvynės sostinė tuo metu dar nebuvo atsigavusi nuo baisiosios finansinės krizės padarinių (šiuo atveju – greičiau moralinių). Centrinių parduotuvių pardavėjai, kaip susitarę, nustojo užsakinėti mikrokasetes

profesionaliems diktofonams, akivaizdžiai laikydami tai nederamu nesaikingumu po defolto. Namie turėjau vos vieną tuščią šešiasdešimties minučių kasetę. Bet, imdama interviu, aš buvau visiškai rami: maniau, įjungsiu diktofoną ne 2,4, o 1,2 greičiu, ir kasetės laikas iškart padvigubės. Vadinasi – dvi valandos. Neabejojau, kad Nemcovui užteks pusvalandžio. Na, daugiaaausia – keturiasdešimt minučių. O FSB direktorius, kaip buvau iš anksto įspėta jo atstovo spaudos, taip pat galės skirti man ne daugiau kaip keturiasdešimt minučių. Taigi kasetės man turėjo užtekti su kaupu. Net jeigu labai pasiseks ir pavyks įtraukti čekistą į valandos pokalbį – vis vien liks atsargos.

Paprastai demokratas Nemcovas interviu metu kalba nedaug ir daugiausia – trumpomis, primityviomis frazėmis (jis visada ant manęs pyksta, kai aš tai konstatuoju savo straipsniuose ir aiškina, kad taip „suprantamiau tautai"). Bet šį kartą Nemcovą tiesiog pagavo įkvėpimas. Pašalintas iš vyriausybės buvęs vicepremjeras, matyt, taip pasiilgo viešų pasirodymų, kad nutarė išlieti man visas savo mintis apie absoliučiai visas Visatos problemas. Tai išsiteko maždaug penkiasdešimt devyniose mano kasetės minutėse.

Nemcovo šnekumas stipriai sujaukė man kortas. Bet aš vis vien buvau tikra, kad vietos įrašui man dar liko gerokai daugiau, nei Lubiankos viršininkas pasiruošęs perduoti *urbi et orbi*.

Tačiau greitai paaiškėjo, kad ir čia aš žiauriai apsiskaičiavau.

Man teko pralaukti Putino jo priimamajame beveik dvi valandas – jo padėjėjas tiek ir teveikė, kad prieidavo prie manęs su mandagiu liūdesiu veide: „Labai svarbus pasitarimas, atleiskit mums, Jelena Viktorovna..."

Kai pasitarimas pagaliau baigėsi, man pasakė, kad liko vienas vienintelis lankytojas ir kad tai „tik penkios minutės", po to Vladimiras Vladimirovičius – „visas jūsų paslaugoms".

Ir, mano nelaimė, Putinas nutarė kompensuoti man ilgą laukimą.

Jis kalbėjo labai daug. Labai nuobodžiai. Ir visai beprasmiškai. Trumpai tariant: oficialiai.

Beje, kai aš perskaičiau šį interviu dabar, net pačioje nuobodžiausioje jo dalyje radau įdomų niuansą. Mėgėjams pasiginčyti apie tai, kiek truko

ir kiek buvo apgalvota Jelcino aplinkos operacija, pavadinta: „Putinas – prezidentas", mano interviu gali būti tiesioginis įrodymas, kad 1998 metų gruodį jis dar nė per nago juodymą nežinojo apie savo būsimą svaiginančią „sosto paveldėtojo" karjerą. Negana to – Putinas apskritai akivaizdžiai bijojo, kad netgi dabartinė, kukli jo karjera gali visai netrukus nugarmėti į pragarą. Be to, Putinas tą akimirką aiškiai abejojo ne tik savo likimu, bet ir tuo, kad Jelcino režimas išsilaikys bent jau pagal konstituciją numatytą laiką.

– Sklinda gandai apie mano atsistatydinimą, – kalbėjo Putinas, – pats faktas aiškus: prezidentas Jelcinas aiškiai pareiškė, kad jis nesiruošia balotiruotis trečiai kadencijai. Vadinasi, mes su jumis suprantame, kad, žinoma, būsimasis prezidentas FSB vadovo vietoje norės turėti kvalifikuotą, bet jam ištikimą žmogų. Aišku, kad man teks išeiti. Prezidentas Jelcinas žino, kad aš tai vertinu visiškai ramiai. Man tai – įdomus ir garbingas gyvenimo puslapis, kuris kada nors bus perverstas... Rusijai ypač svarbu, kad FSB būtų išsaugota kaip vieninga, galinga, išskirtinai federalinė ir vertikaliai sudaroma sistema. Tokių struktūrų dabar mažai...

Jo atsakymas į pirmą mano klausimą truko beveik pusę valandos (be to, puikiai žinojau, kad visą šį pusvalandį lėkštų samprotavimų apie šauniuosius organus man teks išmesti kaip visiškai netinkamus publikacijai), aš rimtai susijaudinau. Tiksliai žinojau, kad mano kasetėje liko pusvalandis ir Putiną reikia priversti kalbėti apie tai, kas iš tikrųjų valdo šalį – Jelcinas ar premjeras Primakovas, kuriam dėl prezidento ligos buvo atiduoti beveik visi valstybės vadovo įgaliojimai.

Aš šiurkščiai pertraukiau čekisto sąmonės srautą:

– Ar dažnai jūs dabar asmeniškai bendraujate su prezidentu Jelcinu?

– Maždaug kartą per mėnesį... – sąžiningai pripažino siaubingą šaliai faktą svarbiausios specialiosios valstybės tarnybos šefas.

– O su premjeru Primakovu – dažniau nei su prezidentu?

– Taip, dažniau, – išdavikiškai atvirai atsakė Putinas. – Per savaitę gal kokius keturis kartus. Kartais kiek rečiau – kartą per savaitę. O būna – ir per dieną...

– Kitaip sakant, visus svarbius einamuosius klausimus jūs sprendžiate su Primakovu, o ne su Jelcinu? – ramiu tonu pasitikslinau aš.

Putinas jau pasiruošęs patvirtino:

– Taip, svarbių einamųjų klausimų būna tiek daug – ir Užsienio reikalų ministerijai, ir Ekonomikos ministerijai, ir Gynybos ministerijai, ir dėl užsienio ekonomikos ryšių, ir karinei kontržvalgybai. Todėl Jevgenijus Maksimovičius[38] skambina man ir į darbą, ir į namus, o jeigu man kyla būtinybė, ir aš visada jam skambinu...

Ir pagaliau aš uždaviau svarbiausią klausimą, besiperšantį po visų Putino atsakymų:

– Vadinasi, jūs dabar tiesiogiai pavaldus Primakovui? Atrodo, kad visos prezidento, kaip jėgos struktūrų operatyvinės kontrolės vadovo, funkcijos atiduotos vyriausybės vadovui?

Supratęs, kad pats save užspeitė į kampą, Putinas bandė mėtyti pėdas:

– Jiems dėl to nėra jokių sunkumų! FSB pagal įstatymą yra tiesiogiai pavaldi prezidentui. Tai visai netrukdo vyriausybės vadovui dirbti su mumis operatyviniu režimu...

Tačiau po ankstesnio jo atvirumo apie susitikimų su prezidentu Jelcinu mėnesio limitą, visi šie žodžiai skambėjo visai beprasmiškai.

Putinas pripažino pagrindinį dalyką: pasinaudojęs Kremliaus silpnumu ir prezidento liga, Primakovas šalyje jau įvykdė šliaužiantį perversmą ir *de facto* gavo prezidento valdžią. O svarbiausia – ėmė vadovauti specialiosioms tarnyboms. Ir tai, kad Putinas taip ramiai tai pripažino, bylojo, kad jis jaučia pralaimėjimą arba kad turi vilties rasti bendrą kalbą su nauja valdžia – pavyzdžiui, tikėdamasis specialiųjų tarnybų atgimimo. Juo labiau kad žinybos, iš kurių jie su Primakovu atėjo, buvo giminingos[39].

Čia interviu iš esmės buvo galima ir baigti.

Bet liko dar viena svarbi tema (kuri šiandien, beje, ne tik neprarado aktualumo, o netgi įgavo jo dar daugiau): Rusijos specialiosios tarnybos ir teisėsaugos struktūros atvirai globojo rusų fašistus. Tiksliau – atvirai jų, suprantama, niekas iš valstybės tarnautojų nepalaikė. Tačiau Generalinė prokuratūra, Vidaus reikalų ministerija ir FSB sabotavo visus bandymus iškelti baudžiamąsias bylas politikams antisemitams, iš esmės atvirai kvietusiems rengti antisemitinius pogromus.

38 Būtent taip pagarbiai, vardu ir tėvavardžiu, Putinas pavadino Primakovą. – Autorės pastaba.
39 Iki paskyrimo premjeru nukaršęs Primakovas vadovavo Rusijos užsienio žvalgybos tarnybai. – Autorės pastaba.

Per trumpą Primakovo ir jo komunistinės-nacionalistinės vyriausybės valdymo laikotarpį jie ypač atkuto. Pirmasis išsišoko deputatas Makašovas, viešai kvietęs „primyžti žydams pro langus". O Generalinė prokuratūra, vadovaujama generalinio prokuroro Skuratovo ir palaikiusi Primakovo grupuotę, darė viską, kad sužlugdytų baudžiamąją šovinistų bylą.

Aš paklausiau Putino, ar jis nemano, jog tai – tiesioginis sabotažas.

Jo atsakymas buvo itin atsargus, bet jame buvo, nors ir baili, bet visgi tiesos užuomina:

– Aš nemanau, kad Generalinės prokuratūros, kaip valstybinės institucijos, pozicijoje yra bent užuomina į konkrečių baudžiamųjų bylų tyrimų trukdymą. Tačiau visuose teisėsaugos organuose – ir Vidaus reikalų ministerijoje, ir prokuratūroje, ir FSB – dirba žmonės. Ir visi šie žmonės turi kokią nors poziciją...

– „Kokia nors pozicija" – tai antisemitinė? – pasidomėjau.

– Ne, ne, aš pasakiau „kokia nors", – pats savęs išsigando Putinas. Ir ėmėsi ilgos bei daugiažodės Generalinės prokuratūros gynybos dėl visų kaltinimų, teisindamas ją procesiniais ir įstatyminiais sunkumais.

Apmaudžiausia, kad jis tai darė nė kiek negailėdamas mano diktofono juostelės, kuri atkakliai ir nepermaldaujamai sukosi link pabaigos! Žaibiškai mintyse pasvėrusi prioritetus, aš ciniškai apverčiau kasetę ir ėmiau įrašinėti Putino kalbą ant Nemcovo kalbos, tiesiog trindama reformatoriaus interviu.

Mintyse keikdama save už neprofesionalumą (na, galėjau gi paprašyti kurio nors iš kolegų atsarginės kasetės, jeigu jau nusipirkti jos Maskvoje po krizės, pasirodo, neįmanoma!), garsiai iš paskutiniųjų bandžiau išprovokuoti bent kiek spalvingesnius Putino pareiškimus, kurie galėtų tapti interviu ašimi. Be to, pageidautina kuo greičiau, kad liktų nors gabalėlis Nemcovo interviu!

– Jeigu nubausti žmogų, prieš kameras šaukiantį: „Mušk žydus", – ne jūsų jėgoms, tai gal geriausia būtų jums tiesiai pripažinti, kad neturite valdžios, ir išeiti?! – perklausiau FSB direktorių Putiną.

Šiuo klausimu jį pagaliau „pričiupau". Provokacija suveikė puikiai. Iš apmaudo Putinas tiesiog išsipūtė, jo akys sublizgo, žandikaulis ėmė nervingai trūkčioti ir jis vos netrenkė kumščiu į stalą:

– Ko jūs norite – kad mes veiktume nesivadovaudami įstatymais?! Tada grąžinkite į Lubiankos aikštę Geležinį Feliksą! Tik paskui necypkite! Ir tada grįžkime į trisdešimt septintuosius![40]

Taigi šiame keistame interviu, iš neturėjimo ką veikti paimtame iš Putino 1998 metų gruodį, man pavyko trumpam nukeliauti į ateitį ir pamatyti maždaug 2000–2004 metų Putiną – „sumurdžiusį į klozetą" čečėnus, „duodantį į galvą" oligarchams ir jų žiniasklaidai, o užsienio spaudai darantį „apipjaustymą, kad vėliau niekas nebeišaugtų". Be to, visa tai darantį iš savo paties bejėgiškumo. Iš bejėgiškumo padaryti ką nors civilizuotai, evoliuciškai.

Jis jau tada, FSB direktoriaus kėdėje, nors tik skambiais žodžiais, bet jau su akivaizdžiu pasitenkinimu matavosi geležinę Felikso Dzeržinskio milinę. Kuri, tiesa, kol kas, laimė, buvo ne jo ūgiui.

Kalbant apie Rusijos fašistus ir ekstremistus, prezidentas Putinas ne tik nesusitvarkė su jais, bet ir tapo nusipelniusiu tos senos, Primakovo ir Skuratovo, Generalinės prokuratūros, kurią jis taip droviai kritikavo mano interviu, teisių perėmėju. Šiandien, kaip ir anksčiau, specialiųjų tarnybų atstovai globoja jaunųjų fašistų veislynus, o ne kovoja su jais įstatymo numatyta tvarka. Organizuotų skustagalvių būriai atvirai terorizuoja Rusijos sostinę, jau nekalbant apie provinciją. Maskvoje jie nebaudžiamai padeginėja ir siaubia „spalvotųjų" užsieniečių bendrabučius, o juos pačius žiauriai sumuša ir užmuša tiesiog gatvėse. O mano draugai armėnai, azerbaidžaniečiai ir žydai skundžiasi man, kad jau bijo išleisti savo vaikus į Maskvos metro ir požemines perėjas, kur vien per pastaruosius dvejus metus fašistai užmušė keletą ir suluošino dešimtis „juodųjų" paauglių.

Ko čia stebėtis, dabar valdžia jau visai atvirai sankcionuoja „etinius valymus" Rusijos sostinėje! Antičečėniškos Kremliaus kampanijos metu, savaitę prieš paskutinius rinkimus, milicija Maskvoje valdžios nurodymu „valė" iš miesto visus po ranka pakliuvusius „Kaukazo tautybės asmenis" (Rusijos valdžios valdininkai ir milicija turi tokią specialią nacionalistinę formuluotę). Kaip skundėsi man vienas labai padorus „kaukazietis" –

40 Įžymusis pirmųjų komunistinių baudžiamųjų specialiųjų tarnybų – NKVD – įkūrėjo Felikso Dzeržinskio paminklas, stovėjęs Lubiankos aikštėje priešais KGB–FSB pastatą, buvo stichiškai nuverstas antikomunistiškai nusiteikusių demonstrantų, išėjusių į Maskvos gatves per aksominę Jelcino revoliuciją 1991 metų rugpjūtį. Būtent tuo simbolišku įvykiu Rusijoje ir prasidėjo visos liberalios reformos. – Autorės pastaba.

kavinės Maskvoje savininkas, kelios dienos prieš rinkimus gatvėje jį sučiupo milicija, pareikalavo parodyti „registraciją" Maskvoje (jeigu kas nežino, Maskvoje negalioja piliečių judėjimo ir gyvenamosios vietos laisvės teisė – netgi jei tu turi Rusijos pilietybę, bet esi atvykėlis iš kito miesto, būdamas Maskvoje privalai gauti specialią „registraciją", kurios išdavimą milicija, be abejo, naudoja kaip papildomą priemonę išreikalauti kyšių arba išprašyti lauk iš sostinės „juoduosius"). Tai štai šito kaukaziečio – kavinės savininko – milicija gatvėje, Maskvos centre, paskutinių rinkimų išvakarėse paklausė:

– Turi registraciją Maskvoje?

Jis sąžiningai atsakė:

– Turiu, – ir parodė registraciją, kuri iš tikrųjų buvo įforminta pagal visus valdžios reikalavimus.

Čia milicininkas išplėšė jam iš rankų dokumentą, suplėšė jį ir pasakė:

– Dabar jau nebeturi registracijos. Dink iš miesto per 24 valandas ir nesirodyk čia, kol baigsis rinkimai...

Bet grįžtu prie dramatiško interviu su Putinu, kai jis dar buvo FSB direktorius. Dramatiškiausia buvo tai, kad abi juostelės valandos baigėsi. O pagautas aistros Putinas, kuriam staiga tapo apmaudu, kad buvo demaskuotas jo bejėgiškumas ir bevališkumas, sustoti jau nebegalėjo ir vis kalbėjo, kalbėjo... Man teko nuspausti diktofono pauzės mygtuką, kad mirksinti mikrofono lemputė sukurtų jam pagarbią įrašinėjimo iliuziją...

Žodžiu, Boriso Nemcovo interviu išgelbėti man tada taip ir nepavyko. Putinas suvalgė viską iki paskutinio trupinėlio.

Subtilią išeitį iš situacijos su vargšu Borisu Nemcovu man pasufleravo Maša Slonim. Kai ji dirbo BBC televizijoje Londone, jai teko kartą imti interviu iš Didžiosios Britanijos kultūros ministro. O televizijos kamera sugedo. Taip netikėtai, kad po dviejų valandų pokalbio ji pastebėjo, jog neįsirašė apskritai nė žodžio. Tada Slonim be užuolankų pareiškė britų ministrui: „Atleiskite, bet tai buvo generalinė repeticija!"

„Generalinės repeticijos" formulė, kurią aš perdaviau Nemcovui, jam patiko, ir jis noriai pakartojo man visas savo mintis dar kartą.

Aš iki šiol dar neprisipažinau Rusijos demokratų lyderiui, kokį siaubingą politinį išniekinimą dėl manęs ir Putino jam teko iškentėti. Matyt,

pasiteisinti galėjau tik tuo, kad mano kasetė instinktyviai įspėjo apie tą pasirinkimą tarp liberalizmo ir diktatūros, kurį vėliau padarė ir visa šalis.

Tačiau pats įdomiausias nuotykis, kurį patyriau per aną interviu su svarbiausiu šalies čekistu, buvo, suprantama, visgi ne neakivaizdi demokratijos daigų, t. y. Nemcovo, išprievartavimas, o pietūs, į kuriuos Putino buvau pakviesta.

KAIP PUTINAS MANE MAITINO SUŠIU

Taigi 1998 metų gruodžio pabaigoje išsirengiau į „pasimatymą“ su Putinu. Išėjusi iš laikraščio „Izvestija“ redakcijos Maskvos centre, aš, žinoma, pastebėjau, kad pagal savo įprotį vėluoju dešimt minučių (kaip vėliau paaiškėjo, patologiškas įprotis vėluoti – praktiškai vienintelis mano ir Putino panašumas).

Tačiau tą akimirką gerokai labiau jaudino mintis ne dėl laiko, o... dėl pinigų. Pagal kvailą įprotį aš niekada restoranuose neleisdavau informacijoms tiekėjams mokėti už mane. O čia – svarbiausias šalies čekistas. Ir aš netgi visai rimtai mąsčiau apie tai, kad reikėtų pasipuikuoti ir sumokėti už jį. Greitai mintyse primečiau, kiek gali kainuoti pietūs dviem restorane „Izumi“: turbūt apie du šimtus dolerių... Tuo metu neturėjau nė vienos rusiškos kapeikos – tik dolerių (kuriais didžiuma maskviečių gauna algas, bet kurių, suprantama, nepriima Rusijos restoranuose), taigi reikėjo skubiai ieškoti valiutos keityklos.

Prismaugti finansinės krizės bankai beveik nedirbo. Likimo ironija, aš netgi neturėjau smulkių pinigų taksi, tad per nešvarias priešnaujametes pusnis ir plikledį nuo vienos uždarytos keityklos iki kitos nuklypavau pėsčiomis.

Jeigu kas nežino, pranešu: žiemą merginai vaikščioti pėsčiomis po Maskvą griežtai draudžiama. Tai patvirtina mano dešiniojo bato kulniukas, bjauriai trakštelėjęs ir lūžęs prie trečiosios valiutos keityklos. Gailiaširdis kasininkas, pakeitęs man dolerius į rublius, išbėgo iš už savo prekystalio ir kažkokia parankine priemone (berods skylamušiu) bandė kaip nors „prikalti“ kulniuką į vietą. Be to, skubėdamas tai darė tiesiog man nenusiavus bato, taigi tą akimirką aš puikiai suvokiau, ką jaučia kaustomas arklys. Bet visos kančios pasirodė beprasmės.

Jokios batų taisyklos šalia nebuvo. Batų parduotuvės irgi. Aš jau vėlavau į susitikimą su Putinu dvidešimt penkias minutes ir nutariau, kad visgi jau padoriau atšuoliuoti ant vieno kulniuko nei nepasirodyti visai.

Pavėlavusi beveik pusę valandos, aš, matyt, pasąmonėje iš anksto atkeršijau prezidentui Putinui už būsimą jo laukiančių ministrų, žurnalistų ir valstybių vadovų kankinimą.

Taksistas nuvežė mane iki japonų restorano „Izumi“ Spiridonovkos gatvėje, ir aš radau reikalingą vietą pagal išraiškingus civiliais rūbais vilkinčius žmones, besiganančius aplink penkiašimtinį mersedesą.

Mane pasitiko Igoris Sečinas, kurį aš kiekvieną kartą palaikydavau apsaugininku – dėl tipiško veido ir šukuosenos.

– Jelena Viktorovna, Vladimiras Vladimirovičius – jau viduje, jis jau seniai jūsų laukia…

Tardamas šiuos žodžius, būsimasis Kremliaus „pilkasis kardinolas“ Sečinas pagarbiai įleido mane vidun, o pats liko stovėti lauke sargyboje.

Kai tik aš įėjau į restoraną, iškart supratau: ši vieta sukurta specialiai man! Tai yra specialiai merginai, kurios dešinysis kulniukas saugiai guli dešinėje palto kišenėje. Mat tuo metu restorane „Izumi“ buvo priimta nusiauti apavą. Taigi į atskirą kambarėlį, kuriame manęs laukė FSB direktorius, aš įėjau visiškai tvarkinga. Kitaip sakant, basa.

Jis (suprantama, irgi basas) sėdėjo prie mažyčio tikro japoniško staliuko ant grindų su nedidele įduba kojoms, ant specialaus mažo suoliuko. Putinas kažkokiu man nesuvokiamu būdu įsigudrino labai kompaktiškai ten įsitaisyti. Aš gi jaučiausi kaip Guliveris ant liliputiškų baldų: katastrofiškai nebuvo kur kišti kelių, o apie tai, kad būtų galima tokia poza patogiai pavalgyti, apskritai negalėjo būti nė kalbos.

Šiaip taip susirangiusi ant šono, aš ėmiau kamantinėti Putiną:

– Klausykite, aš pastebėjau, kad restorane, be mūsų su jumis, daugiau nėra nė vieno lankytojo. O lauke kažkaip per mažai apsaugos. Prisipažinkit, ar jūs visą rajoną užėmėt dėl šių pietų?

– Na ką jūs! – ėmė teisintis Putinas. – Aš tiesiog užsakiau mums staliuką, ir viskas… Turiu gi aš teisę bent kartais kaip normalus žmogus tiesiog

ateiti papietauti su įdomia mergina, talentinga žurnaliste... Ar jūs manote, kad, jeigu jau aš FSB direktorius, man šitaip niekada nenutinka?

– Ir dažnai jums „šitaip" nutinka? – pasidomėjau.

Staiga pajutau, kad šmaikštų mano klausimą Putinas suprato kažkaip per daug asmeniškai – jo lūpomis perbėgo kažkokia drovi šypsenėlė, jis šelmiškai nuleido akis ir su atgailaujančios Marijos Magdalenos išraiška pratarė:

– Na ne... Nelabai...

Skubiai pasistengiau nukreipti pokalbį dalykine vaga.

– Aš štai interviu metu vis bandžiau jūsų paklausti, bet jūs vis išsisukdavote nuo atsakymo... Aš suprantu, kad jūs laikote nekorektiška oficialiame interviu keikti Generalinę prokuratūrą, bet dabar, ne spaudai, jūs galite man paaiškinti, kas vyksta? Jie, mūsų žiniomis, rengia Gaidaro[41] institutui ir kitiems žmonėms, vykdžiusiems privatizaciją, kažkokią baudžiamąją bylą ...

– Jegoras Gaidaras – mūsų draugas. Mes jį labai gerbiam. Ir vertiname jo paslaugas. Manau, kad tokie dalykai neleistini... – staiga perdėm dalykiškai pradėjo kalbėti Putinas, kažkokios „mes" draugijos vardu.

Nutariau pateikti klausimą maksimaliai primityviai, kad priverščiau jį visgi atsakyti tiksliai:

– Gerai: jeigu Gaidaras – jūsų draugas, o Generalinė prokuratūra ketina jam ir jo bendražygiams iškelti baudžiamąsias bylas, išeitų, kad jūsų priešai sėdi Generalinėje prokuratūroje?

– Išeitų, kad taip, – ramiai atsakė Putinas,

– Ir ką jūs žadate daryti? – neatstojau aš.

– Dirbti, – pabrėžtinai griežtai tarė Putinas.

Rusijos generalinis prokuroras tuo metu buvo būtent Skuratovas, palaikęs prokomunistinį premjerą Primakovą. Labai greitai po mūsų pokalbio generalinis prokuroras pradėjo karą prieš Jelciną ir jo aplinką, apkaltinęs juos korupcija. Atsakydamas į tai, Kremlius slapta sankcionavo videojuostos, kurioje Skuratovas nufilmuotas slaptame bute vangiai užsiiminėjantis seksu su prostitutėmis, parodymą per valstybinę televiziją.

41 Jegoras Gaidaras – įžymus ekonomistas, paruošęs Jelcinui rinkos reformų Rusijoje programą. – Autorės pastaba.

Atnešė sakės.

Putinas atgijo:

– Lenočka, na kodėl gi jūs vis apie politiką ir apie politiką! Imkim geriau ir išgerkim!

Kai aš sąžiningai paaiškinau, kad niekada nieko negeriu dėl alergijos alkoholiui ir kad mano tėtis juokais dėl to vadina mane abstinente, Putinas akivaizdžiai nepatikėjo ir truputį įsižeidė.

Išspaudęs šypseną, jis kreipėsi į mus aptarnaujančią padavėją ir mirktelėjo:

– Bijo, nes tuoj bus girtutėlė!

Mane tiesiog supykino nuo šio idiotiško patvorių juokelio.

Putinas iškart tai pastebėjo ir virtuoziškai pakeitė temą, pabandęs kalbėti apie ką nors, kas įdomiau man:

– Štai jūs paminėjote savo tėtį. O kokia jūsų tėčio profesija, kur jis dirba?

– Koks dūris! Nejaugi jums nedavė dosjė apie žurnalistę, su kuria einate susitikti?! – ėmiau juoktis aš.

FSB direktorius patenkintas nusišypsojo ir nieko neatsakė.

– Mano tėtis dirba institute su sunkiu pavadinimu „Sojuzmorniiprojekt“, – buvau bepradedanti aiškinti aš. – Jie ruošia…

– Žinau, žinau, – nutraukė mane Putinas, – jie turi stiprų konkurentą Leningrade – „Lenmorprojekt“. Štai jūs paklauskite savo tėčio, jis žino! Pas juos ten dabar sudėtinga situacija…

Aš tiesiog apstulbau, kad jis žino apie tokią gana siaurą mano tėvo profesinę sferą.

– O mano tėvas gyvena Piteryje… – su kažkokia netikėta šiluma balse pasakė Putinas. – Aš štai vis graužiuosi, kad retai pas jį nuvažiuoju…

(Pokalbio metu Putino tėvas dar buvo gyvas.)

– Jūsų santykiai labai artimi?

– Taip, labai…

Nuo pokalbio apie tėvus iškart pasukti atgal prie politikos buvo kažkaip nejauku. Aš nutariau su FSB direktoriumi pakalbėti apie literatūrą. Pokalbis buvo trumpas.

– Volodia, įdomu, o ką jūs skaitote laisvalaikiu?

– Dabar praktiškai nieko, – atvirai prisipažino jis. – Kai turiu laisvo laiko, stengiuosi užsiimti sportu. Rytų kovos menais. Nenoriu prarasti formos, aš juk kadaise rimtai sportavau…

„Skiedžia“, – pagalvojau, nepatikliai nužvelgdama jo laibutę figūrą.

– Netikite? Aš netgi diržą turiu...

Man visa tai pasirodė panašu į berniūkščio gyrimąsi, ir aš vėl pasukau į politiką:

– Nepykit, bet aš vėl apie savo, moteriškas, problemas. Mane kankina viena mįslė, kurią tik jūs, kaip FSB direktorius, galite įminti. Bet tik – jeigu būsite pasiruošęs atsakyti atvirai. Pažadu – tai ne laikraščiui. Po rugpjūčio krizės, iškart po to, kai Primakovas buvo paskirtas premjeru, aš kalbinau Valią Jumaševą, kuris prisiekė man, kad jis buvo priverstas atleisti reformatorių vyriausybę vien todėl, kad neva turėjo kažkokių specialiųjų tarnybų duomenų, jog kitu atveju šalyje prasidės masiniai neramumai, maištai ar netgi revoliucija. FSB iš tikrųjų teikė prezidentui tokią informaciją?

– Nieko panašaus! Tokių duomenų mes neturėjome! Atvirkščiai, buvo informacija, kad situacija visiškai kontroliuojama ir gana rami. O tie keli incidentai, kai žmonės ėjo ant geležinkelio bėgių su politiniais šūkiais, – mes juk tiksliai žinojome, kas visa tai organizavo ir kas apmokėjo. Jūs juk pati matėte: jiems kaip tik teko ilgokai raginti žmones, taip pat ir per televiziją, kad paskatintų imtis kokių nors akcijų...

– O ar galėjo būti taip, kad Jumaševas ir, žinoma, Jelcinas, turėjo kažkokių kitų slaptų duomenų, gautų ne iš jūsų? Arba, sakysim, jums nežinant?

– Visiškai neįmanoma! Garantuoju jums. Visa panašaus pobūdžio informacija patenka pas mane, kaip pas FSB direktorių, ir aš asmeniškai pranešdavau ją prezidentui! – patikino mane Putinas.

Tuomet Putinas įdėmiai pažvelgė į mane, perskaitė mano veide logiškai sekantį klausimą ir nelaukdamas, kol aš jį ištarsiu, atsakė:

– Aš į politiką nelendu, todėl nežinau, kas ir kodėl jums visa tai sakė. Tačiau – darykite išvadas pati... Informacija, kurią aš jums ką tik pateikiau – absoliučiai teisinga.

Šios informacijos iš tikrųjų buvo daugiau nei pakankamai, kad suprasčiau, jog Valia Jumaševas paprasčiausiai man melavo. Kad pateisintų eilinę sužlugusią politinę savo draugų oligarchų kombinaciją.

Gavusi savo spėjimų patvirtinimą, aš pajutau kažkokį kartų pasitenkinimą: vadinasi, tokios globalios krizės, kokia tuo metu buvo šalyje, galėjo ir nebūti. Ir pasinėriau į gardžiavimąsi sušiu.

Lenktyniaudami medinėmis lazdelėmis mudu su Putinu tęsėme kažkokį lengvą, netrukdantį kimšti pilvo *table talk*, veltui stengdamiesi rasti dar bent kokių bendrų temų be politikos.

Persimetėme pora žodelių vokiškai (pasirodė, jog tai dar viena mūsų bendra savybė: tuo metu nei aš, nei jis beveik nekalbėjome angliškai, užtat gerai mokėjome vokiečių kalbą). Kalbėdama apie jo šnipinėjimo tarnybą, paklausiau, ar jis dirbo Vakariniame Berlyne – turėdama galvoje, ar eidavo į žvalgybą iš Rytinės Vokietijos į VFR. Ir jis atsargiai linktelėjo.

Staiga, baigęs valgyti eilinį ritinėlį, Putinas kažkodėl netikėtai paklausė:

– Lena, o kur jūs ruošiatės sutikti Naujuosius metus?

– Dar tiksliai nežinau... – atsakiau.

– Aš norėčiau važiuoti į Piterį... – jis kažkaip nutęsė frazės pabaigą.

Tai skambėjo lyg kvietimas važiuoti į Piterį kartu. Ir aš paskubėjau pasakyti, kad iš tikrųjų greičiausiai turėsiu važiuoti pas neseniai netekusią vyro geriausią draugę Mašą Slonim ir palaikyti ją.

Putinas nuliūdo, išreiškė užuojautą, rūpestingai paklausinėjo apie mirusį Mašos vyrą Sergejų Škalikovą ir netgi sakė yra girdėjęs, kad jis buvo puikus aktorius.

Pokalbis išseko. Sušis suvalgytas.

– Gerai, manęs laukia laikraštis, o jūsų – valstybiniai reikalai, – apibendrinau aš.

Putinas vikriai išsiropštė iš po stalo, prišoko prie manę ir, galantiškai paėmęs už alkūnės, padėjo išsivaduoti iš liliputinio japonų komforto nelaisvės.

Kai aš pabandžiau įgyvendinti savo planą ir demonstratyviai užmokėti už FSB direktorių, jis pakirto feminizmą nuo šaknų:

– Lenočka, aš net nežinau, kiek visa tai kainavo! Garbės žodis! Aš gi nemokėjau už visa tai pats, matote, aš netgi neturiu pinigų! Nesijaudinkit, ten mano padėjėjai jau už viską sumokėjo...

Ankštame prieangyje šalia mūsų pietų kambarėlio audamasis batus, Putinas koketiškai pridūrė:

– Manysim, kad jūs man liekate skolinga pietus. Neužmirškite! Jūs dabar kur, į redakciją? Aš jus pavešiu.

Čia aš juokdamasi parodžiau jam žavų zomšinį savo aulinuką be kulniuko.

– Tada iš pradžių nuvešiu jus į batų taisyklą. Eime!

Mes nuvažiavome iki artimiausios batų taisyklos, ir Putinas pasisiūlė palaukti manęs mašinoje, kol man pritvirtins kulniuką. Bet aš sekundėlę įsivaizdavau visą šios scenos komizmą: FSB direktorius prie batų taisyklos laukia žurnalistės – nusikvatojau, padėkojau jam ir prisipažinau, kad tai jau – ne mano jėgoms.

Atsisveikindamas Putinas, nors ir labai atsikalbinėjau, įkišo man restorano „Izumi" dovanų rinkinį – sakės buteliukus ir specialius puodelius.

– Aš jau supratau, kad jūs negeriate – na, bet pavaišinsite ką nors iš artimųjų!

Kai aš paskambinau tėčiui ir „neatskleisdama šaltinio" persakiau viską, ką man Putinas pasakojo apie „Sojuzmorniiprojekt" ir „Lenmorprojekt" konkurenciją, jis nustebo:

– Iš kur tu visa tai žinai?!

Suprantama, visi faktai, lyg tarp kitko paminėti Putino, pasirodė gryniausia tiesa. Aš taip ir nesupratau, ar tai buvo jo „namų darbai", ar improvizacija.

Man tikrai padarė įspūdį tai, kad Putinas nuostabiai bendrauja. Nors visos profesionalios jo šnipinėjimo gudrybės bendraujant su pašnekovu buvo gana chrestomatinės ir be vargo perskaitomos, tačiau, nepaisant to, viskas buvo atlikta virtuoziškai. Nežinau kaip, – gal mimika, intonacija, žvilgsniu, – bet pokalbio metu jis privertė mane nesąmoningai justi, neva jis žmogus iš mano aplinkos, turintis tokių pat interesų. Nors jokių logiškų priežasčių taip manyti nebuvo. Atvirkščiai – visi faktai bylojo, kad jis – absoliuti mano priešingybė.

Supratau, kad jis – tiesiog genialus „atspindėtojas", jis kaip veidrodis kopijuoja pašnekovą, kad priverstų tave patikėti esąs toks pat kaip tu, savas. Vėliau man ne kartą teko stebėti šį fenomenalų jo talentą per susitikimus su Vakarų valstybių lyderiais, kuriuos jis norėjo palenkti į savo pusę. Tai matyti netgi kai kuriose oficialiose nuotraukose, kuriose pagautas šis momentas – pavyzdžiui, vietoj Rusijos ir Amerikos prezidentų, sėdi ir vienas kitam šypsosi du bušai. Arba vietoj Vokietijos kanclerio ir Rusijos prezidento – sėdi priešais du šrioderiai. Vieną akimirką Putinas įsigudrina

bauginamai tiksliai pakartoti savo *vis-à-vis* mimiką, akių primerkimą, kaklo išlinkimą, dvigubą pagurklį ir netgi veido bruožus. Be to, daro tai taip mikliai, kad pašnekovas to akivaizdžiai nepastebi ir tiesiog „kaifuoja".

Kai draugai manęs, beveik kaip Trudi Rubin, vėliau klausdavo: „Koks jis, tas Putinas, bendraujant asmeniškai?", aš atsakydavau: „Kad ir kaip keista, jis nėra vienaląstis. Atrodo turintis vidutinį sovietinį išsilavinimą ir vidutinio intelekto. Bet lankstus. O kartais turi kažkokio vaikėziško, kiemo (gal net gatvės) vaikino žavesio..."

Tačiau po to, kai mes su Putinu išsiskyrėme, mane visą dieną kažkodėl kankino kažkoks keistas, giliai kirbantis nemalonus pojūtis. Niekaip negalėjau jo paaiškinti – juk kulniuką man puikiausiai pataisė! O jau kokie patenkinti buvo mano kolegos iš „Izvestijų", gurkšnoję į Putino sveikatą sakę ir apgailestavę tik dėl vieno, – kad redakcijoje nebuvo kur japoniškos degtinės pašildyti, kaip dera...

Ir tik vakare aš galų gale galėjau suformuluoti, kas gi mane dirgina: aiški nuojauta, kad šis žmogus, su kuriuo ką tik sėdėjau ir mielai plepėjau, mano gyvenime suvaidins kažkokį kitokį vaidmenį. Ir kad geriau šių pietų apskritai nebūtų buvę.

8

GRUPINĖS HALIUCINACIJOS

Kad reanimuotų save iš klinikinės mirties būsenos, kurioje atsidūrė dėl krizės, kelių iš eilės vyriausybių kracho ir sunkios Jelcino ligos, Kremliaus politikams teko patiems sau taikyti žiaurią, intensyvią terapiją. Tačiau vartojamos medicinos priemonės, kaip žinoma, kartais valdžios organizmui sukeldavo visai paaiškinamą haliucinacijų efektą: „Putino gimimo" metais beprotiškos vizijos šalyje keitėsi pašėlusiu greičiu, tarsi kaleidoskope.

Suprasti, kiek „Kremliaus laimės inžinieriai" tuo metu tiesiogine to žodžio prasme „kaifavo", galima iš epizodo, kurį man papasakojo tuometinis „Komersanto" generalinis direktorius:

– Ateinu į ligoninę lankyti Berezovskio, tuo metu sirgusio hepatitu. O Berezovskis, visas geltonas, man nuo ligoninės lovos šaukia: „Man skubiai reikalinga Motina-Tėvynė! Suraskit man gerą Motiną-Tėvynę!" Naaa, manau, sveiki atvykę... Kažko čia mūsų Beriozai prileido per daug... O pasirodo, Berioza tiesiog ten, ligoninės lovoje, kūrė naują Kremliaus partiją ir ieškojo pirmam trejetukui kokio nors epinio moteriško veido...

Pirmoji ir pati košmariškiausia šalies vizija buvo „prezidentas Primakovas". Sukriošęs užsienio žvalgybos tarnybos vadovas, labiausiai surambėjusių specialiųjų tarnybų ir karinio pramoninio komplekso dinozaurų favoritas, Jelcino ligos laikotarpiu gavo sergančio valstybės vadovo įgaliojimus ir grasino niekada jų nebegrąžinti. Tačiau šalis sumirksėjo, pakeitė anabolikus ir... pamatė kitą košmarą – „prezidentas Lužkovas". Maskvos meras buvo jaunesnis už Primakovą ir su gerokai šiuolaikiškesniu šeimininkavimo užmoju, bet jį kažkodėl dievino labiausiai kvanktelėję Rusijos šovinistai.

Netrukus Primakovas ir Lužkovas, rimtai supykę ant Kremliaus už tai, kad tas juos palaikė tik košmarišku sapnu, nutarė susivienyti ir pagimdė naują simuliakrą: dvigalvį prezidentą, grasinantį nuversti Jelciną ir už korupciją pasodinti į

kalėjimą visą jo „Šeimą". Savo kliedesiuose išvydęs šią naują baidyklę, Kremlius rizikavo jau niekada nebepabusti iš klinikinės mirties.

Vėliau, kai sąstingio laikotarpis baigėsi, trumpalaikiu, šviesiu, skaidriu kliedesiu praskriejo „prezidentas Stepašinas" – pats jauniausias ir liberaliausias iš visų kandidatų, Jelcino paskirtas premjeru atleidus Primakovą. Tačiau ir Stepašinas greitai buvo atleistas dėl Jelcino aplinkos intrigų. Ir, jau beveik pasiekus haliucinogenų dozės ribą, Jelcino įpėdiniu buvo paskirtas Putinas.

Ir kai valdžios organizmas pagaliau pabudo iš klinikinės mirties ir truputį atsigavo po narkozės, jis greitai pastebėjo, kad visas šis kolektyvinis narkotinis proto sapnas visgi spėjo pagimdyti pabaisą.

VOLOŠINAS RAUSIA POGRINDĮ

Ryžtingiausias visų laikų ir tautų krizinių situacijų tvarkytojas Aleksandras Vološinas pasirodė kaip džinas iš butelio. Tuo metu, kai Kremlių valdė Jelcino žentas Valia Jumaševas, apie Vološino egzistavimą nežinojo nė vienas Kremliaus žurnalistas.

Aš susidūriau su Vološino pavarde kaip su rebusu.

1998 metų rugpjūtį, iškart po defolto, visi spėliojo, ką gi Jelcinas paskirs į pareigas, kurias toje situacijoje galima pavadinti „prie sienos" – prezidento padėjėjo ekonomikos klausimais. Ir mano „Vergilijus" – Volinas, tuo metu pagrindinis vyriausybės „piarščikas", užminė man nelengvą mįslę:

– Prasideda v, baigiasi n – bet ne Volin!

Nė vieno valdininko administracijoje, kurio pavardės raidės tiktų šitam rebusui, nepažinojau. Teko detaliai išnagrinėti visų Kremliaus darbuotojų telefonų sąrašą. Ir čia ties nepastebima „administracijos vadovo padėjėjo" pareigybe aš ir aptikau Aleksandrą Vološiną.

Čia pat sužinojau, kad Vološinas buvo susijęs su Berezovskiu verslo reikalais ir kad nuo 1995-ųjų iki 1997-ųjų vadovavo kažkokiai AB „Federalinė fondų korporacija".

– Na tai maždaug tas pat, kaip UAB „Rusijos Federacija"! – linksmai paaiškino man kolegos iš verslo skyriaus.

Nedelsdama surinkusi paslaptingojo valdininko numerį, dalykiškai jo paklausiau: pirma, ar tikrai jo tėtis turi retą vardą Stalijus (kuris akivaizdžiai

padarytas iš pavardės Stalinas), antra, ar tikrai šalyje bus įvestas madingai pavadintas ir krizės dienomis labai populiarus finansinis atrakcionas *Currency board* (vadinamoji „valiutinė palata" – rublio kurso stabilizacija „kietai pririšus" jį prie aukso rezervų).

Kalbantis greitai paaiškėjo dvi šalutinės aplinkybės: pirma, kad nežinomas Kremliaus ekonomistas moka nuostabiai droviai mikčioti, antra, kad jis nemoka kalbėti su žurnalistais. Pagaliau, kad jis nežino, jog politikos apžvalgininkams negalima sakyti tokių frazių, kokią Vološinas čia pat išbėrė man:

– Aš jums tuojau viską pppaaiškinsiu... Rrreikalas toks, kad dabar eeekonomikai jau daugmaž tas pat, kaip ją tvarkys...

Visą niūrią žiemą, kol buvęs žvalgas Primakovas buvo premjeras ir aplink jį, atrodė, sukosi galutiniai revanšistiniai grįžimo prie sukarintos ekonomikos šalininkų planai, aš reguliariai bėgiojau pas Vološiną į Senąją aikštę, į uždaras jo spaudos konferencijas. Jis papunkčiui, su procentais ir pusiau procentais, sumaldavo į miltus visas utopines ekonomines ir komandines administracines Primakovo kabineto fantazijas. O paskui mėnesio ir pusės mėnesio tikslumu pasakydavo laiką, per kurį šios Primakovo draugų fantazijos pribaigs vieną ar kitą Rusijos ekonomikos sektorių.

Bet po to Staljevičius iškart susidrovėdavo ir prašydavo žurnalistų: „Tik ppprašau, neminėkit manęs savo straipsniuose, gerai?"

Aš visą laiką bandžiau priversti Vološiną šiems teoriniams kabinetiniams pokalbiams suteikti praktinį aspektą:

– Atleiskite, o ar Jelcinas suvokia visus tuos padarinius, kurių link veda ekonominis Primakovo kursas? Ir kodėl prezidentas nieko nesiima? Jūs juk ne Mokslų akademijoje dirbate, o prezidento padėjėju!

Vološinas iškart pajuosdavo ir skrosdavo mane perlamutriniu žvilgsniu.

Šiaip ar taip, bent šioks toks gyvenimas tuo metu ruseno būtent čia, Vološino „antiprimakoviškame pogrindyje" Senojoje aikštėje (porą kartų man netgi teko girdėti, kaip „neveiksnus" – kaip tikino kiti administracijos vadovai – Jelcinas skambindavo Vološinui, kad susipažintų su priimamų ekonomikos įstatymų detalėmis).

O ir išoriškai Vološinas atrodė lyg koks baltagvardiečių pasipriešinimo herojus. Pagal seną įprotį bet kokį švarką Staljevičius iškart paversdavo

savotišku husarišku kiteliu, nes nešiodavo jį neįkišdamas rankų į rankoves, o tik romantiškai užsimesdamas ant pečių.

Įspūdį darydavo ir ypatinga meditacinė Vološino rūkymo maniera, tokios aš daugiau niekur nemačiau: jis prisidega cigaretę ir kalbėdamas ilgai laiko ją vertikaliai trimis pirštais už filtro apačios pelenais į viršų.

– Kažkokia lagerio maniera… – pasakojau aš vienam sovietiniam disidentui su stažu.

– Iš proto išsikraustei?! Taigi zonoj už tokius juokelius užmuštų – be reikalo papirosus gadint! – atkirto jis.

Dėl šios gudrybės pamažu besikaupiantys Vološino pelenai iškart nekrinta žemyn, o stovi ant cigaretės kaip lygus vertikalus stulpelis. Bet užtat vėliau – kai jau kris, tai kris… Iškart visa krūva, ir tiesiai kam nors ant sijono arba ant pėdkelnių! Arba – geriausiu atveju – ant Kremliaus kilimo. Kiek kartų teko kalbantis su juo Kremliuje baugščiai akies krašteliu stebėti šį Vološino „Pizos bokštą“ ir mandagiai pranešti Kremliaus administracijos vadovui, kad jis tuojau viską padegs…

Labai greitai Vološino „pogrindį“ „parišo“. Nes Vološinui teko kraustytis į Kremlių. Jelcino aplinką buvo apėmusi žiauri kadrų alkio agonija: visus buvusius bendražygius Berezovskis su Jumaševu išvarė savo intrigomis, o ką tik paskirtas, atrodo, marionetinis, laikinasis prezidento administracijos vadovas Bordiuža perbėgo į vis daugiau valdžios užgrobiančio Primakovo pusę. Kremlius mėšlungiškai įsikibo į Vološiną kaip į paskutinį šiaudą: „išdaviką“ Bordiužą atleido, o Vološinas tapo Kremliaus administracijos vadovu. Iš pradžių atrodė, kad Vološinas – paskutinė Kremliaus kadrų klaida. Na, tokia klaida, kokių pasitaiko išminuotojams.

Uždaras, drovus, kamerinis ir per daug protingas politikai žmogus su įžūliai nevaldininkiška barzdele, kategoriškai netiko – nė viena raidė – atsakyti į kryžiažodžio klausimą: „Kas išgelbės Rusiją“.

Koviniu krikštu administracijos vadovo kėdėje Vološinui turėjo tapti jo kalba Federacijos taryboje reikalaujant atstatydinti generalinį prokurorą Skuratovą – vyrą, kuris visam laikui įėjo į Rusijos istoriją kaip pornografinio filmo, slapta ir, suprantama, neteisėtai nufilmuoto konspiraciniame bute, į kurį aukščiausi valstybės valdininkai ateidavo pasilinksminti su prostitutėmis, personažas. Filmas buvo parodytas per valstybinę televizi-

ją – aišku, Kremliaus įsakymu, be to, kaip tvirtino Kremliaus šaltiniai, „pornoklipą" eteriui montavo pats kultūros ministras. Didžiausia Skuratovo kaltė Kremliaus akyse, žinoma, buvo ne ryšiai su prostitutėmis, o ryšiai su Primakovu.

Generalinis prokuroras Skuratovas, be abejo, gynėsi, kaip galėjo, ir netgi bandė įtikinti visuomenę, kad juostoje nufilmuotas ne jis. Dėl to Skuratovas išgarsėjo ir komiška formuluote, iš kurios kvatojo visa šalis: „Žmogus, panašus į generalinį prokurorą", kurią, jam pačiam reikalaujant, kalbėdami apie skandalingo pornofilmo personažą, vartojo jo šalininkai iš Federacijos tarybos.

Keršydamas už paniekintą vyrišką orumą, Skuratovas dar labiau suartėjo su Primakovu ir pradėjo iš visų tribūnų demaskuoti Jelcino šeimos korupciją ir jos ne mažiau skandalingus – bet ne seksualinius, o finansinius – ryšius su Berezovskiu.

Vološinas, kurį „Šeima" įpareigojo įtikinti Federacijos tarybą atstatydinti Skuratovą, išlaikė pirmą politinį egzaminą taip, kad, matyt, nei Kremliuje, nei visoje politinėje „chebroje" neliko nė vieno žmogaus, kuris nebūtų ruošęsis jam pirkti pakasynų vainiko. Iš tribūnos Vološinas taip nerišliai kažką vebleno ir taip idealiai savo išvaizda atitiko patį nekenčiamiausią Skuratovo draugų – Rusijos šovinistų – „protingo žydo su barzdele" stereotipą, kad, jeigu į Rusijos Senato pastatą tą dieną būtų leidę įsinešti pašvinkusių kiaušinių, daugiau Staljevičiaus gyvo nebebūtume matę. Jį tiesiog nušvilpė ir iš esmės išvarė.

Bet būtent po šio viešo pažeminimo, anksčiau atrodęs nepajėgus dalyvauti jokioje konkurencijoje, išskyrus intelektualinę, Vološinas, atrodo, pats save „sugriebė už kiaušių". Suvokęs, kad jis – paskutinis nebrokuotas Kremliaus kadrinės evoliucijos produktas, buvęs mašinistas Vološinas įžiebė savyje tokią nežmonišką valią nugalėti, kad paskui dar keletą metų negalėjo sustoti.

Persilaužimas grūdinant politinę Staljevičiaus valią įvyko uždaroje spaudos konferencijoje Kremliuje, į kurią, grįžęs iš vos jo neapspjaudžiusios Federacijos tarybos, Vološinas nedelsdamas sukvietė visus Kremliaus žurnalistus. Jo pirmtakas Valia Jumaševas niekada tam nebūtų ryžęsis – tiesiog kinkos buvo per skystos. Spaudos konferencijoje buvo atvirai paskelbtas karas Primakovui. Kremliaus administracijos vadovas, mikčiodamas

jau ne iš drovumo, o iš pykčio, pažadėjo, kad, jeigu prezidento skriaudikai ir toliau „provokuos situaciją", Primakovas ir jo „komunistinė vyriausybė" bus likviduota, Dūma paleista, o Skuratovas pasodintas.

– Jūs matėte, kaip Primusas[42] įvykdė Jelcino pavedimą pasakyti kalbą senatoriams už Skuratovo atstatydinimą?! – niršo Vološinas. – To jėzuito Primakovo kalba buvo prikišta palankių Skuratovui provokacijų! Pavyzdžiui, ar girdėjote tuos veidmainiškus retorinius jo klausimus: „Sustiprės ar susilpnės kova su korupcija, jeigu Skuratovas bus atleistas?.."

O praėjus pusvalandžiui po šios „slaptos" spaudos konferencijos pabaigos, išspausdintas jos stenogramos egzempliorius jau gulėjo ant Primakovo stalo. Aš tai sužinojau iš kolegų, tuo metu dirbusių Gusinskio žiniasklaidos imperijoje, kurie šioje loterijoje statė už antijelcinišką Lužkovo–Primakovo tandemą. „Tai ne mes nutekinome informaciją, – prisiekinėjo jie. – Mes taip greitai nebūtume spėję. Turbūt tai agentūra ITAR–TASS tiesiog ten, kabinete, įjungė mobilųjį telefoną, o kitam gale įrašė – jie Primakovui dirba..."

Beje, būtent šiam nesankcionuotam informacijos nutekėjimui akivaizdžiai ir buvo skirti visi Vološino posakiai.

Kremliaus administratorius suprato, kad, kai nėra jokių kitų realių resursų, kai Primakovas valdžią šalyje iš esmės jau perėmė, vienintelis ginklas, kuris dar liko Kremliaus arsenale, – žiauri psichologinė priešo ataka. Tiesiai į kiaušius, trumpai kalbant.

O mažiau nei po trijų savaičių, lygiai tuo pačiu savęs ir savo priešininkų „griebimo už kiaušių" algoritmu, Vološinas priėmė sprendimą Primakovą atstatydinti.

Vėliau akis į akį, su lengva atlaidžia šypsenėle savo bailių kolegų atžvilgiu, Vološinas man pasakojo:

– Valia Jumaševas buvo kategoriškai prieš. Jis bijojo ir vis kalbėjo apie kažkokių liaudies protestų ir neramumų pavojų. Tatjana[43] irgi svyravo. O aš pasakiau: „Velniai griebtų! Valdžia mes ar ne valdžia?!"

Šitaip nepastebimas, akademiškas, mikčiojantis „inteligentiškų" ir drovių manierų Vološinas staiga ilgam tapo iš esmės svarbiausiu Rusijos valdžios žmogumi.

42 Tuometinė Primakovo pravardė Kremliuje. – Autorės pastaba.
43 Prezidento Jelcino duktė. – Autorės pastaba.

Kai Jelcinas Vološino iniciatyva atleido Primakovą ir vietoj jo paskyrė premjeru Stepašiną, aš kažkaip iškart pajutau, kad Stepašino dienos vyriausybės vadovo poste irgi suskaičiuotos.

Galbūt todėl, kad maždaug prieš metus kažkur archyvuose atkasiau Stepašino mokslinio darbo temą. Na, kažkas apie „partinių organų vaidmenį priešgaisrinėje apsaugoje“. O kai apie tai papasakojau laikraščio puslapiuose, Stepašinas kažkodėl įsižeidė ir graudžiai (ta prasme – nesėkmingai) bandė neįleisti manęs į kažkokį nereikšmingą renginį Senojoje aikštėje, kuriame dalyvavo pats.

Likimo ironija, bet po to aš netgi prikišau nagus, kad Stepašinas būtų patvirtintas premjeru Dūmoje. Kartą užėjusi į Kremlių pas vieną prezidento referentą – Andrejų Štorchą – komentaro, aptikau jį baisiai užsiėmusį: jis „pagal antraeiles pareigas“ rašė Stepašinui kalbą, kurią šis turėjo pasakyti deputatams.

– Mesk tą šlamštą – man su tavim pakalbėt reikia, o laiko labai mažai, – pristojau aš prie jo.

Štorchas išbalo:

– Tikrai?! O kas Stepašinui kalbą rašys? Tu?! Aš jau antrą valandą plūkiuosi – nieko neišeina. Taigi jeigu tau iš manęs reikia kokios nors informacijos, iš pradžių imk rašiklį, sėskis čia ir rašyk! O pirmiausia pažiūrėk, ką aš čia prikeverzojau...

Perskaičiau Štorcho parašytą tekstą ir jis man labai nepatiko:

– Na kas gi deputatams šitaip kalba?! „Mes norėtume padaryti tą ir tą, mes tikimės to ir to...“ Kas čia per bevališkas modalumas? Tu manai, kad po tokios kalbos kas nors tą Stepašiną patvirtins premjeru?!

Čia jau Štorchas visai prarado savitvardą:

– Visi jūs tik kritikuoti sugebat! Būk gera, ne kritiką man čia dėstyk, o parašyk konkrečiai, ką siūlai! O jei negali – išeik! Na neturiu aš įkvėpimo rašyt visa tai! Kad kur prasmegtų tas Stepašinas su savo premjeravimu! Viskas, viso gero, negaliu, dabar su tavim visai nekalbėsiu!

Gerai supratau, kad, jeigu dabar neužsiimsiu „natūriniais mainais“, ko manęs ir prašo Štorchas, jokios informacijos iš jo šiandien išvis negausiu.

Aš paėmiau rašiklį ir ėmiau taisinėti Stepašino kalbos tekstą, įterpdama valdingų, neleidžiančių prieštarauti posakių, na maždaug: „Mes galime tai pasiekti!.. Ir mes tai padarysime!"

Štorchas susižavėjo.

Kai po kelių dienų mes kartu sėdėjome jo kabinete Kremliuje priešais televizorių ir stebėjome Stepašino patvirtinimo premjeru procedūrą, prezidento referentas, gudriai nusišypsojęs, tarė man:

– O dabar klausyk atidžiai! Siurprizas!

Ir visai nesunku atspėti, kad iškart išgirdau Stepašino kalboje mano pačios įrašytą valdingą pasažą...

*** *** ***

1999 metų birželį Didžiojo Septyneto plius Rusija susitikime Kelne premjeras Stepašinas iš esmės vadovavo Rusijos delegacijai vietoj Jelcino, kuris, pablogėjus sveikatai, galėjo atvykti tik į baigiamąją ceremoniją.

Ir man pasirodė, kad pirmaujančių pasaulio valstybių vadovai bendravo su Stepašinu kaip su priimtiniausiu Jelcino įpėdiniu. Visi jie vienas per kitą skubėjo paskirti Stepašinui susitikimą akis į akį. Ir apskritai elgėsi su juo kaip su „suaugusiu". Čiubaisas tuo metu mane taip pat įtikinėjo, kad laiko Stepašiną „visai realiu" kandidatu į prezidento postą. Bet kažko, vos apčiuopiamo, Stepašino charakteryje visgi trūko. Galimas daiktas, būtent to, ką aš įpyniau į Andrejaus Štorcho rašytą Stepašino kalbą.

O kai susitikimo Kelne metu atsitiktinai susipažinau su Stepašino žmona, galutinai supratau: jos vyrui prezidento posto neregėti.

Reikalas buvo toks. Aš jau seniai išradau puikią *know-how* taktiką, leidžiančią per susitikimus užsienyje patekti bet kur be jokios akreditacijos. Bet kokioje Europos šalyje man visada pakakdavo atlikti pačiai sau gana paprastą operaciją: tiesiog nusiimti kortelę su užrašu „PRESSA" ir apsimetus nepriklausoma eiti ten, kur norisi. Ir kai tik tu atsikratydavai tos gėdingos etiketės, apsauga iškart tave pripažindavo kaip žmogų. Lygiai taip, kaip vienoje fantastinėje apysakoje: kosminiame laive, kai tik herojus atsistodavo ant keturių, specialūs robotai palaikydavo jį gyvuliu ir imdavo šerti, bet užtat nuvesdavo į narvą. O paskui, kai tik jis vėl atsistodavo ant

dviejų kojų – robotai identifikuodavo jį kaip žmogų ir išleisdavo iš narvo. Bet užtat nebemaitindavo.

Apsaugai ir spaudos tarnybai buvo būdinga ta pati logika. Nė vienam apsaugos darbuotojui nė vienoje civilizuotoje pasaulio šalyje, kurioje aš lankiausi su abiem paskutiniais prezidentais, nė viename susitikime nė karto neatėjo į galvą pastoti man kelio, jeigu aš iš anksto paslėpdavau žurnalistės kortelę į rankinę ir eidavau per užkardas tvirtai įsitikinusi, kad man ten reikia ir galima.

Kelne šį savo *know-how* aš puikiai pademonstravau laikraščio „Obščiaja gazeta" korespondentei Jelenai Dikun.

Kai Didžiojo Septyneto prezidentų žmonos, o su jomis ir mūsų premjero bei „įpėdinio" žmona Tamara Stepašina pasuko apžiūrėti architektūrinių projektų parodos, Dikun pareiškė:

– Na lyg tyčia mums nedavė „pulų"[44] į patį įdomiausią renginį! Manęs laikraštis kaip tik prašė parengti medžiagą apie naują mūsų „pirmąją ledi"...

– Ramiai, Lenka! Jeigu nori, mes ten įeisim lengvų lengviausiai. Tik atiduok man savo kortelę, atsipalaiduok ir pamiršk, kad tu žurnalistė. Ir apie tai, kad tave kažkas kažkur turi įleisti arba neįleisti. Tau būtų įdomu ten įeiti? Vadinasi – tiesiog eik, ir viskas, tu turi teisę.

Po minutės psichologinės treniruotės Dikun, nors ir kiek pabalusi iš siaubo, visgi padarė, kaip aš sakiau, ir mes kartu su Didžiojo Septyneto pirmosiomis ledi – be jokių kliūčių, be jokių apsaugininkų klausimų – įėjome į parodą.

Bet geriau jau būtume ten nėjusios...

Kitaip nei britų premjero Blero žmona, kuri apžiūrinėdama parodą profesionaliai šypsojosi ir persimetė su mumis pora mielių bendrų frazių, Tamara Vladimirovna Stepašina, akivaizdžiai nuobodžiavusi tarp užsieniečių, išgirdusi gimtąją rusų kalbą, tiesiog užpuolė mus norėdama išsilieti:

– Oi, mergaitės, kokia gi nuobodi ta paroda – kažkoks košmaras, – ėmė ji skųstis privalomos protokolinės programos sunkumu.

Akies krašteliu tą akimirką su siaubu pastebėjau Vokietijos kanclerio Šrioderio žmoną iš susidomėjimo sustingusią šalia mūsų: negalėjau

44 Leidimų. – Autorės pastaba.

tiksliai atsiminti, bet mane visgi kankino įtarimas, kad ji kadaise mokėsi rusų kalbos. Aš ryškiai įsivaizdavau, kaip jai „malonu" išgirsti tokius viešnios iš Rusijos atsiliepimus...

Pašnibždėjau į ausį Dikun, ir mes diplomatiškai pasistengėme greičiau nuvesti ponią Stepašiną nuo smalsių vokiškų ausų.

Tačiau tuo Jelcino „įpėdinio" žmonos atvirumas nesibaigė.

Kai drovioji Dikun pabandė kalbą pakreipti į mažiau pavojingas pasaulietines vėžes ir paklausė Tamaros Vladimirovnos, kaip jai patiko viešbučio apartamentai, kuriuose ją su vyru čia, Vokietijoje, apgyvendino, Stepašina suvapėjo:

– Apartamentai?! Argi tai apartamentai?!

Mes su Dikun nesuprasdamos susižvalgėme.

– Kaip, nepatiko? – atsargiai paklausiau, jau žvalgydamasi per petį, ar kur nors greta vėl nėra ponios Šrioder.

– Galiu jums pasakyt: matėme mes ir geresnių apartamentų! – pareiškė Stepašina. – Nieko ypatingo! Šiaip sau!

Dikun, kad neprapliuptų juoktis tiesiog salės su pirmosiomis ledi viduryje, ėmė atatupsta trauktis išėjimo link. Bet Stepašina dar tikrai turėjo ką pasakyti.

– Kur jūs, mergaitės? Jūs pačios iš kur? Vietinės? – draugiškai pasidomėjo ji.

Aš nutariau neliūdinti gerosios moteriškės ir švelniai išsisukau nuo atsakymo, užsiminusi tik, kad mes irgi atvažiavome iš Maskvos.

Tačiau jau atsisveikinus ponia Stepašina visgi nutarė, kad pademonstravo dar ne visas tarptautinio etiketo aukštumas. Ir kai prie jos priėjo renginio organizatoriai ir pakvietė kartu su visomis Didžiojo Septyneto pirmosiomis ledi prie nukrauto stalo „užkąsti", Rusijos premjero žmona išdidžiai atsakė:

– Ne, ne, ačiū, aš nealkana.

– Štai, Dikun, prisimink, tu pati to norėjai... – priminiau aš kolegei, kai mes išsiveržėme iš muziejaus ir ji vos kvėpavo iš juoko.

Aptarusios ypatingą situaciją, nutarėme, kad didžiausia mūsų patriotizmo išraiška bus reportažuose iš Kelno susitikimo nerašyti apie naują Rusijos „pirmąją ledi" nė žodžio.

1999 metų vasarą, laikraštis „Komersant" priėmė „politinį" sprendimą: nuo to momento Kremliaus apžvalgininkas turėjo važinėti į keliones dar ir su Maskvos miesto „viršininku" Lužkovu, ne juokais nusitaikiusiu į prezidento postą. Ir ant mano trapių moteriškų pečių vienu metu užgriuvo iškart du „veikiantys prezidentai". Be to, kiekvienas su savo skauduliais, apie kuriuos aš turėjau nusimanyti. Jelcino ligos istoriją jau seniai buvau iškalusi atmintinai, o apie Lužkovą, su kuriuo man taip pat kažkada teko skristi į Vieną gydyti jo menisko, vis pamiršdavau, kuria gi jis koja šlubuoja – kaire ar dešine.

Abiejų „prezidentų" – Kremliaus ir Maskvos – panašumas krito į akis dar ir dėl to, kad Lužkovas dabar pozuodavo buvusio prezidento atstovo spaudai Sergejaus Jastržembskio draugijoje, kuris, kai tik atsidūrė mero kompanijoje, mistiniam visų Kremliaus žurnalistų siaubui, ėmė kopijuoti Lužkovo išorę – tapo lyg ir mažesnio ūgio, jo veidas įgavo būdingą merui išraišką, bulvinę nosį ir netgi ėmė kikenti kaip Lužkovas.

Vieną kartą lėktuve pakeliui namo aš paklausiau Lužkovo apie jo požiūrį į premjerą Stepašiną, ir meras, nė kiek nesidrovėdamas dar dešimties šalia sėdinčių žurnalistų, pareiškė:

– Tai ne premjeras, o skuduras!

Lužkovo pasisakymai apie Jelcino klaną irgi darėsi vis žiauresni. 1999 metų rugsėjo pradžioje atvykęs į Vokietiją, Lužkovas pareiškė, kad „tiki" informacija apie Jelcino šeimos korupciją, ir beveik pagrasino susidoroti su Jelcino aplinka po to, kai šis baigs savo kadenciją: „Tie, kas nepadarė nieko antikonstitucinio neturi būti baudžiami. Bet tie, kurie pažeidė konstituciją arba kaip nors kitaip rimtai nusikalto, kurie padarė didelių nuostolių valstybei, – tokie nusikaltimai neturi senaties termino ir tokie asmenys būtinai bus nubausti, kai į valdžią ateis sąžiningi žmonės".

Dėl šių pareiškimų be galo susijaudinęs laikraštis „Komersant" ėmė tiesiog maldauti manęs gauti išskirtinį Lužkovo interviu.

Dėl to, suprantama, vėl teko eiti ten, kur neįleidžiama. Pats palankiausias momentas Lužkovo Berlyno programoje buvo pasiplaukiojimas kateriu upe kartu su vietiniu burmistru. Žurnalistai nebuvo kviečiami. Bet aš,

pasinaudojusi tuo, kad moku vokiškai, susukau galvą budėjusiam prie katerio burmistro apsaugininkui klausimu: *„Haben Sie denn keinen Platz fur ein zierliches Maedchen?!"* – ir akimirksniu atsidūriau laivelyje.

Pamatęs mane, Lužkovas, suprantama, pakvietė sėsti su juo prie vieno stalo, o aš čia pat išsitraukiau diktofoną ir prisipažinau jam, kad atvykau į Berlyną vien dėl to, kad gaučiau jo interviu. Mūsų pokalbis su Maskvos šeimininku Lužkovu, jau kitą dieną publikuotas pirmame „Komersanto" puslapyje, kitaip nei daugelis kitų to meto interviu, buvo toks gyvas, kad aš negaliu susilaikyti nepacitavusi jo čia.

„Aš: Daugelis mano, kad jums atėjus į valdžią šalyje gali būti įvestas autoritarinis režimas. Nukapojant galvas politiniams priešams. Sakykit, jeigu jūs tapsite prezidentu, ar garantuojate, pavyzdžiui, Jelcino ir jo šeimos saugumą?

Lužkovas: O galima aš jums užduosiu klausimą? Mes su jumis ne taip gerai pažįstami...

Aš: Mano vardas Lena. Pavardė – Tregubova.

Lužkovas: Lena... Lena... Tai vardas, dažnai pasitaikantis mano gyvenimo kelyje. Jūs manęs bijote?

Aš: Ne.

Lužkovas: O kodėl manęs turėtų bijoti kiti žmonės?.. O juk jūs štai laikraštyje „Komersant" mane tepate tuo rudos spalvos daiktu, na, tiesiog nuo galvos iki kojų! Bet juk nebuvo atvejo, kad aš perskaityčiau ir sakyčiau: nereikia publikuoti! Arba kad surengčiau jums kokį nors, kaip pas mus sakoma, „najiezdą". Štai yra viena žurnalistė, kuri, jūs man atleiskite už terminą, visą laiką ant manęs tuštinasi. Ir štai man sako: reiktų ją kaip nors...

Aš: Kas jums taip patarinėja? Jūsų spaudos atstovas Cojus?

Lužkovas: Ne, ne, ne Cojus. Tai štai aš sakau: „Jokiu būdu!" Ir griežtai uždraudžiau visokias tokias priemones!"

Skrendant namo lėktuve prie manęs prisėdo tas pats Maskvos mero spaudos atstovas Cojus, kurį minėjo Lužkovas, ir širdingai pasiūlė:

– Lena, klausyk, mes iš tikrųjų geros nuomonės apie tave! Tu nemanyk – tai ne todėl, kad norėtume, jog tu apie mus gerai rašytum! Mes juk ne tokie, kaip tie ten, pas tave Kremliuje, – mes gi nesavanaudžiai! Tiesiog tu mums patinki kaip žmogus. Tai štai pasakyk – ką aš galėčiau dėl tavęs

padaryti? Gal tau, pavyzdžiui, reikia buto? Arba galbūt tau dar kokias nors buitines problemas reikia padėti išspręsti?

Aš tiesiog apstulbau nuo tokio tiesmukiškumo.

– Ne, ačiū. Aš absoliučiai neturiu jokių problemų, – išdidžiai sumelavau.

Tėvai dėl šios istorijos vėliau man juokais ilgai dar prikaišiojo:

– Na štai! O juk galėjai jau rūmuose gyventi, o ne butą nuomotis!

Kitą kartą pasiūlymą, skambantį maždaug: „Mes patenkinsime visas jums kylančias buitines ir finansines problemas, jeigu jūs parašysite apie mus pozityvų straipsnį", gavau jau iš visiškai priešingos stovyklos – iš vieno Kremliui artimo verslininko, apkaltinto korupcija. Mano atsakymą daugmaž jau žinote. O po kelių mėnesių aš pamačiau „pozityvų" interviu su tuo pačiu žmogumi vieno leidinio iš „Komersant" leidinių grupės puslapiuose, o jį parengė man nežinomas autorius.

Užtat dabar aš galiu išdidžiai skaičiuoti turtą, kurio atsisakiau.

KAIP BEREZOVSKIS UŽGROBĖ „KOMERSANTĄ"

1999 metų liepą, „Komersanto" redakcijos pastate pasirodė įtartinos išvaizdos iraniečių kilmės jaunuolis ir pareiškė, kad nusipirko mūsų laikraštį. Jaunuolio vardas buvo Kia Džurabčianas, ir šis vardas niekam iš visos Rusijos verslo „chebros" visiškai nieko nesakė.

Jis prisistatė kaip „American Capital Group" vadovas, tokios kompanijos niekas taip pat nežinojo. Firma įkurta, kaip prisipažino pats ponas Džurabčianas, tik 1998 metais (tai yra vos prieš metus iki aprašomųjų įvykių) su vos 50 milijonų dolerių pradiniu kapitalu.

Pažintį su žurnalistų kolektyvu Kia Džurabčianas pradėjo nusiveždamas visus pietauti į restoraną „Carskaja ochota" Žukovkos gyvenvietėje – į kičinę, neskoningą, restoraninės kultūros nepaliestą naujųjų rusų vietą, kur joks padorus žmogus (išskyrus gal prezidentą) gyvenime nesilankytų. Garsi ši vieta tuo, kad kartą Jelcinas čia pietavo su vienos iš Europos šalių lyderiu.

Visa tai labai priminė kostiuminį šou. Kia Džurabčianas atsisėdo, užsakė laikraščio „Komersant" vadovybei brangių patiekalų ir pasiūlė pašnekovams išsakyti: a) pasiūlymus dėl laikraščio ateities; b) pageidavimus dėl materialinės darbuotojų gerovės.

Po antrojo punkto liaudis sujudo ir visus persmelkė simpatija Kia. Tokia malonia tema su jais niekas jau seniai nekalbėjo:

– O kaip dėl rugpjūčio atlyginimo? – politikos skyriaus viršininkė Nika Kucylo ryžosi paliesti skaudžią temą, kuri jau seniai rūpėjo visiems „Komersanto" senbuviams. Buvo kalbama apie atlyginimus už tą mėnesį, kai Rusijoje prasidėjo finansinė krizė, ir ankstesnė laikraščio vadovybė, pasinaudojusi netvarka, apie šiuos atlyginimus „užmiršo".

Džurabčianas, kuris, suprantama, nė sapnuot nesapnavo nei tų atlyginimų, nei to rugpjūčio, nei apskritai Rusijos finansinės krizės, nutarė nesileisti į smulkmenas, o greičiau užkariauti liaudies širdis pačiu paprasčiausiu būdu:

– Bus jums atlyginimai! Viską užmokėsiu!

Ir čia Nika nutarė, kad, kol šeimininkas geras, reikia griebti jautį už ragų:

– Žinote ką, Kia, nenukiškim reikalų giliai į stalčių, a? Štai, pavyzdžiui, aš turiu tarnybinę mašiną pežo. Ji jau panaudota, važinėju ja jau keletą metų. Tai va, ji dabar kainuoja maždaug tiek pat, kiek man skolinga redakcija už 1998 metų rugpjūtį. Tai gal tegu „Komersant" man ją padovanoja? Kaip kompensaciją?

– Dovanoju! Imk! Mašina – tavo! – karališkai mostelėjo Kia Džurabčianas klegant susižavėjusiai publikai.

Žodžiu, paprastas Irano berniūkštis suvaidino savo vaidmenį taip talentingai, kad kai kuriuos patikliausius mano kolegas ir apmulkino.

Tačiau maskaradas greitai baigėsi. Pežo Nikai taip niekas ir nepadovanojo, o Maskvoje vis atkakliau sklido gandai, kad „Komersantą" nusipirko ne kas kitas, o Borisas Berezovskis. Ir kad Kia Džurabčianas – tiesiog pasamdytas darbuotojas, kuriam jis davė pinigų geriems rūbams, galimoms išlaidoms ir pamokė, kaip elgtis su darbuotojų kolektyvu.

Visos „Komersanto" redakcijos patalpos iš vidaus buvo nukabinėtos savos gamybos plakatais: beržas, riebiai perbrauktas kryžiumi, o po juo – šūkis: *„No Pasaran!"* Paveiksliuko prasmė visiems buvo aiški be žodžių: mat niekas Berezovskio Rusijoje kitaip ir nevadino, tik Berioza (pagal sutrumpintą pavardę)[45].

45 *Берёза* – beržas.

Tuometinis vyriausiasis laikraščio redaktorius Rafas Šakirovas iš paskutiniųjų man prisiekinėjo, kad nieko nežino apie tai, kas slepiasi už išvaizdaus dvidešimt aštuonerių metų iraniečio Džurabčiano. Ir kadangi greitai pats Šakirovas buvo atleistas, paaiškėjo, kad nemelavo.

O „Komersanto" leidinių grupės generalinis direktorius Leonidas Miloslavskis, atsakydamas į naivių darbuotojų klausimą, kas visgi nusipirko „Komersantą", juokavo savaip:

– Kas kas! „KIA-Motors"! Yra tokia Pietų Korėjos firma – žinote? – kalbėjo jis, žaisdamas vardo Kia ir tos firmos pavadinimo sąskambiu.

Ataskaitą apie šešėlinį mūšį už „Komersantą" man telefonu reguliariai pateikdavo mano bičiulis Borisas Nemcovas, kuris, tiesa, taip pat viską sužinodavo iš trečių lūpų. Ir, be to, nuolat viską painiojo.

– Tregubova, laikraštį „Komersant" nusipirko Čiubaisas! Jis laimėjo prieš Beriozą! – apimtas euforijos skambino Nemcovas.

Visi mano bendradarbiai, kuriems aš tai perpasakojau, šokinėjo iš džiaugsmo.

– Oi, Tregubova, prašau, atleisk, aš apsirikau... Čiubaisas pralošė... Jus nupirko Berioza... – po penkių minučių perskambino Nemcovas, pasitikslinęs su Čiubaisu.

Geriau informuoti politikai su šventu siaubu balse, beveik pašnibždom, pasakojo man apie Berezovskio draugą Badrį Patarkacišvilį, kuris atseit nuskrido pas Jakovlevą į San Franciską ir „greitai išsprendė klausimus".

Vienu momentu man atsibodo misti šiais gandais ir aš specialiai išsirengiau į artimiausią Boriso Berezovskio spaudos konferenciją agentūroje „Interfaks" su vieninteliu tikslu: tiesiai, akis į akį, paklausti jo apie laikraščio likimą.

Ir į mano tiesų klausimą, ar teisingi gandai, neva Berezovskis bando įsigyti kontrolinį „Komersanto" leidinių grupės akcijų paketą, oligarchas atsakė taip pat tiesiai:

– Taip, tikrai, LogoVAZ[46] dalyvauja derybose dėl „Komersanto" leidinių grupės pirkimo.

Visus mano bendradarbius apėmė pakasynų nuotaika. Dauguma geriausių žurnalistų žadėjo išeiti, kai tik informacija apie Berezovskio atėjimą

46 Berezovskio kompanija. – Autorės pastaba.

galutinai pasitvirtins. Aš – taip pat. Aš net baisiausiame sapne negalėjau susapnuoti, kad dirbsiu laikraštyje, kurio šeimininku taps žmogus, aktyviai naudojęs savo žiniasklaidos priemones „informaciniams karams".

Nuo visų šių išgyvenimų atguliau su trisdešimt aštuonių laipsnių temperatūra. O namų valdyba, lyg susitarusi su Berezovskiu, išjungė man tuo metu karštą vandenį. Galiausiai teko evakuotis į netoli redakcijos gyvenusios draugės butą.

Kad grįžčiau į vėžes, stengiausi apskritai negalvoti nei apie „Komersantą", nei apie Berezovskį ir tiesiog gulėjau su ausinuku lovoje, visu garsu klausydama kažkokios popsinės radijo stoties. Tačiau mane įsigudrino rasti ir čia: antrą valandą nakties per minutinę žinių laidą tarp muzikos „Rusijos žinių tarnyba" mane „pradžiugino":

– „Komersanto" leidinių grupėje ką tik įvyko perversmas. Žinomas verslininkas Borisas Berezovskis oficialiai pranešė, kad įsigijo kontrolinį šio laikraščio akcijų paketą. Vyriausiasis „Komersanto" redaktorius Rafas Šakirovas atleistas iš pareigų. Laikinai vyriausiojo redaktoriaus pareigas eis Leonidas Miloslavskis.

Kitą dieną aš pragulėjau su temperatūra. O vakare, kai visgi nusikapsčiau iki redakcijos, mane pasitiko Lionia Miloslavskis:

– Lena, kaip gaila, kad tavęs nebuvo! Pas mus čia Berezovskis buvo atvykęs pasikalbėt. Labai norėjo tave pamatyti[47]... Mes tau skambinome, skambinome, bet kažkodėl niekur negalėjome tavęs niekaip rasti!

Pasakiau Miloslavskiui, kad tai ne keista, nes namie nebuvau, o pranešimų gaviklį sulijo lietus.

Po penkiolikos minučių personalo skyriaus darbuotojas atnešė man mobilųjį telefoną:

– Lena, prašom pasirašyti... Leonidas Miloslavskis liepė skirti jums mobilųjį, kad laikraščio vadovybė visada galėtų su jumis susisiekti...

Mobilieji telefonai tuo metu Rusijoje buvo labai brangus malonumas, ir tarnybinius telefonus turėjo tik vadovybė. Visi kiti darbuotojai vaikščiojo, kaip tada buvo įprasta sakyti: „Kaip lochai su peidžeriais". Net man, Kremliaus apžvalgininkei, tarnybinis telefonas buvo duodamas tik vykstant į komandiruotes su prezidentu.

47 Tai buvo atvira hiperbolė, nes tuo metu mes su Berezovskiu buvome visai nepažįstami. – Autorės pastaba.

Nesunku įsivaizduoti, kaip kreivai po tos „Berezovskio dovanos“ į mane žiūrėjo eiliniai „Komersanto“ darbuotojai:

– Jau perka? Na, suprantama...

Viso to, kas vyksta, įskaudinta iki pat širdies gelmių, aš pabėgau pas Slonim į vilą, į Dubcy kaimą pamaskvėje, ir pasislėpiau nuo visų.

Po kelių dienų čia atvažiavo mūsų draugė Natalija Gevorkian, gerai pažinojusi Berezovskį asmeniškai, ir ėmė mane įtikinėti, kad jis nė neketina įvesti „Komersante“ cenzūros:

– Jam to paprasčiausiai nereikia! Informaciniams karams jam visiškai pakanka ir televizijos. O su savo laikraščiais jis visada, laimė, elgiasi kaip plevėsa! Jo darbo stilius visai kitoks: jis niekada redakcijoje neįveda cenzūros, jis tiesiog turi keletą žurnalistų, su kuriais glaudžiai bendradarbiauja ir bando per juos daryti koncentruotą įtaką. Bet tau į visa tai turėtų būti nusispjaut!

Tiesiog nežinojau, ką daryti. Prasidedančioje priešrinkiminėje kampanijoje aš kategoriškai nenorėjau būti kieno nors pusėje – nei Berezovskio (proteguojančio kagėbistą Putiną), nei jo priešininkų – Primakovo ir Lužkovo tandemo, grasinančio susidoroti su Jelcino „Šeima“.

Ir štai išeitis atsirado pati savaime. „Mane tikina, kad Berioza neįvedinės cenzūros? – maniau. – OK! Puiku, aš priimu šias žaidimo taisykles! Aš dirbsiu toliau, lyg nieko nebuvo, ir rašysiu straipsnius, kaip esu įpratusi. Tada ir pažiūrėsim, koks Berezovskis prastas cenzorius. Viskas paaiškės labai greitai: arba tai pasirodys tiesa, arba Berezovskiui teks mane atleisti.“ Nusprendžiau ir nusiraminusi grįžau į Maskvą.

Tačiau problemos dėl cenzūros prasidėjo jau po mėnesio. Parašiusi straipsnį apie netvarką Kremliuje, aš, kaip paprastai, atidaviau jį politikos skyriaus viršininkei Nikai Kucylo, o ji savo ruožtu įdėjo tekstą į laikraščio numerį. Tačiau po pusvalandžio, kai laikraštis buvo atiduotas į spaustuvę, mūsų paprašė užeiti pas tą dieną budėjusį vyriausiojo redaktoriaus pavaduotoją.

– Straipsnį reikia perrašyti. Miloslavskis situaciją mato kitaip nei jūs, – pasakė jis.

– Jeigu Miloslavskis „mato kitaip“, tai tegu Miloslavskis pats ir parašo straipsnį, – vienu balsu atsakėme mudvi su Nika.

– Na, mergaitės, jūs gi mane suprantat: iki *dead-line* liko pusvalandis, dėti tokį straipsnį, koks yra, aš negaliu. Todėl ar negalėtumėte jūs, Lena, visgi perrašyti straipsnio, kaip reikalauja Miloslavskis. Jis mano, kad Kremlius jau įveikė krizę ir dabar administracijoje – darni, gerai organizuota, efektyviai veikianti komanda...

– Va kai ši „efektyviai veikianti komanda" ką nors konkretaus efektyviai padarys, – tada aš parašysiu apie tai straipsnį. O rašyti avansu – tai, žinote, vadinamoji politinė reklama, – ramiai paaiškinau ir perspėjau, kad, jeigu vadovybė reikalaus, aš tiesiog dabar parašysiu ne straipsnį, o prašymą atleisti iš darbo.

Kai Berezovskis nauju „Komersanto" vyriausiuoju redaktoriumi paskyrė Andrejų Vasiljevą (kurį visa Maskva ne tik už akių, bet ir tiesiai šviesiai šaukė Vasia), mudu žodžiu lyg juokais susitarėm, ir šis susitarimas buvo labai efektyvus.

Iškart po Vasios paskyrimo aš papasakojau jam incidentą dėl „kitokio" matymo, dėl kitokio požiūrio į Kremlių ir pareikalavau:

– Andrejau, jeigu norite, kad dirbčiau jūsų laikraštyje, iškart susitarkime: jeigu jums reikia parašyti kokį nors užsakytą straipsnį, MANĘS nereikalaukite. Tada mes neturėsime problemų. Mat aš, kaip jūs nujaučiate, vis vien parašysiu tai, ką galvoju, o ne tai, ko norite jūs.

Būtent dėl šio keisto žodinio susitarimo, aš ir pradirbau „Komersante" iki pat mano knygelės pasirodymo Rusijoje. Kas nutiko vėliau – patys greitai perskaitysite.

Pasakysiu tik tai, kad paradoksalu, bet vos po kelių mėnesių, kai Berezovskis „užgrobė" laikraštį, gerokai didesnį pavojų žodžio laisvei kėlė jau ne jis, o laikraščio vadovybės susigiedojimas su buvusiu Berezovskio protežė Putinu, kuris, vos atėjęs į Kremlių, ėmė planingai naikinti ir nepriklausomą žiniasklaidą, ir jos savininkus.

ROMA IŠRENKA KLASIŠKĄ VIETELĘ

1999 metų vasarą Rusijoje prasidėjo naujas „informacinis karas". Atsimenate, kai pasakojau jums apie pirmąją kruviną oligarchiadą, priminiau jums eilėraštuką apie tai, kaip Jakas Cidrakas vedė Cipę Dripę? Tai štai: tik nenualpkite – dabar jie išsiskyrė.

Dabar pačiame brangiausiame (ir vieninteliame kokybiškame) rusiškame koviniame filme pagrindiniai aktoriai ryžtingai pasikeitė vaidmenimis.

Gusinskis su Berezovskiu jau nebedraugavo, o atvirkščiai – norėjo vienas kitą nudėti.

Maskvos meras Lužkovas ir ką tik atleistas premjeras Primakovas mirtinai supyko ant Kremliaus „Šeimos" už tai, kad ta nepaskyrė jų prezidento Jelcino įpėdiniais ir paskelbė Kremliui „vendetą".

Oligarchas Gusinskis perėjo į Primakovo ir Lužkovo pusę – ir paskelbė Kremliui kraujo kerštą.

Oligarchas Berezovskis, suprantama, liko Kremliaus pusėje – mat ten sėdėjo jo „Šeima".

Tada oligarchas Gusinskis numetė ant Kremliaus atominę bombą: pasitelkė savo televizijos kanalą NTV, kad eteryje praneštų tautai apie „Šeimą" ir apkaltintų Jelciną, jo dukrą ir Berezovskį korupcija.

Keršydamas oligarchas Berezovskis... Bet toliau perpasakoti šio filmo scenarijų beprasmiška – toliau Berezovskio ORT ir Gusinskio NTV televizijos kanalai virto vientisa kruvina makalyne.

Skelbimą apie naujo pasaulinio karo pradžią aš pamačiau tiesiog ant stulpo šalia Maskvos, prie vyriausybinio kelio. Grįždama į Maskvą Rubliovo plentu, pačiu prestižiškiausiu užmiesčio rajonu, kuriame stovi beveik visų valstybės valdininkų vilos (pradedant Jelcinu ir baigiant Putinu), prieš įvažiuodama į Maskvą, pastebėjau didžiulį reklaminį plakatą:

„Roma galvoja apie šeimą. Šeima galvoja apie Romą. Sveikiname! P. S. Roma išrinko klasišką vietelę".

Aš iškart supratau, kad ši „informacinio karo" serija bus pati kruviniausia. Mat iki tol Jelcino „Šeimos" ir Berezovskio priešai dar niekada taip konkrečiai neminėjo asmenybių ir niekada viešai neištardavo „Sibneft" vadovo Romano Abramovičiaus, kuris buvo laikomas pagrindiniu „Šeimos" iždininku, vardo.

Vietą reklamai Roma (o tiksliau – jo „gerbėjas") išrinko iš tikrųjų „klasišką": nepastebėti plakato buvo neįmanoma – jis kabėjo tiesiog prieš įvažiuojant į Maskvą, virš plento, kuriuo kiekvieną rytą važiuojantys į darbą Maskvoje, o vakare grįžtantys atgal į savo vilas prabangių limuzinų keleiviai iškart suprasdavo, kad „Romos", apie kurį kalbama reklamoje, pavardė – ne Ivanovas, o Abramovičius.

Reklaminis plakatas apie Romą prakabėjo mažiau nei parą ir buvo nuimtas reikalaujant „Sibneft" kompanijai. Kaip man pavyko išsiaiškinti, kai kuriems anonimams šios reklamos užsakymas kainavo tik 1600 dolerių. Užtat kiek malonumo!

Žodžiu, viešieji ryšiai trykšte tryško kūrybingumu.

Kitas „karinių veiksmų" šedevras buvo visose centrinėse Maskvos gatvėse iškabinėti plakatai: jie kvietė „išrauti BaoBABus" ir buvo stilizuoti pagal Sent Egziuperi pasaką „Mažasis Princas" (pamenate, ten buvo tokios kenksmingos piktžolės?). Visi Maskvos gyventojai, suprantama, taip pat iškart pamatė, kad egzotiškų medžių pavadinime svarbiausios yra trys raidės, – BAB, – tai yra pagrindinio Kremliaus oligarcho Berezovskio vardo, tėvavardžio ir pavardės abreviatūra: Borisas Abramovičius Berezovskis.

Vienu iš šios idėjos autorių Kremliuje buvo laikomas oligarchui Gusinskiui artimas šešėlinis „piarščikas" Zverevas, kuris tuo metu dirbo (dėmesio, laikykitės!) – Kremliaus administracijos vadovo pavaduotoju.

Kai aš užėjau pas šį Gusinskio „piarščiką" į jo kabinetą Kremliuje, jis azartiškai privedė mane prie lango ir pro jį parodė Ivano aikštę (vidinė Kremliaus aikštė):

– Štai, matote, ten mašina stovi? Tai – Abramovičiaus mašina. Vadinasi, jis dabar arba pas Vološiną, arba pas Tatjaną[48]. Roma kiauras dienas čia pas ją sėdi…

„Priešiškas" „piarščikas", suprantama, iškart buvo išśveistas iš darbo Kremliuje.

Ir prasidėjo… Vėlesni triumvirato Gusinskis–Primakovas–Lužkovas viešo konkurentų drabstymo purvais projektai buvo ne tokie subtilūs. Prolužkovinis laikraštis „Versija" nesilaikė jau jokių padorumo taisyklių: jis išspausdino Kremliaus administracijos vadovo Vološino vyriausiojo sūnaus telefono numerį ir namų adresą, o tarp eilučių buvo kvietimas visiems koncerno AVVA indėlininkams ateiti ir pasiimti savo pinigus, atseit pavogtus Vološino ir Berezovskio. Aš iki šiol esu įsitikinusi, kad būtent tokiais užsakytais smūgiais žemiau juostos laikraštiniai propagandininkai ir pažadino anksčiau „tyliame kabinetiniame inteligente" Vološine žvėrį.

48 Prezidento dukra. – Autorės pastaba.

Nuo tos akimirkos kiekvieną sekmadienį dėl Rusijos politikos sunerimę piliečiai gailėjosi, kad neturi dviejų televizorių. Mat reikėdavo žiūrėti dvi vienu laiku eteryje pasirodančias apžvalgines savaitines laidas: vieną – per Gusinskio NTV, o kitą – per Berezovskio ORT. NTV propagandinę programą „Itogi" vedė Jevgenijus Kiseliovas, kurį visa šalis dėl lėtumo, nuobodumo ir mekenimo eteryje vaizdžiai vadino Kisieliumi. Tuo tarpu ORT televizijos kanalo smogiamoji jėga buvo Sergejus Dorenka – įžūlus chamiškų manierų tipas, pylęs pamazgas ant priešininkų linksmai ir su ugnele. Jį visa šalis vadino Telekileriu.

Kai per išeigines viešėdavau pas Mašą Slonim užmiestyje, mes išsisukdavome iš padėties paprastai: išsivaikščiodavome po atskirus kambarius – ji į virtuvę, aš – į svetainę, žiūrėdavome abipusės „neapykantos penkiaminutes" skirtingais kanalais, o paskui per reklamines pertraukėles bėgdavome viena pas kitą pasidalyti naujienomis.

– Na kaip ten Kisielius?

– Nuobodžiai, kaip visada. Jis netgi su sensacingais dokumentais apie korupciją rankose taip mekena, kad visiems pasidaro nuobodu. O kaip Dorenka?

– Ugningai! Rodė „išnarstymą"! Primakovo užpakalį ir Lužkovo koją... Linksma!

Firminis Telekilerio Dorenkos arkliukas buvo rodyti visai šaliai intymių Primakovo ir Lužkovo kūno dalių muliažus: pirmojo klubo sąnarį ir antrojo meniską – mat šiose kūno vietose nevykusiems prezidento „įpėdiniams" neseniai buvo atliktos operacijos. Keršydamas už nuolatinius antikremlinės grupuotės pareiškimus apie Jelcino neveiksnumą, ligas ir girtuokliavimą, Telekileris negailestingai ir detaliai primindavo šaliai apie karšinčiaus Primakovo amžių ir apie silpną Lužkovo sveikatą. Į tai Lužkovas su Primakovu jau visu balsu ėmė grasinti Jelcinui ir jo šeimai nušalinimu nuo valdžios ir kriminaliniu susidorojimu.

Informacinis karas pasiekė apogėjų, kai NTV tiesiogiai korupcija apkaltino Vološiną ir Jelcino dukrą Tatjaną. Gusinskio propagandininkai pasistengė ir, kad Kisielius vėl visko nesugadintų savo nuobodybe, laidą apie „Šeimos" korupciją padarė linksmą: tautai apie viską papasakojo animacinio filmo forma. Po ekraną lakstė mažas pieštas Roma Abramovičius iš

kompanijos „Sibneft" ir perdavinėjo savo šefui Berezovskiui pinigus, o tas savo ruožtu finansavo prezidento dukrą Tanią ir artimiausią jos draugą Valią Jumaševą, kurie, naudodamiesi artimais šeimyniniais ryšiais su prezidentu Jelcinu, lobistiškai „prastūminėjo" naudingus Berezovskio ir Abramovičiaus verslui sprendimus.

Animacinis filmas susilaukė didžiulio pasisekimo tarp žiūrovų. Tačiau būtent tai ir buvo lemtinga politinė (ir psichologinė) Gusinskio klaida.

Jelcino klanas pasijuto ant išgyvenimo ribos. Be to, ne tik politine, bet ir tiesiogine, fiziologine, prasme. O Kremliaus administracijos vadovas Vološinas pasijuto kaip sužeistas žvėris, kurį medžiotojai Lužkovas ir Primakovas, aktyviai palaikomi Gusinskio, bando išrūkyti iš Kremliaus irštvos.

– Tas kalės vaikas Gusinskis per vieną mūsų bendrą pažįstamą perdavė man, kad „nei Vološinui, nei Jumaševui, nei Tatjanai gyvenimo dabar nebebus, net jeigu jie išvažiuotų į užsienį!" – kiek vėliau pasakojo man Vološinas, kai mudu kalbėjomės akis į akį jo kabinete Kremliuje.

– Ir ką gi dabar jūs savo ruožtu pasiruošęs pareikšti, kad „nebebus gyvenimo Gusiui"? Tai kruvina klanų vendeta, ar ką? – perklausiau aš.

– Na ne, dėl Dievo, tegu gyvena. Tik tegu kur nors toliau nuo čia... Ir verslą tegu visą mums atiduoda, – visiškai rimtu ir niūriu veidu pratarė Vološinas.

Nuo tos akimirkos Vladimiro Gusinskio, legendinio pirmojo nevalstybinio televizijos kanalo Rusijoje įkūrėjo, žiniasklaidos imperijos laukė atsakomasis Kremliaus smūgis.

Kremliaus administracijos vadovas Vološinas surinko „Kremliaus pulą" į spaudos konferenciją ir pareiškė, kad „klausimas dabar būtų toks: arba mes sulaužome „Mostą"[49], arba „Mostas" sugriauna valstybę". Kaip „valstybę", be abejo, reikėjo suprasti tuometinę Kremliaus komandą – tai yra Jelcino klaną. Po to kompanijos „Media-Most" ir televizijos kanalo „NTV plius" sąskaitos Vnešekonombanke buvo nedelsiant areštuotos.

Kremliuje pagal tiesioginę Vološino sankciją visų rangų valdininkams buvo griežtai uždrausta bendrauti su Gusinskio žiniasklaidos holdingo žurnalistais.

49 Taip buvo vadinama Gusinskio žiniasklaidos kompanija. – Autorės pastaba.

Iš Vološino spaudos konferencijų (kaip visada „uždarų") akreditacijų sąrašo Gusinskio žiniasklaidos holdingo žurnalistai taip pat buvo išbraukti.

Jelena Dikun iš laikraščio „Obščiaja gazeta", finansuojamo Gusinskio, skambino man ir gailiai maldavo:

– Pasakyk, kas buvo spaudos konferencijoje! Vyriausiasis redaktorius mane tiesiog užmuš, jeigu aš nieko apie tai neparašysiu!

Ir aš, suprantama, pasakojau.

Nuo to laiko „Kremliaus pule" atsirado pats geriausias indikatorius, leidžiantis patikrinti žurnalisto „pakaltinamumą": jeigu tu, nepaisydamas oligarchų karų, gali pasidalyti informacija su akreditacijos netekusiais savo kolegomis, – vadinasi, tavo galvoje dar tvarka. Jeigu ne – vadinasi, laikas gydytis. Arba keisti profesiją ir tapti Kremliaus valdininku.

Kaip elgtis su manimi, Vološinas tą akimirką nežinojo. Formaliai aš lyg ir buvau „sava" – tai yra dirbau laikraštyje, priklausančiame Berezovskiui. Kita vertus, dėl to, kad savo straipsniuose abiejų kariaujančių klanų atžvilgiu nuosekliai laikiausi nepatriotinės pozicijos „abu blogai", be to, dar leisdavau sau informuoti skaitytojus apie visus man žinomus šešėlinius administracinius Kremliaus veiksmus prieš „Mostą", vieną akimirką irgi patekau į nemalonę. Rugsėjo pradžioje Vološinas „savo ranka" (kaip paskubėjo man pranešti Kremliaus spaudos tarnyba) išbraukė mane iš akredituotų slaptai spaudos konferencijai sąrašo.

Mano atsakas buvo paprastas ir efektyvus: tą dieną su smulkmenomis sužinojau, apie ką Vološinas kalbėjo tame slaptame susitikime (laimė, tuo metu „Kremliaus pule" dar buvo kolegų sveikomis galvomis), ir publikavau visa tai pirmame „Komersanto" puslapyje.

Be to, jeigu po anksčiau vykusių spaudos konferencijų, kurioms mane akredituodavo, aš būdavau suvaržyta „žurnalisto garbės žodžio" ir galėdavau visą ten skambėjusią informaciją naudoti tik „be nuorodos į šaltinį", tai šį kartą, atvirkščiai – niekuo savęs nevaržiau. Ir po kiekviena karinga citata parašydavau garbingą Kremliaus administracijos vadovo Vološino vardą.

Po to Vološinas greitai suvokė, kad visgi saugiau su manim draugauti nei kariauti. Ir nuo to laiko administracijos vadovas kvietė mane į visas savo spaudos konferencijas.

Mane seniai kankina klausimas: kodėl gi tas pats žmogus, kuris tuo metu sugebėjo suimti save į rankas ir, nors buvo labai suirzęs, elgtis su manimi profesionaliai, nesugebėjo po metų lygiai taip pat profesionaliai pasielgti televizijos kanalo NTV atžvilgiu ir atsisakyti asmeninio keršto ir administracinių planų prievarta atimti šį kanalą iš Gusinskio? Gusinskis, kaip žinoma, Putinui atėjus į valdžią, greitai buvo pasodintas į kalėjimą, o po kelių dienų jam leista išvykti į užsienį, kai jis, Kremliui spaudžiant, kalėjime sutiko pasirašyti skandalingą protokolą dėl visų savo turimų televizijos kanalo NTV akcijų perdavimo valstybei, valstybės vardu jį pasirašė spaudos ministras Lesinas.

Žodžiu, būtent Vološinas, tuo metu iš esmės vietoj Berezovskio jau tapęs Kremliaus „Šeimos" galva, parodė savo politiniam mokiniui Putinui iškreiptai lengvą būdą, kaip nusukti konkurentams galvas, pasitelkus valstybės aparatą.

LENGVAS PUTINGAS

Netgi prirašydama daugtaškių aš nesiryžtu pateikti tų riebių keiksmų, kuriais Rusijos politinis elitas pasitiko 1999 metų rugpjūčio 9-ąją, kai vietoj „labas rytas, šalie!" išgirdo apie penkto per pusantrų metų premjero (Stepašino) atsistatydinimą ir apie Putino paskyrimą į šią vietą. Gavusi nespausdinamą ir necenzūrinį pirmosios dešimties politikų ir valdininkų, kuriems galėjau prisiskambinti, komentarą, aš nutariau padaryti poros valandų profilaktinę sanitarinę pertrauką: paprasčiausiai todėl, kad tiesiogine prasme linko ausys.

Užtat, nors ir užlinkusiomis ausimis, aš iškart bandymais nustačiau, kad galutinį sprendimą paskirti Putiną priėmė gana „siauras ribotų žmonių ratas" – tik patys svarbiausi Jelcino „Šeimos" nariai.

Kiek vėliau jie ištobulino kuluarinę atstatydinimo motyvaciją, kuri beveik žodis žodin sutapo su charakteristika, kurią kiek anksčiau Stepašinui už akių mudviejų pokalbio metu išsakė Lužkovas: „Tai – ne premjeras, o skuduras. Skystalas". Beje, asmenys nepatekę į lemtingąjį Jelcino „pirmąjį ratą" (tai yra, beveik visas politinis elitas) atvirai kalbėjo apie tai, kad iš tiesų silpnas Stepašinas, šiaip ar taip, įsigudrino savo premjeravimo metu keletą kartų „Šeimai" užminti ant uodegos: atseit ne visai „suprato"

Romano Abramovičiaus „verslą“. Pikti liežuviai tvirtino, kad būtent už nesusikalbėjimą su „Šeima“, o ne už silpnumą, Stepašinas ir sumokėjo: buvo pakeistas čekistiškai paklusniu Jelcino „Šeimos“ protežė Putinu.

Kaip netrukus paaiškėjo, tuo metu prieš Stepašino atstatydinimą (vadinasi, ir prieš Putino paskyrimą) kategoriškai pasisakė Anatolijus Čiubaisas ir netgi asmeniškai susitiko su Jelcinu, bandydamas paaiškinti jam, kad šis žingsnis – savižudybė. Premjerą Stepašiną Čiubaisas laikė tinkamu Jelcino įpėdiniu, manydamas, kad šis įstengs tęsti liberalias reformas. Kalbama, kad Putinas iki šiol negali atleisti buvusiam privatizavimo asui, o dabar didžiausios Rusijos energetinės kompanijos RAO EES vadovui Čiubaisui.

Netrukus sužinojau, kaip paskutinėje tragikomiškoje Jelcino epochos Kremliaus dramoje buvo paskirstyti vaidmenys. Dramoje, kurios finalas (dabar jau nesvarbu: dėsningas ar atsitiktinis) ilgiems ateities metams (jeigu ne dešimtmečiams) pakeitė visą Rusijos politinės istorijos kryptį.

1999 METŲ RUGPJŪČIO 5-OJI. Jelcinas, kuriam aplinka jau „pripudrino“ smegenis, kad Stepašinas – skystalas, išsikviečia premjerą ir vos jam peržengus slenkstį praneša apie jo atstatydinimą. Bet Stepašinas elgiasi netipiškai, ne taip, kaip visi premjerai, kuriuos prieš tai Jelcinas atleido, ir užduoda prezidentui klausimą: „Už ką?“ Jelcinas apkaltina jį bestuburiškumu ir nesugebėjimu sustabdyti Lužkovo bei Primakovo puolimo. Stepašinas prieštarauja Jelcinui ir atsakomybę nukreipia į Kremliaus administracijos vadovą Aleksandrą Vološiną, pradėjusį karą su Gusinskio „Mostu“. Susitikime dalyvavęs Vološinas supranta, kad klausimas dabar toks: arba jis – arba Stepašinas.

Tą dieną įsakas dėl Stepašino atstatydinimo į naujienų agentūras taip ir nepatenka. Jelcinas, vakarinėse žinių laidose nepamatęs informacijos apie atstatydinimą, savo artimiesiems pirties neužkuria: patyrusiems caro dvariškiams tai – aiškus ženklas, kad prezidentas dėl atstatydinimo kiek atvėso.

RUGPJŪČIO 6-OJI. Sergejaus Stepašino aplinka, lengviau atsidususi, kuluaruose žurnalistams praneša, kad „viskas išsisklaidė“.

RUGPJŪČIO 7-OJI. Per asociacijos „Bolšaja Volga“ posėdį premjeras Stepašinas, kalbėdamas apie problemas Šiaurės Kaukaze, daro svarbiausią politinį

pareiškimą: **„Rusija nebekartos 1994–1995 metų klaidų, Čečėnijoje daugiau nebežus Rusijos kareiviai".**

RUGPJŪČIO 8-OJI. Pasirodo neoficiali informacija apie čečėnų smogikų įsiveržimą į Dagestaną. Stepašinas išskrenda į Machačkalą.

Tuo pat metu pamaskvėje sprendžiamas premjero, o kartu ir prezidento krėslo likimas. Administracijos vadovybės vilose vyksta konsultacijos dalyvaujant Romanui Abramovičiui ir Anatolijui Čiubaisui. Čiubaisas vėl griežtai pasisako prieš Stepašino atstatydinimą, tvirtindamas, kad tas „dar neatskleidė visų savo resursų". Tačiau Vološinas, kaip ir anksčiau, buvo tvirtai apsisprendęs eiti iki galo.

Jelcinas paskiria Stepašinui lemiamą susitikimą rugpjūčio 9-ąją 10.00 ryto. Čiubaisas skambina Jelcinui ir prašo paskirti jam asmeninę audienciją prieš tai, – vis dar tikėdamasis paveikti prezidento sprendimą.

Jelcinas sutinka priimti Čiubaisą rugpjūčio 9-ąją, 9.15 ryto. Kitaip sakant, 45 minutės iki ateinant Stepašinui. Tačiau administracijos vadovybė su Vološinu priešakyje jau paruošė Jelcinui kalbos, kurioje Putinas paskelbiamas prezidento įpėdiniu, tekstą. Aplinka įteigia Jelcinui, kad tai – „puikus ėjimas". Vološinas įspėja Jelciną: „Borisai Nikolajevičiau, Čiubaisas rytoj ryte bandys jus atkalbėti nuo šio stipraus ėjimo..."

RUGPJŪČIO 9-OJI. Nekantraudamas padaryti „efektingą rokiruotę" ir parodyti šaliai, koks jis „kietas", Jelcinas atvažiuoja į Kremlių gerokai anksčiau, nei planuota – 8.00 ir iškart pasikviečia Stepašiną: „Sergejau Vadimovičiau, jūs laisvas... Ištuštinkit kabinetą Putinui... Viso gero!" Iškart po to Jelcinas skambina Čiubaisui ir patenkintas praneša apie atstatydinimą, kurį ką tik įvykdė. „Jūs dar turit man kokių nors klausimų?" – kandžiai paklausė jis Čiubaiso.

Rugpjūtį Jelcinui paskelbus Putiną savo įpėdiniu, pastarojo reitingas buvo vertas tik kapeikos – 2 %. Tokiai didžiulei šaliai kaip Rusija – tai apskritai statistikos paklaidos paribiai.

Aš specialiai čia pateikiu „Visuomenės nuomonės" fondo duomenis: tai gana lojali Kremliui socialinių tyrimų tarnyba. Tačiau net ji Putino atžvilgiu neturėjo jokių iliuzijų.

Mažiausiai mėnesį visa politinė „chebra" (išskyrus projekto, pavadinto „Putinas", autorius) iš visos širdies kvatojosi iš šio valdininko prezidentinės potencijos.

Netgi atleisto premjero Stepašino reitingas tuo metu buvo gerokai didesnis: rugpjūtį jį atstatydinant juo pasitikėjo net 33 % rinkėjų. Ir būtent tą akimirką Vološinas ir „Šeima" nutarė jį atstatydinti pakeičiant Putinu.

O Putinas, tuo metu sėdėjęs FSB vadovo kėdėje, „gyventojų pasitikėjimu" pasigirti negalėjo. 1999 metų rugpjūtį juo pasitikėjo (to paties lojalaus Kremliui „Visuomenės nuomonės" fondo duomenimis) vos 5 % apklaustųjų.

O NEpasitikėjimą Putinu jo paskyrimo premjeru metu, 1999 metų rugpjūtį, išreiškė (dėmesio, dabar pokštas) – net 29 % gyventojų.

Užėjusi pas patyrusį „piarščiką" Aleksejų Voliną, pasidomėjau:

– Na, kaip tau Putinas? Ta prasme – kaip potencialus klientas? Tu imtumeisi jį pramušinėti į prezidentus?

– Nepristok su nesąmonėm... Beviltiškas, – numojo ranka Volinas ir toliau užsiėmė kažkokiomis svarbesnėmis kasdienėmis problemomis.

Bet aš neatstojau:

– Volinai, imkim ir įsivaizduokim tokią hipotetinę situaciją: tavo rankose štai toks beviltiškas klientas, su tokiu žemu reitingu ir su nekokia visuomenės nuomone... Pamodeliuokim situaciją: ar egzistuoja pasaulyje kas nors tokio, kuo viešųjų ryšių komanda galėtų smarkiai pakelti jo reitingus ir padaryti iš jo prezidentą?

Volinas pasikasė pakaušį ir atsakė:

– Taip. Yra. „Mažas pergalingas karas".

Beliko tik kaip ponui *Fix it* filme „*Wag the dog*" pratęsti:

– *Why Chechnya?*

– *Why not!*

Beviltiškas pacientas išankstinį Volino receptą (atėjusį į galvą, be abejo, ne tik šiam „piarščikui") įgyvendino su bauginančiu tikslumu. Pradedant rugsėjo 9-ąja, po to, kai buvo susprogdintas devynaukštis gyvenamasis namas Maskvoje, Kremlius pradėjo naują antičečėnišką kampaniją, ir Putino reitingas ėmė augti kaip agurkas radioaktyviame Černobilyje: po 3–4 % per savaitę. 1999 metų gruodį, vėl Kremliaus atnaujintos karinės operacijos Čečėnijoje įkarštyje, pasiekė 45 %. Beje, pagrindinis Kremliaus sociologas,

„Visuomenės nuomonės" fondo vadovas Aleksandras Oslonas taip pat ne kartą man patvirtino, kad, netgi pagal jų tyrimus, svarbiausios mielės, nuo kurių augo Putino reitingas, buvo būtent karas, pradėtas Čečėnijoje. Be to, sėkmingai pateiktas visuomenės nuomonei.

JIS NIEKADA NEBUVO BOSFORE

1999 metų lapkričio pabaigoje Stambule vykęs ESBO susitikimas „Kremliaus pului" pasirodė kaip prezidento Boriso Jelcino atsisveikinimo kelionė. Gal būtent todėl dabar, kai aš prisimenu tuos laikus, visi komiški kelionės į Stambulą personažai ir anekdotinės smulkmenos man atrodo kupini kažkokio epinio, išbaigto žavesio. Lygiai kaip skruzdės ir žolytės, netyčia patekusios į gintaro gabalėlį, – visi Kremliaus gyventojai darė pačius įprasčiausius, žemiškiausius, jiems būdingus nereikšmingus kasdienius kūno judesius. Iki pat tos akimirkos, kol visų jų nepasičiupo banga. Ir tada jie sustingo pačiomis natūraliausiomis, buitinėmis, nereikšmingomis pozomis, kurios juos nužudžiusiame gintare įgavo amžiną vidinę šviesą ir prasmę.

Kremliaus žurnalistų akreditacijų skyrius tuo metu jau galutinai pavirto kažkokia turizmo firma. Mus išvežė į Stambulą beveik savaitei.

Į visus mano darboholiškus klausimus apie tai, kam švaistyti šiai kelionei tiek laiko, nepamirštamasis Sergejus Kazakovas (Kremliaus akreditacijų skyriaus viršininkas) pratarė:

– Prašyčiau be darboholizmo! Ar jūs kada nors buvote Stambule? Ne? Tai štai: puikus miestas! „Šopingas", pigūs kailinukai, auksas, Didysis turgus, šen, ten! Atsipalaiduokit!

Ir mano bičiulės – Jelena Dikun, Tatjana Netreba ir Tatjana Malkina – išėjo apsipirkti. Didžiojo turgaus ir kitų didmeninių Stambulo turgaviečių antpuolius „Kremliaus pulas" rengė kasdien. Kvailėdama nuo laisvo laiko pertekliaus, kiekviena mano draugė nusipirko po keletą skirtingų spalvų ir dydžių kailinių: iš pradžių sau, paskui – vyrams, paskui – motinoms, o paskui ir mažiems vaikams. Vėliau – metėsi prie papuošalų.

Man, kliniškai alergiškai masiniam apsipirkimui ir stumdymuisi turguje, vakarais teko apžiūrinėti jų laimikį ir klausytis „medžiotojų" pasakojimų:

– Mums nuolaidą du kartus padarė! Kad tu būtum mačiusi, kaip turkai Netrebą į šią striukę įspraudė! „Modeliukas!" – sako. Man atrodo, dar truputį – ir jie būtų jai visa tai už dyką atidavę!

Žodžiu, sprendžiant iš trofėjų „Kremliaus pulo" viešbučio numeriuose skaičiaus, senasis Cargradas buvo sulygintas su žeme.

Aš linksminausi savaip. Tokių stebuklingų šviežutėlių iš jaunų pistacijų pagamintų ledų kaip mažoje kavinukėje Istiklalo gatvėje, šalia Taksimomo, neteko ragauti jokioje kitoje pasaulio šalyje. Jaunučiai prancūzų gelbėtojai (atvažiavę į Turkiją padėti tvarkyti žemės drebėjimo, įvykusio susitikimo išvakarėse, griuvėsių) ateidavo į kavinę su didžiuliu, išmokytu ieškoti aukų belgų aviganiu ir kas vakarą susidomėję stebėdavo vieną ir tą patį atrakcioną.

– Na ką, Tregubova, dar po vieną? – provokavo mane Jelena Dikun po penkių suvalgytų porcijų.

– Ne, iš pradžių dar karštos arbatėlės „*Earl Grey*", kitaip aš pavirsiu į senį besmegenį! – prašiau aš padavėjo. Bet po minutės visgi praskysdavau. – Gerai, o paskui – dar dvi porcijas ledų!

Tuo metu užeigos šeimininkas paprastai neišlaikydavo, imdavo kvatotis ir atnešdavo mums didžiulį kubilą pistacijų ledų:

– *Our Compliments, my friends!*

Tekdavo dalytis su belgų aviganiu.

Kaip aš apsidžiaugiau, kai po šių kankinančio nieko neveikimo dienų į Stambulą pagaliau atvyko Rusijos delegacija! Aš nagais ir dantimis įsikibau į Aleksejų Gromovą (būsimąjį Putino spaudos atstovą, kuris tada dar ėjo technines spaudos tarnybos vadovo pareigas) ir pareikalavau, kad jis nedelsiant organizuotų mums susitikimą su Kremliaus administracijos vadovu Aleksandru Vološinu. Ir Gromovas, kuris, kaip vėliau paaiškėjo, svajojo užimti nelaimingojo paskutinio prezidento spaudos atstovo Dmitrijaus Jakuškino vietą, uoliai puolė vykdyti mano prašymą.

Vološinas įsikūrė tame pačiame viešbutyje kaip ir Jelcinas, pačiame gražiausiame Stambule – „*Swiss Hotel Bosphorus*", ir vakare mes su malonumu patraukėme pas jį į svečius.

Pačiame prabangiausiame viešbučio numeryje Vološinas, kurį beveik mirtinai nukamavo Kremliaus kovos dėl išlikimo metai, atrodė kaip ką tik išlaisvintas Osvencimo kalinys.

Įdubusius skruostus stipriai pabrėžė geltona lyg mumijos veido spalva, o žiūrint į jo figūrą buvo visai nesuprantama, ant ko gi ten kabo kostiumas.

Beje, pats Staljevičius niūriai iš paskutiniųjų stengėsi neišsiduoti. Mūsų pasitikti jis išėjo beveik nesiūbuodamas, žvaliai paspaudė visiems rankas (jo ranka buvo šalta kaip ledas, bekraujė, tarsi mumijos) ir nusivedė į savo numerį.

Mums iš paskos pro pusiau praviras Vološino numerio duris nepastebimai įslinko ir nelaimingasis prezidento spaudos atstovas Dmitrijus Jakuškinas, iš kurio visi žurnalistai tuomet tiesiog tyčiojosi. Kol mes susėdome ant Vološino lovos, spaudos atstovas slėpėsi galbūt prieškambaryje, galbūt išvietėje. Ir tik kai mes jau ėmėme kalbėtis, jis be garso įsmuko į kambarį ir ... – visų nuostabai – žaibiškai pusiau gulomis ant šono įsitaisė ant gretimos lovos artistiškai pasirėmęs ranka galvą. Taip išsidrėbęs vargšas mūsų Jakuškinas ir pratylėjo visą pokalbio laiką.

O Vološinas mechaniškai, kaip ant nupjautų kojūkų, pritūpė šalia dailaus medinio rašomojo stalo, apkrauto šlykščiais Kremliaus cirkuliarais. Beveik nedrebančiais pirštais jis išsiėmė ir prisidegė cigaretę, kuri greitai, kai jam jau nebeužteko jėgų užsitraukti ir nukratyti pelenus, ėmė šauniai deginti brangų medį.

Tačiau apskritai Kremliaus distrofikas laikėsi šauniai. Po to, kai jis sėkmingai nusileido į krėslą, paskutinis dalykas, kuris jį šiek tiek išdavė, buvo tik ritmingas, vos pastebimas galvos sukiojimas kartu su viršutine liemens dalimi aplink savo ašį. Susidarė įspūdis, kad administracijos vadovas tuoj ims ir uždainuos garsą „om“. Įsižiūrėjusi į šiuos ritmiškus judesius, aš staiga supratau, kad Vološinas tiesiog miega atmerktomis akimis.

Vieną akimirką jis visgi įkliuvo.

Į vieną iš mūsų klausimų Vološinas gyvai atsakė:

– Aha.

– Kas „aha“? – nustebusios perklausė merginos.

– Uhu... – paaiškino Vološinas. Ir toliau sėdėjo, apsimesdamas, kad nemiega.

Jo akys nuolatos kažkaip pačios savaime užsimerkdavo (lygiai taip, kaip kad miegančiam žvėriui pabandžius pakelti voką), bet jis siaubingomis va-

lios pastangomis mirksėjo ir toliau žvelgė į mus išskaidytu, įsmeigtu netgi ne į tarpuakį, o tiesiai į amžinybę blausiu miegančio Budos žvilgsniu.

Malkina nusprendė, kad administracijos vadovas tiesiog pavargo kalbėti apie politiką ir todėl su juo reikia skubiai pakalbėti apie meilę:

– Aleksandrai Staljevičiau, o štai pasakykit: kokios moterys jums patinka?

– Lėkštės, – kaip somnambulas pratarė Vološinas.

Pasirodo, jis atsakė į prieš tai Netrebos užduotą klausimą – apie jo hobį.

– Aš jaunystėje dažydavau lėkštes. Išpiešdavau, o paskui pats jas degdavau. Gražiai išeidavo.

– Nejaugi jūs dar iki šiol turite tų lėkščių? Galite parodyti?

– Nea. Visas pardaviau, – flegmatiškai prisipažino Kremliaus asketas. – Pinigų tada neturėjau, štai ir pardaviau.

Netreba, kuriai „Argumenty i fakty“ redakcija uždavė parašyti straipsnelį apie Vološino „žmogiškąjį aspektą“, ėmė maldauti:

– Oi, Aleksandrai Staljevičiau! O papasakokit, ką jūs apskritai veikiate laisvalaikiu?

Čia jau aš neišlaikiau:

– Netreba, ar tu tyčiojiesi iš jo, ar ką? Koks gi jam dar laisvalaikis?! Tu pažiūrėk į jį!

Staljevičius nustebęs atgręžė į mane beužsimerkiančias akis ir gailiai nusišypsojo:

– Klausyk, o ką – rimtai pastebima, a? Aš jau iš tikrųjų savaitę nemiegojau...

Supratusios, kad naudos dabar iš Vološino – kaip iš ožio pieno, mes palikome jį ilsėtis, susitarusios vėliau kartu nueiti pavalgyti.

Nors kompanija buvo keista, tai buvo viena iš pačių gražiausių vakarienių mano gyvenime. Mat Bosforo vaizdas iš restorano „Swiss Hotel“ – tiesiog iš kojų verčiantis. O saulėlydis tą dieną buvo kažkoks nežemiškas.

Beje, administracijos vadovas viso to nematė, nes sėdėjo šalia manęs nugara į langą. O jėgų sukioti galvą jis neturėjo.

Darbas šakute Vološinui taip pat sekėsi sunkiai. Ir juo labiau jis negalėjo vienu metu koordinuoti dviejų procesų: valgyti ir kalbėti. Todėl šakutė su gelbstinčiu maisto kąsneliu nuolatos nebyliai pakibdavo kažkur pusiaukelėje tarp Vološino lėkštės ir burnos.

Veidmainiškai bandydama suplakti viename asmenyje bjaurybę žurnalistę ir rūpestingą moterį, aš pratariau:

– Aleksandrai Staljevičiau, štai baikite, prašau, valgyti šį gabaliuką. O po to paaiškinkite man: NA KAM GI JŪS tris kartus iš eilės pateikėte Federacijos tarybai reikalavimą, kad būtų atstatydintas generalinis prokuroras Skuratovas? Ar jums mažai buvo gėdos du kartus?! Kas per mazochizmas![50]

– Tiesiog man jau buvo į viską nusispjaut! – sukikeno Vološinas. – Blogiau mums būti jau negalėjo, o išsunkti visus psichologiškai privalėjau: aš jiems tiesiog parodžiau, kad jie ten gali spyriotis, kiek nori, jeigu reikės, aš dar nors ir šimtą kartų jų pykčiui siūlysiu atleisti Skuratovą! Ir vis vien galų gale visus juos prispausiu!

Po šio pažado Vološinas netgi šiek tiek pavalgė.

Dvasingą vakarienės atmosferą man, tiesa, kiek sugadino priešais mus sėdėjęs Kremliaus administracijos vadovo pavaduotojas tarptautinių reikalų klausimais Sergejus Prichodka. Politinės temos jo, atrodo, visiškai nejaudino. Ir kai tik aš atsistodavau nuo stalo ir eidavau prie bufeto atsinešti ko nors skanaus sau ir Vološinui, Prichodka puldavo man iš paskos ir, vos nueidavau porą žingsnių nuo bendro stalo, kaip maniakas atkakliai priekabiaudavo:

– Lena, na pasakykite man: kada mes su jumis susitiksime Maskvoje?

– O mes su jumis turime kokių nors bendrų reikalų, Sergejau Eduardovičiau? – kaip galima korektiškesniu tonu perklausdavau aš.

– Nejaugi jūs nesuprantate, Lena! – karščiavosi Prichodka. – Aš jūsų klausiu: kada mes su jumis galėsime susitikti vieni?

Vieną akimirką šis kvailas, vodeviliškas priekabiavimas mane taip suerzino, kad neišlaikiusi visoms merginoms girdint sugėdinau jį:

– Klausykit, Prichodka, ar jūs mane įsimylėjot?

– Taip, ir neslepiu šito! – įžūliai pareiškė Kremliaus užsienio politikos strategas.

– Tada būkite malonus ir valdykitės, nebepristokite prie manęs su šia savo problema – juk jūs vis dėlto rimtas valstybės valdininkas, Sergejau Eduardovičiau, atsakingas už valstybės įvaizdį, – įgėliau jam skambant kolegių juokui.

50 Skuratovas – tai tas pats vaikinas, per televiziją parodytas nuogas su prostitutėmis, po to ėmęs žūtbūtinai kovoti su Kremliaus korupcija. – Autorės pastaba.

Tuo metu Jelcinas jau rengė skandalingą savo kalbą Stambule apie tai, kad Vakarų šalys „NETURI TEISĖS priekaištauti Rusijai dėl Čečėnijos". Kaip tada susitikimo kuluaruose kalbėjo Gerhardas Šrioderis, dėl nenuolaidžios Rusijos pozicijos Čečėnijos klausimu susitikimas vos nežlugo. Ir netgi Rusijos užsienio reikalų ministras Igoris Ivanovas neoficialiame pokalbyje mestelėjo, kad „kai kas jau lygino šį susitikimą su Karibų krize".

O man šis istorinis susitikimas baigėsi tame pačiame „Swiss Hotel". Igoris Ivanovas, jau susipakavęs lagaminus, išėjo į viešbučio fojė pabendrauti su spauda.

– Rusijos diplomatija švenčia pergalę, – paskelbė ministras, – nes į Europos diplomatijos chartiją nebuvo įrašytas punktas apie tai, kad žmogaus teisių pažeidimas „nėra valstybės vidaus reikalas"...

Įtūžusi dėl Ivanovo žodžių, aš prisėdau „*Swiss Hotel*" kavinėje, užsisakiau varškės pyrago ir atsisveikinimui mėgaudamasi Bosforo peizažu, ėmiau rašyti piktą reportažą. Čia suskambo mobilusis telefonas. Tai buvo mama, tik ką per televiziją pažiūrėjusi reportažą iš baigiamosios Ivanovo spaudos konferencijos.

– Žinai, dukrele, noriu tavęs paprašyti: tu už Ivanovo nugaros prieš televizijos kameras nestovėk, – visai rimtai pareiškė man mama. – Turint omenyje tavo aukštą ūgį, tai kažkaip truputį žemina Rusijos diplomatiją...

Štai būtent tokie visi tuometiniai Jelcino dvariškiai ir sustingo amžiams Stambulo gintaro gabaliuke, paslėptame ant mano, profesionalios vaiduoklių medžiotojos, kuprinės dugno. Nes vos po keturiasdešimties dienų, 1999 metų gruodžio 31-ąją, Jelcinas staiga pareiškė, kad atsistatydina ir laikinai eiti prezidento pareigas skiria Putiną.

Tai buvo liberalios Jelcino epochos pabaiga.

Ir visiems mano pažįstamiems Kremliaus gyventojams prasidėjo jau visiškai kitoks „gyvenimas po mirties".

Kas kartą būdama Stambule, užsuku į „Vološino *Swiss Hotel*" pavakarieniauti – pagerbdama negrįžtamai praėjusius Jelcino laikus.

Beje, po kelių mėnesių, kai šiame viešbutyje buvo įvykdytas teroristinis aktas, aš, užėjusi į Kremlių, į svečius pas Vološiną, padejavau:

– Klausykit, Bosfore vos nesusprogdino mūsų viešbučio „*Swiss Hotel*"!

Jis klausiamai pažiūrėjo į mane:

– Kokio *„Swiss Hotel"*?

Priminiau jam apie somnambulines „lėkštes".

Ir čia Vološinas pradėjo juoktis:

– Klausyk, įsivaizduoji: aš juk visiškai nieko neatsimenu! Žinai, mano būsena tada buvo tokia, kad apskritai nieko aplink save nepastebėjau... Taigi aš lyg ir buvau Stambule, lyg ir ne...

9

PERGALĖS ŠEŠĖLIS

Kremliaus pergalę lemtinguose visai šaliai 1999 metų gruodžio rinkimuose man prieš savo valią teko švęsti net dukart: iš pradžių Kremliuje su Jelcino „Šeima" – Vološinu, Jumaševu ir Djačenko, o vėliau – dar ir Berezovskio Svečių namuose.

Šios Kremliaus pergalės „sava" aš nelaikiau. Apskritai jaučiausi kaip geriausios draugės, kurios pasirinkimas man nepriimtinas, vestuvėse. Viena vertus, lyg ir šventė, visi džiaugiasi. O kita vertus, aš gi tiksliai žinau, kad šitas jos jaunikis, kietakaktis kariškis, iškart po vestuvių, kai tik svečiai išsiskirstys, pradės ją be jokios priežasties mušti.

Štai maždaug taip aš ir sutikau Putino atėjimą prie Rusijos valdžios vairo.

VIENA NAKTIS SU ALEKSANDRU STALJEVIČIUMI

1999 metų gruodį laikraščio „Komersant" vyriausiasis redaktorius paprašė manęs padaryti kai ką visiškai neįmanomo: rinkimų į Dūmą rezultatų skaičiavimo naktį patekti į Kremlių.

– Va, Lužkovas su Primakovu rėkia, kad Kremlius klastos rezultatus „Jedinstvo"[51] naudai. O tu ir nueik pažiūrėt, kaip Kremlius tai darys!

Aš puikiai žinojau, kad rinkimų naktį niekas niekada nė už ką, nepriklausomai nuo jokių aplinkybių, į Kremlių neįleis nė vieno žurnalisto. Jiems vis dėlto ten dar ne visai galvose pasimaišė.

Teko pasikliauti tik savo auksiniu žurnalistiniu principu: „Jeigu negalima, bet labai norisi – vadinasi, galima".

„Šimts pypkių, negi aš veltui tiek metų administracijoje prasisukiojau?!" – pagalvojau ir nutariau praktiškai pritaikyti tas bizantiškų intrigų pamokas, kurias man tiek kartų dėstė Kremliaus profesionalai.

51 Kremlių palaikanti partija. – Autorės pastaba.

Teko atlikti visą seriją gudrių ėjimų. Pirmiausia aš nutariau į savo redakciją įsivilioti Kremliaus administracijos vadovą Aleksandrą Vološiną. Iš pradžių teko jį ilgai įtikinėti, kad jam būtina susitikti su mūsų laikraščio vadovybe. O vėliau, kai jau išgavau Vološino sutikimą, – pradėjau įtikinėti laikraščio vadovybę, kad susitikimas su Vološinu jiems žūtbūt reikalingas.

Galiausiai paskirtą dieną visi svarbiausi „Komersant" žurnalistai susirinko redakcijos salėje su židiniu, iš anksto gardžiuodamiesi susitikimu su „Kremliaus Barbudo" (taip juokais pagal analogiją su partine barzdotojo Kubos vado Fidelio Kastro pravarde buvo vadinamas Kremliaus barzdočius Vološinas).

Aš karštligiškai baigiau rytdienos numeriui kažkokį straipsnį. Mobilusis telefonas plyšojo: Vološinas atsiprašė, kad dėl automobilių kamščių kelyje šiek tiek vėluos. „Kaip, negi jūs šiandien ne tanku atvažiuojat?" – automatiškai pašaipiai, kaip mes buvom pratę, perklausiau administracijos vadovo.

– „Blyn", Lenka, na tavo ir „draugai"... – geliamai sušnibždėjo man į ausį generalinis „Komersant" direktorius, kai Vološinas, savo geležine valia nugalėti įvaręs siaubą visam politiniam elitui, vis dėlto atvažiavo ir švelniai, draugiškai mane išbučiavo.

Susitikimas su žurnalistų kolektyvu buvo dvasingas: „mano draugas" atsižegnojo nuo Berezovskio, žadėjo sudoroti NTV ir pabaigoje pasiūlė tiesiogiai iš Kremliaus cenzūruoti žurnalistės Tregubovos tekstus. Žodžiu, taip pat juokavo savo įprastu stiliumi.

Visuotinės linksmybės akimirką aš žaibiškai pasinaudojau situacija ir įsiterpiau:

– Tiesa, Aleksandrai Staljevičiau, vyriausiasis redaktorius rinkimų dieną mane komandiruoja į Kremlių, kad aprašyčiau, kaip jūs klastojat rinkimų rezultatus. Prašyčiau organizuoti man ten įėjimą į visas slaptas jūsų vieteles!

Vološinas sukikeno. Vyriausiasis redaktorius – irgi. O visi kiti žurnalistai – nusikvatojo. Ir Vološinas staiga suprato, kad dabar jis jau neišsisuks.

– Na, gerai, ateik, aš nieko prieš...

Taip Kremlius buvo nugalėtas savo paties ginklu.

Vis dėlto iki paskutinės akimirkos abejojau, ar Vološinas tęsės žodį. Šiaip ar taip, rinkimų dieną, sekmadienį, dėl viso pikto nutariau išsimiegoti iki so-

ties – o gal staiga teks dirbti visą naktį. Ketvirtą valandą dienos mane pažadino telefono skambutis: tai buvo ne Staljevičius, o mano močiutė, kurią aš pagal mūsų tradiciją turėjau nuvesti balsuoti į jos rinkimų apygardą.

– Kol tu kirmijai, aš pati nuėjau ir balsavau! – išdidžiai pareiškė ji.

– Ir už ką gi, įdomu?

– Kaip tai už ką?! Aš – visada už jaunus! – juokingu, pabrėžtinai seniokišku balsu raportavo močiutė.

Žinojau, kad „jaunieji" močiutei yra demokratinė Nemcovo ir Čiubaiso partija Dešiniųjų jėgų sąjunga.

– Vis vien tavo „jaunieji" niekur nepraeis! – mieguistai suburbėjau.

Čia iš močiutės ragelį pačiupo vyresnis mano brolis Griša, kuris iš principo niekada gyvenime nėjo balsuoti, o ir apskritai jau keletą metų kojos nekelia iš savo dramblio kaulo bokšto. Netgi žinių per televiziją nežiūri – iš pasibodėjimo.

Tačiau čia pat jis netikėtai žvaliu balsu pareikalavo:

– Sese, kelkis! Įsivaizduoji, čia iš tikrųjų kažkokios nesąmonės vyksta: ten Čiubaisas su Nemcovu, atrodo, rimtai žingsniuoja į Dūmą. Pirmoje vietoje – „Jedinstvo", o Lužkovas su Primakovu su savo „Otečestvo" – apskritai gale!

– O TU iš kur visa tai žinai?! – nustebau. – Juk balsavimas dar nesibaigė!

– Taigi per visas radijo stotis tik apie tai ir kalba! Netgi mūsų kaimynė atbėgo papasakot! Internete šitas... kaip ten jį... na Kremliaus politikas-technologas... Pavlovskis ar kaip?... paskelbė *exit polls* – išeinančių po balsavimo rinkėjų apklausos rezultatus...

Mano rafinuotas apolitiškas brolis staiga nepasibodėjo pasidomėti, kas tas *exit polls*! Buvau tiesiog sukrėsta tokio neįtikėtino Kremliaus rinkimų technologijų efektyvumo pavyzdžio.

Akimirksniu pašokusi iš lovos, išlėkiau... Nepatikėsite!!! Balsuoti! „Už jaunuosius", kaip liepė močiutė. Pakeliui staiga ėmiau kvatotis pati iš savęs: aš juk taip pat tapau politinių technologijų specialisto Pavlovskio auka! Juk, jeigu būčiau buvusi tikra, kad demokratai vėl prakišo ir nepateks į Dūmą, aš, suprantama, nebūčiau eikvojusi savo išeiginės laiko balsavimui!

Likus savaitei iki rinkimų, analitiniame žurnale „Vlast" absoliučiai tiksliai prognozavau būtent tokį balsų išsidėstymą. Tačiau vienas

dalykas – straipsnio prognozės, o eikvoti savo sekmadienį autsaideriams – visai kas kita!

Vos spėjau įmetusi biuletenį, kuriame išreiškiau paramą „jauniesiems" reformatoriams, pasitraukti nuo balsavimo urnos, man į mobilųjį telefoną paskambino Vološino sekretorė:

– Lena, Aleksandras Staljevičius laukia jūsų aštuntą valandą vakare. Galėsite atvažiuoti?

Kai atvažiavau į Kremlių, ten buvo tuščia lyg po atominio karo.

Pakilusi į Vološino kabinetą, užtikau jį ten VIENĄ. Ir netgi priimamajame nelaukė niekas. Vaizdelis – nerealus.

Jis pasiūlė man krėslą prie žurnalinio staliuko, o pats patraukė rašomojo stalo link:

– Palauksi minutėlę? Man reikia su Putinu pakalbėt...

Kai jo sekretorė sujungė telefonu su Putinu, Vološinas be jokio pieteto, greičiau atvirkščiai – vyresniojo draugo tonu, į ragelį tarė:

– Volodia, klausyk, mes čia visi susitarėm vienuoliktą valandą važiuoti į „Jedinstvo" štabą. Tu irgi atvažiuok, gerai? Reikia vaikinus pasveikint. Aha, na, iki...

Aš priminiau Vološinui, kad jis turi nuvesti mane „ten, kur klastoja rezultatus" – į vadinamąjį Prezidentinį situacijų centrą, kurį organizavo FAPSI[52].

– Nieko įdomaus ten nėra, – nusijuokė Vološinas. – Jie netgi man kažkokias senienas kiša – žiūrėk!

Aš pažiūrėjau į suvestines ant Vološino stalo ir įsitikinau, kad jis iš tikrųjų žino ne daugiau, nei tą akimirką politinių technologijų specialisto Pavlovskio pastangomis žinojo visa Maskva.

– Na gerai jau, gerai, smalsioji mergele, eime, nuvesiu tave į centrą...

Ir Vološinas palydėjo mane į pirmą savo korpuso aukštą, į griežtai saugomą zoną, kurion sutekėdavo visa rinkimų informacija.

Manęs laukė kartus nusivylimas. Prezidentinis centras – tai tiesiog didelis kambarys su keliais monitoriais, kuriuose švietė tie patys duomenys, kuriuos skelbė ir Centrinė rinkimų komisija, o per trečiąjį monitorių apskritai rodė NTV kanalą. Štai ir visos valstybinės paslaptys...

52 Specialioji tarnyba – Federalinė vyriausybinė ryšio ir informacijos agentūra. – Autorės pastaba.

– Iš esmės mes balsavimo rezultatų duomenis galėjome gauti tiesiogiai, apeidami Centrinę rinkimų komisiją, nes elektroninė balsų skaičiavimo sistema dirba kaip tik mūsų kanalais, – atvirai prisipažino specialiosios tarnybos FAPSI vadovas Vladimiras Matiuchinas, ramiai maukęs konjaką atskirame situacijų centro kambaryje. – Bet jiems ten visą laiką kažkodėl koks nors failas kompiuteryje stringa...

Žodžiu, FAPSI mano akyse nepateisino superinformuotos slaptos žinybos reputacijos. Jeigu jiems ir pavykdavo į monitorius perkelti kokius nors savo skaičius, oficialius Centrinės rinkimų komisijos duomenis jie aplenkdavo vos 10–15 minučių.

Kai po vidurnakčio į pasitarimą Kremliuje pas Vološiną ėmė rinktis visa Kremliaus „chebra", prie manęs prišoko džiūgaujantis Valia Jumaševas, buvęs Kremliaus administracijos vadovas ir būsimasis Jelcino žentas:

– Štai, Lena, pažiūrėkit, kaip mes dirbam!

Valia iš kišenės išsitraukė pranešimų gaviklį ir išdidžiai parodė man žinutę, gautą 9.51 ryto, sekmadienį, tai yra pačioje balsavimo pradžioje: „Tai labai panašu į pergalę. Perskambink. Glebas".

Man nereikėjo ilgai spėlioti, koks Glebas: tai tas pats Kremliui artimas politinių technologijų specialistas Glebas Pavlovskis, kuris jau vidury dienos internetu visai šaliai paskelbė apie „Jedinstvo" partijos pergalę dar neuždarius rinkimų apygardų. Pavlovskis tapo neabejotinu dienos herojum. Pergalinga isterija, kurią politinių technologijų specialistas sugebėjo internetu per keletą valandų kaip virusą infekuoti visai šaliai, turbūt po keletą taškų pridėjo ir „Jedinstvo", ir Dešiniųjų jėgų sąjungos demokratams. Būtent dėl tokio Rusijos rinkėjų polinkio pasiduoti „visuotinės nuomonės" įtakai rinkimų dieną apklausų rezultatų publikacija pagal tuometinius Rusijos įstatymus buvo uždrausta. Bet teisti nugalėtojų tiesiog jau nebebuvo kam. Faršo nebegalima paversti vientisu mėsos gabalu.

Priešingai nei jos būsimas vyras, Jelcino duktė Tatjana stengėsi laikytis šaltai, lyg ji niekada ir nebūtų abejojusi tokiais rinkimų rezultatais, lyg pagal Berezovskio projektą vos prieš 5 mėnesius sukurta proputiniška „Jedinstvo" partija nebūtų išvakarėse turėjusi katastrofiškų 3 %.

– Ką jūs, Lena, apie kokius netikėtumus galima kalbėti: mes viską buvome nuo pat pradžių absoliučiai tiksliai apskaičiavę... – kiek galėdama abejingesniu tonu įtikinėjo mane Tatjana.

O Jumaševas, atvirkščiai, tiesiog mano akyse vis smarkiau puolė į euforiją, kuri jau darėsi panaši į isteriją. Iš tikrųjų juk ant plauko kabėjo Jelcino aplinkos gyvenimo ir mirties klausimas, ir, kitaip nei man, žurnalistei, Valiai šie žodžiai turėjo ne perkeltinę, o itin tiesioginę prasmę.

Tuo, kad atėję į valdžią Lužkovas ir Primakovas nebūtų delsę susidoroti su Jelcino „Šeima", tada niekas iš suinteresuotų asmenų neabejojo.

Ir būtent pergalingos euforijos minutę, po ką tik išgyventos gyvuliškos baimės dėl savo kailio, Valentinas Jumaševas ir atsivėrė visu gražumu. Būsimas Jelcino žentas prieš monitorių šokinėjo lyg kamuoliukas, nesustodamas trynė rankas, nenatūraliai kikeno ir rodė pasityčiojimo grimasas monitoriui, kuriuo buvo transliuojamas prieš Kremlių kovojusių Maskvos mero Lužkovo ir buvusio premjero Primakovo pasirodymas.

Žodžiu, patyriau aš gyvenime ir malonesnių estetinių įspūdžių.

Vieną akimirką Jumaševas visiškai pratrūko ir spigiu balsu tiesiog per televizoriaus ekraną ėmė suvedinėti sąskaitas su virtualiais savo priešais:

– Ko gi jūs mums apie prastus komunistų rezultatus?! Jūs geriau apie savo „Otečestvo" rezultatus papasakokit!!!

– Valia, įdomu, o ką gi jūs pats Lužkovu dėtas dabar kalbėtumėt? – nesusilaikiau aš.

– Aš juo dėtas apskritai būčiau nusišovęs. Be to, dar prieš rinkimus, – nesusimąstydamas atsakė Jumaševas.

Priverstinis dalyvavimas šioje bakchanalijoje man sukėlė sunkų asmenybės susidvejinimą. Viena vertus, man buvo šlykštūs tie šūkiai, kuriais apsiginklavę į rinkimus ėjo Lužkovas ir Primakovas. Ir aš tiksliai žinojau: geriau jau bet kas – bet ne buvęs užsienio žvalgybos vadovas su savo surambėjusiais draugeliais.

Bet regėti džiūgaujančius žmones Kremliuje, kuriam dėl savanaudiškos smegenų sandaros pavyko atvesti šalį iki to gėdingo pasirinkimo, – Lužkovas su Primakovu arba Putinas, – buvo ne mažiau bjauru.

Šiaip ar taip, Jumaševas, rodos, nepastebėjo, kokį šokiruojantį įspūdį darė šis papuaso šokis prie užmušto kitos genties atstovo lavono. Jis prisėdo prie manęs ir staiga nei iš šio, nei iš to ėmė dvasingai išpažinti meilę man:

– Aš jus taip mylėjau, Lena... O jūs...

Nustebusi pakėliau į jį akis:

– Ką aš?!

– Na, jūs apie prezidentą visokias šlykštynes rašėt...

– Nereikia perlenkti, Valia: aš ne apie prezidentą šlykštynes rašiau, o konkrečiai apie jus.

Bet geraširdiškos Jumaševo nuotaikos nesugadino netgi ši mano pastaba:

– Žinai, galimas daiktas, kitą savaitę susiskambinsim ir susitiksim, pakalbėsim... – staiga prie bičiuliško „tu" perėjo Valia.

Mano laimei, tą akimirką į salę įėjo Vološinas ir prisėdo prie manęs iš kitos pusės. Tad dabartinis Kremliaus administracijos vadovas buvo man iš dešinės, o buvęs – iš kairės. Pamatęs, kad pokalbis su dabartiniu Kremliaus administracijos vadovu man kelia daug didesnį susidomėjimą, Valia pasitraukė prie savo bičiulės Tanios, kuri vis dar vieniša stovėjo prieš monitorių.

Tokio Vološino, kaip tą naktį, aš niekada nei iki tol, nei po to nemačiau. Dažniausiai bendraudamas su žurnalistais jis atrodydavo neįtikėtinai susikaustęs, kalbėdavo tyliai, lyg nepasitikėdamas, kiek mikčiodamas, droviai kikendamas ir žvelgdamas apsiniaukusiu aligatoriaus, medituojančio prieš šuolį ant naujos aukos, žvilgsniu.

Bet kai Staljevičius į Kremlių grįžo iš „pergalės parado", kartu su Putinu apvažiavęs „Jedinstvo" ir reformatoriškos Dešiniųjų jėgų sąjungos rinkimų štabus, aš tiesiog netikėjau savo akimis. Tai buvo absoliučiai kitas žmogus. Jo skruostai degė purpuriniu raudoniu, ir, nors šypsena jo veide, kaip įprasta, buvo drovi, jis atrodė absoliučiai laimingas ir kažkoks neįprastai atsipalaidavęs.

– Putinas paskui dar nuvažiavo ir į komunistų štabą... – atsikvėpė jis užsirūkydamas. – Dūmoje juk su jais reikės kaip nors bendradarbiaut...

– O ko jūs su juo nevažiavote? – pasidomėjau.

– Pavargau...

Aš pirmą ir paskutinį kartą gyvenime girdėjau, kaip šis geležinis žmogus skundžiasi nuovargiu, ir apskritai pirmą kartą pastebėjau net kažkokias žmogiškas jo emocijas.

Maža to: pirmą ir paskutinį kartą aš pajutau nuo Vološino sklindant lengvą ir malonų alkoholio kvapą – supratau, kad partijų štabuose jam ir Putinui teko su bendražygiais „sutvirtinti" pergalę.

Vološino dėka tą naktį Kremliuje aš užmezgiau vieną gana įdomią pažintį: su būsimuoju Putino gynybos ministru Sergejumi Ivanovu.

Buvęs šnipas Ivanovas bendraujant asmeniškai darė gana profesionalaus pasaulietiško žmogaus įspūdį.

– Serioža, aš seniai norėjau su jumis susipažinti! – prisėdau aš prie jo. – Štai dauguma mano kolegų žurnalistų bijo, kad po rinkimų Putinas, kaip išeivis iš KGB, likviduos šalyje spaudos laisvę. O jūs – senas jo darbo sovietinėse specialiosiose tarnybose laikų bendražygis, ką jūs apie tai pasakysite?

– Na ką jūs! Aš jums pasakysiu: tai – nereikalinga baimė. Supraskite: mes abu su Vladimiru Vladimirovičiumi sovietiniais laikais ilgai dirbome užsienyje. Kaip šnipai. Jau tada matėm, kad kažkur yra kitoks, civilizuotas, gyvenimas! Ir todėl mes abu – civilizuoti žmonės. Taigi kai apie mus kalba, kad mes imsimės kažkokių prievartinių priemonių ir sunaikinsim opoziciją – visa tai niekai... – minkštu, jausmingu, maloniu, aksominiu balsu patikino mane šnipas Ivanovas meiliai, lipšniai, patraukliai ir raminamai šypsodamasis.

Ir tuoj pat kažkur be pėdsako dingo...

Netrukus Vološinas pasiūlė:

– Klausyk, eime į viršų, į mano kabinetą, čia juk vis vien dabar nėra ką veikti...

Aš džiugiai sutikau.

Savo kabinete Vološinas tiesiog sudribo odiniame krėsle ir keletą minučių negalėjo ne tik ištarti nė žodžio, bet net ir pajudinti rankos. Joje susmilko cigaretė, jos pelenai jau ketino pabirti ant grindų.

– Žinai, visa tai kvailystės, kad Kremlius patyrė krizę, – tarė jis atsigavęs iš stingulio. – Norėdami mes galėtume dar nors penkis kartus pakeisti

prezidento „įpėdinį"! Valdžia mes galų gale ar mėšlo krūva?! Supranti: valdžia – tai iš tikrųjų didžiulė jėga. Aš net nekalbu apie kokius nors ten „administracinius resursus"! Pakako tiesiog pajusti, kad esi valdžia, pajusti, kad esi jėga, nustoti bijoti visų, ir viskas...

– Kaip bijojo, pavyzdžiui, jūsų pirmtakas Valia Jumaševas, – užbaigiau mintį aš.

Vološinas, paprastai pabrėžtinai korektiškai vertinantis savo kolegas, šią akimirką padarė išimtį:

– Taip, buvo toks... netolimos istorijos periodas... – iškošė atidžiai rinkdamasis žodžius.

Po sekundės tylos jis juokdamasis pridūrė:

– O manęs, žinai, kaip Lužokas su Primakovu bijojo! Aš kartą atsitiktinai sutikau Primakovą čia, koridoriuje, kai jis ėjo pas prezidentą manim skųstis, – kaip pradėjo jis kuo toliau nuo manęs su tais savo ramentais klibinkščiuot koridoriumi! Man net gaila jo pasidarė[53]...

Mes su Vološinu prisijuokėm iš rinkimų metu sklandžiusio anekdoto apie Primakovą: „Rinkimų kampanijos metu žurnalistai klausia Vološino: „Ar teisybę kalba Maskvos meras Lužkovas, kad jūs įsakėte nesuteikti oro koridoriaus pamaskvei apskristi?"[54] – „Tiesa, – atsako Staljevičius. – Nes PVO[55] vadovybė atsisakė įvykdyti kitą mano įsakymą: pakelti į orą naikintuvų eskadrilę ir paleisti į Lužkovo sraigtasparnį naikinamąją ugnį."

– Aleksandrai Staljevičiau, paaiškinkit vis dėlto, kas sugalvojo Putiną? – nutariau išnaudoti jo atvirumo akimirką.

Bet čia akimirksniu prabudo snaudęs gyvuliškas Vološino atsargumas:

– Kaip tai „kas sugalvojo"? Kas čia apskritai per klausimas?! Sugalvojo – Vladimiras Vladimirovičius Putinas! Jis – savarankiškas mūsų politikas! – sugrieždtėjęs atsakė Kremliaus paslapčių sergėtojas.

– Jis – „mūsų", be abejonės! – nusijuokiau aš.

– Na taip! – patenkintas nusišypsojo Vološinas ir pridėjo savo mėgstamą slengo žodelį. – *Ask!*

53 Kalbama apie Primakovo ramentus, su kuriais jis vaikščiojo išoperavus jam klubo sąnarį. Propagandinėje rinkimų Berezovskio televizijos kanalo ORT laidoje be gailesčio visos šalies akivaizdoje jis buvo išjuoktas aršiojo Kremliaus Telekilerio Dorenkos. Iš esmės šie ramentai ir sutrukdė Primakovui nuklibinkščiuoti iki Kremliaus viršūnių ir išmesti iš ten Jelcino „Šeimą". – Autorės pastaba.

54 Rinkimų kampanijos metu iš tikrųjų buvo toks atvejis. – Autorės pastaba.

55 *Противовоздушная оборона* – priešlėktuvinė gynyba.

Šiaip ar taip, uždavusi kitą sakramentinį klausimą – apie Jelcino sveikatą, sulaukiau gerokai atviresnio atsakymo:

– Žinai, aš sakyčiau, kad jis net per daug sveikas... – prisipažino Vološinas. Ir čia pat savo mintį paaiškino. – Pameni, kai mes Stambule, Europos Sąjungos susitikime, buvom? Tai štai, jis buvo paruošęs tokią „kietą“ kalbą, kad niekam maža nebūtų pasirodę! Maždaug: „Nagi, ožiai, staigiai visi užsikimškit!“

– Taigi jis pats tą kalbą ir skaitė! Pasakė, kad Čečėnija – ne jų reikalas ir kad jie visi „neturi jokios teisės“ aiškinti Rusijai, – prisiminiau.

– Ne, tu nesupranti! Jeigu jis būtų perskaitęs tai, ką pasirašė iš pradžių, žinai, koks tada būtų buvęs skandalas!

– Tai ką, buvo dar „kiečiau“?

– Daug kartų „kiečiau“. Ir aš jam iš pradžių padėjau pataisytą variantą...

– Kitaip sakant, jūs prezidentui pakišote kitą dokumentą?! – susižavėjusi perklausiau aš.

– Na, ne, ne visai taip... Tiesiog juk kiekviena viešai sakoma kalba tikrinama... Štai ir liepiau išspausdinti tekstą jau su pataisomis, kur aš sušvelninau formuluotes... Atidaviau jam, o jis pastebėjo, kad ten pataisyta – įsivaizduoji?

– Ir ką?

– Ką, ką! Skandalą man surengė! – ėmė kvatotis Vološinas. – Pasigriebė rašiklį ir tiesiog tekste pradėjo viską taisyti taip, kaip buvo...

– Na? O paskui?

– Na, o aš, suprantama, vėl viską ištaisiau iš naujo ir vėl atidaviau mašininkėms... Paskui vėl jam atnešiau...

– Ir šį kartą jis jau nepastebėjo?

– Kur tau! Dar ir kaip pastebėjo! Jis juk gudrus – vos tik gavo tekstą, iškart – tik viens – ir pažiūrėjo į tą pačią vietą! Barėsi kokias penkias minutes! „Atleisiu iš pareigų!“ – sako. O aš atsakau: „Gerai, Borisai Nikolajevičiau. Atleiskit. Aš pasiruošęs. Jeigu jūs norite susirieti su visa Europa, prašom, grąžinkit į tekstą viską, kas buvo“. Jis suraukė kaktą, atsisėdo prie stalo, vėl savaip ištaisė viską, kaip buvo, ir pasakė man: „Dar kartą pataisysit – atleisiu“.

– Tai kaipgi atsitiko, kad Stambule jis viso to neperskaitė iš tribūnos?

– Kaip, kaip! Tu visai kaip darželinukė! Na, žinoma, aš nutariau nepabijoti ir rizikuoti – vėl viską ištaisiau. Bet – ką tu sau manai: mūsų prezi-

dentas ir čia neprašovė. Prieš pat pasirodymą jis paėmė tekstą, perskaitė, pareikalavo rašiklio ir tiesiog ranka ant spausdinto teksto užrašė: „Jūs neturite teisės!" Na ir taip toliau, pagal tekstą, – tai, ką tu girdėjai Stambule. Taigi! O jūs vis kalbat – „ligonis"... Galiausiai, aišku, jis perskaitė švelnesnį variantą, nei buvo iš pradžių... Bet dėl to manęs vos neatleido!

Šeštą valandą ryto, kai Vološinui paskambino Jelcinas, Kremliaus administracijos vadovas jau nebeturėjo jėgų netgi paprašyti manęs, kad per pokalbį su valstybės galva išeičiau iš kabineto. Padaryti tai teko man pačiai – vien dėl apverktinos Vološino būsenos parodant neįtikėtiną žurnalistinį taktą.

– Na apskritai prezidentas patenkintas, – pasakė man Aleksandras Staljevičius po trijų minučių, kai grįžau. – Tik sako, kad „komunistų pas mus daugoka". Na nieko. Kitą kartą padarysim mažiau...

Pagal Vološino veido spalvą ir žvilgsnį (jeigu tiksliai, tą akimirką jis žiūrėjo į savo pakaušį, be to, iš vidaus) aš supratau, kad dar pora minučių – ir jis nualps nuo nervinio išsekimo po visų šių kovos dėl išgyvenimo mėnesių, kurių pėdsakai tik dabar, kai jis galų gale atsipalaidavo, ėmė ryškėti.

– Klausykit, Aleksandrai Staljevičiau, eime kur nors papusryčiauti? Nes kitaip, jaučiu, jus greitai iš šio kabineto išneš kojomis į priekį.

Vološinas apsidžiaugė kaip vaikas ir pašoko iš vietos:

– Žinoma, eime! O tu manai, kad dabar kas nors dar atidaryta?

Bet pasirodo – džiaugėsi jis be reikalo. Mes vienas kito nesupratom.

Kai aš jam atskleidžiau didžiulę valstybinę paslaptį, kad Maskvoje yra daugybė kiaurą parą dirbančių restoranų, jis iškart nuliūdo:

– Aa... Nee, aš maniau, tu turi omenyje, kad kur nors čia, Kremliuje, dar kas nors dirba...

– O už Kremliaus sienų jums per prasta?! – nustebau.

– Na, aš negaliu taip paprastai išeiti... Supranti, su visa ta apsauga, per sudėtinga... Aš net į užmiesčio vilą persikrausčiau, nes senajame bute jau tiesiog prieš kaimynus buvo nepatogu dėl tų mano „gorilų"...

Išpešusi iš Vološino pažadą, kad jis nedelsdamas paprašys sekretorės pamaitinti jį, atlikau jo poilsio kambario inspekciją. Jame jis prisiekė „truputėlį nusnūsti" (ten buvo tiesiog Lenino laikų siaurutėlė nepatogi sofutė – lygiai tokia pat, kokia sovietiniais laikais stovėjo Lenino kabinete-muziejuje Kremliuje) ir išėjau iš Kremliaus savo keliais.

Kai mes atsisveikinome, Vološinas su palengvėjimu atsiduso, kaip žmogus, kuris ką tik baigė pragarišką darbą ir dabar gali atsipalaiduoti. Tą akimirką dar nežinojau, kad tas atodūsis slėpė gerokai daugiau, nei galėjo pasirodyti: juk Vološinui tą naktį iš esmės pergalingai pasibaigė ne tik Dūmos, bet ir prezidento rinkimai. Ir, kalbėdamas su manimi, administracijos vadovas jau puikiai žinojo, kad vos po kelių dienų „Šeima", vargais negalais įkalbėjusi sergantį Jelciną atsistatydinti, padarys „savarankišką politiką" Putiną legaliu prezidento sosto įpėdiniu.

„VAMPIRES", KREMLIN-PRODUCTION

Mano straipsnio apie „naktį su Vološinu" publikacijos dieną kilo skandalas.

Aštuntą valandą ryto man į mobilųjį telefoną paskambino Jumaševas:

– Lena! Kaip jūs galėjote! – jis vėl vadino mane „jūs". – Kodėl aš jums savo pranešimų gaviklį parodžiau, kaip jūs galvojate?! Kad jūs apie tai parašytumėte laikraštyje?! Jeigu būčiau žinojęs, kad jūs Kremliuje sėdite kaip žurnalistė, aš jums savo pranešimų gaviklio nebūčiau rodęs!

– Nesuprantu, Valia, o kaip tu manei – kaip KAS aš Kremliuje sėdžiu?! – pirmą kartą iš didžiulio nustebimo kreipiausi į Jumaševą „tu".

– Na, aš maniau, kad tu ten kaip Aleksandro Staljevičiaus draugė...

– Ar tu iš proto išsikraustei?! Kokia aš draugė?! Aš juk tau tiesiai šviesiai pasakiau, kad ruošiuosi rašyti reportažą! Tu juk mane ne pirmą dieną pažįsti ir puikiai atsimeni: kai mes su tavim kalbėdavomės akis į akį ir tu prašydavai apie tai nerašyti, aš visada laikydavausi žodžio ir nerašydavau nė eilutės! Argi ne taip? Tu juk ir dabar galėjai apie tą savo pranešimų gaviklį taip ir pasakyti. Bet tu pats ėmei girtis jūsų „geru darbu", niekas tavęs už liežuvio netempė!

Tačiau Jumaševo smegenų plokštelė užsikirto ties „Vološino drauge", ir jis man dar beveik dešimt kartų pakartojo, jog „nesuprato mano statuso Kremliuje". Pajutau, kad Valia susimovė ir, supratęs tai, pagal savo šaunų įprotį tiesiog ieško kam suversti kaltę.

Valios įkyrumas dar daugiau žalos padarė dėl to, kad kalbėjausi aš su juo iki pusės persisvėrusi per langą: mano tuometinis mobilusis telefonas per metro storio šimto metų senumo „Nirnzejės namo", kuriame gyvenu, sienas, nepagaudavo ryšio. Ir mano bandymų numaldyti Jumaševo raudas su susidomėjimu klausėsi visų devynių aukštų kaimynai.

Maža to, lauke buvo, beje, visai ne gegužė, o atvirkščiai – gruodis, ir Jumaševas, beje, išvertė mane iš lovos nuogut nuogutėlę.

Pajutusi, kad dar porą minučių pakalbėjusi šaltyje nuoga persisvėrusi iki pusės pro langą – aš pavirsiu pomirtiniu Snieguolės paminklu, nutariau Jumaševą nuraminti ne meduoliu, o botagu:

– Valia, kas per isterija! Kas per egocentrizmas! Kad tu taip prezidentu rūpintumeisi kaip savimi!

Stengiausi kalbėti kiek galima tyliau. Bet kvadratiniame vidiniame „Nirnzejės namo" kieme-šulinyje akustika buvo kaip orkestro duobėje. Ir pažadintų kaimynų akimis mano lyg sąmokslininkės šnibždesys, matyt, visai šiai scenai teikė dar daugiau tikrojo dramos meno vertės: iš pradžių mano aukšte, o paskui ir visuose kituose aukštuose iš langų iki pusės išlindo užsimiegoję žiūrovai ir ėmė paniurę stebėti Kremliaus tragikomediją. Beje, aš tiesiog oda jaučiau, kad žiūrovų simpatijos – mano pusėje. Bent jau dėl to, kad mano pašnekovo jie nemato.

Paskubomis pridengiau savo gėdą antklode ir piktai artistiškai kvėptelėdama tęsiau:

– Valia! Na kodėl tu apskritai visą laiką manai, kad visi aplinkiniai tik ties tavimi ir užsiciklino?! Tu ką, manai, kad visai Maskvai dabar daugiau nėra ką veikti, tik apie tavo pranešimų gaviklį galvot?!

Bet, nepaisant visų mano psichoterapinių pastangų, visa politinė Maskva tą dieną iš tikrųjų kalbėjo tik apie Jumaševo pranešimų gaviklį. Profesionalus „piarščikas" Pavlovskis iš visų jėgų naudojosi situacija tam, kad išreklamuotų savo personą. Vakare jis buvo pakviestas į NTV. Studijoje televizijos laidos vedėjas perskaitė mano straipsnio ištrauką apie Valios pranešimų gaviklį ir paprašė Pavlovskio pakomentuoti. O šis, suprantama, nė kiek nesijaudindamas dėl Jumaševo reputacijos, viską, ką parašiau apie pranešimų gaviklį, patvirtino, be to, dar paskelbė, kad tai būtent jis, susimokęs su buvusiu Kremliaus administracijos vadovu, iš esmės ir „laimėjo" rinkimus paskelbęs internete savo išankstinę publikaciją *exit polls*.

Skandalas dėl Valios atvirumo, suprantama, kilo ir Kremliaus posėdyje. Jumaševui kolektyviai buvo užkurta pirtis už tai, kad jis per savo pagyrūniškumą pagarsino tai, jog prezidento administracija prisidėjo

panaudojant, jeigu ne juodąsias, tai bet kokiu atveju tikrai ne baltąsias rinkimų technologijas.

Formaliai internetinis puslapis, kuriame Pavlovskis atliko visą šią operaciją, nebuvo užregistruotas kaip visuomenės informavimo priemonė ir todėl nepateko į teisėsaugos akiratį dėl rinkimų įstatymo, draudžiančio apklausos rezultatus publikuoti balsavimo dieną (kaip vieno iš pačių efektyviausių, psichologų tvirtinimu, agitacijos formų Rusijos elektoratui).

Nepaisant to, tą akimirką aš būčiau norėjusi pamatyti Primakovą, paduodantį Pavlovskį ir Jumaševą į teismą dėl „juodųjų PR" naudojimo! Pralaimėjusieji pasislėpė savo gūžtose ir svajojo tik apie tai, kaip čia jiems greičiau prieš režimą išpirkus savo nuodėmes, kad ateityje galėtų įsitaisyti kokioje nors šiltoje vietelėje. Tačiau tai buvo tas trumpas naujausios politinės istorijos laikotarpis, kai Kremlius dar šiek tiek drovėjosi savo įžūlumo. Todėl Jumaševą, kaip man vėliau juokdamiesi pasakojo Kremliaus gyventojai, jo kolegos net nesusitarę užkankino tuo pačiu klausimu: „Klausyk, o kokio by... tu iš viso savo „peidžeriu" pradėjai mojuot?"

Mane labiau kankino kitas klausimas. Iš kur Valia 8-ą valandą ryto, kai jis man paskambino, žinojo apie tai, kas parašyta mano straipsnyje? Atsakymą radau labai greitai. Iš esmės pakako prisiminti mūsų pokalbį su Valia: kai aš jam priminiau, kad tiesiai šviesiai perspėjau jį apie tai, jog planuoju rašyti reportažą, jis savo įprastu verksmingu balsu paprieštaravo:

– Na ne, aš tik vakar vakare sužinojau, kad tu rašai reportažą...

„Vakar vakare" sužinoti apie mano reportažo turinį Valia Jumaševas galėjo tik iš vienintelio šaltinio. Ir elementari išvada, kas tas „šnipas", manęs visai nenudžiugino. Nes tas žmogus, pasirodė, yra buvusi mūsų kolegė, neseniai žurnalistės profesiją pakeitusi į Kremliaus valdininkės pareigas – Natalja Timakova[56]. Išvakarėse, kai aš rašiau reportažą, Timakova užėjo pas mus į „Komersant" redakciją „išgerti arbatėlės ir visų pasveikinti su Naujaisiais metais". Ji „pagal seną pažintį" paprašė tuometinės politikos skyriaus viršininkės Nikos Kucylo leidimo įeiti į kompiuterinę redakcijos sistemą, kad perskaitytų mano straipsnį. Nika lei-

56 Šiandien užimanti prezidento Putino spaudos tarnybos vadovės postą. – Autorės pastaba.

do – su sąlyga, kad Timakova reportažą perskaitys būtent kaip buvusi kolegė, o ne kaip „Kremliaus šnipė".

Žaibiškai permetusi akimis tekstą, Timakova man pareiškė:

– Straipsnis, žinoma, puikus. Bet tu juk supranti, kad šio teksto publikuoti negalima! Valia juk dėl to turės rimtų nemalonumų!

– O tu nemanai, kad tai Valios problemos? Jis – jau didelis berniukas ir pats turi suprasti, ką kalba. Aš juk vis dėlto dirbu laikraštyje, o ne jo PR tarnyboje, – paprieštaravau aš.

Bet Timakova neatlyžo:

– Na, mes tada rytoj Vološinui per pasitarimą užkursim pirtį! Mažai jam neturėtų būti! Žinos, kaip žurnalistus į Kremlių kviestis!

Aš dėl visa ko pasidomėjau:

– Kas tie „mes"?

– Na... aš ir Valia... – kvaila intonacija nė nemirktelėjusi ir pasitikėdama atsakė Timakova ir pabandė pereiti prie grasinimų. – Turėk galvoje, aš tau draugiškai sakau: mes tavęs į Kremlių nebeįleisim!

– Žinai, ne jūs mane ten įleidot, ne jums ir uždrausti man ten vaikščiot. Tu juk manimi dėta, jeigu dar būtum žurnalistė, pasielgtum lygiai taip pat, ar ne tiesa? – užbaigiau pokalbį aš.

Timakova išėjo pasiutusi iš pykčio, bet prieš išeidama, beje, savo buvusios redaktorės Nikos Kucylo reikalavimu, vis dėlto prisiekė mums, kad iki publikacijos pasirodymo nepraneš Kremliaus darbuotojams jos turinio.

– Nesijaudink! – bandė mane raminti Nika Kucylo, kai tik naujoji Kremliaus valdininkė pasišalino. – Žinai, mano manymu, Timakova tiesiog pavydi mūsų žurnalistinių laimėjimų. Ji juk dabar prasiveržė iki Kremliaus, informacijos turi daug, o rašyti apie tai nebegali – įsivaizduoji, kaip apmaudu? Manau, jos viduje iki šiol grumiasi žurnalistė ir valdininkė...

Kitą rytą, po to, kai Valia prisipažino man, kad jis sužinojo teksto turinį vakar vakare, mums tapo aišku, kas gi laimėjo vidinę vargšės Timakovos kovą.

Šią istoriją su Timakova stengiausi laikyti tiesiog svetimos biografijos faktu. Tačiau niekaip negalėjau atsikratyti kankinančio įspūdžio, kad mano akyse įvyko talentingos žurnalistės mutacija į įprastą valdininkę, su tradiciniu Kremliaus valdininkams moralinių vertybių rinkinėliu. Tiesiog

kaip siaubo filme, tipiškas holivudinis siužetas: merginai jau įkando vampyras, bet tam tikrą laiką išoriškai ji dar panaši į žmogų, ir todėl draugams vis dar gaila kalti drebulinį kuolą. Gaila – bet tik tol, kol jai staiga užauga iltys ir ji bando juos suėsti. Žodžiu, John Carpenter, *„Vampires“, Kremlin-production*.

VOLANDO PUOTOJE

Juokinga sakyti, bet tuo metu, kai Berezovskio proteže Putinas atėjo į valdžią, aš buvau bene vienintelis politinės Maskvos bendruomenės žmogus, kuris nieko nežinojo apie vadinamuosius „LogoVAZ“ Svečių namus Maskvoje, Novokuzneckaja gatvėje. Kitaip sakant, apie Berezovskio Svečių namus.

Todėl, kai mane ten pakvietė, apskritai nesupratau, kur einu.

Mano lokalinis tamsumas dar didesnė anomalija buvo todėl, kad tuo metu jau pusė metų dirbau laikraštyje, priklausančiame Berezovskiui, – „Komersant“. Asmeniškai su Berezovskiu aš tada nebendravau. O laikraščio vadovybė, matyt, taip tausojo mano, kaip nepriklausomos žurnalistės jausmą, kad anksčiau apie šią „klano sueigos“ vietą stengėsi nekalbėti.

Leonidas Miloslavskis, tuometinis generalinis „Komersanto“ direktorius, kartą juokais šią temą užkliudė:

– Na, nenori tu dirbti su Berioza vienoj komandoj – bala tavęs nematė! Niekas ten tavęs jėga nenutemps. Man ir šiaip patinka, kaip tu dirbi...

Būtent todėl, kai po pergalingų Kremliui parlamento rinkimų Miloslavskis nutarė, kad man visgi bus įdomu susipažinti su Berezovskiu, jis pradėjo iš tolo.

Paskambinęs man į mobilųjį telefoną atidavus naują numerį spausdinti, Miloslavskis atsargiai paklausė:

– Lena, o ką tu veiki šiandien vakare?

Aš sąžiningai paaiškinau, kad ruošiuosi aplankyti tėvus.

– Klausyk, aš važiuoju į klubą... Ten Berioza rengia kažkokį priėmimą rinkimų proga... Ten visi tavo bičiuliai iš Kremliaus bus. Ar nori kartu su manim ten nueiti? Pamaniau, kad tau turbūt bus įdomu...

Aš nesupratau, kur esu kviečiama. Na, į kažkokį klubą... Argi mažai Maskvoje klubų? Turbūt Berezovskis išsinuomojo kokį nors klubą šiam vakarui. Na ir nusispjaut man į jį – pabendrausiu ten su politikais ir išeisiu.

Ir aš, kaip visiška debilė, ėmiau klausinėti Miloslavskio adreso ir klubo pavadinimo. Abu klausimai generaliniam direktoriui sukėlė visišką stuporą.

– Na, čia – Novokuzneckaja gatvėje... Tiesą sakant, aš net ir namo numerio nežinau... Bet tu taksistui pasakyk: „Klubas Novokuzneckaja gatvėje" – ir jis ras...

Man toks adresas nepatiko. Mes susitarėm, kad kol kas aš važiuoju pas savo tėvus, o Miloslavskis – į klubą be manęs, ir jau iš ten paskambins man, iš durininko sužinojęs tikslų namo numerį.

Jau po poros valandų, kai supratau, kas tai per vieta, ėmiau suvokti, kokie idiotiški Miloslavskiui turėjo atrodyti mano klausimai. Beje, jis laikėsi šauniai ir niekuo neišsidavė. Netgi tada, kai aš ėmiau jam skambinėti iš taksi Novokuzneckaja gatvėje ir skųstis, kad dėl tramvajaus bėgių čia neįmanoma apsisukti taip, kad patikrintum namo numerį...

Turiu prisipažinti: bendrauti su pačiu Berezovskiu iš esmės neturėjau jokio noro. Tuo metu šiam žmogui jutau – kaip čia švelniau pasakius – seną ir nepalenkiamą priešiškumą. Ne tik todėl, kad laikiau jį vienu pagrindinių pastarojo meto kataklizmų valstybėje kaltininkų, bet ir grynai dėl estetinės nedermės: tas prieštvaninis bizantiškas kuluarinės politikos stilius, kurį Berezovskis įvedė į madą ir prie kurio pripratino visus svarbiausius Kremliaus politinio proceso dalyvius, man atrodė visiškai neskoningas.

Simpatijų pagrindiniam „Komersanto" akcininkui Berezovskiui nepadidino ir incidentas, išvakarėse nutikęs redakcijoje. Kolegos Naujųjų metų proga nutarė įteikė man dovaną su „cenzūrine" užuomina – iš kažkur ištraukė seną mūsų karikatūrininko piešinėlių rinkinį ir specialiai man įkišo žymeklį į puslapį su tokiu paveikslėliu: vyrukas spausdinimo mašinėle rašo: „Petrovičius – ožys! Petrovičius – ožys!" O jo bičiulis jam sako: „Klausyk, man regis, Petrovičius šito neleis spausdint..."

– Čia karikatūra specialiai tau, kad padarytum išvadas, – geraširdiškai paaiškino man politikos skyriaus viršininkė Nika Kucylo skambant pritariančiam daugumos kolegų juokui. – Nes aš manau, kad prieš rinkimus mūsų Berioza dar daug ką leisdavo spausdinti, bet po jų jis tikrai nebeleis!

Dėl šios nevykusios užuominos man pasidarė liūdna. Nes, nepaisant nuoširdaus mano artimos draugės Nikos Kucylo rūpesčio, kad aš dėl savo

kritiško požiūrio į Putiną ir Berezovskį neatsidurčiau gatvėje, dovanėlė dvelkė kažkokia neviltimi.

Kad ir kaip keista, dauguma „Komersanto" darbuotojų tuo metu buvo šimtu procentų įsitikinę, kad dabar, po sėkmingų politinių Berezovskio projektų su prokremline partija „Jedinstvo" parlamento rinkimuose realizacijos, „Berioza visai suįžūlės" ir savo žiniasklaidos priemonėse įves griežtą proputinišką cenzūrą, kad per prezidento rinkimus Putinas tikrai nepatirtų jokių nesėkmių.

Žodžiu, „Komersanto" kolektyvas jau pasiruošė ideologiniams persitvarkymams. O aš pasiruošiau būti atleista iš darbo. Dėl Berezovskio.

Todėl nenuostabu, kad, kai aš, peržengusi patosu dvelkiančio namo Novokuzneckaja gatvėje slenkstį ir naiviai paklaususi durininko: „Sakykit, o kaip vadinasi šis klubas?", išgirdau atsakymą: „LogoVAZ"[57] Svečių namai", – iš pykčio vos nenusispjoviau ant to paties slenksčio. Bet trauktis jau nebebuvo kur.

Be populiarių Kremliaus personažų, minimų mano straipsniuose su titulu „Berezovskio grupuotės nariai" arba „Šeima", aplink mane susirūpinusiais veidais šmirinėjo nežinomi smulkūs ir vidutiniai salonų „liūtai", priklausomi nuo Berezovskio kas finansiškai, kas pagal pareigas ir laukiantys jo malonių.

Pusė Maskvos tą dieną atkako čia, kad išreikštų pagarbą „pagrindiniam Kremliaus pergalės režisieriui" Berezovskiui.

Gerbėjų minioje mirgėjo žurnalistų ir „piarščikų" veidai, kuriuos tuo metu gandai tvirtai priskirdavo propagandinei Berezovskio svitai: Michailas Leontjevas[58] iš ORT televizijos kanalo, Ksenija Ponomariova[59] ir kiti.

Per apdairų atstumą nuo visos minios su buvusiu premjeru Viktoru Černomyrdinu[60] įsitempęs „klausimus sprendė" pagrindinis Kremliaus šešėlinis lobistas Vladislavas Surkovas[61].

57 Tai yra Berezovskio firmos. – Autorės pastaba.
58 Dabar dirba propagandinėje Putino svitoje pirmajame kanale. – Autorės pastaba.
59 Per prezidento rinkimus 2004 metų kovą ji vadovavo opozicinio Putinui kandidato Ivano Rybkino – to paties, kuris rinkimų išvakarėse paslaptingai dingo – štabui. – Autorės pastaba.
60 Kuris, kaip pastebėjo mano įdėmūs skaitytojai, taip pat keletą kartų neatsispyrė pagundai „sulošti su Berezovskiu". – Autorės pastaba.
61 Kurį į Kremlių taip pat atvedė Berezovskis. – Autorės pastaba.

Aš pasijutau vurdalakų bandos irštvoje. Vieną sekundės dalį mane netgi užvaldė vaikiška baimė, kad štai dabar jie visi suvoks, jog aš svetima, tiesiog pajus pagal kvapą, užpuls visa banda ir suės.

Bet dar šlykščiau buvo tada, kai vienas iš „vurdalakų" per klaidą palaikė mane sava.

– Aa! Tu irgi čia! Smagu tave matyti! – su „broliškais" bučiniais prišoko prie manęs Michailas Leontjevas. – Klausyk, ar kartais nematei, kur Borisas Abramovičius? Nes aš šitoj minioj visai pamečiau jį iš akių...

Žodžiu, kokios nors Puškino Tatjanos išgyvenimai miško raganų puotoje arba Bulgakovo Margaritos nuotykiai Volando puotoje blanko, palyginti su mano jausmais Berezovskio priėmime.

Taip nusiteikusią mane aptiko Miloslavskis.

Pamatęs ištįsusį mano veidą, generalinis „Komersanto" direktorius nutarė mane padrąsinti:

– Na, ko tu suglumai? Eime, supažindinsiu tave su Berioza.

– Oi, nereikia, maldauju! Aš ir taip susidariau tokį įspūdį, kad tu mane atvedei tam, kad pateptum krikščionių kūdikių krauju! – vos ne pro ašaras juokdamasi prašiau aš.

Tačiau Miloslavskis, apkabinęs mane per pečius, jau tempė per koncentrinius Berezovskio gerbėjų ratus, siaurėjančius artėjant prie kažkokio virtualaus, man nematomo centro. Už dešimties metrų nuo centrinio telkinio aš tiesiog oda pajutau, kaip iš to taško per minią plūsta fizinės įtampos bangos. Tiksliau – netgi ne paprastos įtampos, o geismo, troškimo bangos. Kiekvienas tročko pripulti prie namų šeimininko rankos ir įsitempęs laukė savo eilės.

Miloslavskis be jokių ceremonijų atvedė mane per „maldininkų" minią prie Berezovskio, vos ne alkūnėmis išstumdydamas kitus dėmesio ieškotojus.

Bet dėl prisiplakusių prie Berezovskio keliaklupsčiaujančių figūrų aš iki pat paskutinės sekundės nepastebėjau jo paties. Todėl įvyko nesusipratimas: likus vos vienam žingsniui iki iškilmių kaltininko aš staiga, sugalvojusi gerą priežastį, paskutinį kartą pabandžiau išsiveržti iš rūpestingo Miloslavskio glėbio ir dezertyruoti.

– Klausyk, garbės žodis: veltui tu stengiesi! Pažindinti mane su Berezovskiu beprasmiška: aš su juo buvau supažindinta gal kokius penkis

kartus, bet BAB'as vis vien tučtuojau užmiršta, kad aš – Tregubova! – garsiai, stengdamasi perrėkti aplinkinių gaudesį, sušukau aš.

Ir čia pat pagavau į mane nukreiptą įdėmų, kiek nustebusį Berezovskio žvilgsnį.

Miloslavskis paskubomis žengė į priekį ir pristatė mane:

– Borisai Abramovičiau, leiskite jums pristatyti – tai Jelena Tregubova, geriausia laikraščio „Komersant" politikos apžvalgininkė.

Berezovskis su man netikėtu išdykėlišku juoku akyse lengvai nusilenkė, sumušė kulnais ir juokais prisistatė:

– Berezovskis. Borisas Abramovičius. Labai malonu su jumis susipažinti, Lenočka!

Oligarcho veide išsiliejo plati šviečianti šypsena, ir jis galantiškai pabučiavo man ranką.

Reikia prisipažinti, buvau kiek sugluminta tokio šilto priėmimo. „Jeigu Berioza skaitė bent vieną mano straipsnį apie jį, tai nuoširdus jo džiaugsmas dėl pažinties su manimi gali turėti tik vieną paaiškinimą: jis vėl, ačiū Dievui, užmiršo, kas aš tokia", – nutariau ir nusiraminau. Miloslavskis liko su Berezovskiu aptarti kažkokių reikalų, o aš pasinaudojusi triukšmu pasprukau.

Pabėgti iš priėmimo iškart po pažinties su namų šeimininku būtų buvę silpnadvasiška. Bet toliau trintis tarp jo svitos darėsi jau ne baisu, o kažkaip nuobodu. Retėjanti publika, jau sulaukusi sekundinės Berezovskio audiencijos arba tiesiog akimirką trukusio dėmesio ženklo, liūdnai baigė valgyti ant stalų likusias vaišes. O aš įdėmiai stebėjau aplinkinius, tikėdamasi tarp jų rasti nors vieną bičiulį.

Ir kai aš galų gale pamačiau į salę įeinantį Aleksandrą Vološiną, patyriau keistą metamorfozę: aš puoliau prie jo lyg prie tikro brolio. Po visų mano nuotykių tarp kitų svečių Kremliaus administracijos vadovas man atrodė tiesiog kaip senas geras draugelis.

Kad ir kaip keista, jis, kaip viešumos nemėgstanti būtybė, šiame žmonių kupiname priėmime, atrodo, irgi jautėsi nejaukiai, nelabai žinojo, kaip elgtis, ir taip pat su džiaugsmu įsikibo į mane kaip į gelbėjimosi ratą. Mes su juo nuėjom į atskirą kambarį, patogiai įsitaisėme ant sofos ir ėmėme plepėti.

– Sako, tu savo laikraštyje vėl kažką chuliganiško apie Kremlių parašei? – paklausė manęs Vološinas su gana patenkinta šypsena ir be menkiausio priekaišto šešėlio.

– Oi, Aleksandrai Staljevičiau, aš jaudinausi tik dėl vieno dalyko, kad jus už tai gali barti. Jūs juk taip maloniai mane priglaudėt pas save Kremliuje rinkimų naktį...

– Ar tu iš proto išsikraustei: kas gi mane gali barti? Kaip tu tai įsivaizduoji? Aš juk administracijos vadovas, o ne šiaip kas! – su juokaujamu pasipiktinimu balse pareiškė jis.

– Na, Jumaševas grasino jums pirtį per pasitarimą užkurti...

– O kas tas Jumaševas? Administracijos darbuotojas? – sukikeno Vološinas.

Tačiau dar labiau jis pralinksmėjo, kai aš jam papasakojau, kad Jumaševas Kremliuje mane palaikė „Vološino kovos drauge“. Ir kad atseit būtent dėl to Valia rinkimų naktį kalbėjo dalykus, kurių „nebūtų kalbėjęs man kaip žurnalistei“.

Dabar „kovos draugės“ teisėmis aš ėmiau su Vološinu plepėti ne apie politiką, o apie gyvenimą. Jis papasakojo apie mažą savo sūnų, apie tai, kaip sunku derinti šeimyninį ir beprotišką Kremliaus gyvenimą. O aš jam savo ruožtu detaliai atskleidžiau savo vizito Berezovskio Svečių namuose įspūdžių gamą ir apskritai kasdienio bendravimo su Kremliaus mutantais pojūčius.

Ir mutantiškos administracijos vadovas, atrodo, mane puikiai suprato.

Kartkartėm mūsų plepėjimą pertraukdavo koks nors lankytojas, pradėdavęs lankstytis prieš Vološiną ir ko nors prašyti. Ir nors mes sėdėjome atskiroje mažoje patalpoje, nuo pagrindinės iškilmių vietos atskirtoje ilga kambarių anfilada, lankytojai prieš mus išnirdavo netikėtai, tarsi išdygdavo iš po žemių, tiesiog ant parketo prieš sofą:

– Aleksandrai Staljevičiau, leiskite jums prisistatyti: aš – tikrasis „LogoVAZ“ valdytojas...

– Aleksandrai Staljevičiau, leiskite su jumis susipažinti, aš esu „S...“ generalinis direktorius ir turiu mažą klausimėlį...

Vieną akimirką Aleksandras Staljevičius išrado puikų būdą, kaip atsikratyti visų šių prašytojų: jis imdavo išraiškingai žvairuoti į mane ir leisdavo suprasti, kad jam čia ne šiaip pasimatymas su mergina, o svarbus

pokalbis. Lankytojas raudonuodamas ir atsiprašinėdamas dėl to, „kad sutrukdė“, imdavo kaip vėžys kepurnėtis prie durų pusiau sulenktomis kojomis, pasilenkęs, atsisukęs į mus veidu, kuriame padlaižūniška šypsena nedingdavo iki pat paskutinės sekundės, kol su viso kūno šeimininku pranykdavo durų angoje.

Kiekvieną kartą aš imdavau kvatotis iš tokio pasirodymo ir atvirai klausdavau Vološino:

– Aleksandrai Staljevičiau, gal jums darbo reikalais vis dėlto reikia pabendrauti su tuo žmogumi? Gal man jus palikti vienus?

– Nieko man nereikia! Sėdėk tik, dėl Dievo! – prašė Vološinas. – Kad tu žinotum, kaip aš nuo jų visų pavargau! Juk turiu aš teisę nors truputį pailsėti?

Bet kai po kiek laiko mes su Vološinu nutarėme eiti prie baro išgerti arbatos, buvusieji gretimoje patalpoje mus vis dėlto sučiupo. Reikalo ėmėsi profesionalūs paparacai.

Vološinas buvo užpultas su televizijos kamera ir pradėtas filmuoti. Beje, aš taip ir nesugebėjau suprasti, iš kur atsirado ta kamera. Nesunku numanyti, kad Berezovskio priėmimas buvo griežtai uždaras pašalinei publikai, o jau žiniasklaidai – juo labiau. Liko vienintelė prielaida, kad Ksenija Ponomariova, viena iš tuometinių televizijos kanalo ORT vadybininkių, pasinaudodama senų draugysčių ryšiais kontrabanda įsivedė ir operatorių. Arba kad Berezovskis liepė asmeniniams savo operatoriams „nugalėtojų šventę“ nufilmuoti istorijai.

Šiaip ar taip, žurnalistai labai nusivylė, kai Vološinas atsisakė atsakinėti į jų klausimus, ir kaip kompensaciją nutarė nufilmuoti salės, kurioje jis iškilmingai marširavo, aplinką. O svarbiausia Vološino aplinkos detale tą akimirką buvau aš. Pamačiusi, kad į mane atsukta kamera, aš tučtuojau šokau į šalį nuo Vološino: „Maža to, – pamaniau, – kad mane apgaule įviliojo į Berezovskio namus, tai dabar dar nori sukompromituoti draugiškais santykiais su Vološinu! Na ir „bajeriukai“!“

Stengdamasi kiek galėdama greičiau pasitraukti nuo Vološino, kad nepatekčiau su juo į kadrą, akies krašteliu spėjau pastebėti, kad dėl to buvau priversta prisiplakti prie kažkokio pro šalį ėjusio nepažįstamo ūsuoto vyriškio su naminiu megztiniu. „Na ką gi, bet kokiu atveju šeimyninės išvaizdos vyrukas – geriau nei prezidento administracijos va-

dovas. Tai – tinkamesnė kompanija nepriklausomai žurnalistei", – pasijuokiau pati iš savęs.

Šitaip man baigėsi „Berezovskio puota".

Kitą dieną „Komersanto" fotografas redakcijoje ant mano darbo stalo padėjo „dovanėlę": nuotrauką, kurioje aš su Vološinu ir tuo kitu ūsuotu, vyriškiu. Pasirodo, kad, išsigandusi televizijos kameros, aš nepastebėjau, jog ten šmirinėjo dar ir fotografas.

Mūsų su Vološinu vaizdelis nuotraukoje išėjo daugmaž toks: gilumoje – rojalis, o šalia – intymios išvaizdos sofutė, nuo kurios Vološinas, atrodo, ką tik pakilo ir tarsi namuose prisidega cigaretę. O aš užfiksuota kaip tik tą akimirką, kai droviai šypsodamasi traukiuosi nuo Vološino, nusisuku nuo jo bandydama sudaryti įspūdį, kad šį žmogų aš apskritai matau pirmą kartą gyvenime. Be to, dėl televizijos lempų atšvaitų man virš galvos fotografijoje matyti kažkoks pajuokos vertas nimbas. O čia dar tas vyrukas su megztiniu šalia.

– A, čiagi Badris Patarkacišvilis! – paaiškino man Vološinas, kai parodžiau jam nuotrauką.

Nesunku atspėti, kaip aš „apsidžiaugiau", kad dabar buvo „demaskuoti" ir mano „ryšiai" su Patarkacišviliu – vienu artimiausių Berezovskio draugų ir jo verslo partneriu[62]...

Bet tuo istorija dar nesibaigė. Praėjus dvejiem metams po šio garsaus Berezovskio priėmimo, fotografas Djačkovas, seniai atleistas iš „Komersant", aprašytą fotografiją pardavė Rusijos žurnalui „Kompromat.ru". Žurnalas publikavo ją atskirame numeryje, skirtame sukompromituoti Aleksandrą Vološiną. Mano draugams, žinojusiems „Berezovskio puotos" istoriją, daugiausia juoko sukėlė „Kompromat.ru" užrašas po mūsų nuostabiosios trijulės fotografija: „Aleksandras Vološinas, prezidento administracijos vadovas. Badris Patarkacišvilis, Boriso Berezovskio pinigų maišas. Jelena Tregubova, artimo Borisui Berezovskiui rato žurnalistė".

62 Dabar Badris Patarkacišvilis dėl Putino prokuratūros pradėtų prieš jį baudžiamųjų bylų priverstas būti emigracijoje Gruzijoje. – Autorės pastaba.

Štai taip įsiminiau šią garsią „nugalėtojų šventę" – „nugalėtojų", kurie būtent dėl savo pergalės jau labai greitai tapo „nugalėtaisiais".

ATGAL Į ATEITĮ, ARBA ŽYDPALAIKĖ TREGUBOVA AMŽIŲ SANKIRTOJE

Galbūt viso civilizuoto pasaulio kompiuterinė „problema 2000" ir nepalietė, bet štai mums su Jelcinu tikrai sugadino programą.

Laikraštis „Komersant", leisdamas paskutinį prieš „nulinius" metus numerį, nutarė, kad tiesiog šiaip rašyti apie „problemą 2000" – nuobodu, reikia pakvailioti. Nutarėme apsimesti, kad „nuliai" mus jau „veža". Ir „nuvežė" iki pat 1900 metų. Tad visi žurnalistai straipsnius savo temomis parašė taip, lyg mums stogus būtų nunešę lygiai šimtą metų atgal. Man, kaip žurnalistei, nušviečiančiai valstybės vadovo veiklą, suprantama, buvo pavesta sužinoti apie paskutinio Rusijos imperatoriaus Nikolajaus II (to paties, kurį XX amžiaus pradžioje su visa šeima sušaudė bolševikai. Visos šios žvėriškos žudynės įvyko Jekaterinburge, mieste, iš kurio praėjus daugeliui dešimtmečių į Maskvą atvyko Jelcinas, įvykdęs antikomunistinę revoliuciją) dvaro intrigas.

Tad man teko mintimis persikelti į senovę, į 1900 metus, ir parašyti „reportažą" apie caro Nikolajaus II šeimą žvelgiant būtent iš to laiko, parašyti taip, tarsi aš nieko nežinočiau apie baisų likimą, kuris laukia jų ir visos mano nelaimingos šalies. Aš nulindau į archyvą ir štai kas išėjo:

LAUKIAMAS ŠEIMOS PAGAUSĖJIMAS

„Kaip „Komersant" korespondentui pavyko sužinoti iš šaltinių Žiemos rūmuose, Imperatorienė Aleksandra Fiodorovna laukiasi ketvirto vaiko. Dvare, žinoma, tikimasi, kad šį kartą tai bus sosto įpėdinis.

„Komersant" žiniomis, Imperatorienei Aleksandrai Fiodorovnai be jokių regimų priežasčių daktarų liepta laikytis namų režimo. Jau antrą savaitę jai griežtai uždrausta ne tik dalyvauti Dvaro mėgstamuose sportiniuose pasilinksminimuose – žaisti tenisą ir badmintoną, bet patarta atsisakyti netgi ilgų pasivaikščiojimų.

Visi šie fizinių krūvių apribojimai gali būti naujo Imperatorienės nėštumo požymis. Konfidencialūs „Komersant" šaltiniai Dvare šį spėjimą patvirtina.

Po to, kai Valdovas susilaukė trijų dukterų iš eilės, Imperatoriaus šeimoje, o ir, suprantama, visoje valstybėje, įsivyravo įtempta atmosfera laukiant berniuko – sosto įpėdinio.

Tačiau, kaip per neoficialų pokalbį su „Komersant" korespondentu pabrėžė vienas iš Dvaro gydytojų, neatmetama galimybė, kad dėl prigimtinių Imperatorienės polinkių Didžiosios Kunigaikštytės ir šį kartą sulauks ne broliuko, o dar vienos sesutės. Galima neabejoti, jog ir toks siurprizas nė kiek nenuliūdins vienas kitą mylinčių Nikio ir Aliksės (kaip artimieji vadina Imperatorių ir Imperatorienę), kurie, kaip žinome, bet kokias likimo dovanas ar negandas priima kaip Dievo malonę.

Vis dėlto būtų silpnadvasiška nepastebėti, kad sosto paveldėjimo klausimas Rusijoje darosi vis aštresnis. Kaip per asmeninį pokalbį atsainiai pastebėjo viena Imperatoriui artima persona, Imperatorienės Aleksandros Fiodorovnos vaizduotę slegia tam tikra jos vaikų likimui grėsminga pranašystė, pasakyta mūsų Valdovo seneliui Aleksandrui II tuometinio Sarovsko atsiskyrėlio Serafimo.

Tačiau, nepaisant šių Serafimo pranašysčių (pagal šeimos padavimą Imperatorius Aleksandras II nesiryžo sukrėstai Imperatorienei visiškai atskleisti netgi jų palikuonims gresiančių nelaimių), iki šiol Viešpats apdovanojo Valdovą ir jo žmoną puikiomis sveikomis dukterimis, ir vienintelis dalykas, kurio jiems belieka trokšti, – kad šį pasaulį išvystų įpėdinis, į kurio rankas kada nors turės pereiti mūsų valstybės valdymas..."

Kai aš spausdinau kompiuteriu šitą tekstą, man per nugarą bėgiojo šiurpuliukai. Slėgė toks pojūtis, kad dar akimirka – ir mane pačią, kartu su visa šalimi, įsiurbs laiko duobė.

Visi kvaili mistiniai juokeliai (kuriems, be abejo, priklausė ir „Komersant" išdaiga-00) turi keistą ypatybę: prisipildo stichinės, netikėtos prasmės.

Praėjus trims dienoms po mūsų laikraščio „šimtmečio" numerio pasirodymo, Jelcinas pareiškė atsisakąs sosto.

„Problema 2000" Jelcinui, atrodo, irgi iškrėtė piktą pokštą. Garsiojoje naujametinėje kalboje, paskirdamas Putiną savo įpėdiniu, jis prasitarė:

„Į naują amžių šalis turi įžengti su nauju prezidentu!" Šalyje visiems pasidarė aišku, kad Senelį tiesiog apgavo, kad atimtų iš jo valdžią: žinodama jo aistrą „gražiems gestams", aplinka akivaizdžiai įtikino jį, jog naujas amžius prasideda ne tada, kai prasideda visai žmonijai – 2001 metų sausio 1 d., o dabar, 2000 metų sausio 1 d. Kitaip sakant, jeigu prezidentas tiesiog būtų geriau pasidomėjęs, būtų galėjęs ir toliau sau ramiai sėdėt „caro" soste. Ir galbūt neskubėdamas įpėdiniu būtų pasirinkęs ką nors kitą.

O po metų, kai jau iš tikrųjų buvo švenčiamas naujas šimtmetis, globali, visų šių kvailų machinacijų su laiku išprovokuota programos klaida „užvežė" mane jau iki „asmeniškumų" stadijos.

2000 metų gruodį, kai iki naujo amžiaus ir tūkstantmečio buvo likusios kelios dienos, man į namus vidury nakties paskambino visiškai sutrikusi Nika Kucylo, ji tuo metu leido žurnalą „Vlast":

– Lenka, atleisk, kad pažadinau! Bet aš tiesiog negaliu paleisti numerio į spaudą, nepaprašiusi tavęs leidimo... Reikalas toks, kad čia apie tave parašyta... Mes čia publikuojam ištraukas iš istoriko Radzinskio knygos apie Rasputiną[63]...

– Nika, negąsdink manęs – kas per juokeliai! Na ką RADZINSKIS galėjo parašyti apie mane?! – sustenėjau iš siaubo, pusiaumiegomis beviltiškai bandydama suvokti, kokį „kompromatą" apie mane galėjo išrausti ekscentriškas „popsinis" istorikas.

– Na štai, klausyk – aš tau paskaitysiu. Pažadu: jeigu pareikalausi – mes iškart išmesime tą pastraipą velniop!

„Kompromatas", kurį man čia pat telefonu ėmė skaityti Nika, mano problemų su Kremliumi, prasidėjusių Putinui atėjus į valdžią, kontekste iš tikrųjų skambėjo kaip eilinis kvailas „Komersant" žaidimas.

Kaip savo knygoje konstatavo Radzinskis, „kol vyko politinės batalijos, jau beprotybe atsiduodanti „rasputiniada" tęsėsi". Ir iš esmės nuo jos nukentėjo tokia merguželė Tregubova, kurią Rasputinas žadėjo įtaisyti imperatoriškoje scenoje, bet tik su sąlyga, kad turės „su juo intymių santykių". Jų santykiai, Tregubovos duomenimis (perpasakotais Radzinskio),

63 Radzinskis – tai toks „populiarių" apsakymų apie Rusijos istoriją autorius, o Rasputinas – pagrindinis paskutiniojo Rusijos imperatoriaus Nikolajaus II dvaro intrigantas. – Autorės pastaba.

„baigėsi bjauriai“: „Po eilinio nesėkmingo priekabiavimo „jis spjovė man į veidą, sakydamas: „Eik velniop, žydpalaike!“

Po šios nesėkmės, kaip konstatuoja istorikas, „kerštingasis Rasputinas nutarė Tregubovą kaip žydę išvaryti iš sostinės“. Jo represinėmis pastangomis, kaip byloja Petrogrado adresų biuras, „paženklintoji Tregubova iš Petrogrado išvyko gyventi į Tiflisą“.

Į Tiflisą manęs, ačiū Dievui, rodos, dar neišsiuntė[64].

O praėjus kelioms dienoms po šios publikacijos, ant naujojo amžiaus ir tūkstantmečio slenksčio, Putino spaudos tarnyba visgi pasiekė, kad būčiau išmesta iš „Kremliaus pulo“. Po visų šių mistinių globaliosios sistemos sutrikimo pavyzdžių tūkstantmečio keitimosi laikotarpiu niekas jau manęs neįtikins, kad ir pats Putinas – ne kompiuterinis vaiduoklis, ne virtualusis „Problemos 00“ sūnus.

64 Bet būtent ten išsiuntė minėtą Berezovskio draugą Badrį Patarkacišvilį, su kuriuo mane neseniai buvo atsitiktinai nufotografavę. Tiems, kurie nežino: Tiflisas – tai ankstesnis, senas Gruzijos sostinės Tbilisio pavadinimas. – Autorės pastaba.

10

LENGVAS BŪTIES NEPAKELIAMUMAS

Žinote, Kunderos „nepakeliama būties lengvybė" realiame gyvenime kartais baigiasi „lengvu būties nepakeliamumu". Žodžiai lyg ir tie patys, o gyventi jau beveik neįmanoma. Būtent tokie man buvo pirmi metai Putinui atėjus į valdžią.

Aš ilgai negalėjau prisiversti sėsti ir parašyti šį skyrių. Staiga suvokiau, kad niekada gyvenime, nei prieš, nei po to, ant manęs nebuvo pilama tiek koncentruotos neapykantos, niekšybės, melo ir pasityčiojimo. Be to, tų žmonių, su kuriais buvau priversta kasdien bendrauti darbo reikalais.

Vėl pasinėrusi į šiuos atsiminimus, kuriuos iki šios dienos aš, matyt, stengiausi visais įmanomais būdais ištrinti iš sąmonės, pajutau, kad man tiesiog gyvybiškai būtina išvalyti iš organizmo visus šituos kenksmingus, nuodingus likučius. Užrašyti. Ir užmiršti.

Žodžiu, kalbėsiu apie cenzūros Kremliuje pradžią iškart po to, kai Putinas tapo prezidentu. Būtent man „teko garbė" būti pirmąja jos auka.

CENZŪROS KREMLIUJE PRADŽIA

Kai Putinas buvo paskelbtas Jelcino įpėdiniu, aš buvau beveik vienintelė Kremliaus apžvalgininkė, iš seniau asmeniškai pažįstama su Putinu ir Igoriu Sečinu (tuo pačiu, kuris „stovėjo sargyboje", kai aš pietavau su Putinu – jis užsiėmė Putino ryšiais su žiniasklaida, o dabar tapo vienu iš svarbiausių Kremliaus „pilkųjų kardinolų"). Tačiau Sečinas, priešingai nei tikėjausi, elgėsi keistai nemandagiai: jis neidavo prie telefono, kai jam skambindavau ir, kitaip nei mes abu elgdavomės anksčiau, neperskambindavo, kai aš palikdavau informaciją jo priimamajame.

O kartą, kai aš atsitiktinai sutikau Sečiną viename oficialiame renginyje, jis pasisveikino su manimi šypsodamasis perdėtai demonstratyvia draugiška

šypsena ir pabėrė, kaip įprasta, daugybę komplimentų. Bet vos tik aš paprašiau surengti interviu su Putinu ir akredituoti mane kelionėms su juo po Rusijos regionus, jis akimirksniu nusuko akis ir apsimetė, kad neišgirdo:

– Ko gi jūs taip greitai senus pažįstamus pamirštat, Igori Ivanyčiau? – pasijuokiau iš jo.

Bet čia Sečinas leidosi į kojas, kuo toliau nuo manęs, stengdamasis daryti įspūdį, kad staiga prisiminė kažkokį neatidėliotiną reikalą.

Tuo metu „Komersant" politikos skyriaus viršininkė pranešė man, kad į kitą premjero kelionę Putino žmonės pakvietė ne mane, o karinį mūsų apžvalgininką, garsų tuo, kad buvo baigęs karinio instituto propagandos skyrių.

Visa tai atrodė gana keista. Be to, vienas iš mano Kremliaus bičiulių, bendrais bruožais žinojęs mano pažinties su Putinu istoriją, čia pat situaciją pakomentavo pagal aparatininkų logiką:

– Klausyk, o gal Putinas bijo bendrauti su tais, kurie jį pažinojo prieš jam tampant prezidento įpėdiniu? Žinai, tai labai būdinga smulkiems valdininkams, kurie staiga netikėtai pakyla į viršų: jie stengiasi kiek galėdami laikytis toliau nuo tų, su kuriais buvo pažįstami anksčiau. O juolab – nuo žurnalisčių, kurioms jie bandė paskirti pasimatymą...

„Gerai, išsiaiškinsime. Kai Putinas taps visateisiu prezidentu, tada ir pažiūrėsim", – nusprendžiau.

Tačiau Putinas „visateisiu" prezidentu tapo gerokai anksčiau, nei visi manė. Ir tai turėjo gerokai rimtesnių pasekmių ne tik man, bet ir visai Rusijos žurnalistikai.

Kai tik aplinka įkalbėjo sergantį Jelciną atsistatydinti ir einančiu prezidento pareigas paskirti Putiną, Kremliaus spaudos tarnybos darbas iškart radikaliai pasikeitė. Naujasis prezidento atstovas spaudai Aleksejus Gromovas ryžtingai puolė vykdyti slaptus pasikeitusios vadovybės pavedimus: Kremliuje tapo įprasta kasdien iš žurnalistų atimti akreditacijas už kritinius ar netgi už tiesiog nepakankamai Putiną giriančius straipsnius.

Iš pradžių visa tai atrodė kažkoks nedidelis nesusipratimas, kuris tuoj bus išspręstas. Kai prezidento atstovas spaudai Gromovas pirmą kartą atsisakė mane akredituoti vienai iš Putino kelionių prieš rinkimus, argumentuodamas tuo, kad aš kažką ne taip parašiau ankstesniame straipsnyje,

„Kremliaus pule“ buvo net dvi „kamikadzės“, kurios puolė mane ginti: Jelena Dikun iš „Obščiaja gazeta“ ir Tatjana Netreba iš „Argumenty i fakty“.

– Mes pamanėme: gal tai kieno nors iš spaudos tarnybos smulki intrigėlė? Juk anksčiau tu visada puikiai sutarei su Gromovu! Galbūt kas nors tiesiog jam tave apšmeižė? – nesuprato merginos.

Prezidento kelionės po Rusijos regionus metu Dikun ir Netreba vakare priėjo prie Gromovo, pasiūlė pasėdėti, išgerti arbatos puodelį ir draugiškai aptarti problemą. Išgerti puodelį arbatos Gromovas mielai sutiko, problemą aptarti – irgi. O rezultatas toks, kad paskui abi mano užtarėjas taip pat imta mėtyti iš akreditacijų sąrašų – matyt, auklėjimo tikslais, kad ateityje neišsišoktų ir neprotestuotų.

Kad kaip nors motyvuotų savo elgesį, Gromovas Jelenai Dikun su maniakišku atkaklumu vis primindavo kažkokias „dėžutes“, apie kurias ji atseit „neturėjo teisės rašyti“. Paaiškėjo, kad vienos iš agitacinių kelionių metu Dikun atsitiktinai pastebėjo, jog Putino apsaugos tarnyba iš prezidento lėktuvo iškrauna dėžes su dovanomis (kurios, matyt, nebuvo oficialiai užregistruotos kaip agitacinės ir nebuvo pagal įstatymą apmokėtos kandidato Putino rinkimų štabo). Aiškus reikalas – neparašyti apie tai Dikun būtų buvusi tiesiog žurnalistinė dėmė.

O kitą mano užtarėją – Netrebą – Gromovas kaltino dėl kažkokios mažos žinutės apie finansinius Putino ryšius su Berezovskiu ir Abramovičiumi, išspausdintos laikraštyje „Argumenty i fakty“. Komiškiausia buvo tai, kad straipsnelį parašė netgi ne Netreba, o kažkoks nežinomas jos kolega.

– Aš nekalta! Tai – ne aš! Garbės žodis! – bandė teisintis iš prigimties romi Netreba.

Bet Gromovą jau „užvežė“.

– Na ir kas – kad ne tu rašei! Jeigu jau dirbi Kremliuje, privalai kontroliuoti visus straipsnius apie Putiną, kurie publikuojami tavo laikraštyje! – rėkė Putino atstovas spaudai viso „Kremliaus pulo“ akivaizdoje protokolinio Putino sutikimo Kremliuje metu.

Netikėta Gromovo mutacija mums tapo neišsprendžiamu psichologiniu rebusu. Dar visai neseniai Gromovas buvo ištikimas ankstesnio prezidento atstovo spaudai Jastržembskio (kuris, tiesa, pasikeitus prezidentui taip pat užėmė gana nepadorias Čečėnijos karo propagandininko pareigas,

tačiau bet kokiu atveju, dieviškosios Jelcino epochos liberalių madų metu Jastrebas niekada neleisdavo sau elgtis taip neprofesionaliai ir šiurkščiai kaip jo įpėdinis Gromovas) šešėlis.

Taip, Lioša Gromovas visada buvo pilkas ir nereikšmingas. Visada vaidino nesvarbius vaidmenis. Ir niekada nedrįsdavo pasakyti savo nuomonės jokiu politiniu klausimu. Bet užtat prieš Putinui ateinant į valdžią jis buvo visiškai nepiktybinis, kuklus ir niekam niekada nekrėsdavo šunybių. O tai Kremliuje jau savaime buvo didžiulė retenybė.

Buvo, beje, Jelcino saulėlydžio laikais vienas ryškus incidentas, kuris, kaip aš dabar suprantu, turėjo mus iškart priversti įtarti, kad Gromovui kažkas negerai. Jelcino kelionės į Stambulą metu, netrukus prieš prezidento atsistatydinimą, Gromovas kažkaip atsitiktinai įsibrovė į mano ir kelių mano draugių kompaniją papietauti restorane, pastate, kuriame vyko ESBO susitikimas. Sriuba, kurią man atnešė, buvo visiškai šalta, ir aš, žinoma, pasiunčiau padavėją atgal į virtuvę jos pašildyti.

Tada Gromovas tėviškai man patarė:

– Be reikalo tu, Lenočka! Padavėjai nemėgsta, kai su jais šitaip. Jeigu tu imi reikšti pretenzijas, tai jie tau ten, virtuvėje, į tą lėkštę dar ir nusispjaus! Geriau jau reikėjo tau valgyt šaltą sriubą!

Bet tada aš dėl savo naivumo šiuos liokajiškus kliedesius priskyriau begaliniam Gromovo nuolankumui.

Netgi Gromovo hobis buvo pabrėžtinai romus: jis savo kabinete Kremliuje tyliai rinko didelius sodo nykštukus. Tai yra ne gyvus nykštukus, žinoma, o jų statulas. Tipiškas gero „mažo žmogaus" (literatūrine, o ne fizine prasme) hobis, žmogaus, kuris suvokė savo amplua ir nuolankiai, netgi išdidžiai, laikosi jo visą gyvenimą.

O dabar, po paskyrimo spaudos atstovu, visas jo geraširdiškumas tiesiog išgaravo! Į vargšą Gromovą sunku buvo žiūrėti: jo veidą vis iškreipdavo nesveika, pikta grimasa, akys tiesiog spinduliavo neapykanta, kalbėdamas jis imdavo tirtėti, lūpos net drebėdavo iš pykčio. Greitai jam barantis dėl eilinių „neteisingų" straipsnių žurnalistai ėmė protingai laikytis nuo jo per pagarbų atstumą: nes, pirma, susidarė įspūdis, kad šis aršus žmogus tuojau pradės muštis, o antra, gėda pasakyti, bet, ištikus pykčio priepuoliui, prezidento atstovas spaudai tiesiogine prasme imdavo taškytis seilėmis.

Tačiau baisiausia, kad Gromovas tiesiog mūsų akyse ėmė kopijuoti naujojo šeimininko – Putino – mimikas. Mutacija taip progresavo, kad greitai Maskvoje netgi kilo skandalas dėl vieno NTV reportažo apie „Putino antrininką". Operatorius nufilmavo kažkokį pilką žmogelį, vilkintį pilku kostiumu, iš nugaros kaip du vandens lašai panašų į prezidentą, visiškai tokia pat kaip Putino šukuosena, tokios pat figūros bei judesių. „Mes nežinome, kas šis žmogus, – kalbėta naujienų laidoje. – Bet atrodo prezidentui Putinui ruošiamas antrininkas."

– Jie nežino, kas jis, užtat aš žinau! – patenkintas savimi sukikeno ir mano spėjimą patvirtino Gromovas.

Kaip filmuojant kamerai jam pavyko tapti taip akivaizdžiai, stulbinamai panašiam – taip pat paslaptis: juk iš tikrųjų Gromovas daug aukštesnis ir tvirčiau sudėtas nei Putinas.

Žodžiu – tiesiog mūsų akyse Gromovas pavirto misteriu Smitu iš „Matricos"!

Netrukus per renginius, skirtus prezidentui, Gromovas net elgtis ėmė ne kaip atstovas spaudai, o kaip prezidento asmens sargybinis: neatsilikdamas sekiodavo paskui prezidentą, visu kūnu tarsi priglusdavo prie Putino ir žvelgdavo į aplinkinius grėsmingu žvilgsniu, akivaizdžiai pasiruošęs perkąsti gerklę kiekvienam, kas prisiartins prie Svarbiausio Šalies Kūno. Net aš, nesuskaičiuojamą daugybę kartų iš arti stebėjusi prezidento svitos elgesį, įsijungusi televizorių ir pamačiusi visa tai iš šalies, tiesiog apstulbau: žmogus akivaizdžiai supainiojo savo pareigas.

Su mumis, žurnalistais, Gromovas taip pat ėmė elgtis kaip sargybinis, o ne kaip spaudos atstovas: jis iš esmės užsiėmė tuo, kad nugindavo mus nuo politikų ir drausdavo mums užduoti jiems klausimus.

Mano draugai žurnalistai iš Vakarų, kuriuos Gromovas Putino laikais vaikė su dvigubu pykčiu, naujojo prezidento atstovo spaudai darbą vertino trumpai drūtai: „KGB" – ir išraiškingai paplekšnodavo per tą vietą, ant kurios „auga" antpečiai.

Jau net nežinau, ar tikrai Kremliaus atstovas spaudai Gromovas anksčiau dirbo toje pačioje įstaigoje kaip ir dabartinis prezidentas. Žinau tik vieną jo ankstesnės karjeros laiptelį: kartu su Jastržembskiu jis tarnavo pasiuntinybėje Bratislavoje. Pasak gandų, anksčiau dirbti pasiuntinybėje užsienyje nebūnant specialiųjų tarnybų bendradarbiu buvo neįmanoma.

Nežinau – maža dar buvau tais laikais. Reikia klausti paties Gromovo. Bet kokiu atveju, turi jis po valdininko švarku antpečius ar ne – man nelabai įdomu. O štai jo darbo su žiniasklaida stilius, kurį jis su Putino palaiminimu įvedė Kremliuje, iš tikrųjų ne tik dvelkia, bet tiesiog dvokia KGB.

Beje, tada, Putino epochos apyaušriu, bandydama įminti staigios Gromovo mutacijos mįslę, aš maniau, kad per daug paviršutiniška viską paaiškinti „antpečiais". Aš kankinausi, jaudinausi, nemiegojau pusę nakties ir galų gale nutariau, kad Gromovas turbūt tiesiog neatlaikė psichologinės įtampos dėl staiga jį užgriuvusios prezidento atstovo spaudai atsakomybės suvokimo. Ir ši atsakomybė jį tiesiog sugniuždė, deformavo jo asmenybę ir net veidą, išvarė jį iš jo paties kūno. O vietoj jo ten, ištuštėjusioje vietoje, sprendžiant iš išorės pasikeitimų, įsikūrė ne kas kitas, o Vladimiras Vladimirovičius Putinas. Neaišku tik, kur tokiu atveju dabar persikėlė mūsų gerojo ir kukliojo Gromovo dvasia...

Beje, didžiuma mano kolegų iš „Kremliaus pulo" net ir nebandė suprasti psichologinės Gromovo dramos, o tiesiog nutarė kuo greičiau susitvarkyti su juo santykius pagal naująją tvarką. Žurnalistės merginos, Putino režimui įsitvirtinus, ryžtingai virstančios saloninėmis Kremliaus dvaro damomis, greitai Gromovą įtraukė į tų valdininkų rikiuotę, kuriuos sutikus reikia ne šiaip pasisveikinti, o ir pabučiuoti – į skruostą, o kartais ir į lūpas. Be to, nei bučiuojančiųjų, nei bučiuojamojo nekankino klausimas, kodėl anksčiau, iki jo paskyrimo spaudos atstovu, tokių švelnybių jis iš jų nesulaukdavo.

Jokio moralinio diskomforto suinteresuotosios pusės nepajuto ir tada, kai švenčių progomis vyriausieji laikraščių redaktoriai savo žurnalistus pas Gromovą į Kremlių ėmė siųsti su dovanomis – buteliu brangaus alkoholinio gėrimo.

Ir jau, suprantama, niekas iš Kremliaus žurnalistų nė negalvojo protestuoti, kai Gromovas eilinį kartą davė nurodymą išbraukti mane iš akredituotųjų sąrašo už eilinį Putinui nepatikusį straipsnį.

Tylėjo netgi tie mano „Kremliaus pulo" kolegos, kuriuos aš iki tol laikiau savo draugais. Todėl juo brangesnis ir jaudinantis man buvo tų dviejų merginų, Dikun ir Netrebos, poelgis, kai jos dėl manęs puolė ant Gromovo kaip ant ambrazūros. Už tai vėliau jos dar ilgai mokėjo, kentėdamos

auklėjamąsias prezidento atstovo spaudai represijas, kai jis periodiškai neprileisdavo jų prie Kremliaus.

Juokingiausia šioje istorijoje buvo tai, kad Jelena Dikun tuo metu dirbo dar nesunaikintame laikraštyje „Obščiaja gazeta", kurį finansavo žiniasklaidos magnatas Vladimiras Gusinskis. Ir, savaime aišku, pagal įprastą logiką Dikun turėjo žiūrėti į mane kaip į klasinį priešą: juk Gusinskis tuo metu jau buvo patekęs į nemalonę, o mano laikraščio šeimininkas Berezovskis, atvirkščiai, dar išsijuosęs „didžėjavo" Kremliaus „diskotekose".

Tačiau vieną akimirką Dikun prisipažino:

– Žinai, Tregubova: aš tiesiog pažiūrėjau, kaip jie su tavim elgiasi, ir supratau, kad, jeigu aš dabar nutylėsiu, tai vėliau ateis mano eilė, o vėliau – ir visų kitų...

Žinoma, tuo metu Dikun dar negalėjo numanyti, kad, jeigu ji ir nenutylės, vis vien neišvengiamai ateis ne tik jos eilė, bet ir NTV kanalo, ir „Obščiaja gazeta", ir žurnalo „Itogi", ir visų kitų, kurie nesutiko šokti pagal Putino dūdelę.

Beje, netgi dabar, kai rašau šią knygą, manęs neapleidža keista iliuzija: kad, jeigu tada, pačią pirmą akimirką, kai „Kremliaus pule" prasidėjo represijos, būtų netylėję visi žurnalistai, o ne tik šios dvi merginos, Kremlius nebūtų drįsęs taip įžūliai sunaikinti šalyje beveik visos nepriklausomos žiniasklaidos. Ir tada galbūt šis paslaptingas virusas, šie raupsai, verčiantys, atrodytų, mielus žmones patirti baisias moralinės ir netgi fizinės mutacijos formas, nebūtų iš Kremliaus pasklidę po visą Rusiją. Ar bent jau galbūt nebūtų plitę taip greitai ir būtų buvę laiko rasti kokį nors priešnuodį. Lokalizavo juk, sako, dabar atipinę pneumoniją...

IŠGELBĖTI EILINĮ BABICKĮ

Pati ryškiausia signalinė raketa, kurią iškart užgrobęs pagrindinę Kremliaus viršūnę Putinas iššovė „priešiškų" Rusijos žurnalistų pozicijų link, buvo skandalinga radijo stoties „Svoboda" korespondento Andrejaus Babickio dingimo Čečėnijoje istorija. Vykdydamas žurnalistinę užduotį Čečėnijoje, jis buvo pagrobtas nežinomų asmenų – ir visi Rusijos žurnalistai įtarė, kad jį pagrobė specialiosios Rusijos tarnybos, nes Babickis savo reportažuose visada labai aštriai kritikavo Rusijos pajėgų veiksmus Čečėnijoje.

Šalia to asmeninės mano problemos dėl Kremliaus spaudos tarnybos atrodė tiesiog kaip vaikų šventės fejerverkas.

Visą laiką, kol Babickis buvo nelaisvėje, niekas iš mano draugų žurnalistų nė kiek neabejojo: jeigu mes kas dieną, kas valandą kiek tik turime jėgų nerėksime Kremliaus valdžiai, reikalaudami atiduoti žurnalistą, jis bus tiesiog tyliai nužudytas.

Ir kiekvienas iš mūsų, žurnalistų, sąžiningai išnaudojo visus turimus kanalus įtakai daryti. Dauguma laikraščių kiekvieną dieną spausdindavo dienų, praėjusių nuo korespondento pagrobimo akimirkos, skaičių.

O aš bėgiojau į Kremlių pas Vološiną ir maldavau jį paveikti situaciją.

– O mes čia kuo dėti? – nekalta mergele dėjosi Vološinas.

– Gerai, tarkim, jūs čia niekuo dėti. Bet jeigu jūs dabar, po šio skandalo, išleisit Babickį gyvą, jūsų prezidentui tai bus labai naudinga: jis ramiai galės pasakyti, kad visa tai buvo tik „žurnalistinė isterija"! – su gyvatišku gudrumu, kaip man tada atrodė, įkalbinėjau administracijos vadovą.

O jo pavaduotojas Slava Surkovas man pareiškė:

– Taigi Babickis – priešas! Pažiūrėk, ką jis savo reportažuose perduodavo! Kad po Rusijos armijos atliktų taikių čečėnų gyvenviečių valymų jis „supranta", kodėl čečėnai griebiasi ginklų! Babickis juk – Rusijos valstybės priešas ir provokatorius!

Aiškaus atsakymo nebuvo.

Labai greitai, matyt, visiems Kremliuje taip įkyrėjau nuolatiniais savo priminimais apie Babickį (be to, spėju, kad tada aš nebuvau vienintelis žygūnas, įkyriai lindęs į akis Kremliaus administracijos vadovybei), kad Vološinas man pareiškė:

– Viskas!!! Apie Babickį daugiau – nė žodžio. Ko tu prilipai prie tos temos? Mano manymu, ji – kažkokia išpūsta! Man atrodo, kad šalyje niekam, išskyrus tave, tai apskritai nebeįdomu!

„Štai kaip! – piktai pagalvojau. – Išpūsta?! Na aš jums parodysiu... Jūs savo kailiu patirsite, kokia ji „išpūsta"!"

Ir kitą dieną, apsimetusi, kad priėmiau žaidimo „Apie Babickį – nė žodžio" taisykles, pakviečiau Vološiną į svečius pas Mašą Slonim, į jos namus Tverskaja 4, kur rinkdavosi „Žurnalistų chartija".

O prieš pat jam ateinant, mudvi su Maša įkalbėjome visus kolegas neleisti Vološinui išsisukti nuo klausimų apie pagrobtą žurnalistą.

Tokio žurnalistų spaudimo kaip tą vakarą Kremliaus administracijos vadovas akivaizdžiai dar niekada nebuvo patyręs. O aš sėdėjau tylėdama kaip angeliukas ir, periodiškai sugavusi įsiūčio kupinus savo bičiulio iš Kremliaus žvilgsnius, tik skėsteldavau rankomis: atseit įsivaizduojate, ši tema, pasirodo, įdomi ne tik man...

Aš jaučiau tiesiog artistinę palaimą, stebėdama, kaip darniai mano draugai doroja Vološiną: kai Kremliaus administratorius pirmą kartą išsisuko nuo tiesaus atsakymo į klausimą, ar žurnalistas gyvas, po minutės jo paklausė, ar Babickis yra Rusijos specialiųjų tarnybų rankose. O kai Vološinas ir tada išsisuko, po minutės kitos kitas mano kolega jau teiravosi, ar Putinas ateityje tokias priemones žada taikyti visiems žurnalistams. Ir juo labiau Vološinas išsisukinėjo nuo atsakymų, tuo karščiau jį spaudė mano draugai. Man susidarė įspūdis, jog kiekvienas iš mano kolegų, išdirgintų viso to virtualaus karo dėl Babickio išgelbėjimo, atsigriebė puldami Vološiną už visą tą melą, kuriuo mus maitino oficialūs šaltiniai. O juk pas Mašą namuose susirinko apie dvidešimt žmonių, ir visas žurnalistų būrys po keletą kartų perleido Vološiną ratu.

Galų gale Kremliaus administracijos vadovas neišlaikė ir tiesiog įdūko:

– Ko jūs vis apie Babickį ir apie Babickį, a?!

– Nereikšminga tema, Aleksandrai Staljevičiau, taip? – saldžiu balsu perklausiau aš.

Ir čia, kad galutinai pribaigtų svečią, Aleksejus Venediktovas, radijo stoties „Echo Moskvy" vadovas, įteikė jam popieriaus lapelį;

– Ypatingas prašymas, Aleksandrai Staljevičiau: paimkite atminčiai apie šį vakarą ir prašytume perduoti prezidentui!

Tai buvo „Maskvos žurnalistų chartijos" inicijuotas atviras laiškas, išreiškiantis mūsų protestą dėl valdžios veiksmų Babickio atžvilgiu, jį pasirašė daugiau kaip 50 geriausių Rusijos ir Vakarų žiniasklaidos žurnalistų.

„Atsakomybė už Andrejaus Babickio gyvybę visiškai gula ant pečių tų, kurie perdavė jį į nežinomų kaukėtų žmonių rankas, tų, kurie priėmė ir sankcionavo šį sprendimą, ir asmeniškai – ant prezidento pareigas einančio Vladimiro Putino.

Mes turime tvirtą pagrindą manyti, kad Rusijos valdžia ne tik atsisakė žodžio laisvės gynimo principo, bet ir elementaraus įstatymų laikymosi. Tokia valdžia yra

vadinama totalitarine", – taip baigėsi mūsų laiškas, kurį Vološinas turėjo nunešti į Kremlių Putinui.

Atsitiko taip, kad būtent tą akimirką, kai pas mus svečiavosi Vološinas, mes pirmi šalyje sužinojome, kad Andrejus Babickis gyvas, antra – gavom aiškų patvirtinimą, kad Putinas prie šios pagrobimo istorijos yra tiesiogiai prikišęs nagus.

Pusę dvyliktos nakties, kai administracijos vadovui jau leidome truputį atsipalaiduoti ir užkąsti degtinę virta dešra, suskambo Mašos Slonim telefonas. Skambino Natalija Gevorkian, kuri prieš rinkimus rašė Putino interviu knygą.

– Pas mane čia kaimyniniame kambaryje Putinas, – karštai sušnibždėjo Gevorkian. – Negaliu ilgai kalbėti. Žinau, kad jūs ten šiandien visi susitinkate. Tiesiog perduok greičiau radijo stoties „Svoboda" vaikinams – tegu paskambina Babickio giminaičiams ir nuramina juos: jis gyvas, ir greitai Maskvoje pasirodys kažkokia juosta apie jį. Man ką tik apie tai pasakė pats Putinas...

Čia ryšys nutrūko. Gevorkian skambino tiesiai iš objekto ABC (tai toks vyriausybės objektas, anksčiau priklausęs KGB, kuriame, beje, 1991 metais buvo rengiamas komunistų pučas), čia tuo metu vyko jos eilinis interviu su Putinu.

Kitą dieną Gevorkian man smulkiai papasakojo, kas gi įvyko. Lygiai taip, kaip aš kasdien dėl Babickio kvaršinau galvą saviems pažįstamiems Kremliuje, Gevorkian savo ruožtu naudodamasi situacija bandė Putino kantrybę.

– Putinas man apie Babickį atsakinėjo taip atvirai ir nekaltai, kad man buvo tiesiog baisu dėl Andrejaus gyvybės, – prisipažino Gevorkian. – O tą vakarą, kai aš vėl ėmiau šaukti: „Tučtuojau grąžinkit Babickį!" – Putinas staiga man pareiškė: „Klausykit, atstokit nuo manęs su tuo savo Babickiu! Štai atveš jums juostą apie jį ir pamatysit, kad jis gyvas ir sveikas..." Aš Putinui ir sakau: „Palaukit, jūs juk tvirtinot, kad jį kažkokiems smogikams atidavėt! Ar jums čečėnų smogikai dabar pranešė, kad kasetę apie Babickį į Maskvą veža?!"

Išgirdusi iš Putino apie kasetę, Gevorkian prisiminė, kad ji – šiaip ar taip – sovietinio šnipo anūkė, ir nutarė pasinaudoti šnipinėjimo gudrybe: tučtuojau išbėgo iš kambario, kuriame sėdėjo prezidentas, „greitai į tualetą pasisioti", o iš tikrųjų puolė skambinti mums, kad praneštų slaptas žinias.

Kai Babickis pagaliau buvo atvežtas į Maskvą, mus apėmė jausmas, kad visi kartu nenutrūkstamu riksmu išplėšėme žurnalistą iš Putino ir specialiųjų tarnybų nagų, nors visi valdžios valdininkai baidė mus lyg įkyrias muses.

Tačiau, gelbėdami Babickį, vieną kolegą mes vis dėlto praradome. Tiksliau – kolegę.

Išspausdinus mūsų „Žurnalistų chartijos" pareiškimą dėl Babickio, kurį aš jau citavau, laikraščiuose, man paskambino Maša Slonim ir pasipiktinusi papasakojo:

– Įsivaizduoji, po Babickį ginančiu mūsų pareiškimu yra Anios Melnikovos parašas, o šiandien su tuo pačiu Anios Melnikovos parašu „RIA „Novosti"[65] išplatino visiškai šūdiną straipsnį, kuriame tvirtinama, kad Babickis – CIA[66] šnipas!

Iki to momento žurnalistė Ania Melnikova buvo mūsų „Chartijos" narė.

– Tiesiog nežinau, ką daryti. Iš pradžių norėjau sukviesti „Chartiją" ir išmesti Melnikovą, bet paskui pamaniau, kad tai būtų tarsi koks sovietinis partijos susirinkimas... Matyt, ateityje aš tiesiog neįsileisiu Melnikovos į namus, ir tiek, – užbaigė Slonim.

Paprašiau jos nesikarščiuoti ir kartu su Jelena Dikun nuėjau pas seną pažįstamą „piarščiką" Aleksejų Voliną, kuris tuo metu kaip tik ir vadovavo valstybinei informacijos agentūrai „RIA „Novosti". Maža to – globojamas būtent šios agentūros tada kaip tik ir veikė vadinamasis Rusijos informacijos centras, kuris užsiėmė propagandiniu karo Čečėnijoje dangstymu. Nutariau asmeniškai su Volinu išsiaiškinti, kas nutiko Melnikovai.

– Už ką tu Melnikovą taip nuskriaudei, a? – vos peržengusi slenkstį, paklausiau Volino, kurį pažinojau dar Jelcino laikais dirbdama Kremliuje.

Volinas nė kiek nesutrikęs kaip visada ciniškai ir atvirai pareiškė man:

– Už tai, kad Melnikovai, jeigu ji dirba valstybinėje žiniasklaidoje, nėra jokio sumauto reikalo išsidirbinėt ir pasirašinėt po visokiais ten jūsų tiesą ginančiais popiergaliais! Kol aš jai moku pinigus, aš spręsiu, kokius jai pareiškimus pasirašinėt, o kokių nepasirašinėt! O tą straipsnį apie Babickį, apie tai, kad jis – CIA šnipas, netgi ne Melnikova parašė. Aš tiesiog pasikviečiau

65 Oficiali valstybinė agentūra. – Autorės pastaba.
66 *Central Intelligence Agency* – Centrinė žvalgybos valdyba JAV.

Melnikovą ir pasakiau: „Rinkis, aukseli! Arba rytoj be atlyginimo atsiduri gatvėje, arba čia pat, kaip bausmę, po šituo straipsniu brūkštelėsi savo parašą!" Kitą kartą bus protingesnė!

Kiek atsimenu, Putinui atėjus į valdžią, ši mūsų akcija dėl Babickio buvo paskutinė bendra Rusijos žurnalistų akcija ginant kieno nors (o pirmiausia – savo pačių) teises.

PASIVAIKŠČIOJIMAI SU PUTINU

Leisiu sau mažą karinę gudrybę. Tik kitame skyriuje paaiškinsiu, kaip man pavyko, nepaisant visų Kremliaus spaudos tarnybos pastangų, „Kremliaus pule" išsaugoti akreditaciją – ne tik Putino rinkimų kampanijos metu, bet ir dar visus metus.

O kol kas papasakosiu apie periodą, kai aš jau pati keikiau tą valandą, kai išsirūpinau iš Kremliaus teisę važinėti su Putinu po šalį.

Putino rinkimų atrakcionuose aš prisisupau iki pykinimo. Vos daugiau nei per mėnesį prezidento rinkimų kampanijos man kartu su juo teko apvažinėti 12 Rusijos miestų: Irkutską, Volgogradą, Zelionogradą, Zviozdnyj, Surgutą, Voronežą, Sankt Peterburgą, Nižnij Novgorodą, Naberežnyje Čelny, Kazanę, Ivanovą, Orechovą-Zujevą.

Kai kurios kelionės truko po keletą dienų, ir į pabaigą aš jau imdavau painioti gyvenamųjų vietovių pavadinimus.

– Vizito „Kamaz" gamykloje Nižnij Tagile metu Putinas pareiškė, kad... – diktavau aš mobiliuoju telefonu pašėlusiai skubėdama, tiesiog išlipusi iš lėktuvo, išnaudodama laisvą sekundę iki kito skrydžio.

– Mes ne Nižnij Tagile, o Naberežnyje Čelny! – laiku pasufleravo man kažkas iš kolegų.

– O man jau vis vien. Tegu dar džiaugiasi, kad atsimenu jo paties vardą! – atvirai prisipažinau aš.

Jei turėsim omenyje, kad per pertraukas tarp skrydžių ir reportažų rašymo man dar tekdavo atlaikyti ir nuolatinius barnius su prezidento spaudos tarnyba dėl jau publikuotų tekstų, o paskui, trumpomis laimingomis akimirkomis nusileidus ant gimtosios Maskvos žemės, bėgti į redakciją ir naktimis (prieš eilinį skrydį) rašyti komentarus ir analitinius straipsnius

savaitiniam „Komersant" priedui „Vlast", – nesunku suskaičiuoti, po kiek valandų per parą man tekdavo pamiegoti: nė po kiek.

Aš, žinoma, suprantu, kad Vladimirui Vladimirovičiui tuo metu irgi buvo nelengva. Bet jam bent jau jo paties spaudos tarnyba nervų negadino kaip man.

Be to, priešingai nei Putinas, aš į prezidentus nesiveržiau ir tada, kai iš redakcijos namo grįždavau 4.30 ryto tik tam, kad tiesiog su rūbais kaip lavonas griūčiau pusvalandžiui į lovą, o paskui 5.00 pašokčiau, persirengčiau ir vėl važiuočiau į oro uostą, kategoriškai negalėjau rasti atsakymo į egzistencinį klausimą: „Kam man visa tai?!"

Reikalas toks, kad, savo nelaimei, aš iš prigimties – antivisuomeninė būtybė: man jau geriau ne su Putinu važinėtis, o pagulėti namuose apsikabinus Prusto knygą. Ir jeigu man ilgai neleidžiama pabūti vienai, aš pamažu įkrintu į visiško transo būseną. Silpnas kvėpavimas. Pulsas kaip siūlelis. Beveik jokios reakcijos į aplinkinius. Žodžiu, sistema į komandą nereaguoja, pabandykite perkrauti.

Aš gana skausmingai ištveriu priverstinį buvimą bet kokiame kolektyve, todėl vaikystėje abu tėvų bandymai išsiųsti mane į pionierių stovyklą baigėsi taip pat: juokinga mano evakuacija iš ten jau po pirmos savaitės kenčiant baisias moralines traumas ir virškinimo sutrikimus.

O Putinui atėjus į valdžią, žurnalistinis „Kremliaus pulas" kaip tik ir pavirto amžinai skraidančia pionierių stovykla.

Tik vietoj gličios šaltos košės pusryčiams (tai buvo „firminis" bet kokios sovietinės pionierių stovyklos patiekalas) buvo specialus, kolitą sukeliantis lėktuvų arba viešbučių maistas, o vietoj priverstinės mankštos ir šaltų pasilaistymų prausiantis – idiotiški Putino renginiai. Na ir, savaime aišku, visų malonumų viršūnė – „rikiuotės ir dainavimo apžiūra", vadovaujant prezidento spaudos tarnybai.

Reikia pridurti, kad aš dar ir prisiekusi pelėda, ir kai pabundu anksčiau nei dvyliktą dienos, man kyla žiauriausia depresija, lydima nemotyvuoto, bet tvirto įsitikinimo, kad gyvenimas baigtas. Nuo bet kokio maisto pirmąją dienos pusę man apskritai koktu darosi. O jau nuo žmonių – juo labiau.

Nepaisant visų gamtos dėsnių ir kovos tarp klanų taisyklių, Putino rinkimų kampanijos metu tikras asmeninis mano angelas sargas buvo Jelena Dikun – laikraščio „Obščiaja gazeta“, priklausiusio Gusinskio stovyklai, žurnalistė. Gusinskis tuo metu dar buvo ne tik Kremliaus, bet ir „Komersant“ savininko Berezovskio politinis antagonistas.

Dikun kažkaip stebuklingai įsigudrino ne tik suprasti ir atleisti visus aprašytus savo nelaimingos kolegės (tai yra mano) moralinius išsigimimus, bet ir, iš prigimties būdama daug didesnė „kolektyvistė“ nei aš, ėmė aktyviai mane „gelbėti“.

Ji ne tik pažadindavo mane, leisgyvę, telefono skambučiu, kai mums reikėdavo važiuoti su prezidentu, bet dar ir reguliariai nuveždavo iki oro uosto. Pakeliui ji įsigudrindavo neįsižeisti, kai aš iš noriai bendraujančios optimistės, kokią ji mane matė vakar vakare, pavirsdavau nebylia, surūgusia mizantrope.

– Taip, Tregubovos nekibinkit. Ji neišsimiegojusi ir pikta, – ginė nuo manęs šnekius kolegas Dikun, kurie tokią ankstybę kažkodėl tiesiog troško pranešti man ką nors labai svarbaus apie mantą.

Iš pradžių mums tekdavo apie keturiasdešimt minučių sėdėti mašinoje ilgoje kitų „Kremliaus pulo“ automobilių eilėje plente ties posūkiu į specialųjį vyriausybinį oro uostą „Vnukovo-2“. Mat prie vartų stovinčiai Putino apsaugai kaskart kažkodėl negalėdavo laiku „atnešti sąrašų“.

Paskui jau prie oro uosto paviljono, kai mūsų mašina jau išvažiuodavo, apsauga dėl nežinomos priežasties dar ilgai mūsų neįleisdavo į vidų, ir mes kaskart buvom priversti sustirę nuo saulėtekio šalčio tarsi kokie neturtingi giminaičiai stoviniuoti prie priestato. Be to, ne prie centrinio oro uosto įėjimo, o prie užpakalinių durų pastato šone.

– Dar uždaryta, – kartojo kvailą frazę Putino apsaugininkas.

Kvailą, nes mes puikiai matėme, kad durys seniai jau atidarytos. Tiesiog apsaugininkas dar „negavo komandos“.

O kai į oro uostą bandydavome įeiti pro centrinį įėjimą, kad galėtume bent jau pasišildyti, kelią užkirsdavo koks nors eilinis Putino klonas – „Mr. Smith“ su laidu iš ausies:

– Jūs kas? Spauda? Jums įėjimas kitoje vietoje.

Šis saugumo tarnybos bandymas kiekviename žingsnyje priversti mus jaustis antrarūšiais žmonėmis siutino labiausiai. Neabejotinai buvo sten-

giamasi žurnalistus įstumti į aptarnaujančio personalo padėtį, kuriems įėjimas – tik pro užpakalines duris, kaip virėjoms.

O jau kai mes bandydavome bent pasivaikščioti po oro uosto teritoriją, kad sušiltume, juolab pasijusdavome areštuotaisiais:

– Nedelsdami grįžkite! Jūs visi turite stovėti po stogeliu! – pasiekdavo mus riksmas.

Kai mus pagaliau įleisdavo į vidų, patekdavome į saugumo tarnybos rankas, kuri, nepaisant daugybės kartų pertikrintų sąrašų ir iki skylių nuriebaluotų dokumentų, ėjimo pro magnetines rėmines antenas ir mūsų rankinių skenavimo, imdavosi asmeninės apžiūros. Putino apsaugos darbuotojai, kurie mūsų fizionomijas matydavo vos ne kasdien, vis vien kaskart mus iškratydavo taip, lyg būtume ne spauda, o čečėnų teroristai.

– Taaaip! Ką turite šioje mažoje rankinėje?!

– Tai – kosmetinė.

– O kas ten viduj?

– Tamponai.

– Išimkit, pažiūrėsim!

Po tokio žeminančio „valymo" mes dar ilgai (geriausiomis dienomis – keturiasdešimt minučių, blogiausiomis – daugiau kaip valandą) turėdavome trainiotis specialiame šoniniame oro uosto apendikse. Kuriems galams Putino spaudos tarnyba reikalaudavo, kad mes taip anksti atvažiuotume į oro uostą? Niekas niekada įtikinamai taip ir nesugebėjo man atsakyti į šį klausimą. Matyt, tiesiog tam, kad gyvenimas mums neatrodytų medumi teptas.

Laimė, tame specialaus oro uosto „Vnukovo-2" rezervuare žiniasklaidai vis dėlto buvo mažas bufetas. Ir daugiausia mano kolegų, perėję apžiūrą, pasukdavo tiesiai ten pusryčiauti: kas konjakėlio, kas degtinytės. Negeriančią žurnalistę Tregubovą kolegos stebėdavo užsiimančia keistu ritualu: ji pirkdavo penkis sumuštinius su dešra, penkis sumuštinius su sūriu, metodiškai nuiminėjo dešrą ir sūrį nuo duonos, po to nekošeriškai suvyniodavo dešrą į sūrį ir, prastai slėpdama pasišlykštėjimo grimasą, siuntė ją į burną. Mat tą akimirką žurnalistė Tregubova, kad visiškai nenukankintų

organizmo žalingu prezidentiniu režimu, bandė gyventi pagal prancūzų dietologo Mišelio Montinjako sistemą. Vargšas Montinjakas, žinoma, užsprings agurku, jeigu sužinos, kaip aš tyčiojausi iš jo dietos. Bet sveikesnio maisto specialiame Putino bufete – atleisk, Mišeli – nebuvo, o kada mes turėsime kitą galimybę pavalgyti, niekas nežinojo.

Trečią kartą, kai aš atvykau į oro uostą „Vnukovo-2“, mane pamačiusi bufetininkė džiaugsmingai sušuko:

– Oi, mergaite, mieloji, kaip gerai, kad jūs atėjot: aš jūsų jau laukiau! – tardama šiuos žodžius geroji tetulė visiems kvatojant iš po prekystalio ištraukė paruoštą man „Montinjako lėkštę“ – pjaustyta dešra ir sūris – be duonos...

Priešakiniame prezidento lėktuve (kuris visada išskrenda prieš tą, kuriuo skrenda Putinas), kad kaip nors apsiginčiau nuo nesulaikomo kolegų noro bendrauti gyvenimiškomis temomis (sustiprėjančio po jų pusryčių stiliaus ir visiškai vimdančio po mano pusryčių), aš sugalvojau genialų *know-how*: aiškinau bendrakeleiviams, kad lėktuvui kylant man siaubingai skauda ausis, užsikimšdavau jas grotuvo ausinėmis, akis paslėpdavau po vokais, visu garsu įjungdavau pirmą pasitaikiusią kasetę ir ramiai medituodavau atsidavusi muzikai.

Iškart nusileidus prasidėdavo pati košmariškiausia programos dalis: vadinamasis „pulų“ išdavimas. „Pulais“ šiuo atveju buvo vadinami popieriukai su numeriu prezidentinio renginio, kuriame tas ar kitas žurnalistas turėjo teisę dalyvauti.

Šis dalijimas atrodė taip. Mus oro uoste pasitinkančiame autobuse specialiai apmokytas Kremliaus spaudos tarnybos darbuotojas iš eilės surikdavo kiekvieno žurnalisto vardą ir įteikdavo jam didžiulį išsipūtusį baltą ministro segtuvo dydžio voką. Viduje mes rasdavome visų pirma „bedžiką“ (tai yra laminuotą kortelę su Kremliaus spaudos tarnybos emblema, kurią privalėjome arba prisisegti ant krūtinės, arba pasikabinti ant kaklo – priklausomai nuo to, kokių prietaisiukų spaudos tarnyba tuo metu turėdavo daugiau: segtukų ar virvučių), antra, V. V. Putino vizito programą, trečia, įžymių regiono vietų aprašymą bei smulkią istorinę informaciją ir ketvirta, vadinamąjį žiniasklaidos darbo scenarijų.

Informaciją apie regiono įžymybes kolegos iškart kartu su voku išmesdavo į šiukšliadėžę. O štai žiniasklaidos darbo scenarijaus studijavimas būdavo kupinas tikro dramatizmo. Nes būtent ten buvo parašyta, kad „pulas“ nr. 1 su Putinu eis į konservatoriją, o „pulas“ nr. 2 – atvirkščiai, liks laukti prezidento kokioje nors kiaulidėje.

Skandalas, kuris kyla autobuse iškart perskaičius šį dokumentą, primena apskrities teatro trupės peštynes, kai visi aktoriai kartu, perskaitę scenarijų, staiga pastebi, kad jiems teko antraeiliai vaidmenys.

– Jūs ką?! Kokio velnio mane prie „inteligentijos“ įkišot?! Ką man iš ten reikės parašyti?! – piktinosi oficialios agentūros atstovas, turėdamas omenyje tai, kad spaudos tarnyba užrašė jį į skiltį „V. V. Putino susitikimo su vietos inteligentija nušvietimas“.

– O kodėl mūsų nėra prie „Priėjimo“?! – savo ruoštu piktinosi laikraštininkai. („Priėjimo“ terminas reiškia Kremliaus spaudos tarnybos pagal scenarijų suplanuotą trumpą prezidento Putino pabendravimą su spauda.)

Visi puikiai žinojo, kad skirtingo reikšmingumo ir patrauklumo „pulai“ dalijami pirmiausia atsižvelgiant į žiniasklaidos priemonės poziciją „dvaro“ hierarchijoje, taip pat priklausomai nuo asmeninio konkretaus žurnalisto ideologinio patikimumo ir pasidavimo kontrolei. Putino spaudos tarnyba dalydama „pulus“ įvedė žiaurią meduolio ir bizūno sistemą: jeigu tavo ankstesnis reportažas apie Putino vizitą prezidento spaudos atstovui patiko, tau žalia šviesa įsižiebs į visus pagrindinius renginius. O jeigu tavo straipsnis kuo nors nepatiko, tai tave nugrūs, sakykim, aprašyti Putino kortežo važiavimo centrine miesto gatve arba į dar kokią nors nesąmonę, žodžiu, kad tik maksimaliai apsunkintų tau sukurti reportažą.

Eiti ir kaulyti iš Kremliaus darbuotojų „geresnių“ „pulų“ aš kažkaip bjaurėjausi, nes buvo aišku, kad būtent to ir tikimasi: priversti tave žemintis ir galiausiai jaustis skolingai už tai, kad tau gailestingai leido atlikti tiesioginę profesinę pareigą. Be to, aš iš kolegų patirties puikiai mačiau, kad dažniausiai ginčytis būdavo beprasmiška.

Juokingiausia, kad visa ši kruopščiai apgalvota „penitenciarinė“ sistema, kuriai sukurpti buvo eikvojamos milžiniškos Kremliaus spaudos tarnybos jėgos, pagaliau pasirodydavo visiškai neefektyvi. Mat talentingi žurnalistai vis vien įsigudrindavo apie šias besmegeniškas keliones

parašyti juokingus reportažus. O oficiozų žurnalistai, kad ir kaip arti pastatytum prie Putino, kad ir kiek stengtųsi, nieko, be skurdžios valdžiai lojalios nuobodybės, išspausti iš savęs negalėjo. O jos kaip tik niekas ir neskaitė.

Kaišiodama mums į ratus pagalius, spaudos tarnyba pasiekė tik vieno – kad reportažui parengti mums tekdavo skirti daugiau laiko. Mat reikėdavo suspėti pakalbėti su visais patogiuose taškuose stovėjusiais televizijos operatoriais ir sužinoti, koks „vaizdelis" ten buvo. Taigi galutinis aprašymas mums pavykdavo netgi išsamesnis nei tiems, kurie tiesiog klusniai stovėdavo su savo Kremliaus kortele.

Tačiau tai buvo dar ne paskutinis bėgimo su kliūtimis paskui Putiną ruožas, kurį vertė mus įveikti Kremliaus spaudos tarnyba, padedama aktyvios saugumo tarnybos. Pagal kažkieno įvestą fašistinę taisyklę žurnalistai „taške" privalėdavo laukti Putino mažiausiai valandą. Be to, aiškinama tai buvo ne patologiniu prezidento vėlavimu (vėlavimai prie nurodyto laiko buvo pridedami kaip „bonusas"), o nesuvokiamais „saugumo sumetimais". Klausdavome: na kokį pavojų gali kelti nelaimingi distrofikai rašeivos, jau šimtą kartų iki pašaknų saugumo tarnybos patikrinti ir oro uoste prieš išskrendant, ir viešbutyje prieš išvažiuojant, ir prieš einant prie „objekto"?! Šito taip pat niekas negalėjo paaiškinti. Tiesiog šiaip, dėl tvarkos.

Matyt, kažkoks Kremliaus gudrutis tiesiog nutarė, kad žurnalistus, kaip ir vyną, kad jie taptų „geresni", reikia ilgiau „palaikyti". Tik, kitaip nei vyną, žurnalistus dažnai laikydavo gaiviame rusiškame šaltyje. Žiniasklaidos užšaldymo metodas pirmą kartą mūsų kailiu buvo išbandytas Nižnij Novgorode, prie įėjimo į vietinę automobilių gamyklą. Lauke buvo –15° C. Į vidų neįleido. Bet ir važiuoti atgal į viešbutį iš blokuoto rato taip pat neleido. Ir pusantros valandos „Kremliaus pulo" žurnalistai, tarsi konclagerio kaliniai, prižiūrimi sargybinių, kad sušiltų, mažame, mums paskirtame saugomame vidinio kiemo sklypelyje rengė krosiukus. Be to, visos be išimties merginos žurnalistės buvo, suprantama, su dailiais plonapadžiais bateliais.

– Mes juk viską nušalsim! Na pagailėkit mūsų, įleiskit nors penkioms minutėms į vidų pasišildyti! – maldavome Putino apsaugininkų.

– Mes irgi turim ką nušalti, – šaltai atkirsdavo jie.

Kitą dieną, kai laikraštyje pasirodė mano reportažas iš Nižnij Novgorodo, o aš pati su prezidentu buvau jau kitame mieste, man į mobilųjį telefoną iš Maskvos paskambino Borisas Nemcovas, kuris visai neseniai, valdant Jelcinui, kaip tik ir buvo pats progresyviausias jaunas Nižnij Novgorodo gubernatorius.

– Klausyk, Tregubova, ar Putino rinkimų kampanija – visiška gaideliena, ar ką? Visai tušti vizitai? Nėra apie ką rašyti?

– Boria, negąsdink manęs: ar tau nepatiko mano reportažas iš Nižnij Novgorodo? – sunerimusi paklausiau aš.

– Na ne, ką tu! Reportažas klasiškas – čia Maskvoje visi lūžta iš juoko! Bet štai aš pagalvojau: jeigu jau Tregubova pirmame laikraščio puslapyje rašo reportažą apie nušalusias galūnes, vadinasi, per Putino keliones prieš rinkimus tikrai nieko daugiau nevyksta...

Putino rinkimų kampanijos paslaptis iš tikrųjų buvo tokia: jeigu ne mūsų žurnalistinis išradingumas, rašyti absoliučiai nebūtų buvę apie ką. Pikantiški mūsų kliento Putino išvietės aforizmai greitai išseko. (Pamenate, kaip jis grasino „sumurdyti čečėnų teroristus klozete"?) O be šito, pagrindiniam šalies kandidatui fantazijos pakako domėtis tik transporto priemonėmis, kuriomis jis, matyt, nuo vaikystės svajojo pasivažinėti, ir štai pagaliau pavyko: naikintuvas „Su", automobilis „Volga", sunkvežimis „Kamaz", traktorius... O jo PR komandos kūrybinės minties skrydis apskritai užsikirto: kiekviename regione Putinas turėjo pabučiuoti vaiką ir pasigrožėti kokiu nors dirbančiu konvejeriu, kad prieš televizijos kameras parodytų, jog šalyje gamyba sparčiai auga.

Ak, jau tie konvejeriai! Automobilių gamykloje Nižnij Novgorode mūsų akivaizdoje konvejeris vos nesutraiškė kelių darbininkių, laukusių svarbaus svečio. Prieš Putino vizitą konvejerio juosta, žinoma, nedirbo, ją įjungti norėta tik jam atėjus, dėl akių, kaip sakoma. O priešakyje prie jungiklio pastatytai darbininkei staiga anksčiau laiko pasirodė, kad Liaudies Išrinktasis jau prie įėjimo, ir ji, žinoma, kiek tik turėjo jėgų, užgulė svirtį – vos neužmušdama savo draugių, vaizdingai prisėdusių ant konvejerio tarp automobilių.

Kitoje automobilių gamykloje – Totorijos Respublikoje, kur gaminami jau sunkesni sunkvežimiai, žurnalistų laukė tiesiog *deja-vu* efektas: toks

pat nedirbantis konvejeris, toks pat Putino laukiantis darbininkas prie jungiklio. Tik štai čia jau vos nesutraiškė ne darbininkių, o užsienio televizijos žurnalistų, kurie bandė visą šitą „pakazuchą“ nufilmuoti. Putino apsaugos darbuotojai, kurie jo kelionių metu su užsienio žurnalistais ir šiaip elgėsi kaip su „liaudies priešais“, čia pat ėmė tiesiog stumdyti ir kumščiuoti vargšą užsienio operatorių, kad tik neleistų jam nufilmuoti nedirbančio konvejerio. Kad ir kaip juokinga, ginti vargšelio užsieniečio puolė vėlgi tik trapios „Kremliaus pulo“ merginos, pagrasinusios apsauginінkams, kad, jeigu jie tučtuojau nepaliks jo ramybėje, jos parašysiančios apie visa tai reportažą.

Ties dar vienu „pergalę lemiančiu“ PR punktu – vaikais – valstybės vadovas kažkaip iškart suklupo. „Kremliaus pule“ iš lūpų į lūpas ėjo anekdotai apie Putino bandymus pamyluoti vaikus.

Petrozavodsko vaikų ligoninėje, užuot paguodęs mažą berniuką su ramentais, kurį partrenkė mašina, Putinas jam pareiškė:

– Na štai, daugiau nebepažeidinėsi taisyklių!..

Nenuostabu, kad po viso to mažytė mergaitė, kurią Putinas pabandė pabučiuoti, nesileido ir apsiašarojusi prisipažino jam:

– Aš tavęs bijau!

Rašyti apie šiuos epizodus reportažuose Putino spaudos tarnyba žurnalistams uždraudė, prigrasinusi, kad iškart atimsianti akreditaciją.

Beje, niekas iš Putino rinkimų kampanijos ir nereikalavo, kad ji būtų gera. Jis tiesiog diena po dienos turėjo pasirodyti kiekvienoje žinių laidoje ir padedant valstybinei televizijai įkalti gyventojams į smegenis vieną mintį: „Aš, Putinas, jau prie valstybės vairo. Nepriklausomai nuo to, ar balsuosite už mane, ar ne“.

Sudiktavęs (tai yra – perdavęs į Maskvą reportažus) ir įsikūręs provincijos viešbutyje, „Kremliaus pulas“ apskritai jau darėsi vis panašesnis į kažkokią keliaujančių komediantų trupę. Kiekvienas privaloma tvarka rodydavo, provincijos publikos džiaugsmui, savo firminį numerį. Pavyzdžiui, Saša Budbergas iš „Maskovskij komsomolec“ nedelsdamas iš portjė sužinodavo, ar viešbutyje yra striptizo klubas. O jeigu nėra – kur artimiausias. Ir vos baigęs darbą, iškart ten ir traukdavo. Taip rinkimų kampanijos metu Kremliaus apžvalgininkas atliko kruopščią visų geriausių striptizo barų inspekciją tuose Rusijos regionuose, kuriuos savo dėmesiu pagerbė prezi-

dentas. O kadangi Budbergas – vienas iš tų nedaugelio Jelcino laikų „Kremliaus pulo" žurnalistų, kurių kelionės su prezidentu tęsiasi iki šiol, tai dabar jo ekskursijos įgavo jau beveik pasaulinį mastą.

Aš turėjau kitokį firminį numerį: savo neaprėpiamos tėvynės apskrities miestuose aš kaskart patikliai kaip vaikas stengiausi gauti to paties maisto ir gėrimų, prie kurių buvau įpratusi namuose, Maskvoje.

– Atleiskite, gal jūs turite arbatos „*Earl Grey*"? – mandagiai teiraudavausi viešbučio bufete. Ir, gavusi neabejotinai neigiamą atsakymą, pereidavau prie kito būtino programos punkto. – O šviežių apelsinų sulčių turite?

– Turime. Dvidešimt rublių, – atsakė bufetininkė. (Mažiau nei 1 doleris.)

Buvau maloniai nustebinta tokios mažos kainos ir dėl visa ko perklausiau:

– Atleiskit, jūs tikra, kad jos – šviežios?

Bufetininkė paniekinamai iškošė pro lūpas:

– Nešviežių mes nelaikome, panele...

Ir po minutės man atnešdavo – žinoma, ne šviežių, tai yra ką tik išspaustų, o tiesiog sulčių iš pakelio. Galimas daiktas, jos taip pat buvo sąlygiškai šviežios. Kitaip sakant – praėjusių metų...

Bet viltims sudužus aš puldavau į neviltį:

– Aš jūsų maldauju: jūs gi turite apelsinų – prašyčiau išspausti man stiklinę sulčių! Aš nemiegojau jau dvi naktis, o dabar man reikia rašyti reportažą! Man būtina nedelsiant kaip nors pasižvalinti!

Tačiau, mano sielvartui, pasirodė, kad daugelyje mano Tėvynės miestų už jokius pinigus neįmanoma nusipirkti tų smulkmenų, be kurių, kad ir kaip būtų juokinga, aš jau neįsivaizduoju savo gyvenimo.

Galų gale, kad kaskart dėl aplink tvyrančio skurdo nepulčiau į depresiją, ėmiau į keliones po Rusijos regionus vežiotis Maskvoje nusipirktos sielą gelbstinčios arbatos su bergamote. O viešbučio bufete jau iš vakaro nusipirkdavau du kilogramus apelsinų, kad paskui rytą, neišgąsdinusi vietinių aborigenų savo rajumu, užsidariusi savo numeryje, praryčiau juos vietoj pusryčių, šitaip imituodama kasdieninei ekstra reanimacijai man būtinas šviežias šių vaisių sultis.

Dikun provincijos publiką linksmino savaip: Putino kelionių metu laiko pavalgyti būdavo labai mažai, todėl, kai užbėgdavome pavakarieniauti į vietinę užkandinę, ji iškart padavėjas griežtai įspėdavo:

– Taip, mergaitės: turite mus aptarnauti per penkiolika minučių. Mūsų laukia prezidentas...

Nepaisant Putino kelionių prieš rinkimus pilkumo, kiekvienoje iš jų mums vis dėlto nutikdavo įvykių, dėl kurių šie miestai man įsiminė visam gyvenimui. Bet būtent to reportažuose rašyti ir nebuvo galima. Taigi...

IRKUTSKAS

Per susitikimą su vietine inteligentija kandidatas į prezidentus Putinas visiems girdint pareiškė, kad seksas – tai viena iš iškrypimo formų.

Reikalas buvo toks: atsakydamas į Irkutsko inteligento klausimą apie valstybinės cenzūros santykius su televizija, Putinas pareiškė, kad „visuomenė pati turi atmesti viską, kas susiję su seksu, prievarta ir kitokiais iškrypimais".

Vakare, kai aš sėdau rašyti reportažo, mano viešbučio kambaryje pasigirdo skambutis. Skambino kolegė – žurnalistė Malkina:

– Klausyk, Lenka, tu šitų Putino žodžių apie seksą geriau necituok. Nes jis kažkoks idiotas atrodys.

– O kodėl tave taip jaudina, kaip jis atrodo? Ar mes su tavim dabar prezidento spaudos tarnyboj dirbam? – nusijuokiau.

– Na, supranti, apie tai prašo nerašyti... – sumišo Malkina.

– Manęs jis nieko panašaus neprašė, – atkirtau.

Po minutės telefonas vėl suskambo. Šį kartą skambino prezidento protokolo vadovas:

– Lena, atleiskit, kad trukdau, tiesiog Malkina man pasakė, kad geriau visus žurnalistus perspėti, kad necituotų Vladimiro Vladimirovičiaus žodžių... na, ten apie seksą... Nes negerai kažkaip išeina...

VOLGOGRADAS

Volgogrado karinėje ligoninėje, kuri buvo pažymėta Putino apsilankymų plane, žurnalistams išdalijo baltus chalatus ir išrikiavo iš anksto numatytuose taškuose. Aš su šiais butaforiniais rūbais atsitiktinai užėjau į palatą, kurioje gulėjo žmonės amputuotomis galūnėmis neseniai atvežti iš Čečėnijos. Nors vaizdas buvo siaubingas, supratau, kad tiesiog išeiti ir uždaryti duris būtų silpnadvasiška. Juolab kad jauni vaikinai, kurie ten gulėjo, žvelgė į mane su kažkokia viltimi: svečias. Intuityviai pajutau: jiems dabar

labiausiai reikia, kad nusišypsočiau ir nebijočiau su jais kalbėtis, žiūrėti į juos. Ir aš priėjau, ėmiau su visais pažindintis. Ir šypsotis. Ir iš visų jėgų stengiausi nepastebėti nutrauktų galūnių ir subjaurotų veidų. Ir vėl šypsotis.

Devyniolikmetis Aleksejus iš Nižnij Novgorodo man papasakojo, kad pašauktas į tarnybą armijoje Čečėnijoje spėjo pakariauti vos tris mėnesius: sprogimas jam nuplėšė plaštaką ir vos neišmušė akies.

– Svajojau tapti tolimųjų reisų vairuotoju. Kaip mano tėvas, – atsiduso Aleksejus. – Norėjau važinėti po šalį, pamatyti naujus miestus. O dabar štai – matote, reikės sugalvoti ką nors kito...

– O merginą Nižnij Novgorode turi?

– Taip, aš jai jau parašiau visą tiesą apie tai, kas man nutiko. Ji rašo: nusispjaut į viską. Nori būti kartu...

Staiga prasivėrė palatos durys ir įėjo Putinas. Kad netrukdyčiau delegacijai, atsargiai prisėdau ant Aleksejaus lovos ir išgirdau pasibaisėtiną aukščiausiosios valdžios atstovo ir šio berniuko, suluošinto kare, pokalbį, beje, jį pradėjo Putinas. Iš pradžių generalisimas vaikščiojo po palatą, visiems spaudė rankas ir teikė laikrodžius bei nešiojamuosius televizorius. O kai atėjo eilė apdovanoti Aleksejų, kuris neturėjo ant ko užsidėti laikrodį, o televizorių žiūrėti irgi beveik nebuvo kuo, Putinas ramiai paklausė:

– Akis mato?

– Taip.

– O kad randas toks ant veido – tai niekis. Dabar chirurgai viską moka daryti, paskui niekas nė nepastebės! – guviai pranešė jam Putinas.

Paskui valstybės vadovas pasistengė kuo greičiau pasišalinti iš šios palatos – labai jau netinkamas čia vaizdelis televizijos kameroms, ypač prieš rinkimus.

Kai jis traukdamasis durų link atsisveikino, Aleksejus netgi ne pratarė, o vos girdimai atsiduso:

– Net nesitiki... Putinas... Gyvas...

Visą tą laiką, kol sėdėjau šalia Aleksejaus, man atrodė, kad aš iš visų jėgų stengiuosi nepravirkti. Tačiau tą akimirką pajutau, kad iš tikrųjų jau seniai esu apsipylusi ašaromis. Labiausiai norėjau atsistoti ir skelti Putinui antausį: už abejingumą veide, už pamokslautojo toną, kuriuo jis, niekada nekariavęs, leido sau kalbėtis su šiuo berniūkščiu, sužeistu kare, kurio taip reikėjo Putinui, kad nugalėtų rinkimuose. Ir už Putino propagandą per

visas televizijas, kuri spėjo taip apnuodyti žmonėms smegenis, kad šis vaikinas, vos likęs gyvas, džiaugiasi pamatęs „gyvą“ Putiną.

IVANOVAS

Kai Putinas apžiūrinėjo audimo fabriką, vienas iš Kremliaus akredituotų Vakarų žurnalistų pasinaudojo proga ir, kai prezidentas ėjo pro jį, pabandė užduoti jam klausimą.

Tačiau Putinui praėjus pro šalį žurnalistą užsipuolė įsiutęs Putino atstovas spaudai Gromovas ir ėmė ant viso cecho rėkti:

– Kaip jūs drįstate! Ar taisyklių nežinote?! Nesankcionuotų klausimų neturi būti! Dar kartą taip padarysite – lėksite iš čia! Mes su jumis nebedirbsime!

Reikia paaiškinti, kad „Kremliaus pule“ nesankcionuotais klausimais nuo Putino atėjimo į valdžią vadinami absoliučiai visi klausimai, kurie nebuvo iš anksto palaiminti ar netgi parengti ir išdalyti žurnalistams paties prezidento spaudos atstovo.

Gromovas į užsienio „šnipą“ žiūrėjo kaip smauglys į triušį, ir tas jau akivaizdžiai morališkai pasiruošė tam, kad tai – paskutinė jo kelionė su Rusijos prezidentu.

Bet čia Gromovas atsitiktinai atsigręžė ir pamatė, kad jam už nugaros stoviu aš ir viską matau ir girdžiu. Jis žaibiškai suvokė, kad mane, kaip pavojingą šios negražios situacijos liudytoją, reikia nedelsiant kaip nors neutralizuoti.

Gromovo veidas akimirksniu įgavo dirbtinai malonią išraišką, ir jis pataikaujamai kreipėsi į mane:

– Lenočka, ar tu nenorėtum užduoti Vladimirui Vladimirovičiui klausimo? Ar jūsų laikraščio kartais nedomina, kada televizorių ekranuose prieš rinkimus pasirodys Putino vaizdo klipai?

Lyg tyčia mano laikraštį tai iš tikrųjų domino, ir aš sutikau. Ir šitaip savo kailiu patyriau visą užsakytų klausimų, užduodamų vadinamųjų Putino spaudos konferencijų metu, mechanizmą.

Tiesiog ceche sušaukęs spaudos konferenciją, Gromovas įleido ten visus atvažiavusius spaudos ir televizijos žurnalistus, bet iš visos minios pirštu bakstelėdavo tik į tuos, kurių klausimai buvo parengti jo paties. Tarp jų – ir mano. Putino atsakymas taip pat pasirodė kaip akivaizdūs

„namų darbai": jis pareiškė nesiruošiąs su visais kitais kandidatais į prezidento postą dalyvauti „diskusijose, kurių tema: kas geriau – „Snikers" ar „Tampax".

Tačiau, užgriebdamas nepolitinę moteriškų tamponų temą, Putinas smarkiai rizikavo. Mat visa tai vyko kovo 8-osios, Moters dienos, išvakarėse. Ir aš, žinoma, nesusilaikiau „Komersant" puslapiuose truputį neapšvietusi Vladimiro Vladimirovičiaus apie moteris. Pavyzdžiui, parašiau, jeigu jis nežino, kiekvienai postsovietinei moteriai „Tampax" – tai svarbiausias (jeigu ne vienintelis) apčiuopiamas demokratijos laimėjimas. Ir jeigu kokiai nors rusei moteriai reiktų rinktis „Tampax" ar prezidentas, ji nedvejodama balsuotų iš pirmąjį.

KREMLIAUS GESTAPAS

Kai už eilinį mano reportažą Putino spaudos atstovas Aleksejus Gromovas vėl neleido man vykti į keliones, aš ne nusiminiau, o greičiau net apsidžiaugiau galimybe prieš rinkimų kampaniją išsimiegoti. Jeigu ne vienas „bet": Gromovas pareiškė atėmęs iš manęs akreditaciją „pritariant vyriausiajam „Komersant" redaktoriui Andrejui Vasiljevui".

Aš nuskubėjau pas Vasiljevą išsiaiškinti, kur šuo pakastas. Paaiškinimas, kurį išgirdau, man tiesiog atėmė žadą:

– Taip, tai tiesa. Atleisk, drauguže: aš tave iškeičiau. Tiesiog Gromovas už kažkokią ten nuotrauką atėmė akreditaciją iš vieno mūsų fotokorespondento – jis nufotografavo Putiną kaip piktą išsigimėlį ar panašiai... Supranti, mums juk vis dėlto svarbu „Kremliaus pule" turėti savo fotokorespondentą... Štai aš ir susitariau su Gromovu, kad keičiu tave į mūsų fotografą: tu nevažiuosi, Gromovas bus laimingas ir įsileis mūsų fotografą. Bet tai – tik viena kelionė, nesijaudink!

Aš atsakiau, kad tokiu atveju nedelsdama rašau pareiškimą ir išeinu iš laikraščio:

– Dėl ko gi tada aš kasdien kenčiu tų išsigimėlių spaudimą? Kad paskui, pačią netikėčiausią akimirką, mano pačios laikraštis mane patylomis išduotų?! Ačiū jums už tokį „kolegišką solidarumą"! Tik turėkit omenyje: jeigu jūs nors vieną kartą leisite, kad Kremlius jus taip „išdulkintų", vėliau jie žinos, kad mūsų laikraštį galima „dulkinti" ir toliau!

Kitai prezidento kelionei vyriausiasis redaktorius vėl akreditavo mane. O iš mūsų fotokorespondento akreditacija vėl buvo atimta: šį kartą Gromovas kišo man po nosim mūsų savaitinio priedo „Vlast“ viršelį ir rėkė, kad mes neturime teisės fotografuoti Kremliaus apsaugininkų...

Mums vis atrodė, kad, pasibaigus prezidento rinkimams, Kremliaus paranoja baigsis. „Putinas nustos bijoti pralaimėti rinkimus, ir griežtos cenzūros būtinybė atkris“, – mąstė žurnalistai.

Bet kur tau. Po Putino pergalės, jau per pirmąsias jo, kaip visateisio prezidento, keliones, represijos žurnalistų atžvilgiu ryškiai sustiprėjo.

Iškart po Putino pergalės prezidento rinkimuose jo atstovas spaudai jau visai viešai, nieko nebesidrovėdamas, žurnalistams pareiškė, kad Kremliuje įvedama cenzūra.

2000 metų balandžio viduryje, prieš pirmąją Putino išvyką į užsienį (dar prieš inauguraciją jis surengė trumpus vizitus į Minską, Londoną ir Kijevą), Aleksejus Gromovas netikėtai visą „Kremliaus pulą“ sušaukė į uždarą spaudos konferenciją.

– Bus paskelbtos naujos „pulo“ darbo taisyklės, – raportavo spaudos tarnybos darbuotojas paskambinęs visiems telefonu. – Gromovas prašė perduoti: visų dalyvavimas būtinas!

Kremliaus prižiūrėtojų pasityčiojimų prieš rinkimus man jau ir taip buvo iki kaklo, ir aš, apsimetusi, kad sergu, „pamoką“ praleidau. Tačiau rūpestingi kolegos, suprantama, detaliai užsirašė slapto Kremliaus instruktažo turinį ir perdavė man. Pirmoji taisyklė, paskelbta Gromovo, beveik žodis žodin nukopijuota nuo bjaurių smuklių iškabų: „Administracija turi teisę savo nuožiūra ir neaiškindama priežasčių atsisakyti aptarnauti bet kurį klientą“. Žurnalistą, žinoma.

– Jūs, žinoma, galite rašyti kokius norite straipsnius. Bet nesistebėkite, kai mes išbrauksim jus iš akreditacijų sąrašo į kitą prezidentinį renginį, – atvirai perspėjo Gromovas.

Antra taisyklė apskritai iš esmės uždraudė žurnalistams prezidento kelionių metu vykdyti tiesioginę profesinę pareigą:

– Niekas neturi teisės užduoti prezidentui klausimų, kurie prieš tai nėra suderinti su manimi asmeniškai. Ir niekas neturi teisės kelionės metu prieiti prie prezidentą lydinčių delegacijos narių ir uždavinėti jiems klausimų.

– Atleiskite, o jeigu koks nors delegacijos narys pats prieis prie manęs ir pareikš norą pakalbėti? Ką man tada daryti – bėgti nuo jo galvotrūkčiais ir rėkti: „Man spaudos tarnyba uždraudė su jumis kalbėtis“? – pasistengė absurdiškai pateikti situaciją Jelena Dikun.

Visi nusijuokė. Tik Gromovui juokai nerūpėjo:

– Jeigu delegacijos narys prie jūsų prieis, jūs privalote nedelsdami surasti spaudos tarnybos darbuotoją ir suderinti su juo šį bendravimą, – visai rimtai pareiškė prezidento atstovas spaudai.

Labiausiai stebino netgi ne tai, kad oficialus Kremliaus atstovas išdrįso visa tai pasakyti garsiai girdint didelei žurnalistų auditorijai, o tai, kad niekas, išskyrus du tris žmones, net nebandė piktintis šiomis naujomis represinėmis taisyklėmis.

O kai kurie kolegos netgi ėmė aktyviai jas sveikinti.

– Jūs nesuprantate: Putinas kuria naują žurnalistikos elitą, – susižavėjęs mums su Jelena Dikun pareiškė Saša Budbergas iš „Maskovskij komsomolec“.

– Tu, Saša, berods kažką supainiojai: taip kuriamas ne elitas, o prijaukinta žiniasklaida. Be to, labai žemo lygio. Nes tokiomis žeminančiomis sąlygomis „Kremliaus pule“ sutiks dirbti tik netalentingi menkystos, kurie neturi jokių šansų esant laisvai konkurencijai, – nuliūdinome jį.

Netrukus „Kremliaus pulas“ buvo „prijaukintas“ tikrąja to žodžio prasme. Jau pirmosios kelionės į Londoną metu spaudos tarnyba labiausiai palaižūniškai „Kremliaus pulo“ daliai organizavo vakarienę su Putinu. Beje, kai pirmą kartą įvyko „pulo“ padalijimas į „ožkas“ ir „avis“, eilinius spaudos tarnybos darbuotojus ištiko lengvas pamišimas: jie niekaip negalėjo suprasti, kodėl vakarienei akredituotųjų sąraše nėra geriausių politikos žurnalistų, kurie seniau visada dalyvaudavo visose Kremliaus spaudos konferencijose.

Kaip dabar atsimenu visiškai apstulbusį Kremliaus spaudos tarnybos akreditacijų skyriaus darbuotojo veidą, kai vos atskridus į Londoną, tiesiog Hitrou oro uoste, jis buvo priverstas visus žurnalistus susodinti ne į vieną autobusą, o į du: į dešinįjį – tuos, kurie važiuos vakarieniauti su Putinu, o į kairįjį – tuos, kurie akreditacijos neturi ir važiuoja į viešbutį.

– Merginos! Kurgi jūs! Jums juk čionai, į dešinį autobusą! – pamojo man ir dar kelioms kolegėms šis darbuotojas, visiškai tikras, kad manęs, savaime suprantama, negalėjo nepakviesti.

Tačiau kai mes prie jo priėjome ir jis dėl visa ko visgi užmetė akį į akredituotųjų sąrašą, jo veide atsispindėjo mirtina panika:

– Oi... Oioioi... Čia turbūt kažkas supainiota... Jūsų čia nėra! Negali būti... Ką gi daryti?! Tai tikrai klaida! Bet aš negaliu jūsų pats įrašyti! Oi, merginos, atleiskit, žinot, jūs gal geriau dabar važiuokit į viešbutį ir palaukit, o aš viską pasitikslinsiu ir jums būtinai paskambinsiu!

Aš iškart teisingai įvertinau situaciją:

– Valio! Dikun, mes turim laisvą vakarą! Greičiau einam į kinų kvartalą, pavaišinsiu tave savo mėgstamais omarais su aitriųjų paprikų padažu!

Bet Dikun vos neverkė. Ir kol aš su pasimėgavimu darinėjau krabus[67], vargšė Lena vis aimanavo:

– Kurgi mes gausime informacijos apie susitikimą su Putinu? Tregubova, tu įsivaizduoji, o jeigu tokius išbandymus teks kęsti per kiekvieną Putino kelionę? Oficialiai jie mus lyg ir akredituos, bet iš tikrųjų niekur neįsileis! Kaipgi mes dirbsime?!

Tačiau kai atnešė kinišką desertą, Dikun ašaros akimirksniu išdžiūvo, ir ji taip pat padėkojo likimui už tai, kad Putinas padėjo tą vakarą mums išvengti savo draugijos.

Kitą dieną, pakeliui į Dauningstryt, Dikun pabandė išpešti iš kolegų vakarykščio pasisėdėjimo detalių.

Tačiau naujasis žurnalistų elitas tylėjo kaip partizanai per apklausą. Visi nusuko nuo mūsų akis ir apsimetė, kad apskritai nesupranta, apie ką čia kalbama. Buvo akivaizdu, kad juos jau gerokai apdorojo spaudos atstovas Gromovas, įsakęs saugoti paslaptis.

Dikun pristojo prie „Komsomolskaja pravda" korespondento Aleksandro Gamovo:

– Gamovai, aš juk žinau: tu – apdairus berniukas ir visada susitikdamas su žinių šaltiniais viską užsirašai savo bloknote!

– Na taip, užsirašau...

– Ir vakar vakare užsirašei? – griebė už kiaušių jį Dikun.

– Na taip, užsirašiau... – sutriko Gamovas.

67 Mano mėgstami omarai tą vakarą baigėsi. O iki kito atvykimo į Londoną, aš visai nustojau valgyti bet kokį užmuštą kūną – mat pastebėjau, jog, kai aš specialiais valgymo įrankiais darinėju krabą, kaskart jam sakau: „Atleisk man, broli krabe". – Autorės pastaba.

– Tai duok man pažiūrėti tuos užrašus, labai prašau, – nesutriko Dikun. – Aš perskaitysiu ir iškart tau atiduosiu. Pažadu, niekam nesakysiu, kad tu man juos davei. Mes juk kolegos!

Gamovo akys ėmė lakstyti. Jam akivaizdžiai buvo gėda prisipažinti, kad jis tiesiog bijo spaudos tarnybos, ir apimtas nevilties jis ėmė mąstyti, kaip čia išsisukus iš situacijos:

– Lena, aš negaliu...

– Kodėl?

– Aš nebeturiu tų užrašų.

– Kur tu juos padėjai, Saša? Suvalgei? – įgėlė Dikun.

– Taip. Suvalgiau, – pasmerktojo balsu suvebleno Gamovas.

Jelcino laikais Gamovas buvo vienintelis žurnalistas per visą „Kremliaus pulo" istoriją, kurio Kremliaus akreditaciją tuometinis prezidento spaudos atstovas Jastržembskis atėmė už frivolišką straipsnį apie Jelcino sveikatą. Paaiškėjo, kad dabar Gamovą ne be reikalo grąžino į Kremlių: jis buvo toks laimingas ir išsigandęs, kad tapo idealiu naujo Putino valdomo „pulo" egzemplioriumi.

Kitas kolega, į kurį Dikun kreipėsi su tuo pačiu prašymu, ėmė skųstis prasta atmintimi:

– O užsirašinėti spaudos tarnyba uždraudė... – pasiteisino žurnalistė, taip pat nusukdama akis ir raudonuodama.

Beje, kai mums pagaliau pavyko rasti „liežuvį", smulkiai perteikusį susitikimo turinį (net dabar, praėjus tiek laiko, negaliu pasakyti jo vardo, nes jis iki šiol dirba „pule"), paaiškėjo, kad Dikun baimė buvo beprasmė. Vietoj valstybės paslapčių Putinas ant patikimųjų žurnalistų galvų išpylė lygiai tų pačių banalybių apie sudėtingus Rusijos ir Vakarų santykius dėl Čečėnijos kokteilį, kuriuo mus prieš šį vizitą vaišino Kremliaus užsienio politikos strategai.

– Regis, jis juos tikrai tiesiog bando prisijaukinti, – nusiramino Dikun. – Matyt, jis tiesiog tikisi, kad po to, kai juos pamaitins, jie neparašys apie jį nė vieno blogo žodžio, mat bijos, jog kitą kartą prezidentas jų vakarieniauti nebekvies.

Bet surengęs šį šnipinėjimo metais išmoktą „skaldymą", prezidentas pasiekė ir dar vieną tikslą: Kremliaus valdininkų akivaizdoje prezidento vakarienėje dalyvavę žurnalistai pašalintųjų iš „pulo" draugijos ėmė vengti kaip raupsuotųjų.

Šio vaizdelio aš jau nebeišlaikiau.

Griebiau mobilųjį telefoną, paskambinau į Maskvą (pamenu, iš Trafalgaro aikštės) ir politikos skyriaus viršininkei pareiškiau:

– Viskas! Man užtenka! Ieškokit man pamainos Kremliuje! Aš nebesiruošiu leisti visokioms Kremliaus išgamoms gadinti man nervų!

Tačiau pabėgti iš Kremliaus konclagerio buvo ne taip paprasta. Redakcijoje ėmė maldauti, kad aš dar bent kurį laiką likčiau prezidentiniame „pule", nes greitai rasti adekvačią pamainą buvo tiesiog neįmanoma, o laikraščiui reikėjo reportažų apie valstybės vadovą. Bet po kiekvieno mano straipsnio Putino spaudos atstovas Gromovas vėl skambindavo į „Komersant" redakciją ir keldavo skandalus – tai man, tai vyriausiajam redaktoriui. Ir Kremlius vėl atimdavo iš manęs akreditaciją. Ir aš vėl turėjau jos siekti visais įmanomais ir neįmanomais būdais.

O po to vėl rašydavau straipsnį, už kurį Kremlius vėl stodavo „ant blakstienų" ir vėl išbraukdavo mane iš visų sąrašų. Visa tai pavirto uždaru kankinimų ratu, iš kurio išeiti aš jau nebeturėjau jėgų.

Greitai įvykiai Londone man ėmė atrodyti kaip atostogos sanatorijoje. Baltijsko mieste (netoli Kaliningrado) per vizitą, kuriam „vienos dienos Putino vizitui nušviesti" mane įtartinai maloniai akreditavo, prezidento spaudos tarnyba ant mano kailio išbandė naują „psichinės atakos būdą".

Vienintelis renginys, į kurį buvo įleista žiniasklaida, buvo pietūs su Putinu kariniame laive atviroje jūroje. Žurnalistai į laivą turėjo būti nuplukdyti specialiu kateriu.

Bet kai aš bandžiau įsėsti į šį katerį, kelią man pastojo spaudos tarnybos darbuotojas:

– Atleisk, Lena, vietų nebėra.

Situacija panėšėjo į prasto skonio groteskiško Felinio filmo sceną: aš stoviu prie prieplaukos, viena, pustuštis kateris išplaukia, o pro iliuminatorius šmėsteli kolegų žurnalistų veidai, palydintys mane patenkintomis šypsenomis.

Savarankiškai išvažiuoti iš karinio miestelio, kuriame mes buvome, aš negalėjau tiesiog fiziškai ir buvau priversta penkias valandas sėdėti autobuse, laukdama, kol baigsis režisieriaus Putino „Didysis apsirijimas".

Iš grįžusiųjų pirmas prie manęs priėjo Saša Budbergas iš „Maskovskij komsomolec" ir, tiesiog rakinėdamasis iš dantų maisto likučius (tai degtuku, tai pirštu), patenkintas pasidomėjo:

– Na, kaip leido laiką nepriklausoma žurnalistė?

Beje, vargšo Budbergo buvo galima tik pagailėti: dėl jo nesuvaldomos aistros pavalgyti „už dyką", netrukus peraugusios į ligą, šio gana jauno vaikino pilvas vis augo ir augo, jau net ne dienomis, o valandomis ir greitai tapo didesnių apimčių nei nuo valdiško maisto „amžinai nėščių" veltėdžių deputatų naujajame Rusijos parlamente. Mes su siaubu stebėjome, kaip kelionėse Budbergas galėdavo suvalgyti dvejus ar net trejus pietus iš eilės. O paskui dar bankete, kur duodavo nemokamo maisto, tarsi siurbliu susiurbti nuo stalo viską, kas pasitaikydavo po ranka. Ši aistra „chaliavai" niekada nebuvo paaiškinama logiškai: šis žurnalistas kalbėdamas su kolegomis niekada nevengdavo pabrėžti, kad jis – turtingas žmogus, su panieka bei pašaipa žiūrįs į „švareivas", kurie neima kyšių už žurnalistines publikacijas.

Budbergui iš paskos prie manęs priėjęs Kremliaus spaudos tarnybos darbuotojas – tas pats, kuris pagal viršininkų komandą neįleido manęs į katerį, vos paraudęs, su dirbtiniu rūpesčiu balse paklausė:

– Lenočka, tu bent jau pavalgei?

Budbergui, beje, nuo siaubingo nutukimo netrukus teko gydytis pas patį brangiausią Maskvos dietologą.

Tiems žurnalistams, kurie atsisakė taikstytis su naująja tvarka, Putino spaudos tarnyba taikė pačius rafinuočiausius „kankinimo" metodus.

Pati nekalčiausia pramoga buvo tokia: iš pradžių spaudos tarnyba atsisakydavo akredituoti „Komersant" prezidentiniam renginiui, tikindama, kad „akreditacija dar neprasidėjo", o kai perskambindavome kitą dieną, mums atsakydavo, kad „sąrašai jau sudaryti".

Viena džiugino: kai kurių spaudos tarnybos darbuotojų sąžinė vis dėlto kai kada pabusdavo ir jie įsigudrindavo parodyti Kremliui špygą kišenėje.

Kai aš užvažiavau pas tuometinę Kremliaus akreditacijų skyriaus viršininkę Irą Chlestovą, ji išsivedė mane iš savo kabineto į tuščią fojė prie įėjimo į laiptinę ir karštai šnabždėdama ėmė maldauti:

– Lenočka, tu atleisk man, dėl Dievo! Man ir pačiai šlykštu tau meluoti telefonu! Bet tu juk žinai: čia visų mūsų klausomasi! Todėl telefonu aš priversta kalbėti tai, ką liepia vadovybė. Žinai, kaip mus visus čia užkrušo tas gestapas! Pasitaikius pirmai progai parašysiu pareiškimą dėl atleidimo!

Iškart paaiškinsiu: aš šį pokalbį „išslaptinau“ tik todėl, kad Chlestova jau seniai išėjo iš Kremliaus ir perėjo dirbti į komercines struktūras. Lygiai kaip ir dar keletas spaudos tarnybos darbuotojų, kurie neiškentė naujosios tvarkos.

Likusieji, matyt, represines vadovybės užduotis vykdė ne dėl pareigybės, o dėl savo prigimties.

Kartą į „Komersant“ redakciją paskambino kažkoks nereikšmingas Kremliaus akreditacijų skyriaus darbuotojas ir „pagal seną pažintį“ pasiūlė į kitą prezidento kelionę važiuoti mano kolegai Andrejui Kolesnikovui[68].

– Tregubovai juk vis vien neleis... – paaiškino Kremliaus provokatorius.

Kolesnikovo garbei reikia pasakyti, kad šis pokštas neišdegė: jis tučtuojau nuėjo pas vyriausiąjį mūsų redaktorių ir papasakojo jam apie „skaldymą“. O tas savo ruožtu buvo priverstas brūkštelėti eilinį oficialų laišką į Kremlių reikalaudamas akredituoti mane.

Tačiau pats šlykščiausias programos numeris buvo skambučiai iš Kremliaus man į mobilųjį telefoną su „draugiškais patarimais“:

– Tregubova, aš tave geruoju perspėju: jeigu tu nekeisi savo publikacijų tono, mes vis vien anksčiau ar vėliau rasim laikraštyje „Komersant“ žmonių, kurie su mumis bendradarbiaus ir rašys taip, kaip reikia mums. Manai, mes ten turim mažai žurnalistų, kuriems būtų laimė važinėti su prezidentu?! – kažkaip bauginamai atvirai pareiškė man Putino spaudos tarnybos vadovė Natalija Timakova (kuri dar visai neseniai buvo lyg ir mano kolegė – Kremliaus korespondentė, bet, Putinui atėjus į valdžią, pavirto pačiu uoliausiu Kremliaus cerberiu, naikinančiu buvusius kolegas žurnalistus).

Visais šiais mielais būdais „Kremliaus gestapas“ (tiksliu jo paties darbuotojos pastebėjimu) pasiekė savo: fiziškai, o svarbiausia – morališkai būti Kremliuje jau buvo tiesiog neįmanoma. Tačiau būtent tą akimirką aš tvir-

68 Tam pačiam, kuris prieš rinkimus rašė interviu su Putinu knygą ir todėl buvo prezidento „išrinktųjų“ sąraše. – Autorės pastaba.

tai nusprendžiau: jeigu nelygioje mano laikraščio kovoje su Kremliaus spaudos tarnyba kas nors ir pasiduos, tai būsiu ne aš. Tiesiog todėl, kad nusispjauti ir išeiti reikštų Putino cenzorių pergalę. Tai leistų jiems iš esmės uždrausti nepasiduodančių kontrolei Kremliaus žurnalistų profesiją.

KAIP PUTINAS SUGADINO MAN VELYKAS

Nesu prietaringa, bet kai man laikraštyje pasakė, kad Velykas teks švęsti kartu su Putinu (jam staiga kilo noras važiuoti į Sankt Peterburgą, ir iš ten reikėjo parašyti reportažą), aš garsiai ėmiau keiktis. Reikalas tas, kad man iškart atmintyje vaizdžiai iškilo senas šeimyninis apokrifas.

Kartą Didįjį Sekmadienį mano mama vos neverkdama maldavo tėčio:

– Na, nevažiuok, Vitia, šiandien į garažą taisyti mašinos – nuodėmė juk per didžiąsias šventes dirbti, Dievas nubaus!

Bet tėtis, suprantama, nepaklausė ir išvažiavo. O kai vakare jis grįžo, visas butas dešimt minučių tiesiog plyšo iš juoko. Mat rytą iš namų išvažiavo tėtis kaip tėtis – gražus ir sveikas, o grįžo pabaisa su karštligės subjaurotu veidu ir išbertomis lūpomis. Galbūt esmė buvo ir ne Dievo rūstybė – tiesiog tėtis, patikėjęs pavasario saulute, keletą valandų gulėjo po savo mašina ledinėje kaip kapas remonto duobėje. Bet iš apokrifo žodžių neišmesi.

Aš, priešingai nei mano mama, buvau įsitikinusi kaip tik atvirkščiai – dirbti niekada ne nuodėmė, o už darbą per šventes Dievas kaip kompensaciją duoda dar ir bandelių su pienu. Tačiau perspektyva vietoj velykinio pyrago matyti pasninkines Kremliaus valdininkų fizionomijas šiek tiek pykino.

Žodžiu, į Piterį vykau pačios prasčiausios nuotaikos. Nuojauta, kaip įprasta, neapgavo.

– Kaip tu manai, Lena, ar galima per Velykas į cerkvę eiti be skarelės ant galvos?[69] – vos atvykus saldžiu balsu manęs paklausė prezidento spaudos atstovas Gromovas.

– Jums galima, Aleksejau Aleksejevičiau, – įgėliau aš.

69 Stačiatikių cerkvėse įprasta, kad moterys būtų su skaromis, o vyrai, atvirkščiai – be jokio galvos apdangalo. – Autorės pastaba.

Jau jaučiau, kur lenkia spaudos tarnyba: netgi į Isakijaus soborą jie nutarė spaudą įleisti tik su „pulais“! Štai tau boba septintinės!

*Aš, priešingai nei Gromovas, skarelę turėjau ir nutariau kaip gera parapi*jietė į soborą prasiveržti iš anksto, apeidama visus apsaugininkus. Mano manevras pavyko puikiai. Atvykau vienuoliktą vakaro. Tuo metu Isakijaus soboras, nors jau ir buvo apsuptas, bet visus parapijiečius dar įleido – prezidento apsauga puikiai suprato, kad kitaip kiltų skandalas.

Apsidairiusi soboro viduje, aš, savo nuostabai, pastebėjau, kad į velykines pamaldas be Kremliaus valdininkų leidimo nedrįso ateiti nė vienas iš kolegų žurnalistų.

Beje, netrukus per besimeldžiančiųjų minią ėmė brautis oficiali svita – Kremliaus informacinių agentūrų atstovai. Juos lydintys spaudos tarnybos darbuotojai, pastebėję „zuikį“ be bilieto, t. y. mane, skrodė neapykantos kupinais žvilgsniais. Bet, laimė, mus skyrė minia, ir kelti šventykloje skandalą jie nesiryžo.

Aš per tą laiką jau spėjau užsiimti pačią patogiausią vietą – beveik priešais pačius Caro vartus, pirmoje eilėje – ir pabandžiau atitrūkti nuo visos šios žeminančios situacijos, kiek įmanoma pasimėgauti mėgstamos šventės artėjimu. Bet kaip tik tai man ir nepavyko.

Likus maždaug dešimčiai minučių iki vidurnakčio, pasirodė Putinas ir žengė altoriaus link. Mes su juo atsidūrėme vienas priešais kitą – taigi galėjau puikiai stebėti prezidento mimiką. Šalia jo, altoriaus kairėje, tai yra atskirai nuo visų besimeldžiančiųjų, paskubėjo įsitaisyti ir visa prezidento kariauna. Atsitiko taip, kad jie stovėjo visiškai simetriškai cerkvės chorui, buvusiam dešinėje. Taigi prie Caro vartų, priešais cerkvės „angelus“ (kaip stačiatikių slengu vadinami giesmininkai), meniškai „įsipaišė“ dar ir Putino „angelai“. Pastarieji elgėsi kiekvienas pagal savo stačiatikių tikėjimo suvokimą arba greičiau pagal pareigybės padėtį: užsienio reikalų ministras (tuo metu įtarinėjęs, kad yra ant atstatydinimo slenksčio) pamaldžiai žegnojosi vos pastebėjęs, jog tai daro Putinas, o Sankt Peterburgo gubernatorius, neabejojęs savo pergale rinkimuose ir tikras (kaip dabar paaiškėjo – be pagrindo) savo neliečiamumu kitą gubernatoriaus kadenciją, leido sau atsipalaiduoti ir ramiai stovėjo nepriklausomas ir abejingas.

Vietinis cerkvės metropolitas, atrodo, kiek apsiblausęs dėl aukšto svečio artumo, iš mandagumo susirinkusiems pranešė: „Kristus prisikėlė", ir staiga nuo Atpirkėjo ikonos ryžtingai atsigręžė į Putiną:

– Aš jums, brangus Vladimirai Vladimirovičiau, turiu dovanėlę – kiaušinį! Bet kiaušinis šis nepaprastas! Na ir ne auksinis, žinoma, tik lukštas jo auksinis! Bet svarbiausia, kad kiaušinis su karūna! Pas mus, žinoma, carų dabar nėra, bet jūs – visos tautos išrinktas prezidentas, todėl čia, carų sobore, priimkite mūsų simbolinę dovaną, kad ilgai ir laimingai karaliautumėte!

Žmonės sobore apstulbo: apskritai po bažnytinės procesijos visas dėmesys turėjo būti nukreiptas į prisikėlusį Kristų. Bet metropolitas akivaizdžiai turėjo savo herojų. Jis visos tautos išrinktąjį išvedė prie atvertų Caro varto ir įteikė dovaną. Putinas sutrikęs sulemeno: „Ačiū", ir pabučiavo kiaušinį.

Tačiau metropolitui ir šios netvarkos pasirodė mažoka:

– Noriu jus patikinti, Vladimirai Vladimirovičiau: mes visi kaip vienas šioje šventovėje už jus...

– Meldėmės! – naiviai spėjo kažkokia dievobaiminga senutė.

– Balsavome! – netikėtai pasaulietiškai užbaigė metropolitas.

O paskui metropolitas, jau visai kaip valstybės valdininkas, ėmė samprotauti madinga tema – kad gerai būtų sostinę iš Maskvos perkelti į Sankt Peterburgą.

Visa tai man padarė patį slogiausią įspūdį: ir Putinas, apdovanotas auksiniu kiaušiniu, ir jo valdininkai, apdovanoti paprastesniais kiaušiniais, ir visas šis šventovėje metropolito surengtas lojalių valdžiai žmonių mitingas, – žodžiu, visiškai sugadinta šventė.

Kaip visada bendraujant su Putinu man prasidėjo asmenybės susidvejinimas: mano blogoji, sekuliarinė, pusė – žurnalistė – džiūgavo, kad gavo išskirtinės medžiagos skandalingam reportažui (nes niekas iš ištikimųjų Kremliaus korespondentų, suprantama, nedrįstų rašyti apie tai, kas įvyko, o centrinė televizija, kaip man vėliau pasakojo Maskvoje, dėl mįslingų „techninių priežasčių" Isakijaus soboro apeigas transliavo su pertrūkiais). Kita mano pusė plūdo paskutiniais žodžiais pirmąją: velniop visą profesinę pareigą, na kodėl aš nespjoviau į Putiną ir nenuėjau į paprastą cerkvę?!

Vargais negalais iš Isakijaus soboro prasibroviau per į savo prezidentą norinčią pažiūrėti minią ir niūriai nukulniavau atsigavėti į artimiausią restoraną.

PRIEKABIAVIMAS PAGAL KREMLIŲ

Iš patikimų prezidentui artimų šaltinių jau seniai žinoma: kiekvienam Kremliaus valdininkui kruopščiai į kūną įsodintas vienas mažas prietaisiukas. Visai ne tas, apie kurį jūs pagalvojote. Aš turiu omenyje indikatorių, kuris akimirksniu pajunta Kremliaus kankinimo kameros klimato pakitimus.

Ir kai tie patys valdininkai, kurie Jelcino laikais iš visų jėgų siūlėsi man į draugus, atėjus Putinui, savo prietaisiuku vos pajutę pjudymo kvapą, prisidėjo prie bendros gaujos ir puolė mane, – reikia pripažinti, tai darė gana slogų įspūdį.

Kvaila, žinoma, dėl to sielotis: vienas dalykas – žmonės ir visai kitas – valdininkai. Be to, dar ir su prietaisiukais. Bet aš juk – ne valdininkė. Todėl ir išgyvenau.

Lygiai taip nutiko ir pagrindiniam Kremliaus užsienio politikos strategui Sergejui Prichodkai – prezidento administracijos vadovo pavaduotojui tarptautiniais klausimais.

Prichodka, kuris anksčiau nėrėsi iš kailio, kad susidraugautų su manim, vos išgirdęs apie kolektyvinį pjudymą, kurį man surengė prezidento spaudos tarnyba, pasielgė griežtai pagal savo valdininkiško prietaisiuko rodiklius.

Per pirmąją prezidentinę Putino turnė po Viduriniąją Aziją, Taškente, Uzbekistano prezidento Islamo Karimovo rezidencijoje, aš, kaip paprastai, priėjau prie Prichodkos prašydama pakomentuoti.

Tačiau atsakymas, kurį išgirdau, buvo ne visai standartinis aukštas pareigas užimantiems valstybės valdininkams:

– Žinote, Lena, su jumis, kaip su moterimi, aš mielai pabendraučiau. O tarp žurnalistų aš turiu ir gerokai įdomesnių pašnekovų nei Berezovskio laikraščio korespondentai.

Tą akimirką pastebėjau, kad šalia Prichodkos stovi kaip tik vienas iš tokių „įdomesnių pašnekovų" – oficialios agentūros „Interfaks" korespondentas.

Didžiulėmis valios pastangomis susilaikiau, kad netvočiau Prichodkai antausio. „Nepatogu, – pamaniau, – vis dėlto užsienio prezidento rezidencija."

Netarusi jam nė žodžio, apsisukau ir išėjau. Bet kai atėjau į savo viešbučio kambarį, pajutau esanti tokios būklės, kad straipsnio rašyti negaliu.

Prisiminusi neviešą Kremliaus instruktažą (Viduriniosios Azijos viešbučiuose visų klausomasi), išbėgau į gatvę, atsisėdau ant suolelio po pietietiška akacija prie prabangaus penkių žvaigždučių viešbučio, paskambinau mobiliuoju telefonu į Maskvą mamai ir apsiverkiau kaip mokinukė:

– Mamyte, na kas jie per zombiai?! Kaip jie drįsta iš manęs šitaip tyčiotis?! Kažkoks apgailėtinas Kremliaus „gaidys" drįsta visiems girdint mane įžeidinėti, puikiai žinodamas, kad aš pasikuklinsiu jam duoti į snukį!

Kitame laido gale mama paverkė kartu su manim, maldaudama manęs spjauti į viską ir išeiti iš Kremliaus.

Bet jau po minutės aš suėmiau save į rankas, nes supratau, kad antausis vis dėlto ras savo herojų. Tačiau straipsnio forma.

Atgailauju: tai buvo vienintelis atvejis mano žurnalistinėje praktikoje, kai aš laikraštį panaudojau kaip asmeninio keršto priemonę. Paaiškinsiu, kas man padėjo. Į šį vizitą po „artimąjį užsienį" Putinas pirmą kartą pasiėmė savo pagalbininką Jastržembskį, pavedęs jam „koordinuoti kovą su tarptautiniu terorizmu ir islamiškuoju ekstremizmu". Esant „gyvam" Prichodkai, visa tai atrodė gana įtartina. Kartu man buvo žinoma, kad Kremliuje jau pradedama kalbėti, jog naujajam, fiziškai veiksniam prezidentui Putinui, priešingai nei riboto veiksnumo Jelcinui, reikalinga „nauja užsienio politika". Mano pašnekovai iš Kremliaus taip pat guodėsi dėl to, kad Sergejus Prichodka, kuris visada buvo tik Užsienio reikalų ministerijos pasenusių sovietinių užsienio politikos koncepcijų laidininkas, jau „nebespėja" su naujuoju prezidentu.

Neiškreipusi savo Taškento straipsnyje nė vieno iš išvardytų faktų, aš tiesiog parodžiau juos per didinamąjį stiklą. Intertekstualus rezultatas buvo toks, jog atrodė, kad Sergejus Prichodka tuoj tuoj bus atleistas.

Užsienio politikos kryptis, kurios link Rusijos užsienio reikalų ministerija, tarpininkaujant Prichodkai, kreipė Putiną pirmaisiais jo prezidentavimo mėnesiais, iš tikrųjų lėmė vieną prezidento nesėkmę po kitos. Šiai krypčiai

visiškai buvo nebūdingas joks idėjų apmąstymas, vadovautasi vienu vieninteliu iš komunistinių laikų paveldėtu pigiu triuku: šantažuoti Vakarus savo draugyste su šlykštaus totalitarinio režimo šalimis. Be to, pats Putinas taip pat akivaizdžiai buvo nieko prieš pakelti iš nusilpusių Jelcino rankų iškritusią raudonąją vėliavą. Vėliau naujam Rusijos prezidentui pavyko labai pelningai atsisakyti šio tradicinio šantažo, kai po teroristinio rugsėjo 11-osios akto Amerikoje jis perėjo į JAV pusę. Už šį netikėtai apdairų Putino „civilizuotą pasirinkimą" Vakarai dabar, atrodo, daugeliui metų išrašė Rusijos prezidentui indulgenciją ir visam laikui leido tęsti nekontroliuojamas karines operacijas Čečėnijoje, be to, naikinti Rusijoje nepriklausomus žurnalistus.

Bet 2000 metais, iškart po prezidento rinkimų, Putino diplomatija vis dar įkūnijo paprastą prozinę sovietinę statulą „*Fuck* Vakarams". Vos tapęs prezidentu, Putinas, užsienio politikos strategams patarus, paskubėjo Vakarams pademonstruoti, kad Maskva ir toliau kontroliuoja buvusias Sovietų Sąjungos kolonijas. Pirma šalis, kurią Putinas demonstratyviai aplankė vos tapęs prezidentu, buvo Baltarusija, kurioje karaliavo nepakeičiamasis diktatorius Lukašenka. Kitaip nei kerštingu demaršu už griežtą tarptautinę kritiką dėl karo Čečėnijoje to pavadinti negalėjo nė vienas iš užsienio žurnalistų. Per kitus tris mėnesius Putinas dar tris kartus viešai broliavosi su Baltarusijos diktatoriumi ir netgi pažadėjo, kad greitai Rusijos ir Baltarusijos išorinė ir vidinė politika „bus vieninga". Turint omenyje tai, kad nė viena tarptautinė organizacija jau tada neleisdavo Lukašenkai peržengti savo šalies slenksčio, buvo akivaizdu: jeigu Putinas ir toliau, stumiamas postsovietinės MID, eis šiuo siauru takeliu, labai greitai jį ištiks jo draugužio iš Baltarusijos likimas, o Rusija atsidurs prie tarptautinės izoliacijos slenksčio.

O jau MID patartas Putino bandymas iškart po inauguracijos „atnaujinti tradicinius ryšius su Centrine Azija" Rusijos prezidentui baigėsi visiška tarptautine gėda. Turkmėnistano sostinėje Ašchabade senas partinis šulas Saparmuratas Nijazovas (dabar tapęs prezidentu. Įtariu, taip pat nepakeičiamu) taip „prarūrino" snarglį kagėbistą Putiną, kad turbūt visam laikui išmušė norą grįžti į šį miestą.

Efektingai skėsčiodamas milžiniškais auksiniais žiedais padabintais pirštais, turkmėnbaša Nijazovas šokdino Putiną lyg berniūkštį:

– Nagi jūs sėskitės, taisykitės!

Ir čia pat:

– Nagi jūs atsistokit!

O kai Putinas, pradėdamas savo kalbą turkmėnų partijos aktyvistams, paprašė visų „atleisti, jeigu išeis padrikai", Visų Turkmėnų Tėvas Saparmuratas Nijazovas tai priėmė kaip galutinę, atvirą naujojo Rusijos lyderio silpnumo apraišką ir viešai „pagaidino" svečią pagal geriausias tradicijas:

– Jūs nekreipkite dėmesio, kad Vladimiras Vladimirovičius taip pasirodė... Tai ne todėl, kad jis toks... Jis tiesiog kol kas jaudinasi... Ir mes su juo keliavom ilgai... Bet širdyje jis puikus žmogus... – niekinamai šypsodamasis viską apie Putiną savo pavaldiniams paaiškino sovietinio tipo sultonas Nijazovas.

Putinas su Nijazovu išsiskyrė tiesiog pažaliavęs iš pykčio.

Tačiau pykti nebuvo ant ko, išskyrus save patį ir savo mylimuosius užsienio politikos strategus, neaišku kam organizavusius Rusijos prezidentui šį viešą pažeminimą.

Bet mane Ašchabade sukrėtė kitas dalykas: „Saulėgrąža". Tai yra milžiniška, dvidešimties metrų aukščio, Saparmurato Nijazovo statula iš gryno aukso, stovinti ant aukšto bokšto svarbiausios šalies aikštės centre. Kaip išdidžiai tikina vietiniai valdininkai, „viduje statula – ne tuščiavidurė". O „Saulėgrąža" pikti liežuviai šį auksinį stabą praminė todėl, kad specialus mechanizmas auksinį turkmėnbašą kiaurą parą gręžioja į saulę, todėl tas iš eilės tiesia plačiai išskėstas rankas visų šalies gyventojų link. Tokios „Saulėgrąžos" turbūt net Stalinas pavydėtų...

O kai aš apžiūrėjau prabangius kaip persų pasakose prezidento rūmus su trykštančiais fontanais prie fasado didžiulėje aikštėje absoliučiai elgetiško, senais betoniniais namais apstatyto sovietinio miesto viduryje, man norėjosi įsignybti, kad patikėčiau, jog visa tai – ne kraupus, keistas sapnas, apėmęs mane dėl keturiasdešimties laipsnių Centrinės Azijos karščio.

Beje, „įgnybo" man kiti. Kai aš, laukdama Putino ir Nijazovo, toje pačioje aikštėje nuėjau į tualetą (į prezidento rūmų tualetą be prezidentų neįleido, taigi teko išeiti už apsaugos žiedo ir užsukti į pirmą pasitaikiusią valstybinę įstaigą), prieš mane vos ne ant kelių puolė kažkokia nelaiminga rusė mergaitė:

– Aš jūsų maldauju, padėkite man išvažiuoti iš šios šalies! Mus čia žudo kaip vištas, vos tik iškišus galvą. Darbo nėra, skurstame, o išvažiuoti iš šalies negalim. Negi jūs nežinote – jie mums visai neduoda užsienio pasų! Mes čia kaip baudžiauninkai! Ir mano artimųjų iš Maskvos čia neįleidžia, vizos neduoda. Pasakykit Putinui!

Supratau, kad mergaitė pamatė mano Rusijos žiniasklaidos kortelę ir pamanė, kad galėsiu kuo nors jai padėti.

Bet tą pačią akimirką prie mūsų, tarsi džinas iš butelio, išdygo esesininko išvaizdos rytietė moteris, apsirengusi civiliais drabužiais, ir mano pašnekovė akies mirksniu atšoko nuo manęs isteriškai sušnibždėjusi:

– Apsimeskite, kad mes nesikalbėjom. Prašau jūsų! Kitaip jie mane nužudys!

Tai buvo paskutiniai jos žodžiai. Mergaitė paskubomis dingo už kampo. O paskui ją – ta azijietė civilė esesininkė. O aš su šlykščiu savo bejėgiškumo pojūčiu grįžau atgal, prie „Saulėgrąžos", į prezidento aikštę, į persišką sovietinę pasaką.

Štai tokiomis aplinkybėmis vienuose iš prezidento Saparmurato Nijazovo rūmų mes su Prichodka ir aiškinomės santykius dėl mano jau minėto straipsnio. Aš, suprantama, nenorėjau su juo kalbėtis. Bet jis per žiniasklaidos atstovų minią pribėgo prie manęs ir susijaudinęs ėmė burblenti:

– Lena! Aš niekada gyvenime neskaičiau didesnės nesąmonės nei šiandieninis jūsų straipsnis! Iš kur jūs ištraukėt, kad mane gali atleisti?!

– O aš niekada gyvenime negirdėjau didesnės šlykštynės už tą, kurią jūs išdrįsote pasakyti man vakar, – ramiai paprieštaravau aš ir nuėjau.

Nepaisydamas oficialaus žanro kanonų, man iš paskos pasileido ITAR-TASS korespondentas ir išpoškino:

– Kokia jūs šaunuolė! Jie iš tikrųjų visai suįžūlėjo!

Kažkodėl tą akimirką pajutau, kad savo straipsniu svarbiausiam Kremliaus užsienio politikos strategui atkeršijau dar ir už tą nelaimingą beteisę Ašchabado mergaitę, su kurios prezidentu Kremliaus strategas kažkodėl pamanė būsiant naudinga Putinui pasipuikuoti prieš televizijos kameras.

SUNKI ČIUBAISO KEPURĖ

Iškart perspėju: tai – pati romantiškiausia, bet kartu ir pati tragiškiausia iš visų mano Kremliaus istorijų...

Tačiau pradėsiu viską iš eilės.

Iš pradžių įsivaizduokit tokią sceną. Tolimas šaltas Rusijos provincijos miestas Irkutskas. Žiema. Naktis. Apšalęs pakilimo ruožas specialiajame oro uoste. Lauke –20° pagal Celsijų. O nelaimingas apšalęs „Kremliaus pulo" žurnalistų būrys, laukdamas prezidento Putino, ant sniego kiurkso jau keturiasdešimt minučių. Žinote, Rusijoje buvo toks nelaimingas nacionalinis herojus – generolas Karbyševas: per Antrąjį pasaulinį karą fašistai paėmė jį į nelaisvę, apliejo vandeniu, apvyniojo spygliuota viela ir paliko rusiškame šaltyje... Tai štai, viena iš Kremliaus žurnaliscių, stovėjusių ant apledėjusio pakilimo ruožo, neturėjo kepurės ir kiekvieną minutę vis labiau ir labiau darėsi panaši į generolo Karbyševo paminklą.

O kai prezidentinis Putino lėktuvas galų gale nusileido, iš visos ristele į šiltą oro uosto pastatą bėgančios valdininkų minios tik vienas žmogus pastebėjo šį „Karbyševą". Ir ne tik pastebėjo, o priėjo ir per prievartą užmovė žurnalistei savo kailinę kepurę, kad sušildytų.

Įtikinamai skamba? Mano manymu, – akivaizdi nesąmonė.

Šiaip ar taip, generolo Karbyševo vaidmenį atlikau aš, o valdininko – Anatolijus Čiubaisas, svarbiausias Rusijos reformatorius, kuris po komunizmo kracho šalyje įvykdė privatizaciją. Rusijoje tai tokia pat legendinė, charizmatinė asmenybė kaip Bilas Geitsas JAV.

Tą akimirką, kai aš suvokiau šį keistą Kremliaus anomalijos porūšį, mes su Čiubaisu buvome vos pažįstami. Pirmą kartą aš su juo tiesiogiai susidūriau prieš dvejus metus Kremliuje, 1998 metų pradžioje, skambiai pavadintos kasmetinio „Prezidentui atsiųsto laiško" procedūros metu. Tais metais prezidentas Jelcinas kaip tik Čiubaisą ir jo rinkos reformas „pasiuntė" kuo toliau. Aš pastebėjau Čiubaisą ant paradinių didžiųjų Kremliaus rūmų laiptų, bandantį prasiveržti pro žurnalistų minią.

– Pone Čiubaisai, kokia prasmė toliau jums dirbti ministrų kabinete, jeigu visi jūsų esminiai projektai, pavyzdžiui, įkaitinių aukcionų

valstybiniam turtui parduoti atidarymas, užšaldyti? – pribaiginėjo Čiubaisą kažkuris iš korespondentų.

Ir čia, iš arti, pažvelgusi į Čiubaisą, aš pamačiau, kad jis (nepatikėsite!) iš susijaudinimo RAUDONUOJA. Tiesiog visas veidas, nuo nosies iki ausų galiukų, buvo nusėtas didžiulėmis nervinėmis vyšnių spalvos dėmėmis. Tai buvo akivaizdus nesusipratimas. Kremliaus mutantai niekada neraudonuoja. Tai nėra jų giminei būdingas bruožas. Daugumai Kremliaus mutantų apskritai absoliučiai nebūdingos nei jokios normalios žmogiškos emocijos ir jausmai, nei įprastos jų raiškos formos. Jeigu tu – mutantas, tiesiog organiškai negali jaudintis ir juolab raudonuoti dėl reformų žlugimo. Todėl aš, kaip patyrusi vaiduoklių medžiotoja, iškart įtariau, kad Čiubaisas kažkoks netoks.

Tai iš esmės ir viskas, kas iki Putino vizito į Irkutską mane siejo su Čiubaisu. Darbo reikalais iki tol mes taip pat vienas kitam nebuvome pasakę nė žodžio. Ir šio žmogaus (kuris tuo metu turėjo tvirtą negailestingo Geležinio medkirčio, svajojančio nedrebančia ranka įvaryti Rusiją į laimingą laisvosios rinkos ateitį, reputaciją) sprendimas savo kepurę atiduoti žurnalistei buvo akivaizdus jo ligos įrodymas. Pagaliau dvi dešimtys kitų prezidentą tuo metu lydėjusių valdininkų ir politikų (pažinojusių mane ne blogiau, o netgi geriau nei Čiubaisas) nieko panašaus nepadarė. Ir galiausiai prezidentui Putinui taip pat nepakako džentelmeniškumo tokiam poelgiui.

Beje, greitai Maskvoje mano amžinas konsultantas – mutantas Volinas – tiesiog dėl juoko parodė savo kompiuteryje seną failą tų laikų, kai Čiubaisas dirbo Kremliuje administracijos vadovu. Tai buvo įtartinai pažįstami PR patarimai, skirti Čiubaiso įvaizdžiui „sužmoginti“. Tarp kitų minėtos instrukcijos punktų buvo ir tokie: „dažniau rodyti dėmesį žurnalistams“, „domėtis, kaip jie atvažiavo“, „ar turi transporto priemonę“, kelionėse klausti, „ar juos pamaitino“, „ar jiems nešalta“ ir taip toliau...

Prierašo „siūlyti žurnalistams savo kepurę“ instrukcijoje lyg ir nebuvo. Bet aš iškart nusiraminau. „Pasivaideno, – pagalvojau. – Čiubaisas – toks pat mutantas kaip ir kiti. Tik priklauso specialiam, seniai mokslui žinomam porūšiui: „su žmogišku veidu“.“

Tačiau dėl visa ko aš nutariau atlikti Čiubaisui keletą specifinių testų: jų sąrašo, kurį gavau pogrindinėje vaiduoklių medžiotojų mokykloje, atskleisti, deja, negaliu. Instrukcijų tekstus, priešingai nei neapdairios PR tarnybos, mes, vaiduoklių medžiotojai, visada suvalgome, kad neliktų likučių.

Bet Geležinis medkirtys Čiubaisas nesibadė.

Kad atpažinčiau Čiubaisą kaip vaiduoklių medžiotoją arba galutinai išbrokuočiau jį kaip mutantą, man liko vienintelis būdas: sidabrinė kulka.

Kartą, iš kelionės su Putinu į Maskvą grįždama prezidentiniu lėktuvu, pirmojo salono kampe pastebėjau Čiubaisą paniūromis, netgi, sakyčiau, grėsmingai žvelgiantį į savo nešiojamojo kompiuterio monitorių. Aš tyliai prisėdau prie jo ir be jokio įspėjimo ėmiau kalbėti taip, lyg Čiubaisas būtų ne mutantas, o mano draugas. Aš papasakojau jam apie tai, kas vyksta „Kremliaus pule“, apie tai, kas vyksta mano gyvenime, ir apie tai, kad aš beprotiškai noriu vėl nuvažiuoti į Jeruzalę…

Iki šios akimirkos visiškai abejingas Čiubaisas, vos išgirdęs žodį „Jeruzalė“, krūptelėjo tarsi išgirdęs slaptažodį, pagyvėjo, atrodo, pirmą kartą gyvenime mane pastebėjo ir perklausė:

– Oi, ar turite laiko? Palaukit minutėlę… Tuojau jums kai ką parodysiu…

Jis ėmė greitai kažko ieškoti savo kompiuteryje, pele atidarinėdamas įvairius darbalaukyje esančius katalogus, ir galų gale visiškai laimingas, šviečiančiomis akimis, rado kažkokį failą:

– Štai! Jūs norite į Jeruzalę? Prašau! – ir parodė man savo Jeruzalės fotografijas.

Žiūrėdama į mirgančias skaitmenines nuotraukas, aš žvelgiau, suprantama, ne į Čiubaisą, o į žemę, alyvas, akmenis už jo nugaros, tokius mylimus, tokius iki skausmo pažįstamus ir vos neverkiau. Per visus šiuos pragariškus mėnesius, kuriuos praleidau Putino „Kremliaus pule“, tai buvo pati didžiausia ir tikrai pati netikėčiausia dovana, kurią tuo metu man apskritai kas nors galėjo padovanoti.

Ir tą akimirką aš jau prieš savo pačios valią pasakiau tai, ką galėjau pasakyti tik artimam draugui:

– Žinote, tai keista, aš, atrodo, neturiu nė lašo žydiško kraujo. Bet kai stovėjau ten, Jeruzalėje, ant Alyvų kalno priešais Auksinius vartus – atsimenate, ten yra senos žydų kapinės – tai štai, aš tiesiog kaulais pajutau: tai yra ta vieta, kur norėčiau būti palaidota…

Aš niekam iki tol to nebuvau prisipažinusi. Todėl, kad garsiai ištarus tai skamba kvailai ir patosiškai. Bet Čiubaisas viską išgirdo ir suprato taip, kaip niekas kitas išgirsti ir suprasti negalėjo.

Aš papasakojau jam apie tai, kas ir kodėl Jeruzalės miesto sienoje užmūrijo Auksinius vartus. Ir apie tai, kad nuo Alyvų kalno aš atskridau į Maskvą su žalia alyvos šakele snape, tarsi Ararato balandis. Ir Čiubaisas vėl viską gyvai pajuto. Tiksliau – aš pajutau, kad jis jaučia.

Tai buvo stebuklas. Absoliučiai visi mano digeriškų daviklių indikatoriai rodė, kad jis – savas. Čiubaisą taip pat akivaizdžiai apėmė retas, laimingas pjūtis, jog mes, kaip du užsislaptinę vaiduoklių medžiotojai, persimetėme teisingais slaptažodžiais.

Užmiršęs apie darbą, jis ėmė man kompiuteryje rodyti savo šeimynines fotografijas. Pasirodė, kad jis netgi šunį turi – Azijos aviganį.

– Man šuniuką Jegoras padovanojo! – išdidžiai pasakė Čiubaisas, numanydamas, kad aš suprasiu, jog jis kalba apie savo draugą Jegorą Gaidarą – legendinį ekonomistą – pirmosios, pačios romantiškiausios liberalių Jelcino reformų programos autorių. Programos, kuri, deja, taip iki galo ir nebuvo įgyvendinta.

– Klausykit, kada jūs spėjat užsiimti šunimi? – nustebau aš. – Šuniukas juk reikalauja daug laiko... Pasakykit atvirai: jis bent jau pripažįsta jus kaip savo šeimininką?

– Jeigu atvirai – nelabai pripažįsta... – droviai nusišypsojo Čiubaisas. – Juo žmona labiau rūpinasi. Aš namo grįžtu naktį – kur čia dar šunį auklėsi... Žodžiu, atvirkščiai, aš šunį tik lepinu...

Grįžusi į Maskvą, redakcijoje iš vieno savo kolegos žurnalisto išgirdau dar vieną Geležinio medkirčio Čiubaiso gyvenimo istoriją. Kaip pasakojo kolega, kartą Maskvos mirtinai sergančiųjų ligoninėje jis atsitiktinai sutiko Čiubaisą su žmona, kurie mirštantiesiems atvežė dėžę šampano ir juodųjų ikrų.

– Mane labiausiai nustebino tai, – prisipažino mano kolega, – kad pamatęs mane Čiubaisas visiškai nuoširdžiai paprašė: „Klausyk, prašau, tik nerašyk laikraštyje, kad mane čia matei..."

Nuo to laiko su Čiubaisu aš dažnai skraidžiau po šalį dar ir dėl to, kad pabendraučiau su gana artimu draugu, kurį taip netikėtai įgijau.

Tuo metu Kremlius jau seniai buvo nušalinęs Čiubaisą nuo makroekonominių rinkos reformų šalyje vykdymo ir pavedęs jam vadovauti iš esmės problemiškiausiam valstybiniam koncernui šalyje – energetiniam monopolininkui RAO EES[70]. Probleminiam todėl, kad tokioje didžiulėje ir šaltoje šalyje kaip Rusija energetinės katastrofos mažiausiai 2–3 regionuose nutinka taip pat neišvengiamai, kaip žiema keičia vasarą. Bet Čiubaisas pagal savo nepakeičiamą reformatorišką įprotį visą laiką ir šį koncerną stengėsi restruktūrizuoti, demonopolizuoti ir galiausiai neatpažįstamai reformuoti. Tačiau netgi tokiu mikroekonominiu mastu Čiubaisui vykdyti reformų jau neleido: Kremlius blokuodavo visus jo projektus. Man atrodo – jau tiesiog iš noro pakenkti. Kad nuramdytų Čiubaiso, į Vakarus orientuoto laisvosios rinkos šalininko, išdidumą. Čiubaisas, kaip ir anksčiau, į Kremlių buvo įleidžiamas, bet, Putinui įsitvirtinus valdžioje, jo reformatoriškų patarimų buvo klausomasi vis rečiau.

Būdamas Maskvoje, Čiubaisas paprastai dirbdavo maždaug dvidešimt penkias valandas per parą. Ir kad su juo susitiktum, kaskart reikėdavo skristi „gelbėti energetikos" į kokį nors Lučegorską, Vladivostoką, Čeliabinską, Chabarovską, Južno Sachalinską arba Blagoveščenską, kuriuose reguliariai kas nors sprogindavo ir užšaldavo. O kadangi kelionės kai kada trukdavo dvi tris savaites ir nenutrūkstanti Čiubaiso darbo diena išsitempdavo iki 50–70 valandų, tai bendrauti su tris paras nemiegojusiu „mazuto sargu" buvo įmanoma tik lėktuve. Ir kuo ilgesnis ir labiau kankinantis būdavo skrydis (idealus šiuo požiūriu buvo labiausiai nuo Maskvos nutolęs Rusijos miestas Vladivostokas), tuo daugiau buvo šansų, kad šiurkštūs, be perstojo rėkiantys vyrukai energetikai su „nėščiais" portfeliais ir pilvais, kuriems kiekvieną sekundę kažko iš Čiubaiso vis reikėdavo, galiniame lėktuvo salone tyliai prisigers konjako ir užsnūs. O aš galėsiu su Čiubaisu pasikalbėti.

Ir kiekvieną laisvą valandą, kurią aš praleisdavau sėdėdama ir kalbėdama su Čiubaisu, nepaisant visų jo draugiškų patikinimų, kad „jis taip ilsisi", aš tikrai žinojau, jog atimu iš jo vienintelę galimybę pamiegoti. Galiu tvirtai pasakyti: kasdieniai Čiubaiso darbo krūviai seniai nesisapnavo nė vienam iš Kremliaus gyventojų. Taip pat – ir prezidentui.

70 *Российское акционерное общество энергетики и электрификации.*

Nepaisant to, Čiubaisas pasirodė esąs vienintelis politikas šalyje, su kuriuo kalbėdama aš ramiai galėjau tarti normalius, žmogiškus žodžius, nedarydama nuolaidų pašnekovo idiotizmui, mutacijai ar klano interesams. Aš neabejojau, kad jis mane tikrai supras (kad ir kaip juokingai skambėtų, tai – gana retas pojūtis bendraujant su Rusijos politikais mutantais, kurių mąstymo akiratis paprastai griežtai ribojasi nykštukiniu jų intrigų pasauliu). Ir maža to – buvau tikra, kad Čiubaisas atsakys man teisybę (o tai apskritai yra neregėtas fenomenas tarp politikų), net jei ir paprašys necituoti jo žodžių publikacijoje. O kai dėl kam nors duoto pažado Čiubaisas negalėdavo atsakyti į mano klausimą sąžiningai – jis nebandydavo meluoti, tiesiog tiesiai, žmogiškai man taip ir paaiškindavo. O tai Rusijos politinėje „chebroje" – apskritai tiesiog nonsensas.

Ir svarbiausia – aš savo ruožtu buvau tvirtai įsitikinusi: Čiubaisas niekada nepasinaudos mūsų draugyste korporatyviniais tikslais.

Situaciją šalyje mes su juo dažniausiai vertinome kardinaliai skirtingai, bet vėlgi – visada abipusiškai buvome šimtu procentų tikri, kad nuomonės, kuriomis mes dalijamės, yra visiškai nuoširdžios. Aš siaubingai pykausi su Čiubaisu dėl Čečėnijos. Tai yra – dėl jo politinės paramos Putinui naujo karo Čečėnijoje pradžioje. Čiubaisas manė, jog „strategiškai teisinga" (vartoju jo pasakymą) palaikyti Putiną Čečėnijos atžvilgiu.

– Ką reiškia „strategiškai teisinga"? Ar jūs toks naivus, kad tikitės, jog Putinas jums už tai paskui leis šalyje reformas įgyvendinti?! – pykau aš.

– Tai reiškia, – nervingai raudo Čiubaisas, – jog aš manau, kad šią akimirką paremti prezidentą – didžiulis strateginis resursas. Tai reiškia, kad aš manau, jog tai leis mums vėliau, strategiškai svarbiu, kritiniu momentu, paveikti situaciją...

– Jūs turite omenyje įtakos Putinui resursą? Ar tikitės, kad Putiną taip sujaudins jūsų dabartinė parama, jog paskui jis ims atidžiau klausytis jūsų patarimų?!

Čiubaisas paslaptingai ir patvirtinamai tylėjo. O aš rėkiau, kad, jeigu dabar reformatoriai nusileis dėl Čečėnijos, Putinas žinos, jog jie gali nusileisti ir dėl bet kurio kito klausimo – pavyzdžiui, dėl pilietinių teisių apribojimo ir nepriklausomos žiniasklaidos likvidavimo Rusijoje.

– Viskas ne taip... Jūs pakankamai gerai mane pažįstate, kad suprastumėte, jog šito niekada nebus, – atvirai žiūrėdamas man į akis prisiekinėjo mano mylimas riteris ant balto žirgo.

Kitu nesantaikos akmeniu tarp mūsų tapo Putino represijos prieš buvusius oligarchus.

– Anatolijau Borisovičiau, aš jus suprantu: su Gusiu ir Berioza jūs turite asmeninių sąskaitų – dėl „Sviazinvest", „Rašytojų bylos", informacinių ir šachtininkų karų, na ir taip toliau. Aš su jumis visiškai sutinku, kad tą akimirką jie abu elgėsi kiauliškai. Bet vieną dalyką suprasti aš atsisakau kategoriškai: na iš kur dabar tas jūsų revanšo jausmas jų atžvilgiu?! Juk tai – ne jūsų pergalė, netgi apskritai ne jūsų žaidimas, o Putino, kuris ciniškai eksploatuoja būtent jums jų padarytą skriaudą! O be to, jis lygiai taip pat susidoros ir su jumis – būtent todėl, kad jūs visa tai dabar tyliai nurijote! – karščiavausi.

– Palaukite, palaukite, Lena, o iš kur jūs ištraukėt, kad aš jaučiu kažkokį revanšo jausmą?! Ir be to – kad tai „tyliai nurijau"? Aš juk iškart po Gusio arešto parašiau laišką Generalinei prokuratūrai, ar nepamenat?! – piktinosi Čiubaisas.

– Klausiate, iš kur ištraukiau, Anatolijau Borisovičiau? Nagi aš tiesiog jaučiu tai iš triumfo jūsų balse, kai jūs apie juos kalbate! – atvirai prisipažinau aš.

– Prisiekiu jums: nieko panašaus aš nejaučiu! – patikino Čiubaisas.

O po kelių dienų po šio pokalbio aš pamačiau, kaip per televiziją Čiubaisas paskelbė, kad Gusinskis ir Berezovskis – patys kalti dėl to, jog juos išvarė iš šalies, nes anksčiau save laikė šalies likimo lėmėjais ir savo nuožiūra galėjo nutraukti svarbiausius privatizacijos aukcionus. „O dabar, – pareiškė Čiubaisas, – jų laikai baigėsi!"

Keista dabar atsiminti – bet turiu prisipažinti, jog tą akimirką girdėti tai man buvo gana skaudu. Nes aš ir pati galėjau prisiekti, kad kai prieš kelias dienas mano draugas Čiubaisas prisiekinėjo man nejaučiąs „revanšo jausmo" Putino „represuojamų" oligarchų atžvilgiu, jis buvo visiškai nuoširdus. Bet kažkam, pasirodo, jis vis dėlto primelavo: arba man, arba šaliai? Greičiausiai nei man, nei šaliai. O pats sau.

Anksčiau, pačioje reformų pradžioje, Jelcinas reguliariai ant Čiubaiso pakardavo visus nustipusius šalies šunis, o paskui išvarydavo iš vyriausybės

taip ir neleidęs iki galo baigti nepopuliarių, bet gyvybiškai šaliai reikalingų reformų. Reformų, dėl kurių Čiubaisas, tarsi asilas dėl morkos, taip ilgai kentėjo visus pažeminimus. Kai tik politinė situacija šalyje pasidarydavo sunki, Jelcinas, pakuždėjus jo aplinkai, tučtuojau išmesdavo Čiubaisą kaip nereikalingą balastą, be to, dar ir pareikšdavo tautai: „Dėl viiisko kaltas Čiubaisas!!!"

Nenuostabu, kad Rusijoje Čiubaisui jau seniai tvirtai prikibo pravardė Ryžas. Be plaukų spalvos, rusų folklore ši pravardė kabinama keistuoliui, atpirkimo ožiui, kurį mušdami visi atsigriebia. Žodžiu, „berniukas mušimui".

Nors, kaip paaiškėjo apžiūrėjus iš arti Čiubaiso plaukai visai ne „ryži". O tiesiog šviesūs.

Čiubaisas leidosi ir Putino išnaudojamas apmaudžiai panašiu principu. Iš pradžių Čiubaisas sutiko remti karą Čečėnijoje, vėliau per daug garsiai nesipiktino dėl Gusinskio arešto ir tremties bei jo ir Berezovskio šantažo baudžiamosiomis bylomis, paskui nekėlė ypatingo triukšmo iš pradžių dėl NTV televizijos kanalo sužlugdymo, o galiausiai ir dėl TV-6. Vėliau pagal susitarimą su Putinu be triukšmo sukūrė televizijos kanalą TV-S – vietoj eksproprijuoto iš Berezovskio TV-6.

Čiubaisas ant kortos statė savo reputacijos likučius – nes pažadėjo žurnalistams, kad cenzūros nebus. Dabar statyti ant kortos jam jau nebebuvo ko – mat netrukus ir šis „bedantis" ir padlaižūniškas televizijos kanalas Putinui pasirodė potencialiai pavojingas, ir jis įsakė atimti iš jo transliacijos licenciją.

Ir visą šią savo diskreditaciją Čiubaisas kentė tik dėl vienos superidėjos: tikėdamasis, kad Putinas jam leis įgyvendinti radikalią elektros energetikos reformą, kuri „visam laikui pakeis šalies ekonomikos struktūrą"?

Čiubaisas visą laiką man tvirtino:

– Jūs nesuprantate... Volodia[71] sąžiningas... Jis laikosi savo pažadų...

Ir tiesiog akyse vis labiau įsimylėjo prezidentą.

Ir kuo gi šis „sąžiningasis Volodia" jam atsilygino?

Suprasti Čiubaisą gana sunku, o štai Putiną kaip tik labai lengva. Man dažnai tekdavo stebėti, kaip regionuose Čiubaisas bendrauja su liaudimi.

71 Volodia jis vadino Putiną. – Autorės pastaba.

Tiesa, su specifine liaudimi – su visokiais gubernatoriais ir energetikais. Bet tai vis vien darė įspūdį. Nors bendraujant asmeniškai Čiubaisas neįtikėtinai minkštas, patiklus ir pažeidžiamas žmogus, dideliame žmonių būryje jis pavirsta neabejotinu apsigimusiu charizmatiniu visuomenės lyderiu. Kad ir kokios fizinės ar moralinės būklės jis būtų, per maždaug porą minučių jo viduje ima dirbti kažkokia paslaptinga autonominė elektrinė ir iš jo tiesiog trykšta valdinga, verčianti paklusti vado energija. Ir aš savo pačios akimis mačiau atžagarius regionų viršininkus, kurie nuo Čiubaiso žvilgsnio pavirsdavo romiais zuikučiais. Taip pat ir energetikus, kurie susirinkime paveikti aistringos Čiubaiso iškalbos sėdėjo kaip užkerėti, išsižioję, tarsi zombiai susižavėjusiais žvilgsniais rydami savo vadą, akivaizdžiai pasirengę vos jam tarus žodį net ir šturmuoti vietinę administraciją, net ir išjungti Kremliui elektrą, net ir surengti prezidento atsistatydinimo reikalaujančią demonstraciją Raudonojoje aikštėje.

Putinas, palyginti su Čiubaisu, suprantama, – tik blanki viešo politiko iškamša. Ir labai greitai prezidentas turbūt pats tai suvokė.

Šiandien Putinas jau visais atžvilgiais viešai diskreditavo savo virtualųjį konkurentą Čiubaisą: šis dabar nebeturi nei mito apie radikalias reformas, kurias siekdamas įgyvendinti jis anksčiau galėjo pasiteisinti atsisakęs demokratinių principų, nei iš esmės tų liberalių principų, kurių raiškos simboliu jis anksčiau buvo didelei gyventojų daliai ir kurių, Putinui atėjus į valdžią, nuosekliai atsisakė.

Dabar, kai Putino režimas darosi vis agresyvesnis, kai beveik likviduota nuo valstybės nepriklausoma žiniasklaida, po baudžiamųjų bylų, labai primenančių „raganų medžioklės" pradžią, Čiubaisas su savo amžinu rūpesčiu dėl energetikos darosi panašus į kvaištelėjusį energetiką, kuris bėgioja po kalėjimą ir ramina kalinius:

– Nieko, nieko! Greitai jums įjungs šviesą! Bet kokiu atveju aš iki paskutinio kraujo lašo kovosiu už jūsų teisę į apšvietimą!

Be to, šis elektrikas nuoširdžiai užmiršta, kad jo pažadėta elektra iškart bus nukreipta ne tik į kalėjimo kameros lemputes, bet ir į elektros kėdę.

Aš daug sykių dėl Čiubaiso pykausi su savo drauge Maša Slonim, kuri, dėl emigracijos daugelį metų gyvenusi užsienyje, į Rusijos politiką atsinešė nekaltą sočios, stabilios ir laimingos Europos klaidą – mintį, kad

palaikyti kairiuosius yra inteligentiškiau. Todėl Rusijoje Slonim simpatizavo partijos „Jabloko“ lyderiui Grigorijui Javlinskiui, kuris savo pažiūromis buvo artimesnis socialdemokratams. Bet ji palaikė jį grynai teoriškai: mat mano mylima bičiulė Slonim – seniai jau ne Slonim, o Lady Phillimore, Didžiosios Britanijos pilietė.

Dalyvauti rinkimuose Rusijoje ji jau nebeturi teisės. O Čiubaisą ji vadina „sijonuota Margaret Tečer“ ir nuožmiai jo nekenčia.

– Čiubaisas – įkvėpimo pagautas Laisvasis mūrininkas! – apimta romantiško polėkio bariausi aš su savo mieląja Mašenka. – Tai yra Čiubaisas kaip tik ne Laisvasis mūrininkas! Jis – „trenktas“ masonas, dirbantis kiaurą parą, misijos žmogus, absoliučiai nesavanaudis. Ir būtent todėl visą laiką jį visi „dulkina“!

– Čiubaisas nesavanaudis?! Cha, cha! – tarsi operetės herojė atkirsdavo man Slonim. – Batlaižys tas tavo Čiubaisas! Kuris viskam pasiruošęs, kad tik jį paliktų prie valdžios! Juk jam nors į akis spjauk – vis tarsi putiniška rasa!

Paskutinis lašas, po kurio aš pajutau, kad vargšas mano Čiubaisas beviltiškas, buvo Chodorkovskio arešto istorija. Taip, be abejo, Čiubaisas tapo pirmu ir vos ne vieninteliu stambiu Rusijos verslininku, kuris nepabijojo viešai pasisakyti prieš šį neteisėtą ir akivaizdžiai politinį aktą. Tačiau adresavo jis vėlgi, kaip ir visus savo protestus (kaip ir keleriais metais anksčiau Gusinskio arešto atveju), – Generalinei prokuratūrai, o ne prezidentui. Nors puikiai žinojo, kas pagrindinis šio politinio susidorojimo užsakovas.

Ne iš bailumo, ne! Aš niekada negalėjau prikišti Čiubaisui bailumo. Pavyzdžiui, kai prasidėjo mano santykių su Kremliumi problemos ir Putino spaudos tarnyba pradėjo mane pjudyti, Čiubaisas, kaip tikras džentelmenas, iškart pasiūlė man:

– Nori, pakalbėsiu apie tave su Putinu?

– Jokiu būdu! – nuoširdžiai užprotestavau aš. – Jums ir taip problemų iki kaklo. Nenoriu, kad savo santykius su Putinu gadintumėt dar ir dėl manęs.

Bet ir mano, ir Chodorkovskiu atveju Čiubaisas, nors ir matydamas, kad Putinas vieną po kitos Rusijoje naikina pilietines laisves ir pažeidžia žmogaus teises, vis dėlto ramiausiai lieka tarnauti Putinui. Ir netgi niekaip viešai nepareiškia prezidentui savo protesto.

Čiubaisas visus pastaruosius metus turėjo didžiulį, precedento neturintį šansą daryti įtaką situacijai šalyje: tiesiog dėl reformatoriško autoriteto Vakaruose jis galėjo prezidentui viešai paskelbti ultimatumą – arba šalyje grąžinama žiniasklaidos laisvė ir liaujasi represijos verslininkų atžvilgiu, arba aš tučtuojau atsistatydinu. Čiubaisas – iš esmės buvo vos ne vienintelis žmogus šalyje, „neliečiamose atsargose" turintis tokį milžinišką įtakos resursą.

Tačiau bet kokios „neliečiamos atsargos" prastos dėl to, kad, jeigu jomis laiku nepasinaudosi, jos suges.

Būtent taip sugedo ir Čiubaiso resursas. Vietoj savo ankstesnių pakilių idėjų, kurios galėjo pakeisti šalį ir dėl kurių anksčiau, Jelcino laikais, Čiubaisas buvo pasiruošęs kakta pramušti Kremliaus sieną, dabar jis vis labiau asimiliuojasi Putino sistemoje, tampa paprastu nuolaidžiu „sisteminiu" žaidėju, „vienu iš". Na nepaaiškinsi juk šios mutacijos tuo, kad jaunystėje Čiubaisas buvo komjaunuolis aktyvistas?

Savo partiją – demokratinę Dešiniųjų jėgų sąjungą – elektrikas Čiubaisas taip pat įsigudrino pasodinti į elektros kėdę. Per pastaruosius rinkimus 2003 metų gruodį ji į parlamentą nepateko. Tiesiog todėl, kad tradicinis elektoratas, anksčiau Čiubaisą laikęs pilietinių teisių gynėju, taip ir nesulaukė iš jo griežtos ir veiklios pozicijos dėl pačios skaudžiausios problemos, kilusios prieš rinkimus Rusijoje: dėl Chodorkovskio arešto.

Netgi Borisui Nemcovui, savo pavaduotojui partijoje, Čiubaisas griežtų griežčiausiai uždraudė prieš rinkimus kritikuoti Putiną, tikėdamasis, kad, jeigu jis dar kartą nutylės, Putinas įsakys per rinkimus Kremliaus resursus panaudoti Čiubaiso partijos naudai (kalbama, kad Čiubaisas netgi buvo susitaręs su vienu iš Kremliaus ideologų). Tačiau, kaip ir buvo galima tikėtis, Ryžą vėl apgavo. Ir rezultatas toks: dabar Rusijos parlamente apskritai nėra nė vienos demokratinės partijos.

O man Čiubaisas – asmeninė tragedija. Jis – vaiduoklių medžiotojas, kuris sužlugdė užduotį, užmiršo visus slaptažodžius, pametė įrangą ir asimiliavosi su Kremliaus mutantais.

O gal visi mano digeriški davikliai sudrėko nuo per ilgo buvimo Kremliaus požemiuose? Galbūt ir nebuvo ten niekada jokių „savų"?

Žinote, visa tai primena vaikišką anekdotą, kuriame pasakojama, kaip mažas berniukas eina naktį per kapines namo, prie jo prieina kažkoks dėdulė ir švelniai klausia:

– Berniuk, ko tu taip drebi?

– Oi, dėdule, kaip gerai, kad aš jus sutikau! Prašau, palydėkite mane namo! Aš mirusiųjų labai bijau!

– O ko tau mūsų bijoti?!

„LINKSMOSIOS" LAIDOTUVĖS

Tiesą sakant, aš siaubingai nemėgstu laidotuvių. Ypač svetimų žmonių. Tačiau kartą, savo gėdai, man teko eiti į laidotuves grynai savanaudiškais sumetimais.

Čiubaiso spaudos atstovo skambutis pasigirdo 2000 metų vasario 23-ąją:

– Ar nori važiuoti su mumis į Sankt Peterburgą laidoti Sobčiako? Mes rytoj skrendam savo lėktuvu ir galim tave pasiimt kartu.

Nors labai gerbiau Anatolijų Sobčiaką, jo laidoti nejaučiau jokio noro. Juolab kad lauke laikėsi dvidešimties laipsnių šaltis.

Bet Tėvynė (tiksliau – mano redakcija) pasakė: „Reikia!" Be to – ne tam, kad atsisveikinčiau su velioniu Sobčiaku, o kad pabendraučiau su gyvu Čiubaisu.

Mano laimei, į Piterį Čiubaiso lėktuvu skrido dar ir Borisas Nemcovas, su kuriuo aš gyvenu kaimynystėje (aš – prie Puškino, jis – prie Majakovskio). Kaip visada galantiškas Borisas Jefimovičius nedelsdamas pasisiūlė užvažiuoti manęs, bet kad eilinį kartą jo nevarinėčiau, pažadėjau pati atvažiuoti prie jo namų.

Nuo Puškino aikštės iki Sadovoje kolco – penkios minutės pėstute. Bet mano talentas visur vėluoti (vienintelis trūkumas, kurį aš lengvai galiu atleisti Putinui) nenuvylė manęs ir šįkart. Dėl žvėriško šalčio aš nutariau išsikviesti taksi. Automobilis, į kurį įsėdau, judėjo maždaug 100 metrų per minutę greičiu, mat Tverskaja gatvė pavirto šviežiai užpilta čiuožykla. Be to, beprotis taksistas iškart nesuprato, kad pasukti į Sodovoje kolco tiesiai iš Majakovskio gatvės mums nepavyks – teko apvažiuoti per Belaruskaja gatvę ir skersgatviais brautis iki Sadovo-Kudrinskajos, o tai dar dešimčia minučių pratęsė kelionę...

Praėjus dvidešimčiai minučių po paskirto susitikimo laiko, Nemcovas paskambino man į mobilųjį telefoną ir suvapėjo:

– Ar nesupranti, kad per tave mes į lėktuvą pavėluosim?! Juk bus politinis skandalas, jeigu aš laiku neatskrisiu į laidotuves Piteryje!!!

– Boria, maldauju, nelauk manęs, važiuok vienas! – pralemenau, suprasdama, kad bet kokie pasiteisinimai dabar būtų tarsi pasityčiojimas.

Bet Nemcovas pademonstravo džentelmeniškumo viršūnę.

– Ar išprotėjai?! O kaip tu važiuosi? Manai, tave per tokį plikledį nors vienas taksistas sutiks vežti į oro uostą?! Taigi po kelių minučių būsi čia?..

Žodžiu, vėluodami pusę valandos, mes su Nemcovu išvažiavome į oro uostą. Aš degiau iš gėdos: mat staiga atsiminiau, kad Boria – tikrai ne šiaip mano bičiulis, o dar ir politikas, kuris niekaip negalės paaiškinti savo vėlavimo į egzekvijas tuo, jog „Tregubova per ilgai šliaužė iki jo namų". Automobilyje aš sėdėjau kaip pelytė įsispraudusi į kampą ir net bijojau pažiūrėti į Nemcovą. Jis pasipūtęs taip pat nusisuko nuo manęs ir žiūrėjo pro priešingą langą.

Po dešimties minučių dešiniųjų jėgų lyderis neišlaikė ir situaciją išelektrino:

– Gerai, Tregubova, atsipalaiduok... Vis vien mes jau pavėlavom!

Ir ėmė pasakoti, kaip kadaise jam teko važiuoti su Jelcinu į medžioklę, kad įkalbėtų prezidentą imtis priemonių, jog Sobčiakui būtų nutraukta baudžiamoji byla.

Laimė, vežė mus ne „Volga" (kuria Nemcovas tuo metu su maniakišku atkaklumu toliau važinėjo į Dūmą, stengdamasis būti ištikimas savo senam populistiniam pažadui „persodinti visus valdininkus į „Gazą"), o asmeniniu Nemcovo džipu. Ir dėl to mes tiesiog per stebuklą spėjome į lėktuvą.

Taurijos rūmuose, kur vyko egzekvijos, mus kaip kontrabandą įtempė pro kažkokias užpakalines duris: „Tai – RAO EES grupė, įleiskite!" – stumdė visus alkūnėmis mus lydintys valdininkai. Buvo siaubingai nepatogu prieš žmones, kurie nuo pat ryto šalo didžiulėje eilėje, kad atsisveikintų su Sobčiaku.

Pamatęs prie karsto Kaliningrado gubernatorių Leonidą Gorbenką, vienas iš Čiubaiso patikėtinių puolė prie manęs ir sušnibždėjo į ausį:

– Žudikas!!! Kaip jis nepasigėdijo čia ateiti?!

Aš apstulbusi išpūčiau akis.

– Na taip, taigi jis jį prigirdė! – tęsė mano konfidentas. – O juk jis puikiai žinojo, kad Sobčiako širdis nesveikuoja ir kad jam negalima gerti! Jis paskutinis matė Anatolijų Aleksandrovičių gyvą. Sobčiakas išėjo iš jo į savo viešbučio kambarį ir ten iškart mirė. Žinai, Gorbenka apskritai turi tokią manierą per prievartą žmones girdyti! Vieną kartą jis mūsų Ryžo vos į kapus nenuvarė! Mūsiškis juk nemiega visai, todėl jį nuo pusės taurelės „užveža“, o čia lyg ir negalima atsisakyti – probleminio regiono gubernatorius vaišina... Kad būtum tą akimirką jį mačiusi! Raudonas kaip vėžys ir girtas kaip kiaulė! Sąžiningai tau sakau: aš tada irgi bijojau, kad Čiubaiso širdis Gorbenkos vaišių neatlaikys!

Tuo metu Čiubaisas išėjo į vidurį tarti atsisveikinimo žodžio:

– Mums visiems žinomi žudikų vardai...

Aš sudrebėjau: nejaugi jis dabar papasakos apie Gorbenką?!

Bet jo versija politiškai buvo gerokai korektiškesnė: dėl Sobčiako mirties faktiškai buvo apkaltinti tuometinis Sankt Peterburgo gubernatorius Vladimiras Jakovlevas, prokuroras Skuratovas, Koržakovas ir visi likusieji, kurie „organizavo Sobčiako pjudymą“.

Ašarų Piterio komandos akyse (išskyrus turbūt Čiubaisą, kuris iš skausmo tiesiog persimainė) kažkaip nebuvo matyti. Dauguma lankytojų iš Maskvos apskritai laidotuvėse elgėsi kaip pasaulietiniame renginyje. Kiekvienas užsiėmė savais reikalais. Aleksejus Kudrinas, pavyzdžiui, šventovėje, kad veltui negaištų laiko maldoms už mirusįjį, karštu šnibždesiu prieš altorių „tekino“ „Maskovskij komsomolec“ žurnalistui Aleksandrui Budbergui operatyvinę informaciją iš Baltųjų rūmų. Beje, greitai aš dėkojau Dievui už žemišką pono Kudrino praktiškumą. Mat laidotuvėse jis tiesiog išgelbėjo man gyvybę per baisią grūstį prie Aleksandro Nevskio vienuolyno.

Atsisveikinti su Sobčiaku atėjo pusė miesto. O kadangi atvyko Putinas, į šį renginį Aleksandro Nevskio vienuolyno kapinėse prezidento apsauga, suprantama, niekaip nenorėjo įleisti paprastų mirtingųjų. Tačiau visiškai atsijoti giminaičius ir draugus jie visgi pasikuklino. Todėl Sobčiako artimuosius, taip pat oficialias delegacijas (tokias kaip mūsų – „iš RAO EES“) į vienuolyno teritoriją įleisdavo, bet mažomis porcijomis ir su ilgomis per-

traukomis. Tuo tarpu normali Piterio liaudis vis spaudė iš nugaros. Galiausiai saugumo tarnyba išprovokavo visiems žinomą didelio butelio siauru kakleliu efektą. Prie įėjimo į kapines prasidėjo mirtina grūstis.

Mus į vienuolyno teritoriją vežė mašinomis. Tačiau paskui dar grūstyje teko apie kilometrą eiti pėstute iki pat senųjų atskirų vidinių kapinių vartų, kur ir buvo laidojamas Sobčiakas. Skintis kelio alkūnėmis, kaip tai darė mano palydovai, aš nebuvau pasirengusi nei fiziškai, nei moraliai. „Kas aš tokia, kad manyčiau turinti didesnę teisę atsisveikinti su Sobčiaku nei jo artimieji?!" – piktai galvojau ir jau keikiau save už tai, kad apskritai čia atsidūriau. Bet trauktis buvo per vėlu, ir mano infantilumas vos nekainavo man gyvybės. Mat nenuėjusi nė šimto metrų, pajutau, kad mane tiesiog traiško. Pabandžiusi žengti dar keletą žingsnių – prieš srautą, kad kaip nors prasibraučiau į kelkraštį, įsitikinau negalinti jau ir šito: apkvaitusi minia metėsi į priekį kupina įsiūčio, savo kelyje šluodama viską ir visus, ir užkimšo visą alėją, kuria mums reikėjo eiti, nepalikdama net mažiausio, milimetrinio, tarpelio. Greitai žmonių srovė ėmė mane ne tik spausti, bet dar ir kelti. Aš atsidūriau sūkuryje ir beviltiškai, be jokios valios priešintis, tarsi rūke suvokiau, kad griūnu, po kelių sekundžių neišvengiamai atsidursiu ant žemės – po šitos žmonių masės kojomis, kuri, suprantama, nesusimąstydama mane sutryps.

Tačiau tiesiog paskutinę sekundę prieš man nugriūnant, kažkieno kibi ranka apkabino mane per juosmenį ir ištraukė iš to sūkurio į viršų. Paskui aš pajutau, kad mane kažkas pakėlė ir nunešė. Nebeturėjau jėgų šioje grūstyje pažiūrėti, kas buvo išgelbėtojas. Bet kai jo dėka atsidūriau jau daugmaž saugioje vietoje, pamačiau, kad mano angelas sargas – ne kas kitas, o Lioša Kudrinas.

– Kibkitės man į parankę, ir kuo tvirčiau, – griežtai liepė man būsimasis viceministras. – Ir svarbiausia – negriūkite, laikykitės ant kojų: jus ten jau būtų mirtinai sutrypę. Laikykitės: mums jau liko praeiti pro paskutinius vartus, o ten, kapinėse, bus laisviau... Ten apskritai paprastų mirtingųjų neįleidžia...

Ir kažkaip neįtikėtinai apsukriai ir mikliai darbuodamasis alkūnėmis, surikdamas: „Praleiskite delegaciją!" – Kudrinas su manimi glėbyje sėkmingai šturmavo paskutinę užkardą. Po kurios aš jau galų gale galėjau įkvėpti oro, susiradau Čiubaisą ir kartu su juo ir visa likusia delegacija

stojiškai žengiau kito išbandymo link: ne mažiau kaip valandą stovėti prie ką tik iškastos kapo duobės ir laukti, kada gi atvažiuos Putinas.

Nes be prezidento „nepradėsim".

Oras kapinėse skambėjo nuo šalčio. Ir nors šalia manęs stovėjo ne mažiau kaip šimtas valdininkų, aplink tvyrojo, tikrąja to žodžio prasme, kapinių tyla. Mat visi taip sustiro, kad norom nenorom laikėsi laidotuvėms deramo padorumo. Ir bet koks garsas, netgi šnabždesys, virš visos šios apledėjusios procesijos nuskambėdavo kažkaip ypač griausmingai.

Ir čia mes išgirdome tikrą jaučio baubimą, tiksliau – programos „Čas byka"[72] autoriaus Andrejaus Čerkizovo riksmą:

– Fašistai! – skandavo jis, braudamasis pro kapinių vartus. – Tiesiog prie kapo žmones muša! Dėl tos išbalusios kandies Sobčiako giminaičių prie jo neprileidžia!!!

Čia tarp mane supančių oficialiųjų asmenų apskritai jau įsivyravo kapų tyla.

Taranavęs apsaugą, Čerkizovas dviem šuoliais atsidūrė tiesiai prieš kapą ir, matyt, iškart pastebėjęs tarp valdininkų fizionomijų vienintelį „saviškio veidą" (deja, mano), užsipuolė mane vos ne su kumščiais:

– Išbalusi kandis! – tarsi laukinis vartydamas akis suriko jis man.

Aš truputį nustebau: „Mano ir Čerkizovo santykiai, rodos, visada buvo geri. Ko jis čia taip staiga?"

– Kas tau, Andriuša? – atsargiai paklausiau aš.

Ir tą pačią sekundę iš kvapo pajutau, kad Andriuša, atrodo, per daug aktyviai tą dieną minėjo Anatolijaus Sobčiako atminimą. Aš intuityviai dėl visa ko pasitraukiau per du žingsnius nuo Čiubaiso, – kad, jei kiltų skandalas, neįvelčiau ir jo.

Tarsi iš anksto būčiau žinojusi...

– O tu su kuo atskridai, Tregubova? – griežtai paklausė Čerkizovas. – Su „kremliškiais"?

Aš neigiamai papurčiau galvą.

– Aaa, su Ryžu turbūt... – atspėjo skandalistas.

Tiesiai prieš mane stovėjusio Čiubaiso nugara susigūžė.

72 „Jaučio valanda".

– Tu matei, kaip ten žmones muša?! – tęsė apklausą Čerkizovas, grėsmingai artėdamas prie manęs. – Išbalusi kandis!!! Atskrido! Ir per ją Sobčiako trečios eilės pusbrolio į kapines neįleido!!!

– Kad muštų žmones – to aš nemačiau. O grūstį organizavo iš tikrųjų siaubingą – mane pačią, va, Kudrinas vos išgelbėjo, – kaip galėdama ra*miau atsakiau aš*.

Ir paskui taikingu tonu, kad neišprovokuočiau dar didesnio skandalo prie kapo duobės, pasidomėjau:

– O tu ko pravardėm švaistaisi?

Ir geriau jau būčiau neklaususi...

Mat pasirodė, jog išbalusia kandim Čerkizovas vadino ne mane, o visai kitą žmogų...

– Tu pažiūrėk, kaip tos Išbalusios kandies apsauga iš gyvų žmonių tyčiojasi! – suriko jis vėl ant visos apylinkės. – O dabar ji ir pati atskris, ta Išbalusi kandis, ir specialiai jai čia kapinėse šou surengs! O aš dabar tiesiai iš čia į tiesioginį eterį reportažą apie tai perduosiu, aš viiiską papasakosiu!

Po šių žodžių Čerkizovas griebė mobilųjį telefoną ir ėmė skambinti į radijo stotį „Echo Moskvy“ dėl tiesioginio eterio.

Tuo metu aš pamačiau, kaip tarp kapų tarsi pilka pelytė šmurkštelėjo prezidento spaudos atstovas Aleksejus Gromovas, ir iš to supratau, jog tas, kurio atvykimo laukė Čerkizovas, jau čia. Gromovas pribėgo prie manęs. Jo akys iš sutrikimo lakstė į šalis: jis akivaizdžiai nežinojo, kaip čia įgnybti „Kremliaus pulo“ žurnalistei, kuri, nepaisant jo sankcijų, atsidūrė, kaip jis manė, „prezidentiniame renginyje“. Galiausiai jis nutarė, kad geriausias variantas šioje ginčytinoje situacijoje bus rasti bendrą priešą:

– Tu tik pažvelk: kaip tas niekšas Čerkizovas drįso čia ateiti! Girtas snukis! – piktai man į ausį ėmė spjaudytis prezidento atstovas spaudai.

– Čerkizovas – mano kolega... Gal apsieikime be tokių epitetų, Aleksejau Aleksejevičiau, – net ir gavusi prastas kortas bandžiau laikytis tvirtai.

Ir kaip tik tą sekundę susijaudinęs mano kolega, pagaliau mobiliuoju telefonu prisiskambinęs į tiesioginį „Echo Moskvy“ eterį, pradėjo garsiai, girdint visoms kapinėms, pasitikdamas kaip tik kapo duobės link einantį Putiną, informuoti šalį:

– Atskridus čia tai Išblyškusiai kandžiai, buvo užtvertos visos kapinės ir artimiesiems neleista atsisveikinti su Anatolijumi Sobčiaku!!!

Nežinau, ar spėjo sparnuoti žodžiai nuskristi iki tiesioginio eterio, bet po šios frazės „Echo Moskvy“ studijoje, matyt, paprašė Andriušos iš pradžių truputį pailsėti, o jau vėliau tęsti reportažą. Nuspėti tai buvo nesunku: iš atsakomųjų keiksmų, kuriuos Čerkizovas ėmė siųsti į ragelį. Suprantama, taip pat garsiai, kad visame Aleksandro Nevskio vienuolyne neliko nė vieno žmogaus, kuris nebūtų išgirdęs kokių nors smulkių jo vartojamų posakių detalių...

Aš atsidūriau tarp dviejų ugnių. Viena vertus, aš negalėjau leisti Gromovui mano akivaizdoje žeminti kolegos. Kita vertus, su siaubu nujaučiau, kad dabar Čerkizovas, gavęs iš radijo stoties bizūno kirtį, vėl ims skųstis man pražūtingu Dželsomino balsu. Taip ir atsitiko... Kai tik „Echo“ nutraukė su juo ryšį, jis visų susidomėjusių Kremliaus valdininkų akivaizdoje puolė glėbesčiuoti mane ir garsiai skųstis vis tuo pačiu pabalusiu skraidančiu vabzdžiu, kurio vaizdas kažkaip per daug giliai įsiėdė į meninės Čerkizovo prigimties sielą.

Nukreipusi ugnį į save, aš, negerianti ir todėl kiek nepatyrusi panašiose situacijose, nutariau veikti pagal žinomą schemą, kurią įsidėmėjau sovietiniuose filmuose. Sutartinai vadinamą: „Tu mane gerbi? – Tada gerk“.

– Andriuša, atsakyk man tik į vieną klausimą: tu mane myli? – netikėtai paklausiau Čerkizovo.

– Aš?! Taigi aš, nors ir pyderas, bet už tave, Tregubova, jei reiktų, gyvybę atiduočiau! – suriko jis man visiškai šokiruodamas publiką.

– Tai štai, Andriuša, jeigu tu iš tikrųjų nors truputėlį mane myli ir gerbi, tada tiesiog patylėk minutėlę! – pedagogiškai liepiau aš.

Kad ir kaip keista, schema veikė. Išraiškingai žiūrėdamas į savo rankinį laikrodį ir patenkintas mirksėdamas man, Čerkizovas patylėjo lygiai minutę...

Paskui atsikvėpė ir paklausė:

– Viskas?

– Šaunuolis, Andriuša. O dabar prašau dėl manęs patylėti, kol jie užkas kapą...

Man pasakojo, kad per televiziją ceremonija atrodė itin padoriai. Putinas, sako, efektingai išspaudė ašarą ir tuo pavergė rinkėjų širdis. Nei apie grūstį,

nei apie skandalą kapinėse nė vienas iš televizijos kanalų, suprantama, nepasakė nė žodžio. O aš nuo to laiko apskritai daviau įžadus nebeiti į laidotuves. Net ir į svetimų žmonių. Nereikia man daugiau tokių linksmybių.

„SKRENDANT VIRŠ TAIČIO..."

Mano draugo Čiubaiso tikrai niekada nebuvo galima kaltinti bailumu.

Kai tik RAO EES vadovas sužinojo apie mano problemas Kremliuje, jis tučtuojau pasiūlė:

– Nori, aš pakalbėsiu su Putinu?

Aš kategoriškai atsisakiau:

– Jokiu būdu, Anatolijau Borisovičiau, jums ir taip su juo problemų iki kaklo. Dar betrūko, kad dėl manęs jums tų problemų prisidėtų. Nereikia. Putinas ir taip puikiai mane pažįsta, ir jeigu tai jo asmeninis sprendimas atimti iš manęs akreditaciją Kremliuje, vargu ar jūs galėsite pakeisti situaciją.

Vis dėlto Čiubaisas be jokių mano prašymų leido sau papokštauti akredituodamas mane kaip RAO EES atstovę į tuos Putino renginius, kuriuos nušviesti Kremlius iš manęs atimdavo teisę.

Taip po aprašytų laidotuvių Piteryje jis padarė „Kremliaus pului" didelį siurprizą Putino vizito į Blagoveščenską metu, nusiveždamas mane ten „kontrabanda".

Septintą valandą ryto, trys valandos iki Čiubaiso lėktuvo skrydžio, man į mobilųjį telefoną paskambino Čiubaiso atstovas spaudai Andrejus Trapeznikovas ir išpyškino:

– Klausyk, mes pagalvojom: jei Kremlius neduoda tau akreditacijos į Blagoveščenską, vadinasi, mes tave ten nuvešim. Čiubaisas dalyvaus renginiuose, skirtuose prezidentui, ir aš galėsiu ten tave akredituoti. Įsivaizduoji, kaip bus juokinga, kaip tie iš Kremliaus nustebs!

Man taip pat pasirodė smagu dėl šios avantiūros paskraidyti lėktuvu – aštuonias valandas į vieną pusę.

Blagoveščenske aš iškart mobiliuoju telefonu susiskambinau su Jelena Vadimovna Dikun iš „Obščiaja gazeta", kuriai tą sykį per stebuklą neuždraudė vykti kartu su prezidentu, ir ji spėjo su Putinu apsilankyti Šiaurės Korėjoje. Atvažiavusi pas ją į viešbutį, aš aptikau „Kremliaus pulą" visiškai

moraliai pakrikusį. Tradicinės „Maskovskij komsomolec" korespondento Aleksandro Petrovičiaus Budbergo vietinio striptizo paieškos dabar jau atrodė kaip moralės viršūnė. Mat Tatjana Arkadjevna Malkina iš „Vremia novostej" apstulbusios Blagoveščensko publikos akivaizdoje likusias Kremliaus haremo merginas bandė išvesti į prezidento kortežo sekiojimo trasą, kad „pamojuotų Putinui ranka", kai jis važiuos pro šalį: „Merginos, einam, reikia pasveikinti Vladimirą Vladimirovičių! Jam juk bus malonu..."

Netikėtas mano pasirodymas tarp kolegų išprovokavo prastai suvaidintą nebylią sceną. Ką jau kalbėti apie prezidento atstovą spaudai Gromovą, kurio veidas, kai jis mane pamatė renginyje, skirtame prezidentui, tiesiog persikreipė tarsi nuo netikėto periostito priepuolio.

Ir tik Dikun, pamačiusi mane, puolė man ant kaklo ir dėl analogijos mūsų nuotykiams Anglijoje suriko:

– Valio! Tregubova atvažiavo! Vadinasi, eisim valgyti į kinų restoraną!

Ir, suprantama, būtent ten mes nedelsdamos ir nuėjome. Palikusios padoriuosius kolegas „sveikinti Vladimirą Vladimirovičių".

Nei omarų, nei krabų, netgi aitriųjų paprikų padažo, priešingai nei mūsų pamėgtame Londono restoranėlyje (kuriame pavakarieniauti laiko mums su Dikun dosniai skyrė Putinas savo pirmos kelionės į užsienį metu atėmęs mūsų akreditaciją), Blagoveščenske mes neaptikome. Bet užtat keptas papartis ir su Sičuanio padažu paruošta kiauliena buvo puikūs.

O kai po sočios vakarienės išėjusios į Amūro krantinę apžiūrinėjome tolimą Kinijos krantą, iškart radome sau ir desertą: tarsi Mao ir Stalinas, susikibę už parankių, vaikštinėjo Vladimiras Mau (vyriausybinio ekonominių reformų centro vadovas) ir Andrejus Ilarionovas (prezidento patarėjas ekonomikos klausimais).

Aš džiaugsmingai priėjau prie Mau:

– Volodia, kaip gerai, kad jus sutikau! Paaiškinkit man, kas ten per skandalas kilo dėl jūsų citatos, kurią aš pavartojau savo straipsnyje? Kodėl prezidento atstovas spaudai pareiškė man, kad jūs neva jam prisiekėt, jog nieko panašaus nesakėt?

Kalbėjau apie savo reportažą apie pirmąjį Putino vizitą į užsienį (į Angliją, Baltarusiją ir Ukrainą). Tai štai dar Maskvoje, kai mes su juo kartu stovėjome prie „Vnukovo-2" vartų ir laukėme, kol mus įleis, Mau atvirai

man prisipažino, kad nei Putino vizitas į Minską, nei į Londoną „absoliučiai neturi jokio ekonominio turinio".

– Tai, žinot, kaip „Papūgoje paklydėlėje": „Skrendant virš Taičio..." – vaizdingai aiškino man prezidento kelionės prasmę reformų centro vadovas.

Būtent ši garsaus ekonomisto citata labai nepatiko Kremliui.

Ir štai Blagoveščenske, ant Amūro kranto, Mau gailiu balsu papasakojo man šiurpią istoriją:

– Jūs tiesiog neįsivaizduojate, kaip jie visi mane užsipuolė ir ėmė spausti! „Kodėl jūs jai taip pasakėte?!" Ir pareikalavo, kad aš pareikščiau, jog jums šito apskritai nesakiau...

– Kas konkrečiai jus puolė, Volodia?

– Na, kažkokie žmonės iš spaudos tarnybos... Aš juk visai jų nepažįstu... Na štai, pavyzdžiui, šitas, kaip jį ten... Gromovas?

– Klausykit, kodėl gi jūs leidžiatės šitaip žeminamas?! – neišlaikiau aš. – Jūs – visame pasaulyje garsus ekonomistas ir leidžiate menkystoms, kurių net pavardžių negalite atsiminti, diktuoti jums, ką sakyti, o ko ne?! Juk jie visus kartu paėmus košės galvoje turi mažiau nei jūs!

Mau nervingai tylėjo, pasišiaušęs tarsi simpatiškoji „papūga paklydėlė".

O paskui liūdnu ir susitaikymo kupinu balsu paprašė:

– Na jūs mane irgi supraskit, į kokią padėtį aš patekau... Aš juk ne politikas, nežinau, kaip su jais bendrauti...

Aš tučtuojau jam atleidau – juolab kad Mau įsigudrino čia pat mane sujaudinti vos ne iki ašarų: paprašė manęs paskolinti mobilųjį telefoną ir ėmė skambinti mamai į Maskvą.

– Suprantat, mamai spaudimas pakilo... Aš turiu ją nuraminti, kad man viskas gerai...

Na kaipgi buvo galima pykti ant šito gero, sutrikusio, nelaimingo žmogaus? Aš taikiai nukreipiau pokalbį kitos temos link – apie ką tik pasibaigusį Putino vizitą į Šiaurės Korėją, kurio liudininkai buvo abu mūsų su Mau palydovai: Andrejus Ilarionovas ir Jelena Dikun.

Korėjoje Putinas pagal jau ištobulintą schemą surinko „Kremliaus pulą" vakarienės ir privertė visus žurnalistus pažadėti „nerašyti nieko blogo, kritiško apie mūsų partnerį – Šiaurės Korėją. Bent jau vizito metu". Ir absoliučiai visi mano kolegos sutiko žaisti pagal prezidento padiktuotas

taisykles: apie šaltoje, totalitarinėje Korėjoje pamatytą košmarą nebuvo parašyta nė eilutės.

Užtat Andrejus Ilarionovas mūsų pasivaikščiojimo Amūro pakrante metu papasakojo man tai, po ko ir Putinas galėjo pasirodyti prisiekęs demokratas.

– Įsivaizduokit, – baisėjosi visa tai matęs Ilarionovas, – įprastose gatvėse – daugiatūkstantinė džiūgaujanti minia žmonių, kuriuos atvedė, kad pasveikintų Putiną. O aš specialiai priverčiau sustabdyti mašiną, kad pasižiūrėčiau į juos iš arčiau. Ir kaip manote, ką aš pamačiau? Tai buvo visiškai aiškus mechanizmas, netgi pasakyčiau – prievartinio žmonių džiūgavimo mašina. Pirmose eilėse stovėjo tie, kurie dar turėjo jėgų pakankamai gyvai vaizduoti džiaugsmą: garsiai rėkti, aukštai šokinėti ir stipriai mojuoti rankomis. Bet jų jėgos gana greitai baigėsi, juk badas šalyje, ir kai tik kuris nors imdavo šokinėti kiek vangiau – jį čia pat specialiomis lazdomis imdavo badyti ir mušti valstybės saugumo darbuotojai, stovintys už kiekvieno iš jų antroje eilėje. Ir kai Putinas pravažiuodamas girdėjo džiaugsmingus paprastų Šiaurės Korėjos piliečių šūksnius, kai kurie iš tų šūksnių buvo riksmai iš skausmo – nes juos mušė tomis siaubingomis lazdomis. O tam, kuris apskritai jau nebegalėdavo judėti, tiesiog duodavo iš už nugaros per galvą, apsvaigindavo ir, kad negaištų su juo be reikalo laiko, už kojų nutempdavo – ten, kur iš važiuojamosios dalies gulinčio kūno jau nematyti. O į jo vietą iš specialaus rezervo nedelsiant atvarydavo kitą džiūgaujantį pilietį. Ir aš visa tai mačiau savo akimis! – prisiekinėjo prezidento patarėjas.

Pasak Ilarionovo, paprastų Šiaurės Korėjos žmonių butuose griežtai draudžiama turėti televizorių (pastaba Putinui: toks metodas dar efektyvesnis nei televizijos kanalų likvidavimas). Turi tik radiją: tačiau ne normalų radijo imtuvą, o „tąšką", tokie Sovietų Sąjungos laikais buvo paplitę ir pas mus, jie transliuodavo tik oficialią radijo stotį.

– O internetas ten įvestas, kaip man sakė, tik vienam politbiuro nariui – su specialiu Šiaurės Korėjos vadovo leidimu, – baisėjosi Putino pagalbininkas.

Lena Dikun dar pridėjo atspalvių:

– O mūsų viešbučio kambarių prieškambariuose buvo didžiuliai veidrodžiai – aš į tą veidrodį, pavyzdžiui, žiūrėdavau kaskart, kai persirenginėdavau. O paskui pasirodė, jog į juos įmontuotos valstybės saugumo kameros! Įsivaizduoji, kaip man „malonu" buvo tai sužinot *post factum*!

– Andrejau, na ir kodėl tada jūsų prezidentas važiavo ten draugystės su jais užmegzti? Ar Putinas jau neberanda padoresnių žmonių draugystei? – paklausiau aš Ilarionovo.

Tačiau Kremliaus ekonomistas, nors ir vaizdingai papasakojo apie Šiaurės Korėjos diktatūros sadizmą, tvirtai laikėsi savo: draugystė su Šiaurės Korėja reikalinga, nes paskui bus galima šią draugystę pelningai parduoti Vakarams.

– O jūs įsivaizduojate, kas bus, jeigu vienu momentu jūs tiesiog neapskaičiuosite savo paramos Šiaurės Korėjos režimui? Ir jiems kaip tik užteks jėgų ranka pasiekti atominį detonatorių? – perklausiau Ilarionovo.

Mano džiaugsmui, Volodia Mau karštai mane palaikė ir taip pat užsipuolė mūsų *vis-à-vis* su priekaištais.

Gaila tik, kad vargšui Mau neužteko pasiryžimo apginti savo paties teisę į žodžio laisvę Rusijoje.

Deja, man netrukus teko pastebėti, kad ir kiti svarbiausi Rusijos vyriausybės ekonomistai reformatoriai jau užsikrėtę „Mau sindromu".

Pavyzdžiui, Germanas Grefas, kartą atsitiktinai pamatęs mane Vološino priimamajame, taip apstulbo, kad aš Kremliaus administracijos vadovo„saviakė", jog nedelsdamas puolė atsiprašinėti:

– Oi, Lena, prašau jau man atleisti, kad rinkimų kampanijos metu aš jūsų neįleidau į Putino štabą! Suprantat, aš juk ne pats taip sugalvojau... Man uždraudė...

– Kas gi jums galėjo uždrausti?! – nustebau.

– Na, Kremliaus spaudos tarnyba davė tokį nurodymą: išbraukti jūsų pavardę iš visų akreditacijos sąrašų...

Kaip ir Mau atveju, ši bandomojo triušio pasaulėjauta mane tiesiog sukrėtė:

– Germanai, aš nesuprantu, kaip savarankiški, protingi jūsų lygio žmonės gali nusiristi iki to, kad vykdo kažkokių pilkų su žiniasklaida kovojančių valdininkėlių nurodymus?

– Na supraskit, Lena: aš juk net nepažinojau jūsų asmeniškai! Reikalas tas, kad man tik neseniai Čiubaisas papasakojo, jog jūs – padori žurnalistė...

– Na, o kitus žurnalistus, kurių taip ir nepažinote asmeniškai, jūs, kaip ir anksčiau, Kremliaus nurodymu išbrauksite iš sąrašų? – pasitikslinau.

Čia Germanas dėl visa ko pasaulietiškai pasidomėjo:

– O ką, dabar iš tikrųjų žurnalistų santykiai su Kremliumi problemiški?

Pasijuokusi iš valdininko tamsumo, aš sąžiningai jam papasakojau, kuo pavirto „Kremliaus pulas“, kaip žiniasklaidą apdoroja Putino atstovas spaudai ir pats prezidentas.

– Tikrai? – nuoširdžiai nustebo Grefas. – Aš, tiesą sakant, nežinojau apie šią problemą... Bet būtinai pakalbėsiu šia tema su prezidentu: jis privalo suprasti...

Nežinau, ar išdrįso Grefas „pakalbėti su prezidentu“. Bet štai Putinas ne dienomis, o valandomis vis aštrino santykius su žiniasklaida. Ir niekas iš vadinamųjų liberalių reformatorių taip ir nesiryžo garsiai pareikšti prezidentui dėl to pretenzijų. Vadinasi, ne itin juos tai ir jaudino. Ar paaukoti žodžio laisvę, kad galėtų prieiti prie valdžios lovio, jiems atrodė visai priimtina kaina?

Kai aš papasakojau Čiubaisui apie susitikimą su Grefu Vološino priimamajame, svarbiausias šalies energetikas skėstelėjo rankomis:

– Taigi ne! Na ką tu! Kuo čia dėtas Vološinas! Germanas padorus...

– Galbūt jūsų Germanas ir padorus. Bet bailys jis irgi padorus. Įsivaizduokit sau: keletą mėnesių jis nei iš šio, nei iš to talžydavo žurnalistę, atsisakydavo jai suteikti akreditaciją, netgi nepažinodamas jos asmeniškai, – tiesiog todėl, kad jam taip įsakė Kremlius!

Aš pasiūliau Čiubaisui lažybas, kad kai tik mano atžvilgiu prasidės eilinė Kremliaus spaudos tarnybos represijų banga, jokie Čiubaiso užtarimai nedarys Grefui jokio poveikio.

– Štai tada ir sužinosite, ar turėjo jam reikšmės vakarykštis mūsų susitikimas pas Vološiną, ar ne! – ūmiai pasakiau Čiubaisui.

Ir laimėjau lažybas. Kitą kartą, po to, kai mane „atskyrė nuo bažnyčios“, t. y. atėmė akreditaciją prezidento kelionėms, Grefas, sutikęs mane ekonomistų „tūsovkėje“ Aleksandrhauze, vėl nudelbė akis ir apsimetė, kad nepastebėjo.

Daugmaž taip pat pasielgė ir liberalus jo draugas Aleksejus Kudrinas. Reikalas toks, kad po garsios istorijos Sobčiako laidotuvėse, kur Kudrinas išnešė mane iš baisios grūsties, susitikę mes visada šiltai, draugiškai pasibučiuodavome.

– Štai tas drąsus vyras, kuris išgelbėjo man gyvybę! – paprastai sakydavau aš juokdamasi, ir Kudrinui akivaizdžiai patiko, kad aplinkiniai girdi apie šį herojišką jo biografijos faktą.

Tačiau patiko jam tai tik iki tam tikro laiko...

Kai tik jis pajuto, kad Kremliuje paskelbtas mano pjudymas, – akimirksniu vienos prezidento kelionės metu (rodos, į Oriolą) priėjo prie manęs ir, dairydamasis į šalis, sušnibždėjo į ausį:

– Žinot, Lena, man šiek tiek nepatogu, kad, kai aplink – administracijos atstovai, mes su jumis štai šitaip sveikinamės...

Daugiau klausimų šiam žmogui, suprantama, aš nebeturėjau.

Buvo tik truputį apmaudu suprasti, kad gyvenu šalyje, kur net protingiausi vyrai, kurių dalyvavimą valdžios struktūrose prezidentas brangina dėl reformatoriško jų įvaizdžio Vakaruose, taip ir neišdrįso garsiai, griežtai, vyriškai pareikalauti iš Putino nutraukti represijas žiniasklaidos atžvilgiu. Maža to – nepaisant jų įtakos, nė vienam neužteko netgi vyriškumo užstoti merginą žurnalistę, kurią daugelį mėnesių iš eilės su pasitenkinimu dorojo valstybės aparatas. Jeigu tylus šių represijų palaikymas nėra reformatorių pozicija, tada man tiesiog sunku įsivaizduoti, kuo gi tokiu baisiu Putinui pavyko juos šitaip įbauginti?

11

KREMLIAUS ŠIZOFRENIJA

Šiame skyriuje aš atskleisiu Kremliaus ilgaamžiškumo paslaptį. Be to – savo pačios ilgaamžiškumo. Jeigu, žinoma, ilgaamžiškumu galima vadinti tą faktą, kad nuo puikiai Putino spaudos tarnybos organizuoto pjudymo pradžios aš įsigudrinau „Kremliaus pule" išsilaikyti dar visus metus.

Iš pradžių – apie terminus. Galbūt dabar, po visų prieš tai buvusių istorijų, kas nors ir nepatikės – bet pavadinimu „šizofrenija" aš ir negalvojau nieko įžeisti. Žodis „šizofrenija" šiuo atveju tiesiog terminas, nei daugiau, nei mažiau: asmenybės susidvejinimas.

O kaip dar, jūsų manymu, galima pavadinti Kremliaus būseną, kai prezidento spaudos tarnyba atima iš žurnalisto akreditaciją, o tuo pat metu visa svarbiausia Kremliaus vadovybė reguliariai su ta pačia žurnaliste susitinka ir teikia jai išskirtinę informaciją?

Arba kokią dar galima nustatyti diagnozę valdžios organizmui, kuris iš pradžių kaire ranka įgrūda į kalėjimą žiniasklaidos magnatą Gusinskį, paskui dešine ranka jį iš ten ištraukia, o pabaigoje pamerkia trečia Kremliaus akimi, atseit Kremlius apskritai buvo prieš visą šią nuo pradžios iki galo idiotišką operaciją?

Arba galų gale kaip dar, jeigu ne šizofrenija, galima pavadinti prezidento Putino būseną, kai jis kiekvienąkart viešai susitikdamas su žurnaliste bendrauja draugiškai, o kartu slapta duoda nurodymą pašalinti ją iš Kremliaus?

ANONIMINIS ŠALTINIS, BESIKASANTIS BARZDĄ

Žurnalistika – žinoma, „žemas" žanras. Bet atskiros žurnalistinės išdaigos vis dėlto įeis į istoriją. (Internete aš, suprantama, po šios frazės padėčiau „smailiuką" – vengdama nepagrįstų kalbų apie žurnalistinę didybės maniją.)

Tai štai būtent netrūnijančių kategorijai priskirtinas garsusis Kremliaus aforizmas, kuris atsirado dėl mano neišsimiegojimo ir vyriausiojo žurnalo „Vlast" redaktoriaus idiotizmo.

Sykį, vienadienio poilsio tarp skrydžių su prezidentu Putinu metu, aš turėjau suspėti parašyti ne tik reportažą į laikraštį „Komersant", bet dar ir didelį analitinį straipsnį į jo priedą – žurnalą. Suprantamas reikalas: reportažu aš užsiėmiau dieną prieš *dead line*, o žurnalo straipsniui teko paaukoti visą naktį. Be to, „visą naktį" – netgi per daug skambiai pasakyta: mat važiuoti į vyriausybinį oro uostą, kad skrisčiau į eilinę komandiruotę su Putinu, man teko tiesiog iš redakcijos ketvirtą valandą ryto.

Nieko nuostabaus, kad domėtis tolesniu savo analitinio teksto žurnalui likimu aš jau tiesiog nebegalėjau fiziškai. Tuo tarpu pasirodė, kad jame paslėpta uždelsto veikimo bomba.

Straipsnyje aš ryškiai iliustravau tą faktą, jog realusis kandidato į prezidentus Putino rinkimų štabas, nepaisant visų rinkimų įstatymų, veikė Kremliuje, Jelcino administracijos bazėje – o tai buvo šiurkščiausias įstatyminio draudimo valstybės tarnautojams rinkimų metu naudoti administracinius resursus pažeidimas. Dėl vaizdingumo aš netgi parašiau citatą iš vieno „aukštą postą užimančio Kremliaus valdininko" pasisakymo šia tema.

– O kuo gi tada visą šį laiką užsiėmė oficialusis Putino štabas? – paklausiau jo[73].

– O velnias jį žino! – pavergiamai atvirai atsakė aukštą postą užimantis Kremliaus valdininkas.

Šis svarbias pareigas einantis valdininkas buvo ne kas kitas, o svarbiausias žmogus Kremliuje – administracijos vadovas Aleksandras Vološinas.

Mūsų pokalbis buvo neformalus, „draugiškas", todėl įvardyti jo tekste aš negalėjau – galėjau tik cituoti tiksliai nenurodydama šaltinio.

O tik dėl vyriausiojo redaktoriaus, kad jis suprastų, kieno tai citata, aš po šiuo pasažu stambiu šriftu skliausteliuose parašiau: (PASIKASĘS BARZDĄ). Kadangi Vološinas tuo metu buvo vienintelis Kremliaus gyventojas su barzda, nutariau, jog mūsų vyriausiasis redaktorius – ne kvailys – supras.

73 Oficialusis, tai yra „teisėtas", štabas egzistavo tik kaip priedanga, kaip gryna „iškaba", ir bazavosi ne Kremliuje, o tiesiog priešais, už upės, pastate, vadinamame Aleksandrhauzu. – Autorės pastaba.

Nusiuntusi tekstą vietiniu redakcijos elektroniniu paštu, aš ramia širdimi išskridau su Putinu.

Tačiau kitą savaitę atsivertusi žurnalą „Vlast" aš tiesiog netekau žado: mano chuliganiškas, humoristinis prierašas „vietiniam naudojimui" buvo įterptas į tekstą. Išėjo šitaip: „AUKŠTĄ POSTĄ UŽIMANTIS KREMLIAUS VALDININKAS, PASIKASĘS BARZDĄ, ATSAKĖ: „O VELNIAS JĮ ŽINO!"

Kremliuje juokėsi iki ašarų. Mat ten irgi buvo ne kvailiai ir iškart suprato, kas tarp jų barzdotas.

„Viskas, štai čia jau – galas, – guviai pakuždėjo man vidinis balsas. – Dabar netgi Vološinas atsisakys su manimi kalbėtis."

Tačiau Kremliaus barzdočius, nepaisant man bloga linkinčiųjų vilčių, išlaikė šį tvirtumo testą netikėtai oriai. Jis ne tik nenutraukė su manimi santykių, bet jau pirmo susitikimo metu kartu su manimi linksmai pasijuokė iš visos šios istorijos.

Šio anekdoto esmė buvo ta, kad minėtas aukštą postą užimantis valdininkas, nors ir su barzda, vis dėlto visai neturi įpročio jos kasytis. Todėl Vološinui buvo visai nesunku patikėti tuo, kad aš neketinau publikuoti šios frazės straipsnyje ir kad tai buvo tik vietinis redakcijos pokštas, išspausdintas per nesusipratimą.

Lygiai su tokiu pat Kremliaus mutantui nebūdingu orumu Vološinas išlaikė ir kitą „tvirtumo testą". Kai Kremliaus spaudos tarnyba pradėjo mane pjudyti ir ėmė atiminėti iš manęs akreditaciją, aš kreipiausi pagalbos į Vološiną:

– Aš noriu, Aleksandrai Staljevičiau, kad jūs man tiesiai paaiškintumėt: kodėl Jelcino laikais „Kremliaus pule" galiojo civilizuotos žaidimo taisyklės, o atėjus Putinui jūs stengiatės paversti žurnalistus dvaro levretėmis! Tai juk tiesiog neprofesionalu – taip su spauda nedirbama nė vienoje civilizuotoje pasaulio valstybėje, – bandžiau jam paaiškinti. – Pavyzdžiui, Vokietijoje, kanclerio žurnalistų „pule", opozicinio leidinio korespondentą gali pasodinti į vadinamąją *Kalte Kueche* („šaltą virtuvę"): valdžios struktūrų valdininkai neduoda jam jokios papildomos, neoficialios informacijos, bet į visus oficialius renginius jį, suprantama, besąlygiškai akredituoja. Kitaip ten kiltų tiesiog grandiozinis skandalas! Ir juolab nei Vokietijoje, nei Prancūzijoje, nei JAV negali būti nė kalbos apie tai, kad

spaudos atstovas draustų kam nors iš žurnalistų užduoti klausimus valstybės vadovui. Tai jau ne šiaip barbariškumas – tai elementarus Putino spaudos atstovo profesionalumo stygius!

– Taip?! Lengva tau kalbėti! O kuo mums atstovą spaudai pakeisti? Štai imkim ir, pavyzdžiui, tave prezidento spaudos atstove padarykim? Ką? Eitum? Aš rimtai! – pasiūlė Staljevičius.

– Nė už ką! – su siaubu sušnibždėjau aš.

– Aha! Žinoma! Štai visi jūs kritikuojate, o ateiti ir dirbti šį darbą nenori niekas! – ėmė juoktis Vološinas.

Praėjus dviem dienoms po šio pokalbio Vološinas paskambino man ir be jokio patoso pasakė:

– Klausyk, Lena, tu prašei manęs išsiaiškinti, kokios problemos tarp tavęs ir spaudos tarnybos... Aš išsiaiškinau... Kitai Putino kelionei tave akredituos.

Maža to, praėjus keletui dienų Vološinas (jau nežinau – sąmoningai ar ne) surengė juokingą mūsų draugystės demonstraciją visai savo aplinkai. Eilinio telefoninio pokalbio metu jis, kaip buvo pratęs, kiek pašaipiai mestelėjo:

– Klausyk, kur tu apskritai pradingusi? Užeitum į svečius, ar ką...

„Į svečius" – suprantama, pas jį į Kremlių.

Jis pakvietė mane penktadienio vakarą, tiksliai apskaičiavęs, kad mūsų susitikimo pabaiga sutaptų su tuometinių tradicinių penktadieninių pasitarimų pradžia, kuriuose visa Kremliaus viršūnėlė pateikdavo savaitinius prezidento akcijų nušvietimo spaudoje apibendrinimus.

Vološinas ilgai manęs nepaleido, nors mes jau plepėjom ilgiau kaip valandą, ir sekretorė vis nervingai jam nešė raštelius, reiškusius, kad priimamajame jo jau seniai laukiama.

O paskui, kai mes pagaliau atsisveikinom, atsitiko taip, kad, išėjusi iš Vološino kabineto į priimamąjį, susidūriau su visais Vološino pavaduotojais.

Pamačiusi mane, išeinančią iš Vološino kabineto, visa ši kompanija akimirką neteko žado. Visų pirma jie akimirksniu suvokė, kad, jeigu jų viršininkas priima žurnalistę, jiems po to lyg ir nenaudinga būtų toliau ją pjudyti. O antra, sprendžiant iš jų ištįsusių fizionomijų, jie greitai savo šizofreniškose aparatinėse smegenų dėžutėse suvokė, kad, jeigu administracijos vadovas dėl susitikimo su manimi vertė juos laukti priimamajame,

vadinasi, „kažkas už šito stovi". Ir, supratusi tai, visa kompanija, lyg davus komandą, apsipylė maloniomis, džiaugsmingomis šypsenomis, ėmė sveikintis su manimi, laidyti juokelius, o viena iš Vološino pavaduotojų netgi įsigudrino pulti man ant kaklo bučiuodama ir kalbėdama: „Kokia gi tu vis dėlto gražuolė!"

Man taip visam laikui ir liko paslaptis nenormalių (tai yra – beveik žmogiškų, o ne mutantiškų) svarbiausio Kremliaus mutanto Vološino santykių su manimi priežastis.

Jo ir Putino surengto absoliučiai kanibališko susidorojimo su žiniasklaidos magnato Gusinskio žurnalistais fone, o paskui – Berezovskio televizijos kanalo ekspropriacijos, kuri buvo sankcionuota kaip tik tuo laikotarpiu, taip pat ir asmeniškai Vološino, fone tokia filantropija „opozicinės" žurnalistės, t. y. mano, atžvilgiu atrodė netgi klaikiai.

„Matyt, jis tiesiog vadovaujasi senu jėzuitišku Lenino principu: „Kad kovotum su priešu, reikia pažinoti jį akis į akį", – nutariau aš.

Tačiau vėliau pajutau, kad Vološinas nuoširdžiai susidomėjęs ar net su malonumu klausosi, kai aš mums susitikus nesidrovėdama kritikuoju Kremliaus, Putino ar ypač administracijos vadovo veiksmus.

– Tu štai, prisimink istoriją: kodėl caro vyriausybė XX amžiaus pradžioje pralaimėjo Rusijos bolševikams? – atkirto Vološinas mano įtikinėjimus, jog „gėda pribaiginėti ir taip jau nugalėtą politinę opoziciją". – Todėl kad ten, ikirevoliucinėje vyriausybėje, sėdėjo inteligentiški, padorūs, garbingi žmonės, kuriems ir į galvą negalėjo ateiti mintis panaudoti prieš šitą įsisiautėjusių banditų gaują jų pačių teroristinius metodus. Ir kuo tas padorumo puoselėjimas baigėsi? Pati puikiai žinai! Bolševikai tiesiog sutriuškino visus tuos inteligentus. Mes tiesiog neturime teisės būti tokie pat minkštakūniai „utėlėti inteligentai", kad šalis antrą kartą nepakartotų tos pačios klaidos!

– Visa tai tiesa, Aleksandrai Staljevičiau, – atsakydavau aš. – Išskyrus vieną mažą niuansą: kai jūs prieš savo politinius priešininkus imatės „teroristinių" metodų, jūs automatiškai atsistojate su jais ant vieno laiptelio. Kuo jūs tada skiriatės nuo tų pačių banditų bolševikų? Taip, be abejo, dvidešimto amžiaus istorijoje buvo dešiniųjų diktatūros atvejų, davusių šalies ekonomikai pozityvių rezultatų. Bet aš kažkaip jūsų vadeivos Kremliaus

„Pinočeto režime" nematau nė vienos išmąstytos, liberalios ekonominės idėjos blykstelėjimo. Nepanašus jūsų klientas Putinas į Pinočetą. Daug proto nereikia visus „sumurdyti" į klozetą. Svarbu kitkas: dėl ko visa tai? Vien dėl asmeninės Putino valdžios išsaugojimo bet kokia kaina? Ir jūs pasiruošęs tokiu reikalu padėti Putinui?

– Na, tu neteisi... – bandė prieštarauti Vološinas. – Mes štai dabar, pavyzdžiui, iki metų pabaigos planuojam priimti visiškai revoliucinį įstatymų dėl valiutos reguliavimo paketą. Į Rusiją privalo ateiti užsienio bankai, be to, turime atšaukti visas drakoniškas draudimo normas ir Rusijos piliečiams, ir Rusijos firmoms...

Ne mažiau aršūs būdavo mūsų su Vološinu ginčai dėl Rusijos užsienio politikos. Kai aš Kremliaus administracijos vadovą bariau už kokį nors eilinį draugišką Putino gestą agresyviems „trečiojo pasaulio" banditams, jis kažkokiu tėvišku švelniu balsu kalbėdavo man:

– Tu tiesiog dar maža! Aš taip pat šitaip maniau: kam draugauti su banditais, kai aplink yra padorių valstybių. Atvirai tau sakau: kai tik aš atėjau į Kremlių, man irgi visa tai atrodė kažkokia nesąmonė. Bet paskui aš apsipratau ir supratau, jog tai – valstybės politika. Ji ne visada pavaldi normalaus žmogaus logikai. Ir kad ją suprastum, reikia perprasti valstybino mąstymo logiką, reikia, kad atsidurtum viduje...

– Na, ką gi jūs čia kalbat! – tiesiog sprogau aš. – Jūs pats pasiklausykit, ką jūs ką tik pasakėt! Na kam gi, sakykit, reikalinga tokia valstybinė logika, kuri nėra pavaldi normaliai, žmogiškai logikai?! Ir kurią suprasti pajėgus tik koks nors apsamanojęs Kremliaus valdininkas, kurio smegenys Kremliuje jau spėjo supelyti!

– Tu čia apie mane, ar ką?! – patenkintas kikeno Vološinas.

Prisipažinsiu: po daugelio mėnesių nuolatinio asmeninio bendravimo su Vološinu prieš savo pačios valią ėmiau jį gerbti. Labai greitai pajutau aiškų mūsų rezonansą: visų pirma todėl, kad jis – absoliučiai vidinis, o ne išorinis žmogus. Mane kerėjo jo vidinė, sutelkta jėga ir kažkoks tiesiog jogiškas, meditacinis tikėjimas savo paties galimybių beribiškumu. „Svarbiausia – užsibrėžti tikslą", – juokdamasis sakydavo jis. Man buvo labai artimas toks pojūtis. Tiesa, taikyti jį aš visgi stengiausi taikiems tikslams.

Kaip kiekvieną stiprią asmenybę, Vološiną akivaizdžiai visada labiau viliojo tokie pat stiprūs žmonės, kurie drįsta pasakyti jam į akis nemalonią tiesą, o ne padlaižiai. Ir už tai jį taip pat gerbiau.

Aš iš visų jėgų stengiausi išlaikyti distanciją. Tačiau balansuoti tarp pagarbos priešui (toks žurnalistui paprastai iki tam tikros ribos yra bet koks valstybės valdininkas. O juolab tas, kuris kryptingai naikina visas nevalstybines žiniasklaidos priemones šalyje) ir emocinio perėjimo į jo barikadų pusę buvo ypač sunku.

Dėl stilistinės likimo ironijos šioje mano vidinėje kovoje man netikėtai padėjo naujo pagrindinio Kremliaus priešo bendrapavardė – Berezovskaja (mano draugė, ne giminaitė, o liūdnai išgarsėjusio oligarcho bendrapavardė, žurnalistė ir interneto vadybininkė).

Kai aš eilinį kartą kupina susižavėjimo porinau jai apie tai, koks Vološinas „valdingas" ir kokia iš jo plūsta „neįtikėtina vidinė energija", Berezovskaja netruko grąžinti mane į nuodėmingą žemę:

– Taigi tau tame Kremliuje visai jau stogas nuvažiavo! Jie ten tave tikrai kažkokia bacila užkrėtė! Tau reikia nešt kudašių iš ten kiek galima greičiau! Pažiūrėk, ką tavo „valdingasis" dNraugužis daro realybėje! Kur jis nukreipia savo vidinę energiją! Mūsų šalyje greitai dėl jo „energijos" liks tik vienas laikraštis – „Pravda"...

Berezovskaja buvo teisi. O kaip atsakymą turėjau tik vieną vienintelį pasiteisinimą: savo asmeninių santykių su Vološinu aš niekada neperkeldavau į straipsnius. Ir šiuo atveju buvau sau pats griežčiausias cenzorius. Vološino atžvilgiu man tekdavo naudoti seną gudrią žurnalistinę savo *know-how* taktiką: „Kai rašai apie tai, kas tau simpatiškas, „talžyk" jį savo straipsniuose du kartus stipriau. O kadangi jis tau vis dėlto simpatiškas, rezultatas kaip tik ir bus objektyvus".

Žodžiu, tradicinį pamazgų kubilą apie save ir savo prezidentą Vološinas nuo manęs iš laikraščio puslapių ant savo barzdos... oi, atleiskit, galvos gaudavo reguliariai.

PUTIN'S DEFENCE

Putino elgesyje buvo kažkas negero. Nors jo paties spaudos tarnyba ir reguliariai išbraukdavo mano pavardę iš akreditacijų sąrašo, pats ką tik

iškeptas prezidentas savo oficialių renginių metu staiga nei iš šio, nei iš to imdavo man draugiškai mirksėti. Arba, su delegacija prabėgdamas pro žurnalistus, galėdavo sau leisti išprovokuoti lengvą mano kolegų apstulbimą, mesteldamas: „Sveika, Lena!“

Vieną kartą per oficialų renginį jis taip atvirai nutaisinėjo man grimasas tiesiog nuo scenos, kur sėdėjo kartu su kitų valstybių vadovais, kad su manimi pirmoje eilėje buvusiai vargšei Jelenai Dikun iš „Obščiaja gazeta“ sukėlė siautulingą pamišimą.

– Tregubova, bet tai juk tiesiog nepadoru! Tučtuojau prisipažink: ar jūs su Putinu anksčiau draugavot? – karštu šnibždesiu čirpė ji man į ausį per visą spaudos konferenciją.

Teko trumpai papasakoti jai savo pažinties su Putinu istoriją.

– Lažinamės, kad dabar, kai jis mato, kaip tu važinėji su juo „Kremliaus pule“, jis tučtuojau pareikalaus iš spaudos tarnybos, kad ji nutrauktų prieš tave represijas! – tikino mane naivioji Dikun.

Netgi Saša Budbergas iš „Maskovskij komsomolec“, aktyviai sveikinęs naują represinę „Kremliaus pulo“ tvarką, nusistebėjo:

– Klausyk, Tregubova, aš nesuprantu: jeigu tu asmeniškai pažįstama su pirmuoju šalies asmeniu, kaip tada apskritai gali turėti problemų su jo spaudos tarnyba?!

Aš į šį klausimą atsakyti negalėjau. Ir tik perpasakojau kolegoms savo bičiulio komentarus: patyręs Kremliaus „aparatčikas“ buvo įsitikinęs, jog būtent Putinas liepė pašalinti mane iš „pulo“ – kaip tik dėl baimės turėti šalia žmogų, pažinojusį jį ankstesniame, „ikiprezidentiniame“, gyvenime.

Nors Putinas oficialių savo vizitų metu nuolat matė mane šalia, tačiau tai man ne tik nepadėjo gauti akreditacijų „uždaroms“ Putino spaudos konferencijoms, bet ir atvirkščiai – vis dažniau ėmė kliudyti man patekti netgi į „atvirus“ jo renginius, tas faktas patvirtino mano slapto „aparatinio“ patikėtinio versiją.

Apie tai, kad esu pjudoma su valstybės vadovo sankcija man beveik tiesiogiai pasakė jo spaudos atstovas Aleksejus Gromovas.

Po aprašyto auklėjamojo pokalbio su Aleksandru Vološinu ir po jo nurodymo spaudos tarnybai grąžinti man akreditaciją vykti su prezidentu į keliones, Gromovas jau pirmojo mūsų susitikimo metu su neslepiama neapykanta balse pratarė:

– Gali skųsti mane kam nori. Man nusispjaut! Aš tiesiogiai pavaldus prezidentui...

O jei turėsim omenyje tai, kad tiesioginis Gromovo viršininkas vis dėlto buvo administracijos vadovas Vološinas, išspręsti šią negudrią Kremliaus šachmatų užduotį buvo nesunku. Juk jeigu pėstininkas staiga tampa stipresnis už valdovę ir pats taiko į damas, vadinasi, jis yra tiesioginėje karaliaus priedangoje.

2000 metų birželį prasidėjo kokybiškai naujas mano ir Kremliaus spaudos tarnybos konfrontacijos etapas. Tai yra dabar mane jau pjudė ne tik kaip nepriklausomą žurnalistę, bet kartu ir kaip Berezovskio laikraščio autorę.

Turint galvoje, kad per visą laikraščio „Komersant" istoriją daugiau nei aš šlykštynių apie Berezovskį, rodos, nerašė niekas, tai, žinoma, dabar apmaudžiausia buvo tapti Berezovskio „tikėjimo kankine".

Viskas prasidėjo kaip tik tuo momentu, kai oligarchas Berezovskis iš „ištikimo šalininko, bet per daug aktyvaus ir neramaus veikėjo" (taip už akių jį asmeniniuose pokalbiuose dar 1999 metų pabaigoje vadino Aleksandras Vološinas) Kremliui tapo „blogiu" (epitetas, kuriuo jau 2000 metų viduryje Berezovskį kalbėdamas su manimi apdovanojo Vladislavas Surkovas).

2000 metų gegužės pabaigoje Berezovskis publikavo atvirą laišką prezidentui su aštria kritika, nukreipta į vadinamąją valdžios vertikalės reformą, kuri iš esmės panaikino šalyje federalizmą.

Jau kitą dieną po oligarcho demaršo, kaip tik Gosdūmoje svarstant Putino pasiūlytus įstatymus dėl valdžios vertikalės reformos projekto, prezidentas nutarė nuvažiuoti į seną Rusijos miestą Jaroslavlį: užsitikrinti viešos tenykščio lojalaus gubernatoriaus paramos.

Aš nutariau važiuoti kartu su Putinu, kad priversčiau prezidentą pateikti aiškų komentarą: visų pirma dėl jo paties pradėto karo prieš regionų elitą, o antra – dėl karo prieš oligarchą Berezovskį, kuris iš esmės ir padarė Putiną prezidentu.

Tačiau kai tik aš atvykau į Jaroslavlį, Putino spaudos atstovas paskelbė „Kremliaus pului" ultimatumą: „Prezidentui dabar negalima uždavinėti klausimų apie Berezovskį".

– Kurių galų? Juk jų konfliktas – dabar svarbiausia politinė naujiena šalyje, – nustebau aš. – Ko, jūsų manymu, čia dar galėjo atvažiuoti visi žurnalistai? Pasigrožėti „pakazucha“, kurią gubernatorius surengė prezidentui?

Nutariau, kad turiu moralinę teisę užduoti prezidentui būtent tą klausimą, kurį noriu užduoti, o ne tą, kurį pasufleruos jo spaudos tarnyba.

Ir kai spaudos atstovas Gromovas išskėtęs rankas tarsi apsaugininkas eilinį kartą pabandė nuginti žurnalistus nuo prezidento, aš galiausiai nusprendžiau pabandyti eksploatuoti aštrią emocinę Putino reakciją mano atžvilgiu. Kai tik pamačiau praeinantį prezidentą, iškart garsiai sušukau:

– Sveiki, Vladimirai Vladimirovičiau!

Putinas sustojo, pasisveikino ir buvo priverstas atsakinėti į mano klausimus apie Berezovskį ir apie regionų vadovus, pasisakančius prieš grįžimą prie pagal sovietmečio standartus centralizuotos valdžios modelio, kurį bando atkurti prezidentas.

– Tai, kad kažkas pasako savo poziciją, – normalu. Jeigu tik tai neslepia noro įsiūbuoti valtį, – pratarė Putinas pabrėždamas paskutinę frazę. – Bet kokiu atveju laimės ta pozicija, kuri gaus daugumą. O kaip mes matome iš balsavimo Dūmoje, daugumą gaus būtent mūsų pozicija!

Tai, kad aš priverčiau prezidentą atvirai pakomentuoti rimtos prieš jo pradėtą regioninių įgaliojimų apkarpymą kovojančios opozicijos egzistavimą, buvo labai svarbu. Ir, suprantama, būtent tai tą dieną tapo svarbiausia naujiena visų televizijų žinių laidose.

Po to, kai Putinas pats sutiko atsakyti man į klausimą, jo spaudos atstovas Gromovas taip sutriko, kad jau net nebežinojo, kaip su manim elgtis: ar vėl grasinti represijomis už nesankcionuotą klausimą, ar, atvirkščiai, iškart pradėti padlaižiauti. Jaroslavlyje jis išsirinko antrąjį variantą.

Vietiniame dramos teatre, kol Putinas scenoje dalijo apdovanojimus kažkokiems Jaroslavlio pirmūnams (tarp kurių dėl amžinos likimo ironijos, kaip dabar pamenu, buvo kažkoks vietinis Vološinas), Gromovas prisėdo prie manęs paskutinėje eilėje ir ėmė tikinti, kad asmeniškai man jis „ypatingų pretenzijų pastaruoju metu neturįs“.

– Bet štai laikraštis jūsų – visai jau suįžūlėjo! Jūs juk greitai nusirisite iki Beriozos ruporo lygio! Imkim, Lenočka, ir kartu pagalvokim, kaip mes galime tai sustabdyti... – švelniai man pasiūlė prezidento atstovas spaudai.

Pagrindinė Gromovo pretenzija laikraščiui „Komersant" buvo (tik neišvirskit iš kojų!)... tai, kad mes savo puslapiuose perspausdiname ištraukas iš Vakarų spaudos publikacijų apie Rusiją ir Putiną. („Komersant" iš tikrųjų turi nuolatinę rubriką *„No comment"*, kurioje be komentarų publikuojami patys įdomiausi vakariečių straipsniai apie Rusiją.)

Iš nustebimo man vos neiššoko akys:

– Ką jūs, Aleksejau Aleksejevičiau! Jūs norite kaip sovietiniais laikais uždrausti mums „perspausdinti priešiškus balsus"?! Tai jau tiesiog juokinga!

– Ne, Lena! Tai visai nejuokinga: ten – vien antirusiškos provokacijos ir šmeižtas, nukreiptas prieš Vladimirą Vladimirovičių! – neatlyžo Gromovas.

Ypač Kremliaus cenzorių piktino tai, kad „Komersant" puslapiuose perspausdintuose Vakarų straipsniuose buvo kritikuojama kampanija prieš Vladimirą Gusinskį ir „Media-Most" holdingui priklausančias opozicines Kremliui žiniasklaidos priemones, kurią su slapta Putino sankcija buvo pradėjusi Rusijos prokuratūra.

– O kai ateis jūsų oligarcho Beriozos eilė ir kai mes jį irgi išbuožinsim, jūsų laikraštis taip pat ims šaukti, kad tai – Putino kova su opozicine žiniasklaida? – staiga įdūkęs išdrožė Gromovas.

Buvau tiesiog sukrėsta šio pareiškimo. Būdamas smulkus Kremliaus sraigtelis, Gromovas vis dėlto iš kvailumo išplepėjo man tolesnių represijų planą, kuris jau akivaizdžiai egzistavo jo šeimininko Putino galvoje.

Grįžusi į Maskvą, aš, suprantama, nedelsdama perpasakojau šį pokalbį vyriausiajam „Komersant" redaktoriui ir pasisiūliau parašyti apie tai straipsnį. Jis tik nusijuokė.

Tačiau po kelių dienų mums abiem jau ne juokai rūpėjo. Kremliaus spaudos tarnyba oficialiai atsisakė akredituoti mane vykti su prezidentu Putinu į Ispaniją ir Vokietiją.

Buvo visiškai akivaizdu, jog, nepaisant Putino man parodyto meilumo bendraujant viešai, jis vis dėlto buvo įsiutęs dėl to, kad aš priverčiau jį prieš televizijos kameras kalbėti slidžia tema: apie Berezovskį. Jis savo spaudos tarnybai dosniai atseikėjo pipirų ir pareikalavo ateityje apsaugoti jį nuo bendravimo su atkaklia žurnaliste. Jaroslavlyje Gromovas kalbėdamas su manimi dar blaškėsi tarp visada caro dvariškiams sunkiai apčiuopiamo

pasirinkimo – žnaibyti ar meilikauti, o grįžus į Maskvą, Putinas, matyt, jau geležiniu pirštu parodė savo ištikimam šuniui reikiamą kryptį.

Kadangi dabar, atsisakęs mane akredituoti už klausimą apie Berezovskį, Putinas atvirai užmynė ant „Komersant" „korporacinių interesų", vyriausiasis laikraščio redaktorius pirmą (ir paskutinį) kartą nutarė mane užtarti viešai.

Jau pirmąją Putino turnė po užsienį dieną pirmame laikraščio „Komersant" puslapyje buvo publikuotas straipsnelis, parašytas paties vyriausiojo redaktoriaus:

„ATSIPRAŠOME SKAITYTOJŲ

Kodėl „Komersant" nerašys apie Putino vizitą.

Čia galėjo būti „Komersant" politikos apžvalgininkės Kremliuje Jelenos Tregubovos reportažas apie Rusijos prezidento Vladimiro Putino kelionę į Ispaniją ir Vokietiją. Bet „Komersant" skaitytojams viso to skaityti neteks dėl nuo redakcijos nepriklausančių aplinkybių. Kremliaus spaudos tarnyba atsisakė akredituoti Tregubovą. Be jokio oficialaus motyvo. Bet yra neoficiali atsisakymo versija. „Komersant" duomenimis, Kremliaus spaudos tarnyba ruošiasi savarankiškai rinktis prezidento eskortui tinkamus žurnalistus. O mes įsitikinę, kad tai – neabejotina redakcijos prerogatyva.

Be abejo, būtų galima parašyti apie Putino vizitą pasitelkus žinomą kompiliacijos metodą. Bet tai kažkaip ne pagal mūsų taisykles.

Tačiau įvykių eigą „Komersant" seks. Ir informuos apie tai savo geriausių teisių netekusius skaitytojus.

Redakcija"

Iškart pasirodžius šiam straipsniui man paskambino tuometinis Vokietijos ambasados ministras-pasiuntinys Andrėjas Kertingas ir oficialiai pasiūlė:

– Jelena, mes pasipiktinę tuo, kad Kremlius pažeidinėja jūsų, kaip žurnalistės, profesines teises. Ir todėl aš įgaliotas perduoti jums pono ambasadoriaus pasiūlymą: mes pasirengę gauti jums Vokietijos vyriausybės akreditaciją dalyvauti visuose oficialiuose renginiuose, vyksiančiuose prezidento Putino vizito į mūsų šalį metu.

Iškart po vokiečių į „Komersant" redakciją paskambino ir iš Ispanijos pasiuntinybės bei pasiūlė lygiai tą pat. Tačiau paskutinę akimirką vy-

riausiasis „Komersant“ redaktorius, kaip visada bandęs sėdėti ant dviejų kėdžių (draugystės su Berezovskiu ir lojalumo Kremliui), vis dėlto pabijojo radikaliai aštrinti santykius su prezidentu. Vyriausiasis redaktorius primygtinai paprašė manęs atsisakyti Vokietijos ir Ispanijos pasiūlymų ir likti Maskvoje.

O po dviejų dienų galiausiai visiems paaiškėjo, kodėl Putinas stengėsi iš anksto apsidrausti ir savo turnė po Europą išvakarėse išvalyti iš „Kremliaus pulo“ žurnalistus, kurie galėtų išdrįsti užduoti jam aštrius klausimus. Juk būtent tuo metu, kai Putinas viešėjo Ispanijoje, buvo suplanuotas žiniasklaidos magnato Vladimiro Gusinskio areštas, iš jo prezidentas ketino atimti nepriklausomą kanalą ir visą jo žiniasklaidos imperiją.

ŠVILPIKO DIENA KREMLIUJE

Jūs nepatikėsit, bet netgi prekybos centruose kartais galima rasti išskirtinių, vienetinių, unikalių prekių. Būtent taip Žukovkos gyvenvietės prekybos centre Rubliovo plente prie Maskvos aš visiškai atsitiktinai aptikau patį ekstravagantiškiausią Kremliaus egzempliorių – pagrindinį šešėlinį Rusijos lobistą, formalų prezidento administracijos vadovo pavaduotoją Slavą Surkovą. Arba Suroką[74] – taip už akių jį vadina (dėl sąskambio su pavarde) visas politinis Rusijos elitas. Būtent Surokas slapta kontroliuoja visą Rusijos parlamentą ir, taikydamas deputatams slaptus įtikinimo metodus (galite paklausti Rusijos Dūmos kuluaruose – jums noriai pasakys „individualaus“ atskirų deputatų balsavimo, taip pat „paketinio“ deputatų frakcijos ar visos partijos balsavimo įkainius), štai jau ketverius metus verčia juos kiekvieną kartą balsuoti taip, kaip reikia prezidentui Putinui.

Turiu prisipažinti, kad Žukovkos gyvenvietė, kurioje mes susitikome – tai pati neskoningiausia ir brangiausia Maskvos vieta, bet kaip tik dėl to laikoma itin „madinga“ tarp turtingų ir estetiniu požiūriu neišprususių „naujųjų rusų“ (apie kuriuos kaip tik ir pasakojamas anekdotas, kad, savaitę pasivažinėję nauju mersedesu, jie mašiną išmeta, nes „susigadino peleninė“).

74 *Сурок* – švilpikas.

O vietiniame prekybos centre, be kitų dalykų, prekiaujama, pavyzdžiui, mobiliaisiais telefonais iš platinos, kainuojančiais 30 tūkstančių dolerių.

Anksčiau Žukovka buvo mielas kaimelis su vienaaukščiais rusiškais kaimiškais namukais ir vargšėmis senutėmis. Dabar gyvenvietė apstatyta fantasmagoriškais, išsigimėliškais „naujųjų rusų“ architektūros šedevrais, kurie labiausiai primena didžiules apgriuvusias kolūkio daržines po „europietiško remonto“, o buvusios „vargšės senutės“ stovi ir prekiauja pagal naujųjų rusų skonį marinuotais šašlykais pačiame brangiausiame Rusijos (o gal ir pasaulio) turguje.

O viskas dėl to, kad nelaimingoji Žukovka tiesiog yra kasdien pakeliui prezidento kortežui – čia iš savo užmiesčio vilos Putinas važiuoja į Kremlių ir paskui atgal namo. Todėl šią vietą tarsi musės apspito įvairiausio rango Kremliaus valdininkai, manantys, kad čia jie gali „susibendrauti“ su Putino aplinkos pasauliu.

Ir būtent prie „madingo“ Rubliovo plento (kur gyvena Putinas, Jelcinas, o anksčiau gyveno SSKP CK politbiuro vadovybė) visais įmanomais būdais bando pasistatyti vilas visi Kremliaus ir vyriausybės valdininkai, taip pat oligarchai ir tiesiog smulkūs, vidutiniai bei stambūs banditai. Šio Kremliaus bandos instinkto rezultatas toks, kad vieno aro žemės kaina – tai yra 10 metrų ilgio ir 10 metrų pločio sklypo – prie Rubliovo plento dabar pačiose madingiausiose vietose šoktelėjo jau iki 50 tūkstančių „baksų“.

Dabar paaiškinsiu, kaip aš atsidūriau šioje gardžioje vietelėje. Reikalas tas, kad, savo vargui, mano draugė Maša Slonim, iškart po „perestroikos“ pradžios grįžusi iš emigracijos į Rusiją, prie Rubliovo plento, Dubcy kaime, nusipirko mažą gabalėlį žemės. Ne dėl mados šauksmo, o tiesiog todėl, kad ten graži gamta. Tuomet dar tokia isterija dėl šios vietos nebuvo kilusi, kainos buvo gana įkandamos ir Maša sugebėjo pasistatyti mažą, kuklią dviaukštę kaimišką trobelę su židiniu – kuri yra daug simpatiškesnė ir jaukesnė nei šiandieniniai šlykštūs kelis milijonus dolerių kainuojantys „naujųjų rusų“ dvarai prie Rubliovo plento. Netrukus paaiškėjo, kad tiesiai prieš mažąją Mašos trobelę, tiesiog langas į langą, už upės – Jelcino vila. O dabar dar dėl Putino vargšei Mašai tenka kiekvieną rytą važiuojant į Maskvą kankinamai stoviniuoti Rubliovo plente – mat pagal naują chamišką Kremliaus tradiciją kelių milicija ir apsauga maždaug 40 minučių užkerta viso autotransporto judėjimą prieš pravažiuojant Putinui.

Tai štai, grįžusi iš vienos kelionės su Putinu, aš tiesiai iš vyriausybinio oro uosto „Vnukovo-2", net neužsukdama namo, nutariau išsimiegoti pas savo draugę Mašą Slonim pamaskvės kaime Dubcy.

Kelias vedė per Žukovką. Ir vienintelė parduotuvė pakeliui buvo Žukovkos prekybos centras, kuriame aš, mirštanti iš alkio po parą trukusios komandiruotės, nutariau nusipirkti mūsų su Maša mėgstamo skanėsto: prancūziško slyvų džemo be cukraus su vynuogių sultimis „St. Dalfour" ir lieso varškės kremo „Danone" – juos sumaišius išeina labai skanus gardumynas.

O Surokas Žukovkoje pirko dešrelių. Ypač žalingo sveikatai, mano supratimu, maisto.

Pagal valdininko, su kuriuo aš nugara susidūriau prie kasos, vaizdą buvo iškart matyti, kad Kremliuje jį apskritai vaišina visomis prasmėmis ypač nesveiku maistu: tamsūs ratilai po akimis, blankus žvilgsnis, pakumpę pečiai, silpnas, bevalis balselis. Ir kaip priedas – milžiniškas asmens sargybinis.

Mano žvilgsnyje, matyt, buvo tiek nevalingos užuojautos, kad Surokas čia pat ėmė skųstis:

– Siaubingai pavargau... Galva plyšta...

– Vargšelis... – nuoširdžiai pagailėjau jo aš. – O kam tau asmens sargybinis prekybos centre?! Tavęs juk plačiosios masės iš veido turbūt nepažįsta[75]...

– Na buvo keletas incidentų... – kažkaip droviai prisipažino Slava.

– Ką – nužudyt bandė?! Tu rimtai ar ne?! – vaikiškai susižavėjusi perklausiau aš.

Slava droviai, bet akivaizdžiai patvirtinamai patylėjo.

Tą akimirką aš užfiksavau itin keistą savo pojūtį: tiesiog fizinį nepatogumą dėl to, kad aš, štai tokia graži ir kupina gyvenimo džiaugsmo, išdidžiai pakylu virš beveik mirštančio Kremliaus nugaišėlio. Prezidento požemio vaikams aš akivaizdžiai dariau tiesiog įžūlaus vitališkumo įspūdį.

Mes, žinoma, ir anksčiau matėmės su Surkovu – bet tik tarp administracijos sienų. Kremliaus kamufliažo fone asmeniškai man jis, kaip gyvas personažas, buvo apskritai kažkoks nepastebimas: susiliedavo tai su

75 Tuo metu nelįsdamas iš Kremliaus irštvos Surokas iš tikrųjų dar buvo žinomas tik kai kuriems kuluarinio lobizmo meno mėgėjams. – Autorės pastaba.

kabinetu, tai su koridoriumi, o kartais – ir su kitais veikėjais bei atlikėjais. Kaip jis pats save visiškai tiksliai klasifikavo: „Aš priklausau tai retai bakterijų rūšiai, kuri miršta patekusi į šviesą". O Žukovkoje ištrauktas į šviesą, Surokas galų gale tapo pastebimas, bet darė daugmaž tokį pat širdį draskantį įspūdį kaip Nematomas žmogus filmo pabaigoje, kai jam baigėsi eliksyras. Jis vangiai paaiškino, kad važiuoja iš Kremliaus į vilą – kuri, suprantama, taip pat yra „Rubliovo kryptimi".

Staiga supratau, kad Surokas paprastų paprasčiausiai, kaip ir 99 % vyrų, liguistai susirūpinęs savo sveikata. Čia pat prisiminiau, kaip pirmą kartą užėjau į jo kabinetą Kremliuje: ant rašomojo stalo buvo išdėlioti kažkokie tviskūs chromuoti medicininiai daikčiukai ir veidrodėliai. Aš, kaip šarka smalsi viskam, kas blizga, susižavėjusi puoliau prie tų daikčiukų net nepastebėjusi paties kabineto šeimininko.

Slava liūdnai paaiškino:

– Čia man gerklę gydė... Nėra laiko pas gydytoją nueiti, todėl teko tiesiog čia, darbo vietoje...

Ir čia pat, vos leidęs man užduoti kelis klausimus apie politiką, Surokas grakščiai perėjo prie skundų dėl padidėjusio kraujospūdžio.

– O ar tu didžiulėmis valios pastangomis nebandei padaryti jo žemesnio? – linksmai pasidomėjau aš. – Aš štai, pavyzdžiui, moku pagal savo norą padidinti arba sumažinti spaudimą. Taip aš mokykloj nuo pamokų išsisukdavau: ateidavau pas seselę ir įsiteigdavau sau, kad mano spaudimas per žemas. Ji tikrindavo mane savo prietaisiukais – ir iš tikrųjų būdavo žemas. Ir man iškart atleidimas nuo pamokų dviem savaitėms su diagnoze – vegetokraujagyslinė distonija.

– Aš taip iškart ir pagalvojau, kad tu kvaištelėjusi, – su palengvėjimu atsiduso Slava.

Beje, netrukus man pasitaikė proga pažinti visiškai kitokį Surkovą. Kartą mes ėjome su juo vakarieniauti, ir, vos Slava įvertino mane kaip geranorišką pašnekovą, jis tiesiog akyse pavirto ryškia, estetiška ir labai išlepinta būtybe.

Visų pirma, mano nenusakomai nuostabai, paaiškėjo, kad Kremliuje yra bent vienas knygas skaitantis žmogus. Jis – tikrai vienintelis Krem-

liaus gyventojas, apie kurį pokalbyje galima atsainiai mestelti, kad „Ulisas“ nėra paskutinė stora knygutė, kurią jis pajėgė įveikti.

Tiesa, Kremliaus administracijos vadovo pavaduotojo literatūrinis skonis, mano požiūriu, galėtų būti ir geresnis. Savo mėgstamiausia knyga Slava įvardijo Dostojevskio „Demonus“ ir netgi prisipažino, kad kolekcionuoja skirtingus šio kūrinio leidimus. Mano požiūris į Dostojevskį kiek sentimentalesnis nei, tarkim, Vladimiro Nabokovo, bet štai dėl „Demonų“ aš su pastaruoju visiškai sutinku: neskoninga sangrūda dirbtinių įvaizdžių, aprašytų įžeidžiamu prastu operetės stiliumi.

Beje, žinoma, malonu, kad vienam svarbiausių Kremliaus viršininkų patiko, kaip Dostojevskis nuvainikuoja Rusijos revoliucionierių sąmokslininkų būrelio idėją – juos jis, tiesą sakant, ir pateikia kaip smulkių demonų kompaniją. Tik štai, atrodo, Surkovas vis dėlto nevisiškai supranta, kad, analizuojant šį žemo meninio lygio kūrinį kaip socialinę satyrą, labiausiai Dostojevskio mažų demoniukų kompanija primena dabartinio siauro Kremliaus „sąmokslininkų“ rato parodiją.

Bet štai kas buvo man tikrai fantastiškas atradimas – tai, kad Surkovas pasirodė esąs ne tik skaitytojas, bet dar ir rašytojas! Kaip jis pats prisipažino, jaunystėje jis rašė apsakymus ir netgi visai rimtai svajojo apie rašytojo karjerą.

– Kodėl tu visa tai metei, beproti? Nejaugi knaisiotis tame Kremliaus politiniame mėšle tau maloniau? – pasibaisėjau aš.

– Tiesą sakant, aš – labai ambicingas. O vieną akimirką tiesiog supratau, kad literatūroje nesu genijus, – ramiai atsakė Surkovas. – Ir kartu nebuvau visiškas grafomanas, kad visą gyvenimą „kaifuočiau“ rašydamas negenialius apsakymus.

Svarbiausias šešėlinis Rusijos lobistas prisipažino apsakymus rašęs „Borgeso maniera“. O tai, mano giliu įsitikinimu, jau nuo pat pradžių vedė į aklavietę – juk Borgesas ir pats sąžiningai yra prisipažinęs, kad jis „geras skaitytojas, o ne rašytojas“.

Užtat literatūroje nerealizuotos ambicijos Suroką pavertė praktikuojančiu estetu gyvenime. Pirmiausia, pažinusi jį iš arčiau, supratau, kad štai žmogus, kuris ne iš nuogirdų žino: pirkti kostiumus, pigesnius nei keli tūkstančiai „baksų“ – tai tiesiog *mauvais ton*.

Maža to: jis daro įspūdį vyro, kuris tiksliai žino, kad pirkti kostiumų apskritai negalima. Juos reikia tik siūdintis. Aš patyriau retą estetinį malonumą, kai klausiausi aistringos Suroko paskaitos apie tai, kaip sunku, kai tau siuva aprangą, iš keturiasdešimt penkių pilkos spalvos atspalvių išsirinkti tinkamą.

Gaila tik, kad Surkovo automobilio (matyt, brangaus ir prašmatnaus) aš, jo skausmui, tinkamai įvertinti negalėjau: esu ne tik ganėtinai šalta šiam vyriškos prabangos daiktui, bet, be viso to, dar ir absoliuti daltonikė „kietų" modelių ir „tiuningų" atžvilgiu. Man kad tik būtų graži – ir gerai.

Sykį Florencijoje, vos išėjusi iš „*Uffizi*" (tai yra iš „ofiso") galerijos, aš negalėjau susilaikyti tučtuojau nepaskambinusi į Maskvą Kremliuje esančiam Surkovui ir nepareiškusi:

– Klausyk, Slavka, aš galų gale supratau, į ką tu kaip du vandens lašai panašus! Matei Karavadžo berniuką Bakchą? Štai! Tipiškas šešėlinis Kremliaus lobistas![76]

Mes su Slava sukėlėme vienam kitam kultūrinį šoką. Pavyzdžiui, jis iškart paprastai man prisipažino, kad „labai" myli pinigus.

– Supranti, patyriau varganą vaikystę. Aš nieko neturėjau, mes su mama gyvenome labai skurdžiai... – jaudinamai prisiminė jis.

Aš atsakydama atvėriau jam atvirkštinę baisią savo paslaptį:

– Aš, žinoma, gana išlepinta. Bet jeigu man užtenka pinigų laikytis dabartinio savo gyvenimo būdo, – tai ir ačiū Dievui, daugiau man ir nereikia.

Surokas tokio prisipažinimo ne juokais išsigando.

– O kiek tu, atleisk, uždirbi, jeigu ne paslaptis?! – dėl visa ko atsargiai pasidomėjo Kremliaus administracijos vadovo pavaduotojas.

Aš atvirai pasakiau jam savo algą redakcijoje.

– Naaa... tai – dideli pinigai... – nuoširdžiai pakomentavo svarbiausias Kremliaus lobistas.

– Ne, Slavka, aš suprantu, kad, palyginti su tavo pajamomis, – tai visai maži pinigai, – nuoširdžiai paprieštaravau aš. – Bet, turint galvoje mano patologišką nepalankumą parsidavinėjimui, man šito kol kas užtenka.

76 Prašau nepainioti su to paties dailininko „Mažu sergančiu Bakchu" iš *Villa Borghese* kolekcijos Romoje: tai – kitas Rusijos lobistų gyvenimo etapas. – Autorės pastaba.

– O tu nemėgsti parsidavinėti?! – dar labiau apstulbo Surokas. – Nori pasakyti, kad nė karto gyvenime nerašei straipsnio pagal užsakymą?

Gavęs neigiamą atsakymą, jis kažkaip jau visai suglumęs nutęsė:

– Aa, na tai viskas aišku...

Nors literatūros meilę Slavos karjeroje galų gale nelygioje kovoje nurungė antroji jo aistra – pinigų meilė, vis dėlto politinėse jo pažiūrose, žiūrėk, imdavo ir prasiverždavo tam tikras estetiškumas.

Kartą kalbėdami apie barbarišką pastarųjų dešimties metų kapitalo kaupimo mūsų šalyje stilių, mes priėjome prie bendros išvados, kad progresas, netgi politinis, vis dėlto lemia atitolimą nuo gamybos priemonių. Net ir tuo atveju, jei gamybos priemonė yra Kalašnikovo automatas. Tai yra pagal cinišką valstybės raidos logiką pirminis samdomas žudikas buvo mažiau civilizuotas nei tas, kuris jau ne pats žudė, o tik užsakydavo žmogžudystę. Daugmaž taip pat, kaip tas, kuris valgė rankomis, stovėjo ant žemesnio civilizacijos laiptelio už tą, kuris sugebėjo nuo mėsos gabalo nutolti padedamas šakutės ir peilio.

– O jau kai oligarchai apskritai susitarė atsisakyti bandymų nužudyti vienas kitą, – galima sakyti, kad jie, sėdėdami prie stalo, netgi švaria servetėle ėmė naudotis, – plėtojo mintį Slava.

Teoriškai mūsų pokalbiuose jis kategoriškai neigė bet kokias tironijos ir prievartos formas – iš estetinio, suprantama, požiūrio taško:

– Tai juk primityvu! Tai bukiems ir tingiems: imti ir jėga priversti ką nors kažką padaryti. Bet koks kokybiškas procesas pagal apibrėžimą turi būti sudėtingas. Ilgo, kankinančio koordinavimo procesas gerokai sunkesnis, bet daug gražesnis nei diktatūra!

Su Surkovo teorija, kodėl Rusija patologiškai linkusi į diktatūrą, taip pat buvo sunku nesutikti:

– Tai tiesioginis intelektualinio tingumo ir bukumo rezultatas, kuris neleidžia įvertinti sudėtingų sprendimų grožio...

Tačiau kai tik teoriniai Suroko įsitikinimai nors kiek trukdė jo lobistiniam darbui, visas šis estetiškumas išgaruodavo kaip dūmas.

Pavyzdžiui, nepriklausomos žurnalistės, kaip „sudėtingo gražaus politinio proceso“ dalies, Surkovas visada nekentė kaip socialinės klasės:

– Jūs, žurnalistai, visi – tiesiog profesionalūs provokuotojai, kuriuos reikia izoliuoti kuo toliau nuo tos vietos, kurioje priimami sprendimai! – patikliai man pranešė mano Kremliaus draugas.

Beje, galimybė papirkti žurnalistus arba deputatus pinigais (o tai pagal apibrėžimą taip pat yra daug primityvesnis procesas nei įtikinimas) taip pat kažkaip niekada nežeisdavo Slavos estetinių jausmų.

Taigi numetus šalin išorinį rafinuotumo šydą, likdavo praktinis Slavos cinizmas – būdingas visai kartai tų 35–40 metų vaikinų, tokių kaip Romanas Abramovičius, anksti užsidirbusių didelius pinigus ir anksti įtarusių, kad tuo ir baigiasi didžiuma žmogiškų santykių.

O dėl „nutolimo nuo gamybos priemonių" (kaip didesnio rafinuotumo rodiklio), tenka konstatuoti, kad ir šiuo požiūriu svarbiausias šalies lobistas Vladislavas Surkovas, be kurio aktyvaus kuluarinio kišimosi Dūmoje nepraeina nė vienas svarbus įstatymo projektas, stovi toli gražu ne ant aukščiausio civilizacijos laiptelio. Nes, pasitelkus kaip modelį anksčiau minėtą samdomo žudiko ir žmogžudystės užsakovo santykį, šiuo atveju užsakovas yra Putinas, o žudikas – Surokas, kuriam tenka kasdien iki pat alkūnių knaisiotis deputatų poreikiuose.

Maža to, aš nesu kategoriškai tikra svarbiausiojo „valstybinio užsakovo", kuriuo dabar dirba Surkovas, „rafinuotumu" – nepaisant milžiniško „jo atitolimo nuo gamybos priemonių".

Tą akimirką, kai aš (suprantama, slapta nuo Kremliaus) rengiau savo knygą spaudai Rusijoje, aš vėl susitikau su „Dūmos mygtuko valdytoju" Vladislavu Surkovu, kuriuo už akių skundžiasi jau visa Rusijos politinė „chebra", sakydama, kad jam „visai smegenys perkaito nuo idėjos atkurti šalyje vienpartinę sistemą su dviem frakcijomis".

Suprantama, iškart puoliau jį barti:

– Slava, – sakau, – na kokią jūs čia depresiją šaliai įvarėte? Ar pačiam ne šlykštu, kad abu su Putinu visiems burnas užkišot?

Surokas netikėtai prisipažino:

– Klausyk, žinai, iš tikrųjų šlykštu: aš va su vyriausiaisiais redaktoriais susitinku, jie vis užduoda kažkokius atsargius klausimus, paskui aš klausiu: „Na, dar kokių nors klausimų turite? Dar kas nors jus domina? Klauskit!" Neklausia, visi tyli, bijo ar ką – net nežinau kodėl?

– Tu nežinai?! Argi ne jūs savo rankomis visa tai padarėt?

Atsakydamas Slava tik puse lūpų nusišypsojo savo firmine Karavadžo Bakcho šypsena.

Aš nutariau, kaip ir dera literatūros kritikei, vertinti rašytoją (nesvarbu, kad nerealizavusį talento) pagal jo paties meninius įstatymus:

– O argi tu nepameni, Slavka: anksčiau turėjai puikią idėją, kad kokybiškos ir efektyvios politikoje gali būti tik sudėtingos instrukcijos? O diktatūra nėra kokybiška ir galiausiai neefektyvi būtent dėl to, kad ji primityvi, vienaląstė, – tai degradacija. Kodėl tada leidai save taip suprimityvinti? Ar tau – protingam, išsilavinusiam žmogui – ne apmaudu valdyti šalį tokiais primityviais metodais kaip dabar?

Slava nusijuokė:

– Matai – senstu turbūt! Senas tapau – štai ir užsimaniau ramybės ir stagnacijos!

– Klausyk, o kodėl aš, jauna mergina, turiu kentėti dėl to, kad tu sensti?! – pajuokavau aš. – Kodėl dėl jūsų pirmalaikio seniokiško Kremliaus marazmo puikūs žurnalistai turi bėgti nuo savo profesijos?!

Čia Surkovas surimtėjo ir su Kremliaus Pitijos mina išpranašavo man baisią artimą ateitį:

– Žinai, štai atsimink mano žodį: dabar, žinoma, šalyje „sąstingis“, bet jau po kelerių metų jūs dar su dėkingumu atsiminsite, kad mes šį „sąstingį“ išlaikėme! Nes dabar dar kokius aštuonerius metus šalyje bus tas „sąstingis“, bet užtat paskui – kaaai driokstelės – niekam nepasirodys maža!..

„JĮ PASODINO...“

Patį populiariausią politinį anekdotą apie Putiną Rusijoje Putinas susikūrė pats, kai į garsaus amerikiečių televizijos laidų vedėjo Lario Kingo klausimą: „Tai kas gi vis dėlto nutiko jūsų povandeniniam laivui „Kursk“?“ – Rusijos valstybės lyderis su idiotiška šypsenėle atsakė: „Jis nuskendo...“

Maskvos politinė „chebra“, suprantama, iškart nuoširdžiai išplėtojo šią temą:

– Tai kas gi nutiko jūsų povandeniniam laivui?

– Jis nuskendo... – atsako Putinas ir šypsosi.

– O kas nutiko Ostankino televizijos bokštui?

– Jis sudegė... – atsako Putinas ir šypsosi.
– O kaip pirmojo Rusijos prezidento Boriso Jelcino sveikata?
Putinas šypsosi.
– Kaip?! Mirė?! – su siaubu sušunka Laris Kingas.

Tik dėl to, kad Gusinskį iki visų šių garsių įvykių[77] spėjo ne tik pasodinti į kalėjimą, bet ir išleisti iš jo, anekdote visai nepelnytai nėra Lario Kingo klausimo: „O kaip gyvena jūsų stambiausias žiniasklaidos magnatas?"

Patyręs šnipas Putinas Gusinskio areštą, kaip žinoma, planavo savo vizito į Ispaniją metu – kad bent jau jo paties šios nepadorios operacijos metu konspiraciniais tikslais nebūtų Maskvoje[78].

Dėl eilinių Putino spaudos tarnybos represijų į nemalonę patekusio oligarcho arešto metu aš teritoriniu atžvilgiu buvau gerokai arčiau Gusinskio nei Putino – ne kalėjime, žinoma, bet Maskvoje, o ne Madride. Žodžiu: man apdairiai nedavė akreditacijos vizitui nušviesti – matyt, būtent dėl to, kad neužduočiau Putinui „nepatogių" klausimų apie areštą. Ir šviežias naujienas iš Madrido informacinių laukų man telegrafuodavo kolega iš „Kremliaus pulo" Jelena Dikun. Jai visa, kas vyko, buvo gyvybės ir mirties klausimas: tuo metu ji dirbo kaip laikraščio „Obščiaja gazeta", kurios vienintelis finansavimo šaltinis staiga persikėlė į Butyrki[79], Kremliaus apžvalgininkė.

– Pas mus čia kažkokia beprotybė! – vaitojo vargšė Dikun telefonu. – Įsivaizduoji, Malkina[80] tiesiog visiems girdint skambina mobiliuoju į Maskvą, į Kremlių, ir siūlo jiems, kaip geriau Gusio areštą pateikti per PR kampaniją...

Pats Putinas užsienyje komentuodamas situaciją apskritai prijuokino visą šalį iki ašarų: visų pirma pasakė, kad generalinis prokuroras, pasodinęs Gusinskį, – „nepriklausomas", o antra, ėmėsi tikinti, kad jis, prezidentas, „negalėjo prisiskambinti generaliniam prokurorui", kad išsiaiškintų, kas ten įvyko.

77 O Chodorkovskis apskritai dar buvo laisvėje tik todėl, kad tuo metu Putinas dar negalėjo jo pasiekti. – Autorės pastaba.
78 Beje, šią operaciją visai neseniai kritiškai įvertino ir Europos žmogaus teisių teismas. – Autorės pastaba.
79 Taip vadinamas Maskvos kalėjimas, į kurį buvo pasodintas Gusinskis. – Autorės pastaba.
80 Žurnalistė. – Autorės pastaba.

Tiesą sakant, man būnant Maskvoje komentuoti Gusinskio areštą buvo gerokai sunkiau nei Putinui Madride. Putinas, priešingai nei aš, bent jau tiksliai žinojo, kas inicijavo areštą. O man, kad parašyčiau straipsnį, reikėjo žaibiškai apskambinti visus savo pažįstamus valdžios struktūrose su vienu beviltiškai netelefoniniu klausimu: „Kas įsakė?“ Nesinorėjo gi nepagrįstai apšmeižti prezidento…

Netikėtai mano kūrybines kančias suprato Rusijos reformų tėvo Čiubaiso atstovas spaudai Andrejus Trapeznikovas.

Iš pradžių jis man išsisukinėdamas atsakė:

– Aš dar su šefu nekalbėjau, nieko nežinau.

Tačiau po poros valandų Trapeznikovas perskambino ir paprašė:

– Tik neuždavinėk man dabar telefonu jokių klausimų su užuominomis. Sprendimą priėmė vienas žmogus. Pats.

– Klausyk, nereikia man makaronų ant ausų kabint: pats puikiai žinai, kad mūsų generalinis prokuroras „pats“ tokių sprendimų nepriima!

– Perskambinsiu… – vėl mįslingai nutraukė mane Trapeznikovas.

Šį kartą jis perskambino gerokai greičiau, ir mano mobiliojo telefono ekranvaizdyje švietė kažkoks visai nesuprantamas numeris.

– Atspėk pati: iš raidės „P“, bet ne „prokuroras“ – išbėrė greitakalbe Trapeznikovas.

Lygiai tokią pat versiją, tik gerokai išplėtotą, po kelių dienų patvirtino ir prezidento administracijos pavaduotojas Vladislavas Surkovas, atėjęs į uždarą klubą „Četyre storony“ (tai slaptiems Kremliaus valdininkų susitikimams su žiniasklaida skirtas restoranas Maskvos centre, Staryj Arbat gatvėje).

– Ar tiesa, kad sprendimą areštuoti Gusinskį priėmė vienas vienintelis žmogus: Vladimiras Vladimirovičius Putinas? – paklausiau aš Surkovo dar dešimties žurnalistų akivaizdoje.

– Ne, ne tiesa, – atsakė Slava.

„Velnias, dabar taip pat pradės meluoti apie nepriklausomą prokurorą…“ – liūdnai pagalvojau aš.

Tačiau Surkovas netikėtai kūrybiškai išrutuliojo savo mintį:

– …Ne. Ne tiesa, – pakartojo administracijos vadovo pavaduotojas. – Prezidento aplinkoje buvo žmonių, kurie aktyviai pasisakė už tokias priemones ir palaikė šį sprendimą.

Po papildomų klausimų Surkovas aiškiai leido suprasti, kad sprendimą areštuoti Gusinskį prezidentas priėmė turėdamas aktyvų ideologinį jėgos struktūrų sparno jo komandoje palaikymą.

– Galiu tiesiai pasakyti: mes buvome kategoriškai prieš tokį sprendimą... – iškošė mūsų Kremliaus „liežuvis".

– Kas tie „mes"? Aleksandras Vološinas taip pat buvo prieš?

– Jis taip pat, – patvirtino Surkovas.

Stambūs Rusijos verslininkai tada parašė atvirą laišką, kuriame išreiškė protestą prieš jėgos panaudojimą Gusinskio atžvilgiu. (Savo parašu ant šio popieriaus dar ilgai paskui kaip ikona dangstėsi Anatolijus Čiubaisas – kaskart, kai aš priekaištavau jam dėl jo pasiryžimo pateisinti bet kokius Putino veiksmus.) Tačiau šis laiškas silpnadvasiškai buvo adresuotas netgi ne prezidentui, o generaliniam prokurorui. Kuris pas mus, kaip gerai žinoma iš Putino žodžių, yra „nepriklausomas". Ir nei Čiubaisas, nei kiti pasirašiusieji, nei juo labiau – Kremliaus „opozicionieriai" Vološinas ir Surkovas taip ir nesiryžo viešai išsakyti to, apie ką garsiai jau kalbėjo visa šalis: baudžiamąsias priemones prieš priešgynas oligarchus sankcionavo būtent Putinas.

Kai aš, rengdama interviu laikraščiui „Komersant", bandžiau išprovokuoti Vladislavą Surkovą, kad jis pakartotų savo mintis, kurias iki tol tik pusbalsiu drįso išsakyti kuluaruose, Kremliaus administracijos vadovo pavaduotoją ištiko isterijos priepuolis:

– Arba jūs liausitės uždavinėjusi man šiuos provokuojančius klausimus apie prezidento aplinkos susiskaldymą, arba jokio interviu apskritai nebus! Baigiam interviu! – suriko Slava į diktofoną.

Tačiau atsargiai apversdama klausimą tai vienaip, tai kitaip, interviu pabaigoje vis dėlto išpešiau iš nervingo Kremliaus paciento vingrų, bet tikrai nedviprasmišką prisipažinimą:

– Aš asmeniškai manau, kad geriausių mūsų pramonininkų sluoksnis, beje, „pramonės" sąvoką aš vartoju plačiąja „verslo" prasme – mat, pavyzdžiui, Vladimiras Aleksandrovičius Gusinskis verčiasi kiek kitokiais dalykais, bet jis vis dėlto taip pat savotiškas verslininkas – šitas sluoksnis labai trapus ir labai vertingas. Ir, žinoma, visus juos reikia tausoti, visas šias reikšmingas figūras, nes jie – kapitalo, intelekto ir techno-

logijos puoselėtojai. Ir, žinoma, karščiuotis santykiuose su jais negalima, net jeigu jie labai nemalonūs. Net jeigu jie užima kitokią poziciją nei mes. Tai – labai delikati sfera, ir joje negali veikti žmonės, kurie nejaučia akimirkos delikatumo ...

Į klausimą, ar, jo požiūriu, Putinas ir toliau taikys oligarchams tokius poveikio metodus – sodinti į kalėjimą, Surkovas prisiminė patarlę:

– Neatsižegnok tiurmos ir lazdos!

„Grynai nuo savęs" Vladislavas Jurjevičius prie liaudies išminties pridėjo tik abejotiną aforizmą, kad „naftininkai ne mažiau svarbūs nei nafta", todėl valstybė juos turi sergėti.

Po kelių mėnesių skubią uždarą spaudos konferenciją surengė ir Anatolijus Čiubaisas – Rusijos energetikos monopolijos RAO EES vadovas. Jis pareiškė, kad Rusija stovi ant čekistų perversmo slenksčio ir kad vos ne „paskutinė demokratijos tvirtovė šalyje" dabar liko Kremliaus administracijos vadovas Aleksandras Vološinas. Šis atvirumas darė įspūdį: juk tuo metu tarp monopolinės Rusijos energetikos kompanijos vadovo ir Vološino buvo kilęs konfliktas dėl energetikos reformavimo modelio.

O dar po metų, 2001 metų pabaigoje, neišlaikė ir buvusio Kremliaus administracijos vadovo Valentino Jumaševo nervai: jis atskuodė į tą patį „Četyre storony" klubą, kad nudžiugintų žurnalistus sensacingu atradimu: čekistai šalyje jau iš esmės užėmė visą valdžią ir Rusija yra diktatūros ir visų demokratinių Jelcino laimėjimų atšaukimo išvakarėse. Tiesa, pasakė visa tai Jumaševas, suprantama, „ne spaudai". O šiaip – kad užkrėstų politinę „chebrą" bacila.

Galiausiai nė vienas iš išvardytų neregimojo fronto kovotojų, taip aktyviai demaskavusių savo konkurentus čekistus „už akių", nė karto neišdrįso ko nors panašaus pasakyti viešai.

Kodėl? Geriausiai į šį klausimą, mano manymu, atsako Romano Abramovičiaus pavyzdys. Atvykęs į tą patį uždarą klubą Arbate, į informacijos ištroškusių žurnalistų klausimą: „Ką asmeniškai jis, Abramovičius, darytų, jeigu staiga, vieną akimirką, areštuotų jį patį arba ką nors iš jo artimųjų?", Romanas Arkadijevičius atsakė maždaug taip: netgi tokioje situacijoje nė už ką nesikreiptų į spaudą ar visuomenę, o stengtųsi su Kremliumi „spręsti klausimus" tik kuluaruose, valdžios sistemos viduje.

Kol kas pabrėžtinis sukiojimasis sistemos viduje iš tikrųjų Romanui Abramovičiui davė laukiamų rezultatų, – jeigu spręsim, tarkim, pagal jo naudai iškart Putinui atėjus į Kremlių perdalintą aliuminio verslą (sakoma, kad susitarta apie tai buvo jau prieš rinkimus – mainais į dosnią rinkimų kampanijos finansinę paramą) arba pagal skandalingų 2002 metų gruodį įvykusių „Slavneft" varžytynių rezultatus, varžytynių, taip pat pavirtusių nuosavybės nutekėjimu į Abramovičiaus kišenę – ir kaip įtarė daugelis ekonomikos analitikų, ne be Putino palaiminimo[81].

Susidarė įspūdis, kad ir Putino surengtam susidorojimui su Berezovskiu, leidimą davė paties Berezovskio užauginti ir jo į politiką atvesti Kremliaus „jaunieji plėšrūnai", tokie kaip Surkovas, Abramovičius ir kiek vyresnis grobuonis – Vološinas. Visi jie akivaizdžiai užsinorėjo perdalyti tą verslą ir šešėlinės politikos plotą, kurį Jelcino laikais užėmė jų „krikštatėvis" Berezovskis.

Tačiau būtent sisteminis elgesio algoritmas, kurio pavyzdžiu galima laikyti Abramovičių, tapo oligarchams uždelsto veikimo bomba.

Iš pradžių visa oligarchų bendruomenė, bailiai kažką pabumbėjusi žurnalistams į ausį, leido Putinui suėsti Gusinskį. Tiesiog todėl, kad „Gusio jau visi nekentė"...

Paskui – jau netgi nieko nebumbėdami, o atvirkščiai – aktyviai plodami – leido Putinui suvalgyti Berezovskį. Nes „Berioza visus jau užkniso"...

Dabar viešai doroja Chodorkovskį: nes nėra reikalo būti turtingam, protingam ir gražiam – taip ir iki Kremliaus nebetoli, o ir apskritai – nekuklu kažkaip. O kolegos oligarchai vėl prikando liežuvį. Pats Chodorkovskis, beje, – tai juokingiausia, – taip pat. Greitai dar ims ir dėkoti draugui Putinui. Nes iš tikrųjų reto gerumo žmogus, galėtų juk bent paprieštarauti[82].

81 Dabar, po Chodorkovskio arešto, prie šio sąrašo galima pridėti ir tai, kad pačiu realiausiu kandidatu Chodorkovskio kompanijos „Jukos" dalybose Rusijoje laikomas vis dar artimas Putinui Abramovičius, kuris jau bandė prie „Jukos" vairo pastatyti vadybininkus iš „Sibneft" – t. y. iš gerokai skurdesnės kompanijos, kuri susiliejimą su „Jukos" pradėjo netrukus prieš Chodorkovskio areštą. – Autorės pastaba.

82 Su siaubu turiu prisipažinti, kad ši prognozė buvo publikuota mano knygos rusiškame leidime dar prieš tai, kai Chodorkovskis buvo pasodintas į kalėjimą – tuo metu jį tik kvietė į apklausą. Šiuos žodžius aš parašiau prieš tai, kai jis jau iš kalėjimo parašė nuolankų laišką, kuriame Putiną pavadino vos ne paskutiniu liberalu šalyje. Aš specialiai šiame skyrelyje beveik nieko nekeičiau lyginant su pirmuoju, rusišku, leidimu – kad galėtumėte pajusti, kaip situacija Rusijoje rutuliojasi dabar, be to, rutuliojasi pačia blogiausia kryptimi. – Autorės pastaba.

Pagal visiškai aiškią įvykių raidos logiką, stebėtojams belieka tik susidomėjus laukti: kurį gi kitą iš savo gretų leis Putinui suėsti oligarchai? Čiubaisą? Labai gali būti. Futbolininkui Abramovičiui bus parodyta raudona kortelė? Ar apskritai kaip atsarginį išsiųs iš šalies? Visą Vološino komandą iškeldins už Sadovoje kolco ribų? Gali būti[83].

Juolab kad ne vėliau kaip po kitų prezidento rinkimų[84] Putino aplinkos jėgos struktūrų sparnas, kuris, pagal taiklų Maskvos verslo „chebros" pastebėjimą, „iki šiol vaikšto alkanas", turbūt pateiks Putinui sąskaitą už jėgos struktūrų paramą specialiosiomis operacijomis ir politikoje, ir versle. Ir tada, kad numalšintų savo draugų apetitą, valstybės vadovas vėl įsuks „rusišką ruletę" – kad iškristų kuris nors iš dar likusių oligarchų. Tą pačią ruletę, kurią patys oligarchai taip noriai leido jam sukti visus jo prezidentavimo metus, kai iš anksto žinojo, kad krupjė pažymėjo žetonus, ir pasirinkimas, „kurį iš valdžios pašalinti pirmą", tikrai kris ne jiems, o jų konkurentams.

Juk neatsitiktinai, kai vienos uždaros spaudos konferencijos, vykusios dar represijų pradžioje, metu žurnalistai paklausė Putino, kaipgi suderinti jo paskelbtą oligarchų „atskyrimo" nuo valdžios principą su atviru Romano Abramovičiaus artumu Kremliui, Putinas kaip tikras čekistas atsakė anekdotu:

– O tai, žinote, kaip tame pokšte: „Vyrukas ateina pas stomatologą ir sako: „Man dantį skauda". Daktaras išrauna jam dantį, pasirodo – ne tą. Daktaras išrauna ir antrą dantį, paskui trečią, paskui ketvirtą – ir vis ne tą. Vyrukas pyksta, o stomatologas jam sako: „Nieko, anksčiau ar vėliau mes ir iki skaudančio danties prasibrausime!"

Supraskite: kai aš kalbu apie tai, kad Putinas slapta sankcionuoja prokuratūros keliamas baudžiamąsias bylas jam neįtinkantiems verslininkams, tai visai nereiškia, kad tie verslininkai visos savo karjeros metu buvo visiškai švarūs prieš įstatymus.

83 Ši prognozė taip pat buvo publikuota rusiškame knygos leidime Vološino atstatydinimo Kremliuje išvakarėse. – Autorės pastaba.
84 Jie įvyko 2004 metų kovą ir, suprantama, baigėsi Putino pergale. – Autorės pastaba.

Atskleisiu jums didžiulę paslaptį: Rusijoje visiškai švarių prieš įstatymus verslininkų apskritai NĖRA. NĖ vieno. Pirmapradžio kapitalo kaupimo metu jų nebuvo nė vienoje pasaulio šalyje. Reikalas toks, kad mano šalies rinka pradėta formuoti vos prieš dešimt metų. O iki tol buvo tik komandinė administracinė dykuma, su jos viduryje pūpsančiomis branduolinėmis raketomis. Maža to – pasakysiu jums, kad pagal senus sovietinius įstatymus apskritai ABSOLIUČIAI VISI verslininkai yra kriminaliniai nusikaltėliai. Taigi dar prieš 20 metų sovietiniai organai į kalėjimus sodino ne tik kiekvieną „oligarchą" ar „verslininką" (tokių tiesiog nebuvo), bet ir kiekvieną bobutę, išėjusią į turgų parduoti ryšelio krapų iš savo daržo.

O jau įsivaizduokit, ką pagal senąjį baudžiamąjį kodeksą reikėjo daryti su žmonėmis, per pastarąjį dešimtmetį pasidalijusiais visą buvusią sovietinės valstybės nuosavybę ir sukaupusiais milijardinius turtus. Tačiau juk būtent dėl to ant mano šalies parduotuvių prekystalių atsirado prekių! O dar prieš 15 metų, valdant sovietams, jų nebuvo, ir daugelyje regionų tiesiog siautė badas! Ant prekystalių galėjai rasti tik vieną produktą: pigią degtinę, padėjusią komunistinei valdžiai sulaikyti liaudį nuo alkanųjų maištų.

Taigi būtent oligarchų ir tų, kurie įvykdė privatizaciją (grobikišką liaudies atžvilgiu, sutinku!), dėka Rusijoje buvo sukurta rinka. Bloga ar gera – tai dabar jau, deja, akademinis klausimas – kaip kalbėjo senoliai: „Kas gali, tegu padaro geriau".

Įstatyminė verslo bazė Rusijoje per pastaruosius 10 metų formavosi taip pat konspiracine tvarka, revoliuciniais metodais – iš pradžių įvykdavo realūs pasikeitimai praktikoje, gyvenime – o paskui jau *de jure* buvo stengiamasi užfiksuoti juos dokumentuose, įstatymuose. Ir Rusijos baudžiamajame kodekse iki šiol juntami ryškūs baudžiamųjų sovietinių įstatymų pėdsakai.

Todėl esant norui į kalėjimą galima pasodinti BET KURĮ Rusijos verslininką. Pabrėžiu: aš neperdedu – paklauskite bet kurio Rusijos verslo eksperto.

Taigi visa tai tik geros Kremliaus valios klausimas – kurį verslininką įkišti į kalėjimą, o kurį – palikti dvare.

Būtent todėl, kai Putino prokuratūra sodina į kalėjimą Michailą Chodorkovskį, bet nesodina Romano Abramovičiaus, visas Rusijos verslo ir politikos elitas puikiai supranta: šitaip yra tiesiog todėl, kad politine prasme

Abramovičius kol kas maksimaliai lojalus Putinui. Taip pat todėl, kad kažkas iš artimų Putino draugų verslininkų (pirštais nerodysim) labai užsinorėjo neteisėtai savo naudai perdalyti sėkmingesnį Chodorkovskio verslą.

Ir būtent tai vadinama „atrankiniu" – tai yra iš esmės nusikalstamu Kremliaus „teisingumu".

Beje, maža detalė: Putinas buvo išrinktas prezidentu būtent už oligarchų pinigus – ir visi Rusijoje tai puikiai žino.

Aparato tikslingumo atžvilgiu „palaipsnių susidorojimų" taktika, kurią pasirinko Putinas, nepriekaištinga – nes ji nurašyta iš banalių istorinių autoritarizmo metodikos vadovėlių.

Susipykti su visais oligarchais, kurie jį pagimdė – baisu. Staiga ims ir „pames"? O štai iš eilės nukandžioti galvas buvusiems sąjungininkams, turint omenyje griežtą pastarųjų nenorą platinti konfliktus už Kremliaus trobelės sienų, taip pat stiprią jų meilę „chaliavai" (tai yra susidoroti su konkurentais svetimomis rankomis) – tai visų pirma saugu, o antra, – leidžia gerokai pailginti maisto ruošimo proceso malonumą. Matyt, ilgos komandiruotės ankstesniame darbe išmokė Putiną laikytis auksinės sovietinių žmonių, važiuodavusių į užsienį be kapeikos kišenėje, taisyklės: svarbiausia į ilgą komandiruotę pasiimti kuo daugiau konservų.

WHO IS VESPUCCI?

Kiekvienam darboholikui pažįstamas atostogų košmaro sindromas: kai kartą per dešimt metų imi atostogas, šalyje iškart viskas griūva. Be to, atrodo, – kad visa tai per tave. Kai 2000 metų rugpjūtį aš pasiėmiau atostogas ir išvykau pakeliauti po Italiją, Puškino aikštėje, prie greta mano namo esančios perėjos, įvyko teroristinis aktas – buvo susprogdinta bomba. O vėliau, kai aš buvau Venecijoje, nuskendo povandeninis laivas „Kursk". O paskui, kai man paskambino iš Maskvos ir pasakė, kad Maskvoje dega Ostankino televizijos bokštas – aš jau net nepatikėjau ir pamaniau, kad tai kvailas pokštas.

Žinia apie pirmąją nelaimę mane pasiekė Romoje, prie Švento Petro bazilikos. Dėl mokyklos laikų draugės, su kuria aš nutariau praleisti atostogas, kaprizo, mes išskridome iš Maskvos į Romą para anksčiau, nei buvome suplanavusios.

Ir štai kai tik mes pasiekėme pagrindinę Amžinojo miesto aikštę, mano palydovei į mobilųjį telefoną iš Maskvos paskambino mama, ir po minutės draugė man niūriai pranešė:

– Sakyk „ačiū", Tregubova. Aš tau gyvybę išgelbėjau. Tu juk tuo metu kasdien leisdavaisi į požeminę perėją po Puškino aikšte, kad kitoje pusėje pasigautum taksi ir važiuotum į redakciją, teisingai? Tai štai dabar ten akmens ant akmens nebeliko...

Aš iškart prisiminiau merginų kioskininkių veidus, iš kurių aš toje nelaimingoje perėjoje visą laiką pirkdavau pėdkelnes. Visi jų kioskai buvo išvartyti sprogimo, ir aš iki šiol nežinau, ar bent kuri nors iš jų išgyveno.

Žinia apie „Kursko" katastrofą pasiekė mane jau Venecijoje, kai aš vakare sėdėjau prie Rialto tilto, viena, prie pat vandens. Į mobilųjį telefoną iš Maskvos paskambino Julia Berezovskaja ir pasikūkčiodama pasakė, kad štai dabar, šią akimirką, po vandeniu dūsta žmonės, o kariškiai ir prezidentas jau iš esmės nuo jų nusigręžė. Aš instinktyviai pasitraukiau nuo juodųjų *Canale Grande* bangų. Dabar žiūrėti į jas be siaubo buvo jau neįmanoma.

Keista, bet netgi visiškai apolitiškus italus žaibiškai apskriejo tragiška žinia iš Rusijos. Net padavėjai, išgirdę, kad mes rusės, reiškė užuojautą. Net paprasti Venecijos gyventojai, išgirdę rusų kalbą, prieidavo ir klausdavo, ar nežinom detalių apie „rusų laivą".

Ir visa tai tuo metu, kai dauguma italų, kaip paaiškėjo, net nebuvo spėję išmokti Rusijos prezidento vardo. Venecijos architektas, su kuriuo atsitiktinai įsikalbėjau San Marko aikštėje, sužinojęs, kad aš – žurnalistė iš Rusijos, bandė išsiaiškinti, apie ką konkrečiai aš rašau.

– *I'm working* WITH PUTIN, – bandžiau paaiškinti, suprasdama, kad „Kremliaus pulas" – užsieniečiui apskritai kažkokia abrakadabra.

– *Vespucci? Who is Vespucci?!* – labai nustebo architektas, blogai išgirdęs pavardę, net neįtardamas, kad labiausiai Putiną įžeidžiančia forma pakartojo žurnalistės Trudi Rubin klausimą *„Who is Mr. Putin?"*.

Tuo tarpu misteris Vespucci kaip tik šią akimirką buvo Juodosios jūros pakrantėje, Sočyje, ir kartu su ištikimąja „Kremliaus pulo" dalimi mėgavosi šašlykais. Be jau tradicinio programos punkto – dvaro žurnalistų mai-

tinimo, prezidentinėje pajūrio rezidencijoje buvo numatyti ir tokie pasilinksminimai kaip pasiplaukiojimas kateriu, vandens slidėmis ir skuteriu. Kartu su žurnalistais ir prezidentu, suprantama, kurortiniu gyvenimu mėgavosi ir jo amžinas spaudos atstovas Aleksejus Gromovas, prie įėjimo į šį kurortinį prezidento klubą patikimai rūpinęsis ideologine žurnalistų *face control*. Taigi nenuostabu, kad Putinas dėl žūstančio povandeninio laivo gelbėjimo nutarė nenutraukti poilsio tokioje malonioje kompanijoje.

Istorijos iš „pailsėjusių gyvenimo" labai greitai su visomis detalėmis tapo žinomos visai politinei Maskvai. Netgi vizualiai – tai yra demonstruojant fotografijas. Reikalas toks, kad tarp prileistų prie prezidento kūno žurnalistų tuo metu atsitiktinai įsipainiojo ir tie, kurie vertino šią istoriją kaip gėdingą savo biografijos dėmę.

O jau man skambinę kolegos „visuomenės priešai" (kuriems Putino spaudos tarnyba auklėjimo tikslais atėmė akreditaciją ir neleido su prezidentu valgyti šašlykų) visi kaip susitarę kartodavo tuos pačius žodžius:

– Ačiū Dievui, kad mūsų ten neįleido! Šito juk paskui visą gyvenimą nenusiplausi...

O kai aš grįžau namo, į Maskvą, oras buvo kupinas degėsių kvapo ir televizorius nerodė. Gaisras pagrindiniame Maskvos Ostankino televizijos bokšte tapo nelaimę pranašaujančiu simboliu to susidorojimo, kurį, jau praėjus keliems mėnesiams, Putinas surengė iš pradžių ORT, paskui NTV, o vėliau ir TV-6 ir TV-S.

Putinas buvo įsiutęs, kad ORT (tuo metu dar kontroliuojama Berezovskio) ir kiti tada dar ne visai paklusnūs Kremliui televizijos kanalai, kritikavo Putino neveiksnumą per povandeninio laivo „Kursk" tragediją. Tačiau šis Putino apmaudas buvo, suprantama, tik smulkus pretekstas globaliai televizijos kanalų perdalijimo pradžiai, siekiant likviduoti Kremliaus nekontroliuojamus kanalus.

Prezidentas Putinas nedelsdamas sušaukė prijaukintus žurnalistus į uždarą spaudos konferenciją Kremliuje ir per šiuos pasiuntinius perdavė šaliai tokią žinią:

– Jeigu oligarchai burbės, iškart gaus per makaulę!

Tuo metu kaip pagrindinį kandidatą gauti per makaulę Putinas buvo nusižiūrėjęs, suprantama, Borisą Berezovskį, kuris, kaip sakė prezidentas,

„Kursko" žūties akimirką „sąmoningai siūbavo valtį" (per ORT televizijos kanalą). Šiuo pareiškimu Putinas leido pradėti kitą oligarchų išbuožinimo seriją: dabar jau ne tik „priešo" Gusinskio, o ir buvusio „draugo" Berezovskio. Būtent tą sekundę prezidentas davė ženklą ir visiems vėliau prasidėjusiems prievartiniams veiksmams perdalijant žiniasklaidą.

Naktį po per ORT televizijos kanalą parodyto siužeto, kuriame buvo išreikšta abejonė dėl valstybės vadovo veiksmų adekvatumo povandeninio laivo „Kursk" žūties akimirką, kasetės su šia medžiaga iš redakcijos archyvų buvo paimtos milicijos. Be to, leidus ORT generaliniam direktoriui Konstantinui Ernstui. Ir kaip greitai paaiškėjo – tai buvo tik prievartinių operacijų užimant televizijos kanalus pradžia.

Apimtas pykčio Gusinskio, Berezovskio, o svarbiausia – visos žiniasklaidos atžvilgiu, Putinas, atrodo, nesuvokė vieno: jeigu net ir visus opozicinius televizijos kanalus Kremlius tada iškart nesikankindamas būtų priplojęs, – tiesiog po gaisro Ostankino televizijos bokšte galėjo „dėl techninių priežasčių" negrąžinti transliavimo dažnio, – tie pirmi Putino prezidentavimo metai jo rinkėjams vis vien būtų įsiminę būtent dėl tų šiurpių, pranašaujančių bloga, simbolinių tragedijų viena po kitos.

KAIP AŠ BEREZOVSKIUI PASIUNČIAU „JUODĄJĮ ŽENKLĄ" NUO KREMLIAUS

Žinojau, kad netgi po totalaus daugumos „Gusio lizdo jauniklių" išvarymo iš „Kremliaus pulo", kai kuriems Gusinskio holdingo „Media-Most" žurnalistams ne tik duodavo akreditaciją Kremliuje, bet netgi retkarčiais surengdavo konfidencialius susitikimus su valstybės vadovu. Šie žmonės naudojosi Kremliumi visai ne kaip žurnalistai, o kaip prezidento administracijos ir į emigraciją užsienyje išvaryto „išbuožinto" oligarcho „ryšininkai", – mat per abipusį karą santykiai pasidarė tokie įtempti, kad ryšys ankstesniais, tiesioginiais, kanalais tapo jau neįsivaizduojamas.

Šitaip Kremliaus ir Gusinskio (pastarajam priverstinai pabėgus į užsienį) ryšininko funkciją atliko, pavyzdžiui, vienas garsiausių tuo metu NTV kanale dirbusių televizijos laidų vedėjų. Keletą kartų jis netgi sujungė mobiliuoju telefonu Putiną su Gusinskiu, ir prezidentas pažadėjo oligarchui susitikti neutralioje teritorijoje. Tačiau paskui apgavo.

Prezidento administracijos ir laikraščio „Komersant" šeimininko Berezovskio tarpininku Kremlius pasiūlė pabūti ir man. Tačiau aš ne tik nebuvau į nemalonę patekusio oligarcho „patikėtinė", bet tuo metu net nežinojau Berezovskio telefono. Šiaip ar taip, Kremliui pakako pasiųsti savo buvusiam artimiausiam draugui Berezovskiui „juodąjį ženklą", tiesiog iš laikraščio puslapių. Tuoj viską papasakosiu iš eilės.

Borisas Berezovskis greitai pajuto, kad kita „išbuožinimo" auka taps pirmasis ir pagrindinis Rusijos televizijos kanalas ORT, kurio šeimininkas faktiškai buvo jis (oficialiai tuo metu Berezovskiui priklausė 49 % šio televizijos kanalo akcijų, bet visi puikiai žinojo, kad būtent jis yra pagrindinis ir iš esmės vienintelis kanalo rėmėjas).

Ir tada jis, kaip Kremliaus intrigantas su dideliu stažu, sugalvojo gudrų prevencinį kontrasmūgį. Į nemalonę patekęs oligarchas viešai pareiškė, kad atiduoda savo ORT televizijos kanalo akcijas valdyti patikimiems kūrybinės inteligentijos atstovams. Ir maksimaliai garsiai laikraščių publikacijose pasiūlė tą pat padaryti ir valstybei su likusiu 51 % akcijų. Tai buvo iššūkis. Mat jeigu Berezovskio schema būtų suveikusi, atimti televizijos kanalą Kremliui tektų jau ne iš oligarcho, o iš „visuomenės".

Vyriausiasis „Komersant" redaktorius manęs paprašė:

– Klausyk, ar galėtum gauti Kremliuje „jų atsakymą Čemberlenui", tai yra – atsakymą Beriozai? Bent jau anoniminį?

Atvirame laiške Berezovskis tvirtino, kad „aukštą postą užimantis Kremliaus administracijos pareigūnas" paskelbė jam ultimatumą: „per dvi savaites atiduoti savo ORT akcijų paketą valstybei arba paskui Gusinskį važiuoti į užsienį". Visa „chebra" žinojo, kad tas atvirai oligarchui grasinęs aukštą postą užimantis pareigūnas – pats Putinas. Iškart po jo ultimatumą Berezovskiui pateikė ir Kremliaus administracijos vadovas Aleksandras Vološinas.

Štai aš ir patraukiau į Kremlių pas Vološiną ieškoti „atsakymo Čemberlenui":

– Aleksandrai Staljevičiau, Berezovskis frazę „vykti paskui Gusinskį" suprato kaip tiesioginį grasinimą pasodinti jį į Butyrki[85].

– Visų pirma apie Butyrki jam niekas nesakė nė žodžio, – inertiškai, net nebandydamas neigti, kad ultimatumas buvo, pareiškė man Kremliaus administracijos vadovas. – Mintis buvo tokia – išvykti kuo toliau…

85 Maskvos kalėjimas, kuriame sėdėjo Gusinskis. – Autorės pastaba.

– „Kuo toliau“ – tai į priverstinę emigraciją be teisės grįžti, kaip Gusinskiui? – pasitikslinau aš.

– Ten, kur širdis geidžia! Atsibodo čia jau visiems tas Berioza – jėgų nebėra! – nervingai sukikeno Vološinas.

Visada vengiantis viešų interviu, šį kartą Kremliaus administratorius pareiškė man, kad galiu cituoti jo atsakymą laikraštyje su nuoroda į „aukštą postą užimantį Kremliaus valdininką“. „Aukštą postą užimančio anoniminio pareigūno“ (Putino), kurį nurodė Berezovskis, kompanijoje, šis „neįvardytas aukštą postą užimantis šaltinis Kremliuje“ sukūrė šalyje simpatišką anonimų valdžios vertikalę.

Atsisveikinant, kai aš jau ėjau Vološino kabineto Kremliuje durų link, jis išdėstė pagrindinį savo argumentą:

– Mes gi vis vien iš Beriozos atimsim visas akcijas! Taigi tegu nesijaudina!

Kitą dieną laikraštyje „Komersant“ pasirodė vedamasis, pavadintas: „Berezovskis gaus Kremliaus atsakymą į laišką Putinui per „Komersant“ korespondentę Jeleną Tregubovą“.

Tai buvo lyg ir profesionali sėkmė. Tačiau nieko, išskyrus šleikštulį, aš po šios „misijos“ nejutau. Tuo metu aš aiškiai pajutau, kad apie jokį žurnalisto darbą Kremliuje normalia, profesionalia šio žodžio prasme jau nebėra net kalbos. Mėtyti granatas su ištrauktu kaiščiu iš vienų priešiškų apkasų į kitus – tai jau ne žurnalistika.

„KREMLIAUS PULO“ PABAIGA

Kai praėjus metams po Putino atėjimo į valdžią vyriausiasis „Komersant“ redaktorius Vasiljevas, Kremliaus spaudos tarnybai reikalaujant, vis dėlto sutiko išvaryti mane iš „Kremliaus pulo“, nieko, išskyrus beribį nuovargį, aš nebejutau. Kažkur, giliausiame mano sąmonės kamputyje, žurnalistė tvirtino, kad tai – bailumas, kad nebuvo galima šitaip pasiduoti redakcijoje. Tačiau aš buvau taip išvargusi nuo tų kovos ir nerimo metų, kad jau tiesiog nebebuvo iš kur dėl šio išvarymo rastis emocijoms. Žinojau, kad ne tik padariau maksimumą, kas nuo manęs priklausė, bet ir gerokai daugiau, nei leido žmogaus jėgos. Prezidento spaudos tarnybos ir Kremliaus valdininkų kryžminėje ugnyje, nesulaukusi beveik jokio laikraščio vadovybės palaikymo, aš balansavau ant šios ribos jau visus metus. Ir jau tuo

įrodžiau naujajam prezidentui, kad jam nepavyks taip paprastai nupirkti ar išvaryti iš šalies visų žurnalistų.

Vyriausiasis redaktorius savo sprendimą paklusti represiniam Kremliaus reikalavimui paaiškino man taip:

– Aš juk ne tik žurnalistas, bet dar ir vadybininkas. Man juk reikia su jais kaip nors palaikyti gerus santykius. O jie juk po kiekvieno tavo straipsnio skambina ir kelia skandalus, reikalauja išmesti tave iš darbo. Aš jiems sakau: „Teisingai, kad jūs ten dėl jos į kelnes dedat, – nes ji puiki politikos apžvalgininkė ir rašo puikius tekstus!" Žodžiu... Na nenori jie dabar apie save apskritai jokios politikos skaityt!..

Vyriausiasis redaktorius pranešė man, kad dabar nori į „Kremliaus pulą" siųsti kultūros skyriaus darbuotoją, užsiimančią televizijos kritika, Arutiunovą:

– Suprask: man vis dėlto norisi, kad kas nors ten, „Kremliaus pule", iš „Komersanto" būtų. Štai Arutiunova ir bus mūsų atstovė: važinės su prezidentu į keliones, rašys iš ten reportažus, – kaip pasaulietinę kroniką, – „Putinas atsisėdo, Putinas atsistojo..." Ji nenarplios politinių temų, ir skandalų nebus...

Tarp žurnalistų Arutiunova turėjo spaudos ir informacijos ministro Lesino „prijaukintosios" reputaciją, todėl aš neabejojau, kad Kremliuje iš tikrųjų ja apsidžiaugs gerokai labiau nei manimi.

Tačiau, pasivažinėjusi su prezidentu keletą mėnesių, Arutiunova apskritai tapo valdininke – valstybinio televizijos kanalo RTR atstove spaudai.

Taigi laikraštyje „Komersant" aš ilgam tapau „garbinga pensininke". Man, vienai geriausių politikos apžvalgininkių šalyje, kaip ir anksčiau, mokėjo tokią pat algą, kokią aš gaudavau dirbdama Kremliuje. Tačiau į laikraštį man neleido rašyti nieko.

Pavyzdžiui, vyriausiasis redaktorius galėjo ramiai prieiti prie manęs redakcijos koridoriuje ir prisipažinti:

– Klausyk, man čia dabar paskambino spaudos ministro pavaduotojas ir pasakė, kad šiandien jo gimtadienis. Todėl jis prašo, kad, vietoj dovanos, aš patikėčiau apie jų konferenciją rašyti ne Tregubovai, o kokiam nors kitam žurnalistui... Tu jau atleisk, gerai?

Greitai vyriausiasis redaktorius, pasirinkęs nelengvą dalią būti „dviejų ponų tarnu" (bandydamas vienu metu nesusipykti su laikraščio investuotoju Berezovskiu, kad tas jo neatleistų, ir – tai jis laikė svarbiu tolesnės karjeros

atžvilgiu – likti Putino privilegijuotųjų sluoksnyje ir išsaugoti draugiškus santykius su įtakingais Kremliaus valdininkais bei ministrais), dėl visa ko, vengdamas konfliktų su Kremliumi, apskritai iš laikraščio anuliavo tokius žanrus kaip analitika ir rimti Kremliaus politikos komentarai. Ir dabar iš Kremliaus leidžiama rašyti tik linksmučius reportažus.

Ką padarysi: jei jau Maskvoje neliko nė vieno laikraščio, galinčio publikuoti tiesą apie tai, kas vyksta Kremliuje – man teko išleisti savo pačios „laikraštį", ilgą, kelių šimtų puslapių. Ir, manau, jums nesunku atspėti, kieno „reportažai" tarp skaitytojų susilaukė didesnio populiarumo – tie, kurie yra mano knygoje, ar tie, kurie publikuojami prėskuose, cenzūruotuose Rusijos laikraščiuose.

Į „Kremliaus pulą" iš laikraščio „Komersant" dabar komandiruotas vienas iš tų žmonių, kurie prieš rinkimus rašė interviu su Putinu knygą – Andrejus Kolesnikovas.

Vargšo Andrejaus man nuoširdžiai gaila: jam teko prisiminti seniai Rusijos žurnalistikoje užmirštą Ezopo kalbą – girti taip sodriai, kad nuovokūs skaitytojai tarp eilučių suvoktų, kad tu iš tikrųjų kritikuoji.

Tačiau dabar, kai „Kremliaus pule" apie Putiną jau rašoma kaip apie velionį: arba gerai, arba nieko, – „Komersant" atrodo tiesiog kaip karinis opozicijos lapelis.

Ir kaip mane ne kartą tikino mano bičiuliai iš politinės „chebros", Kremliuje jau priimtas principinis sprendimas atimti iš Berezovskio ir laikraštį „Komersant".

Paskutinės reliacijos apie „Kremliaus pulą", per storas Kremliaus sienas prasiskverbusios iki manęs, į laisvę, tarsi Morzės abėcėle, taip pat buvo ne mažiau dramatiškos nei jau nuskendusio laivo SOS. Pasakojama, kad viena buvusi mano draugužė yra šventai įsitikinusi, kad valdo valstybę, – tik todėl, kad porą kartų pakonsultavo Vladimirą Vladimirovičių dėl jo šukuosenos (kirptis, kaip mane tikino mano aukštus postus Kremliuje užimantys šaltiniai, prezidentui ji patarė pagal jo atstovo spaudai Gromovo modelį). Kita buvusi kolegė į uždaras prezidento spaudos konferencijas vaikščiojo ne kitaip, tik dirbtinai iki negriškos stadijos įrudinusi odą ir visus rankų pirštus išmarginusi žiedais su deimantais – tuo užsitarnavo su-

sižavėjimo kupiną Putino komentarą, kuris greitai apskriejo visą politinę Maskvą: „Koks įdegimas! Kokie brangakmeniai!"

Šis prezidento aforizmas kuluariniame hitparade kuriam laikui net nurungė mėgstamiausią Putino idiomą: „Užteks snarglius čiaumot!", kuria jis lepina naująjį „žurnalistikos elitą" žadinančių apetitą grupinių pietų metu.

Šifruodama vis silpnėjančią iš „kankinimų kameros" sklindančią Morzės abėcėlę, gaudavau žinių (iškart sakau: esu linkusi netikėti), kad prezidento freilinos tarpusavyje jau beveik pešasi iš pavydo. Ir kai tik vienai pavyksta akimirką priartėti prie Svarbiausio Šalies Kūno per milimetrą arčiau nei kitoms, nelaiminga jos varžovė ima lakstyti po visą „chebrą" ir skleisti apie konkurentę gandus apie vedybinę jos neištikimybę.

O vieną akimirką prezidentą kelionėse lydinčios damos ir dvaro kavalieriai – buvę žurnalistai – įvedė savo redakcijose tikrų tikriausią vergų instituciją: patys į užsienį kartais važiuoja tik tam, kad intymiai pavakarieniautų su prezidentu, o rašyti straipsnius apie šias komandiruotes verčia specialiai pasikviestus jaunus korespondentus.

Cenzūra „Kremliaus pule" jau seniai įgavo parodijos formas: Putino kelionės maršrutu Pekinas–Delis–Biškekas metu, nauja „Kremliaus pulo" tvarka sukrėtė net ir mėtytus bei vėtytus vyriausybės tarnautojus. Buvo taip: Biškeke į vadinamąjį priešakinį prezidento lėktuvą (kuriuo skrido žurnalistai ir valdininkai) neva pripylė nekokybiško žibalo. Ir jau pakeliui į namus pilotams teko priverstinai nutupdyti lėktuvą. Ir kai tik lėktuvo šasi prisilietė prie žemės, salono viduryje atsistojo nauja Putino spaudos tarnybos vadovė Natalija Timakova (anksčiau – gana galvota Kremliaus korespondentė) ir garsiai perspėjo žiniasklaidos atstovus:

– Ponai žurnalistai! Jūs, žinoma, turite teisę parašyti apie šį avarinį nusileidimą. Tačiau mes tada turėsime teisę neakredituoti jūsų vykti į kitą prezidento kelionę.

Baltųjų rūmų Krasnopresnenskaja krantinėje gyventojai paskui dar ilgai išpūtę akis klausinėjo Kremliaus žurnalistų: „Ar seniai pas jus taip?"

Taigi atspėkit: iš kelių raidžių (iš dviejų ar trijų) būtų mano atsakymas į klausimą Kremliaus kryžiažodyje: „Ar gailiuosi, kad neturiu dabar laimės dirbti „Kremliaus pule"?"

Beje, dėl savo paties šalyje įvestos cenzūros Putinui vis pastebimiau ėmė vystytis psichikai pragaištingas „apgulties sindromas". Pamenate, kaip civilizuotų šalių žurnalistai neseniai piktinosi, kai Rusijos prezidento vizito į Romą metu į prancūzų žurnalisto klausimą apie tikrąsias politines Chodorkovskio arešto priežastis, Putinas beveik apkaltino klaususį neva jo klausimą apmokėjo Chodorkovskis? Putinas pareiškė, kad tokios stambios naftos kompanijos kaip Chodorkovskio „Jukos", užsidirbo jau pakankamai milijardų, kad galėtų milijonus dolerių leisti PR projektams, ir tam, kad „apmokėtų tokius klausimus kaip šis".

Tiems Vakarų šalių kolegoms žurnalistams, kurie pasipiktino ir nustebo dėl to, kad prezidentas gali visiškai paprastai apkaltinti nepriklausomą kitos valstybės žurnalistą kyšininkavimu, aš viską tuoj paaiškinsiu. Stebėtis čia absoliučiai nėra kuo. Tiesiog Putinas Kremliuje subūrė aplink save tik tokius prijaukintus žurnalistus, kuriuos galima nupirkti. Ir savo „tvirtovės" Kremliuje tvarką Putinas klaidingai priskiria visam pasauliui. Todėl Putinas visiškai nuoširdžiai jau nepajėgus patikėti, kad normaliose civilizuotose šalyse žurnalistai yra nepriklausomi ir užduoda visai ne tuos klausimus, kuriuos ant popieriuko jiems užrašo Putino atstovas spaudai Gromovas.

Iš principo mano savimeilė turbūt turėtų būti paglostyta, nes aš tapau pirmąja Putino cenzūros Rusijoje auka. Galų gale – tai geriausias žurnalisto profesionalumo rodiklis: vadinasi, savo straipsniais pataikei tiesiai į dešimtuką. Tačiau būtent nuo manęs prasidėjo ta įvykių grandinė, kuri vėliau sąlygojo tai, kad Putinas beveik likvidavo nepriklausomą šalies žiniasklaidą: jau po to, kai jis atėmė iš manęs akreditaciją Kremliuje, iš Gusinskio atėmė nuo valstybės nepriklausomą NTV televizijos kanalą, paskui iš Berezovskio atėmė ORT ir TV-6 televizijos kanalus, galiausiai likvidavo ir paskutinį „pusiau liberalų" TV-S kanalą. Aš jau net nekalbu apie tokius menkus įvykius kaip žurnalo „Itogi" nusiaubimas ir „Obščiaja gazeta" likvidavimas. Arba apie tai, kaip Kremlius iš NTV televizijos kanalo vadovo pareigų nušalino marionetinį, ideologiškai lojalų Kremliui valdytoją, pasodintą ten susidorojus su opozicijos komanda, nes pakritikavo specialiųjų tarnybų veiksmus, dėl kurių žuvo daugybė įkaitų, pagrobtų Maskvos Dubrovkos teatre 2002 metais spektaklio „*Nord–Ost*" metu.

Tačiau prasidėjo viskas nuo prievartinio „valymo“, kurį „Kremliaus pule“ Putinas atliko vos atėjęs į valdžią. Dabar Rusijos žiniasklaida turi keturis informacinius tabu, kuriuos pažeidus gresia baudžiamosios Kremliaus priemonės, tai: Putino kritika, karo Čečėnijoje kritika, specialiųjų tarnybų veiksmų kritika ir galiausiai – Kremliaus žodžio laisvės draudimo kritika.

Žinot, ranką ant širdies padėjusi pasakysiu: aš jau geriau atsisakyčiau garbės būti pirmąja šioje represijų eilėje – kad tik tos eilės iš viso nebūtų.

Beje, netgi ištrūkusi iš Kremliaus gestapo, dar visai neseniai aš reguliariai kasdien sutikdavau Vladimirą Vladimirovičių Putiną savo namuose. O tiksliau – tualete. Tiksliau, jeigu pasitelksime slengą, kurį dažniau vartoja Rusijos rezidentas –„šikinyke“. Prisimenate, kaip Putinas viešai pažadėjo čečėnams „sumurdyti juos klozete“? Tai štai kolegos iš „Komersanto“ padovanojo man rusišką matriošką, kurios viršutinis kiautas – Putinas, paskui nuimi jam galvą, o viduje – Jelcinas, toliau – Gorbačiovas, dar giliau – Brežnevas. Ir taip iki Stalino.

– Čia tau, – kad tavo tūlike neužsiveistų čečėnų teroristai! – paaiškino kolegos.

Na, kažkaip iki Putino aš jų net nesapnavau...

Tačiau aukštą postą užimančio vyriausybės valdininko, kažkokiu reikalu kartą užsukusio į mano tualetą, vos neištiko apopleksija.

Jis tučtuojau iššoko iš ten ir vos ne atiduodamas pagarbą pakiliai ėmė deklamuoti:

– Mes dviese kambary – tik aš ir Putinas... (Buvo toks eilėraštukas sovietiniais laikais: „Mes dviese kambary – tik aš ir Leninas“ – apie tai, kaip autorius kalbasi su Lenino portretu ant sienos).

O mano draugė lingvistė, tobulai mokanti vokiečių kalbą, netgi išdėstė taiklų mokslinį etimologinį Putino buvimo būtent tokioje vietoje motyvavimą:

– Vokietijoje stengdamiesi išvengti šiurkštaus pasakymo „einu į tualetą“, žmonės kartais vartoja eufemizmą „*Zum Keiser gehen*“ – tai yra „einu į svečius pas Kaizerį“... taigi atsižvelgiant į politines mūsų tėvynės realijas, tai tiesioginis vertinys iš vokiečių kalbos – „einu aš pas Putiną“.

Žodžiu, maldininkų kelionės į Putino vietą buvo viena iš mano buto pramogų. Ir ši pramoga nė vieno svečio nepaliko abejingo, nes nuolat išprovokuodavo pačias gyviausias aliuzijas.

Tačiau parašiusi knygą, kažkodėl užsimaniau sviesti matriošką kuo toliau iš akių. Tai yra – nuo klozeto bakelio.

Įkišau ją į dėžę į antresolę. Ir tuo Putino epocha baigėsi. Bet kokiu atveju – bent jau mano pačios tualete.

NEDIDIS DIKTATORIUS

Kai aš galvoju apie Putiną, mane stebina viena: na nejaugi šiam vaikinui iš tikrųjų nesinori, kad jo prezidentavimas įsimintų kuo nors kitu, ne tik šia šlykščia nuobodybe ir neviltimi? Ne tik susidorojimu su žurnalistais, represijomis šalyje, politinėmis žmogžudystėmis ir pusiau emigracija?

Šalyje sunaikinti visi nepriklausomi televizijos kanalai ir kontroliuojami beveik visi spaudos leidiniai. Į naują Putino parlamentą, suformuotą panaudojus Kremliaus administracijos resursus, nebuvo įleista nė viena opozicinė ir netgi nė viena liberali ar demokratinė partija. Per pastaruosius dvejus metus Maskvoje nušauti du kolegos iš vienintelės Putiną aršiai kritikavusios partijos „Liberalnaja Rossija“, trečias šios partijos narys pasodintas į kalėjimą, jam suversta viena iš žmogžudysčių. Žmogui, kuris atvedė Putiną į valdžią, – Berezovskiui, – Didžioji Britanija buvo priversta suteikti politinį prieglobstį, nes Rusijoje Putinas atvirai jį persekioja grasindamas baudžiamosiomis bylomis. Iš šalies vos išnešė kudašių žmogus, pirmas Rusijoje sukūręs nevalstybinį televizijos kanalą – Vladimiras Gusinskis. Išanalizavęs prievartinį aktą dėl televizijos kanalo NTV akcijų perdavimo valstybei, kurį mainais į galimybę pabėgti į užsienį žiniasklaidos magnatą privertė pasirašyti Putino spaudos ministras, Strasbūro žmogaus teisių teismas neseniai išsprendė bylą Gusinskio naudai. Pagaliau kalėjime sėdi Chodorkovskis – ir visi Maskvoje žino, kad jis ten tiesiog už tai, kad Putinas įvertino jį kaip varžovą.

Ir Putinas tikisi, kad istorija jį atsimins dėl kokių nors kitų nuopelnų?

Juk neseniai baigėsi praėjęs amžius, ir kaip ant delno matyti, kad istorijos apgauti negalima, – galima apgauti tik amžininkus. Ir tai neilgam. Ir užaugus vos vienai kartai apie kiekvieną Didįjį Diktatorių visi žino, kad jis – tik diktatorius, apie kiekvieną Didįjį Žudiką – kad jis tik žudikas, ir apie kiekvieną Didįjį Menkystą – kad jis tik menkysta.

Kartais jau tiesiog iš liūdesio pagalvoji: na užkimšai tu visiems burnas – na gerai, velnias nematė! Na tai pasinaudok tuo – padaryk bent jau ką nors didingo ekonomikoje! Atrodytų: tai juk buvo labiausiai viliojanti tokių griežtų rinkos reformuotojų kaip Čiubaisas svajonė – gauti „rusišką Pinočetą", kuris geležine ranka atves Rusiją į ekonominį rojų, be gailesčio nušluodamas nuo kelio į civilizuotą pasaulį apipuvusias socialistinio šeimininkavimo liekanas.

Juk vargšas Senelis Jelcinas bijojo nepopuliarias reformas vykdyti iki galo – būtent todėl, kad per televizorių ir laikraščiuose apie jį iškart imdavo skleisti šlykštynes, ir reitingas imdavo kristi!

Bet tau, Putinai, rankos dabar juk atrištos! Tu juk visus žurnalistus jau „nušlavei", apie tave dabar per televizorių niekas nepasakys nieko „nesankcionuoto"!

Kodėl gi tu, Putinai, nedarai nieko rimto? Per daug užsiėmęs bandydamas užčiaupti visiems burnas? Taip, tai keblus reikalas, suprantu, jam iš tikrųjų gali prireikti viso gyvenimo (be to, skaudžiausia, kad ne tik tavo). Tokių precedentų istorijoje jau buvo.

Na nejaugi tau nesinori įeiti į istoriją padarius ką nors gero? Senelis Jelcinas puikią savo misiją įvykdė bent jau iš dalies: leido šaliai bent trumpai įkvėpti laisvės. Žemai lenkiuosi jam už tai. O tu sugebėjai tik vėl nukirpti deguonies žarnelę. Na kam gi? Dėl ko? Dėl to, kad televizijos naujienų laidose mes vėl matytume tai, ką vos spėjo iš sovietinių laikų pamiršti mūsų tėvai: „Ir visa tai apie jį, ir dar truputį apie orą", o paskui: „Glaudžiomis gretomis partinės masės sveikina..."?

Dėl ko konkrečiai?

Neatsako Rusia...

Vakarų žurnalistai nuolat manęs klausia: „Na kodėl gi tas jūsų Putinas taip paniškai bijo laisvos žiniasklaidos?"

Pats primityviausias atsakymas peršasi pats savaime: Putinas – nuo galvos iki kojų nulipdytas sovietinio saugumo komiteto, kuriam bet koks nepriklausomas žurnalistas visada iš principo buvo ne kas kitas, kaip „priešiškas balsas". Nereikia užmiršti, kad žmogus, šiandien valdantis Rusijos valstybę, jaunystėje sąmoningai, savo paties pasirinkimu ėjo dirbti į KGB – į organą, kuris tuo metu šalyje fiziškai naikino kitaip mąstančius.

Kitas atsakymas remiasi nenatūralia, žaibiška nežinomo valdininko Putino, visiškai atsitiktinai tapusio prezidentu, karjera – tai tik Jelcino aplinkos kuluarinių intrigų išdava, aplinkos, kuri atsidūrė katastrofiškoje padėtyje ir todėl neapgalvotai karštligiškai pasirinko įpėdinį. Primin-siu, kad tuo metu, kai Jelcinas paskelbė Putiną savo įpėdiniu, Putino reitingas (netgi patikimų Kremliaus sociologinių tarnybų duomenimis) buvo 2 %. Tokioje didelėje šalyje kaip Rusija toks reitingas apskritai yra „statistinės paklaidos" paribiuose – kitaip sakant, buvo vos atskiriamas nuo nulio. O nepasitikėjimą Putinu, pagal tuometinius apklausų duomenis, reiškė 29 % piliečių.

Ir Putinas puikiai atsimena, kaip įspūdingai, pasitelkus seniai visame pasaulyje prezidentų „piarščikams" žinomą fokusą, jam per tris mėnesius buvo „išpūsti" reitingai: tik dėl vėl pradėto „mažo pergalingo karo" Čečėnijoje. Kurį visuomenės nuomonei efektingai, bet griežtai cenzūruotai totali valstybinė propaganda pateikė per televiziją ir kitas žiniasklaidos priemones, vaizduodama Putiną kaip herojų karvedį. Tiesa, kaip netrukus paaiškėjo, karas iš „mažo" ir „pergalingo" iš tikrųjų pavirto ilgu, kruvinu, begaliniu ir nekontroliuojamu. Tačiau šios tiesos Rusijos rinkėjai televizorių ekranuose niekada nebepamatė. Nes jau po kelių mėnesių Putinas planingai likvidavo visus nepriklausomus televizijos kanalus.

Taigi Putinas puikiai žino: prezidentu jis sugebėjo tapti tik pasitelkęs totalią cenzūrą ir rinkimų kampanijos metu Kremliaus kontroliuotą televiziją.

Ir todėl tuo metu, kai Putinui reikėjo balotiruotis į prezidento postą antrai kadencijai, kad per rinkimus nepatirtų „nesėkmės", jis, kaip patyręs „rezidentas", jau apskritai visą žiniasklaidą pavertė Kremliaus „organu".

Todėl dabar Rusijos realybė – tarsi kreivų veidrodžių karalystė. Lygiai ta pati problema, dėl kurios buvo kritikuojamas Jelcinas – Čečėnija – dabar dėl visiškai Kremliaus propagandininkų kontroliuojamos televizijos tapo vos ne Putino pasididžiavimu. 1996 metais Jelcinas dėl karo Čečėnijoje vos neprarado prezidento posto, o Putinas šį postą gavo kaip tik dėl karo.

Kitų problemų, kurios kankino Jelciną (streikai dėl daugelį mėnesių biudžetininkams vėluojančių atlyginimų, siaubingai žemas žmonių gyvenimo lygis, kai daugelyje Rusijos regionų žmonės 100 dolerių per mėnesį lai-

ko „dideliu“ atlyginimu, iki galo nereformuota sena sovietinė ekonomika), Putinas irgi neišsprendė. Vienintelis dalykas, kuris šiose problemose tikrai pasikeitė – tai, kad žurnalistams liepta apie jas tylėti.

Net jei užmirštume apie tokius prabangos dalykus kaip žmogaus teisės ir žodžio laisvė, kurie, matyt, vėl Rusijai pasirodė ne pagal kišenę, tokia Putino „sąstingio“ strategija gana pavojinga. Kadangi struktūrinių reformų jis taip ir nevykdo, šalis kaip kabėjo, taip ir tebekabo ant kaprizingos pasaulinių naftos kainų konjunktūros plaukelio. Todėl asmeniškai man bus malonus netikėtumas, jeigu ratas vėl neapsisuks, ir Putinas, jeigu jo karaliavimo metu kristų naftos kainos ir Rusija patirtų eilinę didžiulę finansinę krizę (kaip 1998 metų rudenį), karštligiškai nepasirinks sukarintos mobilizuotos komandinės ekonomikos – kurios atgimimo 1998 metų defolto metu siekė senieji karinių struktūrų ir pramoniniai lobistai, bandę savo prezidentu padaryti Jevgenijų Primakovą. Jo vengdama Jelcino aplinka ir sugalvojo tuo metu pasitelkti Putiną. Jau visai kažkaip apmaudu būtų, tiesa?

Jeigu grįžtume prie istorinių paralelių, šiandien Putinas – tai nuodingas Stalino ir Brežnevo junginys: nuodingas diktatūros politikoje ir sąstingio ekonomikoje kokteilis. Kol visi Jelcino laikų oligarchai suvedinėjo senas sąskaitas, Putinas jau beveik nuėjo tą kelią, kurį nuėjo ir Stalinas prieš prasidedant masinėms represijoms.

Putinas juokingai (arba siaubingai – tai mes dar matysim) tiksliai pakartojo Stalino trižingsnį tironijos link. Juk pirmas žingsnis, kurį žengė Stalinas atėjęs į valdžią, buvo visų jo buvusių priešų sunaikinimas. Lygiai tą pat padarė ir Putinas: pirmiausia jis, padedamas marionetinės prokuratūros, iškėlė baudžiamąją bylą stambiausiam Rusijos žiniasklaidos magnatui Vladimirui Gusinskiui, kurio televizijos kanalas NTV rinkimų metu palaikė Putino varžovus. Gusinskis buvo pasodintas į kalėjimą, o paskui, po kelių dienų, šantažuojant iš jo atimtas televizijos kanalas ir už tai leista visam laikui išvykti iš Rusijos.

Antras Stalino žingsnis atėjus į valdžią buvo represijų prieš buvusius draugus, kurie kažkada jį į valdžią ir atvedė, pradžia. Mat generalisimas nepakentė šalia savęs tų, kuriems jis buvo ką nors skolingas, ir tų, kas pamena, kad jis visai neseniai buvo ne „vadas“, o niekuo neišsiskiriantis

skarmalius kriminalinis nusikaltėlis iš katorgos, kurio kojinės, kaip tvirtina partiniai apokrifai, smirdėjo.

Ir čia Putinas komiškai pakartojo Stalino kelią: susidorojęs su „priešais", jis ėmėsi likviduoti buvusius draugus, kurie jį padarė prezidentu. Pasitelkęs tuos pačius jėgos svertus – prokuratūrą, baudžiamąsias bylas ir šantažą – Putinas iš Rusijos į emigraciją išvarė oligarchą Borisą Berezovskį, kuris Putiną ir atvedė į valdžią. Be to, iš Berezovskio taip pat šantažuojant irgi buvo atimtas ORT televizijos kanalas, leidęs sau kritikuoti Putiną.

Trečias Stalino žingsnis, kurį Putinas taip pat tiksliai pakartojo, deja, jau reiškė sunkios „tautų tėvo" paranojos pradžią. Kai susidorojo su buvusiais „priešais" ir buvusiais „draugais", Stalinui už kiekvieno kampo ėmė vaidentis „sąmokslas", ir kad kiekvienas žmogus – priešas. Ir čia pat be teismo ir tyrimo į kalėjimus sodinti ir sušaudyti visi politbiuro nariai bei jų šeimos. Stalinas paprasčiausiai ėmė maniakiškai naikinti aplink save visus, bijodamas, kad kas nors, laikui bėgant, sugebės tapti jo konkurentu.

Deja, atrodo, kad Putinas taip pat susirgo šia sunkia trečia stadija: paranoja. Michailo Chodorkovskio areštas – ryškus to simptomas. Juk „Jukos" vadovo Chodorkovskio nebuvo galima priskirti nei prie Putino „priešų" kategorijos, nei prie „draugų". Svarbiausia Chodorkovskio „kaltė" buvo tai, kad jis laikė save nepriklausomu žmogumi, be to, dar sėkmingai dirbantis, turtingas verslininkas ir gana įtakingas politikas. Štai būtent už šį galimą įtakingumą Chodorkovskis ir buvo pasodintas. Taigi Putinas jau ėmė doroti ne tik tuos, kurie yra jo priešininkai, bet ir tuos, kurie grynai hipotetiškai, ateityje gali tapti jo varžovais arba finansuoti kurį nors galimą jo konkurentą.

Chodorkovskis finansavo liberalią partiją „Jabloko", kritikavusią Putino cenzūrą ir žmogaus teisių pažeidimus Čečėnijoje. Jis taip pat skirdavo šiek tiek pinigų komunistų partijai – tiesiog pagal principą, kad tai – vienintelė Putino atžvilgiu opozicinė partija, kuri turėjo šansą patekti į parlamentą.

Kaip man pasakojo, 2003 metų pradžioje Putinas išsikvietė Chodorkovskį į Kremlių ir pareikalavo, kad tas liautųsi finansavęs jį kritikuojančias partijas. Chodorkovskis atsisakė. Ir jau rudenį, prieš rinkimus, buvo pasodintas į kalėjimą. Dėl tikslumo: iki tol „Jukos" buvo laikoma viena iš pačių skaidriausių kompanijų Rusijoje. Neteko girdėti, kad nors vienoje demo-

kratiškoje pasaulio šalyje legalių opozicinių prezidentą kritikuojančių partijų finansavimas būtų laikomas kriminaliniu nusikaltimu, už kurį sodinama į kalėjimą ir atimamas verslas.

Taigi susidaro įspūdis, kad mūsų pačių užaugintas naujas diktatorius tiesiog kažkur dulkinuose NKVD–KGB–FSB saugyklose atkasė Stalino metodologinį diktatūros vadovėlį. Deja, esu priversta priminti, kad kitas žingsnis po jau išvardyto Stalino trižingsnio buvo masinės represijos, kainavusios šimtus milijonų gyvybių.

Beje, aš ne visai teisinga Putino atžvilgiu: kai kuriuos Stalino vadovėlio punktus jis kūrybiškai išplėtojo. Pavyzdžiui, įvedė šalyje „įkaitų ėmimo" instituciją, kaip firminį baudžiamosios pedagogikos metodą „tiems, kurie nesuprato". Keletą metų Maskvos kalėjimuose prasėdėjo Gluškovas ir Titovas, dėl kurių „kriminalinės" kaltės niekas politinėje „chebroje" nė sekundę neabejojo: pirmojo baudžiamąjį straipsnį galima pavadinti „Berezovskio draugas", o antrojo – „Gusinskio draugas". Abiejų iš šalies išvarytų opozicinių žiniasklaidos magnatų Berezovskio ir Gusinskio šantažas „paėmus į nelaisvę" jų draugus iš dalies pavyko – Berezovskis, pavyzdžiui, prisipažino, kad jo sprendimą atiduoti valstybei savo televizijos kanalo ORT akcijas paskatino būtent Kremliaus pažadas išlaisvinti ligotą Gluškovą. Beje, Putinas (tiksliau – tuometiniai artimiausi jo bendražygiai, kurie vedė su Berezovskiu derybas dėl „mainų") apgavo ir išlaikė Gluškovą kalėjime dar trejus metus. Titovas buvo išleistas netrukus prieš mano knygos pasirodymą Rusijoje, be to, po visą Maskvą sklandė gandai apie tai, kad išlaisvinimas – tai tiesioginis kuluarinio Kremliaus ir Gusinskio susitarimo dėl sąlyginio opozicijoje esančio oligarcho politinio lojalumo rezultatas, taip pat gandai apie astronomines sumas, kuriomis Gusinskio atstovai Maskvoje nuklojo visą valdžios vertikalės perimetrą. O Gluškovą, sunkiai sergantį žmogų, iš kalėjimo išleido tik 2004 metų kovą, beveik per prezidento rinkimus, padariusius Putiną šalies šeimininku dar mažiausiai ketveriems metams – jeigu tik jis nesutiks „daugybei darbininkų prašant" pratęsti savo kadenciją, nepaisydamas konstitucijos.

Jūs pasakysite: bet juk MASINIŲ represijų Rusijoje KOL KAS nėra? Visų pirma esminis žodis šioje frazėje – „kol kas". O antra – jeigu valdžios judėjimo vektorius numanomas taip tiksliai – ar verta laukti, kol tokia akivaizdi politologinė prognozė pasitvirtins praktiškai?

Iš tikrųjų valdžios jėgos metodai prieš savo politinius priešininkus, demonstratyvus manipuliavimas prokuratūra siekiant atimti stambiausių šalies verslininkų nuosavybę – tai juk tas pat kaip nekaltybės praradimas. Atgalinio kelio valdžiai, kartą papiktnaudžiavusiai „teisėsaugos" svertais prievartai ir kovai su oponentais, jau nebus. Vėl nekalta mergaite Putinas jau nebetaps. Žengęs šiuo keliu, žaidimo taisykles jis jau tiksliai nubrėžė daugeliui metų į priekį (iš esmės lygiai tiek, kiek jis bus valdžioje). Tiksliau – šių taisyklių perkėlimą iš teisinės sferos į banditų logikos sferą: „Jeigu tu mūsiškis, gali grobti, gali vogti – mes tavęs neliesim. Bet sėdėk tyliai ir nekišk nosies. O kai tik imsi lįsti į politiką – ir verslą atimsim, ir apskritai sakyk ačiū, jei gyvas liksi".

Na ir suprantama, kaip visada nutinka istorijoje, tokia valdžios „žinute" savo savanaudiškais tikslais nedelsiant bando pasinaudoti „alkanos" aplink valdžią besisukiojančios grupuotės. Mūsų atveju – jėgos struktūros. Mat įtikinti paranoja susirgusį vadą, kad vienos ar kitos patrauklios įmonės savininkas dalyvauja sąmoksle prieš Putiną – ypač lengva. Arba kad bando prijaukinti opoziciją. Ir pagal šią versiją gauti slaptą caro palaiminimą savininkui „išbuožinti", o įmonę perduoti į politiškai patikimesnes rankas.

Tiesiog pasidomėkit, jeigu turite draugų tarp Rusijos verslininkų, kiek kartų jie per pastaruosius ketverius metus girdėjo iš savo partnerių arba pažįstamų, kad ne tik aukščiausiame Rusijos verslo ešelone (jo išbuožinimu Kremlius užsiima aktyviai dalyvaujant draugiškiems Kremliui verslininkams), o netgi vidutiniame versle jėgos struktūrų atstovai pasitelkė viską apimančią „patikrinimo" schemą tam, kad pabandytų atimti verslą?

O dėl klausimo, kada šias politines-ūkines represijas bus galima pavadinti masinėmis – žinote, kas dabar kalbama Maskvoje? „Jeigu jūsų kompanijos dar neatėjo patikrinti FSB arba mokesčių inspekcija – vadinasi, jūsų verslas dar nepakankamai efektyvus ir viliojantis".

Ir Putino žodžiai apie „griežtą valdžios vertikalę" žada gyventojams tik viena: tos pačios nuosavybės perdalijimo schemos taikymą ir regionuose, pačiame žemiausiame lygyje. Tai tiesiog laiko klausimas.

O „stabilumas", kuriuo visus šiuos veiksmus prieš rinkėjus teisina Putinas – tai ne šiaip melas, o eilinis atvirkščias kreivo Kremliaus veidrodžio atspindys. Per paskutinį mėnesį, kai aš dirbau rengdama vakarietišką kny-

gos variantą, vien Maskvos centre įvyko trys garsios užsakytos stambių valstybės valdininkų, vienaip ar kitaip susijusių su nuosavybės perdalijimu, žmogžudystės. Ir dar vienas pasikėsinimas. Kokios analogijos jums greičiau peršasi: pirminio kapitalo kaupimo laikotarpio Čikaga ar mafijos valdoma Italija prieš dvidešimt metų?

Aišku viena: Rusijoje to nebuvo jau 10 metų – nuo to laiko, kai Jelcino laikais stambūs bankininkai, besidalijantys buvusią valstybės nuosavybę, pasirašė slaptą paktą nežudyti vienas kito.

Savo ir savo draugų veiksmais Putinas davė pretekstą naujam globaliam nuosavybės persidalijimui. O juk niekas dar nespėjo užmiršti, koks kruvinas (vos ne kasdien vykdomos užsakytos verslininkų žmogžudystės) šis pasidalijimas buvo devinto dešimtmečio pradžioje.

Taigi stabilumas plėtojamas tiesiog bauginančiais tempais.

Žinote, jeigu dabar manęs paklaustumėt: „O kodėl gi vis dėlto šis vaikinas, Putinas, nori pakišti savo šaliai tokį kakutį?“, aš atsakyčiau jums visai nuoširdžiai: „Jis visai šito nenori!“ Tiesiog pagrindinė šio vaikino problema – jis ir pats tiksliai nežino, ko nori. Jis neturi jokios ekonominės programos, neturi absoliučiai jokios reformų strategijos, neturi jokio aiškaus suvokimo apie tai, kokią savo šalį norėtų matyti artimiausiu metu. O jo politinė taktika (ji, taupant priemones, kartu ir strategija) atskleidžiama viena vienintele formuluote: išsilaikyti valdžioje bet kokiomis priemonėmis.

Iš tikrųjų Putino netgi gaila. Juk jis pats puikiai žino, kad prezidentu tapo visiškai atsitiktinai. Tiesiog atsitiktinai atsidūrė ne savo vietoje. Ir labiausiai bijo, kad vieną akimirką tai supras ne tik jis, bet ir rinkėjai. O neduok Dieve – dar ir caro dvariškiai. Tiksliau bijo to, kad staiga visi supras, kad jis – ne siaubingas paminklas iš bronzos ir netgi ne didysis diktatorius – o paprastas, vidutinis žmogus.

Ir nepriklausomos televizijos jis bijo kaip ugnies visų pirma todėl, kad pats puikiai žino, koks yra prastas viešas politikas.

Priešingai nei Jelcinas, kuris buvo prigimtinis gaivališkas charizmatinis lyderis, Putinas absoliučiai neapdovanotas viešo politiko dovana. Kai Jelcinas išeidavo susitikti su tauta, – turiu galvoje, tuos trumpus momentus, kai jis nesirgdavo, – jį dievino. Netgi tomis akimirkomis, kai jis išmesdavo

burnelę arba kai jį pripumpuodavo stipriausių vaistų gyvybiniams procesams palaikyti ir jis imdavo viešai sapalioti niekus – jis vis vien tai darė taip įkvėptai, su tokia aistra ir taip karštai bei atvirai, kad – jūs nepatikėsit – žmonės žiūrėdavo į jį švelniai susižavėję. Tai buvo tikra abipusė meilė – aistringa ir nuoširdi. Man daug kartų teko tai stebėti pačiai. Jelciną nustodavo mylėti ir imdavo jo nekęsti tik tais periodais, kai jis dėl ligos nustodavo rodytis viešumoje ir už jį šalį „vairuodavo" Jumaševas, Berezovskis ir kiti šešėliniai caro dvariškiai.

O Putinas – visiška Jelcino priešingybė. Putinas – šaltas. Ir visiškai nemoka užjausti. Tai lemia viešo politiko mirtį. Jis netgi nemoka vaizduoti užuojautos: na kaipgi buvo galima nepajusti, kad povandeninio laivo „Kursk" žūties metu negalima toliau kurorte valgyti šašlykų su prijaukintais žurnalistais, o reikia nedelsiant važiuoti į Maskvą ir parodyti visai šaliai, kad tu su ja? Kaip buvo galima nepajusti, kad ligoninėje lankant jaunučius suluošintus kareivius, kurie ką tik buvo sužeisti Čečėnijoje ir jiems amputuotos galūnės, reikia ne mokyti kaip didžiajam generalisimui, o tiesiog paprašyti jų atleidimo už tai, kad pradėjai tą karą? Arba blogiausiu atveju – bent jau padėkoti už tai, kad jie tave – užnugario užpakalį – pridengė savo kūnu. Arba kaip galima vaikų ligoninėje paklausti mažo berniuko su ramentais, patyrusio automobilio avariją: „Na ką, nebepažeidinėsi taisyklių?"

Matyt, Putinas ir pats supranta, kad, jeigu šalyje būtų likęs nors vienas nepriklausomas televizijos kanalas ir būtų parodęs jį tokį, koks jis yra, be iškarpymų (o kartu parodytų bet kokį kitą kandidatą – ne apsiėdusį Kremliuje, ne suįžūlėjusį, ne žadantį visiems padaryti „apipjaustymus" ir „sumurdyti klozete" ir turintį bent minimalų viešo politiko talentą) – Putinas tiesiog nebūtų turėjęs šansų būti perrinktas prezidentu.

Taigi pagrindinė Rusijos prezidento psichologinė problema – meteorologinė. Jos vardas – atsitiktinis sirokas, užnešęs šį nelaimingą žmogų į Kremliaus Olimpą.

BONUS TRACK 1: KAIP SPROGDINO MANE

Jūs paklausit: kodėl aš šį skyrių priskyriau „bonus track" kategorijai? Tiesiog kai rašiau knygą, paskambino mano vaikystės draugė ir sako:

– Klausyk, sapnavau, kad tu ne knygą rašai, o įrašinėji savo dainų kompaktą! O aš tavęs klausiu: „O bonus track tavo kompakte bus?"

O dabar iš kompaktinio disko liko tik 2 bonus track.

Pirmas – kaip jūs turbūt jau atspėjot – apie bombos sprogimą prie mano durų išleidus šią knygą Rusijoje.

O antra, – atvirkščiai, kaip aš savo knyga „sprogdinau" visą Rusijos visuomenę. Mano manymu, man tai pavyko geriau nei jiems – o kaip jums atrodo?

DIE ANOTHER DAY

2004 metų vasario 2-ąją, pirmadienį, Vladimiro Putino registracijos antrai Rusijos prezidento kadencijai dieną, aš ruošiausi važiuoti į mylimos mokyklos laikų mokytojos Fridos Samuilovos gimtadienį. Šventės pradžia buvo paskirta 2-ą valandą dienos. Aš išsikviečiau taksi 13.30. Lygiai pusę antros pasigirdo skambutis: dispečerė pranešė, kad automobilis jau prie įėjimo. Aš dėl savo amžino chroniško įpročio kaip visada vėlavau: nesugebėjau laiku susiruošti netgi pas savo mylimą mokytoją. Paprašiau dispečerės, kad vairuotojas palauktų.

Aš kiek nervinausi: juk ne šiaip gimtadienis, o jubiliejus – Fridai 80 metų. Be to, švenčiamas jis bus mano mokykloje, kurios slenksčio nebuvau peržengusi nuo to laiko, kai ją baigiau. Suprantama, visi senieji mano mokytojai klausinės manęs apie knygą „Kremliaus digerio pasakėlės", kuri ką tik Rusijoje tapo garsiausiu metų bestseleriu. Gana sunku –

išėjau iš mokyklos maža mergaitė, o grįžtu ten jau kaip garsi žurnalistė, dar ir „skandalinga" rašytoja. Kaip rasiu su jais bendrą kalbą? Ir kaip mano pasenę mokytojai ras bendrą kalbą su manim? Juk man dabar tai – tiesiog mano mokykla. O aš jiems dabar – įžymybė, pasididžiavimas. Ir mano atvykimas (kuriam aš sunkiai radau laiko tarp dvidešimties pirmadienį suplanuotų susitikimų ir interviu) – įvykis, kurį jie atsimins daugelį metų.

„Na kaipgi aš anksčiau apie tai nepagalvojau... Na kodėl iš anksto vakar nepasidariau kokios nors gražios šukuosenos, nepasiruošiau kokio nors gražaus apdaro? Na nejaugi negalėjau bent jau atsibusti anksčiau ir išsilyginti kostiumėlio?! – keikiau save paskubomis prausdamasi ir rengdamasi. – O dar ir pavėluosiu dabar... Kokia gėda... Na kodėl taip visada?! Kaskart prisiekiu sau daugiau niekur nevėluoti – ir kaskart atsimenu tai, kai iki susitikimo lieka 15 minučių, o aš dar neapsimovusi kelnių... Tai tiesiog kažkokia liga... Vienintelė paguoda: kad mokytojams, 10 metų nemačiusiems manęs, bent jau taip bus lengviau mane pažinti: jie juk mokykloje man taip pat visada į dienoraštį rašydavo: „Vėl pavėlavo į pamoką"...

13.45 suskambėjo mano namų telefonas: tai buvo taksi dispečerė (aš kažkodėl spėjau pastebėti, kad balsas jau kitas, kita moteris, ne ta, kuri skambino pirmą kartą):

– Panele, vairuotojas jau nerimauja! Kada jūs išeisit?

– Tuoj, tuoj! Maldauju: tegul palaukia! Tuoj išeinu, po minutės nusileisiu! – sutarškėjau į ragelį, kurį akrobatiškai laikiau prispaudusi prie ausies petimi ir smakru – mat viena ranka karštligiškai segiausi batą, o kita barbariškai bandžiau į ir taip jau išsipūtusią rankinę įgrūsti savo knygą, kurią aš, suprantama, ciniškai nutariau panaudoti kaip dovaną mokytojai – kaip beviltiška apsileidėlė nespėjusi laiku paieškoti tikros dovanos.

Jau bėgdama iš buto stabtelėjau prie veidrodžio. „Na ne, negalima važiuoti su tokia susitaršiusi plaukų kupeta... Vadinamasis firminis stilius „ką tik iš lovos"...

Aš sudrėkinau rankas vandeniu ir pabandžiau nors truputį susiglostyti plaukus. Ir dar sekundę stabtelėjau prieš veidrodį.

Ši sekundė išgelbėjo man gyvybę. Nes būtent tą akimirką prie mano durų nugriaudėjo sprogimas.

❖❖❖ ❖❖❖ ❖❖❖

Aš greičiau net ne išgirdau sprogimą, o pamačiau jį: mat mano susitaršęs atvaizdas veidrodyje staiga truputį šoktelėjo į viršų, o paskui nusileido į vietą. Butas krestelėjo lyg per žemės drebėjimą. Pirmą akimirką pagalvojau, kad tai stiprus buitinių dujų sprogimas. Kai buvau maža, girdėjau, kaip sprogo namas netoli tos vietos, kur gyveno mano tėvai. O paskui ėjau žiūrėti, kas iš jo liko. Nieko gero šis variantas nežadėjo. Labiausiai išsigandau dėl dviejų savo kačių: jeigu prasidės gaisras – kaip aš jas išnešiu? Po pažastimis? Pabandytų kas nors taip elgtis su tokiomis priešgynomis... Aš atsargiai priėjau prie laukujų durų ir pažiūrėjau pro akutę. Koridorius buvo pilnas dūmų, o mano durų akutė visa tarsi apspjaudyta kažkokiom smulkiom baltom dulkelėm. Mano paprastai atžagarios katės, taikos sąlygomis svetimam žmogui priėjus prie durų herojiškai riaumojančios tarsi sarginiai šunys, dabar pritilo kaip zuikučiai ir stovėjo prie manęs kaip dvi išgąsdintos mokinukės didžiulėmis, iš siaubo suapvalėjusiomis akimis.

Pajutau, kad ir mane pačią nuo sprogimo bangos ima truputį pykinti. Tik praėjus keletui akimirkų supratau, kad sprogimo garsas buvo kurtinantis.

Vis dar galvodama, kad tai buitinių dujų sprogimas, ir kartu nusprendusi, kad reikia kaip įmanoma greičiau evakuotis, aš atidariau laukujes duris ir pabandžiau išeiti į laiptinę. Tačiau čia pat išgirdau riksmą:

– Atgal! Visiems atgal! Uždarykit duris!

Spėjau tik pastebėti, kad ir išorėje viskas, kaip ir mano akutė, aplipę kažkokiais baltais trupiniais, visur migla – tarsi pienas, kurioje taip pat skrajojo baltos dulkės.

Koridoriumi kažkas ėmė bėgioti. Įžiūrėti kas per akutę buvo neįmanoma: tik kažkokia neryški figūra durų dešinėje. Kažkas suriko (manau, per raciją):

– Skubiai kvieskit operatyvinę grupę!

Ir staiga aš supratau, kad dujos čia niekuo dėtos.

❖❖❖ ❖❖❖ ❖❖❖

Pirmas žmogus, kuriam aš paskambinau, buvo mano draugė Maša Slonim.

– Maška, tu juoksies, bet man prie durų ką tik kažkas sprogo. Aš maniau, tai dujos. Bet milicininkas bėgioja po koridorių ir rėkia kažkam, kad kviestų operatyvinę grupę...

– Na, Lena, atrodo, tau atnešė tavo siuntinį iš Amerikos ... – su juoduoju humoru iškošė Maša.

Ji kalbėjo apie keistą skambutį į mano mobilųjį telefoną prieš 5 dienas: paskambino kažkoks vyriškis, prisistatė: „Šeremetjevo oro uosto siuntinių pristatymo tarnyba" (apie tokios tarnybos egzistavimą aš nei iki tol, nei po to nieko negirdėjau) ir paprašė manęs padiktuoti namų adresą.

– Jelena Viktorovna? Jūsų vardu atėjo siuntinys, bet čia parašytas tik Jūsų mobilusis telefonas, o lapelis su adresu nuplyšo...

– O nuo ko siuntinys? – paklausiau iškart įtarusi kažką negero.

– Nuo kažkokios amerikiečių firmos... Siuntėjo pavadinimo irgi nematyti...

Iškart puikiai supratau, kad tai kažkoks melas: tiesiog todėl, kad lengva įsivaizduoti, jog niekas nemokėtų pinigų tokiai siuntinių pristatymo firmai, kuriai viskas štai taip atsitiktinai „nuplyšta". Be to, kiekvienoje siuntinių pristatymo tarnyboje yra važtaraščiai ir rasti adresą jokių sunkumų nebūtų.

Aš pareikalavau, kad pašnekovas duotų man šios paslaptingos siuntinių pristatymo tarnybos telefoną. Jis pasakė „tuojau, tuojau". Tačiau telefoninis pokalbis staiga kažkodėl nutrūko.

Šio keisto pokalbio liudininke atsitiktinai tapo Maša – mes su ja važiavome į jos užmiesčio namą. Ją taip pat persmelkė kažkokia bloga nuojauta:

– Lenka, užsirašyk dėl visa ko telefoną, iš kurio skambinta – ar tavo mobilusis rodo skambinančio numerį?

Kaip dvi tikros nusipelniusios žurnalistės, mes, žinoma, nė viena neturėjome nei užrašų knygutės, nei švaraus lapelio, ir aš atplėšiau mažą popieriaus skiautelę nuo Mašos paskaitų, kurias ji tuo metu mokykloje „Internews"skaitė žurnalistams iš regionų, tvarkaraščio.

Skambinusiojo numeris mobiliojo ekranvaizdyje atrodė keistai: jis prasidėjo skaičiais 824... – nei aš, nei Maša nežinojome tokio Maskvos rajono, kurio telefonų numeriai prasidėtų tokiais skaičiais. Į korinio ryšio numerį taip pat buvo nepanašu – nė viena mums žinoma Maskvos mobiliojo ryšio kompanija neturi tokių numerių.

Praėjo dvi valandos. Mes jau sėdėjome pas Mašą ir taikiai vakarieniavome. Diena baigėsi, bet jokia „siuntinių pristatymo tarnyba" man daugiau nebepaskambino. Buvau tarsi nesava. Kad kaip nors išelektrinčiau aplinką, pajuokavau:

– Viena ramina, Maška: vadinasi, kažkas, norintis padaryti man šunybę, dar neturi mano namų adreso…

Tačiau po 5 dienų pasirodė, kad tie, kam labai reikia iškrėsti tau šunybę, tavo adresą visada randa.

*** *** ***

Pamiršau papasakoti komišką detalę: nepatikėsit, namo, kuriame gyvenu, pirmame aukšte įsikūręs milicijos skyrius. O aš gyvenu antrame aukšte. Todėl žmogus, kurį aš praėjus pusei minutės po sprogimo blankiai per dūmus mačiau bėgiojantį koridoriuje priešais mano butą ir rėkiantį kažkam, kad reikia kviesti operatyvinę grupę, kaip vėliau paaiškėjo, buvo milicininkas.

Maša padiktavo Maskvos pagalbos tarnybos (tai maždaug kaip tarnyba 911) numerį ir paprašė skubiai paskambinti ir pranešti jiems apie sprogimą. Aš taip ir padariau.

O praėjus dar keletui minučių, prie mano durų vyko jau tikras konsiliumas. Kažkas garsiai aptarinėjo sprogimo jėgą ir sprogimo bangos kryptį:

– Štai matai, sprogimo banga ėjo va taip…

KAIP BŪTENT ji ėjo (tai yra kaip ją rodė tas žmogus) aš negalėjau pamatyti – mat mano durų akutės regos lauko nepakako. Nors mano akutė – vadinamoji „žuvies akis“, su panoramine apžvalga. Tačiau vis dėlto tai ne povandeninio laivo periskopas. Be to, ji buvo apdrabstyta sprogimo atplaišėlėm. Todėl visko, kas vyko už durų, man teko klausytis kaip radijo vaidinimo.

Mano telefonas plyšojo. Tiksliau – ne vienas, abu telefonai – ir mobilusis, ir namų. Žinia apie sprogimą akimirksniu apskriejo miestą: tiesiog todėl, kad artimi mano draugai, kuriems aš iškart telefonu papasakojau, kas nutiko, – žurnalistai.

Pirmoji informaciją apie sprogimą į eterį perdavė populiariausia Maskvos radijo stotis „Echo Moskvy“. Ir po to jau sprogo visa Maskvos informacinė bendruomenė. Kaip vėliau prisipažino mano kolegos, jie jau seniai, iškart pasirodžius mano knygai, laukė ko nors panašaus ir rimtai nerimavo dėl mano gyvybės. Tačiau aš, naivuolė, vis dar iš visų jėgų stengiausi tikėtis, kad viskas, kas nutiko, – kažkokia nesąmonė, kad tuoj dūmai išsisklaidys ir paaiškės, kad kaimynų bute sprogo koks nors nekaltas

dujų balionas, ir maldavau korespondentų, prašančių tai pakomentuoti, neskubėti daryti išvadų:

– Maldauju jūsų, palaukit minutėlę, kol kas nekomentuokit nieko: tuoj pabandysiu išeiti į koridorių ir paklausti, kas įvyko! Galbūt tai kažkoks nesusipratimas! – rėkiau aš į ragelį.

Tačiau mano eilinis bandymas išlįsti baigėsi greitai ir be rezultatų. Aš vos vos praviėriau duris ir tiesiog prie durų pamačiau tylų žmogų, kuris pritūpęs atidžiai pincetu nuo grindų rankiojo mažas nuoplaišas ir dėliojo į mažyčius celofaninius maišelius. Aš tyliai, kad neatkreipčiau šalia stovinčių milicininkų dėmesio, paklausiau:

– Sakykit: kas įvyko?

Tylusis žmogus pakėlė į mane akis ir taip pat tyliai atsakė:

– Nieko neįvyko.

Čia mane vis dėlto pastebėjo milicininkai ir paleido gerklę:

– Panele, tučtuojau uždarykit duris!

Aš ėmiau maldauti:

– Klausykit, na pasakykit man, bent jau kas sprogo? Supraskit: man skambina žurnalistai, klausia – ką man jiems sakyti?

– Nieko nesakykit, – griežtai nutraukė mane tvarkos prižiūrėtojai. – Uždarykit duris.

Aš spėjau pastebėti, kad ant grindų mėtosi sulankstytas nuo lubų nutrūkęs lempos plafonas – o lubos mūsų koridoriuje labai aukštai, turbūt kokie 5 metrai, nes namas senas, – iš to aš supratau, kad sprogimas, jeigu pasiekė net lubas, buvo nesilpnas. Tačiau kai aš, vykdydama milicininkų nurodymus, prieš atsisveikindama ir uždarydama duris, vis dėlto iškišau galvą ir pažiūrėjau į priešais esančias (maždaug 1,5 metro atstumu nuo mano) kaimynės duris, tiesiog netekau žado: viršutinės durų dalies tiesiog nebuvo, iš koridoriaus į butą žiojėjo didžiulė skylė. Staiga supratau, kad mano durys išsilaikė per stebuklą – tiesiog jos geležinės, o kaimynų – medinės.

Grįžau į kambarį ir papasakojau kitame laido gale laukusiems „Echo Moskvy“ korespondentams viską, ką mačiau.

Siaubingiausia buvo tai, kad „Echo Moskvy“, bijodami, kad mano gyvybei dar gresia pavojus, iškart perdavė informaciją į tiesioginį eterį. Na, jiems gi joks pavojus negrėsė ir visa tai buvo tik profesionalumo įrodymas.

Bet užtat mano mamos vos neištiko infarktas. Aš nespėjau surinkti mamos telefono numerio prieš jai išgirstant apie sprogimą per radiją. Nespėjau jai, brangiajai, pasakyti, kad aš gyva ir sveika, ir nuraminti anksčiau, nei ji kaip stovi, spėjusi pasigriebti tik validolį, metėsi iš namų į metro ir atvažiavo pas mane. O metro jos mobilusis telefonas buvo ne ryšio zonoje. Ir... žodžiu, nesunku įsivaizduoti ir sunku aprašyti, ką ji išgyveno tas 25 minutes, kol prisikapstė iki manęs. Visi įėjimai ir išėjimai buvo užtverti, nieko neįleido ir neišleido. Kaip paskui man pasakojo tėtis (kuriam aš taip pat nespėjau prisiskambinti ir kuris taip pat lygiai tuo pat metu tik iš kitos vietos, išgirdęs per radiją, ištrūko iš darbo ir važiavo metro pas mane): „Kai aš priėjau prie įėjimo, tavo motina didvyrė jau ruošėsi šturmuoti laiptinę, jeigu nebūčiau jos sustabdęs ir nuraminęs, milicininkams, kurie jos neįleido, būtų liūdnai baigęsi..." Pagal tėčio pasakojimą, mano mama (kukli pensininkė, visą gyvenimą dirbusi pedagoge su vaikais ir studentais) taranavo milicininkus krūtine ir rėkė, kad, jeigu jie jos nepraleisią pas dukrą, „ji dabar pat visus juos atleisianti".

*** *** ***

Situacija buvo kvailų kvailiausia. Daugiau kaip valandą man buvo paskelbtas namų areštas. Niekas, žinoma, mano durų iš išorės neužrakino, bet kai tik aš bandydavau išeiti, man šaukė: „Atgal!" ir užtrenkdavo duris. Nieko neaiškindami.

Kad ir kaip keista, po kiek laiko man namų telefonu perskambino Maskvos pagalbos tarnyba (kuriai aš, Mašos patarimu, kaip pamenate, paskambinau iškart po sprogimo ir paprašiau atsiųsti pagalbą) ir paklausė, ar neturiu informacijos apie tai, kas vis dėlto įvyko ir kokia sprogimo priežastis. Iš to padariau išvadą, kad jų brigadą taip pat ne iškart įleido į įvykio vietą. Matyt, iš pradžių ten dirbo tik operatyvininkai ir specialiųjų tarnybų atstovai.

Aš nespėjau atsakinėti į skambučius, ir įkaitęs mano telefonas, kuris automatiškai persijungdavo į autoatsakiklio režimą, kai linija būdavo užimta, po kelių minučių man pranešė, kad man atsiųstos „35 naujos žinutės". Aš jau nespėjau jų klausyti. Mat kitu telefonu dešimtims skambinusių draugų reikėjo prisiekinėti, kad aš saugi, bandyti nuraminti tėvus, stovinčius už 100 metrų nuo manęs, bet negalinčius prasibrauti per užkardas, o

svarbiausia – gintis nuo tūkstančių Rusijos ir užsienio paparacų, kurie nekantravo greičiąu sužinoti, ar man atsitiktinai nenurovė galvos.

Beje, vienas „paparacas“ pasirodė esąs gerokai talentingesnis ir laimingesnis nei kiti. Kažkokiu man nesuvokiamu būdu sužinojęs mano namų telefoną, su manim susisiekė televizijos kanalo „RTVi“ korespondentas Vladimiras Kara-Murza ir širdį draskančiu tonu paprašė manęs prasiveržti prie jų per milicijos užkardą, nes po valandos jų kanalu – žinių laida.

– Mes jūsų nekankinsim – mes tiesiog parodysim pasauliui, kad jūs gyva... – jausmingai pažadėjo kolega.

„RTVi“ televizijos kanalą, kuriam atstovavo skambinantysis, aš puikiai žinojau: jie ne kartą rodė interviu su manimi – pavyzdžiui, kai kilo pavojus, kad knygos tiražas bus sulaikytas ir iš spaustuvės nepateks ant prekystalių arba kai dėl cenzūros iš Kremliaus kontroliuojamo televizijos kanalo eterio buvo išimtas reportažas apie mano knygą. Žodžiu, mano santykiai su „RTVi“ buvo šilti, nes iš esmės tai paskutinis necenzūruojamas rusakalbis televizijos kanalas, tačiau jis Rusijos spaudos ministerijos pastangomis nematomas Rusijos teritorijoje: jis transliuoja tik rusų diasporai Izraelyje ir JAV.

– Mes gi jūsų draugai, Lena, – nuoširdžiai tikino mane telefonu Vladimiras Kara-Murza. – Nenuvilkit mūsų, prašau!

Aš paaiškinau jam, – kaip ir dar šimtams korespondentų, skambinusių prieš jį, – kad ir pati nieko apie sprogimą nežinau ir kad manęs neišleidžia iš buto.

Tačiau Kara-Murza nepasidavė. Po minutės jis man paskambino vėl ir pranešė:

– Aš čia pasikalbėjau su poste stovinčiu milicininku, ir jis pasakė, kad Jus išleis į gatvę, jeigu pasakysit, kad pas jus atvažiavo tėvai.

– Deja, aš keletą kartų bandžiau – neišleidžia.

– Na pabandykit dar kartą, labai Jūsų prašau...

Po dešimto tokio mandagaus ir už širdies griebiančio Kara-Murzos skambučio aš palūžau.

– Na gerai, prieikite dabar prie įėjimo į laiptinę – aš dar kartą pabandysiu prasimušti pro blokadą...

Iš esmės blokadą nutraukiau ne aš. Ir netgi ne atkaklusis „RTVi“ korespondentas. O mano katė. Tuojau viską paaiškinsiu iš eilės. Aš atidarau

duris. Iškišu galvą. Ir – kokia laimė! – matau, kad prie mano durų kol kas nieko nėra. Žengiu vieną žingsnį per slenkstį, žiūriu į dešinę (mano durys yra kaip tik ilgo koridoriaus viduryje, kuris maždaug už 15 metrų statmenai remiasi į kitą koridorių) ir matau, kaip iš už dešiniojo kampo išlenda žmonės milicininkų uniforma, moja man rankomis ir šaukia: „Čia negalima, neikit, čia gali būti pavojinga!" Aš greitai apsidairau, matau tik subjaurotą koridorių, pilną nuolaužų ir skeveldrų, ir nesuprantu, kas gi čia gali būti tokio pavojingo. Tačiau suprantu, kad į dešinę eiti negalima, nes ten mane vis vien sustabdys milicininkai. Tada aš apsisuku ir žengiu į kairę – o ten, iš už kairiojo koridoriaus kampo (už jo yra išėjimas į gatvę iš antrosios laiptinės, nes mūsų aukštas pereinamas), išlenda kažkokie kiti žmonės žydra apranga. Aš spėju, kad tai turbūt galų gale atvažiavo mano iškviesta Maskvos pagalbos tarnyba. Aš jiems šaukiu: „Ar čia iš tikrųjų taip pavojinga? Galima aš prie jūsų prieisiu?" – bet atsakyti jie nespėja. Nes staiga man tarp kojų strimgalviais šmurkšteli vyresnioji mano katė ir iš visų jėgų puola – gudruolė! – ne prie milicininkų, o į priešingą pusę, prie Maskvos gelbėjimo tarnybos. Ir dabar jau aš, užmiršusi bet kokius tariamus ir tikrus pavojus, rėkdama: „Liusia, Liusia! Grįžk! Tave susprogdins", puolu jai iš paskos. Paprastai mano katės iš buto neišeina. Bet, matyt, Liusią taip sunervino iš pradžių sprogimas, paskui riksmai už durų, o ir apskritai katės orumą žeminantis prievartinis namų areštas, kad ji nutarė surengti protesto akciją.

Pavijau ją tik koridoriaus gale, prie geraširdžio vaikino su žydra gelbėtojų uniformą kojų, jis jau lenkėsi ją paglostyti. Sučiupusi Liusią ir prispaudusi ją prie krūtinės, aš paklausiau šio vaikino:

– Ar jūs nežinote, kas čia nutiko? Kas sprogo? Aš čia gyvenu, o milicija man nė žodžio nesako!

Ir gelbėtojas, kurį, matyt, „kolegos" iš milicijos taip pat jau „užkniso" savo aktyvumu, paprastai atsakė:

– Sprogstamasis užtaisas. Savadarbė bomba. Buvo pritvirtinta prie durų rankenos.

Ir staiga aš pajutau, kad dabar jokia jėga nesutrukdys man išeiti į gatvę. Nedelsdama surinkau Kara-Murzos telefoną ir persakiau jam informaciją, kurią ką tik išgirdau iš gelbėtojo. O tai, ką korespondentas man atsakė, visiškai paaiškino, kodėl milicija taip ilgai mane laikė uždarytą bute, neleisdama išeiti prie žiniasklaidos:

– Įsivaizduojate, Lena, dabar iš jūsų laiptinės pas žurnalistus išėjo kažkoks Vidaus reikalų valdybos valdininkas ir padarė oficialų pareiškimą, kad bombos sprogimas prie Jūsų buto visiškai su Jumis nesusijęs ir kad jis iš anksto atmeta bet kokias politines sprogimo priežastis! Kaip Jums tai patinka?!

Buvau šokiruota ir negalėjau patikėti, kad visas šis košmaras vyksta iš tikrųjų, tad, nebekreipdama jokio dėmesio į milicininkų, kurie bandė mane sulaikyti šauksmus, įmečiau katę į butą, uždariau duris ir nubėgau lygiai tuo pačiu gelbėjimosi keliu, kurį man ką tik parodė katė: prie antros laiptinės, kurios laiptai, kaip ir tikėjausi, nebuvo „okupuoti" teisėsaugos pareigūnų.

Be jokių kliūčių aplenkusi gelbėtojų grupę ir nusileidusi į pirmą aukštą, aš, deja, pastebėjau, kad ir šis įėjimas aklinai uždarytas ir kad čia budi trys milicijos pareigūnai. Iš pradžių, kad ištrūkčiau iš nelaisvės, pabandžiau su jais susitarti žmoniškai:

– Ten lauke šąla mano tėvai...

– Jūsų tėvai – prie kito įėjimo. Ten visi stovi.

– Taip, bet per aną įėjimą apskritai nieko neįleidžia ir neišleidžia!

– Niekuo negalime padėti. Prie kito įėjimo stovi vadovybė. Eikit atgal ir paprašykit jų leidimo.

Ir staiga aš supratau, kad tik klaikus reporterio Kara-Murzos įkyrumas ir landumas gali išvaduoti mane iš nelaisvės. Aš vėl surinkau jo mobiliojo telefono numerį:

– Ar jūs galite tiesiog dabar prieiti prie antrojo įėjimo? Manęs neišleidžia.

Televizijos „paparaco" veidas kitoje įėjimo durų stiklo pusėje išdygo tiesiog po sekundės. O dar po sekundės ten pat sušmėžavo ir jo operatorius su televizijos kamera.

Milicininkai užprotestavo:

– Mums liepta neįleisti žurnalistų!

Visiškai išsekinta ir suerzinta visko, kas vyksta, ryžausi profesiniam šantažui:

– Kitaip sakant, jūs norite, kad jie filmuotų mane tiesiog pro grotas?[86] Jūs norite, kad jie parodytų, kaip jūs neišleidžiate manęs iš mano pačios namų? Prašau... – griežtai pasakiau aš ir vėl ėmiau rinkti Kara-Murzos numerį.

86 Mūsų įėjimo duryse įstatytos dekoratyvinės grotos. – Autorės pastaba.

Milicininkai dar kartą vertinamai pažiūrėjo į mane, paskui į Kara-Murzą su jo kamera, paskui į grotas, kurios mus skyrė, – ir, matyt, greitai vaizduotėje primetę tokio „kalėjimo" vaizdelio vakarinėse televizijos naujienose nenaudingumą, nenoromis, bet atrakino man duris.

Aš iššokau į gatvę kaip butelio kamštis ir, suprantama, čia pat nedėkingai pabandžiau pabėgti nuo Kara-Murzos ir pulti ieškoti tėvų.

– Mamyte, kur jūs? Aš ką tik ištrūkau į gatvę... Tuojau jus surasiu! Nesijaudinkit... – rėkiau mamai į mobilųjį telefoną.

„Mama! Tėti!" – rėkiau jau ne į telefoną, o į orą, virš galvų, veltui bandydama surasti juos šioje šurmuliuojančioje minioje. Tačiau staiga vietoj mamos prie manęs kaip musės prie medaus sulėkė kolegos. Pasakyti „kolegos" – vadinasi, nieko nepasakyti. Visas avilys kolegų. Keletas šimtų „kolegų" – pažįstami ir nepažįstami, iš viso pasaulio agentūrų, radijo stočių ir televizijos kanalų. Jie aplipo mane – apstulbusią, suirzusią, siaubingai susijaudinusią dėl tėvų, nemačiusių manęs po sprogimo gyvos – iš visų pusių ir neperspėję įjungė televizijos kameras bei mikrofonus. Pirmi mano žodžiai, kaip vėliau prisiminė draugai, buvo:

– Oi, vaikinai, čia kažkaip labai šalta... Paleiskit mane... (Aš išbėgau be palto, tik su plonyčiu megztuku.)

O pirma mano mintis atsidūrus kamerų taikiklyje lyg tyčia buvo: „Koks siaubas, aš juk taip ir nespėjau susišukuoti, kai ruošiausi pas Fridą..."

„KIETAS" PR

– Jelena, kas ir kokiu tikslu galėjo organizuoti pasikėsinimą į jūsų gyvybę?

– Jelena, ką tik atėjo pranešimas, kad Putinas užsiregistravo kandidatu prezidento rinkimams. Ar nemanote, kad pasikėsinimas į Jūsų gyvybę susijęs su rinkimais?

– Kaip jūs manote, šis sprogimas – tai kerštas už jūsų kritiką knygoje apie Putiną „Kremliaus digerio pasakėlės"? Ar Jūs įtariate Kremlių kaip pasikėsinimo organizatorių?

– Ar liksite šalyje po šio pasikėsinimo?

Kaip aš galėjau atsakyti į visus šiuos klausimus, kai galvoje sukosi tik viena mintis, kad reikia greičiau surasti ir nuraminti tėvus?

Sutrikusi tik prisipažinau mane supusiems kolegoms žurnalistams, kad, kaip žurnalistė, aš klydau prognozuodama:

– Žinote, neseniai keliuose interviu, kai manęs klausė, ar nebijau dėl savo gyvybės pasirodžius knygai, kritikuojančiai Putino režimą, aš pasakiau, kad visu šimtu procentų esu tikra, kad iki prezidento rinkimų niekas manęs nė pirštu nepalies... Ir kad tik po Putino pergalės prezidento rinkimuose man teks rimtai pasirūpinti savo saugumu... Deja, aš pasirodžiau prasta prognozuotoja...

Visus kitus klausimus kolegoms pasiūliau adresuoti ne man, o žmogui, kuris sprogimo dieną užsiregistravo kandidatu į prezidentus: kaip jis vertina tai, kad po jo nosimi, už pusantro kilometro nuo Kremliaus, pačiame Maskvos centre, Puškino aikštėje, name, kuriame yra milicijos skyrius, kažkas vidury dienos ką tik ramių ramiausiai susprogdino bombą?

Man paskui pasakojo, kad kadrus, nufilmuotus prie mano įėjimo, tą dieną rodė visi didžiausi pasaulio televizijos kanalai. Informaciją apie pasikėsinimą į eterį savo naujienų laidose įsidrąsino paleisti netgi keletas Rusijos televizijos kanalų – nepaisant tuo metu jau du mėnesius galiojančio griežčiausio cenzūrinio Kremliaus draudimo minėti mano vardą ir mano knygą. Tiesa, Rusijos televizijų darbuotojai apdairiai paleido į eterį tik vaizdą, be garso – bet ir griežtos kontrolės sąlygomis, galima sakyti, tai buvo pilietinio herojiškumo aktas.

Vėliau draugai man rodė fotografijas, padarytas iš televizinių kadrų, nufilmuotų tą akimirką: taip, švelniai tariant, buvo gyvenime dienų, kai aš atrodžiau ir geriau...

Tačiau nesunku atspėti, kad tą dieną man jau mažiausiai rūpėjo pažiūrėti televizorių ir grožėtis, kaip koks televizijos kanalas pasityčios iš mano baisios, išbalusios, su išsprogusiomis, išsipūtusiomis kaip mano persigandusių kačių akimis fizionomijos.

Pasakysiu jums atvirai: iš tikrųjų tą akimirką aš visai nebuvau išsigandusi. Greičiau buvau BE GALO nustebusi. Ir jaučiau didžiulį siaubą, pagalvojusi apie tai, ką daryti toliau. Dėl tėvų. Dėl gyvenimo. Dėl šalies. Man atrodė, kad visa tai atsitiko ne man. Kad taip NEGALI BŪTI.

Jau net nežinau: atsitiktinai ar ne, bet kaip tik tuo metu, kai aš aršiai kovodama broviausi į gatvę ir ėmiau atsakinėti į žurnalistų klausimus, milicija panaikino užkardą ir visus norinčius ėmė ramiausiai leisti namo vidun ir lauk.

Pribėgusi prie pirmojo įėjimo, radau savo nelaimingus tėvus, jau bėgančius laiptais į viršų. Mes apsikabinome ir išsibučiavome. Be žodžių. Ir aš nusivedžiau juos į butą.

Mane kiek nustebino, kad, kai mes priėjome prie buto, niekas iš sprogimo vietoje besibūriuojančių milicininkų neparodė jokio susidomėjimo manimi ir nenorėjo gauti oficialių parodymų. Aš priėjau, prisistačiau ir trumpai papasakojau, kaip išsikviečiau taksi ir kaip taksi dispečerei telefonu pasakiau, kad išeinu, ir kad kaip tik po to nugriaudėjo sprogimas. Mane išklausė, bet niekas iš jų ničnieko nepasižymėjo bloknote. Po to du iš jų (kurie man pasirodė ten „svarbiausi") kaip niekur nieko, tarsi būtų atsitiktinai mane susitikę kokiame nors smagiame draugų vakarėlyje, paklausė:

– Sako, jūs kažkokią knygą parašėt? Duosit paskaityt?

Aš užėjau į butą, išnešiau jiems autorinius savo knygos egzempliorius ir padovanojau. Pasinaudodama patogia proga, paklausiau:

– Ar negalėtumėte man palikti savo telefonų ir pavardžių? Aš vis dėlto norėčiau žinoti, kaip klostosi tyrimas.

Vienas iš mano pašnekovų prisistatė kaip Maskvos miesto vidaus reikalų valdybos darbuotojas, o antras – Maskvos kriminalinio skyriaus darbuotojas.

Atsisveikindama aš savo iniciatyva, vos ne per prievartą, įgrūdau jiems savo mobiliojo telefono numerį – labai stebėdamasi, kad niekas manęs jėga netempia pildyti jokių nuobodžių protokolų, o atvirkščiai, visi lyg specialiai apsimeta manęs nepastebintys.

*** *** ***

O štai tėvams skubiai reikėjo ką nors daryti. Jų reakcija į sprogimą man buvo visiškai netikėta. Buvau pasiruošusi, kad mama verks. Tačiau kad mama juoksis, buvau visiškai nepasiruošusi.

– Vitia, tau ko duoti – validoliuko ar anapreliniuko? – neaišku, iš ko juokdamasi, siūlė ji tėčiui vaistų.

Tėtis kažkodėl irgi kvatodamasis atsakė, kad savo „ratų" dozę šiandien jis jau suvalgė.

Po kelių minučių jau supratau, kad šis nervingas, beveik isteriškas juokas – nuo smarkaus adrenalino padidėjimo kraujyje: iš pradžių nuo baisios baimės dėl manęs, o paskui iš laimės sužinojus, kad aš gyva ir sveika.

Supratau, kad jiems reikia skubiai pakeisti aplinką, išeiti iš mano namų, ir nuvedžiau juos į „Šafran"– jaukų libanietiškų patiekalų restoraną, esantį penkios minutės kelio nuo mano namų – gerti arbatos. Padavėjos sutiko mane kaip giminaitę: mat jau porą mėnesių pasirodžius knygai, jos vos ne kasdien matydavo mane su kokia nors eiline filmavimo grupe, su žurnalistais, kurie ėmė iš manęs interviu. Mus su mama ir tėčiu pasodino prie jaukiausio staliuko, atskiroje patalpoje su minkšta sofa ir pagalvėmis. Tačiau kol mums atnešė patiekalus, nervingas juokas užplūdo ir mane. Ir po pusvalandžio aš jau pasiekiau tėvų kondiciją, taip pat kvatodama vos ne iki ašarų klausinėjau jų:

– O kodėl jūs, tiesą sakant, juokiatės?! Jūsų dukros vos nesusprogdino, o jūs juokiatės...

Turbūt iš šalies mes trise tą akimirką atrodėme gana baisiai. Iki šiol negaliu ramiai užeiti į „Šafran" restoraną – kraupu visa tai prisiminti. Ypač bijojau, kad neatlaikys kurio nors iš tėvų širdis.

Pasikalbėti negalėjome: pasakyti, kad mano mobilusis telefonas skambėjo „kas sekundę" – reikštų pagražinti tikrovę. Iš tikrųjų jis skambėjo per sekundę daug kartų. Tiesiog laimė, kad technikos progresas dar nepasiekė tokių aukštumų, kad galėčiau atsiliepti į visus tuos skambučius vienu metu. Iš esmės tą dieną man paskambino visa Maskva. Ir dar pusė pasaulio. Išjungti telefoną buvo neįmanoma – mat nesunku įsivaizduoti būseną draugų, kurie, sužinoję apie sprogimą ir surinkę mano numerį, būtų išgirdę: „Su abonentu susisiekti neįmanoma".

Bet greitai pasipylė skambučiai žmonių, kuriuos mano likimas jaudino mažiausiai, nors jie pagal pareigas privalėjo garantuoti man saugumą:

– Jelena Viktorovna, čia jus trukdo iš Maskvos vidaus reikalų valdybos – pamenate, jūs mums davėte savo mobiliojo telefono numerį prie durų? Ajajai, Jelena Viktorovna... Kodėl jūs tiek interviu duodate? Jūs juk mums sakėte, kad einate pas tėvus, o iš tikrųjų – išėjote prieš televizijos kameras duoti interviu... Negerai! Mūsų vadovybė televizorių pažiūrėjo – ir nepatenkinta...

– Nesupratau: o jūs norite, kad aš pasirašyčiau pasižadėjimą neskelbti informacijos apie pasikėsinimą į mano gyvybę?! – siaubingai pasipiktinau aš.

– Na, Jelena, kodėl gi jūs kalbate apie „pasikėsinimą į gyvybę"? Niekas juk nežuvo!..

Čia jau aš nusikvatojau:

– A, supratau, kuo jūs nepatenkinti. Tačiau atleiskit, jeigu pasikėsinimas būtų buvęs sėkmingas, kalbėti apie tai jau tiesiog nebūtų kam, ar taip nemanote?

Tuo tarpu aš jau beveik nebegalėjau kalbėti: iš nuovargio ir nervinės perkrovos man tiesiog pynėsi liežuvis. Bandžiau atgaivinti save paauglystės laikais išbandytu metodu:

– Prašyčiau, dar vieną didelę, pačią didžiausią, *„Cola-light"* stiklinę su ledu! Ir su citrina, – bejėgišku šnibždesiu maldavau padavėjos.

Greitai didvyriškai žuvo telefono baterija. Ir aš tapau beveik tiesiogine prasme pririšta prie sofos, ant kurios sėdėjau, dešinėje esančios sienos. Mat ten buvo elektros rozetė, kurion aš įbedžiau baterijos kroviklį.

Būtent iš ten, ganėtinai keista poza, sėdėdama ant sofos kraštelio ir kiek pasvirusi ant dešiniojo šono, – paskui kroviklio laidą, – buvau priversta išeiti į tiesioginį radijo stočių „Echo Moskvy", BBC eterį ir duoti interviu dar daugeliui dešimčių Rusijos ir Vakarų žiniasklaidos priemonių. Manęs jau netgi nepaklausdavo, ar aš sutinku atsakyti į klausimus, o tiesiog skambindavo į mobilųjį ir sakydavo:

– Labas vakaras, Jelena, Jūs tiesioginiame eteryje!

– Atleiskit, bet aš jau prieš valandą buvau jūsų BBC eteryje...

– Tai buvo kita laida...

Jėgų duoti interviu jau nebebuvo. Aš ėmiau viską leisti juokais.

– Jelena, ar jus išgąsdino sprogimas? Jūsų leidėjas prieš 10 dienų interviu pareiškė, kad jūs sėdote rašyti naujos knygos. Ar neatsisakysite šios idėjos po pasikėsinimo? Apie ką bus nauja jūsų knyga?

– Na, patys pagalvokit: apie ką mergina gali rašyti knygas po pasikėsinimo? – stengdamasi kalbėti kiek galima rimtesniu tonu, atsakiau aš eiliniam smalsiam žurnalistui. – Žinoma, tik apie meilę!

Šį lengvabūdišką mano atsakymą kažkas išplatino internete, ir paskui atsirado keletas straipsnių su „sensacinga" antrašte „Po pasikėsinimo Tregubova žada rašyti tik apie meilę".

Tik tėvai, sėdėję šalia ir buvę daugmaž tokios pat emocinės būsenos kaip ir aš, įvertino pokštą:

– Taip, Lena, po tokių atsakymų – gali greitai vėl laukti naujo „mažo tiksinčio siuntinio" prie savo durų. Putinas juk pamanys, kad tu čia apie jį planuoji parašyti kokias nors intymias smulkmenas...

Ir čia man dingtelėjo: na, žinoma! Teisus šis skambinęs žurnalistas: juk iš tikrųjų mano leidėjas visai neseniai interviu „Echo Moskvy" pasakė, kad „Tregubova sėdo rašyti naujos knygos"! Ir į visus klausimus „apie ką?" atsakė, kad tai kol kas paslaptis. Po velnių, kaipgi aš iškart nesupratau! Turbūt koks nors idiotas nusprendė: „Kaip čia taip?! Ji prieš rinkimus naują knygą išleisti nori?!" Visai logiška: turbūt padaryti sprogstamąjį užtaisą kainuoja gerokai pigiau nei paskui prieš rinkimus konfiskuoti knygą iš knygynų...

Surinkau savo leidėjo, leidyklos „Ad Marginem" direktoriaus Aleksandro Ivanovo, numerį:

– Na ačiū tau, Saša...

Saša nesuprato ir perklausė „už ką".

– Na kaip „už ką"? Už tai, kad „Echo Moskvy" pareiškei, kad aš naują knygą ruošiuosi rašyti!

– Nesupratau, Lena... Tai jau seniai buvo, mes su tavim po to kalbėjomės. Tave gerbėjai skambučiais užkankino, ar ką?

Staiga supratau, kad tik per stebuklą Saša nieko nežino apie pasikėsinimą.

– Nagi ne, Saša, – nuliūdinau jį. – Gerbėjai nukamavo mane ne skambučiais, o bombomis...

Buvo šešta valanda vakaro. Mano leidėjas dar nežiūrėjo televizoriaus. Neklausė radijo. Ramiai tvarkė savo reikalus.

*** *** ***

Mano leidėjas tapo pačiu komiškiausiu pavyzdžiu žmogaus, kuris iki vakaro nežinojo naujienos, kurią tuo metu, atrodo, žinojo jau visas pasaulis, o kitas man artimas žmogus tą dieną, atvirkščiai, labai mane nustebino tuo, kad vakare vis dėlto jau žinojo apie pasikėsinimą. Jūs nepatikėsit – aš turiu galvoje savo vyresnįjį brolį. Tuojau paaiškinsiu, kur pokšto esmė. Kol aš keletą valandų iš eilės su permaininga sėkme atmušinėjau paparacų genties ordos antpuolius, buvau visiškai rami dėl brolio. Tai yra buvau visiškai tikra, kad jis visiškai ramus dėl manęs. Dėl vienos paprastos priežasties: kol aš pati jam nepaskambinsiu – jis NIEKO NESUŽINOS APIE SPROGIMĄ. Ir netgi ne dėl Rusijos televizijos cenzūros. Netgi jeigu televizorius sprogtų nuo informacijos apie pasikėsinimą, brolis vis vien šito nesu-

žinotų. Tiesiog todėl, kad televizoriaus jo namuose nėra. Mano vyriausias, mylimas ir vienintelis brolis Grigorijus turbūt yra vienintelis ir unikalus pasaulyje miesto „atsiskyrėlis", kuris visiškai sąmoningai, dėl bodėjimosi išoriniu pasauliu, sunaikino savo kambaryje televizorių kaip klasę.

Griša iš pradžių buvo jūreivis ir plaukiojo po užsienius, paskui, Rusijoje prasidėjus rinkos reformoms, tapo sėkmingu verslininku, paskui išvažiavo į vienuolyną ir tapo broliu, paskui išvažiavo dar toliau ir ilgą laiką gyveno vienut vienutėlis už daugelio kilometrų aukštai Gruzijos kalnuose kaip atsiskyrėlis, o paskui vis dėlto grįžo į pasaulį ir dabar gyvena savo bute Maskvoje beveik kaip celėje, bet su mylima mergina ir rašo apsakymus „į stalčių", sau, ir yra giliai įsitikinęs, kad televizija kenkia jo vidinei ramybei. Radijas – iš principo taip pat. Ir apskritai nesunku atspėti, kad brolis NEKENČIA žurnalistų. Na, išskyrus gal tik mane.

Todėl aš visu 100 procentų buvau tikra: žinios apie tai, kad jaunesnioji sesuo turi problemų – niekas, išskyrus pačią seserį, jam neatneš.

Būtent todėl, kai nuvežiau tėvus iki jų namų taksi (kurio kviesti telefonu aš jau nesiryžau, – pagalvojau, kad užteks ir vieno sprogimo per dieną, – o tiesiog pagavau gatvėje prie restorano), aš apstulbau, kai mano mobiliojo telefono ekranvaizdyje ėmė šviesti brolio numeris. Grišai iš susijaudinimo trūkčiojo balsas:

– Sese, Lenka, tu gyva?! Kas tau?!

Brolis, atrodė, net ir išgirdęs mano balsą, dar ilgai negalėjo patikėti, kad aš gyva, ir visą laiką vis perklausdavo: „Ar tau TIKRAI viskas gerai?!"

O viskas per radiją. Teisingai brolis iki tol darė, kad jo neklausė. Nes tą dieną jo išgirtoji „vidinė ramybė" buvo visiškai sudrumsta. Dėl kažkokio lemtingo aplinkybių sutapimo, jam ir jo merginai Marinai vakarieniaujant staiga kažkodėl šovė į galvą „pasiklausyti muzikos". Jie įsijungė radijo imtuvą, nustatė vienintelę Rusijos radijo stotį, kurios jie kartais dar pasiklauso – nes ten niekada nebūna politikos, o atvirkščiai, kalbama tik apie kultūrą ir meną. Geriau jau būtų nejungę. Mat pirmas dalykas, kurį jie išgirdo, tai kandidato į prezidentus Ivano Rybkino (tai tas pats vaikinas, kuris iš pradžių draugavo su Berezovskiu prieš Putiną, o paskui, paskelbęs apie savo opoziciją Putinui, dingo nežinia kur, buvo surastas Kijeve nepakaltinamos būklės, pasakė, kad jį pagrobė ir prigirdė narkotikų, ir greitai atsiėmė savo kandidatūrą iš prezidento rinkimų) žodžiai:

– Jūs įsivaizduojate, kaip nuo sprogimo nukentėjo Jelena Tregubova...

Pagal Marinos pasakojimą, brolis vos neapalpo. Ir nieko daugiau negirdėdamas, būdamas visiškai tikras dėl įspūdingo, bet idiotiško Rybkino pareiškimo, kad manęs nebėra arba kad aš guliu ligoninėje sunkios būklės, Griša nepaklusniomis rankomis, dusdamas iš susijaudinimo, ėmė rinkti mano telefono numerį. Nors aš ir žurnalistė, bet pasirodo – vis dėlto brangi ir mylima.

Žodžiu, po brolio skambučio, aš supratau, kad dabar reikia važiuoti guosti jo. Juolab kad, kai jis paskambino, tėvai dar sėdėjo greta manęs. O kai baigiau pokalbį – šalia manęs nieko nebebuvo. Tyliai išėjau iš virtuvės ir nuėjau jų ieškoti – tėtis paslikas užmerktomis akimis gulėjo savo kambaryje ant lovos ir čiulpė validolį. Mama nejudėdama gulėjo kitame kambaryje ant sofos ir tyliai šypsojosi man viena ranka laikydamasi už širdies. Šalia jos ant spintelės stovėjo keletas atidarytų buteliukų su vaistais nuo kraujospūdžio. Kad palaikytų mane, visą dieną apsimetinėję didvyriais, be perstojo juokavę ir kvatoję, nė puse žodžio, nė žvilgsniu neišsidavę, kaip jiems abiem sunku, dabar, kai jau pasiekė namus ir kai buvo galima atsipalaiduoti, abu tėvai staiga pajuto, kad nežmoniškai pavargo. Aš pabučiavau juos ir, kad vėl nereikėtų taksi kviesti telefonu ir išgyventi *déją vu* efekto, paskambinau tėčio pažįstamam, kuris uždarbiauja dirbdamas vairuotoju, ir paprašiau jo užsukti ir nuvežti mane pas brolį.

Brolis, kai tik peržengiau jo namų slenkstį, uždarė duris ir griežtai pareiškė, kad nė už ką tą dieną neišleis manęs namo, į sprogimo vietą. Mano griežtasis atsiskyrėlis ir asketas kartu su savo mergina pasodino mane prie stalo, privirė man didžiulį puodą paprastų bulvių – ir, rodos, nieko skaniau aš gyvenime nebuvau ragavusi. Paskui mane primaitino medumi – „kad geriau miegotųsi" – ir beveik per prievartą paguldė į lovą, – „kad nepabėgtum", – o brolis ėmė tyliai vietoj lopšinės groti man fleita stebuklingas meditacines melodijas.

Po šilta antklode susisukusi į kamuoliuką, snaudžiau ir klausiausi šios švelnios muzikos, kuri buvo toks stiprus disonansas viso to, ką aš išgyvenau, ir per miego miglą išsisklaidžiusioje nuostabaus lempos gaubto, kurį Griša pats padarė iš drobės gabalo ir įvairiaspalvių skutų bei varpelių, šviesoje mačiau fantastišką nuo ant sienų sukabintų džiovintų laukų

gėlių puokščių krintantį šešėlių šokį ir jaučiausi kaip miško trobelėje pas gerąjį burtininką, kuriam visos mano gyvenimo peripetijos, politika, konfliktai su Kremliumi, buvo tik mitas, iliuzija, maja. Mes buvome už kelių kilometrų nuo Kremliaus, bet aš buvau pasiruošusi prisiekti, kad šios stebuklingos, nerealios, megapolio viduryje esančios „celės" šeimininkas 100 procentų įsitikinęs, kad iš tikrųjų nėra nei Kremliaus, nei Putino, nei apskritai visų tų keistų, besiblaškančių išoriniame pasaulyje padarų. Ir tik vienam besiblaškančiam šio išorinio pasaulio padarui jie buvo pasirengę suteikti prieglobstį.

Šitaip baigėsi ši baisi diena. Aš užmigau. Kad ir kaip keistai skambėtų – užmigau laiminga. Buvau gyva. Ir buvau už tai dėkinga Dievui. Mane supo mylintys žmonės.

O kitą dieną mamą ištiko hipertoninė krizė, ir gydytojai dvi savaites negalėjo stabilizuoti siaubingai padidėjusio jos kraujospūdžio. Manau, dabar jūs suprantate, kaip man norėjosi duoti į snukį kolegoms žurnalistams, kurie po pasikėsinimo skambino man ir linksmai klausė, ar aš patenkinta tokiu sėkmingu savo knygos PR. O paskui supratau, kad atsakymas šiems idiotams gali būti tik vienas: jeigu mane būtų nužudę – PR būtų buvęs dar „kietesnis". Tačiau aš kažkodėl prieš.

APKLAUSA

Kitą rytą po sprogimo aš pabudau nuo ausį rėžiančių Dvoržako „Vengrų šokių" garsų. Užmigau skambant kiek kitokiai muzikai! Stenėdama, trindamasi akis ir, deja, akimirksniu atkurdama atmintyje visą vakarykštės dienos košmarą, pasilenkiau prie mobiliojo telefono – tai jis vis garsiau ir garsiau skleidė bravūriško kompozitoriaus melodiją. Buvo 9 valandos ryto, – o užmigau tik 5-ą valandą, – kam šovė į galvą skambinti taip anksti? Visi draugai žino, kad aš nesikeliu tokiu metu. Ar vėl atsirado kas nors, kas viską pramiegojo ir tik dabar išgirdo apie sprogimą? Ne, atrodo, vakarykštis košmaras tęsis amžinai...

– Jelena Viktorovna? Labas rytas! Nepažadinau?

– Žinoma, pažadinot, – sąžiningai prisipažinau aš. – Kas čia?

– Čia Vladimiras Romanovas iš Maskvos Kriminalinės paieškos skyriaus. Jūs mums vakar savo telefoną davėt, pamenat, prie savo buto?

– Dar ir kaip pamenu. Vakar vakare jūsų kolega iš GUVD[87] jau skambino – ir reiškė nepasitenkinimą, kad aš apie pasikėsinimą pranešiau žurnalistams.

– Ne... Tai yra taip... Na, žodžiu, suprantat, tokia istorija... Čia dėl visų tų vakarykščių reportažų ir dėl šiandieninių straipsnių visuose laikraščiuose apie sprogimą, mūsų vadovybė nepatenkinta... Tai yra vadovybė nepatenkinta tuo visuotiniu rezonansu, kuris kilo dėl viso to. Na, žodžiu, jeigu jau kilo toks dėmesys šiam incidentui – mums liepta paimti jūsų parodymus... Ar Jūs negalėtumėt pas mus užvažiuoti?

Buvau tiesiog sukrėsta tokio atvirumo. Taigi jeigu dėl pasikėsinimo nebūtų kilęs „visuotinis rezonansas", niekas apskritai sprogimo nebūtų tyręs?!

– Žinoma, galiu „užvažiuoti" pas jus. Sakykit kur ir kada?

– Oi, ar jūs galėtumėt tiesiog dabar, kaip galima greičiau? Nes vadovybė mus jau bara, skubina...

Aš greitai nusiprausiau ir apsirengiau, nesuvokdama, kodėl staiga teisėsaugos organų „vadovybei" tokią ankstybę skubiai prireikė. Juk vakar apsimetė, kad manęs nepastebi. Ir netgi padarė pareiškimą žurnalistams, kad bombos sprogimas prie žurnalistės Tregubovos durų – ne politinis aktas ir apskritai neturi su ja jokių sąsajų.

Ir staiga prisiminiau, kad po vakarykščio įžūlaus milicijos skambučio, reikalaujančio nepasakoti žurnalistams apie pasikėsinimą, aš interviu vienam Rusijos laikraščiui pareiškiau, kad „rasti atsakymą į klausimą dėl pasikėsinimo užsakovų gali padėti toks faktas, kad po pasikėsinimo milicija atsisakė paimti iš manęs oficialius parodymus". „Matyt, laikraštis šią frazę publikavo – ir dabar šalies vadovybė supranta, kad jeigu pasikėsinimo netirs oficialiai, tai bus nepadoru", – naiviai pamaniau aš.

O po kelių minučių man paskambino pasaulinės organizacijos „Reporteriai be sienų" atstovas.

– Jelena, mūsų organizacijos generalinis sekretorius Roberas Menaras tik ką paruošė oficialų pareiškimą dėl pasikėsinimo į jus. Laiškas su reikalavimu atlikti teisėtą, sąžiningą sprogimo tyrimą oficialiai perduotas Rusijos generaliniam prokurorui.

Dabar supratau, kad, kol miegojau, sprogimas mano laiptinėje iš tikrųjų spėjo susprogdinti žurnalistų korporaciją visame pasaulyje.

87 *Городское управление внутренних дел* – Miesto vidaus reikalų valdyba.

Netesėjusi išvakarėse broliui duoto pažado rytą neišeiti iš buto be jo, aš išbėgau iš namų ir artimiausiame kioske nusipirkau keletą rusiškų laikraščių: KIEKVIENAME iš jų buvo pranešimas apie pasikėsinimą – nepaisant slaptos, bet totalitarinės prieš rinkimus Kremliaus įvestos cenzūros.

Buvo aišku, kad man skambinęs Kriminalinės paieškos skyriaus atstovas negudravo: jėgos struktūrų vadovybė iš tikrųjų buvo užspausta į kampą rezonanso, kurį sukėlė sprogimas. Ir dabar, prieš rinkimus, Kremlius bus priverstas bent jau sudaryti įspūdį, kad pavedė jėgos struktūrų atstovams ieškoti pasikėsinimo užsakovų ir organizatorių.

Aš susigavau taksi, tarstelėjau vairuotojui: „Į Puškino aikštę!“, ir jau sėdėdama automobilyje pradėjau apžiūrinėti pirmą po ranka pasitaikiusį straipsnį apie sprogimą.

– Koks siaubas... – nesusilaikiusi sustenėjau, laikraščio atvarte pamačiusi vakarykštę savo nuotrauką suveltais plaukais.

Taksistas įtariai pažvelgė į mane:

– Panele! Vis galvoju, kur aš jus anksčiau mačiau? Ogi mačiau jus vakar televizijos naujienose! Jus juk susprogdino! Tai mes ir važiuojam, kur sprogdino, ar ne? Į Puškino aikštę? Prie jūsų namo?

Aš nusijuokiau:

– Taip, į Puškino aikštę. Tačiau ne namo. O į Kriminalinį skyrių. Atleiskit...

O pati pagalvojau, kad situacija jau blogesnė, nei maniau: dabar mane ne tik atpažįsta gatvėje, bet ir žino, kur gyvenu.

*** *** ***

Vien jau Maskvos Kriminalinio skyriaus, MUR[88], į kurį aš vykau, adresas – PETROVKOS 38, kiekvieno ruso ausiai skamba kaip legenda. Maždaug taip pat, kaip kiekvienam londoniečiui – Beikerstryt. Mat visuose sovietiniuose detektyvuose ir filmuose, kuriais bandė auklėti šaunius sovietinius „šerlokus holmsus“, būdavo minimas būtent šis adresas. Nors per savo žurnalistinę karjerą aš jau spėjau apsilankyti visuose, netgi uždariausiuose, kultiniuose Rusijos valdžios pastatuose (pradedant Kremliumi ir baigiant

88 *Московский Уголовный Розыск*. – Vertėjo pastaba.

Lubianka), vis dėlto Petrovkos 38 dar nebuvau niekada. Kas galėjo žinoti, kad čia pakliūti teks tokiomis dramatiškomis aplinkybėmis, ir ne tam, kad paimčiau interviu, o kad duočiau parodymus.

Aš sustojau prieš įspūdingą sukarintą kontrolinę, už kurios slėpėsi Rusijos valstybinių seklių būstinė. „Legenda – tai legenda, bet geriau vis dėlto apsidrausti", – pagalvojau ir surinkau artimo draugo, vieno internetinio laikraščio vyriausiojo redaktoriaus, numerį.

– Klausyk, mane pakvietė į Kriminalinės paieškos skyrių duoti parodymų. Užsirašyk dėl visa ko pavardę ir telefoną žmogaus, pas kurį aš einu. Kas juos žino, kokių dar provokacijų galima laukti po vakar. Dabar einu į vidų. Kiek gali trukti parodymų davimas? Valandas dvi? Jeigu po dviejų valandų tau nepaskambinsiu – tu žinai, ką daryti.

Ir po to aš peržengiau legendinio pastato slenkstį. Mano vakarykštis pažįstamas, tardytojas Vladimiras Romanovas, kažkodėl išbėgo pasitikti manęs į kontrolinę apsivilkęs pabrėžtinai demokratiškais vasariniais marškinėliais – nors lauke buvo daugiau kaip 20 laipsnių šalčio. Pakeliui į jo kabinetą aš, ruošdamasi ilgam ir nuobodžiam pokalbiui, prisiminiau amžiną mamos instrukciją: „Prieš ilgą kelią visada reikia nusimyžioti, kad paskui jaustumeisi patogiai" – ir paprašiau draugo Romanovo parodyti, kur pas juos Kriminaliniame skyriuje moterų tualetas. Jis sutriko, bet palydėjo mane. Moterų seklių tualetas buvo gerai suremontuotas, kaip Maskvoje įprasta sakyti, „po euroremonto". Tai buvo šioks toks disonansas lyginant su visu pastatu: ilgi koridoriai apsilaupiusiomis sienomis, prigriozdinti kažkokių rakandų ir senų baldų, darė, švelniai tariant, ne tokį prabangų įspūdį nei, sakysim, FSB vadovo apartamentai Lubiankoje. „Čia pas mus – remontas", – tarsi atsiprašydamas pasakė Romanovas ir nusivedė mane į savo kabinetą – taip pat itin kuklią patalpą su senais baldais, kuria jis dalijosi su dar vienu man nepažįstamu darbuotoju. Visur karaliavo iš bendravimo su kitais valdininkais iki skausmo pažįstamas man nereikalingų dokumentų, kurie dešimtmečiais nebuvo judinti visose buvusiose sovietinėse organizacijose, pelėsių ir dūlėsių kvapas.

Tardytojas iškart pasodino mane šalia savo stalo ir ištraukė oficialų blanką su pavadinimu „Paaiškinimas".

– Jelena Viktorovna, sakykit, ar prieš sprogimą jums kas nors grasino?

– Na, po to, kai išėjo mano knyga „Kremliaus digerio pasakėlės“ spaudos ir informacijos ministras Michailas Lesinas perdavė man, kad šia knyga aš „pasirašiau sau „vilko bilietą“. Tačiau, tikiuosi, jis turėjo omenyje ne tai, kad mane susprogdins. O tai, kad mane atleis ir daugiau niekur nepriims į darbą.

Tardytojas krenkštelėjo ir nieko neužsirašė.

– Ne, aš turiu omenyje, ar būtų pagrindo manyti, kad turite priešų, linkinčių jums blogo?

– Na, man pasakojo, kad Putinas buvo įsiutęs, kai perskaitė mano knygą... Ir dar keletas jo artimųjų Kremliuje... Tačiau aš jų nelaikau savo priešais. Ar jie laiko save mano priešais – šito jūs klauskite jų.

Tardytojas vėl krenkštelėjo po nosimi, o jo popierius parodymų užrašams vėl liko nesuteRštas.

– Ne, aš jūsų klausiu: ar jums kas nors iš jų negrasino tiesiogiai? Negrasino susidoroti?

Aš nusijuokiau:

– Ar Jūs manote, kad paprastai aukai apie pasikėsinimą pranešama laikraštyje?

Pokalbis nesiklijavo. Tardytojas dėl tvarkos, kad nors ką nors užrašytų ant savo popieriaus, paklausė manęs, kada aš gimiau. O paskui apsidžiaugė netikėtai prisiminęs nekaltą klausimą:

– O konfliktų su kaimynais, buitiniame lygmenyje, neturėjote? Gerai pagalvokit!..

Nutariau, kad protokolo užpildymą metas imti į savo rankas. Aš smulkiai papasakojau apie tai, kaip išvakarėse kviečiau taksi ir kaip taksi dispečerei pasakiau telefonu, kad „tuoj išeinu“, ir kaip, laimė, užtrukau ir kad kaip tik tą akimirką nugriaudėjo sprogimas.

– Matyt, telefono buvo klausomasi, – pasidalijau su tardytoju įtarimais. – Dar praėjusią savaitę buvo keistas skambutis... – ir papasakojau jam apie tai, kaip nepažįstamasis reikalavo padiktuoti savo namų adresą, tikindamas mane, kad atveš man siuntinį iš Amerikos.

Aš pasirausiau rankinėje ir – o stebukle! – amžinoje netvarkoje radau nuo bičiulės paskaitų tvarkaraščio atplėštą skiautelę, ant kurios aš, įtarusi kažką negero, užsirašiau man skambinusios apsimetėlės pašto tarnybos numerį.

Tardytojas atgijo:

– Ir jūs davėt jiems savo adresą?!

– Ar aš panaši į idiotę? Įtariu, kad man skambinę žmonės taip pat puikiai suvokė, kad aš – ne idiotė ir jokio adreso jiems neduosiu. Maža to – dabar spėju, kad mano adresą jie jau turėjo – jie tiesiog šitaip, suprasdami, kad aš ne idiotė ir kad iškart pajusiu klastą, pagąsdino mane. Kad aš žinočiau, jog kažkas laiko ranką ant mano pulso.

Mano pašnekovas pažvelgė į popieriaus skiautelę su keistuoju telefono numeriu (pamenate, aš pasakojau, kad mes su drauge susipainiojome spėliodamos, iš kur buvo skambinta, nes Maskvoje nėra nei tokių rajonų, nei mobiliojo ryšio kompanijų su tokiais numeriais) ir tą pačią sekundę džiaugsmingai šūktelėjo:

– Aa! Na, žinoma! Jums skambino iš taksofono! Iš gatvės, iš telefono būdelės. Sprendžiant iš telefono numerio – tai kažkur Krasnaja Presnia rajone[89]...

Čia mūsų pokalbį pertraukė: Romanovui kažkas paskambino, ir jis ėmė į telefono ragelį perpasakoti mūsų pokalbį:

– Taip, ką tik išėjo knyga apie Kremlių... Dirbo laikraštyje „Komersant"...

– Štai, matote, vadovybė apie jus klausinėja... – pratarė jis po minutės, kilstelėdamas galvą purvinokų, apsilaupiusių lubų link.

Po minutės nebeldęs į kabinetą įėjo tas pats žmogus, su kuriuo aš susipažinau prie savo buto durų iškart po sprogimo ir kuris, prisistatęs Maskvos vidaus reikalų valdybos darbuotoju, paprašė padovanoti savo knygą. Ir kuris – tai man buvo visiškai nemalonu – skambino man vakare ir perdavė kažkokios neįvardytos „vadovybės" pasipiktinimą dėl to, kad aš papasakojau spaudai apie pasikėsinimą.

Jis žvaliai priėjo prie Romanovo stalo, pasisveikino su manim ir, stovėdamas tarsi neįpareigojančia, neoficialia poza, ėmė mane tikinti, kad, netgi jeigu būčiau išėjusi iš buto tą sekundę, kurią pažadėjau vairuotojui, bombos sprogimas nebūtų manęs užmušęs:

– Na, daugiaaaausia – jūs būtumėt apakusi ir apkurtusi!

Romanovas taip pat pašoko, tarsi pabrėždamas, kad ši pokalbio dalis – ne protokolui, ir karštai pritarė draugui:

89 Vienas iš centrinių Maskvos rajonų, šalia Vyriausybės rūmų. – Autorės pastaba.

– Taip! Jūs nebijokit! Jūs būtumėt tik apkurtusi ir apakusi! O ir tai – greičiausiai – laikinai! Nes daugeliu atveju po šio sprogstamojo užtaiso sprogimo klausa ir rega paskui grįžta... Mes puikiai žinome šį sprogstamąjį užtaisą!

Aš vos nepraradau kalbos dovanos:

– Tai yra... Kaip tai... jūs „puikiai žinote"?!

– Taip, – džiaugsmingai patvirtino Romanovas. – Tai – šviesinė garsinė granata, kurią specialiosios tarnybos naudoja taikioms demonstracijoms vaikyti. Jeigu tokia granata sprogsta šalia žmogaus – jis tiesiog kuriam laikui praranda orientaciją... Tai standartinis sprogstamasis užtaisas, MVD dirbinys, numeris (ir jis pasakė serijos numerį)...

Aš tiesiog apstulbau. Man taip va paprastai pasakoja, kad prie mano durų susprogdintas „MVD dirbinys" – tai yra milicijos pagaminta bomba. Be to, dar tokia, kokias „paprastai" naudoja specialiosios tarnybos...

Tačiau „desertui" manęs laukė pats įdomiausias pokalbio posūkis. Kai svečias iš MVD išėjo ir aš pasirašiau po trumpučiu protokolu (kuriame, suprantama, nebuvo jokių intriguojančių smulkmenų apie MVD užpatentuotą „regos ir klausos praradimą"), tardytojas intymiai, tarsi tarp kitko, draugiškai paklausė manęs:

– O jūs kartais nepažįstate tokio Litvinenkos?

Buvusio FSB pulkininko Litvinenkos pavardę Rusijoje žino visi – galbūt išskyrus tik mano maniakiškai apolitišką brolį. Putinui atėjus į valdžią, šis buvęs FSB darbuotojas pabėgo į Didžiąją Britaniją ir paskelbė sensacingą, skandalingą pareiškimą, kad Rusijos specialiosios tarnybos prisidėjo 1999 metais susprogdinant gyvenamuosius namus Maskvoje, šie sprogimai iš esmės ir atvedė Putiną į valdžią – nes, pasinaudojęs neapykantos „čečėnams" banga, jis pradėjo naują karą Čečėnijoje ir iš nepopuliaraus, smulkaus valdininko vos per porą mėnesių cenzūruotų valstybinių televizijos kanalų buvo išreklamuotas kaip „didvyris" ir „tautos gelbėtojas".

– Ne, asmeniškai aš jo nepažįstu, – sąžiningai prisipažinau aš. – O kodėl jūs manęs apie tai klausiate? Kokį tai turi ryšį su mūsų pokalbio tema?

– Na, kaipgi... Aš jūsų klausiu todėl, kad jūsų knygoje juk daugmaž apie tą pat rašoma, apie tai ir Litvinenka visą laiką kalba: kad Putinas ir FSB prisidėjo organizuojant gyvenamųjų namų sprogdinimus.

– Na, tai jau jūs taip interpretuojate mano išdėstytus faktus, – pataisiau aš tardytoją. – Aš šitaip nerašiau.

– Aa... Na, tada gerai... Aš tiesiog maniau – jūs pažįstami... – nutęsė Romanovas ir baigė pokalbį. O jau pakeliui prie kontrolinės jis prisipažino man:

– O aš, žinote, – sprogimų specialistas... Aš tyriau ir Dubrovkos įvykius[90]...

Prisipažinsiu, aš tuo metu, suvokusi, kad vos nepatekau į tą baisią Putino epochos neišaiškintų tragedijų gretą, kurią išvardijo kriminalinės paieškos tardytojas, pasijutau nekaip.

❋❋❋ ❋❋❋ ❋❋❋

Kol aš sėdėjau apklausoje, žinojau, ką man daryti: atsakinėti į klausimus. O štai kai išėjau į gatvę, ką daryti, jau nebežinojau.

Švietė ryški saulė. Ir tai kėlė nuotaiką. Tačiau šaltis spaudė toks, kad, atrodė, dar sekundė, ir nukris ausys. Ir tai sustiprino pojūtį, kad esu benamė. Nes prisiekiau artimiesiems, kad „viena" namo neisiu.

– Ar tu išprotėjai! – rėkė man išvakarėse brolis. – Tie prietrankos jau nesustos! Jeigu jie jau žino tavo namų adresą, jiems nebus jokių problemų patykoti tavęs bet kurią akimirką! Šį kartą nepavyko susprogdinti – rytoj pavyks! Niekur tu viena nevažiuosi! Aš pats ten nuvažiuosiu, paimsiu tavo daiktus, o tu kol kas pagyvensi pas mus, o paskui išsinuomosi butą kur nors miesto pakraštyje! Arba geriau apskritai paslėpkim tave užmiestyje – va, pas Marinos mamą[91]!

Logiškai supratau, kad brolis teisus. Tačiau bute buvo mano įbaugintos katės, kurios, priešingai nei aš, naktį po sprogimo praleido vienos, ir niekas jų nemaitino, ir neguodė. Be to, ten – kompiuteris, internetas... Ir dar, juk aš – pagaliau visai ne bailė!!!

90 2003 metų pabaigoje grupė teroristų užgrobė Maskvos teatrą, kuriame vyko miuziklas „Nord–Ost". Prezidentas Putinas specialiosioms tarnyboms davė įsakymą panaudoti dujas, dėl to užtroško keletas dešimčių įkaitų. Motyvuodami tokių priemonių naudojimą, Kremliaus propagandininkai aiškino, kad teroristai turėjo galingą sprogstamąjį užtaisą, kuriuo galėjo susprogdinti visą teatro pastatą. Tačiau per šturmą niekas taip ir nesprogo. Po to daugelis žiniasklaidos priemonių iškėlė versiją, kad iš tikrųjų teroristai sprogstamųjų užtaisų neturėjo, tik jų muliažus ir kad specialiosios tarnybos šito nežinojo. – Autorės pastaba.

91 Mano brolio merginos mama gyvena mažame miestelyje netoli Maskvos. – Autorės pastaba.

Pagunda buvo juo didesnė, kad nuo MUR iki mano namų – 3 minutės pėstute.

Ir čia ryžausi imtis karinės gudrybės. Aš pasukau tiesiai prie savo namų, įėjau pro duris, bet ne užlipau į antrą aukštą, į savo butą, bet nuėjau į pirmą aukštą – į milicijos skyrių. Ten sėdėjo kažkoks užsimiegojęs ir persigandęs žmogelis, kurį kaip tik tuo metu akivaizdžiai telefonu „darė" vadovybė.

– Taip. Gyventojų sąrašai sudaryti. Lyginam. Tikrinam. Pradedam, – trumpai atsiskaitinėjo jis.

Kai aš priėjau, jis vos nenugriuvo nuo kėdės:

– Oi, o aš jūsų jau 9 valandas laukiu!!! Aš jums net duryse raštelį palikau, kad žinotumėt, jog aš pas jus buvau, jog buvau pas jus atėjęs! – kažkaip labai jau maloniai pradėjo prieš mane lankstytis milicininkas. Stebėtis tokiu netipišku milicininkams elgesiu nereikėjo: tiesiog jį šiandien akivaizdžiai skambučiu pažadino anksčiau nei mane. Ir dabar jis vadovybės įsakymu aktyviai vaizdavo audringą veiklumą.

Aš nusijuokiau ir romiai paprašiau:

– Atleiskit, aš ką tik iš MUR. Daviau parodymus dėl sprogimo. Ar nebūtumėt toks malonus ir nepalydėtumėt manęs į mano butą? Nes – patys suprantate...

Gudriai mano įpintas MUR paminėjimas milicininkui padarė tokį magišką poveikį, kokio aš ir tikėjausi:

– Na, žinoma! Be kalbų! Aš ir pats norėjau jums tai pasiūlyti! Ir apskritai – visada jūsų paslaugoms!

Kai mes priėjome prie mano durų, aš pastebėjau į spynos skylutę įkištą popieriaus lapelį. Tai iš tikrųjų buvo nelaimingo milicijos įgaliotinio raštelis. Jis nepatingėjo man parašyti tikslaus pirmojo pasirodymo prie mano durų laiko: 9.15. Dėl visa ko. Dėl atsiskaitymo prieš „vadovybę".

Greta, į durų plyšį, buvo kruopščiai įsprausta ir asmeninė vizitinė jo kortelė. Iki tokių aptarnavimo aukštumų mano gimtoji rusų milicija, kiek žinau, dar niekada nebuvo pakilusi.

Šitaip paslaugaus milicininko dėka – ir vilkai buvo sotūs, ir avys sveikos. Aš patekau į savo namus. Tačiau ir prieš brolį, kai jis po poros valandų pabudo ir ėmė piktai skalambyti visais varpais „kur tu?!", aš galėjau pasiteisinti, kad įėjau į butą „ne viena". O netgi su milicija. Žodžiu, manykim, kad pažadą įvykdžiau su kaupu.

Verdama savo duris, aš prisiminiau draugų kalnų slidininkų pasakojimus: jeigu patenki į properšą ir negali išsikapstyti pats, tai po to, kai atvažiuoja gelbėtojai ir ištraukia tave, reikia būtinai atsistoti ant slidžių ir pačiam nusileisti nuo kalno. Nes jeigu tu neatsistosi tą kartą – paskui jau nebeatsistosi niekada. Toks psichologinis šoko įveikimo dėsnis.

Ir aš tą akimirką supratau: jeigu neįeisiu į savo butą tą dieną, vadinasi, nebeįeisiu į jį niekada.

MAŽYTĖ KLAIDELĖ

Taip jau, matyt, mano vyresnės draugės Mašos Slonim likimo knygoje parašyta: kaskart lemtingais mano gyvenimo momentais ji atsitiktinai atsiduria šalia. Lygiai taip nutiko ir dieną po sprogimo. Kai aš, nepaisydama pažado artimiesiems ir draugams, vis dėlto grįžau (sumaniusi anksčiau aprašytą karinę gudrybę su milicininku) į savo butą, Maša, siaubingai nerimaudama dėl mano gyvybės, savo ruožtu taip pat sugalvojusi karinę gudrybę, bandė išsivežti mane į savo užmiesčio namą. Užsuko, pasiūlė „pasivažinėti" kartu su ja tvarkant reikalus ir pakeliui aptarti tai, kas įvyko.

Ir – kaip jūs turbūt jau atspėjot – kai tik mes sėdome į automobilį, pasigirdo... ne, ne sprogimas, o eilinis telefono skambutis. Tačiau šį kartą (priešingai nei ankstesnės kelionės pas Mašą metu) skambino ne anoniminis žudikas, trokštantis atnešti man kaip siuntinį „iš Amerikos" bombą, o mano buvęs kolega iš laikraščio „Komersant" kriminalinių naujienų skyriaus.

– Jelena, mano pavardė – Žeglovas, – iš karto prisistatė jis. – Aš noriu jums pasiūlyti naudingą sandėrį!

Prieš pasakodama, kokį sandėrį jis man pasiūlė, noriu pakomentuoti vieną įdomią detalę. Visuose didžiausiuose Maskvos laikraščiuose egzistuoja miela tradicija: beveik visi „žurnalistai", kurie rašo apie žmogžudystes, sprogimus ir panašius sukrečiančius nusikaltimus, yra arba FSB, arba milicijos darbuotojai (arba BUVĘ darbuotojai, o tai iš esmės vienas ir tas pat, nes, kaip kartą taikliai pajuokavo mūsų prezidentas – čekistas Putinas – „BUVUSIŲ KGB darbuotojų nebūna!").

Tačiau, kadangi ir FSB, ir milicijoje, yra daugybė vidinių, tarpusavyje konkuruojančių grupuočių, tai leidžia laikraščiui gauti maksimaliai tikslią operatyvinę informaciją apie įvykius – tokiems štai konkuruojantiems tei-

sėsaugos struktūrose ir specialiosiose tarnybose „įtakos agentams" nutekinant informaciją.

Man skambinęs laikraščio „Komersant" „žurnalistas" taip pat iškart man sąžiningai prisipažino:

– Aš septynerius metus dirbau 9-ame FSB padalinyje[92]!

„Sandėrio" esmę jis išdėstė taip:

– Jūs pasidalijate informacija apie šiandieninį pokalbį su Kriminalinio skyriaus tardytoju – o aš jums už tai duodu informaciją, kurią gavau savo kanalais specialiosiose tarnybose, informaciją apie tai, koks iš tikrųjų sprogstamasis užtaisas vakar sprogo prie jūsų durų...

Aš numaniau, kad „buvęs" FSB darbuotojas Žeglovas tradiciškai jaučia tam tikrą konkurenciją Kriminalinės paieškos skyriaus atžvilgiu ir, matyt, milicijos struktūrose turi mažiau kanalų nei specialiosiose tarnybose.

Likimo ironija: šio žurnalisto pavardė – Žeglovas – buvo visiškai tokia pat, kaip legendinio paties garsiausio sovietinio filmo apie Kriminalinės paieškos skyrių „Susitikimo vietos pakeisti negalima" herojaus, kurį vaidino puikus Rusijos aktorius ir bardas Vladimiras Vysockis. Žeglovas filme buvo žiaurus tardytojas, toks neprincipingas, kad falsifikuodavo ir pakišdavo daiktinius įrodymus – kad tik pasodintų sovietinės valdžios priešus į kalėjimą. Kartu kino herojus Žeglovas buvo bebaimė, charizmatinė asmenybė ir dirbo Kriminalinės paieškos skyriuje – į kurį aš kaip tik tą dieną ėjau duoti parodymų. Ir informacijos, kurią „nutekinti" manęs kaip tik dabar ir prašė telefonu gyvas, tikras Žeglovas, buvęs FSB darbuotojas.

Aš iškart pertraukiau skambinusįjį, pranešdama jam, kad informacinė prekė, kurią jis man siūlo – jau užsigulėjusi:

– Aš iškart jus nuliūdinsiu: Kriminalinės paieškos tardytojas jau pranešė man sprogstamojo užtaiso tipą. Ir netgi nuramino, kad, jeigu būčiau išėjusi pro duris laiku, „daugiausia" būčiau praradusi regą ir klausą.

– Štai čia ir esmė, Jelena, kad dėl sprogstamojo užtaiso mažytė klaidelė įsivėlė... – pataisė mane skambinęs „buvęs FSB darbuotojas". – Iš tikrųjų ten buvo padėtas pats tikriausias savadarbis sprogstamasis užtaisas, kurio galingumas 60–70 gramų trotilo ekvivalento. Kitaip sakant, kad galėtumėte

92 Šis garsus padalinys rūpinasi aukščiausiųjų Rusijos valdžios organų saugumu. – Autorės pastaba.

įsivaizduoti, koks jis galingas, pasakysiu, kad tai – normalios karinės rankinės granatos galingumas...

– Nesuprantu... Tai yra... Jūs norite pasakyti, kad, jeigu būčiau išėjusi... – bandydama atsikratyti šios informacijos kaip blogo sapno, perklausiau aš.

– Aš noriu pasakyti, kad jums tai įsivaizduoti nesunku: jeigu rankinė granata NEpataiko į jus – viskas gerai. Tačiau jeigu ji į jus PATAIKO, tai yra jeigu jūs esate sprogimo epicentre – tai... tada apskritai... jums taip pat būtų „viskas gerai"... Tik kita prasme...

Tiesą pasakius, tą akimirką aš pajutau, kaip mano nugara bėgioja šiurpuliukai.

– Bet tardytojas man pasakė... Jie mane tikino, kad aš būčiau likusi gyva...

– „Mažiausiai" – kas jums būtų nutikę, jeigu būtų pasisekę – tai didžiuliai nudegimai ir slėgio kitimo sukeltos traumos. Mes dabar nekalbėtume. Jūs dabar gulėtumėt reanimacijoje su lašeline. Ir tai – geriausiu atveju. Tai kaip, jūs sutinkate su tuo, ką aš siūlau? Ar norite žinoti visas smulkmenas?

Aš akimirką praradau amą ir sugebėjau atsigauti tik įtikinusi save, kad visą šį košmarą, kurį girdžiu, turiu vertinti kaip žurnalistė vertingą informaciją. O ne kaip nepavykusio pasikėsinimo auka, kuri turėjo visus šansus dabar jau būti ne respektabiliame pežo automobilio salone, o morge.

– Kalbėkit. Aš, žinoma, pasidalysiu informacija apie pokalbį Petrovkoje.

Smulkmenos, kurias išgirdau iš Žeglovo, vargu ar galėjo pradžiuginti mano artimuosius...

– Taigi, kaip jau sakiau, bombos galingumas buvo 60–70 pagal trotilo skalę. Sprogimo vietoje rasta 20 metrų virvė ir baterija – kitaip sakant, buvo panaudotas elektroninis detonatorius, ir žmogus, kuris pritaisė sprogstamąjį užtaisą, matyt, slėpėsi jūsų koridoriuje už kampo dvidešimties metrų ilgio laido atstumu, tam, kad sprogimo metu nenukentėtų pats.

Tik šią akimirką nevykusio žmogžudžio asmenybė man įgavo realias formas. Ir šitai taip pat, prisipažįstu, buvo ne pats maloniausias pojūtis: vienas dalykas galvoti: „na štai, augo kur nors ant medžio granata, o paskui sprogo man prie durų". O kitas reikalas įsivaizduoti, kad gyvas konkretus žmogus tuo metu, kai aš stovėjau prie veidrodžio, užtaisinėjo mirtiną dovanėlę, paskui išvyniojo virvę, slėpėsi už kampo... Nuo viso to mano oda bėgiojo skruzdės. O pats nemaloniausias dalykas buvo galų gale suvokti, kad tas mane nužudyti norėjęs žmogus (arba žmonės) štai dabar

kažkur vaikšto po miestą ir galbūt netgi visai šalia manęs. Ir turbūt kaip amerikiečių filmuose apie maniakus, pasitaikius pirmai galimybei, žiūri televizorių ir mėgaujasi visais pranešimais apie pasikėsinimą: „Va mes tai padarėme, ir dabar apie tai, ką mes padarėm, kalba visas pasaulis".

– Palaukit, o kaip jie vis dėlto sužinojo, kad aš būtent tuo metu turiu išeiti? Pasiklausė telefono?

– Na, pasiklausyti dabar nėra jokių problemų. Techninės galimybės šiam reikalui dabar beveik neribotos. Principinės reikšmės tai neturi. O štai mano informacija apie sprogstamąjį užtaisą visiškai tiksli, patikėkit.

– Atleiskit... – ryžausi po pauzės užduoti ant liežuvio galo besisukiojantį klausimą. – Bet jeigu jūs iš savo šaltinių specialiosiose tarnybose turite šią informaciją apie sprogstamojo užtaiso tipą, tai kodėl Kriminalinės paieškos skyriaus tardytojai mane šiandien tikino visiškai priešingai? Iš kur jie tada apskritai ištraukė tą versiją apie „garsinę šviesinę" granatą?

– Ogi viskas labai paprasta! Jie šią informaciją šiandien iš ryto perskaitė mano straipsnyje laikraštyje „Komersant".

Suprantama, aš nepatikėjau:

– Jūs tyčiojatės iš manęs?

– Prisiekiu jums! Viskas taip ir buvo! – patikino mane pašnekovas. – Tiesiog kriminalistai ir patys nieko nežino! Jie žino tik tai, ką jiems „nutekina"! O vakar po sprogimo kažkas paleido gandą, kad tai „šviesinė garsinė granata". Prisipažįstu kaltas: aš irgi iš pradžių buvau šios dezinformacijos auka ir publikavau šiuos nepatikrintus duomenis straipsnyje. O paskui, šiandien, aš jau viską patikrinau savo ABSOLIUČIAI TIKSLIAIS kanalais... Taigi Kriminaliniame skyriuje jums šiandien tiesiog praplovė smegenis! Pažadu: rytoj laikraštyje pasirodys paneigimas!

Iškart jums pasakysiu: labai greitai man pasitaikė galimybė įsitikinti, kad Žeglovas man pasakė visišką teisybę. Kitą kartą susitikusi su Kriminalinės paieškos tardytoju Romanovu, iškart į akis paklausiau jo:

– Kodėl gi jūs man primelavot apie „nekaltą šviesinį garsinį užtaisą"?! Man jau papasakojo, kad tai buvo bomba, kurios galingumas buvo ekvivalentiškas rankinei granatai.

Aš puikiai supratau, kad savo klausimu stumiu tardytoją į aklavietę: jis nebegali nei prisipažinti melavęs, nei aiškintis, kad tuo metu neturėjo tikslios informacijos.

Tačiau tardytojas pasirodė esąs ne pėsčias. Jis pasirinko trečiąjį kelią:

– Na... Jelena... Suprantate... Mes tiesiog norėjome jus nuraminti...

Tačiau tai buvo dar ne visos intriguojančios detalės, kurias atskleidė žurnalistas su antpečiais.

Kaip jis pasakojo, speciali Sergejaus Jastržembskio vadovaujama prezidento informacijos tarnyba, kuri užsiima informacija apie „specialiąsias operacijas" (pavyzdžiui, propagandinė nesėkmingų Rusijos armijos arba specialiųjų tarnybų operacijų Čečėnijoje priedanga), „tik ką į oficialią informacinę agentūrą „nutekino" dezinformaciją", kad kėsintasi buvo atseit ne į mane, o į mano kaimyną.

Aš tiesiog apstulbau:

– Į kokį, įdomu, kaimyną? Sprogimo epicentre buvo trys butai: pirmasis – mano, antrame – priešais – gyvena kaimynė, senutėlė, tyli, geraširdė močiutė, su kastruotu katinu. O trečiasis butas – tuščias, jame jau daugelį metų niekas negyvena – įstrižai nuo mano. Ten, prie durų rankenos, kaip man pasakojo tardytojai, ir buvo pritvirtintas sprogstamasis užtaisas – ir kaip tik ten, sprogimo epicentre, aš ir turėjau atsidurti, jeigu būčiau atvėrusi duris.

– Teisingai. Štai negyvenamo buto „gyventoją", anot dezinformacijos, kurią ką tik perdavė Jastržembskio propagandinė tarnyba, atseit ir buvo norėta susprogdinti. Atseit ten gyvena kažkoks smulkus sukčius Skliaras, kuriam jo bendrai galėjo norėti atkeršyti.

Jau tiesiog neturėjau jėgų nei juoktis, nei pykti:

– Kas per nesąmonės? Nėra ten pas mus jokio Skliaro! Paklauskit bet kurio iš kaimynų!

– Nesijaudinkit jūs taip! Jau viskas aišku dėl tos dezinformacijos... Savo kanalais mes jau radom šio buto nuosavybės dokumentus: iš jų visiškai aišku, kad minimas „gyventojas" Skliaras ten jau seniai „ne gyventojas" – jis pardavė butą prieš penkerius metus. Maža to – tas butas apskritai jau seniai oficialiai išbrauktas iš gyvenamojo fondo ir pripažintas netinkamu gyventi, ten tuščios sandėlio patalpos. O juokingiausia, kad, kaip pavyko išsiaiškinti, pilietis Skliaras, į kurį, pagal oficialios agentūros versiją, vakar buvo pasikėsinta, apskritai sėdi kalėjime! Rytoj aš šitą informaciją taip pat publikuosiu straipsnyje!

„Mat kaip! – šovė man į galvą mintis. – Kaip gerai, kad, kai aš dirbau laikraštyje „Komersant", net ir nežinojau, jog kartu viename pastate dirba TAIP gerai informuoti darbuotojai..."

Aš tesėjau pažadą ir perpasakojau jam, apie ką manęs prieš keletą valandų klausinėjo tardytojai. O paskui paklausiau:

– Štai jūs, matau, iš tikrųjų patyręs specialiųjų tarnybų darbuotojas... atleiskit, buvęs. Kaip patyręs darbuotojas – ką jūs patartumėte: ar prasminga man dabar skubiai kraustytis, išsinuomoti butą kitame rajone, kaip nors konspiruotis?

Žeglovas mįslingai patylėjo, o paskui pasakė:

– Na, jeigu iš tikrųjų šį sprogimą suorganizavot ne jūs pati su savo leidėju dėl savireklamos....

Čia aš jau nusikvatojau:

– Klausykit, jūs turite pasirinkti ką nors viena: arba – mano pačios savireklama, arba kerštas sukčiui Skliarui! Kaip manote?

– Tai štai, jeigu iš tikrųjų ne jūs pati organizavote šį pasikėsinimą, – ramiai, lektoriaus tonu tęsė Žeglovas, – mano manymu, yra du variantai: arba tai Kontora[93], arba kokie nors psichiškai nestabilūs Putino gerbėjai, kurie nutarė atkeršyti jums už kritišką prezidento atžvilgiu knygą. Taigi jeigu tai tiesiog kokie nors smulkūs „banditai“ ekstremistai, pasikeisti butą jums būtinai reikia, ir juo greičiau, tuo geriau. Nes, net jeigu jie turi „stogą“ specialiosiose tarnybose, kaip dažniausiai turi ekstremistinės organizacijos, tas stogas – ne globalus, ir todėl jų informacijos ir paieškos galimybės ribotos. Kad vėl jus surastų, jiems prireiks laiko. O štai tuo atveju, jeigu čia pirmoji versija[94], tai... – čia mano pašnekovas vėl padarė įtikinamą pauzę.

– Tai kas? Kas? Kalbėkit gi! Įsivaizduokit, kad į jus kreipėsi patarimo kas nors iš jūsų artimųjų! – maldavau aš.

– Tuo atveju, jei teisinga ši versija, – lėtai dėliodamas žodžius tęsė jis, – galite niekur nesikraustyti. Beprasmiška. Nes, jeigu tai Kontora, jie visur jus suras. Jeigu jie norės jus pašalinti – sugebės tai padaryti, net jeigu jūs išvažiuosite į užsienį. Ir net jeigu imsitės ypatingų saugumo priemonių – jeigu jiems reikės, jie tai padarys nors ir po daugelio metų. Prisiminkite Trockio „ledkirtį“[95]...

93 Slengo žodeliu „Kontora“ Rusijoje tradiciškai vadinamas buvęs KGB, dabartinis FSB. – Autorės pastaba.

94 Tai yra jeigu pasikėsinimą organizavo specialiosios tarnybos. – Autorės pastaba.

95 Valstybinio perversmo Rusijoje 1917 metais organizatorius, Lenino bendražygis Levas Trockis, Stalinui atėjus į valdžią, pabėgo į užsienį, bet po kelerių metų buvo nužudytas Meksikoje ledkirčiu. – Autorės pastaba.

Neaprašinėsiu, kaip Maša (prieš savo valią tapusi šio pokalbio liudininke ir puikiai iš mano reakcijų supratusi, kad reikalas gerokai rimtesnis, nei mums norėjosi galvoti) bandė tiesiog jėga grumdamasi išsivežti mane į užmiestį ir „paslėpti".

– Maša, tu naivi! – juokiausi aš. – Tavo adresą jie suras patį pirmą! Pagailėk septynių savo šunų! Aš nenoriu, kad jie liktų našlaičiai!

Neaprašinėsiu, kokios idiotės mes turbūt atrodėme, kai Maša, vaizduodama šaunų asmens sargybinį, o iš tikrųjų – paranojiškai dairydamasi į šalis ir blaškydamasi nuo bet kokio krebždesio laiptinėje, palydėjo mane iki mano buto durų, o paskui, stovėdama iš lauko pusės, reikalavo:

– Nedelsdama užsirakink iš vidaus duris! Kol neišgirsiu, kaip tu jas užrakini, aš niekur neisiu!

Matyt, taip pat susilaikysiu nepasakodama ir visų žavių dalykų, patirtų žygyje su šiukšlių maišu prie šiukšlių vamzdžio lydint asmens sargybiniui, kurį kitą dieną įsakmiai, neleidžiančiu prieštarauti tonu, prilipdė man vienas mirtinai dėl mano gyvybės persigandęs bičiulis verslininkas. Ką jau čia – išnešti šiukšles! O įsivaizduokit, kaip man su apsaugininku (žodžiu, su nepažįstamu, svetimu vyruku) reikėjo eiti pirkti kelnaičių ir kojinių?! Na, žodžiu, skaitytojos moterys be vargo galės įsivaizduoti gyvenimo su apsauga kiaurą parą košmarą.

Kitas mano draugas, Borisas Nemcovas (ką tik rinkimus pralaimėjusios Dešiniųjų jėgų sąjungos partijos lyderis), visai rimtai man pareiškė:

– Tregubova, dabar mes organizuojame pasikėsinimo į tave paralelinį, nepriklausomą, tyrimą. Aš įtrauksiu savo draugų saugumo tarnybas – ir jie ieškos užsakovų!

Reikalas toks, kad Rusijoje kiekviena stambi banko struktūra, kiekvienas „oligarchas", turi savo mini FSB, nuosavą, didžiulę, išvystytą saugumo tarnybą, kurią sudaro daugiausia buvę FSB darbuotojai, perėję dėl komercinių sumetimų. Ir būtent į juos ir buvo pasirengęs kreiptis Nemcovas.

Tačiau, nesunku atspėti, Nemcovas greitai perskambino man ir prasikaltusiojo tonu prisipažino, kad trijų jo draugų bankininkų saugumo tarnybos, į kurias jis kreipėsi pagalbos, atsisakė tirti pasikėsinimą.

Tai jau buvo gana iškalbinga.

O dar vienas mano draugas „oligarchas" (iš „veikiančiųjų", tai yra iš tų, kurių Putinas dar kol kas neišvarė iš Rusijos kaip Berezovskio ir Gusinskio ir kol kas dar nepasodino į kalėjimą kaip Chodorkovskio), taip pat turintis vieną iš pačių galingiausių banko apsaugos struktūrų šalyje, paklaustas, ar yra šansų, kad tyrimas nustatys pasikėsinimo užsakovus, atsakė man su filosofo atvirumu:

– Na, žinoma, yra šansų! Kur nors, kada nors, kitame gyvenime...

Tiesą sakant, jeigu manęs tą akimirką kas būtų paklausęs, ir aš pati nebūčiau sugebėjusi tiksliai paaiškinti sprogimo. Aš nežinojau, kas mane norėjo nužudyti. Ir ar norėjo mane nužudyti – ar tiesiog išgąsdinti, kad aš ilgam dingčiau iš informacinės erdvės ir netrukdyčiau pergalingam Putino perrinkimui antrai kadencijai, kad mesčiau nebaigtą rašyti antrąją knygą, užsiimčiau naujo buto paieškomis ir rūpinčiausi savo ir savo šeimos saugumu?

Galiu jums pasakyti tik tiek, kad mano kolegė Nika Kucylo, analitinio savaitraščio „Vlast" vyriausiojo redaktoriaus pavaduotoja, nepabijojusi aplankyti manęs mano bute praėjus keletui dienų po sprogimo, taip išreiškė daugumos mūsų pažįstamų kolegų žurnalistų nuomonę šiuo klausimu:

– Niekas nė sekundę nesuabejojo, kad tai FSB darbas.

– Nika, bet kam gi jiems tai daryti PRIEŠ rinkimus? – nesupratau aš. – Kam gi veikti taip akivaizdžiai?! Juk visi žino, kad aš ką tik publikavau Putiną kritikuojančią knygą!

– Visa tai inteligentiškos kvailystės, – paprieštaravo Nika. – Čekistams, kurie dabar valdžioje, būdinga visai kitokia logika. Jiems nusispjauti ir į tarptautinę nuomonę, ir juo labiau į Rusijos visuomenės nuomonę. Tu matei – dabar, kai nužudė Jandarbijevą[96] ir kai Katare sulaikė nužudymu įtariamus FSB darbuotojus, Rusijos struktūros nė nebandė sudaryti įspūdžio, kad jos čia niekuo dėtos. Atvirkščiai: tai lyg demonstratyvus, parodomasis nužudymas prieš rinkimus. Mat jeigu Putinas iki šiol negali karo Čečėnijoje laimėti, turi gi jis prieš rinkimus parodyti, kad jis nors ką nors pajėgus „sumerkti į klozetą", kaip kad žadėjo prieš 4 metus... Štai tokia dabar jų logika. Taigi bombos sprogimą prie tavo durų logiška būtų suprasti kaip atvirą ženklą visiems kitiems žurnalistams: „Sėdėkit ir tylėkit. Nes bus dar blogiau".

96 Buvęs Čečėnijos prezidentas Zelimchanas Jandarbijevas. – Autorės pastaba.

O oficialus tyrimas – iki šiol niekas nieko apie jo eigą man nepasakė.

Su Kriminalinio skyriaus tardytoju Vladimiru Romanovu, ėmusiu iš manęs parodymus, aš nuo to laiko susitikau tik vieną kartą – ir tai savo iniciatyva. Mat kai paskambinau jam ir paprašiau pranešti, kaip juda tyrimas, jis sutriko ir pasakė, kad pagrindinė tyrimo kliūtis yra tai, kad jie neturi oficialios mano mobiliojo telefono ryšio kompanijos tos dienos, kai sulaukiau keisto skambučio apie „siuntinį iš Amerikos", ataskaitos. Kad nepalikčiau tyrėjams nereikalingos priežasties „užmiršti" bylą, pati paėmiau iš mobiliojo ryšio kompanijos būtinas ataskaitas ir nuėjau į Kriminalinės paieškos skyrių. Kaip jau turbūt atspėjote, nieko naujo ataskaitose nebuvo – tik užfiksuotas anonimo numeris, kurį aš jau buvau pasakiusi tardytojui ir kurį jis identifikavo kaip telefono būdelės numerį gatvėje prie Vyriausybės rūmų.

Mūsų susitikimas su tardytoju, kai aš jam perdaviau šį popierių, vyko po sprogimo praėjus 9 dienoms gatvėje, šalia jau gerai man pažįstamo kriminalinės paieškos pastato Petrovkos 38 ir truko maždaug minutę. Siautė šlykšti drėgna pūga, ir šalia automobilyje manęs laukė apsaugininkas.

Kai tardytojas (kaip jau pasakojau kiek anksčiau) prisipažino, kad melavo apie „nekaltą" sprogusią bombą... oi, atleiskit, ne melavo, o „ramino mane", aš papriekaištavau jam:

– Jūs geriau ne „ramintumėt" mane, o iš tikrųjų ieškotumėt, kas tai padarė!

O jis nesusimąstydamas atkirto:

– O mums jau žinoma, kas tai padarė!

Pastarosiomis dienomis jau pripratau prie visokių absurdų ir provokacijų, bet toks netikėtas ėjimas vėl privertė mane be galo nustebti:

– Jūs žinote?! Tai ko tylite? Kas?!

– Mes negalime sakyti, – nusijuokė kriminalinės paieškos darbuotojas. – Dėl tyrimo interesų...

Nesunku atspėti, kad nuo to laiko apie tyrimą aš nieko negirdėjau neregėjau.

*** *** ***

O dabar papasakosiu jums apie antrą „mažytę klaidelę". Arba tyrimo, arba žudiko. Jau ramia galva priėjusi prie savo buto, aš dar kartą įdėmiai apžiūrėjau „kovos veiksmų vietą". Ir staiga – ryškiai, kaip tvykstelėjus žai-

bui – mintyse šmėstelėjo baisus tos negudrios loginės užduoties, kurios negalėjo ar nenorėjo įminti tyrėjai, atsakymas.

Reikalas tas, kad namas, kuriame aš nuomoju butą – senas, statytas dar prieš revoliuciją, tarp maskviečių žinomas „Nirnzejės namo" vardu, šitaip pavadintas pagal architekto pavardę. Tai pirmas Maskvoje „pelningas namas", pensionas, kur praėjusio amžiaus pradžioje kambarius nuomojosi pasiturintys viengungiai. Pastatas turi ypatingą, nepakartojamą senosios Maskvos charizmą, bet koridorių sistema, kurią aš jums iš dalies jau aprašiau, kai bandžiau paaiškinti, kaip prasibroviau iš namo po sprogimo, košmariška. Ilgi koridoriai ir maži tankiai išdėstyti butai. Koridoriai mano aukšte atrodo kaip mažoji lotyniška raidė n (arba rusiška п), skersinio viduryje, kaip tik centre, ir yra mano butas. O abiejų šios raidės šoninių kolonų viduryje (tai yra simetriškai už kairio ir dešinio mano koridoriaus kampo) yra išėjimai į laiptinę, o iš ten galima nusileisti ir išeiti į gatvę per pirmą ir antrą laiptinę. Be to, kaip jūs jau supratote, abi laiptinės greta, kiaurai pereinamos, sujungtos tarpusavyje – tai yra labai norint į bet kurį butą iš lauko galima patekti ir per pirmą, ir per antrą laiptinę. Tačiau fokusas tas, kad taip buvo ne visada. Anksčiau, pirminiame, priešrevoliuciniame, namo plane, laiptines skyrė aklina skersinė siena. Ir ėjo ši siena... Na? Atspėkit! Teisingai, tiesiog šalia mano buto! Sienos seniai nebėra (tik ant grindų iki šiol liko iškilimas). O butų numeracija „skirtingose" laiptinėse liko ankstesnė – prasideda iš skirtingų koridoriaus galų ir baigiasi lygiai toje vietoje, kur anksčiau buvo siena.

Taigi: į dešinę nuo manęs, priešingoje koridoriaus pusėje, yra 208-as butas. Už jo, normalia seka, toje pačioje pusėje, yra 209-as butas (ten gyvena senutė su kastruotu katinu). O toliau, kiek dešiniau už jų, toje pačioje koridoriaus pusėje, kaip manote, koks yra butas? Na, pagalvokit! Logiškai? 208-as, 209-as... – o paskui? O štai ir neteisingai, ne 210-as! Toliau toje pusėje yra 219-as butas. Prie šio buto durų rankenos kaip tik ir buvo pririštas sprogstamasis užtaisas. Susipainiojot? Įtariu, kad ne jūs vieni...

O žinote, kieno 210-as butas? Mano! O jis, nepaisant geometrinės ir linijinės algebros logikos, yra PRIEŠINGOJE PUSĖJE nei 208-as ir 209-as butai.

O dabar pats įdomumas. Nei ant mano, nei ant to buto, ant kurio buvo pririšta bomba, durų, NUMERIS NEPARAŠYTAS. Tiesiog kai aš jį išsinuomojau, ant durų lentelės nebuvo, ir aš patingėjau tai padaryti. Kitaip sakant,

jeigu kas įeina į namą ne per dešinį įėjimą, o per kairįjį (kuris, beje, patogesnis, nes ten nėra kiemsargio), pakyla į mano aukštą, eina, pagal butų numeraciją mato kairėje 208-ą butą, paskui 209-ą, ir – už dviejų žingsnių drąsiai pritvirtina sprogstamąjį užtaisą prie gretimų durų, būdamas visiškai įsitikinęs, kad tai – 210-as butas. Nes numerio ant durų nėra.

Kitaip sakant, jeigu kas nors, instruktuojantis samdomą žudiką, tiksliai apibūdina butą: „210-as butas. Tačiau numerio ant durų nėra. Durys geležinės. Yra pačiame viduriniojo koridoriaus centre" – tai pagal tokią instrukciją vienoda tikimybė ateiti ir į mano butą, ir į tą negyvenamą – 219-ą. O jeigu įsivaizduosime, kad šio pasikėsinimo vykdytojas turėjo bent kuklias sveiko proto ir mokyklinės aritmetikos užuomazgas, darosi aišku, kad jis turėjo šimtaprocentinį šansą apsirikti. Tiesiog todėl, kad mano buto dešinėje – žinote, koks butas?! Nė už ką gyvenime neatspėsite! Pasiruoškit. Tik neišvirskit! 234-as! Ar matėt kur nors šitaip! Jokioje ligotoje vaizduotėje – netgi žudiko – negali sušmėžuoti mintis, kad 210-o buto reikia ieškoti po 234-o!

O juk reikia dar išsitraukti izoliacinę juostą, greitai pritvirtinti bombą, išvynioti 20 metrų laido, pasislėpti už kampo, gauti kažkieno ženklą, kad auka „tuojau išeina"... Ir visa tai – dieną, reikia suspėti, kol neišėjo kas nors iš kaimynų. O apačioje, pirmame aukšte, – dar ir milicijos skyrius...

Žodžiu, tik maniakas architektas Nirnzejė būtų sugebėjęs įtikinti skubantį žudiką, kad jam geriau užmiršti logiką, pereiti į priešingą koridoriaus pusę ir skubiai permontuoti bombą ant kitų durų, be numerio, rankenos.

Štai taip atsitiktinai paaiškėjo, kad prieš šimtmetį amžiną atilsį senojo režimo architektas Nirnzejė, davęs savo veržliai vaizduotei valią, panaudojo visą savo talentą tam, kad išmuštų iš vėžių nusikaltėlius ir išgelbėtų mane nuo sprogimo...

Prisipažinsiu, mane kiek nuliūdino šis atradimas. Fiziškai jis nieko nekeitė: nes mano durys vis vien buvo tiesiai sprogimo epicentre. Ir išgelbėjo mane vis dėlto ne Nirnzejės makalynė, ir ne žudiko „mažytė klaidelė", o mano pačios aistra vėluoti.

Keitėsi tik mitologija: iki to apmaudaus atradimo man kažkodėl buvo malonu galvoti, kad UŽMUŠTI manęs nenorėjo – tik išgąsdinti. Ir kad būtent todėl bombą rūpestingai pririšo ne prie mano, o prie kaimyninių, įstri-

žai nuo mano buto esančių durų rankenos, – kad bent truputį sumažintų mirtinos pabaigos tikimybę.

Tačiau pasirodo – aš per daug romantizavau anoniminių „gerbėjų" įvaizdį...

*** *** ***

O savaitė po sprogimo aš gavau savo nesėkmingų sprogdintojų „linkėjimus". Tai vėl buvo telefono skambutis – tik jau ne man, o mano kaimynei.

Po vieno susitikimo apsaugininkas lydėjo mane namo. Kai mes pakilome į mano aukštą ir ėjome pro vieną iš butų (kuris yra tolokai nuo sprogimo vietos), durys tyliai prasivėrė ir išlindo išgąsdinta moteris, kuri, žiūrėdama pro durų akutę, akivaizdžiai laukė manęs grįžtant.

– Lena, atleiskit, kad į jus kreipiuosi... Jūs manęs nepažįstate – bet jus jau čia dabar visi žino... Suprantat, vakar man namų telefonu paskambino kažkoks keistas vyriškis, prisistatė jūsų „draugu iš Amerikos", kūrusiu jums internetinį puslapį, ir pareikalavo, kad pasakyčiau jam jūsų namų telefoną...

Mes su apsaugininku susižvalgėm: vėl „nuoširdžiausi linkėjimai iš Amerikos"... Šiaip, dėl tikslumo: aš NETURIU jokio internetinio puslapio. Ir NETURIU draugų Amerikoje. Tačiau dabar, matyt, turiu. Ir ne vieną...

Aš puikiai suvokiau: kažkas rodo man, kad, kaip ir anksčiau, kibiai laiko ranką man ant pulso. Akivaizdžiai buvo bandoma ne tik įbauginti mane, bet ir priversti nervintis mano kaimynus.

– Kitą kartą, – patariau aš širdies liga sergančiai kaimynei, – kai jums paskambins – iškart duokit jiems mūsų milicijos skyriaus telefoną. Tegu jie ten truputį padirba mano sekretoriais...

Išgąsdinta nebuvau. Tačiau puikiai suvokiau, kad iki prezidento rinkimų likusiomis savaitėmis aš tapsiu idealiu vaikščiojančiu taikiniu. Ir jeigu kas nors užsimanys surengti kokią nors provokaciją – tiksliai žinos adresą, kur eiti.

Tačiau baisiausia buvo praėjus kelioms dienoms po sprogimo išgirsti stipriausius vaistus nuo hipertonijos geriančios 63 metų mamos žodžius:

– Lena, jeigu tau kas nors atsitiks – aš to neatlaikysiu. Jeigu jie tave nužudys, man nebebus dėl ko gyventi.

Mano mama – tikintis žmogus. Ir aš su ašaromis akyse priminiau jai, kad tvirtai žinau: nė vienas plaukas nuo mano galvos nenukris be Dievo valios.

Tačiau apkabinusi mane mama vis verkė, verkė taip, kad aš visu kūnu jaučiau, kaip ji dreba nuo verksmo ir kaip plyšta ir taip ligota širdis.

Ir aš pažadėjau jai, kad laikinai, bent jau iki rinkimų, išvažiuosiu iš Rusijos. Į saugesnę vietą.

Vasario 12-ą, praėjus lygiai 10 dienų po sprogimo, kitą dieną po pokalbio su tardytoju, žvaliai man pareiškusiu, kad „žino, bet nepasakys" pasikėsinimo užsakovo, aš nusipirkau bilietą ir išskridau iš Maskvos.

Kai aš oro uoste kirtau sieną, storas Rusijos muitininkas įtartinai pažiūrėjo į mane:

– Panele, ar jūs neseniai ėjot pro mane, ar ką? Kažkodėl man jūsų veidas pažįstamas? Aaa... Prisiminiau.... „Susprogdinta"... Na, gerai, eikit...

Tiesą sakant, sėsdama į lėktuvą, aš labiausiai bijojau vieno: kad po rinkimų manęs atgal į šalį nebeįleis – dėl bet kokios priežasties, surengę bet kokią provokaciją. Putinui atėjus į valdžią priverstinių emigrantų ir „neįleidžiamų" pavyzdžių buvo jau pakankamai.

Žodžiu, emocine prasme man tai buvo išvarymo iš savo šalies generalinė repeticija. Išvarymo, kurio, tikiuosi, niekada neteks išgyventi.

Na, o skridau aš, švelniai tariant, ne į visai ramią vietą... Tik mamai nesakykit, o užsienio kalbų ji nemoka. Kaip prieglaudą aš išsirinkau miestą, kur greičiausiai atneša ką tik išspaustų sulčių, kur kasdien patiekiama saulė, o kas vakarą ji neįtikėtinai gražiai virš jūros kartoja savo amžiną triuką – aidint specialiai ant akmeninio molo susirinkusios publikos aplodismentams. Tai vienintelis miestas pasaulyje, kur Abramovičius turi šansų susitikti su Šolom Aleichemu (topografine prasme, suprantama – nes šios gatvės kertasi). Žodžiu, į Tel Avivą. Visų pirma aš supratau, kad Izraelis, šalis, kurioje be perstojo sprogsta bombos – tai vienintelė vieta pasaulyje, kur Maskvoje „nesusprogdintos" žurnalistės jau tikrai nesusprogdins. Tiesiog todėl, kad tai būtų jau kažkokia neskoninga likimo tautologija – to likimas paprastai sau neleidžia. O antra, aš pajutau, kad visos mano „rašytojiškos" negandos turi baigtis būtent toje vietoje, kur ir prasidėjo ši absoliučiai detektyvinė mano knygos išleidimo istorija, kurią jums ir noriu papasakoti.

BONUS TRACK 2: KAIP „SPROGDINAU“ AŠ

Šiame bonus track – pasakojimas apie tai, kaip aš padariau neįmanoma: radau savo knygai leidėją šalyje, kur visi leidėjai bijo Putino. Taip pat apie tai, kaip Kremliaus cenzoriai uždraudė televizijos reportažą apie mano knygą. Taip pat apie tai, kokia tikrų tikriausia „bomba“ Kremliui ir visam Rusijos politiniam elitui tapo mano knyga.

Iš esmės aš galiu suprasti, kodėl po to, kai aš „susprogdinau“ juos savo knyga, atsakydami jie nutarė susprogdinti mane. Manau, kad dabar mes – atsiteisę. Gali kilti tik viena problema: priešinga pusė gali prieštarauti.

ŽYDIŠKI REIKALIUKAI

Manęs jau seniai neapleidžia pojūtis, kad geriausias grožinės literatūros autorius – tai likimas. O man belieka tik stebėtis jo kuriamais siužetais ir užrašinėti. O paskui perskaityti ir netikėti, kad visa tai iš tikrųjų nutiko man, o ne keisto detektyvo herojei...

Taigi 2003 metų sausio 21 dieną aš pabaigiau savo knygą „Kremliaus digerio pasakėlės“. Parašiau ją lygiai per tris savaites. Sutikau su tėvais Naujuosius metus ir išjungusi visus telefonus sausio 1-ąją užsidariau savo bute. Iki pranašo Ezdros, parašiusio 200 knygų per 40 dienų, man, žinoma, toloka. Tačiau 382 puslapiai per 21 dieną – padalykit ir suprasit, kad aš beveik neturėjau laiko pavalgyti. Keldavausi auštant, melsdavausi, išsispausdavau porą litrų šviežių apelsinų sulčių ir vėl atsiguldavau. Todėl, kad rašau aš lygiai taip pat, kaip vienas jau miręs mano bičiulis – prancūzas Marselis Prustas, tik gulėdama lovoje. Kad negaiščiau laiko laikysenai palaikyti ir kitokioms fiziologinėms kvailystėms.

Kai iš savo savanoriško kalėjimo išėjau į dienos šviesą, kaip tvirtina mano draugė Maša Slonim, buvau panaši į Osvencimo konclagerio kalinį. Tačiau – jau į išlaisvintą kalinį. Įdubusiais skruostais ir absoliučiai laimingomis, tikrumą dėl savo galimybių neribotumo spinduliuojančiomis akimis.

O štai dėl savo gimtosios šalies knygų leidėjų galimybių aš buvau tikra gerokai mažiau. Iškart suvokiau, kad tai, ką parašiau, greičiausiai negali būti publikuota Rusijoje. Mano bičiulis, Rusijos literatūros kritikas, atlikęs mano prašymu konspiracinį knygų rinkos „marketingo tyrimą" abiejose Rusijos sostinėse, – Maskvoje ir Sankt Peterburge, – išsiaiškino, kad nė vienas iš leidėjų neapsiims publikuoti kritiškos Putino atžvilgiu knygos. Be to, jis net neįvardydavo mano pavardės ir nerodydavo jiems knygos (aš principingai laikiausi nuostatos, kad iki galo reikia išsaugoti visišką slaptumą, jog niekas iš leidėjų nesiimtų „stukalinti" Kremliui), o tik trumpai pasakydavo jiems temą – bet netgi ir tai juos išgąsdindavo.

Liko dar vienas gudrus atsarginis variantas: išleisti knygą rusiškai, bet ne Rusijoje, o užsienyje. Ir vežti ją į Maskvą dėžėse. Šis kelias buvo kupinas didžiulių sunkumų – mat tą akimirką, kai Kremlius būtų sužinojęs apie knygos turinį, suprantama, iškart būtų davęs įsakymą visą krovinį sulaikyti muitinėje bet kokiu formaliu pretekstu.

Tačiau – jei tik jūs žinotumėt! – kaip norėjosi pamatyti savo knygą išleistą gimtąja kalba! Dėl to aš buvau pasiruošusi nuversti kalnus. Ir netgi skristi už trijų jūrų marių. Lėktuvo skrydžiui trunkant 4 valandas.

Aš paskambinau į Tel Avivą oligarchui emigrantui Vladimirui Gusinskiui, kurį Putinas, atėjęs į valdžią, pirmąjį iškart pasodino į kalėjimą, o paskui leido pabėgti į užsienį tik mainais atsisakius eksopozicinio televizijos kanalo NTV akcijų. Gusinskis buvo pirmojo nepriklausomo televizijos kanalo Rusijoje įkūrėjas, ir aš buvau tikra, kad mano knyga – kaip Rusijoje baigėsi žiniasklaidos laisvė – jį sudomins. Ir nors Gusinskis mano knygoje irgi buvo pavaizduotas toli gražu ne kaip angeliukas, tačiau aš tikėjausi, kad, turint omenyje cenzūrą Rusijoje, jis sutiks išleisti mano knygą Izraelio leidykloje „Maariv", kurios savininkas jis buvo.

– Lena, mane beprotiškai sudomino jūsų knyga! Tačiau „*Maariv*" leidykloj aš jos neišleisiu. Paskui paaiškinsiu kodėl, – paslaptingai kalbėjo Gusinskis man telefonu. – Tačiau rasti leidėjų čia, Izraelyje, aš jums padėsiu. Atvažiuokit.

Ir štai aš nusipirkau bilietą į Tel Avivą sausio 24-ai dienai. Tiesiog todėl, kad 24 – mano mėgstamas skaičius. Turbūt todėl, kad aš gimiau gegužės 24-ą. (Beje, kartą kazino aš pastačiau ant skaičiaus 24 ir laimėjau 300 dolerių. Daugiau į kazino gyvenime nėjau). Žodžiu, pagal kabalistinį principą.

Sausio 24-a buvo penktadienis. Kas nežino – greitai supras, kur reikalo esmė.

Įsivaizduokit: aš atskridau iš šaltos apsnigtos Maskvos į savo mylimą, saulėtą, šiltą miestą. Ben Huriono oro uoste pasigavau taksi, nuvažiavau iki Bialiko gatvės, atsisėdau prie lauko staliuko savo mėgstamoje kavinėje, kurioje šviežiai spaudžiamos sultys, ir užsisakiau persimonų sulčių. Na tiesiog pajuskite: iš minus 15 staiga atsidurti plius 24 laipsnių temperatūroje ir iš katorgiško darbo prie knygos – į stebuklą, kur kalnas jau paniręs į jūrą. Žodžiu, staiga pasijutau rojuje žemėje. Aš suglebau prieš saulutę kaip driežas ir pamiršau viską pasaulyje.

Po 10 minučių manęs pasiimti užėjo mano draugas, jis paėmė mano lagaminą, ir aš išėjau atsisveikindama laimingai šypsodamasi kavinės savininkui – profesionaliam mano asmeninio rojaus kūrėjui.

Reikia pasakyti, kad ši kavinė Bialiko gatvėje priklausė dviem simpatiškiems geraširdžiams broliams žydams (ne Rusijos žydams, o tikriems izraelitams), ne dvyniams, bet labai panašiems, vaikinams su tamsiomis, glotniomis galvomis: vienas – visai nuplikęs, o kitas – visai nusiskutęs. Be to, aš visą laiką painiojausi, kuris iš jų kuris. Iki šio mano vizito broliai jau buvo girdę mane sultimis šimtus kartų, kaskart, kai aš kas du tris mėnesius atvykdavau į Tel Avivą pasišildyti kaip į namus. Ir kiekvieną kartą, kai pas juos užeidavau, mes persimesdavome pora žodžių – trumpai kalbant, jie jau seniai žiūrėjo į mane kaip į nuolatinę klientę, išgeriančią litrą persimonų sulčių, ir dar du litrus išsinešančią namo. Na, kai kada dar ir porą guliveriškų dozių bananų ir braškių kokteilio.

Vos pasiekusi lovą, aš be jėgų griuvau ir užmigau. Tačiau po kelių valandų mane pažadino Jerichono trimitas, kuris skelbė šabo pradžią. O kartu – ir mano pasaulio pabaigą. Mat aš staiga pastebėjau, kad nebeturiu savo nešiojamojo kompiuterio.

Matyt, jis dingo kavinėje, toptelėjo man. Ir aš nubėgau į Bialiko gatvę vildamasi, kad galbūt dar suspėsiu rasti kavinės šeimininką.

Tačiau šabo metu, nuo antrosios penktadienio pusės, absoliučiai visos Tel Avivo parduotuvės ir kavinės uždarytos.

Mano asmeninio „rojaus" durys buvo jau uždarytos. Pažvelgusi pro stiklines duris į kavinės vidų, aš akimirksniu prisiminiau, kad paskutinį kartą nešiojamąjį kompiuterį mačiau tada, kai pakabinau savo rankinę su juo ant kėdės atlošo sau už nugaros.

Tai buvo katastrofa. Nešiojamojo kompiuterio – naujutėlaičio *„Fujitsu"* simbolišku pavadinimu *„Lifebook"*, kuris per prieš tai buvusias tris savaites tapo man pačiu artimiausiu draugu – buvo, žinoma, gaila. Tačiau baisiausia buvo ne tai. Nes galutinis knygos variantas buvo TIK nešiojamajame kompiuteryje. O diskus su teksto kopijomis, kuriuos aš žadėjau perduoti leidėjams, aš įsidėjau... – atspėkit kur? Teisingai! – į tos pačios rankinės su nešiojamuoju kompiuteriu kišenes. Idiotė. (Štai dabar aš parašiau šį žodį, o mano mylimas nešiojamasis kompiuteris davė man pastabą: „Žodis priklauso ekspresyviai, nenormatyvinei leksikai. Jeigu nereiškia medicininio termino".)

Ir užmuškit mane, jeigu aš sugebėsiu dar kartą visą knygą parašyti iš naujo!

Aš buvau visu šimtu procentų įsitikinusi, kad, jeigu nešiojamąjį kompiuterį rado skusti-pliki broliai, tai jie, žinoma, jį man grąžins. Tačiau jeigu jį išsinešė kas nors iš lankytojų – situacija darosi beviltiška. Nes galima, žinoma, kreiptis į radinių biurą ir policiją – bet kas gi, atsitiktinai radęs po kojomis kelis tūkstančius „baksų", savo noru jų atsisakys? Jeigu jis JAU negrąžino rankinės kavinės šeimininkui, vadinasi, jis ją PAVOGĖ.

Pats baisiausias variantas, kuris atėjo man į galvą, buvo tai, kad vagis, išsinešęs nešiojamąjį kompiuterį nuo mano kėdės atlošo kavinėje, visai galėjo būti rusas. Tai yra Rusijos žydas. Kurių Izraelyje – už kiekvieno kampo.

O teksto failai mano kompiuteryje nėra užkoduoti. Vadinasi, vagis jau dabar atsidarė kompiuterį ir skaito antraštes: „Kaip Putinas mane verbavo"... „Kaip Putinas mane maitino sušiu"... – ir jo ranka jau tiesiasi surinkti arba Rusijos atstovybės, arba bet kokios pasaulinės informacijos agentūros (priklausomai nuo intelekto lygio ir sumanumo) numerį.

Vienintelis dalykas, kuris galėjo mane išgelbėti šioje situacijoje – tai pagarbus izraeliečių požiūris į bombas. Kitaip sakant, jeigu tu netgi ir vagis, vis vien privalai kovoti su teroristiniais aktais. Garsus atvejis, kai benamis nevykėlis girtuoklis, Tel Avivo paplūdimy pavogęs rankinę, nubėgo iki artimiausio įėjimo, o atidaręs pamatė, kad ten bomba. Ką tokioje

situacijoje darytų rusas vagis girtuoklis Rusijoje? Kuo greičiau mestų rankinę ir pabėgtų. O Izraelyje jis nuėjo į policiją ir pareiškė: „Aš ką tik pavogiau rankinę. O joje, pasirodo, yra bomba". Na, vagis, suprantama, po to tapo vos ne nacionaliniu didvyriu, jam davė pinigų gydytis nuo girtuoklystės ir įtaisė į darbą.

– Kaip tu manai, ar mano krepšys su nešiojamuoju kompiuteriu panašus į sprogstamąjį užtaisą, kurių čia pas jus randama kavinėse? – su viltimi paklausiau aš savo draugo izraeliečio.

– Nenoriu tavęs liūdinti, bet tavo krepšys panašus tik į vieną dalyką pasaulyje: į nešiojamojo kompiuterio krepšį, – beširdiškai nustatė diagnozę žydas pedantas.

Kankinantis laukimas tęsėsi daugiau kaip parą. Kol baigėsi šabas. Pirmąją savaitės dieną, sekmadienį, aš, užkietėjusi pelėda, kaip vyturys pašokau be žadintuvo 7-ą valandą ryto ir puoliau prie įėjimo į kavinę, pasiruošusi budėti ten nors ir dvi valandas – kad tik pirma sutikčiau šeimininkus.

Kai pasirodė vienas iš brolių, aš, nors ir painiojau jų plikas galvas, bet atmetimo metodu iškart supratau, kad tai – kitas, ne tas, kuris dirbo penktadienį.

Aš puoliau prie jo:

– Sakykit, jūsų brolis jums neperdavė krepšio su kompiuteriu? Aš atskridau tik penktadienį, užėjau pas jus su lagaminu ir atsitiktinai čia, pas jus, palikau nešiojamąjį kompiuterį...

Iš brolio veido be jokios reakcijos iškart supratau, kad tęsti aiškinimą beprasmiška: jokio kompiuterio jis neturėjo.

– Prašau, paskambinkit savo broliui! – maldavau.

Jis nenoromis paaiškino, kad „brolis savo namuose", kad jis „dar miega" – bet vis dėlto, mandagiai man šypsodamasis, surinko brolio telefono numerį.

Ką jis hebrajiškai pasakė į ragelį, man liko nežinoma, bet po sekundės pauzės jis perklausė:

– *Lo*? (Ne?)

Ir aš supratau, kad pasirašytas nuosprendis.

Brolis patraukė telefoną nuo ausies ir su nuoširdžiu liūdesiu akyse pasakė man:

– Man labai gaila. Jis sako, kad nieko nerado.

Aš nė sekundę neabejojau, kad jie sako tiesą. Tačiau, vis dėlto bandydama kabintis už paskutinio šiaudo, maldavau:

– Prašau duoti man ragelį, aš pati su juo pakalbėsiu…

Aš tikėjausi, kad galbūt brolis numeris du, tą dieną stovėjęs už prekystalio, matė, kaip kažkas paėmė mažą juodą krepšį, kuris kabėjo ant aukštos baro, šalia kurio aš sėdėjau, kėdės atlošo, na, jis juk matė mane su lagaminu, na, jis čia visus turbūt pažįsta, ar nebūtų galima kam nors paskambinti, paklausti…

Ir kai aš jam visa tai išpoškinau į ragelį, brolis kitame laido gale padarė lemtingą klaidą. Žmogus, su kuriuo mes iki tol metų metus reguliariai, kartais ir keletą kartų per dieną susitikdavome ir persimesdavome pora žodžių angliškai, nes hebrajiškai aš nemoku, staiga man telefonu pareiškė, kad angliškai jis nekalba ir apskritai nesupranta, ko aš iš jo noriu.

Tada aš sustabdžiau savo žodžių srautą ir aiškiai ištariau tik vieną žodį:

– Kompiuteris.

Atsakydamas į tai, jis perklausė:

– Kas tai? Nesuprantu!

Šito jau buvo per daug. Tiek neišsilavinusių žydų Izraelyje nėra. Būtent tą sekundę aš kartu su didžiuoju rusų teatro režisieriumi teoretiku Stanislavskiu, mokiusiu aktorius, kaip reikia scenoje vaidinti įtikinamai, mintyse ištariau garsiąją jo frazę: „Netikiu!“

Aš padėjau ragelį ir kreipiausi į brolį numeris vienas, kuris bent jau neapsimetė, kad staiga pamiršo anglų kalbą.

– Supraskit: ten labai svarbi informacija. Aš – žurnalistė. Aš pasiruošusi sumokėti jums už kompiuterį. Aš netgi pasiruošusi padovanoti jį jums – tik pasiimsiu tekstinius failus! Paaiškinkite tai savo broliui!

Tačiau brolis numeris vienas sutrikęs ėmė skėsčioti rankomis ir pasiūlė man apžiūrėti pagalbines kavinės patalpas – čia, suprantama, nieko, išskyrus šaldytuvą su persimonais, datulėmis, melionais, papajomis, braškėmis ir bananais nebuvo.

Jeigu ne keista, netikėta brolio numeris du lingvistinė sklerozė, aš taip nieko ir nebūčiau įtarusi. „Ak, taip?! – sudėliojau faktus pakeliui į namus. – Vadinasi, kai reikia imti iš manęs pinigus už penkias stiklines sulčių – tai jis moka angliškai! O kai reikia grąžinti kompiuterį – tai jis „nesupranta“?!“

Tel Avive (priešingai nei Maskvoje) aš neturėjau nė vieno draugo nei valdžios struktūrose, nei tarp turinčių savo saugos tarnybas bankininkų, kurie galėtų patarti, ką daryti tokioje situacijoje.

Liko vienintelis variantas: paskambinti ir viską iškloti Gusinskiui. Kuriam aš iš esmės ir vežiau pavogtą iš manęs kartu su kompiuteriu tekstą. Man buvo siaubingai gėda: su Gusinskiu mes tuo metu buvome pažįstami tik už akių, ir aš gyvai įsivaizdavau, kokį vaizdą oligarchas susidarys: idiotė, „žurnalistė", kuri sugeba pamesti kompiuterį su ką tik parašyta sensacinga politine knyga.

Tačiau kitos išeities nebuvo. Aš iš nevilties surinkau jo numerį ir sąžiningai viską papasakojau.

– Viskas aišku, Lenočka. Nesijaudinkit. Tuojau mes išspręsime visas jūsų problemas. Gausim jums nešiojamąjį kompiuterį, – atsakė Gusinskis visiškai ramiu balsu be jaudulio.

Pirmą akimirką, prisipažinsiu, tai išgirdusi, aš susinervinusi pamaniau: „Na, aišku. Turtingieji turi savų keistenybių. Mergaite, pametei nešiojamąjį kompiuterį? Neverk! Va tau naujas nešiojamasis kompiuteris!"

– Na ne, jūs nesupratot: man nereikia NAUJO nešiojamojo kompiuterio! Man reikalinga mano knyga! Kuri yra tik mano nešiojamajame kompiuteryje! – dar kartą paaiškinau.

– Taigi supratau aš, supratau! Nesijaudinkit jūs šitaip! Tel Avivas – mažas miestas, čia visi vienas kitą pažįsta...

Man plykstelėjo viltis:

– Kitaip sakant, jūs manote, kad savo kanalais galėsite surasti mano nešiojamąjį kompiuterį?

– Na ne, kam gi? Dabar pas jus tiesiog atvažiuos žmonės ir viską tiems „broliams" paaiškins...

– Oi, jūs ką, „bratvą"[97] čia atsiųsit, ar ką?! – šiek tiek išsigandau aš.

– Na ką jūs! Tiesiog atvažiuos žmonės, gerai kalbantys hebrajiškai... – nuramino mane oligarchas.

– Tai yra vertėjai? – nenurimau.

Gusinskis prapliupo juoku.

– Vertėjai?! Na, galima sakyti, kad vertėjai. Žodžiu, laukite.

97 „Bratva" arba „bratkos" rusų slengu reiškia „banditai". – Autorės pastaba.

Po tokio pokalbio aš jau moraliai ruošiausi tam, kad dabar man atsiųs komandą vyrukų su nepadoriais bicepsais ir „kalašnikovais" po pažastim.

Tačiau netrukus pasirodė simpatiškas juodaplaukis jaunuolis, neaukšto ūgio, gana kresnas ir gracingas, su stilingais juodais akiniais. O atvažiavo jis didžiuliu, prabangiu, ilgėliausiu limuzinu, kurio modelio aš negaliu net nusakyti. Žodžiu, idealus brangiai kainuojančio Holivudo filmo apie banditus personažas.

– Sveiki, mano vardas Dania, – kukliai gryniausia rusų kalba prisistatė jaunuolis. – Prašau paaiškinti, kur yra ta kavinė.

Mes stovėjome prie Chamaagalio gatvės ir Ramat Gano aikštės kampo, nuo čia iki negandų kavinės Bialiko gatvėje – lygiai 50 žingsnių.

– Einam, aš jums parodysiu! – pasiūliau.

– Ne, na kam gi. Jums nėra ten ko eiti, – ramiu tonu sulaikė mane Dania. – Eikite namo ir nesijaudinkit. Aš jums paskambinsiu.

Po šių žodžių jaunuolis, užuot nuėjęs 50 metrų pėstute, sėdo į mašiną. Ir aš su estetiniu pasitenkinimu stebėjau, kaip prabangus limuzinas pradėjo sunkiai, kaip didžiulis krokodilas mažame upelyje, siaurutėje Chamaagalio gatvėje suktis, kad, padaręs geroką lanką, galėtų išdidžiai, darydamas, matyt, iš kojų verčiantį įspūdį, privažiuoti prie kavinės Bialiko gatvėje iš kitos pusės.

Aš pakilau laiptais į savo butą, nusprendusi, kad yra tik du „Gusinskio brolio" Danios pokalbio su plikiais broliais iš kavinės pabaigos variantai: „greitas" ir „ilgas". Greitas nežadėjo man nieko gero. Nes jis reikštų, kad Dania, panaudojęs visus įtikinimo hebrajų kalba metodus, įsitikins, kad broliai nekalti ir kad nešiojamojo kompiuterio jie neturi. „Geras" variantas, – kaip aš svarsčiau, – gali būti tik „ilgas": nes jeigu Daniai pavyks įbauginti brolius ir išpešti iš jų prisipažinimą pavogus nešiojamąjį kompiuterį, vadinasi, jam teks arba laukti, kol brolis numeris du jį atveš, arba pačiam važiuoti pas jį į namus.

Danios skambutis pasigirdo lygiai po 4 su puse minučių. Aš vos spėjau užlipti iki savo aukšto ir įeiti į butą.

– Alio, Lena? Jūs galite išeiti. Aš prie jūsų įėjimo.

Širdis man nusirito į kulnus. Žaibiškas Danios skambutis galėjo reikšti tik vieną: nešiojamojo kompiuterio broliai tikrai neturi. 4 minučių ir 30 sekundžių, pagal mano žemiškus apskaičiavimus, galėjo užtekti tik tam, kad

vos ne vos prasiskverbtum su holivudinės mašinos kėbulu į kaimyninį skersgatvį, išvažiuotum į Bialiko gatvę, su visais reikalingais kostiuminiais kinematografiniais specialiaisiais efektais privažiuotum prie kavinės, pažvelgtum skvarbiu, kiaurai veriančiu ir negailestingu žvilgsniu į brolio numeris vienas akis ir suprastum, kad jie nekalti kaip kūdikėliai. Ir akimirksniu išvažiuotum. Net sulčių neišgėręs.

Per tas sekundes, kol aš bėgau laiptais žemyn, prieš mano akis ryškiai pralėkė visi pragariški artimiausių savaičių regėjimai: skubus skrydis atgal į Maskvą, vėl perverčiami visi archyvai ir – bet ne!!! – kiekvienam žurnalistui arba rašytojui puikiai žinoma, kad antrą kartą NIEKO PARAŠYTI NEĮMANOMA! Galima tik parašyti jau kitą, antrą, knygą. O šito aš jau nei fiziškai, nei emociškai neišlaikysiu...

Dania stovėjo tiesiai prieš įėjimą, nugara iškilmingai atsirėmęs į priekinęs limuzino dureles.

– Jūs ŠITO ieškojot? – su absoliučiu holivudišku abejingumu balse paklausė jis ir grakščiu rankos judesiu, kaip kortų sukčius, akies mirksniu per atvertą limuzino langą ištraukė iš už nugaros mano nešiojamąjį kompiuterį.

Ir aš, dar netikėdama savo laime, kaip beprotė puoliau jam ant kaklo...

– Negali būti!!! Taip greitai! Kurgi jis buvo??? Taip greitai suvažinėjote į brolio namus?

– Na ne, ko man pas brolį? Kompiuteris pas juos spintoje po prekystaliu buvo paslėptas... – vis taip pat nesujaudinamai raportavo mano holivudinis herojus.

Man taip visam laikui ir liko paslaptis, kokiais įtikinimo metodais jam pavyko iš plikių brolių išpurtyti mano kompiuterį. Viena, ką aš žinau, – atsisveikindamas Dania man patarė:

– Na, į šią kavinę, manau, jums daugiau eiti neverta...

Aš taip ir padariau. Taip jau atsitiko, kad nuo tos dienos aš daugiau apskritai niekada nebebuvau nei Bialiko gatvėje, nei apskritai Ramat Hanoje – nė vieno iš savo vizitų į Tel Avivą metu. Tačiau tikiuosi, kad, jeigu būčiau nepaklausiusi Danios patarimo ir būčiau nuėjusi ten, nebūčiau pavirtusi į druskos stulpą, pamačiusi, kad mano buvusioje mėgstamoje kavinėje dabar vietoj šviežiai išspaustų sulčių telkšo kraujo klanai.

Beje, mano knygos Gusinskis taip ir neišleido.

Kai kitą dieną po šios detektyvinės istorijos aš sėdėjau ir pusryčiavau jo bute aukštame krantinėje stovinčiame name, iš kurio atsiveria vienas pačių gražiausių vaizdų į Viduržemio jūrą, jis sąžiningai man prisipažino:

– Aš nenoriu, kad paskui Putinui praneštų, kad štai Gusinskis išleido Tregubovos knygą prieš Putiną.

– O koks jums dabar skirtumas, ką mano Putinas? – nustebau. – Jis juk ir taip jau atėmė iš jūsų visą žiniasklaidos verslą ir išvarė iš šalies?

– Matote, aš atsakau už gyvybes žmonių, kurie Rusijoje kenčia tik todėl, kad yra mano draugai, – atsakė oligarchas emigrantas.

Aš supratau, kad jis kalba visų pirma apie savo draugą ir verslo partnerį Konstantiną Titovą, kuris Maskvoje buvo pasodintas į kalėjimą Putinui atėjus į valdžią. Titovą absoliučiai visi Rusijos politikai ir verslininkai neoficialiuose pokalbiuose vadino „įkaitu", kurį Putinas „pagrobė", kad galėtų šantažuoti Gusinskį, priversdamas jį atiduoti verslą ir manipuliuoti jo žiniasklaidos imperijos likučių politiniu kryptingumu.

Aš žinojau, kad prieš kelias savaites Titovas buvo išleistas iš kalėjimo. Smulkmenų niekas tiksliai nežinojo, bet Maskvoje tarp verslininkų sklido įkyrūs gandai, kad kalbama apie „sandėrį" ir kad Gusinskio žmonės dėl Titovo išlaisvinimo neva „nešė milijonines sumas visai valdžios vertikalei – pradedant Kremliumi ir baigiant generaline prokuratūra". Be to, kai kurie apie tai kalbėjo su pavydu – nes, pavyzdžiui, kitam Putino persekiojamam oligarchui – Berezovskiui – tuo metu dar nepavyko, nepaisant visų bandymų, išlaisvinti „simetrinio" savo įkaito – Nikolajaus Gluškovo[98].

Kad neverščiau Gusinskio veidmainiauti, aš nepradėjau uždavinėti netaktiškų klausimų apie sandėrio smulkmenas.

Tik pasakiau jam, kad, jeigu kalbama apie žmogaus gyvybės išgelbėjimą, aš „suprantu ir gerbiu jo sprendimą".

Savo santykius su Rusijos prezidentu Putinu po visos šios istorijos Gusinskis apibūdino taip:

98 Išlaisvinti jį pavyko tik 2004 metų kovą. – Autorės pastaba.

– Aš pažadėjau Volodiai[99] „netrukdyti". Ir neprisidėti prie jokių politinių opozicinių projektų. O man už tai pažadėjo nutraukti visas baudžiamąsias bylas prieš mane ir mano žmones.

Įtariu, kad praėjus keletui mėnesių Gusinskis labai gailėjosi dėl šio savo pažado. Mat tapo akivaizdu, kad priešinga pusė pažadų netesi: vieno vizito į Graikiją metu Gusinskį Atėnuose areštavo ir vos ne ekstradijavo į Rusiją. Ir padaryta tai buvo Rusijos prokuratūrai prašant. Šiaip ar taip, netrukus visiems buvo paaiškinta, kad įvyko kažkokia „klaida". Ir Gusinskį vėl išleido. Beje, ir politika jis nebeužsiima.

*** *** ***

Kas žino, ar būtų iš manęs pavogę nešiojamąjį kompiuterį, ar ne, jeigu aš nebūčiau skridusi į Tel Avivą pas Gusinskį tą dieną, 2003 metų sausio 24-ą? Arba jeigu būčiau skridusi – bet ne pas Gusinskį? O tiesiog pasikaitinti ir pagerti šviežiai išspaustų sulčių? Čia jau – klausimai kabalistams.

Šiaip ar taip, sėdžiu dabar (tiksliau – guliu) būtent su nešiojamuoju kompiuteriu, išgelbėtu Gusinskio ir jo riterio Danios dėka.

Žinote, kai rašai knygą nešiojamajame kompiuteryje, pavadintame „*Lifebook*", kartais kyla keistų, mistinių pojūčių. Nes štai spausdinu klaviatūra pavardę „Putinas" arba „Gusinskis", o kompiuteris man staiga pareiškia, kad tas vardas jam „nežinomas". Tai yra kad žodyne jo nėra. Ir klausia: „Įtraukti?" Prisipažįstu, šis mano kompiuterio klausimas visada veda mane į aklavietę. Štai ir galvok po to: kurį iš jų įrašyti į „Gyvenimo knygą", o kurio neįrašyti?

Po izraelietiškos istorijos (kuri buvo pirmas – ir simboliškai laimingas – nuotykis mano kelyje leidžiant knygą) aš apskritai kiekvieną kartą atveriu savo nešiojamąjį kompiuterį su tam tikra mistine pagarba. Nes dabar jau tiksliai žinau, kad šis mažas mechanizmas (tegu netgi ir nepanašus, izraeliečių nuomone, į sprogstamąjį užtaisą) – iš tikrųjų tikra Pandoros skrynia. Kai tik aš ją atvėriau, ėmė dėtis neįtikimiausi dalykai, dėl jos nuo galvos plaukus rovėsi rimti vyrai Kremliuje, dėl jos aš tapau žinoma visame pasaulyje, dėl jos manęs vos nesusprogdino, dėl jos mano kasdienis gyvenimas gimtojoje Maskvoje tapo neįmanomas, ir kas žino, kas dar laukia ateityje!

99 Putinui. – Autorės pastaba.

Grįžusi į Maskvą, nutariau visgi nepaisyti konspiracijos ir parodyti knygos rankraštį kam nors iš Rusijos leidėjų. Nors, kaip jau kalbėjau anksčiau, tai buvo gana rizikinga. Pavyzdžiui, aš žinojau, kad pačia „kiečiausia" ir turtingiausia leidykla Rusijos rinkoje laikoma „Vagrius". Būtent jiems Kremlius patikėjo prieš rinkimus išleisti Vladimiro Putino knygą, kai Borisas Jelcinas savo, kaip prezidento, įgaliojimus užkrovė Putinui. Be to, leidyklai „Vagrius" vadovavo geriausias Rusijos spaudos ir informacijos ministro draugas ir oficialus jo pavaduotojas (kitaip sakant, *de facto* Rusijoje įvestos valstybinės cenzūros sąlygomis – dešinioji propagandos ministro ranka). Todėl abejonių, kur atsidurs mano rankraštis daugiausia po 15 minučių, jeigu aš jį parodysiu šiam leidėjui, nebuvo: ant Putino stalo. O aš po kelių valandų – geriausiu atveju – atsidursiu maždaug ten pat, kur ir Gusinskis bei Berezovskis. Gerai dar, jeigu išsiųs mane ten ekspresu – be apylankos per kalėjimą „Matrosskaja tišina".

Antra pagal respektabilumą Maskvoje buvo laikoma leidykla „Zacharov", taip pavadinta pagal jos savininko Igorio Zacharovo pavardę. Zacharovas tarp Maskvos inteligentų turėjo „liberalo" reputaciją: neseniai jis buvo išleidęs rusų humoristo knygą apie tai, kaip valdžia uždarė opozicinį televizijos kanalą NTV, taip pat Anos Politkovskos knygą apie Čečėniją.

Į Zacharovą aš ir nutariau kreiptis.

„Jeigu jau Zacharovas bijos tave leisti – vadinasi, niekas Rusijoje neleis", – sakė man draugai.

Manęs laukė netikėtumas. Kai tik aš paskambinau Zacharovui (su kuriuo asmeniškai pažįstama nebuvau) ir pasakiau savo pavardę, leidėjas šūktelėjo:

– Na pagaliau! Na kurgi jūs vis dingstate?! Man jau visi ausis dėl jūsų išūžė – o jūs vis neskambinate ir neskambinate!

– Kas čia jums apie mane kalbėjo? – nustebau aš.

– Na, nesvarbu kas. Bet man jau sakė, kad jūsų knyga labai įdomi ir ABSOLIUČIAI NESPAUSDINTINA. Greičiau atneškit rankraštį – aš jau nekantrauju paskaityti, kas gi ten tokio!

Aš supratau, kad kažkas iš mano draugų jau sulaužė tylos priesaiką.

– Igori, aš atnešiu jums rankraštį, bet turiu didžiulį prašymą: NĖ VIENAM ŽMOGUI daugiau nesakykite nei apie jo turinį, nei apskritai apie jo egzista-

vimą. Tiesiog todėl, kad aš turiu tokį mažą, keistą rašytojo kaprizą: norėčiau išgyventi iki knygos išleidimo...

Leidyklos „Zacharov“ biuras pasirodė esąs už poros žingsnių nuo mano namo – pačiame Maskvos centre, prestižiniame sename name Nikitskij bulvare. O leidėjas Zacharovas pasirodė labai panašus į priešrevoliucinį XIX amžiaus pabaigos gimnazijos prižiūrėtoją: aukštas, sudžiūvęs, su ilga siaura nosimi, veriamai žvelgiantis iš po akinių, savo forma primenančių senovišką pensnė. Jis tiesiog išplėšė man iš rankų rankraštį, atsisveikindamas man oriai nusilenkė ir pažadėjo perskaityti „kaip galėdamas greičiau“.

Kai tik išėjau iš leidyklos, tuoj pat patyriau juokingą nutikimą, kurį supratau kaip pranašišką ženklą: trakštelėjęs lūžo mano bato kulniukas. Na ir kas gi čia tokio ypatingo? – pasakysite man jūs. Tačiau ypatinga likimo ironija: nutiko tai tos pačios Spiridonovkos gatvės pradžioje, kurioje yra japonų restoranas „Izumi“, kur Putinas maitino mane sušiu, susitikti su juo aš – lygiai kaip ir dabar – atėjau su vienu kulniuku, pakeliui nusilaužusi antrą. Šitaip, pati to nenorėdama, aš iš naujo suvaidinau vieną iš svarbiausių komiškų scenų, aprašytų mano knygoje, kurios rankraštį prieš minutę atidaviau leidėjui. Nusikvatojau, tuo pačiu judesiu, kaip aprašyta knygoje, įsikišau kulniuką į kišenę ir kaip nekaustytas arklys nušuoliavau namo.

Kai po savaitės paskambinau, Zacharovas prisipažino:

– Tiesą sakant, aš perskaičiau jūsų knygą iškart, per vieną naktį. Negalėjau atsitraukti!

Mano viduje viskas apmirė – ir aš pasiruošiau išgirsti pačią logiškiausią po tokio puikaus leidėjo komplimento frazę: „Išleisim!“

Tačiau išgirdau visiškai ką kita:

– Bet jūs juk suprantate: to NEGALIMA išleisti! Lena, jūs juk ne vaikas! Jūs gi geriau nei aš žinote: tai NEGALI BŪTI išleista Rusijoje. Aš norėčiau su jumis apie tai pakalbėti ne telefonu...

Kai aš vėl atėjau pas Zacharovą, pirmiausia jis parodė man bronzinę Rusijos caro statulėlę ant savo kabineto stalo:

– Tai – Aleksandras II. Žinote, ką jis kalbėdavo savo knygų leidėjams? „Knygose, kurias jūs leidžiate, apie mane neturi būti parašyta nieko. Nei gerai, nei blogai.“ Štai ir aš nutariau taip pat apie Putiną nepublikuoti nieko: „nei gero, nei blogo“.

– Jūs manote, kad neatsiras nė vieno leidėjo, kuris nepabijotų išleisti mano knygos? – prislėgtu balsu paklausiau aš.

– Reikalas ne tas, kad aš „bijau“ ją išleisti. Tiesiog kodėl aš turėčiau prisiimti JŪSŲ riziką? – atvirai perklausė manęs leidėjas. – Vardan ko? Jūs juk matote, kas vyksta šalyje: štai Jušenkovą nužudė UŽ NIEKĄ[100]! O jūs man siūlote TAI publikuoti!

Čia Zacharovas staigiu gimnazijos prižiūrėtojo mostu stumtelėjo akinius ant nosies ir rimtai, įdėmiai pažiūrėjo man į akis:

– Iš tikrųjų aš pakviečiau jus, Lena, nes noriu suprasti: o kam JUMS visa tai? Vardan ko? Ar Jūs pati suprantate, dėl ko rizikuojate? Nejaugi ta knyga jums tokia brangi?

– Žinote, Igori, štai kaip tik todėl, kad mano šalyje visi bijo leisti šią knygą, aš dar tvirčiau įsitikinusi, kad ją išleisti būtina, – nuoširdžiai aiškinau aš. – Aš tiesiog oda jaučiu, kad, jeigu aplink mane vyrauja kapų tyla – vadinasi, aš tiesiog privalau sugroti tą labiausiai uždraustą natą, kad nutraukčiau šią tylą. Jeigu mano šalyje žmonėms vėl, kaip Stalino laikais, tapo baisu paminėti „vado“ vardą be reikalo – vadinasi, tą vardą reikia ištarti nedelsiant. Be to, taip, kad, kol dar nevėlu, žmonės suprastų, kad jis paprastas žmogus. O ne bronzinis paminklas.

– Žinote, ką aš jums pasakysiu, Lena... – pasičiupo Zacharovas. – Būtent tai ir bus Putinui skaudžiausias dalykas jūsų knygoje. Jūs juk net neiškeikėt jo! Kai aš skaičiau rankraštį, labai gerai tai pajutau: apmaudžiausia Putinui jūsų knygoje – tai, kad jis netapo jūsų romano herojumi. Ne tai, kad jūs netapote jo meiluže. O tai, kad jūsų knygoje, jūsų romane, yra gerokai įdomesnių, turiningesnių personažų ir gerokai stipresnių asmenybių nei jis.

– Na čia jau, sutikit, ne mano kaltė, – atsakiau aš.

– Štai būtent tai prezidentą mirtinai ir užgaus. Jis jums šito niekada neatleis, – apibendrino leidėjas. – O tai, kad pavadinau jūsų knygą „romanu“ – aš nesuklydau. Iš tikrųjų išėjo tikras romanas – nes knygoje veikia tikras lyrinis herojus – tai jūs. Ir jūs šaunuolė, kad nepabijojote kartais vaizduoti savęs kaip jaunos, nieko nesuprantančios kvailutės. Nes būtent tai ir

100 Beveik šio mūsų pokalbio išvakarėse Maskvoje, prie įėjimo į savo namus, buvo nušautas opozicinės partijos „Liberalnaja Rossija“ lyderis – iš esmės vienintelės šalyje partijos, kuri aštriai kritikavo Putiną, taip pat ir už tai, kad šis likvidavo šalyje žodžio laisvę. – Autorės pastaba.

įdomu sekti: kaip romano eigoje keičiatės jūs – o kartu ir jūsų santykis su herojais, kurių charakteriai irgi rutuliojasi. Žodžiu, sveikinu: knyga parašyta labai patraukliai.

Galite įsivaizduoti, kaip man buvo malonu girdėti tokius aukščiausius įvertinimus iš vieno garsiausių šalies leidėjo lūpų. Kuris ką tik, tiesa, atsisakė išleisti mano knygą dėl „rizikos".

Ir čia Zacharovas su gudria pašaipėle pridūrė:

– O žinote, kas mane labiausiai suintrigavo jūsų knygoje? Pati įdomiausia intriga, kai aš ją skaičiau, man buvo tai, kas gi iš knygos herojų ją jums užsakė? Šis klausimas mane kankino visą laiką: iš pradžių aš, suprantama, galvojau, kad knygą užsakė Berezovskis – tiesiog todėl, kad jūs dirbate laikraštyje „Komersant", kuris jam priklauso. Paskui žiūriu: ne, Berezovskį jūs vadinate „piktuoju Rusijos politikos genijumi". Tada nusprendžiau: „Aha, štai ji šiltai rašo apie Čiubaisą – vadinasi, jis knygos užsakovas". O paskui – skaitau: še tai tau, Čiubaisas irgi pabaigoje silpnutis pasirodo... Galų gale man teko norom nenorom susitaikyti su mintimi, kad jos niekas neužsakė, kad jūs pati taip galvojate...

Tokia buvo pirmoji mano knygos recenzija, kurią aš išgirdau iš profesionalo lūpų. Ir nežinau, jei būčiau turėjusi pasirinkimą, ką tuo metu būčiau pasirinkusi: ar kad Zacharovas štai taip apipiltų mane komplimentais, atsisakydamas išleisti knygą, ar kad jis geriau kaip tik sukritikuotų mano knygą, bet ją išleistų (kaip galiausiai padarė kitas leidėjas – apie tai papasakosiu kiek vėliau).

Atsisveikindamas mano neįgyvendintas leidėjas tėviškai pasakė man:

– Aš jums, Lena, štai ką patarčiau padaryti: jeigu jūs taip jau norite išleisti šią knygą – išleiskite ją už savo pinigus kokioje nors nedidelėje leidykloje kelių šimtų egzempliorių tiražu – ir tiesiog išdalykite savo draugams. Nuoširdus mano patarimas: apsiribokite tuo...

O dabar papasakosiu jums visai neįtikėtiną detalę: žinote, kaip Rusijoje vadinamas tas pats imperatorius Aleksandras II, kurio bronzinis biustas stovi ant leidėjo Zacharavo stalo? Tas pats, kuris suformulavo cenzūros principą: „Apie mane nieko. Nei gerai, nei blogai"? Nepatikėsit – jis vadinamas „caru išvaduotoju". Tai iš esmės logiška: dabartinei Rusijai, kurioje visos žiniasklaidos priemonės kasdien priverstinai garbina prezidentą, netgi toks cenzūros principas skambėtų, matyt, kaip liberalizmo viršūnė.

LAUMŽIRGIS IŠ *JET-SET* SVEČIUOSE PAS ROBESPJERĄ

Leidėją aš radau visai netikėtame man politiniame sluoksnyje. Galima netgi sakyti – radikaliai priešingame.

Po nesėkmės su per daug „nuosaikiu" liberalu Zacharovu, knygų leidimo rinkoje besiorientuojantys draugai man patarė:

– Na, pabandyk dar paskutinį variantą: leidyklą „Ad Marginem". Tačiau iškart turėk galvoje: turėsi rimtų problemų su leidyklos direktoriumi...

– O ką – irgi Kremliaus išsigąs? – prisimindama ankstesnę patirtį, suprantama, perklausiau aš.

– Na ne, jeigu jam knyga patiks, tai jis tikrai neišsigąs nei Putino, nei Kremliaus... Bet jis... Kaip čia tau pasakius, kad neužsigautum... Jūs vienas kito galite truputį nesuprasti... Tu tik nebijok... Supranti, jis – komunistas. Ir netgi ne šiaip komunistas... Jis – revoliucionierius. Na, širdyje, suprantama...

Žodžiu, nešdama rankraštį į leidyklą „Ad Marginem", moraliai pasiruošiau tam, kad, perskaitęs mano knygą, jos direktorius, pačia tipiškiausia rusiška pavarde Ivanovas, per mylią užuos mane kaip nekenčiamą klasinį priešą...

Taip ir nutiko...

Reikia pasakyti, kad studentiškos jaunystės metais aš tiesiog rijau „Ad Marginem" leidžiamas knygas – anksčiau tai buvo pati rafinuočiausia, intelektualiausia leidykla, publikavusi, pavyzdžiui, filosofo Mamardašvilio tyrinėjimus apie mano mylimą Marselį Prustą, enciklopediškai išsilavinusio kino kritiko Michailo Jampolskio monografijas ir kitokią panašią politiškai nereikalingą, todėl nenusakomai nuostabią literatūrą.

Ir, tiesą sakant, nuo minties apie garbę būti publikuotai „Ad Marginem" leidyklos iškart suskambo kažkokios pačios šilčiausios, sentimentaliausios mano stygos – būtent dėl šių nostalgiškų atsiminimų.

Tačiau buvo vienas „bet". Mano draugai buvo teisūs: pastaraisiais metais „Ad Marginem" (tai išvertus iš lotynų kalbos reiškia pakraštyje, pakelėje – žodžiu, marginalus) įgijo gana keistą, „marginalią" reputaciją.

Skandalinga šios leidyklos šlovė prasidėjo iškart Putinui atėjus į valdžią – kai „Ad Marginem" išleido romaną apie homoseksualų Stalino ir

Chruščiovo aktą. Išgalvotą, žinoma. Pavaizduotą šiuolaikinio Rusijos rašytojo Vladimiro Sorokino knygoje „Žydrieji lašiniai". Būtent tuo metu leidykla perėjo į „opoziciją", į persekiojamųjų gretas. Kremlius iškart užsiundė ant „Ad Marginem" Putino „komjaunuolius" iš organizacijos „Iduščije vmeste"[101]: jie ėmė viešai deginti Sorokino knygas ir padavė jį į teismą, reikalaudami rašytoją pasodinti į kalėjimą už „šlykštynes" bei uždrausti prekybą jo knygomis. Sąžiningai pasakysiu: aš to romano neskaičiau. Ir greičiausiai neskaitysiu. Tačiau jums nesunku atspėti, kieno pusę aš moraliai palaikiau leidyklos konflikto su Kremliumi metu, kai šis bandė per savo kontroliuojamą jaunimo organizaciją įvesti cenzūrą dar ir knygų rinkoje.

Ties tuo „revoliucionierius" Ivanovas nesustojo: netrukus jis išleido dar skandalingesnę komunisto esteto Aleksandro Prochanovo knygą „Ponas Heksogenas", kurioje autorius jau apskritai „išėjo į astralą": Putinas jo romane neįkyriai virsta vaivorykšte, o kitas gerbiamas Rusijos politikas – grybu ant banko lango. Iškart po to „Ad Marginem" ruošėsi išleisti „kelionės po kalėjimus vadovą", parašytą Eduardo Limonovo – kito „revoliucionieriaus", nacionalistų-bolševikų partijos lyderio, ne iš gandų pažinojusio Rusijos kalėjimus, mat pats ten pasėdėjo dėl įtarimo organizavus ginkluotą perversmą (kaltinimas, tiesa, vėliau buvo panaikintas).

Iš esmės man buvo labai artimas „Ad Marginem" direktoriaus noras skandalais susprogdinti stingstančius tarsi cementas Putino „oficiozus". Tačiau atsidurti vienoje kompanijoje su komunistu Prochanovu ir Rusijos nacionalistų bolševikų lyderiu Limonovu... Bet galų gale – man už jų tekėti nereikės! O tiesiog bendradarbiausiu su ta pačia leidykla.

Mintyse pasvėrusi visus už ir prieš, aš nutariau: jeigu „revoliucionierius" Ivanovas pasirodys esąs vienintelis drąsus žmogus šalyje, nebijosiantis išleisti mano knygą – OK, vadinasi, tegu leidėjo, išleidusio šį bestselerį, laurai atitenka jam. O bailiai „liberalai" tegu paskui kramto sau nagus ir gėdijasi, kad tam nesiryžo.

Taigi aš sutikau bendradarbiauti su „Ad Marginem". Dabar liko visai nedaug: išsiaiškinti, ar „Ad Marginem" ryšis turėti reikalų su manimi.

Saša Ivanovas pasirodė esąs panašus visai nė į revoliucionierių, o į seniai suaugusį hipį: gauruotas, su be jokios sistemos ant veido augančia

101 „Einantys kartu".

barzda ir kitokia augmenija, su paprastučiu megztiniu, pabrėžtinai nekreipiantis dėmesio į savo išorę. Ir su akiniais – bet šie, priešingai nei prieš tai buvusio leidėjo, į kurį aš kreipiausi, buvo visai ne stilinga tualeto detalė, o tik tiesioginis medicininis milijono perskaitytų knygų rezultatas. Pagal išvaizdą, pagal „filosofo entuziasto" elgesio manierą aš duočiau jam apie 35 metus. Kiek vėliau paaiškėjo, kad Sašai – 50.

Tai, kad visos leidyklos, į kurias aš kreipiausi prieš tai, pabijojo, buvo geriausia rekomendacija „Ad Marginem" leidyklai. Saša puolė prie rankraščio kaip išalkęs žmogus, kuriam pagaliau davė valgyti.

Tačiau po savaitės, kai praėjo laiko terminas, kurio leidėjai paprašė manęs rankraščiui perskaityti, pažadėto skambučio nebuvo. O aš iš trečių lūpų išgirdau (iš savo draugo knygų kritiko, apie kurį jau buvau užsiminusi) žodinę recenziją, kurią Ivanovas išsakė apie mano knygą viename iš Maskvos knygininkų vakarėlių: „Ten kiekviena eilutė trenkia brangiais kvepalais. Iškart matyti, kad Tregubova – *jet-seter*'ių[102] draugužė... Tai – ne mūsų autorius, ne rusiškas, ne liaudies..."

Po kelių dienų Saša visgi paskambino ir pasakė, kad norėtų susitikti ir „aptarti klausimus, kurie jam kilo dėl autoriaus ir lyrinio herojaus įvaizdžio"... Aš pasiruošiau mūšiui.

Ideologijų dvikova įvyko idealiai Ivanovo stilių atitinkančiame „Ad Marginem" biure, pusrūsyje: varganame, prarūkytame ir užverstame knygomis.

Jau vos peržengus slenkstį Saša su klasiniu nepasitenkinimu balse papriekaištavo man:

– Štai netgi ranką sveikindamasi jūs tiesiate delnu į apačią, Lena! Tarsi pabučiavimui...

Prieš savo pačios valią aš atsidūriau aplinkoje, gerai pažįstamoje kiekvienam rusui iš sovietinių laikų: ginčai apie gyvenimo prasmę ir politiką prie puodelio arbatos virtuvėje. Mano draugai užsieniečiai dažnai klausdavo manęs: „O kodėl būtent virtuvėje?" Ogi todėl, kad tik virtuvėje apie tai ir buvo galima ginčytis! Nes nei laisvų laikraščių, nei televizijos sovietiniais laikais nebuvo. Likdavo tik viena tribūna – virtuvė. Šiuo atveju virtuvės vaidmenį atliko mažas purvinas staliukas „Ad Marginem" leidyklos viduryje.

102 *Jet-set* (angl.) – pasiturintys žmonės.

– Štai knygoje jūs skundžiatės, Lena... – kamantinėjo Ivanovas, – tiksliau, jūsų lyrinė herojė skundžiasi, kad keliaujant su Putinu po šalį jai niekur Rusijos provincijoje nepavykdavo išgerti įprastų šviežiai išspaustų apelsinų sulčių... O stiklinės degtinės su silke iš ryto nenorėtumėt?! Jūs nematėte, kaip tauta gyvena?! Taigi tauta tai perskaičiusi pradės nekęsti visų tų Kremliaus žurnalistų ir pasakys: „Į nagą juos visus, apsiėdusius buržujus!" Ir teisingai pasakys!

– Na, Saša, jeigu jūsų mylimi komunistai dešimtmečiais mokė mano liaudį gerti, užuot dirbus, – aš jau geriau pabandysiu įskiepyti jai meilę šviežiai spaustoms sultims iš ryto nei pati pereisiu prie degtinės, – įgėliau aš atsakydama.

– O ko liaudį išmokė jūsų mylimi demokratai?! – tęsė savo kaltinamąją kalbą leidėjas. – Jie bandė per prievartą įskiepyti rusų liaudžiai Vakarų idealus, kurie mums svetimi iš prigimties. Mums bando pasakyti: štai jūsų ateitis po 10 metų – tai praeitis, kurią Europa ir Amerika peržengė prieš 50 metų. Tai juk tautos žeminimas! O tuo metu oligarchai valdo gimtąją šalį „vachtų metodu"! Jie visi seniai gyvena Vakaruose, ir jų vaikai taip pat, o čia, į gimtąją šalį, jie atvažiuoja kartą per mėnesį, kad pasiimtų pinigėlius, kuriuos išpumpavo iš naftos gręžinių! Ir liaudžiai nusispjaut: ir į Putiną, ir į Jelciną, tai lėlės, kurios dangsto vagių kompradorų režimą. Štai iš jūsų knygos peršasi akivaizdi išvada, kad režimas supuvęs! Ir Kremlius supuvęs! Oligarchų klasė supuvusi! Reikia kurti naują, paralelinį, Kremlių! Čia išsigelbėjimas! O jūsų knygoje kur išsigelbėjimas? Jūs neparodote žmonėms kelio į išsigelbėjimą!

– Matote, Saša, aš, priešingai nei jūs, apskritai nesu klasinių teorijų šalininkė ir esu įsitikinusi, kad „išsigelbėjimas" gali būti tik individualus, o ne masinis... – atsikirtinėjau iš paskutiniųjų.

Jaučiau, kad Ivanovas traukia mane į kažkokį siurrealistinį kliedesį: paskutinį kartą tokiame vaikiškame lygyje apie „gyvenimo prasmę" aš ginčijausi turbūt būdama 14–15 metų... Užuot dalykiškai pranešęs man savo sprendimą, – ar sutinka išleisti mano knyga, ar ne, – leidėjas komunistas sunkė iš manęs visą gyvastį...

– Iš tikrųjų, Lena, iš knygos matyti, kad jūsų idealai artimi tų žmonių, kuriuos sovietiniais laikais vadino „disidentais". O jie, žinote, kaip gyveno? Jie gyveno ant lagaminų, tarp savo namų ir „Šeremetjevo-2" oro uosto!

Jie tik ir laukė, kol juos išsiųs į emigraciją, į jų numylėtą, vadinamąją „Vakarų demokratiją“. Ir jūsų mylima bičiulė Maša Slonim, apie kurią jūs rašote knygoje, taip gyveno!

– Nedrįskite kalbėti nei apie Mašą, nei apie tuos, kuriuos jūs vadinate disidentais! – beveik rėkiau aš. – Jūs tiesiog neįsivaizduojate, ką reiškia gyventi, kai pas tave naktį ateina kagėbistai ir daro kratą, gąsdina mažą tavo vaiką!

Baigiantis antrai diskusijos valandai, kai mes abu ėmėme rėkti, o mano akyse jau kaupėsi ašaros, nes aš aiškiai supratau, kad šis socialiai kvaištelėjęs maniakas Robespjeras NIEKADA neišleis mano knygos, ir apskritai – per šio keisto, nerealaus bolševikų pogrindžio tabako dūmus man jau atrodė, kad pasaulis griūna, o aš jau buvau pasirengusi pabėgti trenkusi durimis, Saša staiga netikėtai pasakė:

– Gerai. Knyga stipri. Aš pajutau, kad ji parašyta krauju. Tegu ir ne mūsų, ne rusų, ne liaudies krauju. Bet jūsų, autorės, krauju. Jaučiu, kad jūs knygą iškentėjot. Išleisim.

Štai šitaip gimė keista mūsų simbiozė su leidėju komunistu. Vėliau, jau po to, kai Ivanovas, kaip tikras leidėjas, aistringai įsimylėjo mano knygą, jis visai rimtai man prisipažino, kad, jeigu ne tas mūsų ginčas „Ad Marginem“ rūsyje, jis nebūtų spausdinęs knygos:

– Iš pradžių aš pagalvojau: atskrido, matote, toks štai jaunutis laumžirgis iš *jet-set*! Ir pradėjo mus mokyti gyventi...

Manau, kad „Ad Marginem“ direktoriui sulaužyti savo stereotipus ir savo leidykloje, nusižengiant klasinėms teorijoms, suteikti tribūną „laumžirgiui iš *jet-set*“ buvo nė kiek ne lengviau, nei man debiutuoti su pirmąja knyga pas rusiškąjį „Robespjerą“.

KAIP AŠ PERSPJOVIAU HARĮ POTERĮ

Ilgai ieškant leidėjo, knygos leidimas nusikėlė iki rudens. „Ad Marginem“ pažadėjo išspausdinti knygą rugsėjį–spalį. Aš kiek apmirusia širdimi galvojau apie šį laiką: prezidento rinkimų artėjimas (gruodį) dar padidins mano knygos sensacingumą, nors ji ir taip jau „sprogdino“ visą politinį Rusijos elitą, ir dar labiau įelektrins rizikos zoną, kurioje aš atsidūriau. Tėvams nutariau apie knygą nieko iš anksto nesakyti – norėjau padovanoti jiems keletą paskutinių mėnesių ramaus gyvenimo. Kaip nujausdama...

Redaguodama knygą patyriau tiesiog fizinį malonumą. Saša pasirodė esąs idealus leidėjas: jis nesiūlė knygoje ko nors keisti ar taisyti, tik pasakė:

– Na, jūs pati tiesiog dar kartą perskaitykite knygą ir paredaguokit tai, ką būtina, jūsų pačios nuomone.

Tai man buvo pats geriausias atlygis už tiek metų kankinusią Putino cenzūrą – kai visi straipsniai apie Kremlių laikraštyje „Komersant" buvo cenzūruojami, o politinius komentarus buvo draudžiama publikuoti bet kokiu pretekstu.

Vieną akimirką aš pagalvojau, kad iš tikrųjų mano knyga – tai tiesiog asmeninis mano laikraštis. Jeigu jau nė vienas laikraštis Rusijoje nedrįsta publikuoti to, ką aš noriu parašyti apie Putiną, Kremlių ir šiuolaikinę politiką – OK, aš išleisiu savo personalinį 382 puslapių laikraštį. „Ir pažiūrėsim, ponai redaktoriai ir cenzoriai, kieno laikraštis bus populiaresnis: mano ar jūsų, lėkšti ir cenzūruoti!" – galvojau aš.

Neabejojau, kad knyga taps bestseleriu. Ir svajojau tik apie viena: kad pavyktų išsaugoti jos spausdinimo paslaptį, kol tiražas pasirodys Maskvoje. Aš neturėjau jokių iliuzijų ir puikiai supratau, kad ant rinkimų slenksčio reikėjo baimintis bet kokių neadekvačių valdžios veiksmų – pradedant tiražo areštavimu, baigiant fiziniu susidorojimu su autore.

Kai iki knygos atidavimo į spaustuvę liko pora savaičių, manęs laukė dar vienas išbandymas. Vėlų vakarą, apie 2-ą valandą nakties, mes su drauge grįžome iš kino. Kino teatras buvo šalia jos namų, aš atsisveikinau su ja, susigavau taksi ir važiavau namo į Puškino aikštę. Tačiau po minutės supratau, kad veža mane kita kryptimi – vairuotojas kažkodėl iš vienintelio gero tiesioginio kelio pasuko į tamsų siaurą ir tuščią skersgatvį. Pajutau kažką negero ir pareikalavau, kad jis sustotų ir išleistų mane. Bet čia iš už nugaros kažkas prikišo man prie gerklės peilį ir suriko: „Sėdėk tyliai!" Pasirodo, kad gaudydama taksi dėl tamsintų stiklų nepastebėjau, jog už priekinės sėdynės, ant kurios aš sėdėjau, slepiasi žmogus. Matyt, jis tupėjo susilenkęs už sėdynės.

Nesunku įsivaizduoti, kad pirmą akimirką man iškart šmėstelėjo galvoje: „Tai pagrobimas". Na apie ką dar galima pagalvoti, kai ruošiamasi atiduoti į spaustuvę sensacingą knygą!

Ir kaip apsidžiaugiau, kai paaiškėjo, kad jiems tiesiog reikia mano pinigų! Aš atidaviau jiems 500 eurų, kuriuos, laimė, turėjau – ir plėšikai buvo

taip apstulbę dėl tokios didelės grynųjų sumos, kad išleido mane iš mašinos. Paskui milicijoje man pasakė, kad išvakarėse prie Kursko stoties (o būtent jos kryptimi mane ir bandė nusivežti banditai) rado moters lavoną. Matyt, mane išgelbėjo tai, kad įsėdusi į automobilį kalbėjau mobiliuoju telefonu: skatinama kažkokios intuicijos, aš surinkau numerį kaip tik tos draugės, su kuria ką tik atsisveikinau – nes jaudinausi, kaip ji viena grįžo namo. Ir kai mane užpuolė, aš spėjau į ragelį surikti: „Skambink į miliciją". Kaip paskui paaiškėjo, draugė šio mano riksmo neišgirdo (spėjo man iš rankų išplėšti telefoną), bet plėšikai to, laimė, nežinojo. Ir, matyt, išsigandę persekiojimo (nes nuo įsėdimo vietos buvome nuvažiavę visai netoli), o kartu patenkinti dideliu grobiu, jie nutarė nežudyti manęs, o tiesiog greičiau išmesti iš mašinos miesto pakraštyje ir visu greičiu nuvažiuoti.

Vėliau aš dažnai prisimindavau šį baisų ir kartu laimingą atsitikimą – ypač po to, kai, praėjus keliems mėnesiams, jau išėjus knygai, aš antrą kartą per plauką išvengiau mirtino pavojaus prie mano durų sprogus bombai. Du kartus per pusę metų mano Angelas sargas stebuklingai išgelbėjo mane nuo mirtino pavojaus. Ir dabar man jau atrodo, kad tas įvykis prieš pat išeinant mano knygai – kai man į gerklę įrėmė peilį, bet aš ne tik likau gyva, bet ir išvengiau mažiausio įbrėžimo – taip pat buvo baisus, bet laimingas pranašiškas ženklas to, kad visuose ateities išbandymuose, susijusiuose su knyga, likimas mane saugos.

*** *** ***

Po šio atsitikimo įvykiai ėmė suktis kaip kaleidoskope. Spalio 8-ą mano leidėjas Aleksandras Ivanovas išvažiavo į Frankfurtą, į pasaulinę knygų mugę. Tuo metu mes su juo turėjome tik 7 vadinamuosius „signalinius" mano knygos egzempliorius. Iš spaustuvės mums pranešė, kad visas tiražas dar neišspausdintas, bet bus paruošas „tuoj tuoj". Mano „Robespjeras" pasidalijo su manim „broliškai": 2 knygas davė man, o 5 pasiėmė ir išsivežė į Frankfurto knygų mugę.

Aš likau Maskvoje laukti tiražo. Knyga buvo spausdinama griežčiausiai saugant paslaptį, ne Maskvoje, o Jekaterinburge, Sibire (beje, tai gimtasis Boriso Jelcino miestas, jame jis, prieš tapdamas Rusijos prezidentu, buvo kompartijos obkomo sekretorius). Kelionė iš Jekaterinburgo spaus-

tuvės iki Maskvos sunkvežimiais (taip paprastai Rusijoje gabenamos knygos) trunka maždaug dieną. Tačiau praėjus porai dienų po pažadėto termino, sunkvežimiai su kroviniu iš Sibiro taip ir nepasirodė.

Frankfurto knygų mugės atidarymo dieną paslapties skraistė galų gale buvo praskleista: „Ad Marginem“ leidykla mano knygą oficialiai padėjo į savo stendą tarptautinėje mugėje.

Maskvos radijo stotis „Echo Moskvy“ tą pačią dieną pavadino mano knygą „pagrindine sensacija, su kuria į Frankfurtą atvyko Rusijos leidėjai“. Cituodami mano leidėjo žodžius, žurnalistai anonsavo knygą kaip „pirmąjį neoficialų prezidento Putino portretą, pamatytą jo neįsimylėjusios moters akimis“.

Žinia apie knygą akies mirksniu apskriejo Rusijos sostinę. Mano telefonas tiesiog sprogo: politikai, žurnalistai, įvaizdžio kūrėjai – visi norėjo nedelsiant gauti knygą. Tačiau sunkvežimiai iš Jekaterinburgo vis dar nebuvo atvažiavę. Aš bandžiau susisiekti su spaustuvės darbuotojais per savo leidyklą – bet man atsakydavo, kad jie nurodo „technines priežastis“ ir prašo palaukti dar keletą dienų. O dar po kelių dienų spaustuvės direktorius paslaptingai dingo, per sekretorių perdavęs, kad važiuoja atostogauti.

Situacija darėsi paradoksali: visa Maskva jau žinojo apie knygą ir kunkuliavo, bet fiziškai gauti jos nebuvo įmanoma. Aš pati irgi neturėjau knygos.

Du knygos egzempliorius, kuriuos mano leidėjas davė man išvažiuodamas į Frankfurtą, aš iškart padovanojau dviem savo draugams: pirmąją knygą – vyriausiajam radijo stoties „Echo Moskvy“ redaktoriui Aleksejui Venediktovui jo radijo stoties gimtadienio proga, o antrąją – partijos „Sojuz pravych sil“ lyderiui Borisui Nemcovui jo paties gimtadienio proga (kuris lyg tyčia buvo kitą dieną po knygų mugės atidarymo).

Jau nebežinau – nuo kurio iš šių dviejų egzempliorių buvo padaryta pirmoji kopija, bet greitai visi partiniai kopijavimo aparatai Rusijos parlamente ėmė dirbti visu pajėgumu.

Po poros dienų man paskambino nežinomas korespondentas iš Rusijos verslo laikraščio „Vedomosti“ ir sąmokslininko tonu pranešė:

– Jelena, mes ką tik perskaitėme jūsų knygą! Sakykit, ar tiesa, kad jos tiražas areštuotas?

Aš net atsisėdau:

– Iš kur jūs gavot mano knygą?! Jos juk dar nėra Maskvoje!

– Na, negaliu jums pasakyti, iš kur gavau... Man davė perskaityti atšviestą kopiją...

Aš puoliau skambinti savo draugei Jelenai Dikun (buvusiai „Kremliaus pulo" žurnalistei, kuri dabar dirba Nemcovo partijos spaudos atstove) į Dūmą ir griežtai pareikalavau:

– Lena, prisipažink! Tą knygą, kurią aš padovanojau Nemcovui gimtadienio proga, jūs kam nors davėte atsišviesti?

– Žinoma, – netrikdomai ir išdidžiai atsakė Dikun. – Mes jau turbūt 20 kopijų padarėm. Mums į partijos politinę tarybą prieš rinkimus atvežė tokį superinį kopijavimo aparatą! Beveik gamybinį! Tavo knyga ten jau įrašyta į atmintį. Dvi minutės – ir jau yra keturi šimtai puslapių...

– Ar tu išprotėjai?! – surikau aš. – Nedelsiant baik tai! Nesunaikink man tiražo! Na pagalvok pati: jeigu kam nors Kremliuje ant stalo paklius atšviesta knygos kopija, tiražą iš tikrųjų areštuos ir neįleis į Maskvą!

– Per vėlu, Tregubova, – taikiai pasakė Dikun. – Ką tik informacinės agentūros korespondentė atbėgo ir papasakojo, kad jai atšviestą tavo knygos variantą davė komunistų frakcijoje...

Atšviestos kopijos buvo dauginamos kosminiu greičiu ir pagal geometrinę progresiją: per savaitę kukliais mūsų su Dikun skaičiavimais Maskvoje klaidžiojo jau ne mažiau kaip 500 kopijų. Vyriausybės aparate, Dūmoje ir kituose valdžios organuose vyko tylus ir vadovybei nepastebimas darbas platinant „samizdatą" masėse.

Aleksejus Volinas, buvęs pagrindinis šešėlinis Rusijos vyriausybės „piarščikas", taip pat specialiai užvažiavęs pas Dikun į partijos štabą pasiimti atšviestos kopijos, man pasakė:

– Klausyk, Tregubova, paskutinį kartą šitaip skaičiau tik uždraustas Solženicyno knygas savo komjaunuoliškos jaunystės metais! Mums tada irgi duodavo kopijas perskaityti per naktį...

Šitaip naujo tūkstantmečio pradžioje aš netikėtai tapau „samizdato" heroje, nenoromis pakartojusi XX amžiaus septinto–aštunto dešimtmečio sovietinių disidentų kelią, kurių knygas sovietinė cenzūra drausdavo ir jos pogrindyje būdavo perspausdinamos mašinėlėmis (ant plono papirosų popieriaus, kad spausdinimo mašinėlė iškart išspaustų daugiau kopijų) ir slapta perduodamos iš rankų į rankas.

Buvau pasiruošusi nusirauti plaukus. Juk kol knyga dar nepateko į plačiąją knygynų prekybą, Kremlius, supratęs, kokį ažiotažą ji sukėlė, gali su minimaliu triukšmu tiražą „ketvirčiuoti". Be to, kaip man paaiškino draugai verslininkai, valdžiai netgi nebūtina panaudoti jėgą – pakanka tiesiog tyliai išpirkti visą tiražą iš spaustuvės. Mat turtingų vyrukų Kremliuje daug, ir jie gali leisti sau tokią nekaltą prabangą.

Tokiomis aplinkybėmis skubotos Jekaterinburgo spaustuvės direktoriaus „atostogos" man jau ėmė kelti vis didesnį įtarimą. „O ar tu nemanai, kad jam tiesiog „pakrovė" kelias „štukas" „baksų" ir pasakė: „pailsėk, bičas", – klausė manęs kolegos. Ne mažiau įtartina buvo tai, kad, kai aš paprašiau atsiųsti iš spaustuvės bent jau nedidelį krepšį su knygomis per žmogų, skrendantį lėktuvu iš Jekaterinburgo į Maskvą, ir netgi pažadėjau apmokėti bilietą, – buvo atsakyta neigiamai.

Baigiantis antrai tiražo sulaikymo savaitei, man paskambino Dūmos frakcijos „Sojuz pravych sil" lyderis Borisas Nemcovas ir rimtai paklausė:

– Tregubova, kuo aš galiu padėti dėl knygos? Padarom taip: jeigu per keletą dienų tiražas Maskvoje taip ir nepasirodys, aš oficialiai padarysiu deputato paklausimą ir paskelbsiu jį iš tribūnos Dūmoje.

Tuo metu Frankfurte dėl mano knygos prasidėjo dar įdomesnė detektyvinė istorija. Kadangi susidomėjimas knyga buvo didžiulis, o Saša Ivanovas, kaip jau minėjau, turėjo tik 5 egzempliorius, jis niekam jų nedalijo, naudojo tik reprezentaciniais tikslais – eksponavo leidyklos stende. „Aš žadėjau išdalyti knygas tik savo pažįstamiems literatūros agentams ir leidyklų atstovams", – pasakojo man Saša telefonu. Tačiau kitą dieną po prezentacijos 2 iš 5 mano knygos egzempliorių, padėtų stende, pavogė. „Aš iškart pastebėjau kažkokį keistą pilką žmogų, akivaizdžiai ne leidėją ir ne literatūros agentą, kuris iš pradžių ilgai sukinėjosi aplink knygą, maldavo parduoti, o kai aš atsisakiau, ėmė vartyti ją ir vos ne konspektuoti tekstą bloknote. Matyt, jis ir pavogė!" – pasakojo šią Frankfurto kriminalinę tragikomediją mano leidėjas.

Tačiau pati juokingiausia detalė buvo tai, kad, kaip aš sužinojau, po kelių dienų viena iš knygų, pavogtų Frankfurte, atsirado Kremliuje, pas Putino atstovą spaudai. Man apie tai papasakojo vieno sostinės laikraščio korespondentas, dirbęs „Kremliaus pule". Kaip sakė šis kolega, mano knyga buvo specialiai paimta į ilgą prezidento Putino kelionę į Kvala Lampūrą, į

Ramiojo vandenyno ekonominio bendradarbiavimo asociacijos susitikimą, ir ten ją iki skylių suskaitė Putino atstovas spaudai, Kremliaus administracijos vadovo patarėjas užsienio politikos klausimais Sergejus Prichodka ir kiti Rusijos prezidento svitos nariai. Abejonių dėl to, kad jie turėjo būtent pavogtą egzempliorių, būti negalėjo: tiesiog todėl, kad abu kiti Maskvoje buvę egzemplioriai buvo MANO PAČIOS RANKA PASIRAŠYTI – kadangi, kaip jau pasakojau, aš padovanojau juos savo draugams Venediktovui ir Nemcovui. O kitų egzempliorių Maskvoje TIESIOG NEBUVO. Jeigu, žinoma, nedarysime prielaidos, kad knyga buvo pavogta iš Sibire sulaikyto tiražo, kurį man atiduoti atsisakė dėl „techninių kliūčių".

Trečią tiražo sulaikymo savaitę aš „palūžau" ir paprašiau Jelenos Dikun padaryti ir man kopiją: nes mano tėvai jau buvo pasiruošę mane užmušti už tai, kad visa Maskva jau kalba apie mano knygą, o jie vis dar neturi savo egzemplioriaus.

Galų gale ši idiotiška situacija atsibodo mano draugui Aleksejui Venediktovui – populiariausios Maskvoje radijo stoties „Echo Moskvy" vyriausiajam redaktoriui, ir jis nutarė situaciją dėl tiražo patikėti „visuomenės" kontrolei: mane ėmė vos ne kasdien kviestis į tiesioginį šios radijo stoties eterį, ten reguliariai buvo skaitomos pikantiškiausios knygos ištraukos, o visi programų vedėjai savo laidose vis rengė diskusijas apie knygos problematiką. „Kol jie neatiduos tiražo – ši tema mano eteryje bus kiekvieną dieną!" – herojiškai pareiškė Venediktovas. Ir man vis skambindavo „Echo Moskvy" korespondentai:

– Venediktovas liepė mums sužinoti, kokie reikalai dėl jūsų knygos tiražo ir gauti jūsų komentarą!

– Deja, jokių pasikeitimų...

– Puiku, tai jau – komentaras! Mes tuojau tai perduosime į eterį!

Galiausiai į tiesioginį radijo stoties „Echo Moskvy" eterį kas pusę valandos ėmė skambinti susijaudinę radijo klausytojai, kurie jau buvo pasiruošę vos ne eiti statyti barikadas ir reikalauti išlaisvinti Tregubovos knygos tiražą.

Apie visa tai man pranešdavo mama, tomis dienomis, bijodama praleisti kokias nors naujienas apie mane, beveik kiaurą parą neatsiplėšdama klausydavusi „Echo Moskvy".

Šitaip mano knyga Rusijoje tapo pačiu garsiausiu metų bestseleriu dar net neišėjusi.

Jau net nežinau, kas būtent buvo lemiamas spaudimo veiksnys – prezentacija tarptautinėje Frankfurto mugėje ar žaibiškas atšviestų mano knygos „samizdato“ kopijų paplitimas po valdžios koridorius, kurio jau niekas negalėjo nei sulaikyti, nei kontroliuoti, ar toks masinis informacinis mano draugų žurnalistų palaikymas – bet spalio 30-ą dieną, daugiau kaip po trijų savaičių nuo pažadėto termino, į Maskvą pateko kelios pirmosios dėžės su knygomis.

Aleksejus Volinas, ne tik išėjęs nepaprastą sovietinės propagandos mokyklą, bet ir puikiai pažįstantis šiandieninio Kremliaus kuluarinę virtuvę, autoritetingai man pareiškė:

– Tiesą sakant, mes visi nė sekundę neabejojome, kad tavo tiražo į Maskvą neįleis. O dabar visi stebisi: kas gi jį praleido?! Tai tiesiog kažkoks stebuklas...

Stebėjausi ir aš – nors jau seniai įpratau, kad mano gyvenime viskas vyksta ne pagal taisyklių, o pagal stebuklo logiką.

*** *** ***

Tiesą sakant, dar labiau nustebau, kai daugybė šalies žurnalistų nepabijojo atvirai išreikšti man paramą.

Kai parašiau knygą, buvau pasiruošusi tam, kad nė vienas Maskvos leidinys apie ją apskritai nieko neparašys – bijodami Kremliaus cenzūros ir baudžiamųjų priemonių. „Tik „Komersant“ parašys, – galvojau aš, – ir viskas. Visiems kitiems lieps tylėti.“

Tačiau viskas buvo kaip tik atvirkščiai. Iškart, kai tik gavau į rankas tuos pirmus du knygos egzempliorius, vieno paskaityti vienai nakčiai išsiprašė politinio savaitraščio „Vlast“, priklausančio „Komersant“ leidinių grupei, vyriausiojo redaktoriaus pavaduotoja Nika Kucylo.

– Tu privalai mums suteikti „pirmosios nakties teisę“ publikuoti tavo knygos ištraukas! Šiaip ar taip – mes tavo gimtoji redakcija! Duok mums knygą nors nakčiai – aš paruošiu publikaciją artimiausiam numeriui ir iškart tau grąžinsiu! – maldavo manęs Nika.

Aš sutikau. Tačiau kitą dieną Nika perskambino man ir gedulingu balsu prisipažino:

– Vasia[103] uždraudė publikuoti...

103 Vasios pravarde Maskvoje visi vadina „Komersant“ leidinių grupės šefą – redaktorių, kurio pavardė Vasiljevas. – Autorės pastaba.

Į mano klausimus Nika pasakė tik tiek, kad jai susidarė įspūdis, jog Vasiljevas „bijo prasidėti su knyga".

– Supranti, jam juk reikia palaikyti draugiškus santykius su Kremliumi ir spaudos ministru. O jeigu laikraštyje bus bent žodis apie tavo knygą – kaip Vasia paskui paaiškins savo bičiuliams iš Kremliaus, kad tai ne jis „užsakė" šią knygą?

Tai buvo smūgis žemiau juostos. Mano gimtoji redakcija, galima sakyti, gimti namai, manęs atsižada.

Aš nuleidau rankas. „Jeigu net „Komersant", finansuojamas žiniasklaidos magnato Berezovskio, bijo publikuoti informaciją apie knygą, tai ko laukti iš kitų palaižūniškų laikraščių, seniai Kremliaus cenzoriams prisiekusių ištikimybę?" – svarsčiau aš.

Tačiau toliau įvykiai klostėsi tiesiog fantastiškai ir neįtikėtinai.

Pirmieji knygos ištrauką išspausdino mano draugai iš paskutinės iš esmės visiškai nepaklūstančios cenzūrai žiniasklaidos priemonės Rusijoje – iš laikraščio „Grani". Šis laikraštis išvengė cenzūros dėl vienos paprastos priežasties: tai ne spausdinama žiniasklaidos priemonė, o internetinis leidinys. O ant virtualios erdvės Putino cenzoriai kol kas, laimė, nespėjo uždėti letenos. Nors kartais tokie įstatymų projektai išlenda Rusijos parlamente, tačiau realus interneto vartotojų skaičius dėl Rusijos provincijos skurdo toks mažas, kad šį „laisvamanių" procentą Kremlius gali visai ignoruoti – kaip nereikšmingą rinkimų rezultatams.

Iškart po jų į mane kreipėsi Dmitrijus Muratovas – paskutinės Rusijoje spausdinamos žiniasklaidos priemonės, kuri spjauna į Kremliaus riksmus (ir todėl apskritai neturi jokios akreditacijos ir nuolat yra persekiojama) – „Novaja gazeta" redaktorius. Muratovas paprašė manęs leisti spausdinti mano knygos ištraukas kiekviename savo laikraščio numeryje – tai yra kiekvieną savaitę – per visą laikraščio puslapį. Aš be galo gerbiu visus kolegas iš „Novaja gazeta" (kur dirba, beje, ir garsioji Ana Politkovskaja – žurnalistė, kuri, nepaisydama geležinės informacinės uždangos, kurią ant Čečėnijos nuleido Kremlius, įsigudrino prasiveržti į šios respublikos teritoriją ir publikuoti necenzūruotą informaciją apie karą Čečėnijoje) ir todėl iškart sutikau.

Kitas leidinys, nusprendęs publikuoti knygos ištraukas, buvo su į nemalonę patekusiu oligarchu tremtiniu Gusinskiu susijęs „Ježenedelnyj žur-

nal". Čia žurnalistai „apsidraudė" įdėdami kritišką anoniminį vieno iš Kremliaus valdininkų komentarą dėl mano knygos – bet netgi ir tokia forma tai buvo drąsus poelgis.

Ažiotažas dėl knygos ėmė augti kaip sniego gniūžtė. Ir čia nutiko fantastiškas, stebuklingas dalykas: laikraščių žurnalistų ir vyriausiųjų redaktorių, nors ir prispaustų Putino cenzūros, bet užaugintų visgi Jelcino konkurencinės rinkos, profesionalumas lemiamą akimirką vis dėlto nugalėjo baimę. Ir visi svarbiausi Rusijos leidiniai suvokė, kad mano knyga Rusijos politinėje scenoje tapo svarbiausia naujiena – vyriausieji redaktoriai tiesiog išsigando, kad, jeigu jie tučtuojau nepublikuos knygos ištraukų, konkurentai suspės tai padaryti greičiau. Ir tą akimirką visi šliuzai buvo atidaryti.

Kai man paskambino vyriausiasis laikraščio „Komsomolskaja pravda"– masinio leidinio (iškalbingai išsaugojusio savo seną, sovietinį pavadinimą: „komjaunimo"), priklausančio gana lojaliam Kremliaus atžvilgiu oligarchui Potaninui – redaktorius ir paprašė parduoti jiems teisę publikuoti kelis skyrius, aš iš pradžių net nepatikėjau savo ausimis.

– Jūs ką – visi iš proto išėjot? Jus gi atleis už tai ir laikraštį uždarys! – stebėjausi aš.

Tačiau man paaiškino, kad „Komsomolskaja pravda" redakcija nusprendė „pasinaudoti tuo, kad Kremlius dabar per daug užsiėmęs Vološino[104] atstatydinimu" ir, „kol triukšmas", „kol traukinys nenuvažiavo", publikuoti mano knygos gabaliukus, „nes Gromovas[105] jau visus užkniso savo cenzūra".

Tai buvo maištas. Kuris, praėjus kelioms dienoms po mano knygos pasirodymo, tapo visuotinis. Susidarė įspūdis, kad iki tol visi tarsi partizanai apkasuose tik ir laukė, kol bus galima ką nors iškelti kaip kovos su cenzūra vėliavą. Ir netikėtai iškėlė mano knygą.

Man kasdien nuo ankstaus ryto iki vėlaus vakaro skambino susižavėję kolegos iš pačių įvairiausių leidinių:

– Tu knygoje pasakei tai, ką mes visi norėjome pasakyti, bet negalėjome! Tu juk supranti: mums reikia saugoti akreditaciją, bet Kremliaus cerberiai

104 Senąjį Jelcino administracijos vadovą, kuris ir atvedė Putiną į valdžią, prezidentas atstatydino iškart pasirodžius mano knygai. – Autorės pastaba.
105 Prezidento atstovas spaudai. – Autorės pastaba.

jau visus taip užkniso, kad nebėra jėgų! O tu – šaunuolė! Įkirtai jiems kaip reikiant! Ačiū!

Buvau laiminga ir sujaudinta. Būtent tokį tikslą – pažadinti nors likučius kolegų žurnalistų orumo ir kolegiško solidarumo – aš ir buvau išsikėlusi sau, kai rašiau knygą.

Greitai Maskvoje neliko nė vieno leidinio, kuris nebūtų publikavęs mano knygos recenzijos arba jos ištraukos. Beje – ne, netiesa: kaip ir anksčiau liko vienas vienintelis leidinys, ir toliau saugojęs kapų tylą, tarsi knygos nė nebūtų – mano gimtasis laikraštis „Komersant“.

Maža to: netrukus adresu, kur aš registruota, atėjo telegrama su oficialiu „Komersant“ vadovybės pranešimu, kad nuo lapkričio 1-osios aš būsiu atleista iš darbo.

Ištikta siaubo ir panikos, man paskambino senutė aštuoniasdešimtmetė mano močiutė, kuri dar iš Stalino laikų prisiminė, kad iš panašių telegramų nieko gero nelauk:

– Tave atleis?! Tave pasodins į kalėjimą?!

Aš būčiau puikiai supratusi, jeigu vyriausiasis redaktorius būtų paskambinęs man ir žmogiškai paprašęs parašyti pareiškimą, kad išeinu iš darbo, sąžiningai paaiškinęs, kad dėl politinių priežasčių jam būtų nepatogu, jei, pasirodžius knygai, aš likčiau dirbti laikraštyje „Komersant“.

Tačiau kam gi močiutę reikėjo gąsdinti? Išdavystę atsisakant publikuoti straipsnį apie knygą dar buvo galima paaiškinti paprastu žmogišku bailumu, noru laviruoti naujomis politinėmis sąlygomis ir tarnauti Kremliaus vadovybei, tačiau mano vargšei močiutei sukeltą isterijos priepuolį atleisti jau buvo sunku.

Oficiali atleidimo formuluotė, kaip man pranešė kolegos, buvo „už pravaikštas“. Aš tiesiog apstulbau: kokios gali būti pravaikštos, kai aš keletą mėnesių buvau oficialiose kūrybinėse atostogose, skirtose knygai rašyti? Be to, atostogas man pasiūlė pats Vasiljevas. Aš, supykusi dėl močiutės, nutariau žaisti tą patį žaidimą, kurį žaidė „Komersant“: keršydama taip pat išsiunčiau telegramą, kur maloniai priminiau, kad, leidinių grupės vadovybei sutinkant, esu kūrybinėse atostogose, nes rašau knygą „Kremliaus digerio pasakėlės“. Į tai „Komersant“ neturėjo ką atsakyti, ir susirašinėjimas nutrūko.

Kaip man pranešė Nika Kucylo, prieš porą savaičių iki knygos pasirodymo (tai yra dar prieš tai, kai dėl manęs kilo visas tas skandalas) pietau-

dama redakcijos valgykloje ji susitiko su šefu – redaktoriumi Vasiljevu, ir kai kalba pakrypo apie mane, Vasia pasakė, kad laukia manęs sugrįžtant į darbą: „Viskas gerai, mes susitarėm, dabar knyga išeis, ji viską baigs, kas su tuo susiję, ir grįš".

Tačiau vos per porą savaičių, tą akimirką, kai Vasiljevas uždraudė publikuoti bet kokią informaciją apie mano knygą „Komersant" leidinių grupės leidiniuose, pasak Nikos Kucylo, jis jau kalbėjo apie mane visai kitu tonu: „O kam jai eiti į „Komersant"? Kad parašytų pareiškimą apie išėjimą iš darbo?" Kas nulėmė šį žaibišką tono pasikeitimą – prigimtinis sumanumas ar geras kažkieno patarimas – mums su Nika liko tik spėlioti.

O kiek vėliau Jelena Dikun pranešė man, kad iš Kremliaus šaltinių sužinojo: Vasiljevas sulaukė dėl manęs ir mano knygos skambučio iš Kremliaus.

Nepradėjau aiškintis, ar iš tikrųjų taip buvo. Man buvo šlykštu, kad be galo sunkią gyvenimo akimirką laikraštis, kuriam aš šitiek padariau, kurio tiražo padidėjimas jau daugelį metų buvo susijęs su mano vardu ir mano publikacijomis, įsigudrino išduoti mane net du kartus. Taigi aš nutariau nusispjauti ir netgi neiti į „Komersant" redakciją aiškintis santykių.

Juolab kad informacijos apie mano knygą dabar buvo marios – ir tose mariose „Komersant" atrodė kaip apsamanojusi neišsilavinusių aborigenų, kuriems dar neįvedė telekomunikacijos priemonių, salelė. Mano dabar jau buvusiam vyriausiajam redaktoriui tai jau buvo ne tik atviras moralinis pažeminimas, o visų pirma – siaubingo neprofesionalumo rodiklis: jis savo noru atsisakė sensacijos, kurios išskirtinis, pirmasis teisėtas turėtojas jis galėjo būti. Ir jau bet kokiu atveju dirbti tokiame laikraštyje aš ir pati nebebūčiau norėjusi.

*** *** ***

Man, kaip ir anksčiau, buvo užvertos durys į pagrindines televizijas – mat Kremliaus propagandininkai pamatuotai svarstė, kad laikraščiai, tegu ir turintys didžiulius tiražus, visgi rinkėjams prieš rinkimus daro gerokai mažesnį poveikį nei televizijos kanalai, pagal seną gerą sovietinę tradiciją – pagrindinis manipuliavimo visuomenės nuomone instrumentas.

Tuo metu, kai mano tiražas be paaiškinamų priežasčių buvo sulaikytas spaustuvėje ir neįleidžiamas į Maskvą, reportažą apie tai ryžosi parodyti

tik „REN-tv“ televizijos kanalas. Nors žurnalistai atvažiavo, paėmė iš manęs interviu, vis dėlto beveik savaitę bijojo jį rodyti eteryje. „Embargas“ buvo nuimtas tik tą dieną, kai iš Kremliaus buvo atleistas administracijos vadovas Vološinas. Paslaptis buvo paprasta: „REN-tv“ televizijos kanalas yra finansuojamas energetikos koncerno monopolisto Čiubaiso, kuris išsigando, kad atstatydinus Vološiną Kremliuje atsiranda ryški jėgų persvara jo priešų, čekistų ir jėgos struktūrų atstovų, naudai. Ir būtent todėl, kaip man vėliau prisipažino korespondentai, televizijos kanalo šeimininkai galų gale netikėtai davė ženklą paleisti į eterį lentynoje dulkėjusį siužetą apie mano knygą, kur buvo kritikuojami čekistiniai Putino darbo su žiniasklaida metodai. Tačiau bet kokiu atveju šį reportažą galėjo pamatyti tik labai nedaugelis: šis televizijos kanalas matomas vos keliuose Maskvos rajonuose ir tik su specialiais dekoderiais televizoriuose.

Tačiau greitai ir centriniame, visoje federacijoje matomame, televizijos kanale atsirado kamikadzė, ryžęsis pramušti informacinę blokadą apie mano knygą.

Lapkričio 14-ąją, penktadienį, man paskambino savaitinės sekmadieninės analitinės laidos „Namedni“ NTV televizijos kanale vedėjas Leonidas Parfionovas:

– Lena, Jūsų knyga jau tapo bestseleriu: ji pirma didžiausių Maskvos knygynų reitinguose. Mes negalime praleisti šio įvykio. Ar Jūs sutiktumėte atvažiuoti pas mus į laidą ir duoti interviu?

Leonido Parfionovo laidos niekada nebuvo galima pavadinti rimta analitine produkcija. Jis jau seniai turi stabilią rafinuoto esteto ir snobo, leidžiančio sau vos juntamai pašiepti viską, kas vyksta politikoje, šalyje, Kremliuje ir apskritai pasaulyje, reputaciją. Ir cenzoriai tai kenčia – nes jokio rimto suvokimo nei apie politiką, nei apie Kremliaus kuluarines intrigas Parfionovas neturi ir nenori turėti. Anksčiau, prieš tai, kai Putino įsakymu iš NTV televizijos kanalo buvo išvaikyta nepriklausoma, opozicinė Kremliui žurnalistų komanda, Parfionovas kūrė tik programą apie kultūros naujienas ir kitą nepolitinę medžiagą. Tačiau po susidorojimo su NTV sutikęs dirbti su naujaisiais kanalo šeimininkais, jis atsidūrė tarp „streiklaužių“. Ir būtent jam buvo patikėta vesti savaitinę analitinę laidą – ir apie politikos naujienas taip pat. Tačiau, kad ir kaip ten būtų, kai nėra alternatyvių politinės analitikos šaltinių (po to,

kai Kremlius vieną po kito numarino tris televizijos kanalus, leidusius į eterį Putinui nepatikusius politinius komentarus), Parfionovo laidą žiūri visa šalis.

Aš, suprantama, sutikau, tik paklausiau, kokiame kontekste jis planuoja pateikti mano interviu.

– Na, mes žadame studijoje sukurti Jūsų vakarienės su Vladimiru Vladimirovičiumi atmosferą... – miglotai paaiškino Parfionovas. – Na, jeigu ateisit – pati pamatysit...

Ir aš pamačiau... „Estetas" Parfionovas iš tikrųjų padirbėjo iš peties: jis maksimaliai tiksliai pagal tekstą studijoje atkūrė mano knygoje aprašytų pietų su dabartiniu Rusijos prezidentu aplinką. Tiesiog priešais televizijos kameras stovėjo žemi nykštukiniai japoniški baldai, prie kurių atsisėsti manęs paprašė. Tiesiog ant grindų. Aš, tarsi gigantiškas žiogas, vėl susidurdama su iki skausmo pažįstama problema, kur dėti kelius, kažkaip įsitaisiau. Priešais mane pastatė meniškus japoniškus puodelius ir išdėliojo stalo įrankius. Pats Parfionovas taip pat atsisėdo ant grindų – priešais mane, tik jau už kamerų, ir ėmė uždavinėti klausimus.

Mes kalbėjome apie tai, kas Rusijos žiniasklaidai buvo Senelis Jelcinas, ir apie tai, kad Putinas tapo visų pilietinių teisių, kurias Jelcinas davė Rusijai, duobkasiu. Apie tai, kad Putinas, priešingai nei Jelcinas, – labai prastas viešas politikas, visiškai neturintis charizmos ir paprasčiausios žmogiškos užuojautos kitiems žmonėms. Ir būtent dėl to Putinas, matyt, taip bijo laisvos žiniasklaidos, naikina televizijos kanalus ir visiems žurnalistams užkemša burnas. Nes bijo: jeigu necenzūruojama televizija parodys liaudžiai jį tokį, koks jis yra iš tikrųjų, jis neturės jokių šansų būti išrinktas.

Parfionovas klausinėjo manęs kažkokių juokingų smulkmenų apie pietus su Putinu. Mes su juo pasijuokėme, kad dabar, po jo laidos, žaidimas „Putino pietūs su Tregubova" įeis į kiekvienus namus: parduotuvėse bus pardavinėjami rinkinukai „Pasidaryk pats" su taip pat pavadintais sušio įrankiais, sakės buteliukais ir japoniškų baldų rinkiniu.

Interviu truko ilgai – beveik valandą.

– Bet jūs jau atleiskit, Lena, laidai mes paimsim tik nedidelį fragmentą, na maždaug 8 minučių. Jūs gi pati suprantate... Neįsižeiskit... – iškart perspėjo mane Parfionovas.

– Na ką jūs! – nusijuokiau. – Jeigu jums apskritai laidoje leis bent jau ištarti mano pavardę ir mano knygos pavadinimą – laikysiu tai pilietinio didvyriškumo aktu!

– Man niekas nieko negali „leisti" ar „uždrausti", – įsižeidė Parfionovas. – Aš savo programoje kalbu viską, ką noriu.

Šitaip mes ir išsiskyrėm, paspaudę vienas kitam rankas. Ir aš, apimta padaužiškos nuotaikos, ėmiau laukti sekmadienio vakaro, kai Parfionovo laida turi pasirodyti eteryje. Sąžiningai prisipažinsiu: nė sekundę netikėjau, kad Parfionovui leis padaryti tai, ką jis sumanė.

Tačiau jau šeštadienį NTV televizijos kanalu ėmė šmėžuoti laidos su mano interviu anonsai. O sekmadienį, lapkričio 16-ąją, šie klipai sukosi eteryje jau vos ne kas valandą. Visi mano draugai žurnalistai taip pat įsitempę laukė 9-os valandos vakaro, nesusigaudydami ir jau beveik triumfuodami: nejaugi mums iš tikrųjų pavyko pralaužti Putino cenzūros blokadą?

Tačiau 6-ą valandą vakaro man į mobilųjį telefoną paskambino Parfionovas ir savižudžio tonu pasakė:

– Lena, laidos nebus. Ką tik valandą akis į akį kalbėjau su televizijos generaliniu direktoriumi Senkevičiumi, ir jis kategoriškai uždraudė man paleisti reportažą apie jus į eterį... Aš jam iškart pasakiau, kad nesiruošiu atrodyti kaip šūdo krūva ir meluoti Jums, kad aš atseit netyčia ant kasetės su jūsų interviu išpyliau kokakolą ir kad reportažo nebus dėl „techninių kliūčių". Todėl aš jums ir paskambinau, kad atvirai pasakyčiau: tai atviros cenzūros aktas...

Moraliai, pasirodo, tokiam įvykių posūkiui aš buvau kur kas geriau pasiruošusi nei Parfionovas, taigi man teko jį dar ir guosti:

– Nenusiminkit taip! Tarsi anksčiau nebūtumėt matęs, kas vyksta šalyje! Bet kokiu atveju – aš didžiai vertinu jūsų sąžiningumą. Nieko, išskyrus pagarbą, šis jūsų poelgis kelti negali.

Tačiau Parfionovas atsisveikino su manim vos ne ašarodamas. Aš puikiai supratau jo būseną: iki tol jam buvo palaikoma iliuzija, kad jis – šventa karvė ir kad yra Kremliaus ypatingųjų sąraše, o dabar jį atvirai pažemino ir parodė, kad jo tariamos asmeninės žodžio laisvės ribos taip pat labai siauros.

Visų baisiausia Parfionovui buvo tai, kad pažemino jį viešai, prieš visą šalį. Tiesiog todėl, kad Rusija – didžiulė šalis, ir reportažas apie mane jau

spėjo patekti į vadinamąsias „orbitas". Kitaip sakant, pusė šalies, pradedant Tolimaisiais Rytais, Sibiru, jau spėjo pamatyti jį visą. O Maskva ir visi centriniai regionai, kaip jau sakiau, irgi spėjo pamatyti mažas mano interviu atkarpas. O paskui Parfionovui buvo įsakyta skubiai pakeisti programą, iškerpant bet kokius mano ar mano knygos paminėjimus. Pasak Parfionovo, vadovybė motyvavo tai „politiniais, etiniais ir visokiais kitokiais sumetimais". Ir 9-ą valandą vakaro Maskvos laiku pasirodė jau kastruotas, cenzūruotas laidos „Namedni" variantas.

Tai buvo nematytas neregėtas skandalas. Be to, tai buvo fantastiška demonstracija cenzorių nepagarbos savo šalies gyventojams: vadinasi, Tolimųjų Rytų gyventojus jie laiko „runkeliais", kuriems nesvarbu, ką rodyti – vis vien jie balsuos, kaip reikia? O štai maskviečiams šito žiūrėti negalima, nes kitaip vadovybė bars?

Televizijos žiūrovai, visą dieną matę anonsus ir laukę šios laidos su mano interviu, pasijuto apgauti ir užgulė ne tik NTV televizijos kanalo, bet ir visų žinomų radijo stočių telefonus.

Dėl iškart apie cenzūrą pareiškusio Parfionovo sąžiningumo, reporteriams pavyko užklupti NTV generalinį direktorių Senkevičių netikėtai. Kai NTV generaliniam direktoriui paskambino iš radijo stoties „Echo Moskvy" ir tiesiai paklausė, ar tikrai jis ką tik atliko cenzūros aktą ir įsakė išimti iš eterio siužetą apie Tregubovą, sutrikęs Senkevičius atvirai prisipažino tai padaręs.

Pasinaudodama tokiu idiotišku cenzoriaus atvirumu, Rusijos žurnalistų sąjunga nedelsdama nusiuntė laišką Generalinei prokuratūrai reikalaudama pradėti NTV generaliniam direktoriui baudžiamąją bylą pagal baudžiamojo kodekso straipsnį už „Kliudymą žurnalistui atlikti profesinę veiklą" (straipsnis, beje, numato netgi galimybę pasodinti cenzorių į kalėjimą). Tačiau ko buvo galima laukti iš generalinio prokuroro, kuriam vadovaujant prokuratūrai Kremliaus įsakymu vienas po kito iš šalies buvo išvaromi opoziciniai žiniasklaidos magnatai, o visai neseniai į kalėjimą buvo pasodintas Chodorkovskis, kurį Putinas įtarė ketinant finansuoti politinę opoziciją.

Visas rusiškas internetas buvo užkimštas viena naujiena: per visą postsovietinės Rusijos istoriją įvyko pirmas precedento neturintis atviros, neslepiamos politinės cenzūros aktas.

Kaip tyčia, pasikapstę NTV cenzoriaus biografijoje, paparacai aptiko, kad pagal profesiją jis – netgi ne žurnalistas, o daktaras proktologas (tai yra daktaras, gydantis hemorojų). Šis „kompromatas" buvo tučtuojau paviešintas internete.

Juokingiausia, kad Senkevičius, supratęs, kokią milžinišką kvailystę jis leptelėjo, čia pat padarė antrą, dar didesnę kvailystę: ėmė į kairę ir į dešinę dalyti interviu, kad išėmė siužetą neva dėl to, kad jis buvo „vulgarus".

Iš vargšo Senkevičiaus ėmė juoktis visa Maskva: „Hemorojaus specialistas nutarė pasirodyti kaip moralistas ir pamokyti estetą Parfionovą, apie kurio gerą skonį žino visa šalis, kas yra vulgaru, o kas ne!"

O paskui kažkas iš kolegų rado laiko įlįsti į sekmadieninių NTV laidų programą ir aptiko, kad kaip tik po Parfionovo laidos su reportažu apie mane, į eterį buvo paleistas „Tinto Braso filmas suaugusiesiems". Čia jau iš Senkevičiaus apskritai ėmė kvatotis visu balsu: „Vadinasi, nufilmuotas siužetas apie Putiną daktarui proktologui pasirodė dar vulgaresnis nei Tinto Braso pusiau pornografija!"

Vėlų vakarą man paskambino garsiausias Rusijos internetinis vadybininkas Antonas Nosikas ir pranešė, kad yandex.news.ru portale naujiena apie siužeto apie mane filmavimą pagal populiarumą aplenkė netgi naujieną apie tai, kad „Alkaida" prisiėmė atsakomybę už ką tik Stambule įvykusį sprogimą.

– Pasiruoškit, Lena – kad tik dabar „Alkaida" „neužsakytų" Jus susprogdinti iš pavydo, kad tapote populiaresnė nei jie, – pajuokavo Nosikas[106].

Likimo ironija: netgi mano buvusiam vyriausiajam laikraščio „Komersant" redaktoriui, ką tik atleidusiam mane iš darbo, savo leidinyje teko publikuoti straipsnį apie skandalingą siužeto filmavimą.

10-ą valandą vakaro man paskambino buvusi kolegė iš „Komersant", užsiimanti televizija, ir mandagiu tonu, tarsi kreiptųsi į nepažįstamą žmogų, paprašė pakomentuoti įvykį.

„Na ką gi, – šyptelėjau. – Jei „Komersant" atsisako publikuoti mano, kaip žurnalistės, straipsnius – tegu dabar publikuoja straipsnius apie mane, kaip apie „žinių objektą".

106 Įtariu, kad po 3 mėnesių buvusį sprogimą prie mano durų visgi surengė ne ši organizacija. – Autorės pastaba.

Pasirodo, pačiame skandalo įkarštyje „Komersant" politikos skyriaus viršininkui paskambino iš radijo stoties „Svoboda" prašydami komentaro – ir, suprantama, pasidomėjo, ar bus laikraštyje publikacija apie cenzūros aktą NTV televizijoje. Ir vyriausiajam redaktoriui neliko nieko kito, tik liepti skubiai parengti straipsnį rytojaus numeriui – kad nepatektų į vieną cenzorių gretą kartu su Senkevičiumi. Ir aš dar kartą galėjau tik užjausti vyriausiąjį redaktorių dėl nepavydėtino „dviejų ponų tarno" vaidmens, kurį jis pats pasirinko: viena vertus, reikia saugoti draugystę su Kremliumi ir todėl negalima publikuoti nė žodžio apie mano knygą, o kita vertus – jeigu kitą dieną „Komersant" vėl būtų tapęs vieninteliu leidiniu, „nepastebėjusiu" svarbiausios politinės naujienos, vargu ar laikraščio vadovybė būtų išsėdėjusi ant savo kėdžių, nes finansavo leidinį visgi „opozicionierius" Berezovskis.

Leidykla jau nesusidorojo su grandioziniu knygos užsakymų skaičiumi. Vos per savaitę knygą nušlavė nuo visų didžiausių Maskvos knygynų lentynų. Sandėliuose taip pat neliko, tad reikėjo spausdinti papildomą tiražą.

Ir kaip tik tuo metu, kai kilo skandalas dėl Senkevičiaus uždrausto siužeto apie mane per NTV, sostinėje knyga tapo didžiausiu deficitu.

Žmonės veržėsi į knygynus kuo greičiau pažiūrėti, „ką ten tokio Senkevičius išėmė iš programos". O spekuliantai ėmė kelti knygos kainas, pardavinėdami dešimt, dvidešimt kartų brangiau.

Pirmadienio rytą po skandalo NTV man paskambino draugė Maša Slonim.

– Aš čia stoviu Novyj Arbato rajone, prie „Dom knigi"[107] ir bandau nusipirkti tavo knygą – manęs mama prašė jai atsiųsti į Angliją...

– Maška, ar tu iš proto išsikraustei?! – surikau. – Nedrįsk pirkti! Aš tau duosiu – dar turiu kokius penkis autorinius egzempliorius!

– Palauk, nepertrauk manęs! – tęsė Maša. – Leisk papasakoti! Čia tiesiog kažkokia fantastika! Pačiame „Dom knigi" jau nė vienos tavo knygos neliko – visas išgraibstė! Gatvėje priėjau prie loterijų bilietų pardavėjų, kurie prie parduotuvės pardavinėja knygas iš po skverno, o jie man sako: „Na, jeigu norite, palaukite knygos iki rytojaus – galbūt rytoj atveš iš

107 Tai vienas didžiausių Maskvos knygynų. – Autorės pastaba.

sandėlio, o gal ir ne. O jeigu norite šiandien – duokit 3 tūkstančius rublių[108]! Aš tokio ažiotažo niekada gyvenime nemačiau!

Iškart po Mašos man paskambino japonų televizijos kompanijos su rusų ausiai pažįstamu pavadinimu NTV (raidė raidėn sutampa su to Rusijos kanalo abreviatūra, kuriame ką tik buvo išimtas siužetas apie mano knygą) korespondentas ir ėmė maldauti:

– Lena! Galbūt jūs dar turite nors vieną savo knygos egzempliorių? Nes mums ką tik pasiūlė juodojoje rinkoje nusipirkti ją už 200 dolerių!

– Palaukit, palaukit! – nusikvatojau aš. – Man štai ką tik draugė sakė, kad Novyj Arbato rajone ją parduoda už 100 „baksų". Kodėl jau 200?!

– Mes džiaugtumės, jeigu galėtume nusipirkti už 100 dolerių, bet knygyne „Maskva"[109] mums pasakė, kad tie, kurie norėjo ją pirkti už 100 dolerių, nuo vakar dienos užsirašė į eilę...

Man teko paimti iš leidyklos sandėlio papildomą autorinių egzempliorių partiją – specialiai tam, kad galėčiau dovanoti tiems žurnalistams, kurie ėmė iš manęs interviu. Tačiau Rusijos ir užsienio žurnalistų „liaudies kelias" prie manęs išsirikiavo ilgesnis nei sovietiniais laikais eilė prie Lenino mauzoliejaus: *„Reuters"*, *ARD*, *BBC*, *„Sunday Times"*, *„Le Monde"*, *„Washington Post"*, *„Newsweek"*, *„Stern"*, *„Focus"*, *„Frankfurter Allgemeine"*, *„Sueddetche Zeitung"* ir taip toliau. Iš pradžių neliko knygų. O paskui jau laiko ir jėgų miegoti ir gyventi – visą dieną tik tai ir dariau, kad duodavau interviu arba išsekusi jų atsisakinėjau, nes vos paršliauždavau namo ir mirtinai nuvargusi griūdavau į lovą.

Beje, dėl valgymo – truputį apsimečiau. Negaliu sakyti, kad neturėjau jėgų ar laiko – man jau maistas tiesiog pro ausis lindo! Nes viso pasaulio televizijos operatoriams fantazijos iš esmės užteko tik tam, kad suvaidintų tą pačią scenelę, kurią vaidinti mane vertė ir Parfionovas. Ir, beje, Putinas. Žodžiu, visi maldavo manęs ateiti duoti interviu į japonų restoraną – beje, pageidautina, į „Izumi", kur aš pietavau su Putinu. Ak, kaip mes su Parfionovu buvome teisūs, kai pranašiškai juokavome, kad dabar, po jo siužeto, misterija „Putinas ir Tregubova japonų restorane" ateis į kiekvienus namus...

108 Tai maždaug 100 JAV dolerių, o dar žinant, kad Rusijoje knygos labai pigios – paprastai ne daugiau kaip 200 rublių. – Autorės pastaba.

109 Tai antras didžiausias Maskvos knygynas centrinėje miesto gatvėje. – Autorės pastaba.

Mane jau pykino vien nuo maisto ir restoranų vaizdo. Tačiau priimti visus užjaučiančius žurnalistus savo namuose – mažame kukliame išsinuomotame bute, kuriame dar gyvena dvi katės – buvo neįmanoma. O turint galvoje tai, kad tuo metu aš tapau jau visiška vegetare ir nevalgiau nei žuvies, nei mėsos, visuose artimiausiuose restoranuose padavėjai kiekvieną kartą, kai aš įsiverždavau su eiline filmavimo grupe, pasitikdavo mane su lengva ironiška šypsena:

– Panele, jums kaip visada? „*Earl Grey*" arbatos, šviežiai išspaustų sulčių – ir viskas?

Taigi aš keletą kartų „pusryčiaudavau", dešimt kartų „pietaudavau" ir plius nepadoriai daug – nebegaliu suskaičiuoti, bet arti begalybės – kartų vakarieniaudavau.

O kitą dieną, pavyzdžiui, „*Reuters*" pasirodydavo iškalbingas buitinis vaizdelis: „*I wanted to write a book in a style that ordinary people would understand", said Tregubova, chic with long blonde curls, at a downtown restaurant, her account being interrupted by a half dozen telephone calls".*

Arba „*Corriere della Sera*" susijaudinusi praneša skaitytojams: „Ji veržli, kaip ir jos gyvenimas, Jelena ilgais garbanotais plaukais, įrėminančiais gražų veidą. „Man tik mineralinio vandens, ačiū. Turiu palaikyti formą, dar laukia susitikimai!"...

Buvo, tiesa, ir kitokių mano išvaizdos recenzijų. Galite įsivaizduoti, kaip, pavyzdžiui, „apsidžiaugė" mano tėtis, perskaitęs „*Berliner Zeitung*", kad aš atėjau į interviu nušiurusiais plaukais, tarsi ką tik išlipusi iš lovos! Žinoma, ką tik iš lovos, kolegos! Pasakykit ačiū, kad apskritai atėjau! Tiksliau – atšliaužiau, nes tomis dienomis iš neįtikėtino nuovargio ir psichologinės perkrovos aš jau vos pavilkdavau kojas. Bet kol užteko jėgų, interviu neatsisakydavau duoti niekam. Tiesiog todėl, kad maniau: labai svarbu, kad man pagaliau pavyko pramušti tylos sieną, – taip pat ir Vakarų žiniasklaidos, – kurią Rusijoje pastatė Putinas įvesdamas politinės cenzūros režimą.

Prisipažinsiu: buvo gana keista ir kažkaip nesmagu skaityti apie save kaip apie „Laisvės statulą"...

„I never intended it to be like this, – said Tregubova, when asked how she felt about becoming – overnight – a symbol of press freedom in Russia" – rašė „*Reuters*".

Tai, tiesa, buvo gana keistas pojūtis. Kai rašiau knygą, neabejojau, kad ji bus populiari, taip pat ir Vakaruose. Tačiau nesitikėjau, kad šlovė ateis taip nepadoriai greitai. Nepadoriai todėl, kad populiari mano knyga tapo dar prieš tai, kai ją apskritai kas nors perskaitė. Aš, nusidėjėlė, visgi tikėjausi, kad tai nutiks bent jau po to, kai knyga bus išversta nors į vieną iš Europos kalbų ir ją perskaitys...

O vieną gražią dieną aš per ICQ gavau epinio turinio draugo žinutę: „Atsimink šią dieną. Tu aplenkei Harį Poterį".

Pasirodo, kad internetinėje knygomis prekiaujančioje parduotuvėje „OZON.ru" mano knyga sumušė visus reitingus ir užėmė pirmą vietą, toli už nugaros palikusi ir naująjį Harį Poterį, ir Murakamį, Coehlo ir visus kitus Rusijoje populiarius bestselerius.

Artėjant Naujiesiems metams, mes jau buvome pardavę 150 tūkstančių knygos egzempliorių. Ir tai nepasotino netgi Maskvos ir Sankt Peterburgo knygų rinkos. Be perstojo ėjo užsakymai iš kitų regionų ir iš užsienio. „Ad Marginem" leidykla jau tiesiog fiziškai nesusidorojo su papildomo tiražo spausdinimu ir mano leidėjas rimtai svarstė, kad reikia įtraukti į darbą dar 2–3 papildomas spaustuves.

Iki parlamento rinkimų Rusijoje likus 10 dienų knyga vėl paslaptingu būdu dingo iš prekybos ne tik visuose didžiausiuose Maskvos knygynuose, bet ir visuose mažuose prekybos taškuose, kioskuose ir metro perėjose. Didieji knygynai tikino mus, kad knyga parduota, o iš sandėlių dar neatvežta. Tačiau keliuose taškuose pardavėjai prisipažino, kad pas juos „knyga išimta iš prekybos". Tačiau, kai mes siūlėme padaryti oficialų pareiškimą ir tiksliai sužinoti, kokie organai ir kokie konkrečiai jų darbuotojai tai padarė, bijodami prarasti savo verslą, pardavėjai atsisakydavo. Tačiau jau kitą dieną po parlamento rinkimų knyga vėl, kaip mostelėjus burtininko lazdele, atsirado visuose Maskvos knygų prekyvietėse. Rinka, tegu ir kontroliuojama, visgi nugalėjo diktatūrą.

O iki Naujųjų metų likus lygiai savaitei, „Ekstremaliosios žurnalistikos" internetinio puslapio kūrėjas paprašė manęs leidimo įdėti mano knygos tekstą į internetą. Gruodžio 31-ąją jis paskambino man ir pasveikino:

– Sveikinu: šiandien tavo knygos puslapyje mes užfiksavome milijoninį lankytoją. Ir tai per savaitę! Mūsų serveris vos nelūžo dėl norinčių paskaityti tavo kūrinį antplūdžio...

Šitaip Putino laikų Rusijos cenzoriai tik dar kartą akivaizdžiai įrodė, kad iš savo sovietmečio pirmtakų jie neišmoko nieko. Kaip buvo apgailėtini trejetukininkai, taip ir liko. Ir nerašyta tiesa, kad draudimas – tai geriausia reklama, jiems taip ir liko neišmokta pamoka.

PERNELYG KARŠTA REAKCIJA

Aukščiausio Rusijos politinio elito reakciją į mano knygą tiksliausia aprašyti taip: kai politikai skaitė apie pažįstamus politikus – kvatojosi kaip bepročiai, o kai tik atsiversdavo puslapius apie save – akimirksniu prarasdavo bet kokį sąmojingumą ir apsiniaukdavo kaip debesys.

Pirmas tokios reakcijos pavyzdys buvo mano draugas, Rusijos liberalų lyderis Borisas Nemcovas, kuris, kaip pamenate iš ankstesnės istorijos, gavo pirmąjį signalinį knygos egzempliorių. Kaip dovaną gimtadienio proga.

Nemcovas buvo velniškai išdidus dėl to, kad niekas visoje Maskvoje knygos dar neturi – o jis jau turi. Ir aš, suprantama, laukiau, kad jis tučtuojau puls ją skaityti, praris per vieną naktį, paskambins ir išliaupsins.

Kur tau. Praėjo diena, kita, savaitė – o Nemcovas neskambina. „Na, – galvoju, – turbūt užsiėmęs priešrinkimine kova.“ Pati nutariau jam neskambinti – nepatogu juk autorei pačiai prašytis komplimentų. Nutariau palaukti. Tačiau praėjo dar savaitė, o Nemcovas tylėjo kaip žuvis.

Neiškentusi paskambinau Jelenai Dikun, tuo metu dirbusiai jo spaudos atstove, ir paklausiau:

– Klausyk, kur šuo pakastas?! Aš tiesiog netikiu, kad Boria iki šiol neperskaitė knygos! Kodėl jis neskambina – ar jis iš tikrųjų taip baisiai užsiėmęs?

– Žinai, tai LABAI gerai, kad jis neskambina. Tegu nors truputį atvėsta... – nervingai nusijuokė Dikun.

– Nori pasakyti, kad jis įsižeidė?! – apstulbau aš.

– Ne tas žodis! – vis taip pat nervingai kikendama pasakojo Dikun. – Būtum mačiusi, kaip Nemcovas bėgiojo po Dūmą ir rėkė: „Kalė Tregubova! O dar draugė! Ji gi mane savo knygoje pavaizdavo kaip kokį bekiaušį[110]!

110 Pasak Dikun, Nemcovo pavartotas žodis buvo gerokai sodresnis. Bet jis pirmiausia nenorminis, o antra – tai ypač liūdina – neišverčiamas. – Autorės pastaba.

Aš žinojau, kad Nemcovas turi humoro jausmą ir sugeba pasijuokti iš savęs, todėl nutariau laukti, kol jis atvės. Ir iš tikrųjų: kai tik Nemcovą pasiekė žinios, kad mano knygos tiražas sulaikytas, jis kilniai, užmiršęs savo nuoskaudas, paskambino man ir pasiūlė iš Dūmos tribūnos kaip frakcijos lyderis paskelbti deputato paklausimą dėl šios problemos.

– Tregubova, jeigu sąžiningai, knyga – geniali! – pasakė mano draugas Boria. – Juokiausi balsu, kai skaičiau! Bet apie mane tu, bjaurybe, iš tikrųjų TAIP parašei, kad nenustebčiau, jeigu manęs nebeįleistų į Kremlių! Išeina, kad aš tau visas valstybines paslaptis išplepėjau...

O Nemcovo draugas ir partijos bendražygis Anatolijus Čiubaisas, Rusijos energetikos monopolijos vadovas, interviu radijo stočiai „Svoboda" liūdnai pasakė, kad Tregubovos knyga „labai sąžininga ir nuoširdi", bet jis „iki šiol taip ir nesuprato, prie kurių aš jį priskyriau – prie mutantų ar prie „digerių".

*** *** ***

Algoritmas „kai apie kitus parašyta aštriai – tai malonu, o kai apie mane – apmaudu" kai kurių politikų atveju suveikė ir atvirkštine kryptimi.

Ryškus pavyzdys buvo spaudos ministras Michailas Lesinas, kuris, per visus galus keikdamas mano knygą, visgi tam pačiam Leonidui Parfionovui iš NTV televizijos kanalo prisipažino:

– Absoliučiai viskas, ką Tregubova parašė savo knygoje apie mane – tiesa. Iš to aš darau išvadą, kad viskas, ką ji parašė apie kitus politikus – taip pat absoliuti tiesa...

Be to, pasak Parfionovo, pastarąją frazę ministras pasakė su neslepiamu malonumu, vos ne trindamas iš džiaugsmo rankas.

Ši reakcija gana tipiška Rusijos valdininkų mentalitetui, mat jų smegenys subanguotos pagal principą: „Tai, kad mane „padarė", žinoma, apmaudu – užtat kaip malonu, kad taip pat „padarė" ir mano šefą!"

Beje, spaudos ministras parodė gerokai mažiau sąmojingumo nei Nemcovas. Su ministru Lesinu seniai draugiškus santykius palaikantis vyriausiasis „Komersant" redaktorius Andrejus Vasiljevas per buvusią kolegę

man perdavė: „Lesinui įdomu, ar Tregubova suvokia, kad šia knyga ji pati sau pasirašė „vilko bilietą“[111]?

Beje, man, kaip žurnalistei, tokia nervinga ministro reakcija buvo pats aukščiausias mano profesionalumo įvertinimas. Valdžia pripažino, kad prieš tiesos žodį ji bejėgė ir kovoti su juo sugeba tik represiniais metodais.

Kalbant apie knygoje paminėtus Kremliaus valdininkus, artimiausius prezidentui, jų atsiliepimai, pasiekę mane per trečias lūpas, buvo dar juokingesni. Pradedant tuo, kad pirmi mano skaitytojai iš Kremliaus su mano kūryba susipažino skaitydami iš leidyklos stendo Frankfurto mugėje PAVOGTĄ knygą.

Vienas iš žurnalistų, tuo metu dar išsaugojęs akreditaciją Kremliuje, vaizdžiai pasakojo, kad ilgos prezidento Putino kelionės į Ramiojo vandenyno ekonominio bendradarbiavimo pasitarimą metu jo užsienio politikos strategas – Kremliaus administracijos vadovo pavaduotojas Sergejus Prichodka skubiai sukvietė „Kremliaus pulo“ žurnalistus, kad praneštų, jog Tregubovos knyga – tai „šlykštynė“. „Jis rėkė mums, kad mes jokiu būdu neturėtume skaityti šios šokiruojančios knygos, – pasakojo man kolega. – O dar jis pareiškė, kad knygą parodė savo advokatams ir pareikalavo paduoti tave į teismą, bet prisipažino, kad advokatai jokių priežasčių nerado...“

Tai buvo pergalė: nors Kremliaus valdininkai mano knygą drabstė purvais, o mane išdėjo į šuns dienas, niekas iš jų nedrįso pasakyti, kad aš bent kiek sumelavau.

Beje, minėtas įsiutęs valdininkas puolė taip žemai, kad iš nuoskaudos pabandė atkeršyti paskelbdamas apie mane kompromituojančią informaciją. Toje pačioje uždaroje spaudos konferencijoje, kaip man pasakojo kolegos, jis pareiškė, kad Tregubova – „nenormalios seksualinės orientacijos“. Šie žodžiai, suprantama, išprovokavo mano pažįstamų reporterių juokelius: „Vadinasi, jeigu žurnalistė atsisako Kremliaus valdininkui skirti dėmesio – ji iškart jau „neteisingos orientacijos“?!“

Aš nutariau neatleisti savo „gerbėjui“ Kremliuje už „kompromitaciją“ ir jau pirmame interviu vienam Rusijos laikraščiui pranešiau, kad

111 Tikiuosi, kad minėdamas „vilko bilietą“ ministras turėjo omenyje, kad mane atleis iš darbo „Komersant“ ir kad niekur daugiau Rusijoje aš negalėsiu rasti darbo kaip žurnalistė, o ne tai, kad po kelių mėnesių mane bandys susprogdinti. – Autorės pastaba.

mano draugai gėjai pažadėjo man protesto ženklan surengti Raudonojoje aikštėje demonstraciją su šūkiais: „Šalin rankas nuo Tregubovos!" Iš tikrųjų mano orientacija – tiesiog apmaudžiai tradicinė ir konservatyvi. Tačiau aš norėjau Kremliaus storžieviui griežtai parodyti, kad, jeigu jis pabandytų ką nors panašaus apie „orientaciją" pasakyti Europoje, tarkim, vienoje iš Europos sostinių, kurios meras – gėjus, seniai jau sėdėtų kalėjime arba mokėtų didžiulę baudą už asmenybės įžeidimą ir diskriminaciją. O jeigu santykiai pagal schemą „žurnalistė atsisako skirti valstybės valdininkui dėmesio kaip moteris – o jis už tai ima ją pjudyti kaip žurnalistę" vyktų, tarkim, Amerikoje, toks valdininkas už priekabiavimą jau seniai būtų įgrūstas už grotų. Ir tik Rusijoje valdininkai kažkodėl iki šiol yra įsitikinę, kad jie gali leisti sau bet kaip nebaudžiamai įžeidinėti žurnalistę, jeigu ji – moteris.

Putino atstovo spaudai Aleksejaus Gromovo reakcija į knygą buvo dar fiziologiškesnė. Kaip man pasakojo kolegos, perskaitęs knygą, Gromovas bėgiojo po Kremlių ir visų žurnalistų klausinėjo: „Ar iš tikrųjų, kai aš jus baru, spjaudausi[112]?!"

Na, galite atspėti, kad nuo jo priklausomi dvaro žurnalistai, bijodami įsiutinti spaudos atstovą dar stipriau, atsakydavo: „Na ką jūs! Jūs niekada nesispjaudote!"

Tačiau juokingiausia, kad po kelių savaičių, kai ši istorija jau pasklido po visą Maskvą, nes ją juokaudami žurnalistai pasakojo vienas kitam, vienas užsienio agentūros korespondentas (gal geriau neminėsiu jo vardo) papasakojo man jos tęsinį:

– Įsivaizduoji, stoviu aš po vyriausybės pasitarimo, laukiu, kol išeis vyriausybės nariai. Ir kai išeina vienas iš ministrų, suprantama, imu jo klausinėti apie Chodorkovskio areštą, nes žinau, kad buvo svarstoma būtent šita tema. Staiga jaučiu, kad kažkas iš už nugaros man spjaudo į ausį: „Nedrįskite klausinėti apie Chodorkovskį! Ši tema nebuvo svarstoma!" Galvoju: „Kas čia man į ausį spjaudo?" Atsisuku, žiūriu – taigi čia Gromovas!

Žodžiu, greitai mano knyginiai Kremliaus personažai ėmė aktyviai vaidinti pačius save ir gyvenime. Be to, atrodo, jau ir patys nebegalėjo dorai suprasti: kuris iš jų – originalas, o kuris – literatūrinis herojus.

112 Knygoje aš aprašiau momentą, kai cenzūrą įvedęs prezidento spaudos atstovas, apimtas pykčio, nebegalėdavo valdytis ir rėkdamas ant žurnalistų, reikalaudamas išmesti iš straipsnių Putino kritiką, imdavo taškytis seilėmis. – Autorės pastaba.

O kalbant apie pagrindinį Kremliaus herojų Putiną, jeigu manote, kad jis paskambino man ir padėkojo už knygą, – truputį klystate. Jau po sprogimo prie mano durų aš svečiavausi pas mano garbei vakarienę surengusį „*Sunday Times*" korespondentą Maskvoje Marką Franketį, ir viena jo viešnia manęs paklausė:

– Lena, o ar tiesa, kad Putinas davė įsakymą uždrausti radijo stotį „Echo Moskvy" veiklą todėl, kad, kai jis važiavo iš savo vilos į Kremlių ir įsijungė mašinoje radiją, lyg tyčia išgirdo, kaip „Echo Moskvy" eteryje skaitomos tavo knygos ištraukos?

Aš vos nepaspringau nuostabiai skaniais vegetariškais makaronais, kuriuos Markas paruošė specialiai man: „Tik to dar betrūko! Maža, kad Kremlius man kelia problemas – jie dar nori sunaikinti ir mano draugus!"

Prisipažinsiu, nusprendžiau netikėti šia istorija ir manyti, kad tai herojinis „folkloras", kuriuo jau tuo metu tapusi bestseleriu mano knyga ėmė apaugti.

Tačiau greitai aš gavau šio pasakojimo patvirtinimą iš gana aukštą postą užimančio šaltinio. Kaip pasakojo mano draugas Borisas Nemcovas, jis viename kalnų slidinėjimo kurorte Europoje susitiko su Michailu Kasjanovu, kuris patvirtino, kad Putinas, perskaitęs mano knygą, iš tikrųjų „buvo įsiutęs". Maža to – pasak jo, prezidentas patikėjo vienam iš savo Kremliaus darbuotojų „išsiaiškinti" su radijo stotimi „Echo Moskvy", kurios žurnalistai reiškė man kolegišką informacinę paramą.

Pačiam Kasjanovui, kaip tikino Nemcovas, mano knyga „labai patiko"[113]. Be to, pasak Nemcovo, premjeras Kasjanovas prisipažino, kad jam ir jo žmonai „ypač patiko, kaip Tregubova pavaizdavo Putiną".

Praėjus keletui savaičių po šio pokalbio prezidentas Putinas premjerą Michailą Kasjanovą atstatydino.

– Be reikalo tu, Boria, jūsų su Kasjanovu pokalbį apie mano knygą visiems pasakojai! – juokais papriekaištavau draugui.

– Tu iš proto išėjai! – nesuprato juokų Nemcovas. – Aš gi prezidentui to nepasakojau – tik tau! Jeigu, žinoma, kas nors kitas Putinui nepranešė...

113 Įtariu, todėl, kad apie patį Kasjanovą knygoje nieko neparašyta. – Autorės pastaba.

Tuo metu politinis Putino antagonistas (bet kartu ir žmogus, kuris jį sugalvojo) – Borisas Berezovskis, sėdėdamas tremtyje Londone, vertindamas mano knygą pademonstravo neeilinį sąmojį ir savikritiką. Reikalas tas, kad netgi neatidūs skaitytojai negalėjo nepastebėti, kad būtent Berezovskiui ir jo klanui savo knygoje aš užkroviau moralinę atsakomybę už didžiumą pastaraisiais metais Rusijoje nutikusių kataklizmų. Maža to – knygoje keletą kartų aš tiesiai šviesiai pavadinau Berezovskį „bloguoju Rusijos politikos genijumi".

Todėl jūs galite įsivaizduoti mano nustebimą, kai, jau atleista iš „Berezovskio laikraščio", sulaukiau skambučio ir pakėlusi ragelį išgirdau:

– Lena, čia Berezovskis. Skambinu jums norėdamas išreikšti susižavėjimą jūsų knyga!

Berezovskis pareiškė, kad mano knyga – „pirmoji pastarojo meto knyga, kurią jis skaitė vienu atsikvėpimu nuo pradžios iki galo".

– Paskutinė knyga, kurią taip skaičiau, buvo Kunderos „Nepakeliama būties lengvybė"!

Tai buvo ne tik neapsakomas komplimentas, bet ir fantastiškas atradimas: į nemalonę patekęs oligarchas, pasirodo, skaito knygas!

Oligarchas pripažino, kad man pavyko „absoliučiai tiksliai perteikti gyvenamojo meto dvasią" ir „atsakomybės už šalį pojūtį – tiksliau, kaip tokio atsakomybės pojūčio trūksta pagrindiniams politikos žaidėjams".

Iš vieno svarbiausių pastarojo meto vidaus politinio proceso Rusijoje dalyvio lūpų – be to, dar tokio, kuris turbūt įsižeidęs dėl „blogojo genijaus" epiteto – toks įvertinimas skambėjo kaip geriausias komplimentas.

Neslėpsiu: buvau labai pamaloninta. Nors ir suvokiau, kad visų pirma literatūros mylėtojui Berezovskiui turbūt malonu tai, kad „daviau pipirų" jo priešui Putinui.

Beje, demonstruodamas savo draugiškus jausmus, Berezovskis žengė dar toliau: 2004 metų sausio 23-ąją aš gavau kvietimą atvykti į jo gimtadienį į Londoną. Pajutau: kad ir kaip negatyviai būčiau vertinusi šį žmogų anksčiau, kai jis buvo Kremliaus malonėje ir šalyje vieną po kitos režisavo užkulisines intrigas (tarp jų – ir Putino atvedimas į valdžią), dabar, kai visas Rusijos politinis elitas palaimino Putino pradėtą Berezovskio

pjudymą, vykti pas jį į „tremtį“ pasisvečiuoti – šaunu. Nuvažiavau – ir staiga atsidūriau labai glaudžioje artimiausių oligarcho draugų, šeimos narių ir kolegų kompanijoje, pakviestoje į šventę jo biure Londone, o paskui ir sodyboje prie Londono.

Reikia pasakyti, kad sunkiausia buvo išrinkti Berezovskiui dovaną. Na ką galima padovanoti žmogui, patenkančiam į turtingiausių pasaulio žmonių šimtuką? Pagalvojau, kad reikia padovanoti kažką tokio, ko jam tikrai niekada nepadovanos turtingi jo draugai: iškepiau Berezovskiui naminių žydiškų sausainių su cinamonu, riešutais, razinomis, džemu ir citrinos žievele.

Tiesą sakant, jau daugelį metų nebuvau kepusi šių sausainių – vis trukdė užsiėmimas politika. Todėl, kai vasario 2-ąją, iškart po bombos sprogimo prie mano durų, naujasis mano draugas oligarchas Berezovskis paskambino paklausti, ar aš gyva, ir išreikšti paramą, pirmiausia jo paklausiau:

– Borisai Abramovičiau, sakykit atvirai: ar jūs mano sausainiais dantų neišsilaužėt?

Jis įvertino pokštą ir juokdamasis patikino, kad sausainiai jam patiko.

Kai iškart po sprogimo daviau interviu laikraščiui „Komersant“ ir kai korespondentas pasidomėjo, ar aš nemanau, kad sprogimą „užsakė“ Berezovskis, man teko paaiškinti:

– Žinote, prieš keletą dienų aš buvau šio žmogaus namuose, jo gimtadienyje. Aš padovanojau jam sausainių. Sausainiai, aišku, kiek sudegė. Tačiau nemanau, kad jis būtų šitaip man už tai keršijęs.

Knyga padėjo man įgyti dar vieną draugą tarp Rusijos oligarchų. Be to, tarp tų, kurių verslas iki šiol dar Putino „neišbuožintas“ ir kurie vis dar gyvena Rusijoje – būtent todėl neminėsiu jo vardo. Pasakysiu tik tiek, kad tas žmogus, kurio verslas sudaro įspūdingą Rusijos BVP procentą, perskaitęs knygą, taip pat patvirtino, kad man pavyko maksimaliai tiksliai pavaizduoti Kremliaus kuluarinius karus, padariusius įtaką ir lemtingam mano šalies apsisprendimui. Oligarchas kukliai pavadino mane „žinomu žmogumi“, paprašė „užrašyti jį į gerbėjų gretas“ ir draugiškai patarė ruoštis tam, kad artimiausius dešimt metų gimtojoje šalyje aš galėsiu užsiimti „tik asmeniniu gyvenimu, bet ne politikos apžvalga ir žurnalistika“.

Galbūt jūs nepatikėsite, bet netikėčiausia man buvo ne mano „draugų" Kremliuje reakcija, o sukrečiantis emocinis paprastų žmonių atgarsis. Atrodytų, jie buvo taip iškankinti pastarųjų metų liberalių reformų, paskui jų atsisakymo, jiems jau seniai turėjo būti nusispjaut ir į žodžio laisvę, ir į tai, kas vyksta Kremliuje, ir juolab – į kažkokios mergiotės žurnalistės likimą.

Jūs net neįsivaizduojate: kokia meilės ir švelnumo jūra mane užliedavo susitikimuose su skaitytojais, kurie buvo organizuoti Maskvos ir Sankt Peterburgo knygynuose.

– Lenočka! Aš gaunu 2 tūkstančius rublių[114] pensijos per mėnesį! Bet nesigailiu, kad paišlaidavau ir nusipirkau jūsų knygą! Tai laisvės gurkšnis! Nenoriu, kad mums vėl užkimštų burnas, kad vėl visi gyventume drebėdami iš baimės prieš pilkus kagėbistus kaip sovietų valdžios metais! – sakė kažkokia sena moteriškė per susitikimo vakarą centriniame Sankt Peterburgo knygyne „Bukvojed" karštai spausdama man ranką.

Man ištryško ašaros: ką aš tokio padariau, kad ši pagyvenusi, daug vargo mačiusi moteriškė man dėkoja? Aš tiesiog papasakojau apie tai, ką mačiau savo akimis. Aš net negaliu niekuo jiems padėti – tiems, kurie lyg tikėdamiesi stebuklo atėjo pažiūrėti į „garsią rašytoją"...

O kartą Maskvoje aš nusileidau į metro ir matau: eskalatoriumi leidžiasi dviem maišais nešina moteris, akivaizdu, kad grįžta iš darbo, aišku, kad jai reikia maitinti šeimą, ir atrodo ji visai kaip mano mama, ji, ta paprasta, eilinė moteris, pastatė ant eskalatoriaus laiptelio maišus ir skaito mano knygą – aš pasijutau visiškai laiminga. Man pavyko tai, apie ką buvo galima tik svajoti: prisibelsti į paprastų, seniai nebetikinčių nei valdžia, nei parsidavusiais tai valdžiai žurnalistais žmonių širdis.

Ir jau galite įsivaizduoti mano laimę, kai šiemet per Velykas cerkvėje, kurioje aš meldžiausi, prie manęs priėjo visiškai nepažįstamas žmogus ir pasakė:

– Sveiki! Su šventėmis! Ačiū jums!

Aš paklausiau:

– Atleiskit, mes pažįstami?

– Jus daug kas pažįsta. Dėkoju jums iš širdies.

114 Apie 70 dolerių. – Autorės pastaba.

O kitoje cerkvėje (taip jau susiklostė, kad per šventes aš einu į dvi mėgstamas cerkves, esančias beveik viena priešais kitą), prie manęs priėjo visai jaunas nepažįstamas vaikinas ir tik paklausė:

– Jūs Lena?

Ir kai aš nusišypsojusi linktelėjau, jis karštai, broliškai triskart mane pabučiavo šventiškai pasveikinęs: „Kristus prisikėlė!"

Patikėkit: aš nesigiriu. Tiesiog bandau papasakoti jums, kokią fantastišką, nepelnytą, stebuklingą kompensaciją aš gavau pajutusi paprastų, gerų, nuostabių aplink mane esančių žmonių meilę, už visus tuos košmarus, kuriuos man teko iškęsti leidžiant knygą. Dar kartą kartoju: aš laiminga. Ir tokios laimės niekas iš Kremliaus vadovybės nė nesapnavo.

Ir kaip nustebau, kai suvokiau, kad ne tik gimtojoje Maskvoje, bet ir Europoje aš tapau įžymybe – nors mano knygos dar niekas nebuvo skaitęs.

Po pasikėsinimo, kai saugumo sumetimais aš buvau priversta keletą savaičių prieš Rusijos prezidento rinkimus praleisti užsienyje – iš pradžių Tel Avive, o paskui – Strasbūre, Paryžiuje ir Londone – niekaip negalėjau priprasti prie to, kad mane nuolat atpažįsta gatvėse ir prieina, šypsosi, sako komplimentus.

Ypač man įsiminė graži arabų kilmės mergina, vilkinti „*Air France*" uniformą, Šarlio de Golio oro uoste ji puolė prieš mane vos ne ant kelių:

– Jūs tokia drąsi! Aš jumis žaviuosi! Tik tokios drąsios moterys kaip jūs gali išgelbėti pasaulį! Atminkite: mano vardas Mariam!

Aš tiesiog apstulbau:

– Iš kurgi jūs mane pažįstat?!

– Aš mačiau jus per televizorių – Prancūzijoje apie jus daug rodė per *ARTE* ir „*Canale Plus*" televizijos kanalus!

Aš ėmiau juoktis;

– Žinote, Mariam, dabar aš pagaliau suprantu, kodėl mano šalyje Putinas sunaikino visas nepriklausomas televizijas – kitaip jis tiesiog neturėtų šansų... Mano manymu, jis tiesiog neišlaikytų konkurencijos!

*** *** ***

Juokingiausia, kad dėl mano knygos netikėtą šlovę tarp visiškai nepažįstamų žmonių užsienyje patyrė ir mano tėtis. Per vieną iš savo kolegų jis staiga

gavo linkėjimus nuo kažkokio Marko Vološino (legendinio Kremliaus administracijos vadovo, vieno iš mano knygos herojų, bendrapavardžio), kuris, kaip pasirodė, gyvena Jordanijoje, užsiima naftos verslu ir turi savo firmą „Marvol" (nesunku atspėti, kad pavadinimas sudarytas iš Vološino vardo ir pavardės). Kaip tėčiui pasakojo kolegos, sužinoję, kad knygos autorės tėvas dirba gretutinėje šakoje (projektuoja krovimo ir iškrovimo terminalus), Markas Vološinas netgi ėmė svarstyti, ar nevertėtų pasiūlyti tėčio institutui atlikti jo firmos užsakymą.

*** *** ***

O tikrasis Vološinas iš Rusijos paskambino man tuo metu, kai mano knyga dėl nepaaiškinamų priežasčių tris savaites buvo sulaikyta spaustuvėje. Visa tai vyko iškart po Chodorkovskio arešto, ir iš savo šaltinių aš žinojau, kad Vološinas, nenorėdamas už šiuos represinius veiksmus prisiimti moralinės atsakomybės, parašė Putinui atsistatydinimo pareiškimą.

– Aleksandrai Staljevičiau, jūs, sako, parašėte atsistatydinimo pareiškimą? – tiesiai paklausiau aš.

– Aš parašiau pareiškimą, kad man greičiau duotų paskaityt Tregubovos knygą! – savo įprasta maniera pajuokavo Vološinas. – O kur tu apskritai prapuolusi? Kada duosi paskaityt savo knygą?

– Jeigu norite paskaityti – prašom duoti nurodymus atsakingiems organams, kad jie knygą iš spaustuvės galų gale išleistų ir leistų atvežti į Maskvą! – „pajuokavau" aš atsakydama.

– O kur jie dings – praleis... – nusijuokė Vološinas. – Ateik į svečius, a? Tarkim, penktadienį? Laukiu knygos dovanų! Ateisi?[115]

– Aš ateisiu. Tik kur pas jus „į svečius" ateiti? Jus juk atleis iki to laiko! Jūs jau kabineto Kremliuje tuo metu nebeturėsit, – nepiktai atsakiau pašnekovui juokaudama pagal mūsų įprastą vienas kito „išdūrinėjimo" tradiciją.

Šis pokalbis su Vološinu vyko antradienį. Vėlų ketvirtadienio vakarą, po trijų savaičių sulaikymo, į Maskvą netikėtai vis dėlto atvežė mano ilgai lauktą knygos tiražą. O ketvirtadienio naktį tapo aišku, kad Vološinas atstatydina-

115 „Į svečius" pas Vološiną – tai visada reiškė į Kremlių, į prezidento korpusą. – Autorės pastaba.

mas. Taigi penktadienį eiti pas jį „į svečius", kad padovanočiau knygą, jau iš tikrųjų nebeturėjau kur. Tad ir jo, ir mano „pokštai" pasirodė pranašiški.

Dėl knygos mes su Vološinu, o kartu ir su Putinu tapome vos ne komiksų herojais. Kol kas, laimė, tik virtualiais. Tuoj papasakosiu, kur šuo pakastas. Vieną gražią dieną vėl ėmė plyšoti telefonas. Klausimas, kuriuo mane atakavo televizijų ir laikraščių žurnalistai, buvo gana neįprastas:

– Sakykit, Lena, ar jūs ištekėjusi?

– O kodėl jus tai domina?! – kiek nustebau aš. – Ar jūs norite man pasipiršti?

– Suprantate, čia pasirodė informacija, kad jūs ištekate... Už Vološino, buvusio Kremliaus administracijos vadovo... Jūs jau atleiskite, kadangi jūs dabar – visuomeninės reikšmės figūra, mes privalome pasidomėti jūsų asmeniniu gyvenimu...

Aš ėmiau kvatotis:

– O iš kur jūs ištraukėt šią informaciją?

– O jūs užeikit į internetinį puslapį „http://vladimir.vladimirovich.ru" ir pažiūrėkit...

Puslapis, nurodytas kaip šios informacijos šaltinis, priklausė populiariam Rusijos interneto veikėjui, internetiniu slapyvardžiu Parker, jis įsigudrino užregistruoti Rusijos prezidento Putino vardą ir tėvavardį kaip savo prekyženklį:

„Vladimiras Vladimirovičius. TM"

Šis prekyženklis dabar visuotinai žinomas visiems aktyviems Rusijos interneto vartotojams ir, galimas daiktas, net populiaresnis nei pats Putinas.

Ir šio puslapio autorius kasdien aprašinėja visokias juokingas Kremliaus gyvenimo istorijas. Be to, tyčia tikrus įvykius suplakdamas su absoliučiai išgalvotais. Taigi skaitytojai kai kada negali suprasti, kur mistifikacija, o kur tiesa.

Šį kartą, greta visiškai realaus įvykio – vieno iš prezidento referentų atsistatydinimo – „Vladimiras Vladimirovičius. TM" aprašė prezidento Putino pokalbį su naujuoju administracijos vadovu (paskirtu vietoj Vološino):

– Tu tik smarkiai nesijaudink... Supranti, Tregubova išteka...

– Už ko?! – sušunka Putinas.

– Už jo. Už buvusio tavo administracijos vadovo Vološino, – atsako jam.

Tada Putinas čiumpa iš slapto seifo Šamilio Basajevo koją ir Ruslano Gelajevo ranką (čečėnų smogikai, suluošinti specialiųjų Rusijos tarnybų operacijų metu) ir įsiutęs ima jomis talžyti mano knygą.

Baigiasi reportažas tragiškai: „Vladimiras Vladimirovičius sėdėjo savo kabineto Kremliuje kamputyje ir gniaužė kumščius. Jo prezidentiniais skruostais tekėjo šykščios vyriškos ašaros."

*** *** ***

Štai dabar jūs žinote, kaip kas reagavo į mano knygą. Ir galite spręsti – kas iš mano „draugų" praėjus trims mėnesiams po knygos publikacijos galėjo palikti man karštus, pernelyg karštus linkėjimus – bombą – prie mano durų.

TIESIOG ATSISVEIKINIMUI

Ir nemaniau, kad savo knyga man teks laidoti Rusijos liberalizmą. Kad mano asmeninė istorija taps iš esmės pomirtiniu paminklu tai trumpai ir nuostabiai, kupinai vilčių ir perspektyvų laisvės epochai Rusijoje, kuri gyvavo, deja, mažiau nei 10 metų – po sovietinės valdžios kracho ir Jelcino prezidentavimo metu.

Įdėmūs skaitytojai jau turbūt iš kelių užuominų suprato, kad, keletą savaičių po sprogimo pasėdėjusi užsienyje, aš visgi grįžau į Rusiją. Nors vieši ir nevieši pasiūlymai likti emigracijoje liejosi kaip iš gausybės rago.

O grįžusi į Maskvą, aš galų gale, rodos, supratau, kodėl mane visą gyvenimą taip slogiai, taip maniakiškai, taip asmeniškai jaudino kiekviena reformų politikos nesėkmė. Matyt, aš tiesiog intuityviai, tiesiog šeštuoju pojūčiu, jutau, kuo tai baigsis man. Išvardyti kuo? Tuo, kad dabar kas kartą išeidama iš buto aš tikrinu, ar nėra prie durų eilinės bombos sprogdiklio virvutės – šito mane mokė saugos darbuotojai. Tuo, kad, jeigu gimtajame mieste man iš paskos dešimt minučių eina koks nors žmogus, aš imu įtarti, kad vargu ar tai norintis su manimi susipažinti gerbėjas. Tuo, kad, kai kalbuosi telefonu, kaskart užsikertu – nes iškart kaip redaktorė įvertinu, kaip efektingai atrodys pokalbių išklotinės kokiame nors interneto puslapyje, į kurį specialiosios tarnybos reguliariai „nutekina" „kompromatą" – pastaraisiais metais tai ne kartą patyrė garsūs politikai. Tuo, kad aš nebeinu į savo namo laiptinę, jeigu ten stoviniuoja koks nors nepažįstamasis. O jeigu kas nors ilgai stovi koridoriuje prie mano buto – aš iškart iškviečiu apsaugą. Štai toks asmeniškai man liberalių reformų žlugimo Rusijoje istorinis epilogas.

Istorija – tai apskritai asmeniškas dalykas. Labai individualus. Kolektyvinė, mano manymu, būna tik psichozė.

Tačiau kartais istorijoje pasitaiko keistų, stebuklingų verpetų – vos apčiuopiamų kaip gegužės vėjo dvelksmas, bet dėl to ne mažiau realių, besisukančių vargu ar žmogaus protu paaiškinamomis spiralėmis, bet nuo to dar stebuklingesnių. Ir tada išskirtinė proga pasitaiko ne atskiriems žmonėms, o ištisoms tautoms ir šalims. Pasitaiko be jokios priežasties – tiesiog dėl fortūnos šypsnio. Tiesiog todėl, kad iki tol žmogaus sukurtoje istorijoje buvo per daug blogio ir žmonės prarado tikėjimą.

Kiekvienas žmogus visada turi pasirinkimą: pasinaudoti jam suteikta proga ir pakeisti gyvenimą arba pražiopsoti Dievo dovaną ir toliau gyventi vidutinį, iki galo nerealizuotą ir todėl nelaimingą gyvenimą – lygiai taip yra ir šalims. Šalis irgi gali pasinaudoti tuo stebuklu, ta išskirtine proga, kuri jai yra padovanota, – o gali ir vėl tarsi pensininkas aligatorius nuspręsti ropoti atgal į pažįstamą, tingią ir dvokiančią Stikso pelkę.

Tai štai: Jelcinas buvo stebuklas. Tiksliau – žinoma, ne jis pats. Tiesiog jis netikėtai pajuto stebuklą, tą didingą epochos ritmą ir alsavimą, tą išskirtinę progą ir didį iššūkį. Ir kaip galėdamas bandė prilygti šiam iššūkiui. Na, pagalvokit patys: žmogus, visą gyvenimą dirbęs komunistinėje partinėje nomenklatūroje, šešiasdešimties metų pasiraitojęs kelnes staiga užlipa ant tanko, kad prie legendinių Maskvos „Baltųjų rūmų" apgintų demokratiją, ir sugriauna viską, o svarbiausia – sugriauna pats save. Žinote, dabar man netgi atrodo, kad tai buvo kažkas giliai simboliška, kad Jelcinas, kilęs iš paties „sibiriškiausio" miesto Jekaterinburgo, kuriame praėjusio amžiaus pradžioje bolševikai sušaudė paskutinio Rusijos imperatoriaus Nikolajaus II šeimą: žmoną, dukteris, sūnų ir netgi dvaro gydytoją Botkiną. Maža to – labai simboliška, kad būtent Jelcinas buvo tas vietinio srities kompartijos komiteto vadovas, sovietiniais laikais įsakęs nugriauti nelaiminguosius „Ipatjevo namus", kurių rūsyje buvo įvykdytos tos žudynės, masinio raudonojo teroro simbolį. Ir staiga būtent jis po kelerių metų, vedamas kažkokios nuojautos, pavirto aršiu antikomunistu, atgailaujančiu dėl masinių žudynių ir represijų, kurios vainikavo 70 metų komunistų diktatūrą mano šalyje.

Jelcinas iš tikrųjų turėjo kažkokią atgailos dvasią. Na, pasakykit man: kaip dar – jeigu ne stebuklu – galima paaiškinti tai, kad buvęs partinis

„aparatčikas", pratęs valdyti voliuntaristiniais metodais, staiga, vos įžengęs į Kremlių (tai yra kai įgijo gerokai daugiau valdžios įgaliojimų), ėmė rūpestingai elgtis su žurnalistais, vos ne kaip šventasis? Spauda Jelciną drabstė purvais taip, kaip pastarąjį dešimtmetį turbūt nė vienas prezidentas nė nesapnavo. O jis neuždraudė nė vieno laikraščio, nė vieno televizijos kanalo ir netgi nepadavė į teismą nė vieno žurnalisto.

Supraskit mane teisingai: aš visai nedievinu seno, sergančio alkoholizmu, nenuspėjamo žmogaus, depresijos akimirkomis leisdavusio savo šeimai ir aplinkai dėl kvailų, smulkių savanaudiškų intrigų vieną po kitos griauti visas valdžios ir ekonomikos konstrukcijas, galėjusias garantuoti šaliai civilizuotą raidą.

Aš apskritai dabar kalbu ne apie Jelciną. Ir taip knygoje apie jį pasakiau daug ir gero, ir blogo, visko. Aš kalbu apie istoriją.

Savo istoriją galima nugyventi kaip didžią, o galima – kaip vidutinę, pilką ir eilinę. „Kaip visų". Žinote – tipinis atvejis: vaikinas myli merginą, bet ji atrodo jam nepasiekiama. Ir, užuot truputį pakentėjęs, užsiėmęs savęs tobulinimu ir siekęs savo išrinktosios meilės, jis vieną akimirką, tik dėl tingumo, nutaria vesti ne savo svajonių merginą, o tą, kuri atsitiktinai pasipainiojo po ranka. Ir, rodos, žmona nebloga, kaip visų, ir vaikų jau yra, tik va visas gyvenimas kažkoks bedžiaugsmis: dabar jis ne rašo genialų romaną, kaip kad svajojo jaunystėj, o trina kėdę antraeilėse pareigose pilkame biure – vaikus juk maitinti reikia...

Štai lygiai taip pat nutinka ir šaliai, praleidusiai savo progą. Ji panyra į amžiną ir pilką melancholiją. Kaip tik tokia buvo Brežnevo laikų Sovietų Sąjunga: nerealizavusių savęs prasigėrusių genijų šalis. Genijų, kurie buvo gyvi palaidoti oficialiosios ideologijos kape. Talentingiems žmonėms tekdavo arba bėgti į Vakarus, arba tapti priešais, arba pasitraukti į vadinamąją „vidinę emigraciją" – tai iš tikrųjų dažniausiai reikšdavo sunkų alkoholizmą. Vėl tokia tapti dabar rizikuoja Putino Rusija. Jūs tik įsivaizduokit: koks turi būti, pavyzdžiui, garsaus ir ambicingo televizijos laidų vedėjo savęs vertinimas, kai visos šalies akivaizdoje politiniai cenzoriai iš jo pasityčioja ypač ciniškai, įsakydami iškirpti siužetą apie kažkokią knygą? Ir jis, vėlgi visos šalies akivaizdoje, paklūsta. Beje, Leonidas Parfionovas, su kuriuo valdžia būtent taip ir pasielgė, kai jis pabandė savo laidoje parengti siužetą apie mane ir mano knygą, po šio viešo pažeminimo netrenkė duri-

mis ir neišėjo iš NTV, o dirbo ten toliau, svariai paaiškinęs, kad „savo kanalo jis neturi, todėl eiti jam nėra kur". Ir tai tik vienas viešas pavyzdys, kaip totalitarinė valdžia verčia kūrybingus žmones rinktis: arba „nusilenkti" ir tapti iš esmės Kremlių aptarnaujančiu personalu, arba būti išmestam į gatvę ir netekti teisės dirbti pagal savo profesiją.

Beje, kaip tik tuo metu, kai perdaviau šį rankraštį literatūros agentui, Leonidą Parfionovą apskritai atleido iš NTV – už tai, kad jis parodė savo laidoje interviu su buvusio čečėnų lyderio Jandarbijevo našle, apkaltinusia specialiąsias Rusijos tarnybas nužudžius jos vyrą Katare.

Arba kitas pavyzdys, kurio negaliu suprasti. Vyriausiasis vieno leidinio redaktorius gauna iš leidinio savininko tam tikrą sumą pinigų, pakankamą tam, kad galėtų laikyti save kukliu pradedančiu milijonieriumi. Tačiau ši solidi finansinė padėtis ne tik nepadaro to vyriausiojo redaktoriaus laisvo politiškai, morališkai, žmogiškai ar kaip nors kitaip – o netgi atvirkščiai: paverčia jį vergu, karštligišku susirūpinusio ir ieškančio šešėlinio finansinio Kremliaus ir jo satelitų palankumo. Na, tiesiog įsivaizduokit: jeigu jūs banke turėtumėt milijoną – tai yra jeigu jūs ilgam būtumėt išvaduoti nuo būtinybės galvoti, kaip uždirbti pinigų duonai kasdieninei, ir jeigu turėtumėt progą, pasinaudodami finansine nepriklausomybe nuo valdžios struktūrų, padaryti ką nors gero – na, nejaugi jūs praleistumėt šią progą ir pultumėt maniakiškai ieškoti antro ir trečio milijono (daugiau iš valdžios vis vien niekada neuždirbsite)? Ši psichologinė mįslė man visada liks neįminta.

Arba štai dar pavyzdys: paskutinio nepriklausomo opozicinio oligarcho finansuojamo televizijos kanalo žvaigždės staiga sutinka padėti valdžiai, apeinant įstatymus, atimti iš savininko jo kanalą. Be to, vidiniai visų jų motyvai skirtingi: vienam televizijos eteris yra narkotikas, be kurio jis nebegali gyventi ir dėl naujų narcisistinių seansų yra pasiruošęs viskam – netgi tapti marionete. Kiti iš ankstesnių televizijos kanalo rėmėjų pasiėmė per daug kreditan vilų statybai kokiame nors mielame pajūrio kaimelyje Kote Grande, o valdžia kaip tik garantuoja tuos kreditus padengti. Treti tiesiog pernelyg įprato gyventi už pusšimtį tūkstančių „baksų" per mėnesį ir tiesiog nebegali įsivaizduoti, kaip reikėtų sumažinti išlaidas. Tačiau kad ir kaip šis grupinis sąmokslas likviduojant nepriklausomą televizijos kanalą būtų paaiškinamas, aišku viena: vaikai, augantys minėtose nepigiose vilose, niekada neturės progos tapti laisvų žmonių vaikais.

Tačiau dar sunkiau suprasti tuos, kurie žaidė iš didelių sumų – oligarchus. Kodėl šiems talentingiems, azartiškiems ir nepaprastai atkakliai tikslo siekiantiems žmonėms, kuriems užteko nuovokos per porą trejetą metų susikrauti sau milijardinį turtą, neužteko proto suprasti, kad Rusija – ne stalo žaidimas „Monopolis"? Kodėl po pirmo – laukinio, banditiško – kapitalo kaupimo etapo nebuvo galima susitarti ir paskelbti bent jau trumpo „peštynių" moratoriumo, kad būtų išsaugotas civilizuotos, liberalios šalies raidos galimybės? Ir kodėl jiems neužteko proto apskaičiuoti savo veiksmus bent du žingsnius į priekį? Kodėl Gusinskis ir Berezovskis iš pradžių dėl apgailėtino nuosavybės kąsnio svarbiausiu gyvenimo reikalu laikė „išmesti iš žaidimo" Čiubaisą, Potaniną, Nemcovą ir kitus reformatorius, laisvosios rinkos šalininkus, pasisakiusius už buvusios valstybės nuosavybės privatizavimą atvirais aukcionais, o ne vyriškais pašnibždėjimais į moterišką prezidento dukters ausį? Kodėl vėliau Gusinskiui staiga parūpo sunaikinti buvusį draugą Berezovskį? Kodėl paskui Berezovskis ir Gusinskis staiga vėl susitaikė, bet tik po to, kai juos abu iš Rusijos išvarė Putinas – žmogus, kurį į valdžią atvedė Berezovskis? O tuo metu Čiubaisas ir Potaninas nutarė atkeršyti už visas skriaudas ir kaip svarbiausią gyvenimo tikslą užsibrėžė sunaikinti Berezovskį ir Gusinskį – dėl to susitaikę su specialiųjų tarnybų, apskritai panaikinusių šalyje liberalizmą, atėjimu į valdžią? Ar vertėjo dėl to, dėl visų šių ištobulintų, gudriai suregztų intrigų gaišti dešimtmetį, – kad paskui vėl grįžtume prie to, nuo ko buvo pradėta?

Deja, draugai oligarchai, kaip patyrusi politikos analitikė manau, kad tai paslaptingas, grupinis infekcinis proto pamišimas, sukeltas kažkokios paslaptingos bacilos, diversantų specialiai sukurtos pagrindinėse specialiųjų tarnybų laboratorijose, – kitaip to paaiškinti negaliu.

Neįmanoma suprasti ir Jelcino. Tėvo meilė – žinoma, nuostabus jausmas, bet visgi vargu ar vertas to, kad dėl jo sužlugdytum didžiausią savo gyvenimo darbą – atviros demokratinės visuomenės gimtojoje šalyje sukūrimą. Jeigu patikimiausia finansinė schema tėčiui atrodė ta, kuri vedė per jo dukrą jos būsimo vyro link ir toliau prie artimiausio būsimo žento draugo (ir atvirkštine seka: verslo idėjos iš artimiausio draugo smegenų per būsimą žentą perpilamos į dukters ausis ir toliau į tėčio) – iš esmės nieko blogo tame nėra. Jei tik ši finansinė šeimos schema nėra perkeliama visai didžiajai šaliai ir nepradeda daryti įtakos dalijantis nuosavybę ar ku-

luaruose priimant valstybinius sprendimus. Viso to rezultatas – po daugelio katastrofiškai žlugdančių jo aplinkos intrigų prezidentui reformatoriui neliko kitos išeities, kaip tik sutikti perduoti valdžią kagėbistui, dabar planingai vieną po kito naikinančiam visus jo liberalius laimėjimus.

Ir paskutinė mįslė: na kodėl per visus tuos tarpusavio pjautynių dėl nuosavybės metus niekam į galvą neatėjo laisvalaikiu iki galo užbaigti struktūrinių reformų ir demonopolizuoti ekonomikos, padaryti valstiečių (o ne buvusių sovietinių kolūkių pirmininkų) teisėtais žemės savininkais, atverti šalies finansinės sistemos Vakarų bankams ir priimti įstatymų, garantuojančių smulkiojo ir vidutinio verslo apsaugą?

Juk tai net ne „sąžinės" ar „atsakomybės šaliai", o primityvaus savisaugos jausmo klausimas! Kad tauta, pastarąjį šimtmetį daugybę kartų iš eilės tokiais iškrypėliškais būdais įžūliai prievartauta, vėl bevališkai ir apatiškai nepultų eiliniam diktatoriui į glėbį.

Žodžiu, kolektyvinėmis, daugiametėmis, atkakliomis pastangomis mano šalis prašvilpė savo stebuklą.

Didžiausią stebuklą – „aksominės" revoliucijos galimybę po 70 metų komunistinės tironijos. Iš esmės „aksominė" revoliucija – tai svajonė, nors kartą turbūt aplankiusi kiekvieną šalį. Ir Rusijai ši svajonė jau buvo beveik tapusi realybe. Aš pabrėžiu „beveik" – būtent todėl, kad dviejų didžiausių pavojų „aksominės" revoliucijos kūrėjams būtina vengti – tai visų pirma kraujo praliejimo ir antra – revanšo. Masinio kraujo praliejimo, pereinant iš vienos santvarkos į kitą, Jelcinui išvengti pavyko. Tačiau paskui, kad ir kaip jis bandė susukti šalies raidos liniją į spiralę, užlenkti naują viją, ji užsispyrusiai susiriesdavo į primityvų ratą. Ir galiausiai grįžo į tą patį tašką, iš kurio ir buvo pradėtas kelias.

Rezultatas toks, kad liberalių Jelcino reformų dešimtmečio lyg ir nebuvo: Kremliuje vėl sėdi pilki žmonės „civiliais" drabužiais, savo pilkame, tvankiame, voratinkliais apaugusiame kampelyje atliekantys savo pilkus darbelius (tiksliau – šalies darbelius). Įvyko būtent tai, ko ir norėjo sovietinių specialiųjų tarnybų elitas, kai devinto dešimtmečio pabaigoje sugalvojo „perestroiką": juk niekas iš Sovietų Sąjungos vadovybės nenorėjo įgyvendinti realių liberalių reformų ir leisti šalyje atsirasti realiai demokratijai. „Revoliucingiausiai" nusiteikusios ankstesnio elito dalies svajonė buvo persigrupuoti, senąją, jau apimtą senatvinio marazmo partijos vadovybę

pakeisti jaunesne ir sukurti valdančiojoje komunistų partijoje kiek „liberalesnę“ frakciją, kovojančią už jauno SSKP ir KGB elito komercinę laisvę, elito, kuris, parduodamas naftą Vakarams, aktyviau uždirbtų valstybei pinigų. Taigi žodis „perestroika“ buvo vartojamas labai tiksliai: jis reiškė visai ne „reformas“, o tik „persigrupavimą“. Kaip kad kareiviams stovint rikiuotėje: jie gauna komandą „pirmais antrais išsiskaičiuot“, ir tas, kuris stovėjo antras, žengia žingsnį į priekį iš už pirmojo, o tie, kurie stovėjo pirmi, atvirkščiai – eina į antrą gretą. Taigi Putinas nenuvylė organizacijos, kuri jį maitino: specialiosios tarnybos ne tik susigrąžino valdžią šalyje, bet tuo pat metu spėjo ir persigrupuoti, ir susodinti į vadovų postus jaunus ir tvirtus statytinius. Pastariesiems dėl trumpo liberalizacijos periodo dar ir dabar Vakarų lyderiai tiesia ranką. Aš jums sakau: tai mutantai, sėkmingai prisitaikę prie aplinkos, užsimaskavę kaip civilizuotos visuomenės žmonės.

Be to, paaiškėjo, kad vėl šalį valdančios būtybės, kaip ir anksčiau, labiausiai pasaulyje bijo vieno vienintelio dalyko: šviesos. Kai į jų suplėkusį pilką valdžios kampelį nukreipiamas profesionalaus digerio žibintuvėlio šviesos spindulių pluoštelis, jie ima mėšlungiškai rangytis, cypti, puldinėti ketindami tave suėsti. Būtent todėl, kai tik parašiau digerišką savo knygą, iškart buvau užpulta visos bandos. Būtent todėl aš akimirksniu netekau teisės dirbti žurnaliste gimtojoje šalyje.

Na, nieko. Kremliaus mutantų jų irštvoje jau niekas nebetrikdys – aš manau, mažiausiai 10 metų. Visus šalies digerius Putinas sunaikino kaip klasę, o išgyvenusius patikimai izoliavo nuo visuomenės ir nutraukė visus jų ryšius su žiniasklaida.

*** *** ***

Asmeniškai man pati didžiausia šios knygos intriga – ar tarp Vakarų politikų atsiras nors vienas džentelmenas, užstosiantis merginą, kurios ką tik viso pasaulio akivaizdoje vos nesuėdė Kremliaus vilkolakiai? Jeigu jau nė vieno tokio narsuolio neatsirado tarp Rusijos politikų.

Aš tikiu, kad ir jūsų šalyje valdininkai piktnaudžiauja savo galiomis bendraudami su žurnalistais. Yra tik vienas mažas, bet esminis skirtumas: jeigu kurioje nors demokratiškoje šalyje viešai sužinoma, kad politikas įvedė TOTALINĘ cenzūrą arba įsakė išvyti žurnalistą iš darbo dėl politinių moty-

vų, jis iškart būtų priverstas atsistatydinti. Beje, demokratinėje šalyje totalinės cenzūros įvesti neįmanoma...

Taigi turiu klausimą jums, ponai Blerai, Bušai, Širakai, ir kitiems, kurie laikote poną Putiną savo draugu ir susitikę paduodate jam ranką. Ar, ir perskaitę šią knygą, jūs, kaip ir anksčiau, apsimesite, kad viskas gerai? Kad jis – padorus, civilizuotas žmogus?

Žinote, tai tipiška bailaus kaimyno pozicija, kaimyno, žinančio, kad vaikinas, gyvenantis priešais, muša savo žmoną ir vaikus (jis puikiai mato ant jų veidų mėlynes ir kasdien girdi už sienos jų klyksmus), tačiau nutaria nesikišti ir susitikęs netgi meiliai, pataikaujamai šypsosi sadistui. Nes galvoja: „O jeigu jis ir mane sumuš, jeigu įsikišiu?“ Problema tik tokia, kad, kai sadistui ir chamui nusibos savavaliauti savo namuose, jis akimirksniu persimes prie kaimynų.

Šią lemtingą klaidą Vakarų valstybės kartą netolimoje istorijoje jau padarė: po 1917 metų valstybinio perversmo Rusijoje ir po to, kai bolševikai žvėriškai išžudė caro šeimą, o kartu ir dar keletą milijonų žmonių, Vakarai, nepaisydami to, silpnavališkai nutarė užmegzti su banditais diplomatinius santykius. Tuo nulemdami baisią dar dešimties milijonų žmonių mirtį Gulage. Ir skaudžiausia Vakarams – tiesioginis tokios bailios stručio politikos rezultatas buvo šaltasis karas ir branduolinis pavojus. Nes dėl Vakarų nuolaidžiavimo valdžioje įsitvirtinusi gauja greitai pasigamino branduolinį ginklą ir ėmė juo grasinti Vakarų šalims.

Žodžiu, kaip Rusijoje tokiais atvejais sakoma: „Negąsdinkit stručių – grindys betoninės“.

Dabar, jau po rugsėjo 11-osios tragedijos, susidaro įspūdis, kad Vakarų valstybių lyderiai apskritai „pardavė“ Putinui galimybę nebaudžiamam naikinti nepriklausomus savo šalies žurnalistus, likviduoti visus laisvus televizijos kanalus ir spaudą mainais į Kremliaus atsisakymą palaikyti buvusius tradicinius Sovietų Sąjungos draugus – nuo pasaulinės bendruomenes atskirtas valstybes.

Įdomu: ar Vakarai labai nustebs, jei, pasikeitus konjunktūrai ir kritus naftos kainoms, Putinas staiga griežtai atsisakys naudingai „parduotos“ užsienio politikos pozicijos (tiesiog todėl, kad bet kokia pozicija, kurią galima pirkti ar parduoti – itin netvirta), ir, spaudžiant seniesiems, postsovietiniams karo ir pramonės lobistams, iki galo nereformuota Rusija vėl grįš

prie mobilizuotos ekonomikos, prie „tradicinių“ savo partnerių atskalūnų, ir šalis vėl atsiribos geležine uždanga.

O turint galvoje tai, kad laisvos visuomenės kūrimo procesas Jelcino laikais mano šalyje gyvavo (deja, turiu tai konstatuoti), matyt, visų pirma dėl Vakarų paramos (tiesiog todėl, kad rusų tautos sąmonėje tokios sąvokos kaip „laisvamanybė“ buvo fiziškai sunaikintos komunistų), šiandieninė Vakarų pozicija bet kokiu atveju reiškia viena: su Rusijos demokratija galima atsisveikinti dar pusei amžiaus.

Negana to – mainais į Kremliaus reiškiamą moralinę paramą Baltųjų rūmų administracijai vadinamajame „antiteroristiniame“ kare Amerika ir dauguma Europos šalių jau seniai išrašė Putinui indulgenciją bet kokioms karinėms, net ir pačioms žvėriškiausioms, priemonėms Čečėnijoje.

Ką jau čia uždavinėti kvailus klausimus: jeigu Vakarai „atidavė“ Čečėniją ir laisvą žiniasklaidą, tai ar išdrįs nors vienas Vakarų lyderis užtarti žurnalistę, kuriai atvirai atimta teisė užsiimti savo profesija dėl Putinui nepatikusios knygos, o vėliau dėl to vos nesusprogdintai?

*** *** ***

Šiandien aš su mama švenčiu savo gimtadienį. Taip pavargau nuo visų savo „literatūrinių“ nuotykių, kad jau nebeturiu jėgų pasikviesti svečių. Sėdžiu savo namuose – tame pačiame bute, prie kurio durų sprogo bomba – ir rašau šį baigiamąjį žodį vakarietiškam knygos leidimui.

Mama atvežė man puokštę alyvų, nuskintų nuo mano mylimo krūmo, kasmet po tėvų langais išsiskleidžiančio kaip tik mano gimtadieniui, tyliai prisėdo prie manęs ir paklausė:

– O tu norėtum grįžti atgal, į tą laiką, kai dar nebuvo nei knygos, nei viso to košmaro su bomba, nei atleidimo iš darbo, nei skandalo?

– Na, ką tu, mamyte, mieloji, – aš tokia laiminga, kad man pavyko sukurti knygą! Tai toks stebuklas, kad ją pavyko išleisti Rusijoje! Aš tik dėl jūsų jaudinuosi, – atvirai prisipažinau aš.

Jau ne pirmą kartą artimi žmonės užduoda man klausimą: „Ar vertėjo rizikuoti viskuo: pradedant karjera ir baigiant gyvenimu – dėl knygos“?

Žinote, kažkodėl vietoj atsakymo atmintyje man vis iškyla vieno nuostabaus rusiško XX amžiaus romano, parašyto tremtyje, užsienyje, nes au-

torių tiesiog pykino nuo diktatūros, epigrafas. Tai štai: „Kokia strėlė lekia amžinai? – Strėlė, pataikiusi į taikinį".

Neseniai prie mano durų vėl priėjo ir kaimynus išgąsdino vyriškis, prisistatęs kaip buvęs kalinys, kuriam Kriminalinės paieškos skyrius „bando prikabinti bylą dėl sprogimo prie mano durų, nes vadovybė jiems įsakė skubiai bylą užbaigti". Atėjūnas „nudžiugino" mane ir tuo, kad jam „jau bandė prikabinti „Cholodovo bylą"[116].

Perskaitę „politiškai susirūpinusios" merginos knygą, jūs galbūt ir nepatikėsit, bet atskleisiu didelę paslaptį: aš užkietėjusi kosmopolitė iš prigimties. Aš – pati sau valstybė. Aš laiminga bet kokiame visatos taške, kur turiu savo mėgstamas knygas, savo nešiojamąjį kompiuterį ir galiu rašyti nepolitinę (pabrėžiu) prozą.

Tačiau man būtų gaila, jeigu publikavus šią knygą užsienyje būčiau priversta palikti Maskvą visam laikui. Šiame mieste viskas taip tankiai apaugę mano prisiminimais, kad su juo išsiskirti būtų taip gaila, kaip, sakykim, sudeginti senus savo dienoraščius.

Tiesą sakant: aš ir į politinę žurnalistiką atėjau vedama tik vieno slapto romantiško tikslo – padėti savo „išorinei" šaliai tapti nors truputį panašesnei į vidinę. Juokinga, kad sau tai pripažinau tik dabar – kai dirbti žurnaliste nebegaliu. Dėl kažkokios keistos likimo užgaidos mano, kaip žurnalistės, istorija prasidėjo būtent tą akimirką, kai Rusijoje prasidėjo nepriklausomos žurnalistikos istorija, o baigėsi kaip tik tuomet, kai Rusijoje beveik baigėsi nepriklausomos žurnalistikos epocha.

Na, ką padarysi, jeigu man taip ir nepavyko paaiškinti savo „išorinei" šaliai, kokia graži ji galėtų tapti? Mano asmeninė, vidinė, šalis nediegia savo idealų prievarta. Tuo ji teigiamai skiriasi nuo išorinės šalies.

Jei kalbėtume apie mano išorinę šalį – čia, atrodo, ir vėl belieka tikėtis tik stebuklo.

116 Maskvos žurnalistas, tyrinėjęs duomenis apie slaptas Rusijos specialiųjų tarnybų treniruočių bazes, prieš kelerius metus jis buvo mirtinai susprogdintas tiesiog darbo vietoje. – Autorės pastaba.

UDK 323 (470)
Tr 74

Garsios rusų žurnalistės Jelenos Tregubovos knyga „Kremliaus digerio pasakėlės" tapo tikra sensacija Rusijoje ir kitose šalyse. Knygoje pateikta įžvalgi ir intriguojanti garsiausių Rusijos politikų veiklos analizė, atskleidžiamos jų asmeninės ypatybės, pasakojama apie demokratijos ir spaudos laisvės suvaržymus šalyje, kurios valdymas vis labiau primena KGB metodus.

Tai – autorės koreguotas variantas, skirtas Lietuvai.

Išleido UAB „Kitos knygos"
Vienybės g. 21, LT-51379 Kaunas
El. paštas: info@kitosknygos.com
Svetainė internete: www.kitosknygos.com

Spausdino AB „Spauda"
Laisvės pr. 60, LT-05120 Vilnius-19
El. paštas: spauda@taide.com
Svetainė internete: www.spauda.com

Garsios žurnalistės **Jelenos Tregubovos** knyga apie Boriso Jelcino ir Vladimiro Putino Rusijos politikos užkulisius tapo tikra sensacija Rusijoje ir kitose šalyse. Autorė aštriai ir atvirai aprašė Rusijos politinio elito gyvenimą su visomis skandalingomis smulkmenomis. Tai buvo tikra informacinė bomba ir „disidentę" Tregubovą akimirksniu atleido netgi iš oligarcho Boriso Berezovskio kontroliuojamo laikraščio „Kommersant". Knygoje pateikta įžvalgi ir intriguojanti garsiausių Rusijos politikų veiklos analizė, atskleidžiamos jų asmeninės ypatybės, pasakojama apie demokratijos ir spaudos laisvės suvaržymus šalyje, kurios valdymas vis labiau primena KGB metodus.

2004 m. vasario 2 d. bandyta susprogdinti Jelenos Tregubovos butą Maskvoje. Autorė baimindamasi dėl savęs kurį laiką gyveno užsienyje. Knyga apdovanota premija „Už metų bestselerį" ir išversta ar verčiama į anglų, kinų, prancūzų, vokiečių, italų bei latvių kalbas. Autorė paruošė specialų knygos variantą Lietuvai: jis apima abi Rusijoje pasirodžiusias knygas.

* * * *...kaip kartą taikliai pajuokavo mūsų prezidentas čekistas Putinas – „buvusių" KGB darbuotojų nebūna!..* (Jelena Tregubova)

* * * *Galima įvairiai vertinti Tregubovą, tačiau negalima nepripažinti jos knygos indėlio paneigiant vis labiau Rusijos politikoje įsigalintį totalinį valstybinį melą. Kodėl visa tai – svarbu ir įdomu? Kartoju, kalbama ne apie vaidingosios Tregubovos asmenybę. Ji – rusų visuomenės padėties lakmuso popierėlis.* (www.vlasti.net)

ISBN 9955-640-02-2
9 789955 640028